VERHANDELINGEN
VAN HET
PROVINCIAAL
UTRECHTSCH
GENOOTSCHAP
VAN
KUNSTEN
EN
WETENSCHAPPEN.

VERHANDELINGEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

ZESDE DEEL.

Te *UTRECHT,*
Bij DE WED. S. DE WAAL EN ZOON,
Drukkers van het Provinciaal Genootschap.
MDCCLXXXIX.

WAARDE

LANDSGENOTEN!

Voor weinig tijds boden wij U, in het Vijfde Deel der Verhandelingen van ons Genootſchap, de Antwoorden aan, op de Prijsvraag over het *Phlogiston*, met toezegging, van het zelve, binnen kort, door het Zesde Deel, te doen volgen. —— Thans hebben wij het genoe-

gen, om ons van onze beloften te kwijten, en U, in dit Deel, drie Antwoorden op de Prijsvraag over den *Kinkhoest* onder het oog brengen.

De voorgeſtelde Vraag was van den volgenden inhoud.

„ Welke is de Aart van den *Kink-*
„ *hoest?* waar heeft hij zijne bepaalde
„ Zitplaats? welke zijn deszelfs Oorza-
„ ken? Welke zijne Kenmerken? welke
„ zijne Toevallen en Gevolgen? op wel-
„ ke gronden ſteunt zijne Voorzegging?
„ is hij beſmettelijk, of niet? zo ja; op
„ welke wijze zoude men de Beſmetting
„ kunnen voorkomen? welke is de ge-
„ ſchikt-

„ schiktste wijze, om denzelven te ge-
„ neezen?"

En het deed ons geen gering vermaak, ten bepaalden tijd, een aanmerklijk aantal van Verhandelingen ter beantwoording dier Vraag te ontvangen, die allen meer of min hare verdiensten hadden.

Bij een naauwkeurig onderzoek, bleek het, dat onder alle dezen den voorrang verdiende die van den Heer JOHANNES VEIRAC, *Med. Doct. te Rotterdam, Oud President Schepen van Schieland*, enz. welke al zedert verscheiden Jaaren Lid van ons Genootschap was, en zig reeds

 meer-

meermalen door bekroonde Prijsverhandelingen, bij de geleerde waereld heeft bekend gemaakt, wordende aan Dezelve, terwijl ze de volledigste was, en daarbij met fraaije Waarnemingen van eigene ondervinding gestaafd wierd, op de Algemeene Vergadering des Jaars 1788. de uitgeloofde Prijs toegewezen, en aan dien Heer, overeenkomstig zijne keuze, eene Gouden Medaille, ter waarde van dertig Ducaten, ter hand gesteld.

Deze Verhandeling, welke de eerste plaats in dit Deel beslaat, werd gevolgd door eene andere, in het Latijn geschreven door wijle den Heer JACOBUS THIEN-

SIUS

SIUS VAN DE WIJNPERSSE, *Doctor in de Medicijne*, *en van het Gasthuis te Leyden*, welke nog geen Jaar Lid van ons Genootſchap geweest zijnde, in de Lente des Jaars 1788., in het beste zijner jaaren, door eenen ontijdigen dood, tot een wezenlijk verlies voor de geleerde waereld, werd weggerukt, en dus de *beoordeeling zijner Verhandeling* niet beleefde. Deze Verhandeling met eene Zilveren Medaille als een *Accesſit*, bekroond, vindt ge eerst in het oirſpronkelijk Latijn, en vervolgens zo als ze door de kundige hand van den Heer TER BRUGGEN, *Medicinæ Doctor in 's Hage*, (die uit hoofde van vorige vriendſchap met den Schrijver, die moeite vol-

 vaar-

vaardig op zig nam,) met veel naauwkeurigheid, in een Nederduitsch gewaad verkleed werd: terwijl dit Deel besloten wordt door eene uitvoerige Verhandeling over dezelfde stoffe; welke, daar ze, niet tegenstaande den één en andermaal verlengden tijd, zoo door des Schrijvers ziekte, als andere omstandigheden, te laat was ingekomen, niet naar den uitgeloofden Eerprijs had kunnen dingen. Deze besloot men, wegens hare bijzondere verdienste, onder de Verhandelingen des Genootschaps te laten drukken, en den Schrijver, ingevalle Hij goedvond, zijnen naam, uiterlijk binnen den tijd van drie maanden, te openbaren, tot eene bijzondere erkentenis, onderschei-

den

den van een gewoon *Accesſit*, eene Zilveren Medaille aan te bieden.

Dit was van een gewenscht gevolg; wij hadden, binnen den geſtelden tijd het vergenoegen, te vernemen, dat deze Verhandeling den Heer ABRAHAM JAKOB 'S GRAEUWEN, *Med. Doct. Penſionaris Honorair en Griffier der Stad Zierik-zee* enz. ten Schrijver had, en werd dienvolgens aan dien Heer, eene Zilveren Medaille uitgeleverd.

Dus gaven wij U het noodig berigt aangaande den inhoud van dit Deel, waar in Ge nog, onmiddelijk hier agter, eene korte Lijst der in dit Jaar verkoren

en

en overleden Leden des Genootſchaps vinden zult: dus ſluiten wij deze Voorreden, met bede, dat ge onder het genot van 's Hemels dierbaren zegen lange moogt welvaren; bevelen ons in uw gunſtig aandenken, en wenſchen, dat onze pogingen ter bevordering van Kunsten en Wetenſchappen met Uwe goedkeuring bekroond, en onze iever door nieuwe vrugten van uwen arbeid meer en meer ontvonkt en aangekweekt worde!

De Directeuren van het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap.

Utrecht, den 14 Nov. 1789.

Uit Derzelver Naam,

P. LUCHTMANS, Secretaris.

VIJFDE VERVOLG VAN DE NAAMLIJST DER HEEREN DIRECTEUREN EN LEDEN VAN HET *PROVINCIAAL* UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

Zedert de Uitgave van het Vierde Deel.

DIRECTEUREN

Verkoren den 5 October 1789.

Mr. JAN BOTH HENDRIKSEN, *Raadsheer in het Hof Provinciaal te* Utrecht.

Dr. WILLIAM LAURENCE BROWN, *Professor in* de Kerkelijke *Historie en Philosophie, en Predicant der Engelsche* Gemeente *te* Utrecht.

GEWONE BINNENLANDSCHE LEDEN.

Verkoren den 4. *Meij* 1789.

GABRIEL DU PAC DE BELLEGARDE, *ancien Comte de l'Eglise Primitiale de Lyon, & Licentier en Droit en l'Université de Toulouse &c.* te Utrecht.

J. B. MOUTON, *te* Utrecht.

Mr. ALBERTUS GERARDUS SMITH, *Advocaat voor den Edelen Hove van Utrecht, te* Utrecht.

Jonkh. FRANS GODARD, *Baron van* LIJNDEN, *Vrijheer van Hemmen, beschreven in de Ridder-*

derschap des Quartiers van Nijmegen, *Burgemeester der Stad* Bommel.

Jonkh. JAN ELIAS NICOLAAS *Baron van* LIJNDEN *van Hoeflaken*, *beschreven in de Ridderschap des Quartiers van* Veluwe.

Jonkh. JAN HENDRIK *Baron van* LIJNDEN *tot Lunenburg*, *Hoofd-Officier der Stad* Wijk bij Duurstede.

Mr. JOHANNES PETRUS KLEYN, *Advocaat op de* Hoge Zwaluwe.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

Verkoren den 4. Meij 1789.

De Heer DE PAAUW, *Canonnik te* Xanten.

Mr. J. C. SCHULTZ, *Vendumeester op* Batavia.

Mr. G. J. VAN MASSOU, *Waterfiscaal op* Batavia.

Jonkh. PIETER ANTHONIJ GODIN, *Gouverneur van* St. Eustatius.

OVERLEDEN LEDEN.

Dr. HENRICUS SCHULTZ, *gestorven den 5. April* 1789.

Ds. ABRAHAM JOHANNES BLANK, *gestorven den 17. September 1789.*

GE-

GENEESKUNDIGE VERHANDELING

VAN DEN

KINKHOEST,

TOT

ANTWOORD

OP DE

VRAAG,

VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN.

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijn bepaalde Zitplaats? welke zijn*
„ *deszelfs Oorzaaken? welke zijne Kentekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden steunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is hij Besmettelyk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men die Besmet-*
„ *ting kunnen voorkomen? welke is de geschiktste*
„ *wijze om denzelven te geneezen?"*

DOOR

JOHANNES VEIRAC,

Med. Doct. Oud President Schepen van Schieland, Doctor en Examinator by de Oost-Indische Compagnie &c.

Aan Welke den 17 Junij 1788. in de algemeene Vergadedering de *Gouden Medaille* is toegewezen.

Sur ce peu, que je veux, bien loin de m'enteter,
J'ecoute tout, & laisse dire;
J'ai cru, que des traits de Satire
Ne devoient pas me rebuter:
Soit qu'un Critique me dechire
Ou qu'un Adulateur m'admire:
Des deux extremités je cherche a profiter.
Le style mordicant m'apprend a mieux ecrire,
Et, sans m'enorgeuillir, la Louange m'inspire
Le Desir de la veriter.

GENEESKUNDIGE VERHANDELING
VAN DEN
KINKHOEST,
TOT
ANTWOORD
OP DE
VRAAG,
VOORGESTELD DOOR HET
PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN.

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijn bepaalde Zitplaats? welke zijn*
„ *deezelfs Oorzaaken? welke zijne Kentekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden ſteunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is hij Beſmettelijk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men die Beſmetting*
„ *kunnen voorkomen? welke is de geſchiktſte*
„ *wijze om denzelven te geneezen?*"

INLEIDING EN VERDEELING DER VRAAGE.

Gelijk de Ziekte, welke het Onderwerp is van het Voorſtel, wanneer die aan haar zel-

ve gelaaten of kwalijk behandeld is, de droevigſte gevolgen kan nalaaten, zoo verdiend dezelve de aandacht van elken geoefenden Arts, die de vruchten van zijne ondervinding ten gemeenen nutte wil doen gedijen. — Het mangeld, wel is waar, ook niet in onze taal, aan Verhandelingen en Waarneemingen betreklijk tot den Kinkhoest, noch aan den Voordracht van Hulpmiddelen, met Proeven geſterkt; maar daar mede ſchijnt men de zaak niet voldongen te houden; zeker met rede, want, zoo verre mij bewust is, ontbreekt eene Verhandeling, welke aan allen deelen der Vraage voldoed, en die het aanmerklijk verſchil der Schrijveren nopens de bepaaling der Oorzaaken, Aart, Zitplaats, Toevallen, en Gevolgen oorddeelkundig aanwijst en verbeterd, de verwarring der Onderwerpen, waar aan veele zich ſchuldig maaken, ontwijkt en de Voorbehoeding zoo wel als de Geneeswijze grondt, op een duidelijk vertoog van de Natuur der Ziekte, en haare gewigtige Toevallen en Gevolgen. —— Daarom tracht de menschlievende MAATSCHAPPIJ dit gebrek te vergoeden door eene beantwoording van het geen zij duidelijk en uitgewikkeld voorgeſteld heeft. Ik zal beproeven of ik eenigzins aan dit groote oogmerk kan voldoen, ten minsten

ten zal ik tragten te zorgen, dat men mij niet van roekloosheid in de ontwikkeling van dit belangrijk ſtuk zal kunnen beſchuldigen: wanneer ik mij, bij mislukking vleijen zal met deeze ſpreuk:

in magnis voluiſſe ſat eſt. ——

De VRAAG wordt verdeeld in de volgende *Hoofdſtukken*, bevattenden,

I. Een onderzoek van de Aart des Kinkhoests, en daar na

II. Van zijne bepaalde Zitplaats;

III. Eene aanwijzing der Oorzaaken;

IV. De opgaave der Kentekenen;

V. Der Toevallen,

VI. Der Gevolgen, waar na wij,

VII. De Gronden van Voorzegging zullen opſpooren; wijders

VIII. Nagaan, of men deeze Ziekte meer dan eens krijgt, voords in het

IX. Hoofdſtuk, over de beſmettelijke of niet beſmetlijke eigenſchap derzelve handelen, dan ten

X. Daar op de wijze van Voorbehoeding gronden, en eindelijk ten

XI. De geſchiktſte manier van Geneezen aanwijzen. — Om veele reden, nader op te geeven, heb ik goedgedagt bij het voorgaande een

XII^de Hoofdſtuk te voegen, bevattende eee Lijst van ſommige Schrijveren, nevens hunne denk en Geneeswijze van den Kinkhoest. Aan het hoofd van elk ſtaat een Cijfer, welke onder den text der Verhandeling dienen zal, om den aangehaalden Auctеur te vinden.

Bij deeze Inleiding heb ik niets anders te voegen, dan dat ik mijne ſchrijfwijze zal inrichten op den voet, om voor ieder een' verſtaanbaar te zijn, zonder mij aan eenige kleine ongelijkheden te bekreunen. Eene eenvouwige Geneeskundige Verhandeling behoefd geene gezwollen ſtijl te hebben, geen monſter

ter te zijn van Redenkunde, noch in keurige taal uittemunten. Is 'er echter iets aanstootelijks, dan vertrouw ik op de toegeevendheid van den Leezer.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Aart van den KINKHOEST.

§. I.

Wij moeten niet onderzoeken hoe veel overeenkomst de Natuur van den Kinkhoest heeft met die van anderen Ziekten, tot dezelve klasse behoorende; maar eigenlijk en bijzonder zulke hoedanigheden navorschen, welke, saamgenomen, toonen, waarin deeze Ziekte van allen overigen verschild. Om dit oogmerk te bereiken moeten deeze eigenschappen opgegeeven en derzelver deugdlijkheid beweezen worden. Dit kan ons brengen tot de kennis van de aart deezer Ziekte. Offchoon, in dit gedeelte der Vraage, een volledig Antwoord van dit stuk schijnt gevorderd te worden, zij het mij echter geoorlofd, voor af aan te merken, dat daar aan niet zal kunnen voldaan worden, gemerkt in de overweging van dit stuk eenige zaaken voorkoomen, welke naderhand opzetlijk zullen moeten worden verhandeld.

deld. Zonder verder omweg treeden wij terſtond over tot ons Onderwerp.

Voor eerst. De Kinkhoest is epidemiek van aart; om dat hij veelen menſchen te gelijk aantast, eenigen weeken of maanden duurd, ganſche Streeken, Steden en Landen doorloopt, en niet eindigd, dan na dat zij de Ziekte hebben ondergaan, welke voor die Epidemie de meeste voorgeſchiktheid hadden. Elk erkend de waarheid van deeze ſtelling zoo gereed, dat het geringſte bewijs overtollig zijn zoude. Echter willen wij niet ontkennen, dat ſomtijds eenige menſchen worden aangetast, zonder dat de Ziekte doorgaat, maar deeze bedenking doed niets af tegen de Epidemieke geaartheid onzer Ziekte, of de Kinderpokjes, Mazelen, Roodvonk, zelfs de Pestziekten kunnen niet onder de Ziekten van die natuur worden gerangſchikt.

Sommigen hebben zich opgehouden met het onderzoek eener zaake, welke meer ſchijn dan weezen heeft, doch waar van ik verplicht ben iets te zeggen. Wanneer en waar heeft men deeze Ziekte in *Europa* het eerst ontdekt? Men wil, dat HIPPOCRATES haar in *Griekenland* zoude gekend hebben, en vestigd dit vermoeden op deeze ſpreuk: „ de „ kinders, welken onder den hoest een bult

 „ krij-

„ krijgen, of kortademig worden, sterven „ voor hunne huwbaarheid (*a*)." Dan dit blijve onbeslischt, om dat deeze gevolgen ook door anderen geweldigen hoesten kunnen worden veroorzaakt, en, immers zoo veel ik weet, bij deezen grondlegger der practijk, geene andere meer voldoende bewijzen ter stavinge van zijne ondervinding betreklijk deeze Ziekte, te vinden zijn. Anderen, vooral ROSEN *van* ROSENSTEIN beweeren, dat zij ten Jaaren 1414, het eerst in *Vrankrijk* gezien werdt, waarna zij, gelijk ETTMULLER getuigd, aldaar met den naam van *Quinta* of *Quintana* bekend was: eene benaaming, welke waarschijnlijk den oorsprong heeft gegeeven aan het woord *Kinkhoest* (in den beginne *Kwinthoest* geheeten (*b*). Wat hier van zij, de meesten houden het voor voldongen, dat zij, met den aanvang der vijftiende eeuw uit *Indie* of *Africa* in 't gemeen, herwaards overgebragt zijnde, vervolgends gansch *Europa* is doorgeloopen. Kan de Kinkhoest, dit zoo zijnde, billijk worden gesteld op de lijst der Ziekten, welke uit de natuurlijke gesteldheid van

(*a*) *Sect.* VI. *Aphor.* 47.

(*b*) Dus vind ik onze Ziekte genoemd in een naamloos handschrift van het jaar 1562.

van ons Vaderland voordvloeijen (*a*)? eene ſtelling, welke nog meer wordt verzwakt, wanneer men toeſtaat, dat een vreemde ſmetſtoffe, welke in de eigenaartige geſteldheid van ons Land en deszels dampkring niet te vinden is, tot het beſtaan dier Ziekte wordt vereischt.

Hoe dikwijls deeze Epidemie binnen een bepaald getal Jaaren wederkeerd, is niet wel te bepaalen; zij vertoonde zich in *Zweeden*, ten Jaare 1745, 1747, en 1748. HUXHAM vernam dezelve te *London* in 1732, 1739, 1740, 1743, 1744 en 1746. hoewel zij niet altijd dien naam verdiende. Hier te Lande ſchijnt de Ziekte minder gemeen, want in de laatſte vier en twintig jaaren heb ik niet meer dan drie Epidemiën waargenoomen, het geen door geoefenden Geneesheeren word bevestigd, zoo dat men daar uit eenigzins kan beſluiten, dat de doorgaande Kinkhoest zich onder ons, om de agt jaaren ontdekt. Zonder hier over breeder te zijn, is het genoeg, te hebben beweezen, dat de Kinkhoest van eene Epidemieke aart is.

Ten tweeden. Waarſchijnlijk is hij ook van eene

(*a*) VAN DEN BOSCH, *Holl. Maatſch.* XVIII. *Deels*, *bl.* 17.

eene besmettende natuur, gelijk in het Negende Hoofdstuk opzetlijk moet onderzogt worden.

Ten derden. Beschouwd men den Kinkhoest, betreklijk tot de onderwerpen, dan is hij eigenaartig eene Ziekte der kinderen, offchoon bij iedere Epidemie blijkt, dat hij ook bejaarden aantast. Onder anderen zag ik eenen zeventigjaarigen grijsaart door de toevallen van den Kinkhoest schier gestikt. Maar gebeurd dit ook niet bij de Kinderpokjes en Mazelen? eenige jaaren geleeden heb ik eenen man van vier en tagtig jaaren behandeld aan zeer goedaartige Kinderpokjes, welke mij stoffe verschaften voor eenige Inëntingen, die wel geslaagd zijn. Hoe menigmaal bespeurd men de Mazelen bij menschen van gevorderden leeftijd? Niemand echter zal deezer Ziekten eene plaat betwisten op de lijst van die der kinderen.

Des is de Kinkhoest eene Epidemieke, waarschijnlijk besmettende Ziekte der kinderen.

Ten vierden. Geeft men acht op zijnen loop, dan is hij van eene sleepende aart; want hij begint als eene Zinkinghoest zonder eenig toeval van belang, blijft twee weeken, of daar omtrend, in dien staat, waar na de hoest heviger wordt, en de toevallen verzwaaren.

Dit

Dit duurd eenige weeken of maanden, waarna de Ziekte zonder eenige fcheiding meestal langfaam afneemt. Sommige bepaalen het begin van den Kinkhoest, alwaar wij den aanvang van deszelfs tweede tijdorde zullen bepaalen: deeze beweeren, dat veele Kinders onder het geweld der Ziekte, die flegt weinige dagen geduurd had, zijn geftikt, ten minsten dat zij, uit aanmerking van de dikwijls zeer hevige toevallen, tot de fcherpe Ziekten behoord. Schoon ik het ondervindelijke in deeze tegenwerping toefta, ftrookt echter de verdeeling der Ziekte niet met haaren gewoonen loop: *en het geweld der* toevallen in het afgetrokken befchouwd, en ontleend van bijzondere gevallen, kan geenzins billijken, dat dezelve daarom tot de heete Ziekten zoude moeten worden betrokken. Geene gevallen, die gevolgen zijn van des lijders gefteldheid, kunnen ten algemeenen regel ftrekken. Trouwens welke verfchriklijke toevallen brengt de Vallende Ziekte te weeg? hoe menig was het flagtoffer van eenen aanval? BOERHAAVE geeft haar nochtans de tweede plaats op de lijst der fleepende Ziekten. Wij zullen meer dan eene gelegenheid hebben om ons gevoelen te ftaaven.

Ten vijfden. Hij is ook van eene flijmige

aart,

aart, gelijk naderhand zal beweezen worden; wanneer tevens moet blijken, dat TRALLES (*a*) en anderen, die den Kinkhoest in eenen droogen, en vogtigen hebben verdeeld, onze Ziekte met den Koehoest (*tussis ferina*) blijkbaar verwarren.

Ten zesden. Vooral is de Kinkhoest van eene ſtuipachtige natuur. Maar ook dit moet naderhand beweezen worden. Men gelieve dus de waardij van deeze eerſte Afdeeling, zoo min als van eene der volgende, te beoordeelen, dan na de geheele Verhandeling te hebben doorleezen. Wanneer ik vertrouw, dat, het geen thans bij voorraad geſteld is, genoegſaam betoogd zal zijn.

Voegd men nu de opgemelde eigenſchappen van den Kinkhoest ſamen, past men dezelve toe op die van andere Ziekten, voegd men, daar bij zijne Zitplaats, en beſchouwd men alles in verband met de oorzaaken, tekenen, toevallen en geneeswijze, dan zal de rangſchikking deezer Ziekte voor hem, die haar volgends het een of ander overheerſchend toeval verkiest te plaatſen, gemaklijk te vinden zijn. Wij verkiezen, alles vereenigende, kortelijk te beſluiten: dat de Kinkhoest, wat

zij-

(*a*) *Uſus opii* &c. *Sect.* IV. *pag.* 159.

zijne aart betreft, is eene doorgaande ſleepende, waarſchijnlijk beſmettende, ſlijmige, ſtuipachtige Borsthoest, bijzonder den kinderen eigen, in den beginne ſchijnbaar Zinkingachtig, maar daar na bij weêrkeerige Convulſieve aanvallen zich vertoonende.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

De bepaalde Zitplaats van den KINKHOEST.

§. II.

Men verschild in de bepaaling van de zetel deezer Ziekte, of liever van haare naaste oorzaak. De Franschen plaatsen dien in het hoofd, ontleenden de toevallen van eene scherpe stoffe, op de luchtpijp vallende, en zij zogten de geneezing in de broeijing van het hoofd; waaraan eene der benamingen, te weeten *Coqueluche* (Munnikskap) haaren oorsprong schijnt verschuldigd te zijn. Anderen waaren, en zijn noch van gevoelen, dat de maag alleen de Zitplaats is deezer Ziekte (*a*), sommige voegen 'er de luchtpijp bij (*b*), terwijl een Engelsch Schrijver van laater tijd het binnenste darmvlies voor de Zitplaats houdt, en zijn

(*a*) No. 3, 16, 30, 36.
(*b*) No. 10, 23, 35.

zijn gevoelen met laffe bewijzen tragt te ſtaaven (a).

Van waar komt dit zo zeer onderſcheiden begrip van de plaats eener genoeg bekende Ziekte? naar mijn inzien, alleen daar van, dat veelen meer op de toevallen, dan op de waare aart derzelve hebben gelet; dat bijna niemand zich der moeite heeft getroost, om de practikaale ſtellingen op de gezonde theorie te gronden, en liever zijnen voorganger blindelings gevolgd, dan uit egte bronnen geput. Had men de gansch onderſcheiden tijdperken beter in acht genoomen, men zou minder gedwaald hebben, en de dwaaling zou minder voortgeplant zijn. Zal een Arts de Zitplaats eener Ziekte kennen, dan moet hij haare toevallen en gevolgen van de naaste oorzaak behoorlijk onderſcheiden, of hij loopt gevaar, om de Zitplaats van de braakingen door eenen Nierſteen veroorzaakt, in de maag te zoeken, en zijnen lijder te bederven. De braakingen, in het tweede tijdvak van den Kinkhoest, hebben den oorſprong aan dit verkeerd denkbeeld verſchaft; een denkbeeld, het welk wij toonen zullen, niet weinig te hebben toegebragt aan meer dan eene ſchadelijke geneeswijze.

Dit

(c) No. 12.

Dit wanbegrip zal verder ontweeken worden, indien men de verschijnselen der Ziekte, in haar begin, vergelijkt met de werking der deelen in den gezonden staat, zich niet vergaapt aan verschijnselen, welke slegts gevolgen, maar geene toevallen der naaste oorzaak zijn, en indien men de lijken, aan de Ziekte gestorven oplettend beschouwd, offchoon de gelegenheid daar toe, in ons geval, zelden voorkoomt.

Deeze algemeene stellingen zullen zich naderhand genoeg ontwikkelen.

§. III.

De Zitplaats van den Kinkhoest stel ik te zijn, *de verlenging des opperhuids, welke het strottenhoofd, de luchtpijp en haare takken, tot hunne uitcinden, als mede het keelgat inwendig bekleed, bepaaldelijk de klieren, aldaar te vinden, en de slijm, die door dezelve wordt afgescheiden.* Deeze stelling moet beweezen worden.

§. IV.

Ten dien einde zal het mij geoorlofd zijn.

Voor eerst, om de bovengemelde Deelen natuurkundig te beschrijven; waar na ik op gewisfere gronden, dan anderzins,

Ten

Ten tweeden, de bewijzen voor mijne ſtelling zal kunnen aandringen, en tevens de zwakheid aantoonen van het gevoelen der geenen, welke de naaste oorzaak der Ziekte elders plaatſen.

§. V.

Belangende *het eerſte*, wij zullen niet kunnen volſtaan met de beſchrijving van het binnenſte bekleedſel der luchtpijp en des keelgats, maar om aan het tweede oogmerk (§. IV.) te voldoen, in de *tweede plaats*, verplicht zijn, om de innerlijke geſteldheid der ſlokpijp en van *de maag*, zoo veel in deeze Verhandeling noodig zijn zal, Ontleed- en Natuurkundig te overweegen. Deeze onderwerpen hebben zoo veel invloeds op mijnen geheelen taak, dat zij deszelfs voornaame grondſlag uitmaaken. Men zal deswegens, offchoon ik wat uitvoerig ſcheen, de rede van die uitvoerigheid met een gunstig oog gelieven te beſchouwen.

§. VI.

Het *Vlies* welk het ſtrottenhoofd, de luchtpijp en haare takken inwendig bekleed, is eene verlenging van de opperhuid. Na dat dezelve over de lippen den mond is ingegaan bekleed

 hij

hij de tong; den wortel van dit deel genaderd zijnde, bedekt hij het ſtrottenklapje, vereenigd zich met het overige keelvlies, bekleed het ſtrottenhoofd, gaat door deszelfs ſpleet binnenwaards, voorziet de kraakbeenen, en bekoomt de naam van het inwendig ſtrottenvlies, het geen voordgaande, de luchtpijp, daarna derzelver takken en takjes bekleed, tot dat deeze zelve verlengde opperhuid in kleine blinde blaasjes eindigd, welken den Kunstkenneren onder den naam van lucht- of longblaasjes (*veſiculæ aëreæ vel pulmonales*) ten overvloede bekend zijn (*a*). De vezelen van dit vlies zijn langwerpig of rond. Het is bezaaid met eene ontelbaare meenigte klieren, welke, in haare ligging en gedaante, door MORGAGNE keurig afgebeeld (*b*), en door HALLER uitvoerig beſchreeven zijn (*c*). Deeze klieren ontlasten hun afgeſcheiden vogt door open mondjes in de luchtpijp. Dit vogt is van eene kleverige ſlijmige aart, beſmeerd inwendig de luchtpijp, en houdt dezelve glad. Gebrek aan deezen ſlijm maakt de luchtpijp droog en de ſtem ſchor; eene juiste hoeveelheid

(*a*) BONN *de Contin. membr.* §. XIX.
(*b*) *Adverſ. Anat.* I. *pag.* 32. *Tab.* I. & II. *Fig.* I.
(*c*) *Elem. Phyſ. Tom.* III. *pag.* 149. §. 14.

heid verhelderd haar. Door eene te groote ophoping en uitdrooging van dien ſlijm ontſtaan ſlijmige borstziekten. Is hij te ſcherp, dan worden ontſtooke borstziekten, of ſcheurbuikige hoesten, met hunne toevallen gebooren. Worden de mondjes deezer kliertjes in het lijk van een onvoldraage Vrucht gedrukt, dan koomt een vogt ten voorſchijn, het welk in kleur naar bloed zweemd (*a*). Naar maate van den meerderen ouderdom is dit vogt minder rood en taaier; het is bij bejaarden ligt blaauw en meer ſlijmig, vooral indien het zelve eenigen tijd vertoefd heeft (*b*). Deeze ſtoffe *vervliegt bij gezonden kinderen* in eene dunne waasſem, den bejaarden in tegendeel is zij veeltijds hinderlijk, den afgeleefden veroorzaakt zij een *aſthma ſenile*, of bastaard longontſteeking, die eindelijk den dood te weeg brengt. Doch laat ik mijn ſpoor niet ter zijde treeden.

De aders en ſlagaders van dit Vlies ſpruiten uit de *vena* en *arteria bronchialis*, verſpreiden zich door de luchtader en luchtblaasjes. De anderen eindigen in de *Vena Cava deſcendens* en in

(*a*) Haller *loc. cit.*

(*b*) F. Hofmanni *Opera Omn. Tom.* III. *pag.* 109.

in de *Vena sine pari*, gelijk bij RUISCH duidelijk te zien is (*a*).

Dit Vlies is ook doorweefd met watervaten van beiderleie soort. Voormaals hield men de ruimten van het cellenvlies eener opgeblaaze longe voor de watervaten, doch toen was het middel, om de gesteldheid der fijnste vaatjes te ontdekken, onbekend; thans, nu de fijnere Ontleedkunde den trap van volkoomenheid bijna bereikt heeft, is die oude dwaaling verbeterd (*b*). Uit de mondjes der waterslagaderen waasfemd een' zeer fijne daauw in de *luchtpijp* en *luchtblaasjes*, welke deels uitgeädemd wordt, deels door de mondjes der wateräderen opgenoomen zijnde, naar de chijl- of bloedvaten gevoerd wordt. Men vroeg, reeds over veele jaaren, of ook niet een gedeelte der ingeädemde lucht langs deezen weg onder het bloed gebragt wordt (*c*)? eene Vraag, welke, op grond van waarschijnlijkheid alleen kan worden opgelost. Het bloed welk uit de aderen der longe naar het hart wordt gevoerd, is roschachtiger en dunner,

(*a*) *Epist.* VI. *lib. citando.*

(*b*) WINSLOW *Expos. de la poitrine*, No. 25. DISDIER *Splanchnol. Vol.* II. *p.* 74.

(*c*) RUISCH. *Epist. Anat.* XVI. *pag.* 4 & 8.

ner, dan het geen door de ſlagäderen derwaards gebragt wordt. Die nu beweert, dat deeze verandering het gevolg is van de drukking en verkoeling, welke het bloed in de long ondergaat, zou iets verdedigen, het welk ſtrijdig is met de aart der zaake, want door het een en ander zou het bloed liever meer gebonden en minder vloeibaar gemaakt worden. Voeg hier bij, de werking van Zwavel- Rottenkruid- en anderen ſtollende dampen, welken het bloed zoo ſpoedig verdikken, dat hunne werking niet wel anders kan worden verklaard, dan uit den onmiddelijken doortogt dier ingeädemde dampen door de mondjes der wateraderen. Ook hier op ſteund de ſtelling, dat de ziekelijke ſmetſtoffe, langs denzelven weg onder het bloed kan gebragt worden, en dat deeze wijze van beſmetting veel gevaarlijker is dan wanneer die door de oppervlakte van de huid geſchied. Wat hier van zij wil ik niet beſliſſen: zeker is het, dat uit de bloedſlagaderen een weg gebaand is door de waterſlagaderen tot in de luchtblaasjes. De proeven van HALLER (*a*), en anderen, bij hem aangehaalden ſchrijveren, zoo wel als van nieuwere Natuurkenneren, (onder welken onze Land-

(*a*) *Loco citato, pag.* 164. &c.

Landgenoot de Goudafche Geneesheer Bleuland (geenen geringen lof verdiend) ftaaven dit zoo overtuigend als noodig is: behalven dat wij ook daar in worden bevestigd door het geen wij dagelijks in de Longontfteeking en het Zijdewee zien gebeuren; het geen breeder verflag zou verdienen, indien het anders vijlig was, om uit het geen in een ziek deel gebeurd, te befluiten tot de werking van zulk een deel in den gezonden ftaat.

Zoo ongevoelig de zelfftandigheid, (*parenchyma*) der longe is, gelijk Aretéus reeds heeft gemerkt (*a*), en uit de kwetzing van dat ingewand blijkt, zoo aandoenlijk en prikkelbaar is het Vlies, waar van wij fpreeken; zoo dat de zenuwen van de luchtpijp gevoeliger fchijnen, dan de overige. De rook van Tabak doet het oog niet aan: maar welke ftuipachtige bewegingen ontftaan 'er op het zelfde oogenblik, wanneer een gering gedeelte wordt ingeädemd? Geen wonder, want befchouwd men, gelijk ik dikwerf heb gedaan, de opgeblaazen *Veficulæ* met een gewapend oog, dan vindt men dezelven binnenwaards ruig, en rijkelijk bezet met onbedekte zenuwtepeltjes. Deeze hebben hunnen oorfprong van

(*a*) *De Cauf. Morb. acut. Lib.* II. *Cap.* I.

van het agtſte paar en van de tusſchenribbige zenuwen, van welken het eerſte, agter de long nederwaards gaande, dat ingewand van takken voorziet, welke de lucht adervaten verzellen; en tevens met dezelven allerwegen door de long verſpreid worden. Nevens deezen gaan ook gezamelijk de takken der tusſchenribbige zenuw, na dat zij te vooren de longvlechting, (*plexus pneumonicus*) hadden gevormd (*a*).

Het medegevoel, door de takken der zenuwen, welke insgelijks de nabijgeleegen ingewanden voorzien, te weeg gebragt, is zeer groot. Zij worden naauwlijks geprikkeld of alles geraakt in beweging, van welke de hevigheid en duurzaamheid ſtaan in rede met het vermogen van den prikkel. Door dit mede gevoel worden veeltijds, in allerlei ſoort van hoesten, vooral bij zwakke menſchen, walgingen en braakingen veroorzaakt. Eene Juffrouw van vierentwintig jaaren is onderhevig aan eenen Kramphoest, welke veel overeenkomst heeft met den Kinkhoest, doch meest daar in, dat elke aanval met eene braaking eindigd.

De korte beſchrijving van het geen wij voor de

(*a*) HALLER *loc. cit. pag.* 171.

de bepaalde Zitplaats van den Kinkhoest §. III. houden, zal aan ons oogmerk voldoen. In het vervolg zal de zekerheid van dit gevoelen nader aangedrongen worden; wanneer tevens zal beweezen worden, dat ook de *Pharijnx* gedeeltlijk ten Zitplaats ſtrekt van deeze Ziekte. Wij moeten die opening voor af met een natuurkundig oog beſchouwen, en die beſchouwing, om gewichtige reden, uitſtrekken tot de inwendige geſteldheid van de maag.

§. VII

Na dat de opperhuid over de lippen genaderd is tot in de holte van de keel, bedekt hij de geheele *Pharijnx*, gaat wijders naar den ſlokpijp, en van daar, door het middenrif tot de maag, vormd haar inwendig vlies, vernaauwd zich vervolgens, en ſtrekt de darmen tot een inwendig bekleedſel, het welk door RUISCH onder den naam van *tunica villa papilloſa* is beſchreeven (*a*). Deeze benaaming is ontleend van de geſteldheid deezes bekleedſels door een vergrootglas beſchouwd, wanneer zich duidelijk eene ontelbaare meenigte zenuwtepeltjes vertoonen. Dees groote Ontlee-

(*a*) *Adverſ. Anat. dec.* II. §. 9.

leeder vergelijkt deeze teepeltjes met die van den binnenkant der lippen, doch de Heeren LIEBERKUHN en B. S. ALBINUS vinden die vergelijking niet voldoende, om dat de laatste met een gemeen vlies overdekt zijn, het geen bij de zenuwtepeltjes van de maag anders geleegen is (*a*); vermids elk derzelven met een eigen dekzel of kokertje (*epithelium*) bekleed is. Van daar zijn de tepeltjes in de maag en slokpijp terstond zichtbaar, doch die der lippen alleen dan, na dat het gemeene bekleedsel is weggenoomen. Wanneer de bovengemelde kokertjes door eene ziekelijke scherpte der vogten, de Sprouw of andere Ziekten, weggeknaagd, of de zenuwtepeltjes door ontijdige braakingen daar van beroofd zijn, dan wordt het binnenvlies van de keel, des slokdarms en der maag zoo aandoenlijk, dat de minste prikkeling eene zeer geweldige braaking veroorzaakt. Dit toeval heb ik dikwijls waargenoomen na een lang gebruik van geenachtig zout, na de weerkeerige Sprouw, en ontijdig herhaalde braakmiddelen. Doch hier van in het vervolg nader.

Het

(*a*) De *eerste* in zijne Verhandeling *de Villis intestinorum*; de *tweede* in zijne *Annot. Acad. Lib.* III. *Cap.* 3. & 4.

Het keelgat is bezaaid met klieren, welke, volgens MORGAGNI (*a*) elrond zijn en harder dan anderen. Hun afgescheiden flijm wordt ontlast uit eene kleine opening door eene buis; brengende de doorzwelging tot deeze ontlasting zeer veel toe. De bovenste klieren zijn de grootste, zij verminderen in getal en grootte, naar geraaden zij verder van de *Pharijnx* liggen, zoo dat zij aan het eind van de flokpijp naauwlijks, en in de maag bijna geheel niet te vinden zijn (*b*); waarom veelen het aanweezen derzelven in dat ingewand ontkennen (*c*), en anderen het dadelijk bestaan derzelven in de maag, uit den ziekelijken staat van dat deel, met een zeer onvoldoend besluit, hebben opgemaakt (*d*), terwijl laatere Natuurkundige, door middel van de opspuiting een grooter aantal klieren, dan men gemeenlijk steld, meenen te hebben ontdekt. Zonder ons in deeze Verhandeling hier omtrend verder uit te laaten, meen ik, op goed gezag (*d*) te mogen verdedigen, dat in den flok-

(*a*) *Epist.* IX. *n.* 21. *p.* 250.

(*b*) HALLER, *Libr. Cit. Tom.* VI. *pag.* 133. *not.* (*a*)

(*c*) *Idem ibidem.*

(*d*) *Conf.* BONN *Differt. Cit. pag.* 18.

(*e*) HALLER, *ibid.* Zie ook de door Hem aangehaalde Schrijvers.

ſlokdarm en maag bijna geene klieren te vinden zijn.

Betreklijk de bloed- en watervaten van het Vlies, het geen wij nu beſchouwen, en hunne wijze van werking, als ook de natuur hunner afgeſcheiden vogten, kan men elders (*a*) uitvoeriger berigt erlangen, dan ik noodig denk hier te geeven. De zenuwen neemen haaren oorſprong van drie takken, allen van het agtſte paar, waar te boven de ſlokpijp noch eén zagter ſoort van zenuwen heeft, welke van eene vlecht der tusſchenribbige zenuw ſpruiten (*b*), waar van ook de maag, zoo wel *als van het agtſte paar* haare zenuwen ontleend (*c*).

Het geen verder van de klapvleesachtige vouwen, in dit vlies te vinden, van de vogten, welke derwaards gevoerd worden, en ander zaaken daar toe betreklijk, zou kunnen werden gezegt, is buiten mijn beſtek; alleenlijk kan ik niet voorbij, de verſchillende aandoenlijkheid der zenuwen van de maag iets nader te overweegen.

Toen de leer der prikkelbaarheid, door HALLER,

(*a*) HALLER, *loc. cit. pag.* 82. & *ſeq.*
(*b*) HALLER, *loco cit. p.* 85.
(*c*) *Idem ibidem*, *pag.* 175.

LER, en anderen, met proeven gestaafd werdt, is ook die der maag opzetlijk onderzogt (*a*), wanneer men duidelijk ontdekt heeft, dat dienaangaane bijna zoo veele verscheidenheden als menschen zijn. Zien wij niet dagelijks, dat spijzen, dranken, en geneesmiddelen, welken de een zonder hinder gebruikt, bij eenen anderen hevige Kolieken te weeg brengen? wij kunnen ons dierhalven slegts tot de algemeene ervaaring bepaalen, en zullen, ten dien einde, eenige weinige waarneemingen, meest tot het oogmerk dienstbaar, uitkippen. Bij voorbeeld, de Russen gebruiken de *nux Vomica*, en *mercur sublim. Corros.* als braakmiddelen (*b*). Onze Landaart zou zich daar bij zoo kwalijk bevinden, dat dit vergif hen, zonder braaking te verwekken doodelijk zijn zoude. Het Spiesglas verdroogd de wonden van de huid en der spieren zonder pijn van aanbelang, maar in de maag maakt het eene geweldige aandoening en brengt braakingen te weeg, die somtijds onoverwinnelijk zijn. Evenwel heb ik eene lijderes van agtien jaaren dagelijks twee scrupels van het *sulphur aurat. antim.* met zoo wei-

(*a*) Zie voornl J. J. VAN DEN BOS, *Differt. Vir. Corp. human. solid.* &c.

(*b*) *Relat. des Voyages au Nord. Tome* VIII.

weinig ongemaks zien gebruiken, als of zij ſuiker likte. Men was nochtans binnen veertien dagen tot die groote gift geklommen. Het Rottenkruid is ſmaakloos en doed in den mond geen kwaad; men gebruikt het zelfs, somtijds met voordeel uitwendig in kankerachtige gebreken. In de maag verwekt het ſtuipen en doodelijke ontſteekingen (*a*). Ruim agt jaaren geleeden nam echter een razend mensch, ter ſluiks, ten minsten tien greinen Rottenkruid, zonder eenig ander nadeel, dan eenige ſtoelgangen, daar van te beſpeuren. Het zaad van het derde ſoort van *Ricinus* is zoo zagt en ſmaaklijk als zoete Amandelen, maar het prikkeld de maag zoo ſterk, dat het veele ontlastingen te weeg brengt (*b*). Bij eene, anders aandoenlijke lijderes, heb ik, met drie oncen van deszelfs Olie dagelijks gegeeven, niets te weeg gebragt. Doch het zal onnodig zijn meer voorbeelden van dien aart bij te brengen: liever herinneren wij den Geneeskundigen Leezer, dat de prikkelbaarheid der zenuwtepeltjes doorgaands verminderd met het toeneemen der jaaren, en bij den kinderen even zoo zeer onderſcheiden is, al bij den bejaarden:

(*a*) PECHLIN *de purgant. pag.* 151.
(*b*) LEWIS *mater. med. pag.* 464.

den: de maag kan eene aangeboore te groote gevoeligheid bezitten, of dezelve kan door het Zog, door Ziekten en door Geneesmiddelen worden veroorzaakt. Het een en ander maakt zulken kinderen meer geneigd tot walgingen en braakingen, dan anderen. Doch dit onderwerp moet in het volgende Hoofdstuk breeder onderzogt worden. De leefwijze, het misbruik van het Heulsap, sterke Dranken en Vergiften kunnen nochtans de zenuwkokertjes zodaanig vereelten, dat zij als ondoordringbaar zijn, en men eindelijk even als MITHRIDATES EUPATOR, de sterkste Vergiften zonder hinder verteerd.

§. VIII.

Uit het bovenstaande trek ik deeze stellingen.

1. Het inwendig bekleedsel des keelgats, des slokdarms, der maag, en der luchtpijp met haare takken is eene verlenging van de opperhuid.

2. De zenuwen van dit vlies zijn kort na de geboorte alleraandoenlijkst.

3. De luchtpijp en het keelgat zijn overvloedig bezet met slijmkliereu. In de maag zijn die naauwlijks te vinden.

4. De

4. De zenuwtepeltjes liggen in de luchtpijp bloot: in de maag zijn zij bedekt met een vleezig kokertje.

5. Het medegevoel van dit Vlies is zeer groot, het gevolg van den gemeenſchaplijken oorſprong der zenuwen. Dat van de luchtpijp met de maag is echter grooter, dan van de maag met de luchtpijp; dat is, wanneer de zenuwen van het Vlies, het welk de luchpijp inwendig bekleed, geprikkeld worden, zal de maag daar door meer te lijden hebben, dan de luchtpijp, wanneer de maag wordt aangedaan. De rede van deeze meerdere aandoenlijkheid des luchtaders boven die van de maag, blijkt uit het bovengemelde (§. IV,)

§. IX.

Wij gaan over om te volbrengen het geen boven (§. IV.) in de *tweede plaats* beloofd was, te weeten, om de ſtelling nopens de bepaalde Zitplaats van den Kinkhoest aan te dringen en te verdeedigen. De volgende aanmerkingen zijn daar toe ingericht;

Voor eerst. De Epidemieke plaatslyke ſlijmziekten zijn altijd gehuist in het kliergeſtel. Dit te bewijzen zou overtollig zijn, om dat deeze ſtelling, door elk, die de practijk met

 eeni-

eenige oplettendheid oeffent, wordt toegeſtemd. Maar de Kinkhoest is eene Ziekte van die aart, gelijk in het vervolg nader moet worden betoogd. Dewijl nu uit het geſtel der deelen blijkt, dat de luchtpijp en het keelgat de meesten, de ſlokpijp weinigen, de maag bijna geene klieren heeft, zoo volgd, dat de Zitplaats van den Kinkhoest in de twee eerstgenoemde buizen moet worden bepaald, en dat men, op dien grond, het gevoelen der geenen, welken die Ziekte in den ſlokdarm, of in de maag zoeken, moet verwerpen.

Ten tweeden. De Ziekten van eene Convulſieve aart werken eerst en meest, alwaar de zenuwen minst bekleed en meest prikkelbaar zijn, gelijk de dagelijkſche ervaaring ten overvloede bevestigd. De Kinkhoest is van die aart. De zenuwtepeltjes der luchtpijp en blaasjes zijn niet bekleed en zeer gevoelig, die van het keelgat zijn zeer aandoenlijk. Des moet de zetel der Ziekte, ook om die rede, in verband met de tekenen en toevallen, daar ter plaatſe worden bepaald. Dit bekragtigd de loop der Ziekte, welke duidelijk toond, dat de maag, voor het tweede, tijdperk weinig of niets aangedaan wordt, en dan nog geſchied dit meest door medegevoel. Dit zal ook nader worden ontwikkeld en met het getuigenis

nis van anderen (*a*) beweezen. Wanneer men tevens zal worden overeed, dat de werkplaats der naaste oorzaak onzer Ziekte met geen regt geheel of gedeeltelijk, in de maag kan worden gezogt.

Ten derden. Mijns oordeels bediend men zich, daarom, zeer onvoeglijk, ter verklaring van het gevoelen, het geen wij verwerpen, van de walgingen en braakingen, die de gezonde practijk leerd niets anders te zijn dan *Causæ Causati*, of, (om met den Heer GAUBIUS te spreeken) *Symptomata Symptomatum*, die niet noodzaaklijk zijn tot het bestaan deezer *Ziekte. Zal* men de plaats van eene Ziekte uit de toevallen verklaaren van die deelen, waar in de *Ziekte* huisvest; dan moeten zij die *Ziekte* in den beginne van eenen meerderen of minderen trap verzellen. Het tegendeel zullen wij, betreklijk den Kinkhoest, ter behoorlijker plaatze bewijzen, en aantoonen, dat de maag geenzins voor de zetel kan gehouden worden.

Ten vierden. Indien men de besmetlijke aart ondersteld, dan pleit ook dit voor ons gevoelen. Men weet, dat de besmetlijken doorgaande *Ziekten*, door middel der lucht worden voord-

(*a*) No. 13 en 30.

voordgeplant, *of* door mededeeling des ſmets aan het bloed door de inademing, waar van ik de mogelijkheid heb getragt te bewijzen. In dat geval kan het vergif met de ſlijm van het keelgat, het ſtrottenhoofd, en luchtpijp omwonden, vervolgends door de mondjes der opſlorpende bloed- of watervaatjes aan het bloed medegedeeld worden, of onder den ſlijm hangen blijven, en aldaar zijne werking doen. *Of* de beſmette lucht wordt met de ſpijzen en dranken in de maag, daarna onder de chijl, eindelijk onder het bloed gebragt; *of*, dit geſchied eindelijk door de opſlorpende aderlijke mondjes van de opperhuid. De eerſte deezer wegen, voor zoo verre naamlijk, de ſmetſtoffe met de lucht ingeädemd, en onder den meergemelden ſlijm gewikkeld wordt, is, ten aanzien van den Kinkhoest, de kortſte, en waarſchijnlijkſte, en de gemaklijkſte te verklaaren het geen een oplettend Leezer uit het vervolg nader zal opmaaken.

Ten vijfden. Schoon ik geene Voorbeelden kan bijbrengen van Lijken, na eenen pas beginnenden Kinkhoest ontleed, meen ik echter, dat uit de weinige waarneemingen van zulken, die, aan de gevolgen dier Ziekte geſtorven, geopend zijn, genoeg kan worden opgemaakt, dat wij de Zitplaats juist hebben bepaald,

paald, in tegenſtelling van hen, die dezelve ſtelden te zijn in het hoofd, de maag, het binnenſte vlies der darmen of elders. Nimmer heeft men, zoo veel ik weet, ontdekt, dat het tooneel der toevallen van de naaste oorzaak deezer ziekte, zich in de maag, maar wel in de keel en long deed beſpeuren (*a*).

Ten zesden. Het geen hier ontbreekt, om mijn gevoelen te voldingen, zal best te ſtade koomen bij de overweging der toevallen en hunne oorzaaken. Met elk onderwerp op zijn gevoeglijkſte plaats te ſchikken, zullen wij minst verwarren, meest voldoen, en het ſtuk allerbest voltooijen.

(*a*) Verg. No. 15.

DERDE HOOFDSTUK.

DE OORZAAKEN VAN DEN KINKHOEST.

§. X.

Eerst moeten wij de naaste; *daar na* de verwijderde oorzaaken overweegen.

§. XI.

De Kinkhoest heeft tot zijne *naaste Oorzaak*, eene prikkelende ſtoffe, welke geplaats is in de kliertjes van de luchtpijp en des keelgats, en de ongemeen vatbaare zenuwtepeltjes dier deelen zodaanig aandoed, dat daar door eerst eene ſchijnbaare Zinkinghoest ontſtaat, welke daar na verwandeld in eenen geweldigen langduurigen ſtuipachtigen hoest, welks, dikwijls wederkoomende, aanvallen met een zeer moeilijke inädeming, en kort afgebrooken convulſieve uitädeming verzeld gaan.

Deeze omſchrijving was noodig, om onze Ziekte te onderſcheiden van allen anderen hoes-

hoesten, welken door eene prikkeling der meer gemelden deelen veroorzaakt worden.

Ten aanzien van den aart deezer prikkelstoffe verschild men.

Veelen zijn met SIJDENHAM en HOFFMAN van gevoelen, dat zij dezelve hoedanigheid bezit, als die der belemmerde uitwaasseming van de huid; eene stelling, daar op gebouwd, dat de Ziekte doorgaands volgd op koud en vogtig weder, voor al in den Herfst. Maar dit bewijs, (mag ik het met eerbied zeggen?) is niet voldoende, of bewijst te veel. De algemeene ervaaring leerd niet, dat zulk een saisoen den Epidemieken Kinkhoest altijd voorgaat; ook niet, dat de Ziekte op dat weersgetij volgt, en men bespeurd zelden, buiten de Epidemie, dat de Zinkinghoest, het gewoon uitwerkzel van dat saisoen, in den Kinkhoest eindigd. In het vervolg moet dit onderwerp uitvoeriger behandeld en beweezen worden, dat deeze stoffe van eene bijzondere aart, en door een *miasma* zodanig *gemodificeerd* is, dat zij, uitwijzends de ondervinding, geene andere Ziekte, dan den Kinkhoest te weeg brengt.

§. XII.

De *verwijderde* of *afgeleegen Oorzaaken* zijn:

Voor eerst; de voorgeſchiktheid of Ziekte zaaden:

Ten tweeden; de gelegenheid geevende Oorzaaken of opwekkende ſchadelijke vermogens.

§. XIII.

De *Ziekte zaaden* zijn algemeene of bijzondere.

§. XIV.

De *algemeene zaaden* van den Kinkhoest zijn te vinden in de natuurlijke geſteldheid van de kliertjes en zenuwen der keel en luchtpijp, welke wij hebben beſchreeven (§. VI. en VII). Dewijl nu die geſteldheid bij allen menſchen dezelve is, zoo ſtaat ook elk in de mogelijkheid van deeze Ziekte te ondergaan, ten zij de vatbaarheid voor dezelve, door de uitwerking van de opwekkende Oorzaak kan vernietigd worden. Het is ook nog geen tijd, om hier over te handelen; evenwel zij het mij geoorloofd aan te merken, dat men in het onderzoek van de voorgeſchiktheid tot Ziekten, die eene ſmetſtoffe onderſtellen, niet alleen het oog moet houden op het maakſel en de werking der deelen, maar ook op hunne vatbaarheid, zonder welke de ſchadelijke vermogens

gens werkloos zijn. Deeze vatbaarheid zou kunnen opgeruimd worden, zoo dat de weerkeerige invloed der verwijderde oorzaaken, noodzaaklijk tot het beſtaan der naaste oorzaak, dat is der Ziekte, niet meer aanweezig is. Dit maakt, dat zij, welke dat ſoort van Ziekten eenmaal hebben doorgeſtaan, altijd een enkel geval uitgezonderd, van dezelve bevrijd zijn. Hoe verre dit bij onze Ziekte in aanmerking koomt, zal in een opzetlijk Hoofdſtuk worden onderzogt. Zeker is het intusſchen, dat niemand, welke den Kinkhoest nimmer ondergaan heeft, van de vatbaarheid voor denzelven kan worden vrijgeſprooken.

§. XV.

De *bijzondere Voorgeſchiktheid* is die geſteldheid van den Zitplaats eener Ziekte, waar door men eene meerdere vatbaarheid voor de opwekkende oorzaaken bezit.

Ten aanzien van den Kinkhoest is dezelve geleegen;

Voor eerst; in eene meer dan gewoone prikkelbaarheid der zenuwen van de keel en luchtpijp.

Ten tweeden; in eene zodaanige geſteldheid der kliertjes van het keelgat en der luchtpijp,

 waar

waar door zij eene meer dan natuurlijke vatbaarheid voor de schadelijke vermogens bezitten. Het onderzoek van deeze beiden stukken zal ons eenigen tijd bezig houden.

§. XVI.

Aangaande *het eerste*. De aart der Ziekte vorderd, en de ervaaring bevestigd, bij elke Epidemie, dat *tedere*, *zwakke* en *aan stuipen onderhevige kinders* eene bijzondere voorgeschiktheid hebben tot den Kinkhoest, en meer zeker en heviger, dan anderen worden aangetast. Vergelijk, bij die gelegenheid in het algemeen het Boerenkroost bij onze Stedelingetjes, en Gij zult overtuigd zijn, dat mijne ondervinding doorgaat. In de Steden zelven heb ik van dit verschil de duidelijkste blijken gezien. —— Van waar koomt die meerdere vatbaarheid?

Voor eerst. Zij kan *erflijk* zijn. Aandoenlijke, zwakke, zenuwzieke Ouders, vooral de Moeders, brengen *zelden* een ander Kroost voord, dan het geen dezelve geäartheid heeft met den Stam, waar van het zelve spruit. Om dit te staaven, heb ik geen ander gezag noodig, dan de dagelijksche ondervinding. Deeze algemeene zwakke en prikkelbaare gesteldheid

heid brengt ook de bijzondere zaaden van den Kinkhoest mede, in zoo verre die in de Zitplaats dier Ziekte (§. VI. en VII.) te vinden zijn.

Ten tweeden; zij kan het gevolg zijn van de *opvoeding*, de *lighaamlijke* zoo wel als de *zedelijke*; het geen uit de volgende opgaave kan blijken. Slap zog van zwakke Moeders of Minnen, weekmakende water- of melkdranken, eene zoele vogtige dampkring, die eenen plaatslijken invloed op den zetel onzer Ziekte heeft, broeijende kleeding en dekfels, en het geen in de huizen en fchoolen verder hier toe kan worden betrokken, zijn ten overvloede gefchikt, om het teder zenuwgeftel in het algemeen, en dat der luchtpijp in het bijzonder, eene meer dan natuurlijke prikkelbaarheid te verfchaffen, en de zaaden voor allen ftuipachtige Ziekten, dus ook voor den Kinkhoest te vermeerderen. De *zedelijke* opvoeding heeft eenen magtigen invloed op het zenuwweeffel der Kinderen. Alles, wat fchrik baard, vrees en treurigheid verwekt, eene peinzende angstvalligheid of wangunst veroorzaakt, koomt hier in aanmerking, om dat de voorfchikkende oorzaak van den Kinkhoest, als eene Zenuwziekte befchouwd, daar door aanmerklijk wordt bevorderd. Ziet Gij dit niet

niet al te veel in die huizen, alwaar de Ouders of Bedienden, de zotte gewoonte hebben, om de Kinders op die dwaaze manier tot rede te brengen? hoe vatbaar zijn niet zelden die tedere wigtjes? worden zij niet meer gewis en heviger dan anderen door de Zenuwziekten getroffen? zulke schokken kan het maakfel der zenuwen in dien vroegen leeftijd zoo weinig, zonder nadeel, verduuren, dat de gevolgen daar van veeltijds levens lang bijblijven. Deeze gewigtige ftukken moest ik niet ftilzwijgend voorbij gaan, doch heb die flegts met den vinger willen aanroeren, om dat zij door BALLEXSERD, TISSOT, BICKER, MICHELL, en veelen anderen opzetlijk en uitvoerig zijn verhandeld, en wij onder het Hoofdftuk der Voorbehoeding, een gevoeglijker gelegenheid zullen vinden, om 'er iets breeder over uit te wijden.

§. XVII.

Ten aanzien van *het tweede* (§. XV. No. 2.) *Alles, wat de kliertjes van het keelgat en der luchtpijp verzwakt*, vermeerderd de zaaden des Kinkhoests. Dit blijkt eenigzins uit het voorgaande; wij zullen 'er echter iets bijvoegen. Immers wordt als dan de flijm, gefchikt ter af-

afscheiding niet behoorlijk bereid; *hij* verpoost te lang, en wordt taaijer dan natuurlijk. Dit geeft gelegenheid, dat de vreemde deelen des dampkrings zich langer ophouden, dan bij anderen, alwaar die voorgeschiktheid minder plaats heeft, en de slijm niet zoo overvloedig is, noch geschikt, om de Ziekstoffe te omwinden. Dit heeft vooral plaats, wanneer de Ziekte van eene besmetlijke doorgaande aart is, gelijk meer dan waarschijnlijk de Kinkhoest. Even dit kan de duurzaamheid en het geweld dier Ziekte vermeerderen, waar van de rede genoeg is te vinden. Ik zou *zeer bedroogen zijn*, indien de ondervinding mij niet strekte ten waarborge deezer stelling, en derzelver zekerheid, uit eene vergelijking van deeze Ziekte met de Kinderpokjes, in dit opzicht, niet ten duidelijksten bleek. Wanneer een Kind door de pokstoffe natuurlijk besmet is, zal het, meest altijd, door de uitbotting heviger aangetast worden, wanneer dezelve te voorschijn koomt op den negenden of tienden dag, dan zulken, bij welken dezelve op den zesden of zevenden dag wordt vernoomen. Dit is insgelijks zeker bij andere Ziekten, welker smet huisd in de klieren. Is een kwaadaartige Druiper niet altijd neteliger, naar gelang de lekking na de besmetting langer

ger te rug blijft? de ervaaring toont het zelfde met opzicht van den Kinkhoest. Van waar koomt deeze meerdere voorgeschiktheid? dit zullen wij kortelijk afdoen.

Voor eerst. Zij kan, zoo wel als de bovengemelde, aangebooren zijn, het geen uit dezelve gronden (§. XVI.) kan worden verklaard, maar te minder noodig is, om dat de dagelijksche ondervinding de zaak ten vollen staafd. Hoe menig Kind is van den dag zijner geboorte slijmig en slap? een verschil het welk een oplettend mensch uit de meer of mindere stevigheid der spieren, uit de kleur der oogen, der lippen, en der tonge ligtelijk bevroed. De kortademigheid, gesprooten uit eene verzameling van slijm in de keel, en luchtpijp, is eene Ziekte, welke met alle reden tot de overgeërfden wordt betrokken. Deeze Ziekte zien wij vrij gemeen onder Kinderen van slijmige weekelijke moeders, vooral aan de stranden en in laage moerassige streeken, ofschoon dezelve hier te Lande anders evenwel vrij gemeen is. Wij bedoelen dit gebrek in eenen minderen graad, wanneer wij spreeken van de voorgeschiktheid tot den Kinkhoest, in zoo verre die in de verslapping der klieren van de keel en luchtpijp, als mede in de traage werking derzelven geleegen is.

Ten

Ten tweeden. Deeze Ziektezaaden worden ook vermeerderd door de navolgende oorzaaken: 1. Den *dampkring*, welke wanneer hij de boven (§. XVI.) gemelde eigenſchappen heeft, boven al in aanmerking koomt. De kliertjes van het binnenvlies der luchtpijp en des keelgats worden daar door onmiddelijk verſlapt, hun werkvermogen verminderd, en de zaaden worden vermenigvuldigd zoo wel van den Kink- als van andere ſlijmige hoesten. Hier bij koomen ten 2. de *voedſels ſpijzen*, die het bloed lijmig en taai maaken, (dat is, die de evenredigheid tusſchen het water- en weiachtig gedeelte van het zelve, in dier voege veranderen, dat de *Cruor* geene behoorlijke ſtevigheid heeft) overlaaden de kliertjes met ſlijm, en maaken deszelfs afſcheiding moeilijk. Van daar is het, dat Kinders, met brood- meel- gort of andere lijmige pappen gevoed, meest al ſlijmiger en voozer zijn, dan zulken, die met ſtevig zog of kragtige pap worden geſpijsd. Doch hier over moet ik in het tiende Hoofdſtuk met opzet handelen. Hier toe behooren ook ten 3, alle zodaanige *voorafgaande Ziekten* en *haare gevolgen*, als ook *alle tegenwoordig zijnde Ziekton*, welke *Idio* of *Sumpatice* het innerlijk geſtel des zetels onzer Ziekte op die wijze aandoen, dat zij haa-

haare zaaden vermenigvuldigen. Welke nu deeze Ziekten zijn, hoe zij dit gevolg te weeg brengen, en het geen daar toe voords behoord, zal insgelijks in de tiende Afdeeling beter ſtrooken.

§. XVIII.

Mogelijk verdenkt men hier mijne aandacht, om dat tusſchen eene vermeerde levenskragt (welke bij eene meer dan gewoone prikkelbaarheid der zenuwen billijk wordt onderſteld;) en tusſchen de ſlijmige Ziektezaaden een zoo groot verſchil ſchijnt plaats te hebben, dat de eene het tegengift is van de anderen. Maar ik neem de vrijheid, om te ontkennen, dat deeze ſtelling algemeen doorgaat. Zelfs de Kinkhoest pleit tegen haare zekerheid: ook zien wij dagelijks zwakke zeer prikkelbaare Kinders, welke tevens eene overheerſchende ſlijmige geaartheid bezitten. Dit ſtuk wordt door de ervaaring te zeer geſtaafd, om 'er iets meer van te zeggen. Wij willen daarom den Lezer liever herinneren, dat de grootſte voorgeſchiktheid van den Kinkhoest geleegen is in den ſamenloop der ſtraks (§. XVI en XVII.) aangeſtipte Ziektezaaden, zoo dat kinders en meer bejaarden, welken tevens zwak,

zwak, prikkelbaar en flijmig zijn, vooral indien dit in de keel en luchtpijp bijzonder plaats vat, eene de allergrootſte vatbaarheid hebben voor den Kinkhoest.

§. XIX.

Het *tweede ſoort* der afgeleegen oorzaaken (§. XII. No. 2.) zijn die *opwekkende ſchadelijke vermogens*, of is *dat vermogen*, welke op de Ziektezaaden dien invloed hebben, dat zij ſamen de *naaste oorzaak* (§. XI.) vormen. Dit gedeelte der Vraage bevat eene der nuttigſte, maar, ook tevens eene der moeilijkſte zaaken; des de verſchillende gevoelens nopens dezelve niet te bevreemden zijn. Van daar is het, dat deeze oorzaak door den eenen voor volſtrekt onbekend wordt gehouden (*a*); dat een tweede dezelve zoekt in een ſcherp vogt, het geen uit de *Sinus Sphænoidalis* lekt (*b*); dat een ander de belette ſtoffe, geſchikt ter uitwaasſeminge voor de opwekkende oorzaak onzer Ziekte wil doen doorgaan (*c*); terwijl een vierde vermoeden heeft op Wormen (*d*), welker aanzijn door een kundig Arts ontkend wordt;

(*a*) No. 5. (*b*) No. 6. (*c*) No. 26.
(*d*) No. 30.

wordt (*a*); dat zeer veelen de oorzaaken ſtellen te beſtaen in het koude vogtige Voor- of Najaar, en deszelfs invloed op ons geſtel (*b*), offchoon de meeste derzelven, het opwekkend ſchadelijk vermogen des Kinkhoests, eeniglijk of gedeeltelijk ſtellen te zijn, eene beſmettende eigenſchap van de lucht (*c*). Ik zwijg van gevoelens, die zoo ongerijmd zijn, dat zij geene aanmerking altoos verdienen.

Na eene bedaarde en onzijdige overweging der grond, waar op de ſtelling van anderen ſteund, vergeleeken met den aart, loop en toevallen der Ziekte, vind ik niet meer dan *eene opwekkende oorzaak*, terwijl, mijns oordeels, alles wat daar toe verder wordt betrokken, dien naam niet verdiend. Deeze oorzaak is, *eene eigenaartige beſmettende eigenſchap der lucht, of van eenige vreemde deelen, met dezelve vermengd*, welke de zaaden (§. XIV–XVIII.) aldus opwekken, dat daar door geene andere Ziekte, dan den Kinkhoest kan ontſtaan: dat is met één woord; een *miasma epidemicum ſui generis*. Ik ben niet vermetel genoeg, om de innerlijke aart deezer ſmetſtoffe te bepaalen, maar

(*a*) No. 26.
(*b*) No. 23. 24. 23. en anderen.
(*c*) No. 23. 26. 30. 32. en anderen.

maar zie mij gedrongen, om deeze ſtelling met de vereischte bewijzen te ſtaaven.

§. XX.

Deeze *bewijzen* worden ontleend

Voor eerst, van de Zitplaats der Ziekte;

Ten tweeden, van haaren aart in vergelijking met die van andere Epidemieke Ziekten;

Ten derden, van haaren oorſprong en voortgang;

Ten vierden, ook (meer bijzonder) van de beſmettende eigenſchap derzelve. Waar na ik,

Ten vijfden, eenige bedenkingen, tegen mijn gevoelen, zal oploſſen.

Het onderzoek deezer zaaken zal, hoop ik, eenen genoegſaamen voorraad van bewijzen, om mijne ſtelling te billijken, opleveren; waarom ik mij met die van minder aanbelang niet zal ophouden.

§. XXI.

Voor eerst. De Kinkhoest *zit* ter plaatſe op welke de lucht eene onmiddelijke werking doed. Dit is beweezen. Dan dit is ook het geval van zulken hoesten, die uit eene enkele ſenſi-

biliteit der zenuwen, of uit eene verplaatste stoffe ontstaan; maar deeze ontbeeren het karacterifeerend kenteeken of toeval van den Kinkhoest, als mede de bewijzen van eene besmettende aart, immers zulken, welken zoo voldoende zijn, als die van onze Ziekte. Het geheel beloop van dezelve, ten aanzien van haare Zitplaats, kan, gelijk niemand zal ontkennen, uit geene der bekende veranderingen, of eigenschappen des damkrings voldoende verklaard worden, zoo dat, hoe duister de kennis van de smetstoffe zij, niets overschiete dan die te onderstellen, als de eenige opwekkende oorzaak.

§. XXII.

Ten tweeden. Ook blijkt dit uit *de natuur deezer Ziekte*, vergeleeken met die van andere besmettende doorgaande Ziekten. Om dit te staaven zoude ik het verschil en de overeenkomst dier verschillende Ziekten moeten beschrijven. Maar de middelen, daar toe dienstig zijn te vinden, (§. I. No. 1.), en zullen opzetlijk in het negende Hoofdstuk breeder worden opgegeeven, zoo dat wij, zonder gaaping over te laaten, ons daar op veilig beroepen.

§. XXIII.

§. XXIII.

Het *derde bewijs*, zeiden wij, wordt ontleend van den *oorſprong* en *voortgang* der Ziekte. Zij begint toch, zij vervolgd en eindigd, even *als* alle zodaanige, welke door eene Epidemieke beſmettende eigenſchap der lucht te weeg gebragt, voordgeplant en onderhouden worden, gelijk in het vijfde Hoofdſtuk zal beweezen worden, offchoon ik reeds meer dan eens de echtheid van deeze ſtelling heb geſtaafd.

§. XXIV.

Even *dit zij gezegd* van het *vierde bewijs*, het welk al mede in het negende Hoofdſtuk wordt behandeld.

§. XXV.

Uit de manier waar op ik dit ſtuk behandel, ziet men eene der reden, waarom ik te vooren heb aangedrongen, om dit werkje in zijn geheel te leezen en te beoordeelen, vermids elk afzonderlijk lid der Vraage eene onderlinge opheldering verkrijgt; en mijn Antwoord, zonder deeze voorzorg, te breed zoude uitloopen, of in verveelende herhaalingen

vallen. Terwijl ik mij durve vleijen, dat het tegenwoordig onderwerp de vereischte klaarheid, even daar door zal erlangen, vind ik mij echter gedrongen

Ten vijfden, om eenige weinige *zwaarigheden op te losſen*, welke tegen ons gevoelen ſchijnen aan te loopen. Zie hier dezelve en haare wederlegging met de mogelijkſte kortheid behandeld.

Voor eerst. Deeze Ziekte volgd doorgaands na koud en nat weêr, even gelijk de Zinkinghoest, zoo dat de opwekkende oorzaak eigenlijk beſtaa daar in, dat de plaatſelijke uitwaasſeming van het inwendig keel- en longvlies belemmerd en de ſlijm in het kliergeſtel verdikt worden. Deeze tegenwerping ſtaafd men met het gezag van voornaame mannen. De ondervinding leerd al te wel, dat zulk een ſaiſoen den Zinkingshoest onder de Kinderen, zelfs Epidemiek kan voorafgaan: maar om de (§. XI.) gegeeve rede ontken ik, dat die oorzaak als het opwekkend ſchadelijk vermogen van den Kinkhoest kan doorgaan. Voeg hier bij, dat hij zich aan geen ſaiſoen bind, maar na allerlije weêrsgetij (uitwijzens de Meteorologiſche Tafelen) wordt vernoomen. Ook kan men, zonder eene ſmetſtoffe, welke de prædispoſitie opruimd, te onderſtellen, nimmer

ver-

verklaaren, waarom deeze Ziekte denzelven mensch ſlegts eenmaal, (een enkel geval uitgezonderd (*a*)), aantast.

Ten tweeden: Indien alle menſchen de zaaden van deeze Ziekte bezitten, en de opwekkende oorzaak in een *miasma* beſtaat, waarom worden dan niet allen die geenen aangetast, welke de Ziekte niet hebben doorgeſtaan? Het antwoord tegen deeze bedenking, waar mede ſommigen veel op hebben, is vrij gemaklijk; naamlijk zij worden allen niet beſmet, om dat de vatbaarheid ſtaat in verband met het vermogen van het *miasma*, en gevolglijk zij, die minder vatbaar zijn, ongeraakt blijven door eene ſmetſtoffe, welke geen kragt genoeg heeft, om de zaaden te doen uitbotten of in werking te brengen. Dit heeft insgelijks plaats bij de Pokjes, Mazelen, het Roodvonk, enz.

Ten derden. Indien mijne ſtelling zeker is, dan zouden allen die Geneeskundigen hebben gedwaald, welken andere opwekkende oorzaaken bijbrengen zonder infectie, te weeten een overtollig ſlijm in de maag en luchtpijp, eene ongeregelde aandoening der zenuwen. Zij hebben, zeg ik, zonder twijfel gedwaald, om

(*a*) No. 21.

om dat zij de toevallen met de oorzaaken hebben verward, gelijk naderhand zal worden beweezen. De meesten echter hebben geen anderen grond voor hunne dooling, dan dat zij hunne voorgangers getrouw gevolgd hebben.

Ten vierden. Die een bijna algemeen aangenomen gevoelen tegenſpreekt, en den toevlucht neemt tot eene onbekende en onbetoogbaare eigenſchap der lucht, vervald in de leer der *qualitates occultæ* en ſchijnt met de zaak verleegen. Indien dit doorgaat, dan moeten alle de Schrijvers, welke de opwekkende oorzaak van alle andere ſmetziekten, in een *Virus Contagioſum*, even onbekend, even onbetoogbaar, hebben gezogt, van eene diergelijke verlegenheid worden verdagt gehouden.

Indien de natuur eener Ziekte, derzelver oorſprong, voordgang, toevallen en verſpreiding eene zodaanige eigenſchap der lucht onderſteld; indien zij uit geene andere opwekkende oorzaak kunnen worden verklaard, dan zijn wij, in weerwil onzer onkunde nopens de aart van het *miasma* gedrongen, om deszelfs aanzijn te verdedigen. Dat het veronderſtelde in deeze redeneering, betreklijk den Kinkhoest, doorgaat, is deels beweezen,

en

en zal nader blijken, wanneer het befluit van zelfs zal volgen.

Ten vijfden. Is het beftaan en de werkwijze eener fmetftoffe niet veel te onzeker en onderftellig, om daar op eenige Ziektekundige grondftellingen te bouwen? In hoe verre dit ten aanzien van het *miasma* des Kinkhoests plaats heeft, zullen wij naderhand overweegen. Laat (om 'er evenwel iets van te zeggen,) het aanweezen van dit *Virus* op loutere onderftellingen fteunen, dan nog is de rede, welke men daar uit afleid, tegen het vestigen van Pathologifche befluiten, niet zeer *gegrond.* Wat zou van de Ziektekunde worden, indien men daar in geen befluit uit onderftellingen mogt trekken? waarlijk de practijk der Geneeskunde die geheel vrij is van *hypothefes*, is meer wenschlijk, dan mogelijk. Ten minsten moeten wij dezelven dulden, tot dat een meer verlicht geflacht genoegfaame gronden hebben zal, om 'er zich van te ontdoen.

Hoe nu deeze opwekkende oorzaak op de voorgefchiktheid werkt, om den Kinkhoest te vormen, is (herzeg ik) niet wel te bepaalen. *Zie* hier mijne gedagten, Zoo dra de fmetftoffe langs den boven (§. IX. No. 4.) bepaalden weg, zich heeft gewikkeld in de

 flijm

ſlijm van het keelgat, het ſtrottenhoofd, de luchtpijp en haare takken: is de lijder beſmet, en wordt wel ras de eerſte toevallen der Ziekte gewaar. Deeze ſmetſtoffe vertoefd in haare Zitplaats, erlangd eene meerdere ſcherpte, beſmet het vogt uit de aderlijke mondjes waasſemende (§. VI.), prikkeld de Zenuwtepeltjes meer en meer, tot eindelijk de ſchijnbaare zinkingachtige hoest verwandeld in dien hoest, welke door zijne tekenen en toevallen van allen anderen Ziekten gemaklijk onderſcheiden wordt. Over dit ſtuk hebben veelen zich langer opgehouden, dan het mij toeſchijnt noodig en nuttig te zijn: om dat toch van onderſtellige redeneeringen en op elkanderen geſtapelde gisſingen, voor het wezenlijke der gegronde beſchouwing en gezonde practijk niets goeds is te wagten. Onzen voorgangeren hier in te volgen, zou ons afleiden van het waare doel dezer Verhandeling, en ſchuldig maaken aan Scholastieke ſnipperingen, welken wij zoo dikwijls verwerpen, als wij die bij anderen ontmoeten. Laat ons liever een begin maaken met de overweeging van zaaken, die van wezenlijker nut zijn.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

De Kenmerken van den KINKHOEST.

§. XXVI.

Eer ik dit deel der Vraage opzetlijk beantwoorde moeten eenige noodige *Aanmerkingen* voorafgaan.

Eerstelijk. De Ziektetekenen worden billijk onderscheiden in zulken, die zij met anderen *gemeen* hebben, en in zulken, door welken zij van allen anderen *onderscheiden* worden. De eersten zijn niet voldoende, veelzins duister, vooral ter ontdekking van besmetlijke Ziekten. Ten aanzien der laatsten erkend, men met genoegen den ijver van Haller, Cullen, Sagar, Vogel, von Line', en anderen *Sijsthematici*, in zoo verre zij der tekenkennis veel lichts hebben bijgezet, hoewel wij het onherstelbaar gemis eener volledige *Semiotica*, door wijlen den Hoogleeraar Gaubius, den grootsten Ziektekenner onzer eeuw, zoo dikwerf beloofd, nogmaals betreuren: een gemis

mis des te grooter, naar geraaden de onder-ſcheidende tekenen der Ziekten, door de op-gemelde Schrijveren als zodanig beſtempeld, in veelen gevallen den toets niet kunnen door-ſtaan.

Ten anderen. De karacters eener beginnen-nende Ziekte zijn veelal zoo duister, dat zij of niet, of zeer bezwaarlijk ontdekt worden. Denk om de Kinderpokjes, de Mazelen, en ook om den Kinkhoest.

Ten derden. Sommige der beſlisſchende ken-merken zijn voor een geoefend' Arts bevat-lijk, zonder dat hij die voldoende kan beſchrij-ven. Hier toe behooren de bijzondere reuk der Pokzieken zelfs voor de uitbotting, zeke-re prikkelende hitte, welke men, in het be-gin eener boosaartige Galkoorts, onder het voelen van de pols, aan de vingers gewaar wordt, als mede de klank onder de aanval-len van den Kinkhoest in zijn tweede tijd-perk.

Ten vierden. Veele tekenen zijn in het af-getrokken niet beſlisſchend, maar verdienen dien naam, wanneer zij in *Concreto* beſchouwd worden. Eene braaking kenſchetst geen' nier-ſteen ten zij de lijder eene geweldige pijn in de Zitplaats van denzelven gewaar wordt, roo-de zandige pis loosd, enz.

Ten

Ten vijfden. De onderſcheiding van ſtellige en ontkennende tekenen. koomt ook billijk in aanmerking. De eerſte verzellen de Ziekte altijd, de laatſten zijn of niet aanweezig, of ook bij gelijkſoortige Ziekten te vinden, maar verſchillen in aart of wijzing.

Deeze Aanmerkingen houdt een Arts bij het onderzoek der tekenen eener Ziekte altijd in het oog. Hoe meer hij derzelver billijkheid erkend, hoe gelukkiger hij ſlaagd.

§. XXVII.

Om nu nader ter zaake te koomen, moesten wij de Ziekte in haare onderſcheiden tijdperken verdeelen, en de kenmerken van elk derzelven aanwijzen. Doch het eerſte zal beter vleijen in het volgende Hoofdſtuk, terwijl ik, opzichtlijk het laatſte, met allen Schrijveren over den Kinkhoest heb ondervonden, dat de kentekenen eens *beginnenden* Kinkhoest, op hun zelven beſchouwd, weinig beſlisſen. Het is daarom, dat ik mij van de zoo even (§. XXVI. No. 5.) gemaakte verdeeling zal bedienen, het geen in het *tweede tijdvak* genoeg zal blijken onnoodig te zijn.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

De *Tekenen van eenen beginnenden Kinkhoest* zijn derhalven *ſtellige* of *ontkennende*.

§. XXIX.

De ſtellige zijn in ſoort en orde de volgende;

1. Het Kind is lusteloos en gemelijk.

2. De oogen zijn flauw en waterig.

3. De ademhaaling is minder gemaklijk, dan te vooren.

4. De tong is wit beſlaagen, of (het geen ik dikwijls heb opgemerkt) ligt rood en rauwachtig.

5. Het geheele aangezicht wordt bleek en bol, vooral rondom de oogen.

6. De handen en voeten zijn bij veelen om den anderen dag, koud en klam, en worden kort daarna heet en vochtig. Dit beſpeurd men voornaamlijk wanneer de toevallen om den anderen dag verheffen, gelijk Mellin te *Langenzalſa* (*a*) heeft opgemerkt. Ik heb deeze verwisſelingen in de Epidemien, welken ik heb bijgewoond, zeer zeldzaam vernoomen.

7. De

(*a*) No, 27.

7. De trek tot het zog of ander voedzel verminderd van dag tot dag.

8. Niet lang na de beſmetting beſpeurd men een droogen hoest, welke, van den vierden, vijfden, of zesden dag, tot het begin des tweeden tijdperks, de vertooning heeft, eerst van eenen zinking- daar na van eenen maaghoest. Deeze hoest kweld het lijdertje meestal des daags, en laat hem des nagts vrij, hoewel het tegendeel niet zelden plaats heeft.

9. De bejaarden loozen met deezen hoest witte taaie fluimen, welken de kinders doorſlikken. Bij den een en anderen geſchied dit even als in den hoest uit verkoudheid.

De keel wordt onſtooken en met ſlijm bezet, het geen de ſlikking eenigzins moeilijk maakt.

11. Door gelijkſoortige ſtoffe, wordt de neus verſtopt, zoo dat de doorgang van de lucht langs dien weg wordt belemmerd. Dit toeval is dikwerf zeer lastig en dit teken derhalven zoo duidelijk, dat zij een der voornaamſten opleverd.

12. Na verloop van agt of tien dagen begind de lijder onder den hoest te walgen.

13. De hoest wordt eindelijk kittelachtig, veel heviger, ſchielijk afgebrooken, en zweemd naar dien, welke van eene krampachtige aart is.

Dee-

Deeze ſtellige tekenen vertoonen zich bij den Kinkhoest in zijn begin, hoewel zij niet voor genoegſaam, ter onderſcheiding deszelven van andere ſoortgelijke Ziekten kunnen gehouden worden. Zij hebben daarom meer gewigt door de afwezigheid der tekenen, het zij in ſoort of orde; welke die Ziekten beſlisſen, en nu even beknopt moeten volgen.

§. XXX.

Deeze *ontkennende Teekenen* zijn die, welke de natenoeme Ziekten of gebreken der kinderen van den beginnenden Kinkhoest onderſcheiden.

Voor eerst Het *overheerſchend zuur* is kenbaar uit de geſteldheid der oogen, welke niet zo wit zijn dan natuurlijk, uit de wankleurigheid van de tong, meestal wit of ſlijmig, uit de hette des adems, de hoog geele of kaazige afgangen, ſteeds toeneemende graagte naar het zog, zwelling van de maag, enz. Koomt bij dit alles de hoest, dan heeft men rede te beſluiten, dat zijne oorzaak in de zuure prikkeling beſtaat.

Ten tweeden. De *uitbotting der tanden.* Kenbaar is dezelve uit de geſteldheid van het tandvlees, de kwijling, de pogingen des kinds, om

om zich, door het wrijven van de pijnlijke plaats met zijne vuistjes, van die kwelling te ontdoen, als ook uit de vermeerderde afgangen. De hoest welke zich niet zelden bij deeze tekenen voegd, is het gevolg van medegevoel en van eene Convulſieve aart.

Ten derden. De *Wormen.* De eetlust is meer dan naar gewoonte, en het kind niet gemaklijk te verzaaden. De *pupillæ* zijn verwijderd, en vernaauwen zich niet naar geraaden der vermeerderde lichtſtraalen. Hier bij koomt eene geduurige wrijving der neus. De onderſte lip, en ſomtijds ook de bovenſte, of een der beiden zijn gezwollen. Het lijdertje ontlast of Wormen of dun ſlijm; het is ongeduurig, en wordt dikwijls en onverwagt zeer bleek, wanneer de onderſte oogleden tevens zijn gezwollen, veeltijds beſpeurd men ſtuipachtige beweegingen en eenen droogen hoest, welke ſchielijk af breekt, en insgelijks uit meêgevoeligheid ontſtaat, wanneer de pols zeer ongelijk is.

Ten vierden. De *Zinkinghoest.* Deszelfs tekenen zijn de navolgende. De pols is hard en rad. De lijder ontlast door den hoest veel ſlijm, of ſlikt denzelven door. De hette is aanhoudend. Wanneer de gelegenheid geevende oorzaaken dier Ziekte zijn voorafgegaan,

gaan, dan kan zij van allen anderen hoesten ligtelijk worden onderſcheiden.

Ten vijfden. De onderſcheidingstekenen der Maag- en Koehoesten, zal ik naderhand opzetlijk voordraagen. Ook acht ik een uitvoeriger Vertoog van deeze of andere Ziekte, welke minder overeenkomst met de onze hebben, tot mijn tegenwoordig oogmerk onnoodig.

§. XXXI.

De ondervinding leert, dat veelen deezer gebreeken, vooral bij kinderen, den Kinkhoest verzellen. In dit geval verdubbeld den Geneesheer zijnen aandacht, om de tekenen van elke Ziekte oplettend te onderzoeken, en de aart en orde derzelven regt te kennen, en van die des Kinkhoests juist te onderſcheiden. Hij ſtrekt zijne oplettendheid uit tot de zaaden en gelegenheid geevende oorzaaken. Hij zal dan in zijn beſluit zelden dwaalen, vooral indien de Kinkhoest heerscht, en hij met eenen lijder te doen heeft, welke denzelven nimmer heeft ondergaan.

§. XXXII.

Stel, dat de poſitieve Tekenen zich bij eenen

hij-

lijder vertoonen, gelijk zij (§. XXIX.) zijn aangestipt; stel tevens, dat die van andere *ideo*- of *sumpatieke* hoesten (welke ten aanzien van den Kinkhoest negatieve kentekenen zijn) geheel of in hunne orde afwezig zijn, de Epidemie heerscht, en de lijder vatbaar is, als dan mag men den Kinkhoest billijk vermoeden. Eén vermoeden, het welk niet ongegrond zijn zal, al ware het, dat die tekenen zich onderling vermengden. Ten minsten zal de Arts, wanneer hij twijfeld, zijn bestuur daar heen wenden, als of de lijder den eersten aanval des Kinkhoest had, en voords de gronden opspooren, *om meer zekerheid te erlangen*. Dat dit noodig is, hebben de Heeren Vraagers begreepen, en zullen wij in het Zevende Hoofdstuk met opzet bewijzen.

§. XXXIII.

Veele en wel de meeste der tekenen behooren ook op de lijst der toevallen, hoewel die als dan, uit een ander oogpunt moeten beschouwd worden. In zoo verre ik met dezelven *in dit* Hoofdstuk te doen had, meen ik uitvoerig genoeg te zijn geweest, en wijders alles wat naar onnut gesnipper sweemd, te hebben ontweeken.

§. XXXIV.

In het *tweede tijdperk* (§. XXVII.) is de Ziekte zoo kenbaar; dat het behulp van de ontkennende tekenenen overtollig zijn zoude. Alle vereischten om eene Ziekte te kennen (§. XXVI.) vereenigen zich zoo duidelijk in een en het zelfde teken of toeval, dat alleen dit genoeg is, om den Kinkhoest van alle andere Ziekten, hoe genaamd, tastbaar te onderſcheiden. De hoest, welke in het eerſte tijdperk tot eene zekere hoogte was geklommen (§. XXIX. No. 13.) wordt heviger en beſtaat met het begin en voordgang van het tweede tijdvak, in „ eene kort afgebrooken „ ſnikkende uitademing van de lucht uit de „ luchtpijp, welke uitademing van eene ſtuip- „ achtige aart is, en bij elken nieuwen aanval, „ veelal eindigt met eene zeer moeilijke uit- „ persſing van ſlijm uit de keel, neus en lucht- „ pijp, verzeld van eene ſtuipachtige wal- „ ging, en opvolgende braaking." Dit teken is geen nieuw verſchijnſel, maar het is het zelfde met het zoo even aangehaalde en vertoond zich ſlegts duidelijker, en op eene meer beſlisſende manier, in dier voege, dat de Ziekte even daar door kenbaar werdt. Bij de kinderen beſpeurd men eenige voorloopige om-

omſtandigheden van het zelve, welke een bejaarde beſchrijft als een onaangenaame gewaarwording of kitteling omſtreeks de bifurcatie van den luchtpijp, waar van wij nader moeten ſpreeken.

Het is uit aanmerking van dit teken, dat zeer veele beroemde mannen, onzen hoest verwarren met den *Koehoest*, terwijl anderen die billijk onderſcheiden. De ervaaring overſtemd ook het gevoelen der eerſten. Ik erken, dat zij in veelen opzichten overeenkoomen, waar mede wij ons niet zullen ophouden: maar dat zij ook aanmerkelijk verſchillen, blijkt uit de volgende vergelijking die door de dagelijkſche ondervinding wordt bevestigd. Te weeten, de Koehoest is zuiver convulſief en niet ſlijmig. Van den beginne vertoond hij zich in de grootſte hevigheid zonder voorafgaande ſchijnbaaren Zinkinghoest: de aanvallen zijn minder geregeld en veel menigvuldiger, dan die der Koehoests. Zelden tast hij den kinderen voor hun derde jaar, dikwijls bejaarde aandoenlijke meisjes aen. Hoe hevig die hoest is, gebeurd het echter zelden, dat hij met eene braaking eindigd. Dikwijls wordt hij vervangen door krampen in het overige gedeelte des lighaams. Hij koomt meer dan eens, ſomtijds zeer dik-

 wijls

wijls te rug: en eindigt telkens bij de meesten, na de ontlasting van eene groote hoeveelheid heldere pis. Ook is hij, zoo veel ik weet, van geene Epidemicke aart: Eindelijk verschild ook het geluid van den hoest, het geen altijd hol en zeer droog is, en tot het einde der Ziekte dusdanig blijft. Vergelijk bij dit alles den Kinkhoest, en het verschil zal duidelijk blijken, terwijl niets mij verplicht, om eene zaak, zoo tastbaar, met eenig gezag te bevestigen.

Dit teken onderscheid den Kinkhoest ook even blijkbaar van den *Maaghoest.* Deezen gaat den Zinkinghoest niet voor. De eetlust is met deszelfs begin verlooren. Den aanval verzeld niet dien klank (*clangor*) welken onzen hoest zoo kenbaar maakt. Van deszelfs begin is de lijder walg- en braakachtig. Hij is minder eigen aan zuigelingen, dan aan meer bejaarden, en vertoond zich zonder Epidemie even als den Koehoest, terwijl geen van beiden besmetlijk is. Ik zwijg van die onderscheidende tekenen, welken minder tastbaar zijn, terwijl men, al ware het slegts met één kenmerk, zou kunnen volstaan.

Het onderscheid der Ziekten, welke de meeste overeenkomst met den Kinkhoest hebben,

ben, aangetoond, en dus de deugdelijkheid van het diagnoſtieke des boven beſchreeven kenmerks gewettigd zijnde, kan men niet verwagten, dat ik eene vergelijking zal maaken tusſchen de laatſte en eenige andere Ziekte, die geene gelijkheid hebben, dan den hoest welken zelfs de onkundigſte kent.

§. XXXV.

De tekenen van den Kinkhoest in zijn begin en voordgang, uit de ondervinding zoo duidelijk aangeweezen zijnde, als de natuur der zaake gedoogd, ſchiet ſlegts ééne *bedenking* over. Zij is deeze. Indien het gebeurd, dat de Ziekte in haar eerſte tijdperk wordt geſtuit, dan is men niet meetkundig zeker, of de lijder deeze Ziekte in de daad hebbe ondergaan, en of men hem daar van voor het vervolg mooge vrijſpreeken. De onderſtelling in deeze tegenwerping zal in het Elfde Hoofdſtuk onderzogt worden. Ik neem die bij voorraad over, en beweer, dat de lijder, in dat geval, voor dien tijd niets verliest, en dat hij, gelijk ik zal tragten te bewijzen, indien hij waarlijk is beſmet geweest, even zoo gewis voor het vervolg vrij blijft, als zij, die de Pokkoorts zonder Pokken door-

gestaan hebbende, voor de herkomst dier Ziekte niet te dugten hebben.

De nadere staaving van de waardij der kenmerken zal voorkoomen in het Hoofdeel, waar toe wij aanstonds overgaan.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE TOEVALLEN VAN DEN KINKHOEST.

§. XXXVI.

De afwijkingen van de werking der deelen in den gezonden ſtaat des menſchelijken ligchaams, welke door de naaste oorzaak eener *Ziekte worden te weeg gebragt*, zijn *Toevallen* van die Ziekte. Deezen zijn verſchillende in ſoort naar de aart, of in hevigheid naar den graad der Ziekte, naar des lijders geſtel, jaaren, ſexe, enz. Wij moeten daarom, ten einde eenen vasten grond te leggen, ten minsten den loop van de Ziekte vooraf beperken.

De Kinkhoest heeft *drie tijdperken*. 1. Een *begin*. 2. Eenen *verderen voordgang*. 3. Een *einde*. Hier op heb ik mij meer dan eens beroepen, en zal nu, ordenshalven die verdeeling hier ter plaatſe eenigzins uitbreiden.

§. XXXVII.

Ik ſtel dan, *voor eerst* het *begin* des Kinkhoests te zijn het ogenblik der beſmettinge, tot dat zich het beſlisſend teken des tweeden tijdperks vertoond.. Sommigen verſchillen met mij, wanneer zij het begin bepaalen, daar wij meenen het zelve te zijn afgeloopen, hoewel de meest beroemde in ons gevoelen ſtaan. De eerſte hebben zich laaten vervoeren door den naam der Ziekte, het kenteken des tweeden tijdperk, en tevens deszelfs overheerſchend toeval. Dit was meermaal het ongelukkig gevolg van eene, voormaals ingevoerde, nuttelooze, en gevaarlijke *nomenclatura* der Ziekten. De nuttigheid van mijne verdeeling zal ik hier niet ſtaaven: zij is klaar uit het voorige van dit werkje, en (mangeld 'er iets aan) zij zal nog klaarer worden uit eene vergelijking met andere Ziekten. Zouden de Kinderpokjes dan eerst beginnen, wanneer zij in bloei ſtaan? de Mazelen wanneer men die ziet? de Rooloop, wanneer de lijder bloed en ſlijm loosd? de Gerst- Purper- en andere Koortſen met uitſlag dan eerst dien naam verdienen, wanneer men dien uitſlag gewaar wordt? Het is zoo, deeze en andere Ziekten, ook de Kinkhoest hebben haaren naam gekree-

gen

gen van derzelver duidelijkste tekenen, maar men erkend de ongerijmdheid, om haar begin te bepaalen gelijktijdig met den aanvang dier tekenen.

Ik herhaal, dat dit eerste tijdperk van den Kinkhoest vrij blijkbaar uit deszelfs stellige tekenen is (§. XXIX.) Vooral wanneer de ontkennende tekenen van de meest gelijkaartige Ziekten (§. XXX.) afweezing zijn.

Hoe lang duurd deeze periode? wie zal dit bepaalen? zij verschild in elke afzonderlijke Epidemie, ja somtijds in even dezelve, gelijk ik ten overvloede zag. Sommige bleeven in het eerste tijdperk tot den twaalfden, den veertienden, eenige weinige zelfs tot den twintigsten dag, hoewel men zich hier in ligtelijk eenige weinige daagen zou kunnen vergissen. Eene vrij beslissende waarneeming toonde hoogst waarschijnlijk, dat de smetstoffe den agtsten dag haare volle werking kan doen. Een jongetje van zes jaaren bevond zich op eene besmette plaats onder mijne zorg, ongeveer zes uuren van zijne ouderen. In de hevigheid van eenen zeer hardnekkigen Kinkhoest kwam hem zijne moeder zien. Deeze was twee maanden zwanger en gezond. Den volgenden dag klaagden zij van hoofdpijn, lusteloosheid en verminderde eetlust, waar bij zich

zich een hoestje voegde; ongemakken, welken men aanzag als gevolgen van de vermoeidheid en ongerustheid. De hoest, welke van dag tot dag meer en meer zweemde naar eenen Zinkinghoest, was reeds den agtsten dag verwandeld in het tweede tijdperk van den Kinkhoest, welke zich zoo duidelijk vertoonde, dat daaraan geen twijfel altoos was. Dit geval liep alzins gunstig af. Is het niet vermoedelijk, dat de moeder door haar kind is besmet geworden? Klimt dit vermoeden niet, wanneer men weet, dat niemand in haare woonplaats den Kinkhoest had? In de geheele Epidemie; waar in mij dit geval voorkwam, ging het vrij algemeen door, dat hoe spoediger het tweede tijdperk begon, hoe korter en goedaartiger de Ziekte afliep. Het bewijs van deeze stelling legt voor mij, maar mij dunkt, dat algemeene regels, uit de bevinding verzameld, bondiger zijn, dan verveelende geschiedverhaalen van ééntoonige gevallen. Opzichtelijk het eerste tijdperk, heb ik niets meer te zeggen.

§. XXXVIII.

Het *tweede* begint, wanneer de Zinkinghoest zijne krampachtige geaartheid meer blijkbaar vertoond, en bij aanvallen wederkeerd. Ik heb

heb dit te vooren (§. XXXIV.) omschreeven. Het eindigd wanneer de Ziekte haaren hoogsten graad heeft. Hoe lang blijft de Kinkhoest in deezen trap? dit is even moeilijk te bepaalen, en van het zelfde weinig belang, als van het begin der Ziekten. Het verschil hangt af van des lijders vatbaarheid, van de aart der Epidemie, en misschien ook van de tegengenwoordigheid van andere Ziekten. Betreklijk het laatste, vind ik onder mijne aantekeningen, dat ik verscheide kinders aan den Kinkhoest heb behandeld, terwijl zij de Kinderpokjes hadden. De meesten waaren gevaarlijk, en de Kinkhoest duurde langer dan naar gewoonte. Een stierf met het begin van dit tweede tijdperk door den samenloop der toevallen van twee Ziekten, welke afzonderlijk, niet doodelijk zouden zijn geweest. De duurzaamheid van deeze orde der Ziekte is onzeker. Zij bepaald zich somtijds binnen drie of vier weeken. Zij strekt zich wel eens uit tot twee, drie of meer maanden; zelfs vind men voorbeelden, dat zij één jaar of langer duurde. Ik heb dikwijls gezien, dat dit tijdperk, door de natuur of konst, voor eenigen tijd werdt afgebrooken, en kort daar na op nieuw te voorschijn kwam.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

De Kinkhoest *eindigd* (§. XXXVI. No. 3.) in eene volkoomene gezondheid, in eene andere Ziekte, als het gevolg der toevallen, of in den dood.

§. XL.

Na deeze korte opgaave van de tijdsorde onzer Ziekte, volgd nu die der *Toevallen* in elk tijdperk. Vooraf echter moet ik eenige rede geeven, waarom dezelven afzonderlijk van de gevolgen worden behandeld, schoon zij in de Vraag saamgekoppeld zijn. Wat wij door toevalien verstaan blijkt boven (§. XXXVI.) De gevolgen van eene Ziekte zijn die ziekelijke gesteldheid der deelen, welke meest al overblijft, na dat de naaste oorzaak der Ziekte, waar uit die gevolgen ontstaan zijn, hersteld is. Naar mijn inzien verdiend een toeval alleen dien naam, wanneer het, gedaurende de Ziekte, uit haare naaste oorzaak kan worden verklaard. De gevolgen in tegendeel zijn overblijffels van de Ziekte, of van derzelver toevallen. Een lijder, bij voorbeeld, wiens oogleden door de menigte van Kinderpokken gezwollen en geslooten zijn, is toevallig blind: maar indien de blindheid bestaat in eene ver-

duis-

duistering van het doorſchijnend hoornvlies, en na de herſtelling der Kinderpokken voordduurd, dan is zij een gevolg dier Ziekte. Indien een lijder onder het geweld van den Kinkhoest, bloed uit de long loosd, dan is die *ontlasting* een toeval, doch, wanneer daaruit een longezweer ontſtaat, dan is dezelve een gevolg van de Ziekte. Deeze onderſcheiding is te duidelijk, om ze nader aan te dringen; te meer daar ik, bij de opening des volgende Hoofdſtuks, daar van nog iets zal moeten zeggen. Nu voeld men de rede waarom de toevallen en gevolgen van den Kinkhoefst *afzonderlijk moeten* worden behandeld.

§. XLI.

De *Toevallen in het eerſte tijdperk* (§. XXXVII.) zijn van weinig belang, koomen na genoeg overeen met die van de Zinkinghoest, en beſtaan meestal in het geen ik onder den rang der ſtellige tekenen (§. XXIX. No. 8. 9. 12. en 13.) heb opgegeeven. Deeze toch zijn de onmiddelijke toevallen der Ziekte, om dat zij *uit haare naaste* oorzaak ontſtaan, ofſchoon zij tevens *derzelver* waarſchijnlijke kentekenen opleveren. Het is immers onloochenbaar, dat eene *Ziekte* uit haare toevallen wordt gekend;

en

en het zou ongerijmd zijn eenen beſchrijver van Ziekten te beſchuldigen van verwarring, om dat hij dezelve tot die twee einden bezigd. Wil men hier van iets meer, dan kan den Lezer eene breedere beſchrijving van deeze toevallen vinden, bij den grooten F. HOFFMAN (*a*), en veele anderen (*b*), wanneer men ſommigen zal ontdekken, welken ik, om hun gering belang, of zeldzaamheid heb voorbij gegaan. Daar te boven zal het ook meest aankoomen op die geenen, welke zich in het verder beloop der Ziekte vertoonen. Wij gaan daarom terſtond over tot dezelven.

§. XLII.

De *Toevallen* des *tweeden tijdperks* (§. XXXVIII.) moeten uit *twee oogpunten* worden overwoogen; want, zal men ordelijk handelen, dan moeten die, welken *buiten den aanval* voorkoomen onderſcheiden worden van die, welke *geduurig den aanval* van den hoest, die onze Ziekte kenſchetst, ontſtaan.

§. XLIII.

(*a*) *Opera Omnia, Tom. III.* pag, 149. &c.
(*b*) Zie mijn Twaalfde Hoofdſtuk.

§. XLIII.

Buiten den aanval vertoond zich in de meeste Epidemiën, het meerder gedeelte der volgende toevallen.

1. Het lijdertje wordt hoe langs zoo lusteloozer, en verliest alle tier; zijnde dit een gevolg van de geweldige ſchokken en tobbingen onder den aanval. Ik heb echter dikwijls gezien, dat de lijdertjes, vooral die boven het jaar, in den beginne des tweeden tijdperks zoo vrolijk waaren, als of er niets gebeurd was.

2. De trek tot voedzel verminderd meer en meer. De Zuigelingen weigeren het zog, vooral kort voor den aanval. Daarom verarmen hunne kragten. De hevige ſchuddingen van de maag zijn 'er oorzaak van.

3. Men beſpeurd de tekenen van kwaadſappigheid. De oogen ſtaan flauw en waterig. De huid wordt geelachtig. De pis raauw, en de tong wit beſlaagen.

4. De neus wordt ſnottig, en de ademhaaling door dezelve, in het vervolg bijna onmooglijk. Dit heeft ook plaats in het keelgat, zoo dat, wanneer men de ophooping van ſlijm in de luchtpijp daar bij beſchouwd, de rede der ſteeds toeneemende bezwaarde

 adem-

ademhaaling gemaklijk kan worden verklaard.

5. De keel wordt fomtijds ontftooken, en rondom de lel bezet met vlakke zweertjes. Ik heb de neus en keel in eenen hardnekkigen Kinkhoest, bij veele kinderen, zodaanig ontveld gevonden, dat zij daar door maanden lang in eene zorgelijken ftaat bleeven, vooral indien de tweede periode langer duurde dan naar gewoonte. De aanvallen en de reeds opgetelde toevallen werden hier door blijkbaar

6. De tong, zeide ik, is wit beflaagen en flijmig, doch foms hoog rood en droog. In dit laatfte geval zijn de toevallen meer Convulfief dan flijmig.

7. In fommige Epidemiën, en bij veelen in dezelve Epidemie zijn de toevallen om den anderen dag erger, wanneer ook de aanval eene periodieke gedaante heeft. Dit plaats hebbende, befpeurd men op dien dag de toevallen en tekenen eener anderendaagfche koorts.

8. Niet lang voor elken aanval, houd het kind zich eerst een ogenblik ftil, fchikt zich om zijn aanftaande lot te voorkoomen of draaglijker te maaken. Maar wanneer het voorgevoeld, dat het zal moeten bukken, dan begint het kind te fchreeuwen, wordt gemelijk, wringd zich in allen bogten, houd het naastbij zijnde voorwerp vast, en . . . . . het geen dan

dan volgd moet ik ſtraks beſchrijven. Ik heb reeds gezegd, dat een bejaard mensch uit eene voorloopige kitteling omſtreeks de verdeeling der luchtpijp den aanval voorſpeld. Hoe meer die naderd, hoe meer de Zieke zich eene houding verſchaft, welke best ſtrookt, om denzelven draaglijk te maaken. Dit leerd het inſtinct. Dan wat gebeurd er? de lucht, welke de long bevat, wordt eensklap uitgeperst, en de aanval begint. — Zoo koom ik van zelfs tot de beſchouwing der toevallen onder de *paroxyſmus* (§. XLII. No. 2.)

§. XLIV.

Deeze moeten worden verdeeld; *voor eerſt*, in die geenen, welken in allen gevallen kunnen plaats hebben: *ten tweeden*, in zodanigen, welken van bijkoomende, niet noodzaaklijke omſtandigheden afhangen, en niet gevoeglijk tot de eerſten kunnen worden betrokken. Mijne bedoeling zal genoeg blijken uit de verklaaring van het een en ander.

§. XLV.

In de opgaave van het *eerſte ſoort*, zullen wij twee onderſtellingen, opzichtelijk den aart

der Ziekte (§. I. No. 5 en 6), tragten te ſtaaven, en dus doende van tijd tot tijd, op de meest geſchikte manier de gaapingen, tot hier toe overgelaaten, ſluiten.

Het *eerſte toeval* van deeze klasſe beſtaat in eenen kort afgebrooken en geſtadig wederkeerenden ſtuipachtigen droogen hoest, verzeld van een klinkend geluid, welke deezen van allen anderen hoesten duidelijk onderſcheid (§. XXXIV.) Sommige vergelijken dit toeval bij eene ſchaterende lach, andere, vooral wanneer de hoest afbreekt, vinden die gelijk aan eene geweldige niezing. Ik vind in deeze analogie meer ſpeeling dan bondigheid; en zeer weinig nut, het geen uit de herinnering der naaste oorzaak; en de aart des toevals genoeg blijkt. De niezing is het gevolg eener prikkeling van SCHNEIDERS Vlies, welke bij een' gezond mensch niets ziekliijks onderſteld. Een ſchaterlach is eene ſchudding der longe, door eene verſnelde beweeging des middenrifs veroorzaakt, en in welke ſchudding de lucht even ſchielijk wordt in- als uitgeädemd. In ons toeval ſtaat de inädeming meerendeels ſtil, en de lucht, zich in de long bevindende, wordt op eene ſtuipachtige en afgebrooke wijze, uit de luchtpijp gedrongen. Dit in het voorbijgaan.

De

De naaste oorzaak van dit toeval is kennelijk uit (§. XIX), beſchouwd in verband met de geſteldheid en prikkelbaarheid der zenuwen van de luchtpijp (§. VI).

Men heeft zich veel moeite gegeeven, om de rede van de geduurige wederkoomst deezes toevals te verklaaren. Maar is in de ontdekking daar van niet even weinig voordeels voor den Lijder, als voor den Arts? Ik wil, des ondanks, mijn gevoelen opgeeven. Men onderſtelde (§. XI. en doorgaands) *een miasma*, het geen zich in den ſlijm der keelklieren, vooral in dien, van den lucht-pijp en blaasjes, nedergezet hebbende, door dien ſlijm omwonden wordt. Het gantſche kliergeſtel dier deelen wordt door de ſmetſtoffe zodaanig vergiftigd (mag ik mij dus uitdrukken?) dat, bij elken nieuwen aanval, door den hoest alleen dat gedeelte werkſaam is en ontlast wordt, het geen te dier tijd het meest prikkelde. Zoo dra, op dezelve plaats of elders, de overgebleeve prikkel eenen genoegſaamen graad van vermogen gekreegen heeft, om eenen nieuwen aanval te weeg te brengen, gebruikt de natuur het zelfde toeval, om den lijder van den prikkel en hinderlijk geworden ſlijm te ontdoen. Dit geſchied zoo lang, tot de zenuwen haare aandoenlijkheid voor die ſmetſtoffe

hebben verlooren, of (het geen even veel gronds heeft,) tot dat met de ſlijm, de prikkelende oorzaak geheel is ontlast. Is deeze verklaaring niet aan veel minder zwaarigheden onderhevig, dan dat men, gelijk ſommige doen, bij elken aanval de onlasting van al het *miasma* beweere? Laat zij zich ook niet beter vereffenen met de ervaaring in andere ſmetziekten, uit eenen bijblijvenden prikkel onderhouden? Dit ſtaaven alle ſoorten van beſmetlijke Loopen. Dan dit zij genoeg van eene zaak, welke buiten eene nutteloozе beſpiegeling geen voordeel geeft. De hevigheid van dit toeval hangt af van de meer of mindere aandoenlijkheid der zenuwen op de Zitplaats der Ziekte, in verband met de meer of mindere ſcherpte der prikkelende ſtoffe, en met de geſteldheid en hoeveelheid des opgehoopten ſlijms. Eene rede, waar op naast zeker ook de menigte der aanvallen gegrond is.

Het *tweede toeval* het geen zich doorgaands, de Ziekte gevestigd zijnde, telkens met het eindigen des eerſten toevals, vertoond, beſtaat in eene geweldige persſing van ſlijm uit de luchtpijp, het keelgat, en ook dikwijls uit de neus. Deeze ontlasting is niet zelden ongemeen moeilijk, gemerkt de ſlijm zoo taai kan zijn, dat herhaalde hevige ſtuipachtige ſchud-

ſchuddingen van de long noodig zijn, om denzelven te loozen.

Van waar koomt telkens bij iederen aanval deeze ſlijm? wordt die in eene groote hoeveelheid in de klieren opgehoopt? telkens een gedeelte daar van uitgehoest? of wordt die ſlijm derwaards tusſchen de aanvallen gevoerd? Mijn oordeel is, dat het laatſte meer ſtrookt met de aart der zaake; want, werdt telkens ſlegts een deel des ſlijms ontlast, dan zou men tusſchen de aanvallen een reutelend geluid beſpeuren, of deszelfs aanweezen verneemen met het drukken van de eene hand op de borst, en de andere tegen de rug; doch dit beſpeurd men bij verre de meesten niet eer, dan even voor het begin der *paroxyſmus*. Dit denkbeeld ſtrookt, even als dat van het eerſte toeval, meest met de geaartheid van andere Ziekten, waar in de natuur om den prikkel af te ſpoelen, telkens nieuwe ſlijmige of waterige vogten aanvoerd.

De meer of mindere moeilijkheid der ſlijmloozinge, begrijpt men, zeer veel van deszelfs taaiheid aftehangen. Dit is reeds gezegd. Ik voeg 'er alleen bij, dat ik den ſlijm meermaalen zoo taai heb gevonden, dat de lijdertjes met verſtikking gedreigd werden: doch de hoest wordt met een zeker geluid,

 niet

niet wel te beschrijven, afgebrooken, en keerde kort daar na weder, tot dat de aanwezig zijnde slijm, was uitgeperst.

Ten derden! Deeze twee toevallen, vooral het geweld des eersten, veroorzaaken wederom anderen. Een zwak en aandoenlijk kind wordt flauw of valt in stuipen. Bij een bloedrijken kan de neus ontspringen, of het bloed gelijk ik eens gezien heb, uit de groote ooghoeken geperst worden. Of wel, onder de hersenpan ontlast, de toevallen van eene drukking der zenuwen te weeg brengen. Het kan in de long wordende gepakt, gelegenheid geeven, tot ontsteekingen, of uit de tedere vaatjes van dat ingewand door verwijdering of verscheuring gedrongen worden. Een slijmig en zwak kind ligt, onder de aanvallen, meer dan anderen bloot voor benaauwdheden, flauwten en verstikking uit opgehoopt slijm. De ervaaring bevestigd te duidelijk de mogelijkheid deezer geduchte verschijnselen. Waarom toch zouden zij niet kunnen ontstaan uit eene hoest, welke (volgens F. HOFFMAN) de wervelen uit hunne plaats kan dringen, een' kind gebogcheld maaken, eene rib over dwars verscheuren, het geen dezelve met een voorbeeld staafd, het welk naderhand door B. GOOCH bij een halfjaarig kind is waargenoomen?

Ten

Ten vierden. De toevallen van opgehoopt ſlijm in de voorhoofds- en wiggebeens-boezems, welken nu zouden moeten volgen, zijn ſomtijds, doch zeer zelden van zoo veel belang, dat wij daar over behoeven uittewijden. Ik zwijg van dezelve te liever, om over een ander toeval mij des te breeder te kunnen uitlaaten.

Ten vijfden. Ik heb het oog op de zeer moeilijke walgingen en braakingen, welken zich bij de meesten, ten einde van elken aanval vertoonen. Dit onderwerp is van zoo veel invloed op het grootſte gedeelte van deeze Verhandeling, dat het zelve eene ernſtige overweeging verdiend: ook moet verklaard worden het geen te vooren (§. II.) dienaande was onderſteld, en, bij deeze gelegenheid, met meer nadruk, dan reeds (§. IX.) is geſchied, het gevoelen van hen, welken de maag ſtellen de Zitplaats te zijn van den Kinkhoest, wederlegt worden. Nopens den tijd, wanneer dit toeval begint, en zijne geaartheid behoef ik nu weinig te zeggen. Het ontdekt zich meest bij allen, na dat de hoest (No. 1.) eenige aanvallen heeft gedaan, en ſchijnt van eene zuiver ſtuipachtige natuur, bij veelen uit enkel medegevoel, door de prikkeling der zenuwen van de bepaalde Zitplaats der Ziek-

 te

te ontſtaande, terwijl een opmerkend waarnee-mer niet zal ontkennen, dat bij anderen, de taaie geſteldheid van den ſlijm, in de keel hangende, het geweld der natuur, om dezelve te ontlasten, en de, daar mede verzeld gaande, geweldige ſchudding en drukking van de maag en het middenrif, voor de eenige, ten minsten de voornaame aanleidende oorzaaken van deeze walgingen en braakingen te houden zijn: zoo dat men dezelven in allen gevallen ten onregte uit de enkele meêwaarigheid zoude verklaaren. Laat ons nu (het geen eigenlijk de zaak is) betoogen, dat de walging en braaking geene genoegſaame bewijsgronden opleeveren, om te ſtaaven, dat de maag de bepaalde Zitplaats is van onze Ziekte. Dit geſchied met de volgende aanmerkingen.

1. De walgingen en braakingen verzellen den Kinkhoest niet altijd. Eenige Kinders heb ik behandeld, welken, zonder dit toeval te ondergaan, de geheele Ziekte doorſtonden. Dit hebben ook anderen waargenoomen. Was nu dit toeval een beſlisſchend teken, dat de maag de ganſchelijke of gedeeltelijke Zitplaats is van den Kinkhoest, dan moest dit toeval veel eer altijd plaats hebben, of zulk een kenmerk zou moeten kunnen beſtaan en niet beſtaan, doch dit is eene blijkbaare ſtrijdigheid,

en

en beneemt aan zulk kenmerk allen grond van beslisfching.

2. Deeze walging en braaking koomen niet ten voorfchijn, dan na dat de Ziekte eenen zekeren trap van hevigheid heeft beklommen. Is nu de Ziekte reeds van haar begin ftuipachtig van aart, en ontftaan ook dan reeds de toevallen uit eéne prikkelende oorzaak, waarom koomt dan de braaking, die insgelijks meest al convulfief is, niet eerder te voorfchijn?

3. De lijders verliezen de eetlust niet, dan na dat de maag door menigvuldige fchuddingen is afgemat, waarna de vergeeffche braaking duurt al is dat ingewand ledig: doch bij aldien de naaste oorzaak der Ziekte in de maag gezeeten was, en de toevallen daar uit moesten verklaard worden, zou gewis het tegendeel plaats hebben. Die hier over een ogenblik denkt, zal de kragt van dit bewijs ras ontwaaren.

4. Wijders ftaafd de geneeswijze ons gevoelen. Hoe dikwerf worden de ontlast-middelen nutteloos bevonden? worden deeze toevallen, ondanks die middelen fomtijds niet langs zoo hardnekkiger?

5. Uit het reeds aangevoerde en andere bewijzen, beweer ik, dat de gevolgtrekking van dit

dit toeval tot de Zitplaats en Oorzaak deezer Ziekte niet vrij is van ongerijmdheid. Zou men met even veel regt, uit aanmerking van anderen toevallen, gelijk de afgangen, uitzakking van den endeldarm en der ſcheede, van breuken, ſterke pisloozing, miskraam, enz. de zetel en oorzaak niet elders moogen zoeken? Wij zijn met anderen (*a*) van oordeel, dat dit toeval een gewrogt is van den prikkel en geweldigen hoest. Dit kan uit de medegevoeligheid der Zenuwen, zoo van het agtſte paar als der tusſchenribbigen (§. VI en VII.) genoeg worden verklaard, vooral wanneer men toeſtaat, dat dit toeval geweldiger en langduuriger wordt, naar maate des lijders kragten verminderen; doch naar dezelve maate is ook het medegevoel ſterker en de prikkelbaarheid grooter. Laat mij dit met één voorbeeld, ontleend van deeze Ziekte, ſtaaven. Na dat zij eenigen tijd geduurd heeft, ziet men bij veelen, die hevigst braaken, de keel ontſtooken of ontveld, ook wel met vlakke zweertjes bezet. Kan nu een gezond mensch, door zijn vinger of een veertje, in de keel geſtooken, walgingen en braakingen te weeg brengen, hoe veel te gemaklijker zal dit,

(*a*) No. 3, 23, 26 en 30.

dit, door de minste prikkeling gebeuren, wanneer de keel zodaanig gesteld is, als zoo even is gezegd? Met dit alles kan het echter gebeuren, dat de toeneemende gevoeligheid van de maag dit toeval doed voortduuren. Bij elken aanval wordt de slijm uit de keel en luchtpijp geperst, doch de Natuur brengt telkens eenen nieuwen voorraad derwaards. Dit gebeurd niet in de maag, alwaar bijna geene klieren zijn (§. VII). Zij geraakt eindelijk geheel beroofd van haar slijm, en wordt veel gevoeliger dan te vooren, vooral indien de kokertjes der zenuwtepeltjes (§. VII.) verzwakt of gedeeltelijk weggeknaagd zijn. In deezen toestand van zaaken, zeg ik, kan de braaking door de prikkeling der afgescheide wij, bij Zuigelingen, of door eene andere prikkeling worden veroorzaakt, zonder dat het toeval als dan uit medegevoel ontstaat. In zulke gevallen vertoonen zich de walgingen en braakingen zelfs buiten de aanvallen. Is het dan niet ongerijmd, om de Zitplaats der naaste oorzaak van den Kinkhoest, op grond der braakingen in de maag te bepaalen?

6. Indien dit toeval in de daad het kenmerk is van den zetel der Ziekte in de maag, dan moet het zelve niet alleen met de Ziekte beginnen, maar ook tevens met dezelve, en

niet

niet vroeger noch laater eindigen. Het tegendeel leerd elke Epidemie. De braakingen verdwijnen doorgaands terwijl de verdere toevallen noch aanhouden.

Ik denk aan mijne beloften (§. IX. No. 3.) hier mede te hebben voldaan, waar door tevens eenige andere onderſtellingen in het voorige gedeelte van mijne Verhandeling zijn beweezen.

§. XLVI.

Het *tweede ſoort* van Toevallen onder den aanval zeide ik, af te hangen van de omſtandigheden, welke eene bijzondere overweeging vorderen, zij worden allen door het geweld des hoest veroorzaakt, doch zij zijn niet zoo noodzaaklijk, of de beſtaanlijkheid derzelven vorderd eene voorgeſchiktheid der deelen waar in die toevallen voorkoomen, gelijk van zelfs kenbaar wordt. Deeze zijn, 1. Breuken. 2. Uitzakkingen. 3. Tegenwillige ontlastingen, of zulken, die te vroegtijdig koomen. 4 Sommige toevallen van andere Ziekten.

§. XLVII.

Tot *de eerſte*, brengen wij de Navel- Liesch- en Deibreuken van allerleie ſoort, welke, door

door het geweldig persſen van den hoest, bij jonge kinderen zeer ligt ontſtaan. De ondervinding leerd dit dagelijks in zulke hoesten, van welken het geweld in geene vergelijking ſtaat met die van de aanvallen des Kinkhoests.

§. XLVIII.

Tot *het tweede ſoort* behooren de uitzakkingen, of liever uitpersſingen des endeldarms, der ſchede, en des baarmoeders; tot welke laatſte de grondſlag door den Kinkhoest dikwijler gelegd wordt dan men vermoed.

§. XLIX.

Het *derde ſoort* bevat de onwillige uitpersſingen van pis en drek, alsmede van het ſtonden- en aambeijenbloed. Daar toe behooren ook de miskraamen, ontijdige verlosſingen, te ſterke kraamvloed. Deeze en andere der opgenoemde toevallen zijn echter niet zeer gemeen, om dat de Ziekte niet eigen is aan menſchen van gevorderden leeftijd: ſomtijds is de hoest van groot nut. Eens heb ik een kwaadſappig *meisje* behandeld, het welk agtien jaaren oud *zijnde, zederd* drie jaaren aan het gemis der *ſtonden had* geſukkeld. Die kwamen ten voor*ſchijn* onder eenen aanval van den Kinkhoest, en

en bleeven wijders geregeld. In tegendeel zag ik, eene vrouw, welke van een voldraagen kind gelukkig was verlost, den derden dag daarna, onder den Kinkhoest, zoo hevig vloeijen, dat haar leven in gevaar was, en zij ter nauwer nood het gevaar ontkwam.

§. L.

Ten vierden. Dikwijls voegd zich bij den Kinkhoest eene andere Ziekte, gelijk de Kinderpokjes, Mazelen, tusſchenpooſende Koortſen, het Zuur, ſterke Afgangen, de Geelzucht, Sprouw, enz. met haare toevallen, welke onze Ziekte zoo veel gevaarlijker maaken, dat een ingeënt kind daar door ſterf (*a*). Ik wil thans hier over te minder uitwijden, om dat de beste waarneemers verzekeren, dat, wanneer meer dan eene doorgaande Ziekte heerscht, de mensch zelden door twee tevens word aangevallen. Een geval moet ik niet voorbijgaan, om dat het nu het beste te pas koomt. Een jongman van agtien jaaren kwijnde aan eenen etterzak in de long, de Kinkhoest bezogt hem. Onder den aanval

(*a*) No. 30*.

val brak de zak, en de Lijder ſtikte in mijne tegenswoordigheid.

§. LI.

De verdeeling (§. XXXIV.) brengt ons tot de toevallen van het derde tijdperk. De Ziekte eindigd zonder of met behulp der kunst, doorgaands in eene volmaakte gezondheid. Wanneer dit gebeurd, heeft men geen toeval te vreezen. De Kinkhoest eindigd zomtijds in den dood. Wanneer dit akelig tooneel voorzien werdt, dan zijn de te vooren (§. XLV. *vooral onder* No. 3.) beſchreeven verſchijnſelen heviger in trap. De lijder wordt geheel Convulſief, het bloed pakt in de long. Men ziet flauwten volgen, en het Kind is ſchijnbaar (*a*) of wezenlijk dood, waar omtrend de beſlisſing niet voorbaarig moet zijn, en geduurende de flauwte, liever te vergeefs geärbeid, dan het lijdertje aan zijn noodlot overgelaaten moet worden. Hier van noch iets in het vervolg. De Ziekte eindigd ook in eene of meer andere Ziekten (§. XLVI. No. 4.), doch dit zou buiten mijn tegenwoordig *beſtek* gaan. Wij komen dus van zelfs

(*a*) No. 20.

zelfs tot den inhoud des volgenden Hoofdſtuks van geen minder belang dan het tegenwoordige, terwijl ik het gordijn ſchuive voor het ſchouwſpel, het welk een doodelijke, en, buiten ons bereik vallende, Kinkhoest vertoond.

SES-

SESDE HOOFDSTUK.

DE GEVOLGEN VAN DEN KINKHOEST.

§. LII.

De gevolgen van eene Ziekte, zijn die afwijkingen van den gezonden ſtaat der deelen, welke overblijven, na dat de Ziekte, uit welke die gevolgen zijn ontſtaan, niet meer aanweezig is. Dit maakt een wezenlijk verſchil tusſchen gevolgen en toevallen, welke dien naam behouden, zoo lang de Ziekte duurd, maar daar na tot de klasſe der gevolgen behooren. Een etterzak of etterborst is een gevolg, geen toeval van de longontſteeking. Een zweer van de pisblaas eens ſteenzieken lijders, is een toeval van den ſteen zoo lang die beſtaat; maar is hij opgeruimd, dan is de verzweering een gevolg van den ſteen. De ontlasting van bloed uit de longſlagadertjes onder eenen aanval des Kinkhoests is een toeval, doch volgd daar op eene uitteerende etterloozing, dan is die Ziekte een gevolg van den

Kinkhoest. Om deeze reden vorderen die onderwerpen eene afzonderlijke behandeling.

§. LIII.

Deeze gevolgen zijn of, 1. *plaatslijk*, of 2. van *de Zitplaats der Ziekte verwijderd.*

§. LIV.

De *plaatslijke Gevolgen* bepaalen zich tot de deelen, alwaar de naaste oorzaak van den Kinkhoest was gevestigd, en zijn voornaamlijk deezen:

Voor eerst. Eene ontvelling van het keelgat. Zij koomt dikwijls voor, in dat ſoort van Kinkhoest, het geen met vlakke zweertjes in de keel gepaard gaat, het geen ik nu en dan bij kwaadſappige lijdertjes heb gezien.

Ten tweeden. Eene ontſteeking van het keelgat met haare gevolgen.

Ten derden. De Bloedhoest, welke niet zelden doodlijk was. Ik zag dien meer dan eens, doch nooit van dat onaangenaam gevolg. Het bloed werdt, in eene geringe hoeveelheid, met of zonder ſlijm geloosd, en ſcheen niet door ſcheuring, maar door verwijding (*per anaſtomoſin*) ontlast te worden. Dit geſchied bij

bij kinderen gemaklijker dan bij bejaarden, om dat de monden der ſlagadertjes bij de eerſten ruimer zijn, en vogt doorlaaten, het geen dikker is, en nader bij het bloed koomt, dan bij de laatſten (§. VI.) Hier te boven zijn deeze mondjes in den vroegſten leeftijd veel rekbaarer gelijk de opſpuiting ten overvloede leerd. Onderſtel hier nevens, eene aangebooren, of door de opvoeding verkreege, zwakheid des vaatsgeſtels, en eene verdunde hoedaanigheid des bloeds, en 'er zal geene reden van verwondering overblijven, waarom naar den Kinkhoest eene dikwijls weerkeerige bloedhoest bij zulke Lijders volgd. Dagelijks zie ik eene Vrouw, thans vier en zestig jaaren, oud, welke van tijd tot tijd met den hoest bloedige fluimen ontlast; een gebrek, waar aan zij zederd haare kindsheid, na den Kinkhoest, heeft geſukkeld. Zij heeft veele kinders, is zeer gezond, zoo dat zij van geen plaatslijk gebrek in de long noch elders klaagd.

Indien onder den aanval eene aanmerkelijke verſcheuring van de long geſchied, dan kan de bloedhoest met den dood eindigen, ofſchoon dit liefst tot de toevallen moet worden betrokken.

Ten vierden. Eene ontſteeking van het binnenſte vlies der luchtpijp, der longe, en des

ſlokdarms. Deeze moeten, gelijk de voorgaande gevolgen, uit het geweld van den hoest, en de berooving van het ſlijm dier deelen worden verklaard. Of deeze ontſteeking uit eene verwijdering, dan wel uit eene krampachtige vernauwing der vaatjes werdt gebooren, en na den hoest overblijft is twijfelachtig. Het een gevoelen even als het ander is niet vrij van tegenſpraake. Zeker is het echter, dat dit gevolg niet zoo zeer is te vreezen, om dat elk acces het bloed voordſtuwd, en de inpakking belet.

Ten vijfden. De twee laatſte gevolgen leggen veelal den grond voor anderen, met naamen, den etterzak, verdrooging van een gedeelte der longe, verſterving, uitteering, den dood, gevolgen, des te meer voorzien, naar maate het kind daar voor eene grootere geſchiktheid heeft. Dit ſtaafd rede en ervaaring te duidelijk; zoo dat allen tijden waar in, en alle Landen, alwaar men over deeze Ziekte ſchreef, onze waarborgen zijn: zou hij wel buitenſpoorig zijn, die beweerd, dat de *marasmus tabidus* der kinderen, welks oorzaak ſoms zeer duister is, veeltijds aan de gevolgen des Kinkhoests te wijten zijn? terwijl ik dit ſchrijve, ſterft een meisje van tien jaaren aan eene blijkbaare verettering der longe, een over-

overblijffel van den Kinkhoest, *welken* zij voor haar tweede jaar onderging, haar in eenen kwijnenden ftaat bragt, welke den overigen tijd van haar leven bijbleef.

Ten zesden. Eene inpakking van flijm in de long. Indien de Kinkhoest een doodelijk gevolg heeft, dan is het zelve meerendeels aan deeze Congeftie toe te fchrijven; want eene convulfie, dat is eene vermeerde levenswerking, kan zulks niet te weeg brengen, vermids de zenuwen altijd voor den dood worden ontfpannen. Ik heb elders opgemerkt, dat de natuur ten einde de prikkelftoffe in de long te *omwinden*, eene meerdere hoeveelheid flijms derwaards voerd. Indien, wanneer die prikkeling met den Kinkhoest overwonnen is, de flijm overblijft; indien, na dat het bloed eene flijmige geaartheid heeft gekreegen, telkens eene nieuwe aanvoer in den long wordt gebragt, dan kan het kind, gansch zijn leven, eene flijmige, het zij periodieke borstbenaauwdheid overhouden. De zekerheid deezer ftelling ken ik bij ervaaring zoo wel, dat ik weinig moeite hebben zoude, om dezelve met een aantal voorbeelden te ftaaven, indien anders de aart der zaake eenige proefondervinding noodig had.

Ten zevenden. Vasthegtingen der longe aan het

het ribbenvlies, het middenrif, of aan beiden. Schoon dit gevolg weinig van belang kan zijn, en men deeze vereeniging meer of min in de meeste lijken ziet, zonder dat 'er rede was, om dezelve te vermoeden, zoo kan echter dezelve van dat gewicht zijn, dat daar door een bijblijvende benaauwde ademhaaling, gevaarlijke longontſteekingen, en andere gevolgen kunnen worden te weeg gebragt. LETTSOM vond eene zeer merkwaardige vastgroeijing van die aart in het lijk eens kinds, aan den Kinkhoest geſtorven (*a*), en ſtaafd daar op, en op het even aangeweezen (No. *6.*) gevolg, waar van hij insgelijks een voorbeeld leverd, een gedeelte zijner Geneeswijze.

Ten agtſten. Is het tegengeſtelde van deeze verdrooging en vasthechting niet wel eens het gevolg geweest van den Kinkhoest, naamlijk, eene verzameling van water in de holligheid der borst? de volgende waarneeming beantwoord dit. Een meisje van tien jaaren had, na den Kinkhoest, eene moeilijke ademhaaling en andere tekenen van eene belemmerde werking der long. De kwijning duurde een half jaar, toen het kind kwaadſappig werdt en zugtige voeten kreeg. In eenen liggen-

(*a*) No. 15.

genden ſtaat, werdt de ademhaaling ſchier onmooglijk. Men vernam eindelijk de blijkbaarſte tekenen der borswaterzugt, en het kind bezweek, in weerwil der beste hulp, onder het geweld der Ziekte. Na de opening vond men, in de linkerholligheid der borst, derde half ponds helder water, waar door de long plat gedrukt was. De regter long was meerendeels aan het ribbenvlees vastgehecht. In het hartenzakje waren drie oncen vogt van het zelfde ſoort, doch iets bruiner. Een voornaam Arts heeft mij dit geval medegedeeld en verklaard het zelve uit eene vermeerderde afſcheiding, *en verminderde opſlorping* van de wei in de long, uit het geweld van den hoest, en eene meer dan gewoone zwakke geſteldheid der vaten. De Heer LETTSOM ſchreef het toe aan de gevolgen van den Kinkhoest, dat in het hartenzakje veel waters was verzameld (*a*).

§. LV.

De voornaamſte en nadeeligſte gevolgen aangeweezen hebbende, gaa ik andere, hoewel zij anders tot het zelfde ſoort behooren, voorbij, om dat zij van weinig belang zijn; ter-

(*a*) No. 15.

terwijl het onnoodig is aantemerken, dat deeze gevolgen te bedenkelijker zijn, naar maate zij in meerder getal aanweezig zijn.

§. LVI.

De Gevolgen, thans aan te wijzen (§. LIII. N. 2.) zijn, zeg ik, zoodaanige afwijkingen van den gezonden ſtaat of werking der meer verwijderde deelen, welke gevolgen onder den Kinkhoest meerendeels als toevallen vóorkomen (§. XLVI—L.) en daar na als gevolgen deezer Ziekte kunnen overblijven. Zij zijn,

Voor eerst; verplaatſingen der vaste deelen:

1. Breuken van allerlei ſoort. Bij zeer jonge kinderen worden de Navelbreuken door het geweld van den hoest niet zelden gevormd. Andere krijgen daar door Liesch- ſommige weinige Deibreuken. Een meisje van twaalf jaaren bekwam, onder eenen aanval, een Maagbreuk, welke in weerwil van alle mijne poogingen, nu nog (zijnde zij agtien jaaren), is overgebleeven.
2. Uitzakking des endeldarms, welke jaaren lang hebbelijk kan zijn.
3. Uitzakkingen van de ſchede en des lijfmoeders.

Ten

Ten tweeden; Ontijdige, of overtollige ontlastingen, die tegenwilhg gefchieden, en na den Kinkhoest voordduuren, als:

1. Die der ftonden. De vaten der Schede en des Lijfmoeders te veel verwijd zijnden, krijgen niet altijd even fpoedig hunne veerkragt weder, zoo dat, wanneer de ontlasting te fterk is, of te lang duurd, door dezelve noch daar te boven fchadelijke uitwerkfels kunnen ontftaan.
2. Te fterke Kraamvloed met de gevolgen daar van.

Ten derden. De Gevolgen van Miskraam en ontijdige Verlosfingen, die zeer verfchillende zijn kunnen.

Ten vierden. De gevolgen van eene ontfteeking in de maag.

1. Aanhoudende Braakingen.
2. Het Koud Vuur.
3. De Dood, gelijk LETTSOM éénmaal heeft waargenoomen.

Ten vijfden. Hier bij zouden kunnen werden gevoegd de toevallen van zodaanige andere Ziekten, welke gelijktijdig met den Kinkhoest voorkoomen. Doch deeze zijn geene eigenlijke gevolgen onzer Ziekte, zoo dat wij, die, thans geene bijzondere Epidemie voorhebbende te befchrijven, onaangeroerd laaten.

Ten

Ten zesden. En eindelijk, zouden de gevolgen eener verkeerde behandeling, of liever verzuim des lijders of van zijne bijſtanders, in het voorkoomen of tijdig herſtel der opgenoemde gevolgen, hier bij kunnen worden gevoegd, indien het voornaamſte, daar toe betreklijk, niet in het elfde Hoofdſtuk moest aangeweezen worden.

Zie daar een ſchets van het geen een oplettend Lezer begrijpt thans geen breeder verſlag noodig te hebben. Het volgende Hoofdſtuk zal aanleiding geeven, om het een en ander uitvoeriger te overweegen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

De Gronden op welke de Voorzegging steund.

§. LVII.

Wat is eene Ziektekundige Voorzegging? eene uitſpraak, gegrond op de kundigheid, door welke men in ſtaat is, om, in eene pas beginnende- of verder gevorderde Ziekte, zeker of naast-zeker te voorzeggen wat 'er volgen zal.

§. LVIII.

Uit deeze bepaaling blijkt, dat de voorſpelling, in zeker opzicht, *tweeledig* is, om dat zij de aart, hevigheid, enz. eener Ziekte, *in haar begin* betreft; of het geen dienaangaande te wagten is, wanneer zij reeds beſtaat, of liever *eenigen tijd heeft geduurd.*

§. LIX.

§. LIX.

Dit toegepast op den Kinkhoest, dan moet de voorſpelling, betreklijk denzelve, voor en met zijn eerſte begin, alleen worden afgeleid van de gelegenheid geevende oorzaak in verband met de Ziektezaaden: dat is te zeggen; wanneer die Ziekte zich *epidemicq* vertoond, het Kind nimmer beſmet was geweest, bij gevolg (§. XIV.) de algemeene vatbaarheid bezit, dan heeft men eenen grond van voorſpelling, dat het kan worden beſmet, en deeze grond is te vaster naar maate het eene meer bijzondere voorgeſchiktheid bezit. Worden de eerſte tekenen van de Ziekte (§. XXIX.) ontdekt, met afzijn der ontkennende tekenen (§. XXX.), dan kan de Arts den Kinkhoest voorzeggen. De voorzichtigheid vorderd nochtans eene omzwachteling, terwijl de voorbaarigheid aan de practikaale Geneeskunde weinig eers doed, ten minsten zoo lang de voorzeggingsgronden niet volkoomen zijn. De goede Arts verbeid zoo lang hij kan de gronden, die een gewisch beſluit geeven; wanneer zijne voorſpellingen als waarheden geëerbiedigd worden. Hij onderſcheid zich daar door van den winderigen Praater, die, onondanks herhaalde miszeggingen, voordzwetſe,

ſe, en van geen verſtandig mensch geloofd wordt. De aart der Ziekte, en de te vreezene toevallen worden begreepen in de voorſpelling uit aanmerking der Ziektezaaden (§. XV—XVIII.), zoo dat de geringſte tekenen des eerſten tijdperks (§. XIV.), den Arts een moreele overreeding verſchaffen, dat zich ſpoedig meer blijkbaare bewijsgronden zullen opdoen; des maakt hij geene zwarigheid, om zijne vrees, bij wijze van voorſpelling, mede te deelen. Heeft 'er geene Epidemie plaats, dan voorſpeld de Arts, bij manier van onderſtelling, dat hij, indien de Kinkhoest doorging, denzelve bij zijn lijdertje zou verwagten. Mogelijk is het nog beter te zwijgen, het geen, in dit geval, gemaklijk kan geſchieden; om dat men, wanneer de Ziekte niet grasſeerd, zelden zal gevergd worden, iets deswegens te voorzeggen:

Deeze gronden, op welke de voorzegging voor en in het eerſte tijdperk des Kinkhoests ſteunen, zijn voor eenen oplettenden Lezer uit vergelijking der zoo even aangehaalde plaatſen, kenbaar genoeg, en gemaklijk uittebreiden.

§. LX.

Wij gaan voord, om de gronden op te delven,

en, waar op de voorſpelling moet gevestigd zijn ten tijde, wanneer de Ziekte voordgaat (§. LVIII.) Hier opend zich een zeer uitgeſtrekt veld, het welk wij niet geheel kunnen afloopen. Ik zal daar van echter zoo veel tragten te beſchrijven, als mijn onderwerp vorderd; en, ten dien einde onderzoeken *voor eerst*, in hoe verre de Toevallen der Ziekte, gronden tot voorſpelling geeven. Waar na *ten tweeden*, de toevallen van andere bijkoomende Ziekten, als zodaanige gronden moeten worden overwoogen. *Ten derden*, in de behandeling des Lijders ontdekt men verſcheide gewichtige gronden; terwijl *ten vierden*, de ondervinding het gebouw der voorſpelling niet weinig ſchraagd.

§. LXI.

Wat *het eerſte* betreft. Zal een Ziektenkenner zijne voorſpelling gronden op de toevallen van den Kinkhoest in dit tijdperk, dan let hij met de vereischte naauwkeurigheid, *zo* op de geſteldheid der levens- *als* van de dierlijke *en* natuurlijke vermogens des lijdenden lighaams. Hij ziet hunne graad van afwijkinge van den gezonden ſtaat. Hij neemt tevens des lijders geſteldheid (§. LIX.) in acht, en het geen hij

hij uit alles besluit, levert den grond van voorzegging. Dit moet afzonderlijk worden overwoogen.

§. LXII.

Ten aanzien der *levensvermogens* let men, 1. op den gemeenen en bijzonderen omloop des bloeds, en 2. op de ademhaaling.

§. LXIII.

De *gemeene omloop* des bloeds is *veel al* kenbaar uit de gesteldheid der Pols. Veel al, *zeg ik, om dat de dagelijksche* ervaaring genoeg leerd, hoe bedrieglijk de voorspelling, daar op alleen gegrond, weezen kan. In het tijdvak des Kinkhoests, waar van wij spreeken, is de pols, buiten de aanvallen, doorgaands natuurlijk en geeft weinig gronds van Voorzegging. In allen anderen hoesten is zij meer of min koortzig. Koomen hier bij andere gronden, dan kan de gezegde gesteldheid van de pols al mede dienen, om den aanval van den Kinkhoest kort voor deszelfs eerste verschijning te voorspellen. Is het lijdertje om den anderen dag zieker, en de pols radder, dan heeft men te wagten, dat de aanvallen *zich*, om den anderen dag, zullen

verheffen. Is de pols, ook buiten de aanvallen voller, dan vreesd men voor ontsteekingen, of ontlasting van bloed, uit de daar toe meest geschikte deelen. Indien het lijdertje zeer aandoenlijk, en de pols zwak is, vreesd men veel eer voor flaauwten en stuipen.

§. LXIV.

Geene andere *bijzondere omloop* des bloeds schijnt mij toe thans in aanmerking te koomen, dan die, welke door de long geschied. Hoe meer de loop of de voordstuwing des bloeds door dit ingewand verhinderd is (het geen blijkt uit de opzetting en versnelde slag der kropslagäderen) hoe meer men voor eene scheuring of verwijdering der vaatjes en der long te vreezen heeft, vooral indien dat ingewand van natuure, of door Ziekten ongemeen zwak is, en de aanvallen van den hoest geweldig en langduurig zijn. In dat geval richt de Arts zijne voorspelling daar heen, dat hij fluimloozig met bloedige streepen vreesd; ja! dat hij niet durft instaan, dat 'er geen bloedhoest zal volgen. Wanneer in tegendeel het kind wel bloedrijk, maar de longvaten stevig zijn, en de adem, na elken aanval moeilijker wordt, dan kan een *stasis*

des

des bloeds in de longvaatjes volgen, vooral wanneer het lijdertje onder den aanval zeer vermoeid is, zijne oogen ontſtooken en de lippen blaauw zijn, terwijl de pols tevens ingetrokken en rad wordt.

Bij alle gelegenheid moet men merken op de geſteldheid des bloeds; want een dunne ſcherpe ontbinding van het zelve kan even zoo wel onaangenaame gevolgen voorſpellen, als eene tegenovergeſtelde eigenſchap, terwijl het van zelfs ſpreekt, dat hoe nader het bloed en de pols, onder de Ziekte bij hunne gezonde geäartheid blijven, hoe gunstiger de gronden van voorzegging, daar van ontleend, zijn zullen.

§. LXV.

Nu volgd de *ademhaaling* (§. LXII. No. 2.) Haare geſteldheid in den Kinkhoest verſchaft eenen anderen grond van Voorzegging, uit de levensvermogens ontleend (§. LXII. No. 2.) *Buiten* de aanvallen is zij meestal zoo natuurlijk, dat zij als dan weinig of geen grond van Voorzegging geeft. Beſchouwd men dezelve echter bij kinders met een zwak longgeſtel voorzien, in verband met den bovengemelden omloop en geäartheid des bloeds, inzonderheid wanneer de lijdertjes tevens ſlij-

mig zijn, en de ademhaaling tusschen de aanvallen niet geheel ruim is, dan heeft men eene grond, om te voorspellen, dat de aanvallen moeilijker en zwaarer zuilen worden, en het kind in gevaar van stikking koomen. *In den aanval* moet vooral gelet worden op de gesteldheid der ademhaaling. Daar op, in verband met des lijders gestel, hangt af, om de dugtige gronden te voorspellen, of 'er al of niet stuipen, ontsteekingen, bloedloozing, flauwten, verstikking, enz. te vreezen zijn. Is de ademhaaling, na elk acces, door de ganschelijke ontlasting, des slijms, onverhinderd, en het kind tierig, dan mag men eene goede voorspelling doen. Het tegendeel, herhaalen wij, heeft plaats, wanneer, de slijm meer en meer ophoopende, de ademhaaling, reeds in het begin des tweeden tijdperks, hoe langer hoe bezwaarder wordt, vermids dan vooral de aanvallen benauwder en langduuriger worden. Dit bespeurd men, wanneer de eene vlakke hand tegen de borst, en de andere tegen de rug geplaatst worden. De minste slijm overgebleeven zijnde, verneemt de Onderzoeker eene zaagende beweeging, die grooter is na maate van den slijm. Hier op grond de Arts zijne Voorzegging, terwijl hij vreesd, dat met de toeneemende ophooping van dien slijm, de

de ademhaaling al meer zal belemmerd, en het kind met verſtikking gedreigd worden.

§. LXVI.

In de afwijkingen der *dierlijke vermogens* van den gezonden ſtaat (§. LXI. N. 2.), zijn verſcheide gronden van voorſpelling; want uit het *gevoel*, de *beweging* en den *ſlaap* haald de Arts eenige reden, om iets goeds te voorzien, of iets kwaads te vreezen.

Wat *het gevoel* betreft. Hoe prikkelbaarer des lijders lighaam in het gemeen is, hoe meer men vooral bij kinderen, de ſtuipen onder den aanval zal vermoeden. Heeft het eene plaatslijke te groote aandoenlijkheid der longen, dan zal het acces, voor zoo verre het ſtuipachtig is, te heviger worden, en de nabij geleegen deelen, door de ſchudding of het medegevoel des te meer te lijden hebben. Hoe bejaarder de Zieke is, hoe ongunstiger deeze grond van Voorzegging weezen moet, alzoo de Convulſieve beweegingen bij Zuigelingen en andere kinderen, zelden gevaarlijk zijn.

Opzichtelijk *de beweeging*. De grond van voorzegging daar van afgeleid, ſtrekt zich uit tot den naderenden aanval, gelijk uit deszelfs voorloopige tekenen (§. XLIII.) blijkt. Het

geen voords uit de Convulſieve beweegingen kan voorzien worden, is reeds gezegd, of zal in het vervolg voorkoomen.

Ten aanzien van *den ſlaap*. De meeste lijders brengen den nagt onverhinderd door; echter heb ik dikwijls gezien, dat de dag rustig was, en de aanvallen zich des nagts vertoonden' Gebeurd het een of ander bij herhaling, dan kan dit ook voor het vervolg voorſpeld worden. Wordt het kind zelfs van het begin der Ziekte, onder den ſlaap door ſtuipen geſtoord, dan vreesd men met rede, dat die onder de aanvallen heviger zijn zullen. Is de ademhaaling van het ſlaapend kind, kort en ſtertoreus, dan is eene congestie te dugten, vooral wanneer dit toeval, na elken aanval, onder den ſlaap vermeerderd. Is het lijdertje altijd dommelig en opgezet, zijn vooral de oogleeden bol, de oogen rood, dan vreesd de Arts eene belemmerde terugvoering des bloeds van het hoofd, of ontlastingen van hetzelve uit de neus of elders.

De gronden van voorſpelling ontleend van den ſtaat der inwendige zintuigen gaan wij voorbij, om dat buiten het gemis derzelven onder de ſlauwten, waar van ik heb geſprooken, niet veel kan gezegd werde. F. HOFFMAN verhaald het geval eens kinds, het welk

zeer

zeer zwak en aandoenlijk zijnde, onder eenen aanval, zijn geheugen voor altijd verloor. Maar zulke bijzonderheden kunnen tot geenen grond van eene goede voorſpelling gelegd worden. Wij meenen, dat de onwilligheid der kinderen, om de noodige middelen aan te wenden, van meer nut is voor den Geneesheer, om op grond daar van te voorzeggen, dat een anders herſtelbaare Kinkhoest, gevaarlijk worden kan. Doch deeze onwil is eigenlijk geen toeval der Ziekte, en behoord daarom ook niet tot mijn tegenwoordig beſtek.

§. LXVII.

Den *derden grond* van Voorſpelling uit de toevallen leverd de ſtaat der *natuurlijke vermogens* (§. LXI. N. 3). Hier zijn *twee onderſcheide gronden* te betreeden. *Voor eerst*: de geſteldheid en werking van de deelen der ſpijsverteering. *Ten tweeden*: De aart en hoeveelheid der afgeſcheiden vogten. Wij zullen hier ook geen voet verder gaan, dan onze Zieke vorderd.

§. LXVIII.

In de overweeging van *het eerſte* moeten wij letten,

1. Op *den eetlust.* In den Maaghoest, is die altijd gebrekkig. In den Kinkhoest blijft zij behoorlijk, tot dat de Maag deeld in de toevallen. Dit kan derhalven al mede dienen, om de gronden, waar op de Voorzegging steunen moet, te helpen voltooijen.

2. Men geeft ook acht op *de doorzwelging.* Hier te Lande blijft dezelve bij de meeste kinderen, tusschen de aanvallen, onverhinderd. Nochtans meen ik te hebben opgemerkt, dat lijdertjes, ouder zijnde dan twee jaaren, reeds voor, maar inzonderheid met den aanvang des tweeden tijdperks, onder het slikken klaagden over een onaangenaam gevoel in een of in bijden ooren; een gewoon toeval van beginnende ontsteeking of slijmige opzetting des keelgats, zoo dat ik, op grond van het zelve, die ongemakken, of bij anderen, daar toe meer geschikt, de vlakke zweertjes in de keel, hebbe durven voorspellen. Ziet men de voorloopige omstandigheden deezer zweertjes bij Zuigelingen, de keel eenigzints ontstooken, en de doorzwelging minder gemaklijk, dan naar gewoonte, terwijl de Amandelen eenigzins zijn gezwollen, dan heeft men uitwijzends de ervaaring, gronds genoeg, om te voorzeggen, dat zij, na de aanvallen, voor walgingen en braakingen te vreezen hebben.

3. Om

3. Om op deezen grond gewisse treeden te doen, let de Geneesheer ook op de *werking van de maag.* Indien de tong vleeschkleurig blijft, is de maag zeer prikkelbaar. Is de tong wit beslaagen, beginnen de walgingen en braakingen reeds vroeg met de tweede tijdsorde, dan vreesd men met rede, dat deeze toevallen zullen aanwakkeren, en voorspeld, dat daar uit gevolgen van aanbelang kunnen ontstaan. Dat zij, die hunne voorspellingen alleenlijk gronden op de vermindering, vermeerdering, afweezigheid of hevigheid van deeze toevallen, de zaak niet uit het waare oogpunt beschouwen, is uit het voorgaande (§. XLV. N. 5.) genoeg te zien. Is de tong gesteld gelijk ik in het begin van deeze onderdeeling zeide, dan heeft men vermoede. op Convulsieve vergeefsche schuddingen der maage, ontsteekingen derzelve, en 'er zijn treurige gevolgen te wagten. Het tegendeel is waar, wanneer de tong natuurlijk blijft, de keel vochtig, de braakingen in geweld en duur trapswijze afneemen; want in dat geval loopt de Ziekte doorgaands spoedig en gelukkig af. Deeze voorzeggingen steunen op de (§. VII.) beschreeven innerlijke gesteldheid van de maag, en op menigvuldige waaarneemingen.

4. Uit eene vergelijking van *de gesteldheid*

 der

der darmen, (kenbaar uit de kragten des kinds) vergeleeken met de hevigheid van den hoest, ontleend den Geneesheer eene grond, om breuken of uitzakkingen te voorſpellen.

5. Bij het gezegde voegen wij hier, geen beter gelegenheid weetende, *den ſtaat van zwangerheid*, die bij zwakke en aandoenlijke Vrouwen, in het begin der dragt, gemaklijk in eene Miskraam kan uitloopen, en bij haar, welke verder zijn, eene te vroege verlosſing kan te weeg brengen. Wij zouden hier over uitvoeriger zijn, indien onze Ziekte zoo eigen was aan Bejaarden, als zij is aan Kinderen.

§. LXIX.

De *tweede grondſteen* van het gebouw der Voorſpelling, ontleend van de geſteldheid *der natuurlijke vermogens* (§. LXVII. No. 2.) wordt gezogt in *de aart* en *hoeveelheid der* afgeſcheiden vogten.

1. *Het ſnot.* Hoe vrijer het zelvewordt ontlast hoe minder de vrees is voor eene ſlijmige bezetting des voorhoofdsboezems, des keelgats, en der luchtpijp. De ademhaaling en ſlikking zullen weinig belemmerd worden. Heeft het tegendeel plaats, dan voorziet en voorzegd den Arts de aanſtaande toevallen en waarſchijnlij-

lijke gevolgen van eene verzameling van ſlijm in de opgemelde deelen.

2. Vooral heeft Hij grond om dit te voorſpellen, indien de ſlijm van de klieren *des keelgats* zelven, en van die *der luchtpijp*, hoe gering anders hun getal zij, taaier wordt en te lang verpoosd. Doch hier van is boven (§. LXIV. vooral LXV.) genoeg gezegd, zoo dat ik ſlegts hebbe te herinneren, dat naar geraaden van de mindere of meerdere aanwezigheid des ſlijms, de toevallen en gevolgen van eene meer convulſieve of ſlijmige geaartheid zijn zullen, inzonderheid, wanneer des lijders voorgeſchiktheid tot eene dier bijden overheld.

3. *De pis.* In de volgende praktikaale waarneemingen, mij door herhaalde ervaaring verſchaft, zal men eenige gronden van voorzegging beſpeuren, welke anders bij kinders niet gemaklijk worden verkreegen. Indien de pis even voor en met het begin der tweede periode geelachtig is bezonken, weinig reuk heeft, en in eene gewoone hoeveelheid tevens wordt ontlast, dan zal de Ziekte niet zeer hevig, en van korten duur zijn, ten zij andere gronden van voorſpelling het tegendeel aanduiden. Is de pis helder zonder kleur, en wordt zij nu en dan, ten zelfden tijde van de Ziekte, in eene

eene groote hoeveelheid te gelijk geloosd, dan ſtaafd de ervaaring de gegrondheid van het vooruitzicht, dat de lijder vooral door ſtuipachtige toevallen en hunne gevolgen ſtaat bedreigd te worden. In één geval zag ik onder het acces, de pis met bloed vermengd, uitpersſen. Dit kind, ongeveer twee jaaren oud, ontlaste, gezond zijnde, voor en na zijne Ziekte, hoog roode pis; waar door de doeken gekleurd werden. Mag men in zulk een geval de bloedige pisloozing niet vermoeden?

4. Ook komt *de ſtoffe van onzichtbaare uitwaasſeming* in aanmerking. Een kind waasſemd, alles gelijk ſtaande, naar evenredigheid des lighaams, meer uit, dan een' bejaarden. Dit heeft ook en vooral plaats in de long. De reden daar van zijn te tastbaar, om ze zelfs ſlegts aan te roeren. De belemmering van deeze ontlasting is ook bij kinderen eerder te wagten, dan bij anderen menſchen. Deeze ſtandgrijpende begeeft zich doorgaands de te rug gebleeve ſtoffe naar het zwakſte deel; dat is, bij hen, die eene bijzondere voorgeſchikt tot onze Ziekte hebben naar de long. Wat is hier van te vreezen? wat voorſpeld de Arts? dat deeze ſcherpe ſtoffe, zich voegende bij de naaste oorzaak des Kinkhoests den aanvang niet alleen merkelijk zal verzwaaren,

ren, maar, dat het kind, ook buiten denzelven, door eene gestadigen hoest zal worden afgemat, en het een en ander het vooruitzicht van de Ziekte ongunstig maakt. Hoe vrijer de uitwaasseming in 't algemeen, door de geheele Ziekte zij, hoe minder van dien kant is te vreezen.

5. *De stonden,* Indien deeze ontlastig ontijdig en overvloedig is, bij zwakke en aandoenlijke Vrouwen, veele dagen duurd, terwijl de aanvallen van den Kinkhoest niet verminderen, dan zullen de ontslooten vaatjes des lijfmoeders en der schede, door den gestadig hernieuwden aanpers van het bloed, het welk daar te booven hoe langs zoo dunner wordt, zich niet kunnen sluiten. De Geneesheer, dit voorziende, voorspeld daar uit eenen te sterken vloed met zijne gevolgen, kwaad sappigheid, vrijsterziekte, beginsels van waterzucht, en soortgelijken.

* * *

Ik meen de voorspellingsgronden van de toevallen ontleend, met de mogelijkste beknoptheid te hebben opgedolven, een breeder verslag was onnoodig, om dat het geen van de toevallen en gevolgen gezegd is, voor eenen op-

oplettenden Lezer, geloof ik, zal volſtaan, om, het geen hier mogt ſchijnen te ontbreeken, aan te vullen.

§. LXX.

Hoe zagt van aart de Ziekte zich doorgaands, vooral in ons Gewest, vertoone, kan zij echter door *bijkoomende Ziekten* (§. LX. No. 2.) van een gevaarlijk vooruitzicht worden. Zal ik, hier van handelende, geen gevaar loopen, om guller in mijn Antwoord te zijn dan de Vraag vorderd? dat ik mijn werk zonder noodzaak rek? neen, die het beloop eener Ziekte, ten einde toe, wil voorſpellen, moet, hoe moeilijk dit zij, uit één oogpunt bezien wat dezelve verzeld of verzellen kan: dat een Epidemieken Kinkhoest, kinders, door andere Ziekten gekweld, aantast, en dat zich bij onze ook andere Ziekten kunnen voegen, behoefd nu geen betoog meer, maar wij moeten de gronden van voorſpelling, welke deeze Ziekten opleveren, tragten te ontdekken, ten einde deeze Verhandeling de vereischte volledigheid te verſchaffen. Overweegen wij daar toe *de algemeene*, daar na *de bijzondere Ziekten*, welke de ervaaring leerd, zich meest bij den Kinkhoest te voegen.

§. LXXI.

§. LXXI.

In het *algemeen*. De Kinkhoest kan gepaard gaan met alle andere mogelijke Ziekten, want zoo min deeze hoest de zaaden van andere Ziekte vernietigd, even weinig kan de voorgeschiktheid tot den Kinkhoest, door eenige andere Ziekte, dan die het *miasma* doed uitwerken, of kragtloos maakt, ontzenuwd worden. Dan dit eindloos veld kan ik niet intreeden. Het zij mij gegund slegts op te merken, dat een Arts de toevallen van den Kinkhoest, de aart en het geweld der bijkoomende *Ziekte of Ziekten*, moet vergelijken met des lijders gestel, en andere, te vooren opgemelde, omstandigheden, op dat hij eenen grond uit alles erlange, om zijne voorzegging met de mogelijkste zekerheid in te rigten. Hier bij voegd hij het vermogen zijner geneeswijze, let op haare werking en die der natuur, op dat hij den uitslag van alles te beter kan voorspellen. Dit vorderd gewis geen minder aandacht, dan oordeel en ervaaring: doch deeze vereischten onderstellen wij als onontbeerlijk voor *hen*, die zich met de zorg, om Ziekten te behandelen, belasten; gemerkt hij, die dezelven mist, noch, door gebrek van voorloopige kundigheden verkrijgen kan, onze edele

Kunst,

Kunst, ten koste van des lijders leven en welvaard, ontteerd. Dit in het voorbijgaan gezegd hebbende, zal ik mij van deeze ruime taak met eenige weinige voorbeelden ontdoen. Zij zullen onze aanmerkingen ſterken, en kunnen tevens dienen tot een ſtaal van duizend anderen. Een kind krijgt bij den anderendaagſche Koorts den Kinkhoest. De Koorts heeft drie, niet zeer hevige aanvallen gedaan, zoo dat het lijdertje, anders gezond, niet zeer afgemat is. Het eerſte tijdperk onzer Ziekte, en de Koorts gaan op denzelven voet voord. Het tweede tijdperk begint. De lijder bezit de gemeene en geene bijzondere zaaden van den Kinkhoest. De aanvallen zijn niet zwaar, en de overige toevallen niet ongunstig. In zulk een geval geeft de Arts eene voordeelige *prognoſis*. Maar dit ſoort van Koorts had een ander kind veel langer afgetobt, zoo dat men, erger gevolgen vreezende, den Koortsbast had toegediend, waar door de Koorts was verſtikt. Ten tijde dat de buik en voeten zijn gezwollen, de Zieke bleek, ongedaan en kwaadſappig is, daar te boven zeer prikkelbaar, begint het tweede tijdperk van den Kinkhoest. De Voorzegging kan niet gunstig zijn, want het kind loopt gevaar om te bezwijken. Indien de voorloopende toevallen van uitbot-

ten-

tende Kinderpokjes zich vertoonen, wanneer de tweede periode van den Kinkhoest begint, het lijdertje door geene hevige aanvallen gekweld wordt, en anders redelijk ſterk is, de pokjes van een goedaartig discreet ſoort zijn, zal de Geneesheer, offchoon de Convulſien ſterk zijn, weinig kwaads van den ſamenloop deezer bijden Ziekten te vreezen hebben. Doch is het kind zwak, ſtuipachtig, heeft het geweldige aanvallen van den Kinkhoest, met langduurige, hikkende korte uitädeming, welke dikwijls wederkeeren en met braakingen eindigen, dan is de Kinkhoest op zich zelven bedenkelijk. Hier bij koomen algemeene ſtuipen, door het pokſmet veroorzaakt. Niet lang daar na is de ganſche huid bezaaid met kleine ronde vlakjes, de oogen zijn ontſtoolen en droog. Wat men in deezen toeſtand moet voorſpellen, loopt duidelijk genoeg in 't oog. Tusſchen deeze uiterſten kunnen omſtandigheden plaats hebben, welke van des lijders geſteldheid, de aart der Epidemie en andere zaaken af hangen, en den oplettenden Arts onderſcheide gronden van eene meer of min gunstige voorzegging aan de hand geeven, doch die te veel kunnen verſchillen, om 'er ons over uit te laaten; deeze voorbeelden zijn ontleend van de ondervinding der

beroemdste Artsen, Sijdenham, Hoffman, Huxham, Mellin, als mede van de Londonsche sterslijsten.

§. LXXII.

Had ik eenig regt, om mij in het zoo even behandelde te bekorten, dan zal men mij niet minder vergunnen, om het zelfde voetspoor te drukken in het onderzoek van de gronden van Voorzegging, welke ontleend worden van andere *meer plaatslijke* bijkoomende *Ziekten* (§. LXX.), vooral de Sprouw, ontsteekingen van de keel, der longe, het zuur, moeilijke uitbotting der tanden en kiezen en soortgelijken, waar van wij, schoon met een ander oogmerk, reeds hebben gesprooken, en in het vervolg spreeken zullen. In elk deezer gevallen vergelijkt men de toevallen der bijkoomende Ziekte en die des Kinkhoest met des lijders kragten, Ziektezaaden, en de aart der Epidemie, en ontleend daar van den grond, waar op de voorspelling gebouwd wordt. Hoe nuttig een uitgewikkeld Vertoog van dit Onderwerp voor de practikaale Geneeskunde zoude kunnen zijn, bevroed ik echter niet, dat het zelve in de Vraag kan bedoeld worden. Wij laaten het daarom over aan den Geneesheer,

heer, die in zulke, ſomtijds zeer netelige omſtandigheden, de bijzonderheden wikt en weegt, alles ontwikkeld en zijne voorzeggings-gronden ſchikt naar elk bijzonder geval.

§. LXXIII.

De *derde grond van voorſpelling* ligt *in de geneeswijze* (§. LX. No. 3.) Veele kinders zijn afkeerig van alle Geneesmiddelen. Dit kan eene Ziekte, anders van weinig belang, trapswijze doen verergeren, en den Arts gevaarlijke, zelfs doodelijke vooruitzichten verſchaffen. Dit merkt *hij* uit den loop des Kinkhoests en voorzegd de gevolgen, die de Ziekte, aan haar zelve gelaaten, zal te weeg brengen. Deeze kunnen zoo dikwijls verſchillen in ſoort en hevigheid, als de Geneesheer in ſtaat zoude zijn geweest, om dezelven te voorkomen of in tijds te ſluiten. Zijn veele Ouders, vooral onder de ſmalle gemeente, niet zoo verkeerd barmhartig, dat zij hunne kinders met geene middelen willen *plaagen*, maar de Kinkhoest zijnen vollen loop laaten? Dit maakt in den grond van Voorzegging geen ander verſchil, dan dat de ſchuld van alle kwaade gevolgen, den onnoozelen kindertjes geenzins, maar wel hunne Ouderen te wijten zijn.

Anderen bedienen zich in den beginnen en somtijds langer van middeltjes tegen de Verkoudheid, zoete *bon bons*, stroopjes, suikerkoekjes, en wat voords de maag bederft, verslapt, verslijmd. Dit is regt geschikt, om den hoest moeilijker, den slijm taaier, en de braaking langduuriger te maaken. Veele beproeven, het geen onkundige vóórpraaten, of het geen zij, in de handboekjes voor den gemeenen man, onder den titul, welke naar hun inzien, meest met de Ziekte strookt, aangepreezen vinden, zij maaken soms ter kwaader uur gebruik zelfs van de beste Artzenijen, en leggen gronden, op welken een kundig Arts, verslijmingen, vermeerdering van stuipen, koortsen, met een woord, verscheide gevaarlijke gevolgen voorziet en billijk voorspeld, terwijl, het geen wij thans berispen, andere Ziekten bij den Kinkhoest kan voegen. De Geneesheer let daarom op het geen zijne koomst is voorgegaan, en neemt daar na zijne maatregelen ten aanzien der *prognosis*. Thans doed zich eene Vraag op, welke ik liefst had overgeslaagen; te weeten; bevat de behandeling zelfs van sommige geordende Artsen nimmer eenigen grond van kwaade voorspelling? men zal meer dan te veel stoffe, in het verder beloop van dit stuk vinden, om deeze Vraag te beant-

woor-

woorden. Wat men op grond eener beredeneerde en ondervindelijke wijze van doen in dit geval te wagten hebbe, zij ter beslisſing van den Lezer na de overweeging des Elfden en Twaalfden Hoofdſtuks.

§. LXXIV.

De laatſte, zekerſte en beste grond is *de ondervinding* (§. LX. No. 4.) Deeze getrouwe gidſe op ongebaande wegen, die heldere en veilige geleidſtar in duisternis, rigt het pad, al ſchijnt het verband der rede te misſchen. Verſchijnſels in den loop van Ziekten, op gelijke tijden, in gelijke omſtandigheden vernoomen, en aan eenſoortige voorafgaande gebeurtenisſen verbonden, geeven den beproefden Arts eindlijk eene bijna meer dan menschlijke kunst van voorſpelling. Even dit maakte de HIPPOCRATESSEN, de SIJDENHAMS, de BOERHAAVENS, en GAUBIUSSEN tot de orakels der practijk. Alle ondervinding is echter niet even geldig. Wordt zij verzameld door eenen Arts, die het waare van het valſche ſchift, geene ſchijnbaarheeden voor echte munt houd, zich zelven niet beguicheld, geene wezenlijke zaaken als kleinigheeden beſchouwd, dan zal zijne ervaaring door den tijd proef houden.

 Het

Het tegendeel vuld het brein met niets beduidende hersfenfchimmen. Mijn Arts zoekt, waar hij kan, het eenvoudige, dat zuiver kenmerk der waarheid, in de zee van ſaamgeſteldheeden, en tragt, op dien grond, zijne ondervinding van alle nutteloozo inmengſels te louteren, en hij vestigd eindelijk op dezelve een gebouw, dat inſtorten kan noch wankelen. Om hier in te ſlaagen, heeft deeze Geneesheer zich vooraf verrijkt met de ondervinding zijner voorgangeren. Hij blijft altijd oplettend, dringt zich niets voor waarheid op in twijfelachtige verſchijnſelen, vergelijkt al, wat hem bij elke Epidemie voorkoomt bij het geen hij te vooren zag, en bij elken nieuwen lijder blijft hij even oplettend om zijne verzamelde kundigheden te vermeerderen. De grond van zijne bevinding wordt vaster en vaster. Hij voorpeld eindelijk niets of de uitkoomst bevestigd zijne voorſpelling. Zulk eene ondervinding ſtrekt dan ten gewisſen grondſlaage der Voorzeggingskunde in alle Ziekten, dus ook in den Kinkhoest. Een Arts, dus toegerust, weet alles, wat zinds de Kinkhoest is bekend geweest, in allen oorden en taalen, is geſchreeven. Hij weet wie zijner kunstgenooten uit zekere omſtandigheden, gewisſe gevolgen al of niet voorſpelden. Hij kend de

waar-

waardij der verſcheidenheden, welke zij, in elke nieuwe Epidemie bij verſchillende lijdederen, hebben opgemerkt. Hij kend de onderſcheide geneeswijze, de kragt der Specifieken, en voorziet hunne werking. Hij weet wat de natuur, zonder behulp der kunst vermag, kend de middelen, om haar te helpen, wanneer zij te zwak is; te regt te brengen, wanneer zij afwijkt; te beteugelen, wanneer zij te ſterk. Naar geraaden de Geneesheer meer van deeze ſchatten bezit, zal hij met des te meer voordeel gebruik maaken van de verdere gronden van voorzegging, vooral indien hij de tekenen, toevallen en gevolgen van alle Ziekten, welken met den Kinkhoest meest overeenkoomen, oordeelkundig onderſcheid.

Dit tafereel ſchetst de vereischten van eenen ervaaren Geneesheer, en tevens den grond der Voorzegginge, in de ondervinding geleegen. Mogelijk had men verwagt, dat ik uit den ſchat der bevinding van anderen, en uit mijnen geringen voorraad, eene verzameling van regelen ter voorſpelling zoude hebben opgegeeven. Men had misſchien daar voor mijne ſchilderij willen ontbeeren. Doch dit was hier de zaak niet. Ik heb in deeze geheele Verhandeling, tot dus verre gebruik gemaakt

van het geen ik wist en heb gezien, en zal op dien voet voordgaan: zoo dat men, wanneer ik deeze bedenking had voorgekoomen, eene onnoodige ſchets zoude hebben van het geen door dit geheele werk, meer gevoeglijk is verſpreid, en op zijn plaats gebragt. Ik moest alleen hier handelen van de vereischte eener deugdelijke ervaaring, zonder mij in te laaten in de waarde of onwaarde der afzonderlijke overige gronden van Voorzegging.

§. LXXV.

Op deeze onwrikbaare gronden (§§. LVII–LXXIV.) ſteund het hecht gebouw der Voorzegging in den gantſchen loop onzer Ziekte. Zij, voor zoo verre die kunnen gepaard gaan, geeven den Arts het vooruitzicht der goede en kwaade gevolgen, of leeren hem zijne kundigheid zoo lang te wantrouwen, tot zijne gronden vast gevestigd zijn.

AGTSTE HOOFDSTUK.

KRIJGT MEN DEN KINKHOEST MEER DAN EENS?

§. LXXVI.

Om dit Voorftel op te losfen, geldt alleen de ondervinding. Wanneer ik de mijne zinds eene lange reeks van jaaren, raädpleege, dan moet ik antwoorden: *de mensch krijgt den Kinkhoest nooit of maar eens.* Onderzoeken wij de waarneemingen van anderen, dan verneemen wij bij BALDINGER even het zelfde (*a*). BISSET, ontkend rond uit het tegendeel (*b*). ROSENSTEIN ftaafd met eene ervaaring van twee en dertig jaaren, dat de mensch maar éémaal door deeze Ziekte wordt bezogt (*c*), hetgeen door STRANDBERG (*d*) en TISSOT (*e*) wordt bekragtigd, terwijl de kundige SIMS dit ftuk in twijfel laat, wanneer hij beweerd, dat men zel-

(*a*) No. 5. (*b*) No. 7. (*c*) No. 30.
(*d*) No. 32. (*e*) No. 36.

zelden of nooit den Kinkhoest andermaal ondergaat (*a*). Mogelijk zal het in dit opzicht, geleegen zijn met deeze Ziekte, als met de Kinderpokjes. Na langen tijd ſtellig te hebben beweerd, dat de laatſte Ziekte den mensch maar eens kweld; na de ondervinding van hen, die het tegendeel beweerden op allerleije wijze verdonkerd, twijfelachtig gemaakt of ontkend te hebben, is men eindelijk verplicht geweest, om zich door menigvuldige waarneemingen te laaten overtuigen. Althans geen edemoedig Arts trekt de herkoomst der Kinderpokjes in twijfel. Tot deeze gisſing bekoomt men aanleiding door de ervaaring van den geloofwaardigen en beroemden HANNES, die niet alleen een overreedend voorbeeld bijbrengt van een Kind, het welk onder zijn oog den Kinkhoest tweemaal doorſtond, maar hij ſtaafd ook daar te boven met het gezag van den kundigen LEIDENFRÖST, dat de herkoomst deezer Ziekte gansch niet zeldzaam is (*b*). Hebben deeze twee Geneesheeren zich bedroogen? den eigenlijk gezegden Koehoest, voor den Kinkhoest aangezien? moeten wij de zaak bij meerderheid be-

(*a*) No. 31.
(*b*) No. 21.

beslisfen, en ons voegen aan den kant der geenen, welke dit voorstel ontkennender wijze beantwoorden? wordt dit ook niet bevestigd door zulken, die van de twee of meermaalige verschijning deezer Ziekte geen woord spreeken? Het schijnt mij toe, dat de zaak op die onedelmoedige wijze niet mag worden beslischt. Zoo lang men belanglooze oprechtheid hulde doed, mogen geene stellige verzekeringen van geöeffenden en waarheidminnenden Artsen ontkend worden. Ik geloof, dat den meesten Schrijveren de Kinkhoest bij het zelfde mensch maar eens is voorgekoomen. Ik geloof, dat HANNES en LEIDENFRÖST dien bij het zelfde voorwerp meer dan eens hebben ondervonden, en het zou mij niet verwonderen, dat dit ook door anderen is gezien. Behoudens deeze stelling, moet men echter opmerken, (gelijk ik vroeger gezegd heb) dat de Kinkhoest somtijds voor eenige daagen, weeken of maanden afbreekt, en daar na, zonder voorafgaande schijnbaare Zinkinghoest wederkeerd, en bijblijft tot de Ziekte haaren loop heeft volbragt. De waarheid van dit stuk heeft mij de ondervinding herhaalde reisen getoond, hoewel het mij nimmer in den

zin

 krijgt men meer dan eens den

zin kwam, om deezen nieuwen aanval voor eenen nieuwen Kinkhoest te groeten. Dit zij genoeg ter ontwikkeling van dit gedeelte der Vraage.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Is de KINKHOEST besmetlijk?

§. LXXVII.

Eene Ziekte is besmetlijk, wanneer de opwekkende oorzaak van eene of meer lijders overgaat tot een gezond mensch, het welk de *zaaden* dier zelve Ziekte bezit, en wanneer uit bijder samenloop haare naaste oorzaak ontstaat. Deeze overgang geschied door eene onmiddelijke gemeenschap van den lijder met den gezonden, gelijk in de Venus-ziekte; of door eene willekeurige mededeeling der smetstoffe, gelijk bij de inënting der Pokjes, Mazelen, en van het Schurft; of de besmetting geschied door het algemeen voertuig van dampen, de lucht naamlijk, en wel op verschillende wijze, of liever langs verscheiden weegen (§. IX. N. 4.), en alzoo gaat de Ziekte over van den eenen mensch tot den anderen, van de eene tot de andere buurt, van het

het een tot het ander Dorp, Stad, Land, en Waerelddeel.

Thans zijn wij in de gelegenheid, om de waarschijnlijk besmettende natuur boven (§. I. No. 2.) onderfteld, ten aanzien des Kinkhoests, opzetlijk te overweegen. Ik spreek van eene *waarschijnlijkheid*, gemerkt de zekerheid hier, naar mijn inzien, niet is te vinden; of is het, ten betooge daar van, genoeg, dat veele menschen te gelijk, of binnen etlijke dagen ziek worden? immers neen, want dit omschrijft wel eene Epidemieke Ziekte. Maar die is niet altijd besmetlijk, gelijk de Voor- en Na-jaars Koortsen, de Zinkinghoesten, de ontstooke Borstziekten, en veele anderen overvloedig bewijzen; Ziekten, die met geen recht altoos op de lijst der besmetlijken kunnen geplaatst werden. Zij worden door eene algemeene oorzaak, die hen aantast, welke meest vatbaar zijn, te weeg gebragt, zonder dat een eigenlijk gezegde smet hier in deeld. Deeze overweeging gaf zelfs in onze dagen gelegenheid, om de besmetlijken aart der Kinderpokjes merkelijk te bepaalen. Stel eens, op dat wij nader tot ons oogmerk koomen, dat in verscheiden buurten eener stad, dertig kinders ter gelijker tijd, of binnen zeer weinige dagen, door den Kinkhoest

hoest werden aangetast: ſtel, dat dit in veele ſteeden teffens gebeurd: zoud Gij hier uit beſluiten, dat deeze Ziekte volſtrekt beſmetlijk is? de bekende *Influenza*, die gansch *Europa* eensklaps overviel, moet dan de beſmetlijkſte van allen zijn geweest. Om den beſmettenden aart eener Ziekte onwederſpreeklijk te bewijzen, moet ten klaarſten betoogd worden, dat geene andere opwekkende oorzaak, dan een *miasma Contagioſum* heeft kunnen plaats hebben, en dat alle overige, in verband met de Ziektezaaden, buiten ſtaat zijn, om die Ziekte te vormen. Maar wie zal dien taak opneemen, zoo lang het waare weezen van alle ſmetſtoffen onbekend is? zoo lang de verſchillende beſtanddeelen der onderſcheide luchten geene Ziektekundige regels gedoogen? eene laatere eeuw zal mogelijk deeze duisternis opklaaren, en het nageſlacht zich over onze onkunde verwonderen! Men ziet hier uit, waar voor de ronde maar onbeweeze verzekering van veelen voornaame mannen moet gehouden werden; naamlijk van hen, die met BALDINGER (*a*) en BISSET (*b*), de beſmetlijkheid van onze Ziekte voor beweezen houden; met CHALMERS (*c*), die er bijvoegd, dat ze zelfs

(*a*) No. 5. (*b*) No. 7. (*c*) No. 13.

zelfs van over Zee besmet. Wie is stout genoeg, om met ROSENSTEIN (*a*) te durven bepaalen, dat deeze besmetting even zoo geschied als die der Mazelen en Kinderpokjes? ja, met hem te gissen, dat het *miasma* in wormpjes bestaat? of ook met SIMS (*b*) en STRANDBERG (*c*) het vermoogen van het zelve zoo onbepaald te stellen, als mogelijk is?

Men blijft vraagen, wat is 'er van de besmetlijkheid des Kinkhoests? moet die ontkend of gesteld worden? Ik heb dezelve nergens beweezen gevonden en erken mij onvermogend, om dit gebrek te vergoeden. Het tegendeel is evenwel verre van onmooglijk. Die de besmetlijkheid deezer Ziekte voor egt houd, valt derhalven in een onbeweezen uiterste: die ze ontkend in een ander, even weinig beweezen. De laatste handeld echter minst voorzichtig, want zoo lang de onbesmetlijkheid niet bondig is beweezen, mogen en moeten wij de mogelijkheid eener smetstoffe onderstellen, en de middelen van voorbehoeding niet verzuimen. Ik houde het dan, tot heden, daar voor, dat de Kinkhoest, door middel van een eigenaartig smet of vergif (*miasma*, *virus*) van de lijderen voorkoomen-

(*a*) No. 30. (*b*) No. 31. (*c*) No. 32.

dat zij niet wel voor eene ogenbliklijke herſtelling vatbaar zijn.

CXXII.

Deeze zijn de voornaamſte Toevallen van den Kinkhoest, welke uit zijnen aart kunnen voordvloeijen, en onze bijzondere zorg verdienen. Anderen van geen belang, die zonder hulp van eenig middel verdwijnen, konde ik gevoeglijk voorbij gaan.

Het kan gebeuren, dat meer dan één toeval te gelijk zich in die hevigheid vertoond, als boven is beſchreeven; als meeds dat eene andere Ziekte den Kinkhoest verzeld. In dat geval moet des Geneesheers oplettendheid klimmen tot eene hoogte, evenreedig aan den ſamenloop der verſchillende omſtandigheden; hij moet zijne Aanwijzingen juist onderſcheiden, zich in zijne Geneeswijze van ſtrijdigheden wagten, en in dubbing zijnde, het zwaarſte altijd het zwaarſte laaten weegen. Ten aanzien der bijeenkoomende Ziekten meen ik de voornaamſte derzelver en haare geſchiktſte Geneeswijze uitvoerig genoeg voor deeze Verhandeling (§. XCI.) te hebben behandeld, om mij hier ter plaatſe op het aldaar gezegde te mogen beroepen. De aanwijzingen blijven

 toch

toch dezelve, met dat onderfcheid echter, dat een Oordeelkundig Geneesheer in de volbrenging van dezelven, bij zijnen Kinkhoestigen lijder, altijd het oog houdt op de Aart, Toevallen en Gevolgen van deeze laatfte Ziekte in verband met die, welke zich bij dezelve voegd. Het was deeze oplettendheid, waar door de Heer MELLIN zoo gelukkig flaagde (*a*), dat wij zijne befchrijving der Epidemie in *Langenfalza* aanprijzen als een keurig model voor allen, die in zulke faamgeftelde gevallen oordeelkundig tragten op te merken en wel te flaagen. Daar te boven heb ik de Theorie van deeze Ziekte zodaanig tragten te bewerken, als ik dagt meest gefchikt te zijn, om de Geneeswijze der Ziekte en haare Toevallen voor den minstkundigen vatbaar te maaken. Eindelijk, zal ik in het volgende Hoofdftuk meer dan eene gelegenheid hebben, om de deugdelijkheid der aangepreezen middelen aan het begrip van anderen te toetzen: Des ik hier mede ook dit gedeelte der Vraage voor beantwoord houdende, het zelve fluiten zal met deeze regels uit HEBENSTREIT, welke, ook in anderen opzichte toepaslijk zijn kunnen:

Sa-

(*a*) N. 27.

—— —— *Satis eſt, ſi turbidus aër*
Vela rapit, quovis contra contendere niſu,
Nec niſi poſt omnes unquam ſuccumbere niſus.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

BEKNOPTE OPGAAVE VAN SOMMIGE VERHANDELINGEN EN WAARNEEMINGEN, BETREKLIJK TOT DEN KINKHOEST, VOORAL TOT DESZELFS GENEEZING.

§. CXXIII.

Ik oordeel deeze Alphabetifche opgaave noodig, om de volgende reden:

Voor eerst; om den Lezer daar door op eene gemaklijke wijze in ftaat te ftellen, mijne gronden en ervaaring te vergelijken met die van anderen.

Ten tweeden: om mijne ftellingen met het gezag van fommige Schrijveren te ftaaven, fchoon ik, ten dien einde, verplicht zal zijn, om eenige aanmerkingen te maaken.

Ten derden: Deeze manier heb ik verkoozen boven het plaatzen der Aanhaalingen en Aanmerkingen onder of beneeden den text. Dit laatfte dunkt mij, is minder aangenaam en

trekt

trekt meer af, dan wanneer de' Citaties buiten het oog ſtaan en echter gemakklijk te vinden zijn.

Ten vierden. Dit Hoofdſtuk zal inzonderheid noodig zijn, om de verſchillende Specifieke middelen, welke in verſchillende Epidemiën voordeelig bevonden zijn, bij elkanderen te verzaamelen. Dit zal medewerken, om deeze Verhandeling de vereischte volledigheid te verſchaffen. Mijne ondervinding kan even weinig doorgaan voor een voldoend gezag in allen gevallen, als ik dat van den besten Geneesheer daar voor zoude willen erkennen. Zou het *Miasma* ſchoon het, met de Voorgeſchiktheid altijd dezelve Ziekte voordbrengt, en in zijne aart altijd het zelve is, evenwel niet zodanig kunnen zijn gemodificeert, dat zulke Geneesmiddelen, welke in de eene Epidemie aan het oogmerk beantwoorden, in de andere weinig of niets doen? Kan de bijzondere Landaart, Leefwijze, en wat niet al, hier omtrend geen verſchil maaken? Wat hier van zijn mooge, het kan nooit ſchaaden, dat men eene verzameling hebbe van beproefde middelen, en dus in een klein beſtek verzameld. Zie het geen betreklijk den Kinkhoest is gedagt, geſchreeven en ondervonden.

De rede van mijne keuze aangetoond heb-

bende zal ik de lijst in dier voege volgen laaten, dat dezelve door hen; die daar toe lust hebben, gemaklijk kan aangevuld worden.

N. 1.

ALLEN. *Synopsis* &c.

Hij spreekt van het *Vleesch van gebraaden Muizen* en de *Moschus pyxidatus*, als van bijna onfeilbaare middelen tegen den Kinkhoest, zonder dit met ééne Waarneeming te staaven. Den bejaarden steld Hij vóór het *Aurum Mosaicum* en het *Oleum Sulphuris per Camp*, maar zegd niet waarom. —— Wei van Zoetemelk verkiest Hij voor den gewoonen drank. Het uitgeperst *sap van Pissenbedden*, waar van Hij uit CHEIJNE een Voorschrift geeft, het *Julapium Moschatum* en de *Syrup. ad tussim* zijn somtijds voordeelig geweest. —— Die een ogenblik denkt over de innerlijke bestanddeelen van het sap van Pissenbedden, en der Zwavel Olie, zal onzen goeden ALLEN niet wel van tegenstrijdigheid kunnen vrijspreeken., —— *Pag. 534, 535.*

N. 2.

N. 2.

ANIMADVERSIONS *on a late* TREATISE *on the* KINK-COUGH.

Een zeer goed werkje voornaamlijk ingericht tegen dat van BUTTER. De kundige Schrijver heeft in het begin der Ziekte de manier van BURTON (No. 11.) gevolgd, uitgezonderd, dat Hij, in plaatſe van het Spiesglas, de *Spaanſche Vliegen*, als een ſlijmſnijdend middel, en het *Heulſap* in zeer kleine giften toedienden, met oogmerk, om den hoest in het tweede tijdperk te bedaaren. Eén droppel *Laudanum* was genoeg in een etmaal voor een kind van een half jaar, twee voor een van één jaar, drie voor een van drie jaaren enz. — Ik heb het Heulſap nimmer anders, dan ſchadelijk bevonden, en het zelve daarom met voornaame Geneeskundige verworpen. — *Pag.* 51.

 N. 3.

N. 3.

ARAND *Obſervationes Medico-Chirurgicæ.*

De Kinkhoest beginnende in de maand *September*, des jaars 1769, duurde ſlegts zes weeken, en hield bij elken lijder niet langer ſtand, dan dertien dagen. Hoe zwaarder de aanvallen waren hoe ſpoediger de Ziekte verdween. Eene ruime ontlasting van ſnot gaf merkelijke verlichting. Zij, die, uit gierigheid of armoede, aan hun lot werden overgelaaten, ſtikten of werden lam en ſtierven. De *Borstmiddelen* waren *ſchadelijk*, veele kreegen verzweeringen agter de ooren, waar op Stuipen en de dood volgden; anderen werden Blind, ſpoogen Bloed, en vielen in de Teering; ſommige hadden tevens de Pokjes of Koortſen. Wanneer deeze geene middelen gebruikten, kreegen zij eene doodelijke beroerte. De *naaste oorzaak* zat in de *Maag*, en daarom hadden de *Maagzuiverende en verſterkende Middelen* een gewenscht gevolg. *Pag.* 40. & *ſeq.*

N. 4.

N. 4.

ARMSTRONG. *Essay in the Diseases most fatal for Childeren.*

Om de *Braaking* te bevorderen voldeed de *Wijn van Spiesglas* van vijf tot tien droppels, *beter dan den Braakwortel* ' *of de Honig-azijn van Zeeajuin.* Hij opende een kind, aan den Kinkhoest gestorven, en vond de Long, vooral agter bovenwaards, ontstooken, zonder eenig teken van Versterving of Koud Vuur. De Ziekte was somtijds zoo hardnekkig, dat zelfs de *verandering aan Lucht*, waar voor de Schrijver sterk pleit, geene verbetering te weeg bragt. —— *Pag.* 93. &c.

N 5.

BALDINGER, *Magazin vor Aerzte zwolfte Stuk.*

De *naaste Werkoorzaak* van den Kinkhoest, houdt den Schrijver *even onbekend, als die der Pokken en Mazelen.* —— Indien hij de innerlij-

 ke

ke aart der ſmetſtoffe bedoeld, kan men 'er bijvoegen, dat die even onbekend is als van alle andere beſmetlijke Ziekten. — De Kinkhoest tast den mensch *maar eens* aan. — Om de Ziekte te verkorten, bedienen de Engelſche zich van de *Tinctuur der Spaanſche Vliegen*, en het *Elixer Paregoricum in een afkookzel van Kina.* — De Schrijver ſtaafd wijders met drie eigen Waarneemingen de Geneeswijze van C. LETSOM (N. 15.) Ook verdedigt Hij de *beſmetlijkheid* der Ziekte, echter met weinig voldoende bewijzen, — *Zeite* 1074-1077. for das Jahr 1778. — De waardij van dit Werkje verdiend, dat onze Vaderlanders het zelve in onze Taal konde leezen.

N. 6.

BAUMER, *Act. Phyſ. Medica Societ. Scient. Haffn. Vol.* V.

De *naaste oorzaak* van den Kinkhoest beſtaat in *een ſcherp Vogt*, het welk uit de *Sinus Sphænoidalis* valt op het Verhemelte, de Lel en Amandelen, deeze deelen doed zwellen en ontſteeken, de Luchtpijp prikkeld, en den Hoest ver-

veroorzaakt. De *verzameling van dit Vogt* is meestal *het gevolg der belette Uitwaasseming*, daarom wil hij de Geneezing *in het herstel derzelve* gezogt hebben. — Schijnt de Schrijver den gewoonen Zinkinghoest niet te verwarren met den Kinkhoest? — *Pag.* 170.

N. 7.

BISSET, *Medical essays and Observations.*

In de geweldige Epidemie te *Whitbij*, welke de Schrijver verhandeld, bleef niemand, die vatbaar was, vrij, hoewel flegts één van tachtig ftierf. Zelden duurde de Ziekte langer dan agt of negen weeken. Hij maakt eene vergelijking tusfchen den Kinkhoest en de Kinderpokjes, welke, volgends zijn begrip hier in overeenkoomen: *Voor eerst;* dat zij *ééns en niet meer* den mensch bezoeken: *Ten tweeden;* dat zij bijden even *besmetlijk* zijn: *Ten derden;* dat geen middel bekend is, om de loop dier Ziekten, in de eerfte veertien dagen te ftuiten. Hij fteld *de Zetel* der Ziekte *in de Maag.* De rede van de ontlasting des flijms door de Braaking vindt Hij daar in, dat de

de Kinders de opgehoeste fluimen doorflikken. Die anders gezond is, fterft na zijn derde jaar niet aan deeze Ziekte. — De Geneezing gefchied met een Braakmiddel; waar toe Hij het *Oxymel Scilliticum* verkiest, waar na de buik word gezuiverd, met Rhabarber en *Manna*. Eindelijk geeft Hij *den Koortsbast* als een Maagmiddel, gepaard met de *Iris florentina*, *Tuffilago*, of diergelijken, vooral de Tinctuur van Saffraan. Is het kind *koortzig*, dan doed de *Kina* altijd nadeel. Eindelijk, fteld Hij, dat de *verandering van Lucht*, het beste Geneesmiddel is. *Pag.* 173. enz.

N. 8.

Brendel *Programma de Tuffi Convulfiva.*

Deeze geneest den Kinkhoest met *Braakmiddelen*, *Aderlaatingen*, *verkoelende Artzenijen*, *en een diergelijke Dïëet*; met *Spaanfche Vliegplijsters* en *den Koortsbast*. Dit Werkje is ook te vinden in de *Opufc. Mathem. & Medic. Argumenti. Vol.* I. *pag.* 159.

N. 9.

N. 9.

BRUUN ANSKOW, *Act. Societ. Medicæ Havniensis.*

In den Jaare 1767. grasseerde de Kinkhoest te *Hanau.* De Schrijver genas allen zijn lijderen met zagte *Braakmiddelen* en den *Koortsbast.* De Ziekte was het volgende Jaar hardnekkiger, evenwel slaagde de Waarneemer gelukkig met het gebruik van een halve tot vijf grijnen *Braakwortel*, en Hij had toen *zelden* den *Koortsbast* noodig. —— In eene andere Epidemie, ten Jaare 1775, luisterde de Ziekte *niet* naar de gewoone zagte *Braakmiddelen;* ja! de bekwaamste Geneesheer had veel moeite om dezelve te overwinnen. —— Kinders die *Wormen* hadden, of *Tanden* kreegen, *Hijsterieke Vrouwen*, en zij, die in den beginne *veel zoets* gebruikt hadden kreegen de hevigste aanvallen. —— Bleeven de aanvallen onverhoeds weg, dan volgde doorgaands eene *Longontsteeking* zonder hoest. —— Veeltijds zag men door de *Neusbloedingen* de toevallen bedaaren. —— Na den eeten en tegen den nagt, was de hoest altijd erger, doch de lijders

ders bragten den nagt gerust door. —— De Ziekte duurde bij den eenen drie, bij den anderen vier maanden. Aan de natuur overgelaaten, was zij minder gevaarlijk, dan verkeerd behandeld zijnde. Die na de Geneezing te veel voedſel hadden gebruikt, *ſtorten in* vooral zulke, bij welke de *Tanden uitbotteden*, het geen de Schrijver vier- of vijfmaal heeft waargenoomen. —— De *Diëet* beſtond in het dikwijls maar matig gebruik van zagte ſpijzen kort na den aanval. —— De *koude Lucht bevorderde* den hoest, echter alleen bij tedere zwakke kinderen, terwijl ſterke, zoo wel als de bejaarde menſchen, naar hunne gewoonte *de vrije Lucht ongeſtoord* genooten. *Halve Baden* en *Mostaardpappen* tegen de Voetzoolen, lokten de ſcherpe ſtoffen beneedenwaards. Men maakte geen gebruik van *Spaanſche Vliegenplijsters*, ten zij de toevallen knelden, wanneer zij altijd voordeelig waren. —— Dagelijks, of om den anderen dag werdt een *Braakmiddel* gegeeven. Waar door, na vier of vijf giften, de toevallen bedaarden, en de lijders meestal *zonder andere middelen* herſtelden. Volgde tevens geen ſtoelgang, dan werdt die bevorderd met *Rhabarber* of het *Borstpoeder*. —— Een afkookzel van den *Koortsbast* of *deszelfs Extract* met *Venkelwater* dienden, om den te veel

veel verzwakten te ſterken. —— Bloedrijke bejaarden, of zulke, wier Long ontſtak, werden *Adergelaaten.* —— De Oosterſche *Moſchus*, ſtilden de Stuipen, het geen met eene fraaije Waarneeming (pag. 291.) wordt beweezen. SIJDENHAMS *Heulſapdroppen* deeden *veel kwaads.* —— De Heer BRUUN verloor eene lijderes, bij welke Hij geroepen werdt, toen de Long ontſtooken was, en de Aderlaating werdt geweigerd. —— Om dat deeze Geneeswijze zoo wel gelukte, vondt de Geneesheer niet raadſaam, om den Dollen Kervel, de Tinctuur van Spaanſche Vliegen, noch andere ſoortgelijke middelen te beproeven, terwijl Hij van oordeel is, om liever zulke aan te wenden, welke door de ervaaring zijn bekragtigd, dan anderen min zekeren, en die 's lijders leven in waagſchaal ſtellen. —— *Vol.* I. *pag.* 284—293.

N. 10.

BUCHAN, *Domeſtic Medicinæ.*

Om dat *elk den Kinkhoest kendt*, oordeeld Hij eene beſchrijving van denzelven onnoodig. De geneezing moet beſtaan in het *zuiveren* en *ver-*

verfrisschen van de Maag, en in het *bevorderen der* Uitwaasseming: de leefwijze in *Brood-* en andere zagte *Pappen*, waar bij, ten zij 'er Koorts was, *Vleeschsoupen* kunnen gevoegd worden. *Verandering van Lucht* is het beste hulpmiddel, en deeze, al geschied die van een'- beter'- na eene slegter' Dampkring, herfteld den lijder somtijds zeer spoedig, het geen aan de *afweezigheid van het Miasma* wordt toegeschreeven. De pols vol en hard zijnde, staat BUCHAN *ééne Aderlaating* toe, doch de tweede of derde oordeeld Hij onnoodig, indien de Long niet ontstooken is. Hij wil de *Braaking* bevorderd hebben met een afkookzel van *Kamillen*, enkel *laauw water*, of met den *Braakwortel*, waar van Hij de gift bepaald op ses grijnen voor een kind van drie of vier jaaren: Eén scrupel, of eene halve *dragma* van deezen wortel, op een pint waters getrokken, en met zoete melk gekleurd, kan de kinders bedriegen, wanneer zij om de twee minuten, een kopje van het zelve gebruiken. — Poeders, Sijroop, of Tinctuur van *Rhabarber* zijn de beste *buikzuiverende* middelen: of men kiest eene infusie van *Seneblaaden* met *Manna* enz. Alle Oliën, Sijroopen, midsgaders de Pissenbedden worden *verworpen*. De bereidingen van het *Heulsap* kunnen nuttig zijn, doch de Schrij-

mende, allerweegen kan worden voordgeplant.

Om deeze gisfing niet zonder eenig bewijs te laaten, zal ik de waarfchijnlijkheid van deeze onderftelling met *drie waarneemingen* tragten te ftaaven, hoewel ik haare ongenoegzaamheid ter beflisfing van de zaak, voorloopig erken.

Eerfte waarneeming. De Beurtfchipper van een Dorpje, ongeveer vijf uuren lijnregt geleegen van eene Stad, alwaar de man af en aan voer, kwam van daar, toen 'er de Kinkhoest heerschte, in gezelfchap van zijne knegt, een jongen en drie reizigers. Niemand van hen had den Kinkhoest, welke onder de Dorpelingen noch in den omtrek werd vernoomen. Des Schippers Vrouw zoogden een Kind van agt maanden, zijnde de oudften der drie overigen zeven jaaren. Elf dagen, na des Vaders t'huiskomst, kreeg het jongfte Kind den eerften trap van den Kinkhoest, en veertien dagen laater waaren de overige Kinders in het zelfde geval. De Zuster van de Vrouw, in het naaste Dorp woonende, bezocht de Kinders. Na verloop van tien dagen had haar oudfte een zesjaarig Kind de beginfels van dezelfde Ziekte, welke zich, veertien dagen daarna, ook bij het jongfte Kind, an-

 der-

derhalf jaar oud, vertoonde. De Kinkhoest ging niet verder. Is het niet waarschijnlijk, dat de Schipper de smetstoffe in zijn huis heeft gebragt?

Tweede waarneeming. Een Bleeker kreeg uit eene Stad, ses uuren verder geleegen, alwaar onze Ziekte heerschte; uit een besmet huis, allerlei soort van vuil goed. De Kinkhoest was noch in, noch omstreeks zijne woonplaatse, maar na verloop van dertien dagen hadden drie van zijne vijf kinderen denzelve in zijn begin, en de twee anderen stonden dien insgelijks kort daar na door. Ik heb niet kunnen ontdekken, dat de Ziekte verder ging. Is 'er niet eenige grond van waarschijnlijkheid, dat het smetgift zich had gewikkeld onder het goed, en de zaaden des Kinkhoest bij deeze Kinderen heeft opgewekt?

Derde waarneeming. In den Herfst van den Jaare 1771. ging de Ziekte te mijnen vrij sterk door. Mijne lijdertjes bezogt hebbende, reed ik 's middags naar een Dorp vier uuren gaands verder, het geen ik om den anderen dag hervatte. De Kinkhoest, dien niemand had, begon aldaar veertien dagen na mijne laatste Visite, in het huis alwaar mijn Lijder woonde. Geen der vier kinderen bleef vrij, en de Ziekte taste wijders veele kinders in het Dorp aan,

zon-

zonder verder te gaan. Is het niet geoorloft te gissen, dat ik het smet heb overgebragt?

Pleiten deeze waarneemingen niet meer of min voor de waarschijnlijkheid van de besmettende geaartheid des Kinkhoests door middel van den dampkring? in geen deezer gevallen had toch eene onmiddelijke gemeenschap van den zieken en gezonden plaats. Ik wil dezelven nu niet verder doen dienen: ook ontglippen mij geenzins de tegenwerpingen, welke uit mijne redeneering tegen dit besluit zouden kunnen worden aangevoerd. Maar wie kan in deeze duisternis de zaak zoo veel lichts geeven, dat zij voor elk zichtbaar is?

De wijze op welke dit smet aan den dampkring wordt medegedeelt, is even onbetoogbaar. Zou het zelve, in de hevigheid der Ziekte, gewikkeld in den slijm van de keel en het longvlies (§. III.), met de uitgeädemde lucht aan den dampkring medegedeeld, zich niet overal kunnen verspreiden? of met de klederen zich vermengen en vervoerd worden? dat het zich althans met de kwijl vermengd *schijnt* uit de volgende ondervinding te blijken. *Een kind van vijf maanden werdt met de pappot gevoed, waar toe men zich bediende van een meisje van veertien jaaren. Het kind kreeg den Kinkhoest.* De Voedster

 lik-

likte, naar gewoonte, telkens de lepel af, met zulk een gevolg, dat zij den zestienden dag na dat het lijdertje den eersten aanval des tweeden tijdperks onderging, de beginsels van den Kinkhoest vernam, en dien wijders geheel doorstond. Het is in dit geval opmerklijk, dat dit meisje eenige maanden te vooren, in haar moeders huis alwaar drie kinders den Kinkhoest, in haar geduurig bijweezen doorstonden, en niet was besmet geweest.

Een Boeren kind van zes jaaren bleef ongeraakt, offschoon haare twee jongere broertjes de Ziekte hadden. Korten tijd na de volkoomen herstelling der laatsten, bezogt zij met haare moeder een buurkind, insgelijk ziek. Eene omstreeks dat huis, op haar buitengoed zich bevindende, liefdaadige Vrouw, had eenige versnaaperingen van *macarons*, enz. bezorgd. Het ziek kind had van het een en ander iets gebeeten. Het gezonde knapte ter sluiks sommige van deeze overgeschooten lekkernijen. Na verloop van twaalf daagen had het de beginsels van den Kinkhoest, welke zoo hevig was, dat zij bijna onder den hoest bezweek.

De twee laatste aanmerkingen geeven gelegenheid tot deeze Vraag: kan de Kinkhoest door een soort van Inënting voordgebragt worden? en het geen in dit Hoofdstuk gezegd is zal

zal gezaamlijk moeten dienen, om eenigen ſteun te geeven aan ons gevoelen betreklijk de beſmettende aart dier Ziekte, ten minsten, om de Voorbehoeding, welke in de Vraag aan die beſmetlijkheid verknogt is, met opzet te onderzoeken. Tot dit laatſte krijgt men niet weinig aanleiding uit het geen ik boven (§. XIX-XXV.) ten aanzien der opwekkende oorzaak heb gezegd, en (vooral §. XXV.) aangedrongen tegen hen die het *miasma* ontkennen. Een Arts, die zijne zorg uitſtrekt ook ten behoeve van zijnen gezonden evenmensch, kan in die gevallen niet anders doen, dan hem den geſchiktſten weg te wijzen, om zijne gezondheid te bewaaren. Hoe dit best geſchied met opzicht tot den Kinkhoest gaan wij thans beſchrijven, en zullen daar in zoo veel het gewicht des Onderwerps toelaat, de kortheid betragten.

TIENDE HOOFDSTUK.

De Voorbehoeding van den Kinkhoest.

§. LXXVIII.

De wijze om de Kinkhoest te voorkoomen, moet bestaan, of

Eerstelijk: in het verminderen van de vatbaarheid, of

Ten tweeden: in het ontwijken of kragtloos maaken van het besmettend vermoogen. Zaaken onze aandacht dubbel waardig!

§. LXXIX.

Opzichtlijk *het eerste:* De algemeene Ziektezaaden (§. XIV.) zijn gegrond in het samenstel van ons lighaam (§. VI on VII.) en daarom voor geene verandering vatbaar. De Ziekte alleen kan die vatbaarheid geheel opruimen, indien zij geheel afloopt, of vermin-

de-

deren, indien zij voor eenen tijd afbreekt. De bijzondere Ziektezaaden (§. XV.) zijn in tegendeel vatbaar voor vermeerdering en vermindering, en daarom kunnen zij ook verandering ondergaan. Het is deswegens eeniglijk van dien kant, dat wij de voorgeſchiktheid in deeze Afdeeling te beſchouwen hebbe. Ten dien einde zou ik kunnen volſtaan met eene gemeene raadgeeving, om alles te vermijden wat geſchikt is ter vermeerdering der Ziektezaaden, en het tegengeſtelde aan te wenden. Doch het belangrijk werk gedoogd dien ſprong niet; zóó zelfs, dat al viel mij iets overtolligs uit de pen, ik mij veel eer met des Lezers toegeevendheid durve vleijen, dan dat ik eenige verſchooning te wagten had, indien deeze zaak ter loops werd behandeld. Laaten wij beginnen bij den wortel van het kwaad. De grondſlag eener aangeërfde voorgeſchiktheid tot den Kinkhoest (§. XVI. N. 1.) moet gezogt worden bij de Ouders, en het nadeel, daar door te weeg gebragt, bij de Kinderen. De middelen ter Voorbehoeding, hier toe betreklijk, moeten des uit twee punten worden omſchreeven. *Eerst* zal ik de middelen opgeeven, welke ſtrekken kunnen, om de oorzaak der Kinkhoestige Ziektezaaden, aan den kant der Ouderen te verminderen; en *daar na* die,

 wel-

welke dienen kunnen, om de overgeërfde vatbaarheid der kinderen te verbeteren.

§. LXXX.

Aangaande *het eerste* zullen wij liefst het oog houden op onzen Landzaat. Dit zal een *Vaderlandsch Genoodschap*, dit zullen mijne Landgenooten billijken.

Naar maate eene Natie zwakker en aandoelijker wordt, bezitten de kinders in dezelve evenredigheid de zaaden van Ziekten, welke zwakheid en aandoenlijkheid onderstellen. Dat die verbastering bij ons plaats heeft, leerd de ervaaring zoo gewis, en wordt zoo bondig beweezen door werken welken in elks handen zijn, dat het overtollig weezen zoude, om over dat stuk veel te zeggen. Vergelijk slegts de oude Germaanen, hunne Wijven en Kinders bij ons Geslacht. Herinner u wat weelde en wellust en het misbruik van verslappenpende dranken doen kunnen. Men zou den Regent te vergeefs zoeken in het veld, om het zelve te bebouwen; de vrouw van den aanzienlijken man met haar huiswerk beezig, en haare kinders onledig om haar of den werkzaamen Vader te helpen. Het eerlijk huwelijk verkoos men voor eene gestadige verwisse-

feling van driften. Hier door waaren onze Vaders vrij van verſcheiden Ziekten, die thans gemeener zijn dan ooit, en een zwak aandoenlijk zenuwgeſtel tot haare voorgeſchiktheid hebben. Men zoekt het beſtaan van nieuwe Ziekten, of de verzwaaring van andere niet zelden in de natuurlijke geaartheid des Lands, of in van buiten aangebragte oorzaazaaken. Maar zou men niet met ruim zoo veel gronds kunnen gisſen (ſchoon niet volledig bewijzen,) dat wel het opwekkend vermogen plaats had, maar geene genoegſaame (of niet genoegſaam vatbaare) zaaden ter opwekking vond? zoo lang echter deeze zaak op enkel gisſen ſteund, pleiten wij voor de onſchuld der natuurlijke geſteldheid van ons Vaderland. Hoe het zij, de leefwijze koomt hier vooral in aanmerking. Aan haar toch is het, mijn's oordeels, toe te ſchrijven, dat de Geneeskundige ſchriften, anderhalve eeuw geleeden, meest van ontſtooken Ziekten moesten gewaagen, als meede van heeten Koortſen, en zulken gebreeken, welken een ſterk Zenuwgeſtel en wel bereid bloed onderſtellen; terwijl zij bijna niets konden reppen van zoodaanigen, die eene tegenovergeſtelde voorgeſchiktheid vorderen, en thans, de hoofdrol ſpeelende, de voornaamſte onder-

 wer-

werpen zijn van de hedendaagſche Geneeskundige werken.

Uit het een en ander blijkt, waarom wij de *eerſte Regel*, ter voorkooming van den Kinkhoest, in de *verbetering der* ſtraks gemelde *geſteldheid der Ouderen* willen gezogt hebben.

§. LXXXI.

Wij moesten dierhalven de bronnen aanwijzen, uit welken onze nationaale zwakheid, aandoenlijkheid en kwaadſappigheid voordvloejen, zoo wel als de middelen, om dien ſtroom te ſtuiten, en zijne gevolgen te voorkoomen. Maar zou dit geen overtollig werk zijn? de laatſte *Verhandelingen* van het *Provinciaale Genoodſchap*, andere bekende ſchriften, en de dagelijkſche ervaaring toonen al te overvloedig, dat en hoe de Melancholie, Hijpochondrie, Vrijſterziekte en andere ſoortgelijke ongemakken van het Zenuwgeſtel, als ook de zaaden van ſlijm en ſcheurbuikige Ziekten, de voornaamſte vruchten zijn onzer leefwijze. Men heeft ook, ten genoege des *Genootſchaps*, de geſchiktſte middelen, ter voorkooming haarer nadeelige gevolgen duidelijk aangeweezen. Ik beroep mij des op het gezag dier Schrijveren. Het kan des noods, worden beweezen, dat zulk

zulk een opvoeding en leefwijze, ſtrijdig met die der ouden Bataaven, eene algemeene angstvallige vreesachtige geaartheid en wandoenlijkheid te weeg brengen. Mogten wij den tijd beleeven, waarin de leefwijze der Belgen en hunne vermaaken, zoo verre die met de meerdere beſchaafdheid des tegenwoordigen tijds ſtrooken, gevolgt werden! dan zou ook ons geſtel, in het zelfde Land, onder dezelve Luchtſtreek meerder aan hun manmoedig geſtel evenaaren. Dan ook zouden wij minder hebben te vreezen voor de heimelijke vijanden, welken ons kroost allerwegen belaagen, naamlijk de bovengemelde Ziektenzaaden, en het vermogen der opwekkende oorzaaken zou weinig of geen nadeel te weeg brengen.

Na deezen kleinen uitſtap, hebben wij meer bijzonder iets te zeggen van de Moeders voor en onder de zwangerheid. Zij toch hebben de naaste betrekking op haar Kroost, en dit erft van haar inzonderheid de zaaden der Ziekten. Maar ook hier in zijn de ſtraks bedoelde Schrijvers zoo wel voorgegaan, dat alles met weinige woorden kan worden afgedaan. Al wat den geest verzwakt en ſchokt, het bloed verdund en verſlijmd, de vaaten weekelijk, de zenuwen prikkelbaar maakt, de bijzondere deelen te veel ſtoofd en verſlapt, legt den grond

grond tot, en onderhoud ongefteldheden, welken eene reeks van Zenuwziekten, het bederf des bloeds en flijmige ontlastingen, vooral den Witten Vloed, tot haar gevolg hebben. Men neeme daarom het tegengeftelde in acht, en volge de voorfchriften, welken, zoo ten aanzien van de lucht, als der fpijzen, dranken, kleeding, dekfel, gemoedsbewegingen, enz. in de gemelde Verhandelingen te vinden zijn. Het nut van deezen regel fteund in de zwangerheid, alleen op den gemeenfchappelijken omloop des bloeds van Moeder en Kind: want wat 'er van den invloed der verbeelding eener zwangere op haare vrucht zij, laat ik voor hen, die meer, dan ik, verkiezen, om het onbegrijpelijke te beredeneeren. Wie zal de noodzaaklijkheid van ons voorfchrift in twijffel trekken? men opene flegts zijn oogen, om van de waarheid der ftellingen, opzichtelijk de voordplanting der lighaamsgefteldheid van de Moeder tot de Vrucht, overteed te worden. Befchouw een gegeeven getal pas gebooren Steedfche kinderen, daar nevens een gelijk getal Boerenkroost: ftammen de eerfte van zwakke Zenuwzieke Moeders, de laatfte van frisfche, welgefpierde ftevige Boerinnen, dan zal het verfchil des te blijkbaarer zijn. Verlies deeze kinders niet uit uwen aandacht,

en

en Gij zult overreed worden, dat zoo veele der Stedelingen de Zaaden van Zenuw- en Slijm-ziekten medegebragt hebben, als Gij onder de laatfte zien zult, daar toe geene meerdere geneigdheid plaats te hebben, dan onder allen overigen gezonden menfchen. Genoeg van dit onderwerp. Wat het zuigen en de verdere ouderlijke plichten betreft, zal in het vervolg aangetoond worden.

§. LXXXII.

De *tweede* en voornaamfte *zorg* zeide ik, den *kinderen te betreffen* (§. LXXIX.) Of zij de algemeene dan ook de bijzondere Zaaden der Ziekte bezitten, of zij de laatfte door de overerving, de opvoeding, of anderzins kunnen verkrijgen of hebben verkreegen, in allen gevallen zullen de middelen, om de vatbaarheid te verminderen moeten gezogt worden; 1. in de Lucht; 2. in het Voedzel; 3. in de Beweeging en Rust; 4. in de aandoeningen van de Ziel; 5. in de ongevoelige uitwaasfeming; 6. in de behandeling der Ziekten, welke de Zaaden des Kinkhoest kunnen bevorderen. Deeze zaaken moeten wij, toepaslijk tot ons tegenwoordig onderwerp afzonderlijk overweegen.

§. LXXXIII.

§. LXXXIII.

Voor eerst: dan *de Lucht.* Haare eigenschappen moeten zodaanig worden geregeld, dat zij de uitwerking kan doen, strijdig met die, welke onder de oorzaaken der meerdere vatbaarheid voor onze Ziekte zijn opgegeeven (§. XLVII. N. 2. Art. I.): dat is; zij moet het lighaam in het gemeen (verg. §. XVI. N. 2.) en het inwendig gestel der longe in het bijzonder, kunnen versterken, en de prikkelbaarheid haarer Zenuwen verminderen. Deeze eigenschap bezit eene drooge, koele dampkring, vooral, indien dezelve dikwijls verschikt en nooit bedorven wordt met uitwaassemingen van natte doeken, of den rook van zwavelige turf. Een groot luchtig vertrek met een open schoorsteen is daarom de beste slaapkamer, en meest geschikt voor eene Kraamvrouw. Kagchels moeten daar in niet geduld worden. In stede van het kind in eene nieuw modische Fransche pijpmande te stommelen, zal voor het zelve een ruime wieg beter geschikt zijn. Des winters houde men de kamer met een matig vuur warm en droog, en verplaatse men het kind van tijd tot tijd in een andere kamer. De gemeene man moet zijne kinders trapswijze aan allerleie soort van

lucht

lucht gewennen; eene raad, die nuttig zijn konde voor menschen van allen standen, was 'er geen rede van vreeze, dat eene kwalijk geplaatste liefde hier in vaak averechts handelen zoude. Wil men eene gewenschte uitwerking van deeze voorzorg erlanggn, dan moet zij zoo wel worden in acht genoomen, wanneer de Ziekte niet heerscht, als wanneer zij doorgaat, in welk laatste geval de lucht in de vertrekken met zodaanige dampen kan worden voorzien, die de ervaaring heeft geleerd, meest geschikt te zijn, om de long te versterken, voor de opwekkende oorzaak minder vatbaar te maaken, terwijl sommige voorgeeven, dat zij ook het vermogen zouden hebben, om de kragt der smetstoffe te verminderen. Ik bedoel den waasfem van kookenden azijn, brandewijn, teer, den rook van kruid, den *Spiritus rector* van sommige planten, vooral tabaksrook en diergelijken, zodaanig getemperd, als noodig is voor de meer of mindere gevoeligheid des kinds.

§. LXXXIV.

Wij moeten in *de tweede plaats*, spreeken van *het Voedzel.* Ik zal voordgaan, om ook in dit en de verder algemeen bekende onderwerpen,

pen, niet verder uit te wijden, dan ik gevoeglijk, zonder gaping over te laaten, niet voorbij kan.

Het Zog, (hier zal het toch meest op aankoomen) moet in aart en hoeveelheid altijd geschikt zijn naar des kinds kragten en gesteldheid. Een stevig kind zuige een goede sterke minne; een zwakker, worde gezoogd door eene gezonde maar minder sterke minne; een zeer zwak kind echter zal best gevoed worden met zog, het geen kragts genoeg heeft, om zijne zwakheid te verminderen. In dit laatste geval, begrijpt men, is de raad eens kundigen Geneesheer onontbeerlijk, ten einde die de leefwijze der minne regele, en het zog langs dien weg, als ook door gepaste Artsenijen des noods, de vereischte hoedaanigheid geeve. Evenwel ben ik van oordeel, dat eene minne, welke de ingredienten van de winkel niet behoefd, de verkieslijkste is. Hoe dikwerf heeft men rede, om zich het verzuim van deeze gezondheids regel te beklaagen? de invloed van schadelijk zog op de kinders is zeer groot, en naar maate daar van moet de voorzichtigheid klimmen. Dikwijls heb ik ontmoet zwakke, aandoenlijke, ziekelijke kinders, van gezonden Ouderen afkoomstig, welke kinders hun gestel eeniglijk verschuldigd waaren aan het

het zog van ongezonden minnen. De keuze gedaan zijnde, moet de zoogende zorgen tegen verflappende water- en melkdranken, als mede diergelijke fpijzen, met een woord alles, wat daar te boven de uitwaasfeming te veel bevorderd of vertraagd, als gefnerkt Vet, gerookte, gedroogde en gezoute diergelijke Voedzels, Spek, taai Vleesch, en traanige Visch vermijden. Wijders moet zij al doen wat rede en ervaaring, ten besten des Zuigeling, aan de hand geeve. Dit zij genoeg van de hoedanigheid des zogs. Men zondigd, naar mijn begrip, niet minder betreklijk deszelfs hoeveelheid, en wijze van zoogen. Indien men konde goedvinden, om het kind dikwijler de borst te geeven en telkens fpoediger af te breeken, dan men gewoon is, geloof ik, dat het zelve beter zoude gevoed werden. Aan dit verkeerd beftuur fchrijf ik voornaamlijk toe de menigvuldige braakingen en indigeste, zoo gemeen onder onze kinderen, het overheerfchend zuur, het *Coagulum* in de maag en darmen met zijne gevolgen, de Geelzucht, Sprouw, de Engelfche en andere Ziekten, welke de kragten verarmen en het kind vatbaar maaken voor flijm en Stuipen, terwijl de wei, eene zuure fcherpte verkreegen hebbende, het tedere bekleedfel van de keel en lucht-

pijp zeer gevoelig en vatbaar maaken kan. Getuigen zijn de brandende hette uit de mond en keel, als ook de Sprouw, aan welke de kinders hier te lande meer dan elders onderderhevig zijn. Hoe gemaklijk zijn deeze gevolgen te voorkoomen? de dieren wijzen den weg; zij ſtooten hunne jongen te rug, na dat zij een wijle tijds hebben getrokken, en gedoogen niet, dat zij zoo lang aanhouden, tot het zog, een' ogenblik daar na wordt uitgebraakt.

De Speening moet niet te ſpoedig geſchieden. Doch hier is onder ons minder rede van klaagen, dan over het tegendeel; hoewel ik erkenne, dat de weekelijkheid van het meerdertal onzer kinderen eene langer zuiging ſchijne te vorderen, dan de natuur anders bepaald heeft. Indien men echter langer, dan één jaar aanhoud, loopt bij de meeste moeders alles ſamen, om het zuigen te ſtaaken. De zoogende wordt zwak, droefgeestig, de vogten worden kwaadſappig, het vaatgeſtel verlamt in zijne veerkragt: zij wordt bleek, wankleurig en begint over eene belemmering in het gezicht, wel eens over het geruisch in het gehoor te klaagen. Het Zenuwgeſtel geraakt insgelijks niet zelden in wanorder; met een woord, de natuur ſchijnt de zogmaaking niet

zon-

zonder dwang te kunnen voordzetten. Het kind vorderd, zoo ten aanzien der vasten als vloeibaaren deelen een fteviger en beter bereid voedzel, dan de moeder kan leveren. De ingewanden en de tweede wegen kunnen meer werks doen, dan het zog vereischt. Houdt men, ondanks de natuur, aan, dan wordt het kind flap en bol, de fpieren worden weekelijk, het bloed flijmig, en de vaaten eindelijk onvermogend, om goed bloed te bereiden. Het bloed wordt door de verzwakte longen niet naar behooren gekleinsd, maar laat veeltijds de ftoffe van flijmige hoesten over. Koomt hier eene meerdere prikkelbaarheid der Zenuwen, vooral van de longe, bij, dan geeft het langer uitftel van Speening, het eene groote voorgefchiktheid tot den Kinkhoest. De Dieren kunnen ook in dit opzicht onze Moeders leeren, hoe zij de Kinderliefde moeten betragten. Indien de Kinkhoest heerscht, of de eerfte beginfels deszelven zich bij het kind vertoonen, zal men meest al best doen, om de borst voor als nog niet te onttrekken; hoewel ik meer dan eens, om verfcheide reden, het tegendeel moest verkiezen. Maar dit kan de Arts bepaalen.

Kinders van de borst zijnde, en meer bejaarden, die eene meer dan gewoone voorge-

ſchiktheid hebben tot den Kinkhoest, moeten zodaanige keuze doen van ſpijzen en dranken als meest ſtrookt met hun geſtel, en welke na genoeg zullen overeenkoomen met die, welke den Zwangeren en Zoogenden zijn aangepreezen, met agterlaating van zulken die haar zijn afgeraaden. Meelige broodpappen met melk nog lijmiger gemaakt, zijn ſchadelijk voor de meesten onzer kinderen, en het is vooral niet raadſaam, om hen de dagelijkſche ſpijzen van bejaarden, zonder onderſcheid voor te zetten, zij kunnen dezelve niet verteeren en werden kwaadſappig, gelijk men te veel bevestigd ziet onder de kinders van den gemeenen burger. Dunne Vleeschſoup met oud brood of biſcuit vòor ſpijzen, koud water vòor drank koomen naast voor ons kroost bij de natuur. Den zeer zwakken kinderen beneeden het jaar, koomt ten allen tijde, onder de noodige oplettendheid, de Vrouwen- vooral de Moedermelk, boven alle overige ſpijzen en dranken te ſtaade. Dit zij genoeg van het Voedſel.

§. LXXXV.

De Beweeging en Rust, wel te beſtuuren is het onderwerp van de *derde* regel der Voorbehoeding van den Kinkhoest voor hen, die tot

tot denzelven de bijzondere voorgeschiktheid hebben. *Vadsigheid* verminderd de spijsverteering, vertraagd de chijlmaaking, verloomd de veerkragt der vaten, waar door het bloed bedorven en het lighaam niet behoorlijk gevoed werdt; de Zenuwen worden of minder aandoenlijk, of te prikkelbaar, een verschil, het welk van des kinds gestel, of andere bijkoomende omstandigheden af hangt. Het bloed wordt in de long niet genoeg verfrischt, om dat een vadzig mensch te weinig adem haald, waar door de loop des bloeds door dit ingewand ook niet genoeg bevorderd wordt. De afscheiding der wei door de waterslagadertjes is te traag, en de kliertjes der luchtpijp doen hunne werking niet naar behooren (verg. §. VI.) Dit gedrag derhalven moet plaats ruimen voor eene behoorlijke *Beweeging* in de vrije lucht, en altijd worden gezorgd, dat deeze met de rust in dier voege werde verwisseld, dat geene de overhand hebbe. Zoo schadelijk toch gebrek van beweeging is, even zoo nadeelig is eene geduurige werksaamheid der kinderen boven hunne kragten. Daar door wordt de uitwaasseming te veel bevorderd en zeer geneigd om te vertraagen. De dunste vogten vervliegen, vooral uit de long, de rest wordt taai, het kind verzwakt, en alles maakt

 hem

hem zeer vatbaar voor den Kinkhoest. Van hier is het, dat zulke kinders boven anderen door allerlei ſoort van hoesten aangetast worden, en doorgaands den Kinkhoest ondergaan, wanneer anderen nog vrij blijven. Men lette wat de natuur vorderd, en de middenweg zal gemaklijk te vinden zijn.

§. LXXXVI.

In het beſtuur der *aandoeningen van de Ziel* is *de vierde* wijze om de Zaaden des Kinkhoosts te verminderen, geleegen. De kinders weeten hunne begeerte al vroeg te kennen te geeven, zoo dat zij, vaak listiger dan hunne Ouderen, allerleie kunstgrepen bezigen, om hun doel te bereiken. Veele, mislukt het hen, worden geemlijk, nijdig, wangunstig, zoo, dat ik kinders beneden twee jaaren aan de gevolgen van kwaade gezindheid tegen hunne medekinderen, hebbe zien uitteeren. Gaat men deeze onderſcheide neigingen niet tijdig en voorzichtig te keer, dan kunnen zij voor het kind zeer nadeelig zijn, gemerkt den invloed van de Ziel op hunne tedere geſtellen. Van een geregeld beſtuur hunner driften, hangt de vermeerdering of vermindering der Zaaden van Ziekten, welke naderhand te

voor-

voorſchijn koomen, zeer veel af. Vergelijk een ſomber, geemlijk, bij een vrolijk tierig kind. Het eerſte wordt eindelijk log, angstvallig en ſlijmig, zoekt meest zich zelven en ſchuwd zijnen naasten. Het ander is wel gemoed, zijne vogten en vaten ſtaan in een geregeld verband. De Zenuwen des eerſten worden veeltijds geroerd door oorzaaken, welke den tweeden niet treffen, en het een en ander maakt het ongemeen vatbaar voor den Kinkhoest. De opwekkende oorzaak vertoefd bij zulke ſlijmige geſtellen langer, en ſpeeld zwaarer rol. Men onderſcheppe deswegens de verſchillende neigingen der Ziel ten nutte des kinds en vermindere alzoo zijne Voorgeſchiktheid tot onze Ziekte. Ten dien einde moeten de Ouders het beſtuur liever op zich neemen, dan aan losſe ruuwe dienstboden, aan veeltijds lompe en barsſche Schoolmeesteresſen, of norſche Meesters toevertrouwen. Ik herinner mij eenen Broeder te hebben verlooren aan de gevolgen van het averechts beſtuur der Meesteresſe, waar door dit kind droefgeestig en angstvallig werdt, tot het eindelijk aan eene ſtuipachtige borstziekte overleed. Ik had mogelijk geen beter lot getroffen, indien een aangebooren vrolijk geſtel, mij niet al vroeg den ſpot leerde drijven met de ſchrik,

 baa-

baarende houdingen, bedreigingen en bulle-bakken van die oude zottin. Men zorge (op dat ik niet verder afwijke) dat het kind over al en altijd in eenen vrolijke gemoedsgesteldheid gehouden worde. Dit geeft, herhaalen wij, het bloed eener onbelemmerden loop door gansch het lighaam, dus ook door de Zitplaats onzer Ziekte; want de Vaten, Zenuwen en Klieren werken ongestoord en geregeld, de afscheiding blijft behoorlijk; zoo dat, indien zelfs eenige meerdere vatbaarheid voor den Kinkhoest mogt plaats hebben, dezelve daar door aanmerkelijk zal verminderen, of de zetel der Ziekte tegen de opwekkende oorzaak zodaanig gesterkt worden, dat de aanvallen minder hevig en de Ziekte van korter duur te verwagten zijn, terwijl men ook voor derzelver schadelijke gevolgen minder te vreezen heeft. Deeze raadgeeving geschied ook, zoo veel de aart der zaake toelaat, ten nutte van bejaarden.

§. LXXXVII.

Uit het verhandelde blijkt, *ten vijfde*, hoe noodzaaklijk de geregelde doorwaasseming zij, zoo dat daar van weinig meer te zeggen is. Eene stremming der uitwaasseming van de luchtader en zijne takken door de inädeming des

kou-

kouden dampkrings, ten tijde wanneer het lighaam verhit is bevorderd de Zaaden van den Kinkhoest, en wel des te meer naar gelang het kind jonger is. Alles derhalven, wat de Lucht, Voedſels, Dekſels, beweging, Rust, aandoeningen kunnen te weeg brengen, om deeze ontlasting op eenen geregelden voet te houden, moet, om het oogmerk, het welk thans wordt bedoeld, te bereiken, ſaamgevoegd worden.

§. LXXXVIII.

Wij koomen *eindelijk* aan een ſtuk van groote uitgeſtrektheid en veel belang (§. LXXXII. N. 6.) Ik ſtelde (§. XVII. N. 3.), dat ſommige Ziekten, vooral wanneer die niet behoorlijk worde behandeld, de Zaaden van den Kinkhoest vermeerderen. Wij zijn thans in de gelegenheid, om van de *behandeling dier Ziekten* opzetlijk te ſpreeken, wanneer men ligtelijk begrijpt, dat zij uit een gansch ander oogpunt moeten werden beſchouwd als toen geſchied is, en als ik verplicht was te doen bij de overweeging van zulken die onder den rang van de gevolgen des Kinkhoests (§. LIII-LVI.) beſchreeven zijn. Maar welk een taak! Offchoon ik de mogelijkſte beknoptheid zal in

 het

het oog houden, verdiend èchter de waardij van dit onderwerp eene meer dan gewoone oplettendheid. *Drie dingen* zullen noodig zijn. *Eerst*, moeten wij de plicht der Ouderen opzichtelijk tot de keuze van den Arts, en hen, die den lijder verder bijſtaan, aanwijzen: *wijders* onderzoeken het geen van den Geneesheer kan gevergd worden: *eindelijk* moeten wij de Ziekten opgeeven en de geſchikſte wijze van derzelver behandeling', op dat de meerdere vatbaarheid voor den Kinkhoest minder dan anders, als de gevolgen dier Ziekten te vreezen zij. De ontwikkeling van elk ſtuk zal ten overvloede toonen, waarom wij dit onderwerp in deezer voege behandelen.

§. LXXXIX.

Zijn *de Ouders* in allen gevallen verplicht, om het welzijn hunner kinderen te betrachten, dan kan de verkiezing van den Arts, bij gelegenheid van Ziekten niet onverſchillig zijn. De rede, waarom de oorzaaken der Ziekten van kinderen en haare juiste behandeling moeilijker gekend kunnen worden, dan van bejaarden, is niet ver te zoeken. Het geen in het eerſte geval, giswerk is, kan men, in het tweede, dikwerf zeker weeten. Moet men

niet

niet bij kinderen, om eene goede Indicatie te vormen, op duizend schijnbaare kleenigheden letten? jaaren lang met die oplettendheid bezig geweest zijn, om een voorraad van verschijnselen te bezitten, welke in dit geval noodzaaklijk zijn? Laat mij dit met twee voorbeelden ophelderen. Het gebeurd, gelijk ik tweemaal heb gezien, dat het kind, wanneer de tongriem te ver is gesneeden, de punt van de tong over haaren rug, tegen het verhemelte, binnenwaards zuigt; zoo dat de tong dubbeld geplooid zijnde, de ademhaling belemmerd en het kind met verstikking gedreigd wordt. Valt het lijdertje in zwijm, dan hersteld zich de tong, en het gevaar is voor dien tijd verdweenen. Doch het tegendeel kan gebeuren, ten zij een oplettend bijstander de tong voorwaards haale. Geschied dit niet, dan zal niemand de oorzaak des doods ontdekken; want, zal men zeggen, het kind sterf aan eene zwaare stuip. Men verneemt niet zelden bij de kinders eene ongeduurigheid, aanhoudend geschreeuw, gewring en stuipen, zonder dat men de oorzaak kan ontdekken. In zulk een geval laat de voorzichtige Arts het kind ontbakeren, maakt zelfs de spelden los, en vind, dat de onvoorzichtige baker eene van dezelve door de huid had gestooken. Een Arts,

Arts, wien het aan tijd of aandacht mangeld, schrijft een krampstillend stroopje voor. Dit doed geen nut. Hij bezorgd een verdoovend middeltje. Wanneer dit zijne werking gedaan heeft keeren de toevallen weder en zouden ernstig worden, indien de oorzaak bij de ontbakering niet opgeruimd was. Bij deeze voorbeelden zouden wij een derde, van onze Ziekte ontleend, kunnen voegen. De slijm kan, bij de aanvallen des Kinkhoests, de keel zoodaanig verstoppen, dat het kind door de belemmerde ademhaaling, op het punt is om te stikken. Een onachtzaam mensch schrijft iets voor, maar een oplettend Arts ontheft, door zijnen vinger, de keel van den slijm, en red zijnen lijder, daar door, nu en mogelijk voor veelen jaaren van den dood. Men ziet hier uit, dat de oplettendheid en bedaardheid twee vereischtens zijn, waar omtrend de Ouders in hunne keuze van den Geneesheer moeten acht geeven. Dat deeze raad ook zijnen grond heeft in de geneeskundige behandeling van den Kinkhoest zal ik in het volgende Hoofdstuk, poogen te toonen, zonder mij te vermeeten, die vereischten te bezitten. Vooral moet men zorgen, om zich door geene schijn Geleerden, winderige naam Doctooren, al zijn zij geördend, noch door hun gezwets, nog eigo

lof-

lofcuiting, te laaten bedriegen. De bondige geleerdheid vindt men zelden alwaar veel geraas is, maar meest bij eene zagte ſtilte.

De uitvoering van den raad des Geneesheers, moet voords worden toevertrouwd aan zulken, op welken de Ouders kunnen ſtaat maaken; want anders kan de beste raad mislukken. Men vertrouwe dit liefst aan zich zelven. Wat toch heeft men te wagten van Bakers, waar onder veel der ſlegtſten dikwijls half zat zijn, echter zeer bedreeven in hes kunstje, om haare mispasſen te bedekken? Een kind ſterf ellendig, na dat eene Dorps Vroedvrouw eene olieachtige klijſteer te heet had ingeſpooten. Zij omzwagtelde deeze daad met duizend plooijen, maar bij nader onderzoek bleek, dat de endeldarm verſchroeid en verſtorven was. Een meisje van tien jaaren werdt een braakmiddel tegen eenen maaghoest voorgeſchreeven, en haar broertje oud veertien maanden, aan ſtuipen onderhevig, de ſtroop van ſlaapbollen. De Kindermeid zoo los als onbedacht, gaf in weerwil van alle zorg, de middelen verkeerd. Het meisje leeds weinig nadeels, maar het jongetje onderging geweldige braakingen en ſtuipen, zoo dat het ter naauwer nood, met overwinst van eene lieschbreuk, gered werdt. Met eene menigte van ſtreeken en leugens

zogt

zogt de Meid zich ten koste van de achting des Geneesheers te redden, maar dit mislukte. Ouders, die het bestel op zich neemen, hebben zich zelven nimmer iets te verwijten, terwijl de Geneesheer met gerustheid zijnen gang gaat. Dezelve oplettendheid vorderen wij van de Zoogenden in het gebruik der Voorschriften tot verbetering van het zog. Men lette met den Arts, of eenig verband te vinden zij, tusschen de oorzaaken der Ziekten en den aart van het Zog. Is het zoo, dan verschaffe men het zelve eene betere geaartheid, of men kieze eene andere minne (verg. LXXXIV.)

§. XC.

De behandeling der Ziekten, welke de vatbaarheid voor den Kinkhoest vermeerderen, vorderd aan den kant des *Geneesheers* (§. LXXXVIII. No. 2.), bij de boven (§. LXXIV.) geschetste hoognoodige ervaaring, eenige vereischten, die in de volgende *Aanmerkingen* te vinden zijn:

Voor eerst. Zal hij slaagen, dan moet hij van eene volledige Ontleed- en Natuurkundige kennis van het menschlijk lighaam voorzien zijn: wijders wel bedreeven in de Ziektekunde; de toevallen, gevolgen en oorzaaken behoor-

hoorlijk weeten te onderſcheiden. Die van dit alles iets ontbreekt, moet telkens dwaalen. Hoe menig zogenaamd Kinderdoćter geeft daar van de dugtigſte bewijzen? menſchen, die juist dat geene ontbreeken, over welks bezit zij zich meest beroemen, en dat geene bezitten het welk de onkunde brandmerkt. Was onze orde vrij van dat ſoort! dit zal dan eerst te wagten zijn, wanneer men op alle hooge Schoolen de waare verdiensten alleen bekroond. Veiliger is het de zaak aan de natuur te beveelen, dan zijn geld, tot bederf der kinderen, aan dat ſlag van menſchen te beſteeden. Deeze raad was ik nog den Ouderen ſchuldig.

Ten tweeden. De Arts, dus toegerust, moet ook geduldig zijn, niets doen bij overhaasting. De zaaken zijn veeltijds zoodaanig ingewikkeld, dat de kundigſte en ervaarendſte, is hij driftig, den bal kan misſlaan. Geemelijkheid en overijling voegen niet, wanneer men met een halſterrig kind te doen heeft, dan wordt ongeduld eene onverſchoonlijke dwaasheid, en zulk een Geneesheer moet voor eenen, min kundigen, maar gedweeën *Doćtor* onderdoen.

Ten derden. Bezit de Geneesheer het een en ander, is hij daar te boven meest gezogt bij *kinderen*, allermeest in de Ziekte, welke hen

hen kwellen : zie daar den man, welke alle hoedaanigheden bezit, om zich zelven te voldoen en wel te slaagen.

§. XCI.

Ontbrak het veelen niet aan gelegenheid, om hunne keuze op den besten Geneesheer te kunnen of te durven bepaalen, haperde het veeltijds niet aan gelegenheid, om naar vereisch te kunnen worden bijgestaan, dan zou het *derde gedeelte* van het geen wij thans behandelen (§. LXXXVIII. No. 3.) nutteloos zijn. Ik zal de Ziekten, welke mij toeschijnen, meest te pas te koomen, opgeeven, en nopens dezelve aanmerken het geen thans het dienstigst weezen zal.

De *eerste Ziekte* dan, welke de bijzondere Zaaden van den Kinkhoest kan nalaaten, is de *Geelzugt*. Zij is den jongsten kinderen eigen, houdt somtijds langen tijd stand of keerd dikwijls weder. De gal verdund het bloed door haare zeepachtige geaartheid; de vaten worden slap, de afscheiding der vogten en de uitwaasseming, ook van de long, belemmerd; gevolgen, volstrekt behoorende tot de bijzondere voorgeschiktheid van den Kinkhoest (§. XV. No. 2.); maar zij kan mogelijk door

eene

eene oordeelkundige geneeswijze van deeze Ziekte worden voorgekoomen. Om hier in te slaagen; volgd de Arts de voetstappen, door den kundigen Leidschen Hoogleeraar OOSTERDIJK zoo juist beschreeven (*a*): dat is, hij zoekt met de mogelijkste oplettendheid, (hoe moeilijk dit werk zij!) de naaste oorzaak te ontdekken. Deeze Ziekte spruit bij den bejaarden uit zeer verschillende naaste oorzaaken, welke eene, even zoo zeer onderscheide behandeling vorderen. Bij kinderen in tegendeel bestaat zij meestal uit eene dezelve naaste oorzaak: te weeten, uit eene drukking van de opening der Galbius in den Twaalfvingerigen darm door eene kaasachtige koek, welke zich hecht tegen den mond dier buis, en somtijds, gelijk ik in verscheide lijkjes heb gezien, een koker vormd, welke in het midden eene opening laat voor het Zog. De opruiming van dit stremsel is de aanwijzing ter geneezing: want, dit gedaan zijnde, wordt de gal onbelemmerd afgescheiden. Moeten ten dien einde de opslorpende aardachtige middelen gebruikt worden? stroopjes of ander soort van lekkernijen? koomen zulke buikzuiverende middelen te staade, welke de darmen doorloopen, zon-

(*a*) ORATIO *de ardua Medic. exerc. Provincia*.

zonder de oorzaake der Ziekte eenigzins te verminderen? zal men zijn oogmerk bereiken, wanneer de Minne wordt opgevuld met middelen, welke meer geschikt schijnen, om het kwaad te vermeerderen dan te verminderen? Ik heb het oog op de zuure wei- of waterdranken, waar mede men dikwerf in dit geval te veel op heeft. Indien de Geelzugt bij herhaaling wederkeerd, vind ik mij best bij de volgende behandeling. Het kind gebruikt het afkookzel van een scrupel Braakwortel, in zoo veel waters, dat eene onze overblijft. In den beginne geeft men één vierde van dit middel, om eene braaking te verwekken, daar na van tijd tot tijd een eijerlepel, om de stoffe door herhaalde braakingen ontwikkeld, te ontbinden. Daarna geeft men een scrupel Rhabarber op één once Colatuur, waar van het lijdertje om het uur een eijerlepel gegeeven wordt. Trapswijze verminderd het stremsel, en word met kleine stukjes door de aars ontlast. Intusschen moet het kind minder zuigen, dan te vooren, en gedeeltelijk met een dunne *bouillon* van Kalfsvlees of gelei van Hartshoorn worden gevoed. Men versterkt eindelijk het kind en zorgd, dat het open lijf houdt, terwijl de buik dikwijls met een bolle hand wordt gewreeven, of gestoofd met doe-

ken,

ken, doorweekt met Kraam-anijs en warm water. Deeze eenvouwige geneeswijze gelukt doorgaands, zelfs in de hardnekkigste Geelzugt. De Geelzucht, uit eene krampachtige oorzaak ontstaande, verneem ik dikwijls bij zeer aandoenlijke kinders; maar deeze verdwijnd doorgaands zonder eenige gevolgen natelaaten. Des behoord dit niet tot mijn bestek.

De *tweede Ziekte*, thans te overweegen, zijn de *tusschenpoosende Voor-* en *Najaarskoortsen*, welke niet vreemd zijn voor kinderen, zelfs beneeden het jaar. Is men niet op zijn hoede, dan loopt het lijdertje gevaar, om zwak en aandoenlijk geworden, eenen grooten voorraad te erlangen van Kinkhoestige Ziektezaaden. De maag en darmen moeten boven en benedenwaards worden gezuiverd, en, wanneer daar na blijkt, dat de Koorts hebbelijk wordt, moet het Zog, met een sterk afkookzel van den Koortsbast, zoo veel worden verzaadigt, als noodig is, om de Koorts te overwinnen. Veele Engelsche hebben de gewoonte, om in diergelijke gevallen, een dunne doek met grof gestooten *Kina* te hangen in eene wel geslooten Kan, daar toe met opzet vervaardigd, en met water, het welk bijna kookend gehouden wordt, voorzien is. Dit

wordt den gantschen nagt getrokken, en door de Minne, in plaats van waterdranken, gebruikt. De hoeveelheid en evenredigheid der *Kina* en des waters schikt men naar de omstandigheden, en den Rooden Bast wordt de voorkeur gegeeven. Men ondervindt, dat deeze of diergelijke behandeling eene koortsverdrijvende kragt aan het Zog verschaft, wanneer tevens ten duidelijkste blijkt, dat het zuur, het welk in dit geval veeltijds moeite baard, even daar door merkelijk getemperd wordt.

De *derde Ziekte* waar van wij kortelijk moeten handelen, zijn de *Kinderpokjes*. Hoe menig kind wordt door dezelven zoo zwak en prikkelbaar, dat het daar van levenslang de wrange vruchten draagt! erlangen veele niet eene zoo aandoenlijke gesteldheid der luchtpijp of verslijming van haare klieren, dat zij door opwekkende oorzaaken worden aangedaan, waar van anderen geen hinder hebben? dat zij voor den Kink- en andere hoesten ongemeen vatbaar zijn? dit geschied, om dat het afscheidend vermogen der kliertjes is verzwakt, en de gevoeligheid der Zenuwen vermeerderd. Een gevolg, meer eigen aan saamgevloeide, maar, door een verkeerd bestuur, ook te dugten na vaneenstaande Pokjes. De

koe-

koele dampkring, het gebruik van verkoelende middelen in het begin der Ziekte, eene zorgvuldige vermijding van het tegendeel, zoo wel aan de zijde der Minne, als van het Kind, zijn meest geschikt, om de ettermaaking te bestuuren, en te voorkomen, dat goede gebonde etter niet verandere in *ichor*. Men lette verder op alles, wat eenige aandacht verdiend, en waar van de kundigheid thans van den minst bekwaamen Dorp-Arts kan gevergd worden. Al, wat deeze Ziekte aangaat, is immers ook in onze taal, in eene meenigte oorspronglijke of vertaalde werken, zoo bondig en overvloedig behandeld, dat ik mij schaamen zoude, een enkel woord hier bij te voegen.

Ten Vierden. Dit laatste zij ook gezegd van de *Mazelen* en het *Roodvonk*: aangaande deeze Ziekten merken wij alleen aan, dat de koele behandeling niet zoo veel te pas koomt. Zij hebben eenen snelleren omloop des bloeds noodig ter uitdrijving van de Ziektestoffe, hoewel de laatste Epidemie in 1778, van het Roodvonk naamlijk, veele gevallen opleverde, waar in de verkoelende handelwijze volstrekt noodzaaklijk was.

Het *vijfde soort* bevat de *Slijmige* of *Zinking- en Koehoesten*, waar aan de jongste kin-

 ders

ders zoo zeer onderhevig, als die Ziekten geschikt zijn om eene meer dan gewoone vatbaarheid voor den Kinkhoest natelaaten. In de eersten hebben de kliertjes meestal te lijden, terwijl de Koehoest eene grootere prikkelbaarheid der Zenuwen onderstelt, gelijk te vooren is beweezen. Koomt men deezen niet spoedig te boven, dan wordt het inwendig bekleedsel der Luchtpijp van zijn natuurlijk slijm beroofd, de Zenuwen worden ontbloot en zeer aandoenlijk. Dit gevolg voorkoomt men, niet met slijmige slakkenmelk, stroopen, suiker, maar met eene oordeelkundige behandeling, geschoeid op den leest van ROSENSTEIN (*a*). Deeze handelwijze zal niet schaaden, al bevindt het kind zich wezenlijk in het eerste tijdperk van den Kinkhoest (§. XLI.)

De *ontstooke Borstziekten*, welke de *zesde soort* is, vindt men zelden bij kinderen beneeden vier of vijf jaaren, om dat de Natuur zich doorgaands red van het versloppende bloed. Wij toonden (§. VI.), dat de einden der waterslagadertjes in dien leeftijd zeer rekbaar zijn, en dat het uitwaassemende vogt eene roodachtige kleur heeft. Of nu de ontsteeking

(*a*) Aangeh. Werk, bladz. 194. enz.

king ontſtaa uit eene krampachtige vernaauwing dier vaatjes, of alleen uit verdikt en ingepakt bloed, in beiden gevallen zal zij ſpoediger ontbonden worden, dan bij bejaarden. Voeg 'er bij, dat het bloed vloeibaarer, en uit hoofde van den ſnellen ſlag des harts, gemaklijk doorgeſtooten, in de aderen gebragt, of met den ſlijm door den hoest ontlast wordt: Gebeurd dit niet, dan tragt men door aderlaatingen, verdunnende en verkoelende middelen, ſtoovingen, inädemingen van een zagtkens, of, des noods, meer prikkelende waasſem, klijſteeren, en pappen, of ſpaanſche vliegen op de borst, (met welke laatſte men echter niet te vroeg moet beginnen) den lijder van eene Ziekte te verlosſen, welke hem anders ongetwijfeld eene meerdere vatbaarheid voor den Kinkhoest en ſommige zijner gevolgen zal verſchaffen. Om hier omtrend verder onderrigt te worden, raadpleege men BOERHAAVE, ASTRUC, HARRIS, TRILLER, VAN SWIETEN, TISSOT, ROSEN *van* ROSENSTEIN, BUCHAN en anderen, maar vooral des Lijders geſteldheid en die der Minne, als ook het vermogen der geſchiktſte middelen in de bijzondere gevallen, waar over ik mij niet verder kan uitlaaten.

In de *zevende plaats* moet ik ſpreeken van

eene Ziekte, waar van de Schrijvers, in deeze betrekking, weinig gewag maaken. Ik bedoel de zoo gevaarlijke *Werkeloosheid der longe* (*Atonia pulmonis*). Zij koomt meest voor bij kinderen, van zwakke ziekelijke Ouderen geboren, vooral wanneer zij dezelve vogtsgeaartheid medebrengen. Zij ontdekt zich door eene, van uur tot uur, ja somtijds van het een tot het ander ogenblik toeneemende bezwaardheid der ademhaaling. De omloop des bloeds door de long wordt belemmerd, het zelve werdt meer en meer ingepakt. De kropslagaders slaan geweldig. De pols wordt zeer rad en ongeregeld; het aangezicht zet op, de lippen worden blaauw, en de benaauwdheid is zeer groot. Het kind stikt, ten zij de natuur of konst de verlooren veerkragt der vaten spoedig herstelle. Dit gebrek koomt van tijd tot tijd weder, en eindigd niet zelden in eene hebbelijke of in eene periodieke borstbenaauwdheid, welke door geene middelen met wortel en tak kan worden uitgeroeid. Zullen deeze herhaalde *stases* des bloeds de vatbaarheid voor den Kinkhoest niet vermeerderen; althans de toevallen en gevolgen dier Ziekte gevaarlijker maaken? In eenen dringenden nood heb ik een kind gered door de opening der *Vena jugularis*; schoon deeze ontlasting, om de genee-

zing

zing te volbrengen, anders niet geschikt is. Met meer vrucht zal men zich in den beginne deezer Ziekte bedienen van den waasfem des kookenden azijns en brandewijns, waar mede de dampkring rondom het kind wordt opgevuld; van wrijvingen op de borst en den buik, van uitwendige prikkelingen met Mostaardpappen, Peperwortel, of poeder van Spaansche vliegen, prikkelende stoovingen en diergelijken, terwijl men eenen vluggen geest onder des lijders neus houdt. Kan men eenen hoest verwekken, waar door de long geschud, de vaaten werkfaam, en de inpakking voorgekoomen of opgeruimd werden, dan is het lijdertje geholpen. Somtijds bedien ik mij met een goed gevolg van warme Baden, en dikwijls herhaalde weekmaakende Klijsteeren, zelfs van een Braakmiddel. Oplettendheid en moed wijzen den weg, om goed en veilig te handelen, Een kundig Arts zou het menschdom eenen dienst doen met eene opzetlijke beschrijving deezer netelige Ziekte, waar van zeer veele kinders en bejaarden het ellendig slachtoffer zijn.

Ten agtsten. De Sprouw. Deeze, onzen jongsten kinderen schier algemeen eige Ziekte, schoon meest goedaartig, koomt en verdwijnd schielijk: begint veeltijd binnenwaards tegen

de Lippen, bezet fomtijds de Amandelen, de Lel, de Keel en ganfche Slokpijp, ja zelfs de Maag. In dit laatfte geval worden de Zenuwkokertjes (§. VII.) met de afgevalle Sprouw mede gefleept, die tepeltjes zelve ontbloot en zeer gevoelig. In meer dan eenen lijder, de kinderen niet uitgeflooten, vond ik de Keel en Slokpijp door de Sprouw ontveld. Niemand verwagt, dat ik zal bewijzen hoe en waarom deeze meerdere gevoeligheid, welke langen tijd kan bijblijven, gefchikt is, om de Zaaden des Kinkhoests te vermeerderen en zijne toevallen te verzwaaren: inzonderheid wanneer de Ziekte kort na of tevens met de Sprouw plaats heeft. Dit gebrek derhalven moet fpoedig worden geneezen, en deszelfs herkoomst, indien het mogelijk is, voorgekoomen. Onder de veele reden van aandrang is ook deeze, dat de Minnen, door deeze Sprouwachtige fcherpte, niet zelden geplaagd worden met ontvellingen van de tepels en haaren omtrek, midsgaders met eenen zeer lastigen uitflag aan de borsten, in diervoege, dat de onmooglijkheid, om met het Zoogen aan te houden, veelen verplicht het zelven te ftaaken. Ik heb een en andermaal opgemerkt, dat de Koorts, door die pijn veroorzaakt, het Zog ziltig of lijmig maakte, bij gevolg zeer nadeelig voor het

het lijdertje, met de Sprouw gekweld. Om met de geneezing te slaagen, moet de Zoogster zig onthouden van alle lijmige taaie voedsels en van al, wat verhit; met één woord, men brenge haar onder den te vooren (§. LXXXIV.) opgegeeven leefregel. Ten aanzien van het kind moet men zich ten allen tijden wagten van zuure en scherpe of zoute middelen, ten minsten wanneer de Sprouw is afgevallen en zich tot in de maag had uitgestrekt, het geen echter hier te lande zelden wordt waargenoomen. Mag ik mijne geneeswijze aan de meer verlichte ondervindig mijner Kunstbroederen onderwerpen? zie daar kortelijk dezelve. Indien de lippen en tong hier en daar met kleine witte puistjes, bekend onder de naam van *Zaadsprouw*, bezet zijn, en het kind wijders gezond is, geef ik het werk aan de natuur over. Indien de Sprouw grooter van stuk, geel- of bruinachtig van kleur is, de Lippen, tong, Lel en Keel bezet zijn, dan laat ik het sap van den grooten Donderbaard of het Huislook (*Sedum majus*) met een derde gedeelte sijroop van Barbarisſen, Moer- of Aalbeziën vermengen, en daar mede de mond bestrijken, waar na het kind gezoogd wordt, en voorts de mond met witte wijn en water gezuiverd. Hier mede niet slaagende, vermengd men

men eene half *dragma* Venetiaansche *Borax* met eene half once beste Honing, en laat daar mede de mond dikwijls besmeeren. Dit middel wordt dagelijks op nieuws bereid en het kind telkens, eenige minuten na dat de smeering is gedaan, de borst gegeeven. Dit hervat men, tot de Sprouw afvalt, waar mede zelden meer, dan anderhalf etmaal verloopt. Bespeurd men in den mond eenige ontvelling; is er rede van vreeze, dat die ook in de Slokpijp en Maag plaats heeft, dan moeten die deelen beschermd, en tevens gezorgd worden, dat de korsten van de afgevallen Sprouw benedenwaards ontlast worden. Het eerste geschied met de slijm van Arabische Gom in Amandelmelk: het tweede met eene ontbinding van *Manna* in water, of men bediene zich ten dien einde, van andere zagte ontlastmiddelen. Met het zelfde oogmerk kan het Zog, door middel van Seneblaaden of liever van Rhabarber, eene purgeerende kragt worden gegeeven. Hoe het zij, de ontlastingen moeten altijd zeer langzaam geschieden, op dat de deelen niet verder van hun slijm worden beroofd. Is het kind, gelijk doorgaands na zwaaren Sprouw, zeer verzwakt, dan koomt, het voorige in het werk gesteld zijnde, de Koortsbastsijroop te staade, of men geeve het

Zog

Zog, door middel van dien bast, eene versterkende eigenschap. Deeze behandeling moet, in alle gevallen, even min voor voldoende gehouden worden, dan dat ik dezelve om haare eenvouwigheid, zoude hebben willen verwerpen. Zij is, daarom, en om dat ik haare nuttigheid ondervindelijk kan aanprijzen, boven eene meer omslachtige geneeswijze te verkiezen. Dit is de rede, dat ik dezelve liever voorstelde, dan den Lezer wijzen naar Schrijvers, welker Geneeswijze, (mag ik dit zonder verwaandheid zeggen?) minder voldoed.

Ten negende. Hoe natuurlijk de *Uitbotting der Tanden* zij, kan die echter zoo moeilijk en traag voordgaan, dat zij billijk op de lijst van de Ziekten der kinderen wordt geplaatst. Hoe menigmaal ontstaan daar uit Koortsen, slijmige langduurige Hoesten, Afgangen, Stuipen, met één woord, alle zodaanige gevolgen, welke de algemeene vatbaarheid voor onze Ziekte vermeerderen, vooral de long zwak en aandoenlijk maaken, zoo dat de toevallen en gevolgen van den Kinkhoest, indien hij het kind in deeze ongelegenheid overvald, bedenkelijker worden, naar maate het lijdertje meer is afgemat. De wijze, om deeze uitbotting gemaklijker te maaken, en het geen ver-

verder tot dezelve behoord, is door den Heer Rosen en onzen kundigen Hoogleeraar Sandifort zoo bondig en uitvoerig behandeld (*a*), dat voor mij niets overschiet, dan de navolging van den raad dier Heeren ernstig aan te prijzen.

Ten tienden. De zoogenaamde *Engelsche Ziekte* heeft billijke aanspraak onder den rang der zulken, welke thans worden behandeld, want zij is, niet alleen eigener aart, maar ook door de bijkoomende zwaarte des hoofds, geschikt, om de borst zodaanige te misvormen, dat de vrije uitzetting der longe wordt belemmerd, terwijl de gezwolle en verharde buik eene hinderpaal wordt tegen de nederwaardsche werking des Middenrifs. Van daar zijn de meeste dier lijdertjes kortborstig, ongemeen vatbaar voor den Kinkhoest, en zijne nadeeligste gevolgen. Deeze Ziekte moet deswegens worden voorkoomen of geneezen, alvoorens het kind begint te gaan, om dat als dan de misvorming van de borst nog meer te wagten is. Indien de moeder voormaals Veneriek, Scheurbuikig, of met eenen scherpen Witten Vloed gekweld was, of deeze gebreeken heeft, moet men eene goede Minne verschaf-

(*a*) *Ziekten der kinderen.* Bl. 88. enz.

ſchaffen, want deeze Ziekte heb ik dikwijls door zulk ontaart Zog zien gebooren worden. Zoo dra men de eerſte tekenen van overheerſchend Zuur ontdekt, vooral bij tedere kinderen moet het zelve voorzichtig uitgedreeven, en verſtompt worden. Dan kan geene oplettendheid te groot zijn, gemerkt de naaste oorzaak der Engelſche Ziekte, naar mijn gevoelen, meestal moet gezogt worden in een ſcherp zuur, het geen de wei- en waterdeelen des bloeds doed ontaarten. Welken, ten dien einde, de beste middelen zijn, ziet men bij Rosen, Buchan, Tissot, en anderen. Beſpeurd de Arts de Ziekte in haar begin, kenbaar door de uitzetting des hoofds, verſlapping der ſpieren, zwelling der knokken en van den buik, dan zal hij op zijn hoede zijn en de behandeling dier kinderen, betreklijk de keuze der middelen, aan den Ouderen niet overlaaten. De grootſte hoop van geneezing is gevestigd op de Staalmiddelen, uit welken ook de geheimen, of die dien naam draagen, veel al zijn bereid. Ik bedien mij met vrucht van het *Vitriolum Martis*, en van de *Tinctura Martis*, getrokken met Azijn, welks waterdeelen bevroozen waaren, en welke bereiding door den grooten Boerhaave is beſchreeven. Hier bij voeg ik wrijvingen van gansch het lighaam met

met geestrijke dingen, en eene harde ligging op een matras, gevuld met hair of Eikenvaaren; terwijl het kind in eene drooge lucht verkeerd. Met deeze geneeswijze aanhoudende, moet men niet wanhoopen, al slaagd men weinig in de eerste maanden. Is het kind willig, dan kan men met den Koortsbast, gevoegd bij het Staal, zijn oogmerk spoediger bereiken, vooral, wanneer men, des noods, met een zagt Buikzuiverend middel open lijf houdt. Indien de Ziekte begint, terwijl het kind zuigd, dan moet de Zoogster onder eenen gepasten versterkenden leefregel gebragt en gehouden worden. Dierlijke voedsels hebben dan de voorkeur. Wanneer de Ziekte ontstaat uit Venussmet, het zij bij overërving, het zij het zelve door het Zog is medegedeeld, dan zal de aangepreezen geneeswijze niet kunnen voldoen, maar het gif moet door het gepast gebruik van Kwik overwonnen worden. In één geval, het welk tegen de gewoone zagtere manier, om dit middel te geeven, hardnekkig bleef, volbragt ik de geneezing door de kwijling, schoon het lijdertje nog geen twee jaaren bereikte. Zij, die, in groote Steeden de Practijk oefenen onder het gemeen, zullen de bestaanlijkheid van dit soort van Engelsche Ziekte niet ontkennen, en toestaan, dat buiten

ten het gebruik van de Kwik geene herſtelling te hoopen is.

Ten elfden. Behalven uit de zoo evengemelde Ziekte kan de *Wanſtalligheid der Borst* uit andere oorzaaken ontſtaan, eene belemmering der ademhaaling, verhinderd van den omvoer des bloeds door de long te weeg brengen; omſtandigheden, welke de zaaden van den Kinkhoest vermeerderen, zijne toevallen geweldiger, en zijne gevolgen bedenkelijker maaken. Eene ruuwe behandeling, eene ongelijk drukkende kleeding, een val of ander uitwendig geweld, zijn genoeg in ſtaat, om eene Rib te kwetzen, een Wervel te doen wijken van zijne plaats, eene meer of min volmaakte Ontwrichting te veroorzaaken. Men onderzoeke daarom den omtrek van de Borst dikwerf, en iets tegennatuurlijks verneemende, tragte men dit op de best mogelijke, en door de Heelkundigen genoeg beſchreeven, manier, te verhelpen.

§. XCII.

Deeze zijn de voornaamſte Ziekten, welke door eigen vermogen, of niet behoorlijk behandeld zijnde, de Zaaden van den Kinkhoest kunnen vermeerderen, het geen moet klimmen naar gelang het kind met meer Ziekten

te worstelen had. Wanneer ook des Genees-heers aandacht en voorzichtigheid reizen moeten tot eene hoogte, evenredig aan de netteligheid der omstandigheden. Niemand heeft kunnen wagten, dat ik eene volledige beschrijving dier Ziekten geven zoude. Dit was onnoodig, terwijl ik konde volstaan met eene overweging derzelver, alleen betreklijk tot dit werk, en met de aanstipping der beste Geneeswijze. Dit meen ik te hebben gedaan, terwijl ik mij overal van de twee geloofwaardigste getuigen, de waarheid naamlijk en der ervaaring, heb bediend.

§. XCIII.

Na de eerste wijze van Voorbehoeding, zoo kort het onderwerp gedoogde, te hebben aangeweezen, gaa ik over tot *de tweede*, welke (volgens §. LXXVIII. N. 2.) tweeledig is; want of

Voor eerst; die vatbaar is voor de Besmetting, moet dezelve ontwijken; of

Ten tweeden; de Smetstoffe moet zoo kragtloos worden gemaakt, dat zij de zaaden niet kan opwekken.

§. XCIV.

§. XCIV.

Opzichtlijk *het eerste* BUCHAN (*a*) en andere met hem, beweeren, dat, om den Kinkhoest te voorkoomen, dus verre niets is uitgevonden, dan de verwijdering van de besmette plaats. De waarheid deezer stelling vorderd geen bewijs. Doch ik vraag met schuldigen eerbied, hoe verre moet de vatbaare zich van de besmette plaats zich bevinden, om vrij te blijven? dit moet worden beantwoord, of de raad is onzeker, en van geen waarde. Want, wordt de grens van het vermogen der besmetting niet juist beperkt, dan loopt men gevaar, om in weerwil des afstands, onder het bereik van het *Miasma* te blijven. Ook moet men bondig bewijzen, hoe langen tijd het vermogen der besmettende eigenschap van de lucht aanhoud, wanneer dezelve toeneemt, verminderd of wijkt. Dit is nog niet genoeg. Men moet de graad van Voorgeschiktheid, of, met andere woorden, dat geenen het welk de Ziektezaaden noodig hebben, om opgewekt te worden, kunnen vergelijken met de kragt des besmettenden vermogens, of men loopt gevaar, om het kind verder te zenden, als noodig

(*a*) No. 10.

dig is, of het zelve, ondanks de verplaatsing, onder het bereik van de kragt der besmetting te houden. Uit dit alles kan ligtelijk worden opgemaakt, dat wij BUCHANS raad billijken, maar tevens begrijpen, dat zij niet genoeg beredeneerd, noch met overtuigende proeven aangedrongen is, uit mijn Zevende Hoofdstuk blijkt, dat de uiterste grenzen der kragt van onze smetstoffe niet wel te bepaalen zijn, en dat het even moeilijk is, om het juist verband aan te wijzen tusschen de vatbaarheid en het vermogen der opwekkende oorzaak. Wij willen eens herhaalen het geen toen, met een ander oogmerk is gezegd: te weeten, dat de Epidemie van den Kinkhoest zich somtijds bepaald bij ééne Buurt, bij een Schooltje, één enkel Dorp, of bij ééne Stad. Strekken sommigen het smetvermogen niet uit tot over Zee? blijven veelen niet ongeraakt, die door eene volgende Epidemie aangetast worden? is de vatbaarheid van veelen niet zoo gering, dat zij dan eerst worden besmet, wanneer men rede heeft te onderstellen, dat het *Contagium* meer kragts heeft? knoop deeze zwaarigheden samen, voeg er anderen bij, en Gij zult erkennen, dat een voorzichtig Arts wel doed, wanneer hij den vatbaaren de verwijdering der besmette plaats aanprijst, mids hij niets meer be-

beloove, dan dat zij als dan mogelijk eenigzins minder in gevaar zullen zijn, om besmet te worden; terwijl hij hen daar te boven den raad geeve om verder te vluchten, wanneer de Ziekte hunne wijkplaats naderd. Zij die zich door wezenlijke beletzels niet kunnen verwijderen, moeten ten minsten de besmette huizen, vertrekken, schooltjes, alle gemeenschap met den Zieken, en zulken, die met dezelven verkeeren, zoo langen tijd vermijden, als zij noch kunnen besmet worden. Met een woord, Armen en Rijken, Stedelingen en Landlieden moeten doen en laaten het geen elders, ter ontwijking van de besmetting der Kinderziekte (*a*) is voorgesteld. Zou het evenwel niet gevoeglijker zijn, deezen raad om te keeren, en de Zieken van de gezonden te verwijderen? hoe deugdelijk deeze wijze van Voorbehoeding zij, erken ik echter de moeilijkheid, om die uit te voeren. Zij zou, konde dezelve worden uitgevoerd, ruim zoo menschlievend zijn, dan de voorgaande, om dat zij zoo wel dienen zoude ten beste van den gemeenen man, als van zulken, welker omstandigheden eene *retraite* gedoogen. Stel een gebouw (*mutatis mutandis*) gelijk in het zoo

(*a*) *Bataafsch Genootsch.* IV. *Deel.*

zoo even aangehaalde werk is beschreeven. Laaten de Zuigelingen en Zoogende, als mede andere zieke kinders van het gemeen, daar toe gezind, onder het bestier van noodige oppassers en eenen bekwaamen Arts, aldaar gehuist, en behandeld worden. Meent Gij niet, dat het middel, om de verspreiding van den Kinkhoest te voorkoomen, ruim zoo geschikt en zeker zijn zoude, dan dat sommige onbesmette zich van de Zieken verwijderen? die gegoed is zal voor de zijnen zorgen. Deeze ruuwe schets zij ditmaal genoeg, Het geen daar toe, met betrekking tot de geenen welke de Zieken oppassen, de schikking van het gebouw en andere zaaken, verder behoord, zou spoedig te vinden zijn. Hebben onze, nooit volpreezen Voorvaders op deeze manier de melaatsheid niet uitgeroeid? kan de vermindering van de Pest in *Smirna* wel aan eenig ander middel worden toegeschreeven? waarom anders zijn alle onze Pesthuizen, als zodaanig, nutteloos? waarom aarzeld men dan, om, ook ten aanzien van andere besmettende Ziekten, de voetstappen van onze verstandige Voorgangeren alzoo te drukken, dat ons Nageslacht even denzelven lof aan het tegenwoordige zoude toezwaaijen, als de erkentenis ons verplicht, onzen verstorven Vaderen te doen?

laat

laat ons onder de drukke bezigheid, om voor het tijdelijk welzijn van ons Kroost te zorgen, niet vergeeten, om hun lighaam in ſtaat te ſtellen en te houden, om, ten dage des voorſpoeds, het goede met gezondheid te genieten. Wij beveelen deeze zaak wijders met den mogelijkſten aandrang aan den goeden wil van zodaanige Genoodſchappen, die bij hunne Vaderlandschliefde, zich ook in de *Maniantie* van geld bevinden.

§. XCV.

Wij moeten *eindelijk* de middelen aanwijzen, om het ſmet te *verſtompen* of *kragteloos te maaken* (§. XCIII. N. 2.) Zijn zodaanige middelen mogelijk? welke zijn die? het eerſte kan men niet ontkennen, om dat er geene ſtrijdigheid is in het beſtaan van eene hoedaanigheid der lucht, waar door zij een vermogen bezit, in werking ſtaande tegen over die van het *Contagium*. Maar welke die middelen zijn, of welk dit middel is, zal zoo lang onbekend blijven, als het waare weezen van het *Miasma* (§. LXXVII.), tenzij eene toevalligheid daar toe gelegenheid geeve. Men hoopt, dat deeze ontdekking de vrucht zal zijn van de voordzetting der proeven van de INGEN-

HOUSZEN, de PRIESTLEY's en andere nijvere onderzoekeren van verfchillende geaartheid der Luchten. Zoo lang zullen wij ons moeten behelpen met het aanwenden der algemeene middelen, meest gefchikt, om den dampkring te verbeteren en veerkragtiger te maaken. Doch hier van is (§. LXXXIV.) reeds genoeg gezegd. Wij zullen daarom liever zwijgen, dan een ftelfel bouwen op loutere gisfingen, welker grondflag op onkunde zou moeten gevestigd zijn, waar van wij tot onze verfchooning niets kunnen bijbrengen, dan dat wij die onkunde met anderen gemeen hebben.

§. XCVI.

Deeze middelen (§. LXXVIII—XCV.) moeten, zoo veel de omftandigheden, en de natuur derzelven toelaaten, gepaard gaan, want van hunne vereenigde kragt is het meeste voordeel te wagten. Ik heb dit ftuk dus uitvoerig behandeld, om dat het zelve door anderen meestal ter loops is gefchied, en daar in fommige zaaken voorkwamen die elders niet zoo gevoeglijk konden onderzogt worden.

Laat ons nu de, dus verre gelegde gronden tot dat groote oogmerk brengen, waar toe de Vraag voornaamlijk is ingericht.

ELF-

ELFDE HOOFDSTUK.

DE GESCHIKTSTE WIJZE OM DEN KINKHOEST TE GENEEZEN.

§. XCVII.

Met het zelfde belijd, in de gansche Vraag doorstraalende, begeerd men geene opgaave van alles, wat over de Geneezing van den Kinkhoest kan worden gezegd, maar alleen de *geschiktste* wijze van behandeling. Met deeze hebben wij derhalven alleen te doen, terwijl wij het geen tegen dezelve strijd kunnen voorbijgaan. Het zal vooraf niet ondienstig zijn te bepaalen, wat men in het algemeen voor de geschiktste wijze van Geneezing te houden hebbe.

Voor eerst. Die, welke boven alle anderen in staat is, om de naaste oorzaak te overwinnen.

Ten tweeden. Die, welke de toevallen en gevolgen der Ziekte allerbest voorkoomt, stuit, of verzagt.

Ten derden. De Geneeswijze zal de geschiktste zijn, wanneer de twee evengemelde oogmerken volbragt worden op de spoedigste manier. Kan eene Ziekte in haar begin worden afgebrooken, dan zal dit geschikter zijn, dan dat men haaren verderen loop afwagt. Die eenen geknelden Breuk op de een of andere wijze inbrengt, handeld geschikter, dan hij, die al draalende de versterving afwagt. Het is geschikter eene ontsteeking in de borst spoedig op te ruimen, dan door verzuim van het noodige, eene longzweer te veroorzaaken. De *veiligste* manier is ook de geschiktste. Eene beredeneerde handelwijze is, in dit, zoo wel als in andere gevallen, de veiligste, en daarom de geschiktste, terwijl al wat raadzelachtig is, dien naam niet draagen kan. Het gebruik van zagte en bekende Geneesmiddelen is veiliger, dus ook geschikter, dan Vergiften, die meestal zoo onveilig als onzeker werken.

Wij voegen hier eindelijk bij, dat de *aangenaamste* wijze van Geneezen tot de geschiktste behoord; een vereischten, vooral noodig bij kinderen, meestal afkeerig van alle Geneesmiddelen. Kan men het zelfde doen met een smaaklijk, als met een walglijk middel, dan is het eerste de geschiktste. Kan het doel met een

een uitwendig middel even goed als met een inwendig getroffen worden, dan kiest men het eerste. Is de Dieet in staat, om den lijder te redden, dan laat men de Apotheek ongemoeid. In allen gevallen zal de Geneeswijze meest geschikt zijn, welke de eenvouwigste, op eene gezonde beschouwing gevestigd, en door de zuivere Ervaaring bekragtigd is. Pas deeze vereischten toe op de Geneeskundige behandeling van den Kinkhoest, en Gij zult terstond begrijpen, wat het GENOODSCHAP bedoeld met het bijvoeglijk naamwoord de *geschiktste*. Deeze bepaaling was ook noodig zoo wel in de Vraag als in het Antwoord; vermids veele, die over deeze Ziekte handelen, sommige der vereischten uit het oog verliezen, en hunne Geneeswijze veelal inrichten, als of die van eene louter toevallige ontdekking moest afhangen. Steund zij niet dikwerf op onberedeneerde proeven, die geene toepassing altoos dulden op de waare aart der Ziekte en derzelver naaste oorzaak, gelijk uit het volgende Hoofdstuk al te duidelijk blijkt?

§. XCVIII.

Na deeze korte bepaaling van het geen de Vraag bedoeld, zal ik die Geneeswijze tragten

voor

voor te ſtellen, welke meest daar aan voldoed. Achtervolgends de verdeeling van den loop der Ziekte (§. XXXVI.), zal het de gevoeglijkſte orde zijn, (met uitſluiting echter van het derde tijdperk, voor zoo veel de kunst daar in te kort ſchiet,) dat wij overweegen:

Voor eerst: Welke de geſchikſte Geneeswijze zij in het eerſte tijdperk (§. XXXVII.)

Ten tweeden; die, welke dezelve vereischten bezit in het tweede tijdperk: waar na wij

Ten derden; de geſchiktſte manier om de Toevallen te geneezen (§. XLI—XLIX.), tevens ter voorkooming van allen nadeelige Gevolgen (§. LIII—LVI.) zullen poogen aan te wijzen, het geen tevens dienen zal, om de grenzen der Kunst, in het derde tijdperk aan te toonen.

§. XCIX.

Wat *het eerſte* belangt. Er is (*a*), die begrijpt, dat, *in het begin der Ziekte*, niets in ſtaat is, *om het tweede tijdperk te voorkoomen*, en een lijder, beſmet zijnde, de ganſche Ziekte zal moeten doorſtaan. Dan, behoudens den eerbied voor braave mannen, beweere ik, dat de Kinkhoest, terwijl hij noch de ge-

(*a*) Zie onder anderen No. 7.

gedaante van Verkouwdheid heeft, geneeslijk is, zoo dat zijn verderen loop werdt gestuit.

Ten dien einde zijn *twee Aanwijzingen* te volbrengen:

Voor eerst: de Keel en Luchtpijp moeten van den overtolligen prikkelenden slijm, op zulk eene wijze worden ontheft, dat tevens de Oorzaak, welke den tweeden trap der Ziekte zoude hebben kunnen maaken, medegevoerd wordt. Deeze Aanwijzing is gegrond op de naaste Oorzaak (§. XI.)

Ten tweeden; de gemelde deelen moeten, om de Geneezing te volmaaken, worden versterkt.

§. C.

Naderhand zullen wij eene geschikte gelegenheid hebben, om de tweede aanwijzing te overweegen, en daarom nu eeniglijk handelen van het geen de eerste betreft. Wij zullen, om beter te slaagen, *in de eerste plaats*, de geschiktste wijze opgeeven, om aan het oogmerk te voldoen: en ons gevoelen schraagen met de *Rede* en *Ervaaring.*

§. CI.

In de ontvouwing van *het eerste*, naamlijk, om de Keel en Luchtpijp van het opgehoopt, en telkens op nieuw ophoopende slijm met zijn prikkel te ontlasten, kan het onderzoek des te zuiverer practikaal blijven, als ik, ter behoorlijker plaatse, meer uitvoerig geweest ben, om de gronden van de Theorie ontleend, op te geeven. Met dit laatste heb ik thans niet verder te doen, ten zij zulks dienen moest, om de een of andere gaping te sluiten.

Kan deeze aanwijzing volbragt worden door middel van *Expectorantia*, tot welke classe die ook mogten behooren? beproef dezelven, en Gij zult ondervinden, dat zij zeer onzeker of zeer langsaam werken. Van zulken, die den stoelgang bevorderen, is niets beter te wagten, terwijl zij daar te boven het lijdertje zonder eenig nut verzwakken, de dunste vogten afleiden; den slijm vertaaijen, de Ziekte verzwaaren. Om reeds in den beginne van dit Hoofdstuk, alle uitvoerigheid en nodelooze gissingen te ontwijken, zeg ik, dat door het behulp van *Braakmiddelen*, de slijm op de spoedigste, verligtste en gemaklijkste, dat is, op de geschiktste wijze, kan worden uitgedreeven.

Wan-

Wanneer moet men dezelven beginnen? *welk soort* is het verkieslijkste? *hoe* moeten zij worden *bereid* en *aangewend*? *hoe lang* moet men dezelven worden *aangehouden*? deeze zijn de zaaken, welke *afzonderlijk* moeten overwoogen en aangedrongen worden.

§. CII.

Nopens *den Tijd*, *wanneer* de Braakmiddelen in den Kinkhoest het vroegst te staade koomen, verschild ons gevoelen met dat van schier allen, welke over deeze Ziekte handelen. Beschouwen de meesten den Kinkhoest niet als zodaanigen, dan met het tweede tijdperk, zoo is het niet te bevreemden, dat zij ook dan eerst met het gebruik der Braakmiddelen beginnen, indien zij anders tegen dezelven geen inspraak doen. Wij, integendeel, beginnen met dezelven, zoo dra uit de tekenen en toevallen de aart der Ziekte kenbaar is, terwijl eene misvatting of voorbaarigheid in dit geval minder zwaarigheid maakt, dan dat men den Kinkhoest in zijn begin, als eenen hoest uit verkoudheid, op de gewoone wijze had behandeld, en den lijder daar door had veronagtsaamd. De rede van ons gedrag zal uit het vervolg blijken.

§. CIII.

§. CIII.

Men is het ook niet eens, ten aanzien van *de keuze* der Braakmiddelen. Veele verheffen het Spiesglas (*a*); andere kiezen den Braakwortel (*b*); sommige de Zee Ajuin of Kamilsbloemen (*c*); veele bepaalen het soort niet, of stellen het onverschillig (*d*); terwijl men in ons laatste Hoofdstuk ontwaaren kan, dat andere alles met specifieken, zonder Braakmiddelen tragten af te doen. Ik kan niet treeden in de middelen, om dit geschil te beslechten, overmids de aangehaalde Schrijvers, tot een toe, het gebruik derzelven bepaalen aan dien staat der Ziekte, welke thans niet is het onderwerp van mijne Verhandeling. Het zij mij echter gegund, behoudens de orde van mijn werk, om in het voorbijgaan aan te merken, dat zij, die onverschillig zijn in de keuze der Braakmiddelen, in de Epidemiën door hen behandeld, geene mindere reden voor hun gedrag zullen hebben gehad, dan andere, welke in andere Epidemiën, het een boven het an-

(*a*) No. 2. 4. 8. 13. 15. 18. 21. 28. 30. 30*. 32, 43.
(*b*) No. 36. 37. 41.
(*c*) No. 7 en No. 11.
(*d*) No. 16. 23. 25. 26. 27. 35. 38. 39. 40.

ander hebben verkoozen. Ik zeg, daar ik de Ziekte in het algemeen beſchrijve, dat ik mij, met geene bijzondere gevallen, kan inlaaten. Laat ons den draad weder opvatten. Ik houde den *Braakwortel* bijna altijd voor het geſchiktſte middel, om in het begin van den Kinkhoest, het thans bedoelde oogmerk te bereiken. De rede waarom, blijkt uit het volgende:

1. In een geval, gelijk het onze, is deszelfs uitwerking zekerer, dan die der bereidingen van het Spiesglas. Het koomt toch meestal aan om ſchuddingen te veroorzaaken in de maag en boven geleegen deelen der borst. Men erkend, dat het Spiesglas het zelfde vermogen heeft; maar men zal niet ontkennen, dat dit vermogen wel eens bedrieglijk is, dat het Spiesglas dikwerf walgingen nalaat, die naauwlijks kunnen worden geſtuit.

2. De Braakwortel is voor de Maag minder vijandig, dan de Zee Ajuin, die doorgaands de Eetlust beneemt, en de Maag verſlapt.

3. Onze wortel bezit ook eene meer krampſtillende eigenſchap; of liever, de krampen, om welken een Braakmiddel noodig is, bedaaren na deszelfs werking beter, dan na die van eenig ander middel; eene eigenſchap, zoo nuttig bij aandoenlijke kinders, zelfs met het

begin der Ziekte. De dagelijksche Practijk staafd deeze stelling.

4. Hij is veel zagter van aart, dan de Zee Ajuin, den Braakwijnsteen, ja, dan allen overigen braakmiddelen. Men heeft daar door geene Raauwheid noch Ontsteeking in de Maag te vreezen. De *Epithelia* der Zenuwtepeltjes zullen minder geknaagd, noch de uiteinden der Zenuwen ontbloot worden: een gevolg zeer eigen aan scherper middelen, en door den ganschen loop der Ziekte zorgvuldig te vermijden.

5. Verkiest men een Braakmiddel het welk tevens eene slijmsnijdende eigenschap bezit, dan voorwaar is geen bij het onze te evenaaren.

Ondervindelijk geleerd zijnde, geef ik, om deeze reden, hier te lande, in het geval, waar van wij spreeken, zonder bijna eenige uitzondering, de voorkeur aan den Braakwortel.

§. CIV.

De manier om dit middel te bereiden en toe te dienen (§. CI.) blijkt eenigzins uit de volgende Voorschriften en signatuuren.

No.

N. 1. ℞. *Pulv. rad. Ipocac. gr.* ij.
Sacch. Canar. gr. vi.
m. f. pulv.

S. In eens met wat koud water in te geeven.

N. 2. ℞. *Cort. rad. Ipocac. scr.* i.
infund in s. q. aq. Comm.
Colat. unc. ij. *adde.*
Syrup, moror. dr. ij.
M.

S. Om de twee uuren een paplepel vol, koud.

No. 3. ℞. *Rad. Ipocac. gr.* vi.
Infunde in s. q. aq. Comm.
Colat. unc. sem. adde.
Mell. alb. dr. i.
N.

S. In twee reizen in te geeven.

N. 4. ℞. *Rad. Ipocac. gross. pulv. dr.* ij.
Vini alb. gall. unc. iv.
Stent calide per Nuchthem.

Filtr. ut f. Tinct. Vinosa.

D.

S. Om de twee uuren twee eijerlepels koud.

Van deeze en diergelijke bereidingen, waar van ik flegts eenige eenvouwige ftaaltjes heb opgegeeven, erlangd men de uitwerking, welke ter volbrenging der Aanwijzing, in het begin des Kinkhoests, noodzaaklijk is. Indien ik mij niet al te zeer heb bedroogen, meen ik te moogen verzekeren, met behulp derzelven, dikwerf eenen hoest te hebben geftuit, welke de meest beflisfende tekenen had des beginnenden Kinkhoest, en het geen ik, des noods, vrij waarfchijnlijk zou kunnen bewijzen.

Nopens deeze Voorfchriften, merk ik noch aan, dat zij bepaald zijn voor een kind beneden het jaar, en de gift, naar geraaden des ouderdoms moet worden vergroot. De bijvoegfels zijn willekeurig, en het *Oxymel Scilliticum*, als zoodaanig, is in veele gevallen, niet te verwerpen. Indien de flijm niet zeer taai, en de Ziekte in haar allereerfte begin is, flaagd men met No. 1., het welk ook in twee verdeelde korte tijden kan worden ingegeeven. Wil men fterker fchudding, dan kan No. 3. binnen eenige uuren, in twee reizen, toegediend

diend worden. Zijn de ſtoffen meer ingepakt en taai, dan tragt men, echter op eene voorzichtige wijze, de braakingen en walgingen gaande te houden met No. 2. Indien de kinders eene zeer ſlijmige gcaartheid hebben, dan is de Tinctuur No. 4., of HUXHAMS wijn van Zee Ajuin, ruim zoo geſchikt, dan de beste bereiding van Spiesglas. Indien de ſlijm andermaal ophoopt, moet de braaking herhaald worden. De gewoonte, om het kind, even na het gebruik des braakmiddels aan de borst te leggen, of te laaten drinken verwerpen wij; want daar uit ontſtaan benaauwdheid en ſpanning; het middel word te veel verdund of afgeſpoeld, verliest zijn kragt, en daar door mist men zijn doel. Wij verkiezen dit daarom liever even na dat de ontlasting gedaan is.

Na de braaking volgd doorgaands ſtoelgang; of men bevorderd dezelve, indien de omſtandigheden zulks vereisſchen, met een zagt buikzuiverend middel, *Magneſia*, *Manna*, *Rhabarber*, of diergelijken. Is het lijdertje, na de werking, afgemat of Convulſief, dan tragte men dit te verbeteren met de middelen, welke wij naderhand daar tegen zullen aanprijzen.

 §. CV.

§. CV.

Hoe lang moet men met deeze middelen *aanhouden?* zoo lang, tot uit de tekenen en toevallen blijkt, dat de ſlijm, na langer tijds verloop, vermeerderd, daar na in eene zoo geringe hoeveelheid verzameld wordt, dat de vrees voor het tweede tijdperk der Zieke is verdweenen. Gebeurd dit gewenscht gevolg niet, gelijk doorgaands plaats heeft, dan gedraagd de lijder zich, opzichtelijk de braakmiddelen, gelijk onder de Geneeswijze van de tweede periode ſtaat gezegd te worden.

§. CVI.

Wij moeten deeze Geneeswijze als de geſchiktſte, op grond van *Reden* (§. C.) bewijzen. In den geheelen loop des Kinkhoests, kan de Arts, met het gebruik van Braakmiddelen geene bedoeling altoos hebben, dan de ontlasting van het overtollig ſlijm. Is nu de Ziekte, reeds in haar begin, van deeze ſlijmige geaartheid, dan is niets redelijker, dan dat deeze ontlasting ſpoedig gedaan wordt. Des lijders kragten zijn als dan nog niet afgemat door het geweld der Ziekte. Men heeft zelden voor ſtuipen en

en andere toevallen van aanbélang te vreezen, welke in laatere tijd te dugten zijn. Andere middelen zijn ook meest al vrugteloos, en dit ſtaafd de noodzaaklijkheid van onze behandeling in het begin der Ziekte. De Rede ſterkt niet weinig de geſchiktheid deezer handelwijze, uit aanmerking van de manier, op welk een Braakmiddel in het algemeen werkt. De zenuwen der Maag geprikkeld zijnde geraakt dit ingewand in eene beweeging, ſtaande ten aanzien van haare hevigheid en kragt, in eene omgekeerde rede van haare gewoone wijze van werking, in verband van het vermogen des middels. Dit heeft tot zijn gevolg, dat het Middenrif bovenwaards wordt gedrukt, dat de ſpieren van de Borst, Buik en Rug medewerken, om de Long te persſen, dat dit ingewand zelve, door de ſteeds verſnelde Ademhaaling naauwer gedrukt wordt, en het ſpierachtig weefſel des Slokdarms werkt in eene omgekeerde orde der Natuur. Dus loopt alles ſamen, om het geen de Maag bevat, zoo wel als het geen de luchtblaazen van de Long, de klieren van de Luchtpijp, Keel en Slokdarm bezet, op eene geweldige wijze uit te drijven. Schoon nu een kind in allen gevallen, het overige gelijk ſtaande, met veel minder moeite braakt, dan eenen bejaarden, zal dit echter

allerzekerst gebeuren naar maate van zijne mindere ſterkte. Alles ſaamgenoomen wettigd ten overvloede de geſchiktheid der Braakmiddelen, en des noods van buikzuiverende middelen, in het eerſte tijdperk van den Kinkhoest. Die zich der moeite getroost, om dit geval een ogenblik te vergelijken, met anderen gelijkſoortigen, zal geen' verderen aandrang van dit onderwerp vergen.

§. CVII.

De *Ondervinding* pleit niet minder dan de rede voor de geſchiktheid deezer Geneeswijze; want, ſchoon wij mogten verſchillen met anderen in den tijd, om de konstbraaking te beginnen, wordt echter het nut derzelve door niemand voluit ontkend, maar, in tegendeel, door verre de meesten naar verdiensten aangepreezen, offchoon zij deezen weg niet inſlaan, dan met het tweede tijdperk der Ziekte. Ondanks dit verſchil is het nochtans onloochenbaar, dat deeze Geneeskundigen hun gevoelen met de ondervinding aandringen (§. CIII. n. a. b. c.); wanneer hun gezag een ſterke ſteun geeft, aan mijne Geneeswijze. Behalven uit het boven (§. CVI.) beredeneerde, blijkt ons begrip uit het volgende noch nader. Is de

aart

aart en naaste oorzaak van den Kinkhoest in zijn tweede Tijdperk niet veranderd in weezen, maar slegts gevorderd in vermogen, dan hebben de aangehaalde waarneemers, ter geneezing van die Ziekte, geene andere Aanwijzing kunnen of moeten volbrengen dan wij (§. XCIX.); ten minsten indien onze stellingen (§. I. N. 5.) nopens de natuur van de Ziekte, en haare naaste oorzaak (§. XI.), gegrond zijn. Dan hebben zij ook geen ander gevolg van hunne Geneeswijze gehad, dan wij. Is de Konstbraaking in eenen hoogeren trap der Ziekte, naar aanleiding van eene rijke Ondervinding, voor het geschiktste middel ter geneezing te houden, dan pleit dezelve ervaaring ten sterkste voor de meerdere geschiktheid van onze handelwijze, en wij mogen het veilig daar voor houden, als of die waarneeming ter versterking van ons gevoelen, hier waaren ingelascht.

Vooral zou het hier de juiste gelegenheid zijn, om het nut der Braakmiddelen, bijzonder boven (§. CIV.) aangepreezen, met eige waarneemingen zoo voldoende te bekragtigen, dat geen twijfel van derzelver overwigt boven die van anderen overschoot. Het zou ook weinig moeite kosten, om, ten dien einde, eene breede rei van gevallen bij te bren-

gen; doch wat kan eene éëntoonige lijst van Hiſtoriſche verhaalen eener Ziekte, ten zelven tijde, in gelijke omſtandigheeden meer baaten, dan een wettig beſluit, uit de geſaamentlijke waerneemingen opgemaakt? dat beſluit is deeze praƈtikaale regel, *de Ondervinding leerd, dat de geſchiktſte manier, om den Kinkhoest in zijn begin te geneezen, beſtaat, in het gebruik van Braakmiddelen.* De aanleiding tot deeze wijze van behandeling verſchafte mij de vruchteloosheid van allen anderen; en de goede uitſlag derzelve gaf gelegenheid, om de geneezing met dezelve naderhand altijd te beginnen. Beproefd men de gewoone wijze van doen, dan faald het zelden, of de Ziekte gaat haar gang; terwijl de uitſlag van mijne Geneeswijze meer dan eens beſtond in de voorkooming des tweeden tijdperks, zonder dat een der kinderen, zoo veel mij bewust is, door eene volgende Epidemie werd aangetast. Ik beveel deswegens deeze behandeling, als de geſchiktſte, aan de aandacht mijner Medebroederen, onder de wensch, dat de Ouders den Arts ſpoediger raadpleegen, dan gemeenlijk geſchied, offchoon anders de Ziekte geen ſpoed noch gevaar aanduid. Wil men tegenwerpen, dat ik misſchien eenen ſlijmigen Hoest uit Verkoudheid, of eene andere diergelijke oorzaak

ge-

gebooren, onder den naam van het eerste tijdperk des Kinkhoest heb geneezen; dat ik mij heb bedroogen, dat ik ten minsten niet volkoomen zeker zijn kan, of de hoest in de daad een beginnende Kinkhoest was; dan zal men met mijne stellige verzekering van het tegendeel niet te vreeden zijn. Maar wanneer men in aanmerking neemt, dat ik veele Zuigelingen en andere Kinders, geduurende de eene Epidemie, toen andere in het zelfde huis, zich onder het tweede tijdperk der Ziekte bevonden, door de aangepreeze wijze van behandeling, hersteld hebbe van eenen hoest, die zich door zijne stellige tekenen (§. XXIX.) kenbaar maakte, terwijl de ontkennende tekenen (§. XXX.) afweezig waaren; en men hier bij voegd, dat daar na geen tweede periode volgde, dan meen ik deeze tegenwerping genoegsaam te hebben opgelоscht. Die twijfeld kan zich door proeven overtuigen. Indien een besluit steund op moreel overreedende onderstellingen, dan is dit in onze practijk zoo goed als eene halve preuve, vooral wanneer de tegenwerpingen, even onderstellig, te zwak zijn, om het besluit om te stooten. Maar dit is het geval. Daar te boven, wanneer men de tegenwerping wil doen gelden, en, op grond derzelve, de braakmiddelen in het begin

gin der Ziekte verwerpen, dan loopt men gewis gevaar van het tweede tijdperk: maar, wanneer men denzelven in allen Zinking- en Maaghoesten aanwend, (gelijk zonder het lijdertje te benaadeelen meestal kan geschieden,) offchoon mogelijk het tweede tijdperk niet zoude gevolgd hebben; dan heeft men ten minsten het voordeel, om ook zulken te redden, die anders even mogelijk de gansche Ziekte zouden moeten hebben doorstaan. Ontmoet men een enkel geval, waar in de reden, om geen braakmiddel in te geeven, opweegen tegen die van het tegendeel, dan verbeide men het tweede tijdperk, onder het bestuur, waar toe wij terstond overgaan.

CVIII.

Onder de aangepreeze Geneeswijze, en na dat de Braakmiddelen niet meer aangeweezen worden, moeten de Lijdertjes, en Minnen onder den leefregel, te vooren (§. LXXXIII-LXXXVII.) uitvoerig genoeg beschreeven, gebragt en gehouden worden, waar door tevens de *tweede Aanwijzing* (§. XCIX.) zoo verre die hier noodzaaklijk is, kan werden voldaan. Tot Geneesmiddelen behoefd men zelden den toevlucht te neemen, en, indien zij al

al worden vereischt, kunnen die geen ander doel hebben, dan wij, bij de nadere overweeging van de Geneeswijze der Ziekte in het tweede tijdperk zullen voorſtellen. Dan men ſlaagd niet altijd: de Arts wordt vaak eerst gezogt, na dat de Kinkhoest merkelijk gevorderd is; zoo dat Hij zich weinig bekreunen met het geen zijnen lijder in het begin der Ziekte dienstig had kunnen zijn.

§. CIX.

De orde (§. LXXXVIII.) brengt ons tot de overweeging der geſchiktſte *Geneeswijze* van den Kinkhoest in zijn *Tweede Tijdperk*. Ik herzeg, dat de Klankhoest (*Tuſſis Clangoſa*) boven (§. XLV. N. 1.) opzetlijk beſchreeven, geen nieuw toeval is, maar beſchouwd moet worden, als eene voortduurende en verzwaarde Uitwerking van dezelve Naaste Oorzaak, waar aan wij het begin der Ziekte hebben toegeſchreeven, zoo dat die Oorzaak niet veranderd is in weezen, maar toegenoomen in geweld en vermogen. De Braakingen, ten einde van elk Acces zich vertoonende, en waar op de meeste hunne Geneeswijze gronden, houden wij, om de gegeeven reden (§. XLV. N. 5.) voor het gevolg van het geweld

weld des Hoests, het zij door medegevoel het zij door de hevigheid der schuddingen van de maag. Indien derhalven de toevallen geene opzetlijke aandacht vereischen, blijft de geschiktste aanwijzing ter geneezing, ook in dit tijdperk, dezelve als in het eerste (§. C. N. 1). Evenwel let men vooral dan op zekere omstandigheden, welke het verder gebruik der Braakmiddelen zouden kunnen verbieden, en hoofdzaaklijk hier op uitkoomen.

Voor eerst, wanneer men eene blijkbaare Ontsteeking of vlakke zweertjes in de keel en aan de lel verneemt.

Ten anderen. Men staakt deeze middelen, wanneer de braakingen, bij het afbreeken van den aanval, zodaanig zijn vermeenigvuldigd en toegenoomen in hevigheid, dat er duchtige reden zijn, om te vreezen, dat het inwendig bekleedsel der Maag te veel ontbloodt, raauw en ontstooken wordt. Met één overtuigend geval zou ik kunnen staaven, dat eene versterving der Maag en de dood, het treurig gevolg waren van een onvoorzichtig voordgezet gebruik van Braakmiddelen.

Ten derden. Zoo dra de Braaking en Hoest zuiver stuipachtig en droog worden, is de minste prikkeling gevaarlijk.

Ten vierden. Deeze middelen moeten ook met

met de uiterste zorgvuldigheid gebezigd of verworpen worden, wanneer de Ziekte sommige toevallen of gevolgen heeft te weeg gebragt, welke de braakmiddelen altijd bedenkelijk maaken. Ik bedoel den Bloedhoest, ontstooken Longziekten, Breuken, Uitzakkingen en diergelijken.

Ten vijfden. Een oplettend Geneesheer zorgd altijd, dat de ontijdig wordende bevorderd, noch heviger zij dan die, welke de aanval zelve verwekt. Hij verliest des' lijders gestel nooit uit het oog, en durft bij min aandoenlijke en slijmige kinderen met zijne behandeling, zonder eenigen schroom, langer aanhouden, dan bij zeer prikkelbaare, enz.

§. CX.

Zie daar, met de mogelijkste kortheid, de manier, welke ik de geschiktste heb gevonden, om den Kinkhoest in zijnen gewoonen loop te stuiten of te geneezen. De overige middelen, welken in den tweeden staat deezer Ziekte te pas koomen, en van een oneindig verschil zijn, worden niet zoo zeer ingericht tegen de Naaste Oorzaak, dan tegen de Toevallen, of ter voorkooming van schadelijke gevolgen, gelijk straks moet beweezen worden.

§. CXI.

§. CXI.

Wat verder te doen is, om de geneezing te volbrengen, kan men uit het ftraks (§. CVIII.) eenigzins opmaaken, en is voords in het Hoofdftuk der Voorbehoeding genoeg te vinden. Goed Zog overeenkomstig des lijders geftel, Voedfels van gelijke zagte aart; eene frisfche zoele Lucht; matige Beweeging; verfterkende Geneesmiddelen; vooral een omzichtig gebruik van den Koortsbast, leveren dat geen op, wat verder tot eene volkoome herftelling wordt vereischt.

§. CXII.

Maar deeze leefregel (verg. §. LXXXIII-LXXXV.) hoe gefchikt, is niet altijd voldoende. Kan zij den Kinkhoest geneezen, wanneer die met zulke Zieken gepaard is, welke eene bijzondere oplettendheid vereifchen, hoewel zij niet als Toevallen der Ziekte kunnen werden befchouwd? Doch deeze Ziekte en haare gefchikfte Geneeswijze heb ik (§. XCI.) uitvoerig genoeg befchreeven, om in geene onnoodige herhaalingen te vallen. Is het daar te boven wel redelijker wijze van eenen Arts, die de befchrijving van eene bepaalde Ziekte on-

onderneemt, te vergen, dat hij zoo veele veranderingen, en verſchillende verſchijnſelen, welke uit de aart dier Ziekte niet voordvloeijen, beſchrijve? was het tegendeel waar, dan moest hij, die *eene* Ziekte beſchrijft, verplicht zijn, om de gânſche practijk te doorloopen. Wil men, in het Geneeskundig gedeelte van zulk een Verhandeling als deeze, verwarring en nutteloozen omſlag vermijden, dan gaat, mijnes erachtens, de verplichting niet verder, dan tot de opzetlijke aanwijzing ter geneezing van zodaanige toevallen, welke uit de Ziekte zelve kunnen worden verklaart. Wij ſtaaken, om deeze reden, hier het verder onderzoek van de Geneeswijze des Kinkhoest in het gemeen, om, na dezelve een weinig te hebben aangedrongen, over te gaan tot de geneezing der Toevallen.

§. CXIII.

Op deeze manier, welke naar mijns oordeels beſtaanbaar is met de gronden, op welken de aanwijzing moet ſteunen, is het mij, zeg ik, dikwijls gelukt, niet alleen het tweede tijdperk af te ſnijden, maar ik heb ook duidelijk bemerkt, dat hoe ſpoediger die Geneeswijze begonnen werde, hoe zagter in het

 ver-

vervolg de aanvallen waaren, indien dezelve zich, ondanks alle zorg vertoonden. Nooit heb ik een lijder verlooren; noch uit mijne behandeling eenig kwaad gevolg zien ontſtaan. Zelden verplichten mij de toevallen, om tegen dezelven, met voorbijgang der hoofdzaak, opzetlijk te waaken. Bezit dan deeze manier van behandeling de vereischten niet, welke wij te vooren (§. XCVII.) begeerden? maar is zij niet te eenvouwig? is zij niet te algemeen? zoo vraagt misſchien een liefhebber van omſlag. Naar mijn begrip hangen de bijzonderheden af van de toevallen, en daar van zullen wij aanſtonds handelen. Eene *eenvouwige* wijze van geneezen, die tevens voldoed, prijst zich even daarom te meer aan. Zij is de geſchiktſte, inzonderheid bij kinderen. Hier vooral geldt BOERHAAVENS gulde ſpreuk: *ſimplex ſigillum veri.* Is het niet de eenvouwigheid in de geneezing, die den goeden Arts karacteriſeerd? of zoudt Gij hem bewonderen, die met veel omſlags de voordbrengſels van Oost en West, van Berg en Zee, van Boom en Plant bij een haspeld, om eene eenvouwige aanwijzing te volbrengen? verraad ook hij zijne onkunde niet, die bij klaaren dag handeld, als of het ſtikdonker was, en op duizend raadzelachtige omweegen wandeld, her-

om

om zwerft, terwijl hij den rechten weg noch ziet noch inflaat? het blijft tot noch toe voor het nageflacht bewaard, om in de meeste Ziekten met eenen goeden leefregel, zonder Geneesmiddelen, ten minsten met zeer weinigen, te kunnen flaagen. Het nuttig Genoodfchap, *Servandis Civibus*, hoopt men, zal aan dit Gebouw, wel dra den eerften fteen leggen. In ftede van deezen uitftap, had men mogelijk liever gezien, dat ik mijne Geneeswijze had getoetst aan die mijner voorgangeren, en voldoende reden gegeeven van derzelver voorkeur. Doch indien mijne eerzucht zich niet te veel vleid, meen ik haare behendigheid genoeg te hebben beweezen; en of zij den boventoon flaat boven eenige andere Geneeswijze, kan de Lezer opmaaken uit eene vergelijking met die van veele anderen, welke in het volgende Hoofdftuk te vinden zijn, het geen ik, ook daarom, noodig oordeelde, bij mijne Verhandeling te voegen.

§. CXIV.

Zoo koomen wij eindelijk tot de gefchiktfte *Geneezing der Toevallen* (§. XCVIII. N. 3.) Wij hebben aangemerkt (§. XL.), dat zij in den beginne der Ziekte van weinig belang

 zijn,

zijn, zoo dat dezelven, als wezenlijke Toevallen van den Kinkhoest geene afzonderlijke behandeling vereisſchen. Die, welke in het vervolg de oplettenheid van den Arts verdienen, kunnen tot de volgende worden betrokken:

Voor eerst. Eene zeer geweldige Hoest.

Ten tweeden. Eene belemmerde ontlasting van ſlijm uit de keel en long.

Ten derden. Zeer moeilijke walgingen en braakingen.

Ten vierden. Stuipen.

Ten vijfden. De toevallen van eenen belemmerden geregelden omloop des bloeds door de long.

Ten zesden. Die, welke uit eene geweldige drukking der ingewanden van den buik ontſtaan.

Ten zevenden. Zulken, die eene misvorming van de borst nalaaten.

Eene oplettende herleezing van de lijst der toevallen (§. XLII—XLIX.) kan toonen, dat deeze de voornaamſte zijn, welke thans onder onze overweeging vallen moeten; terwijl zij, zoo uit aanmerking van zich zelven, als van de gewichtige gevolgen, welke zij kunnen nalaaten, vooral indien eene andere Ziekte den Kinkhoest verzeld (§. L.),

L.), de mogelijkste oplettendheid vorderen.

§. CXV.

Voor eerst, dan spreeken wij van den *Hoest* te vooren (§. XLV. N. 1.) uitvoerig beschreeven. Veele zoeken ten onrechte, gelijk ik meermaalen heb aangemerkt, de Geneezing des Kinkhoest en de herstelling, en de vermindering dier Ziekte in de bedaaring van dit toeval. Dit geschied, om dat zij den geheelen loop der Ziekte beschouwen binnen den kring van dit toeval, of liever het toeval zelven voor de Ziekte houden. Anderen bekreunen zich weinig aan het zelve indien het in geweld niet uitmunt. Sommige laaten de ontlasting van den slijm voorafgaan, en beproeven daar na zulke middelen, waar op zij het meeste vertrouwen stellen, en die meestal eene specifieke krampstillende eigenschap bezitten. Het gevoelen der laatsten steund meest op de aart der Ziekte, welke, wat den Hoest aangaat, vrij algemeen voor krampachtig werdt gehouden. Van deeze middelen heeft men eene zeer groote verscheidenheid, en dit toond ten klaarste, dat de geaartheid der lijderen, of de innerlijke natuur van het smet niet altijd dezelve zijn, dat het toeval moei-

lijk te bedwingen, of dat men altijd geneigd is, iets te voegen bij het geen bekend en beproefd is. Wij zullen in een beknopt tafreel de hoofdingrediënten verzamelen der middelen, van welken met den grootsten ophef wordt gesprooken, en waar van een breder Verhaal in het laatste Hoofdstuk zal te vinden zijn.

Wat de *inwendige middelen betreft.* De een en ander beuzeld van gebraaden en tot poeder gestampte Muizen voor de Minne en het Kind (*a*). De eerste rekend zich ook verplicht, om de Pisfenbedden ter beproeving voor te slaan. —— Het Heulsap en andere verdoovende middelen worden door deezen gepreezen (*b*), door geenen gelaakt (*c*). —— De beridingen uit het Spiesglas tegen dit toeval heeft veele verdedigers (*d*). —— Sommige houden het *Moschus* voor specifiek (*e*). —— Een laater Schrijver verheft boven al den Dollen Kervel (*f*): maar zijn Landgenoot verguisd de gronden, waar op het nut van dit middel is gebouwd (*g*). —— Thans wordt het inwendig gebruik der Spaansche Vliegen, vooral het Poeder of Tinctuur derzelven opgevijzeld

(*a*) N. 1, 17. (*b*) N. 2, 13, 34, 39. (*c*) N. 9, 31. (*d*) N. 4, 14, 15, 21, 28, 36, 39, 43. (*e*) N. 9, 30, 31. (*f*) N. 12. (*g*) N. 15.

zeld (*a*); het geen echter door een' kundig' Arts wordt afgekeurd (*b*). — Duivelsdrek (*c*), — Bevergeil (*d*), — wilde Rosmarijn (*e*), — ſap van Ajuin voor Minne en Kind (*f*); — een aftrekſel van Tabak met *Moſchus* (*g*), — zijn wederom door anderen gepreezen. — Eenigen ſtelden meer gewichts op zagte Borstmiddelen (*h*), waarbij anderen geen voordeel vonden (*i*). — Somtijds is dit zoo zagt, dat, offſchoon men daar tegen eene bijzondere behandeling in het werk ſtelde, het oogmerk echter, door de Melkcuur konde worden bereikt (*k*). — Een groot Kunstkenner beroemd zich zeer veelen Lijderen, zonder uitzondering van toevallen, met *Manna* en bittere Maagtinctuuren volkoomen te hebben geneezen (*l*). — Ook zegd onzen beroemden VAN DEN BOSCH, die onze *Ziekte*, als eene Maaghoest behandeld, dat hij na het volbrengen der eerſte aanwijzingen, naamlijk braaking en buikzuivering, in verſcheiden gevallen, met dit papje ſlaagde;

℞.

(*a*) N. 13. (*b*) N. 28. (*c*) *ibid.* (*d*) N. 29. (*e*) N. 30, 39, 41. (*f*) N. 34. (*g*) N. 19. (*h*) N. 32. (*i*) N. 33. (*k*) N. 28, 36. (*l*) N. 37.

℞. *Fol. Senn. dr.* j.
Tussilag.
Papav. rhæad. ā. p. j.
M. F. Nodulus.

Dit wordt in den gewoonen drank van bier gehangen, en daar na gedronken (*a*). Schoon wij tusschen dit middel en de oorzaak van den Kinkhoest weinig verband vinden, hebben wij echter te veel achting voor den altijd oplettenden geest van den Heer Waarneemer, om zijne verzekering eenigzins te verdenken.

Deeze zijn de voornaamste middelen welke tegen het geweld der aanvallen van den Hoest worden aangepreezen, en op zich zelven, of met bijvoeging van Kamfer, Kreeftsoogen, Salpeter en diergelijken, worden toegediend. — Over geene der middelen is minder verschil, dan over den Koortsbast; vermids dezelven door veelen der aangehaalde Schrijveren (*b*), schoon met eene meerdere of mindere bepaaling, als het onfeilbaarste in dit geval word geroemd, hoewel deeze en die zich daar omtrend wat heviger toond (*c*). — Over het nut

(*a*) *Holl. Maatsch.* XVIII. Deels, bl. 751. en 758.
(*b*) N. 9, 13, 15, 30, 31, 32, 35, 36, 40.
(*c*) No. 27, 28.

nut en nadeel der vrije lucht, ſtaande het acces, heeft men ook verſchillende begrippen, doch daar omtrend zal in het vervolg, vooral in het laatſte Hoofdſtuk, iets naders te zeggen zijn. — Van de Huismiddeltjes, als Ramenas met zuiker, — Slakken-melk, — Sijroop, — Pæonie, — Olieën, — Gommen, — Tabellen, — Paſtes en ſoortgelijken heb ik gemeend niet te moeten ſpreeken, om dat zij in ons geval niets beduiden. — Ook denk ik, dat de ſlijm ſnijdende dingen, als de *Kermes minerale*, — Zee Ajuin, — verlengd Braakwijnſteen (*Tartre emeticq en lavage*,) en veele andere bereidingen van den Wijnſteen te moeten ſluiten buiten den rang der middelen, welke met eenig recht tegen het toeval, waar over thans wordt gehandeld in aanmerking koomen.

Uitwendig worden, met oogmerk om het geweld van den Hoest te bedaaren, of dien te ſtuiten, onderſcheide middelen aangepreezen. De voornaamſte zijn een half Bad (*a*); — Voetbaden (*b*), — koud water op de Borst (*c*), — Wrijvingen van de Borst en der Lenden met olie van Scorpioenen (*d*), — Wrijvin-

(*a*) N. 13. (*b*) N. 35. (*c*) N. 38.
(*d*) N. 39.

vingen met doordringende Balſems tegen de zoolen, Spaanſche Vliegen, of andere blaartrekkende aanlegſels tegen de Borst (*a*), — verzagtende Klijſteeren, Aderlaatingen, enz.

Wij durven niet gisſen na de mogelijkheid, om te vereffenen, hoe een zuiver krampachtig toeval, met Geneesmiddelen, van welken ſommige eene ſtrijdende werking doen, kan worden geſtuit. Het is waar, dat dezelve Ziekte, in verſchillende Landen, bij onderſcheiden menſchen, eene andere Geneeswijze kan vereiſchen, maar zal die tegen het toeval, waar van thans werdt gehandeld, voldoen, dan moeten de middelen eene eigenaartige of gevolglijke krampſtillende eigenſchap bezitten. Laat ons dit ſtuk iets nader overweegen. De waare grond, waar op de keuze des middels moet ſteunen, moet gezogt worden in het geen te vooren (§. XLV. N. 1.) betreklijk dit toeval is gezegd, vergeleeken met de gronden van voorzegging, daar van ontleend (§. LXV.) Alles wat daar tegen aanloopt kan geenzins den naam van eene oordeelkundige of tegen de naaste oorzaak allergeſchiktſte Geneeswijze draagen, maar is ongegrond en raadſelachtig. Ik zal mijn manier van

(*a*) N. 35, 36.

van handelen, tegen dit toeval afzonderlijk gericht, en, zoo ik vertrouw, geschikt naar deszelfs waaren aart, met alle onderdaanigheid, nu verder overgeeven aan de toets mijner medebroederen,

In de meeste gevallen vond ik geen rede, om iets anders te doen, dan om het lighaam eene richting te geeven, welke de ademhaaling gemaklijkst maakte, en tevens de nadeelige gevolgen van den hoest konde voorkoomen. Wanneer het toeval eene opzetlijke behandeling vereischte, vond ik mij niet zelden te leur gesteld met de meest geroemde specifieken. Zulke middelen, welke eene beredeneerde of soortgelijke krampstillende eigenschap bezitten voldeeden best aan het oogmerk: hoedanigheden, welke de ervaaring bevestigde, genoegsaam te vinden te zijn in de opgemelde Braakmiddelen (§. CIV.), behoorlijk aangewend. Met deezen alleen heb ik teffens aan twee oogmerken voldaan; naamlijk, door de ontlasting des slijms, ook het geweld van den Kramphoest gebrooken. Deeze behandeling prijst zich te meer aan, naar maate men onder den Hoest zelden gelegenheid hebben zal, om den lijder iets inwendig toe te dienen. Indien de omstandigheden (§. CIX. N. 4, 5.) deeze ontlasting verbieden, dan, ook niet

niet anders tragt ik den Hoest door een soortelijk krampstillend middel te bedaaren. Ik Ik zeg *te bedaaren*. Want dien geheel te stuiten is niet mogelijk, en, zoo het mogelijk was, niet raadsaam, gemerkt hij daar na met dubbeld geweld wederkeerd. Na een aantal krampstillende middelen in drie onderscheide Epidemiën, bij verschillende lijdertjes te hebben beproefd, heb ik geen derzelven zoo voldoende gevonden, dan het volgende poedertje:

℞. *Flor. Zinci exact. parat. gr.* ij.
Caphuræ gr. j.
Moschi gr. ij.
rite mist. f. pulvisc.

Deeze was de geringste gift voor een kind beneeden het jaar; eene mindere hoeveelheid voldeed niet. Het poedertje telkens versch bereid, werd een- twee- somtijds driemaal daags, tusschen de aanvallen gegeeven: de bestanddeelen of giften, naar maate des ouderdoms vermeerderd: en bij het zelve werdt gevoegd het geen des lijders verdere toestand of smaak vereischten. Zelden had ik meer dan zes poedertjes noodig, om de grootste hevigheid des toevals te verminderen, zelden was de lijder afkeerig van het zelve. Nochtans is

is het middel zoo min als eenig ander, in allen gevallen even voordeelig. Echter verdiend het, naar mijne ervaaring, zoo verre de voorkeur, dat ik tot geen ander gewoon ben, de toevlucht te neemen, dan na dit vooraf te hebben beproefd, en de eerste vier of vijf dagen te hebben doorgezet.

Een en andermaal is het mij gelukt de wederstreevigste aanvallen te bedaaren met een poejertje, bestaande uit drie grijnen van HOMBERGS stillend Zout, en vijf grijnen Suiker, of liever Zout van Zoetemelk, bereid op de manier van VULLIJAMOZ (*a*), welk middel drie of meermaalen daags werd ingegeeven. De eerste aanleiding, om het zelve in dit geval te beproeven, ben ik verplicht aan wijlen den Hoogleeraar GAUBIUS. Het middel van CLOSSIUS (*b*) verdiend nader onderzoek, want ik heb het zelve nooit beproefd, zonder tevens eene Spaansche Vliegplijster op de borst geplaatst te hebben, zoo dat het voordeelig gevolg met geene genoegsaame zekerheid aan het Geneesmiddel konde werden toegeschreeven. Wanneer het lijdertje zeer prikkelbaar en de slijm ongemeen taai was, voegde ik bij

(*a*) *Differt. Inaug de Sacch. lactes. Leyde.*
(*b*) N. 14.

bij het zelve, met goed gevolg, één grijn *Sal volat.* c. c.

Zie daar kortelijk het geen mij, ten aanzien der inwendige middelen, meest voldaan heeft. Slijmige Gommen, Olien, Sijroopen, Walschot en diergelijke smeerige dingen, heb ik in allen gevallen schadelijk bevonden. Een en andermaal moest ik het Heulsap, als een verdoovend middel, gebruiken; maar, altijd keerde de hoest naderhand met zoo veel geweld weder, dat ik met FORBES, DE GORTER, TRALLES en anderen het *Opium* ondervindelijk afraade. Men heeft rede. om zich te verwonderen, hoe veele voornaame Geneesheeren dat gevaarlijk middel in dit opzicht met zoo veel lofs vereeren. De verhittende Tinctuuren van Duivelsdrek, Saffraan, Bevergeil, Barnsteen, wilde Valeriaan en Spaansche Vliegen bragten eene koortsige hette te weeg, en vermeerderden of verzwaarden de aanvallen. Eindelijk moet ik erkennen, dat de Koortsbast, als een Specifiek tegen het geweld van den hoest, mij nooit voldaan heeft. Het uitgeperst en daarna uitgedamt sap van de versche *Cicuta* heb ik, op eene voorzichtige wijze beproefd, maar ik had veele reden, om de proeven te staaken. Van andere Vergiften de *Bella Dona* uitgezonderd, heb ik geene

ne ondervinding. Doch, ſchoon ik geen blijkbaare reden heb, om mij over dat middel te beklaagen, vind ik echter raadſaamer nopens het zelve, mij te bedienen van het uittrekſel eens briefs, door een' voornaam' Arts aan zijne Vriend geſchreeven, en mij gunstig medegedeeld: „ De *Bella Dona* is verdoovend en
„ krampſtillend. —— Niets heeft mij beter
„ voldaan tegen de geweldigſte aanvallen van
„ den Kinkhoest. —— Bij Zuigelingen moet
„ men met één grijn van het poeder der bla-
„ den, voor eenen dag, beginnen, de *doſes*
„ vergrooten naar de jaaren, en dagelijks op-
„ klimmen. Kinderen van twee jaaren geef
„ ik veilig twee, den bejaarden agt, tien of
„ meer grijnen daags met ſuiker. Den zesden
„ dag of eerder, ſomtijds zelfs den derden,
„ was de hoest zagter, en bleef zodaanig.
„ Sommige kinders klaagden, onder de wer-
„ king des middels, over ſchemering, of kort-
„ zichtigheid, het geen verdwijnd wanneer
„ de gift verminderd, of het middel een paar
„ dagen geſtaakt wordt. Eenige werden hard-
„ lijvig en hadden klijſteeren noodig, of ik
„ paarde het middel met wat *pulvis Cornachi-*
„ *nus*, wanneer de ſtoelgang geregeld bleef.
„ Ik heb de kragt van dat Specifiek aan ande-
„ ren medegedeeld, die daar over zeer te

„ vree-

„ vreeden zijn. Wij ſlaagden veeltijds wan-
„ neer de beroemdſte middelen mislukten. Ik
„ kreeg in den zin, om de *Bella Donna* te be-
„ proeven uit aanmerking van haare groote
„ nuttigheid in de Hyſterieke toevallen en St.
„ *Vitus* dans. Herhaalde Waarneemingen zul-
„ len mijne proeven ſtaaven. Ik gaf het mid-
„ del terſtond na een Braakmiddel, en de
„ kinders waaren ſpoediger geneezen, dan ik
„ vertrouw, dat anders zoude zijn geſchied.
„ De *emeſis* moet vooral bij Zuigelingen, voor-
„ gaan, want het *Acidum* ſchijnt de kragt der
„ *Bella Donna* te breeken. Ik aarzel nu geen
„ ogenblik, om het poeder aan allen kinderen
„ te geeven, zonder af te wagten, of den
„ hoest hevig of niet zijn zal." De trouw
en kundigheid van den Waarneemer, zijn ge-
noegſaame waarborgen voor elk, die de kragt
van dit Vergif, in dit geval nader wil onder-
zoeken. Onder deeze of de vroegere gemelde
behandeling, moeten de Zoogſters en Lijders
eenen zeer zagten leefregel houden, en zich
voor al, wat prikkeld zorgvuldig wagten.

Uitwendig zijn de prikkelingen vooral van
Spaanſche Vliegen zeer voordeelig, zoo dat
het mij meer dan eens is gelukt, het geweld
van dit toeval alleen daar mede te ſtuiten: zij
moeten niet terſtond, maar na eenige aan-

val-

vallen; niet op, maar wederzijds van het Borstbeen gelegt worden, terwijl het lijdertje tevens tegen de te vreezene droppel is, en om een geschikt voermiddel te hebben voor mijn' aangepreezen poeder; een Amandelmelk met wat Arabische Gom word toegediend. Het koud water, onder den hoest tegen de borst geplaatst, en terstond afgenoomen, kan, wanneer, dit dikwijls herhaald wordt, nuttig zijn. Deeze proef gelukte mij eens in een geval, het welk geen uitstel gedoogde. Warme Baden, en Klijsteeren zijn tusschen de aanvallen bij een bloedrijk kind niet af te raaden: Bij een lijdertje van derde half jaar, te vooren met een *Herpes* geplaagd; slaagde ik, toen het kind bijna, bij elken aanval, met den dood gedreigd werdt, met een groote Spaansche Vliegpleister op het hoofd, waar na de huidziekte te voorschijn kwam, en de aanvallen van den hoest in geweld en getal verminderden.

In weerwil van ons begrip in het verwerpen van al wat naar gissing zweemd wanneer het op de behandeling van Zieken aankoomt, moet ik echter bekennen, dat het verband van de werking der aangepreezen middelen met de oorzaak van het toeval niet altijd even gemaklijk te bepaalen is. Sommigen hebben ongetwijfeld een Specifiek vermogen; maar wan-

neer dit vermogen geſtaafd wordt uit de Analogie van andere gelijkſoortige toevallen, gelijk ten aanzien van ons middel zeker is, dan is de kragt van zulk een Specifiek geen raadſel meer. Evenwel ontbreekt ons de kundigheid, om de weêrkeerige werking van het middel, en de naaste oorzaak des toevals redenkundig te betoogen. Misſchien voldoen andere aan het oogmerk door hunne afleidende eigenſchap. Mogelijk zijn ſommigen voordeelig, om dat zij de benedenwaardſche werking des Middenrifs gemaklijker maaken. Doch in plaats van hier over uittewijden, zullen wij liever de voorgeſtelde, door eene genoegſaame ervaaring geſtaafde, en met de beſchouwing, zoo veel de aart der zaake toelaat, ſtrookende, behandeling overlaaten aan het onpartijdig onderzoek der Geneeskundigen.

Wij zullen de overige Toevallen even gelijk zij, alwaar het behoorde, (§. XLV.) zijn opgegeeven, nagaan, en de bijzondere behandeling der geenen, welke dezelve vereiſchen, en elders (§. CXIV.) genoemd zijn, op de geſchiktſte manier tragten voor te draagen.

§. CXVI.

Het *tweede toeval* (§. XLV. N. 2. en §. CXIV.

CXIV. N. 2.) is de *belemmerde ontlasting van slijm* uit de Keel en Long. Behoudends het vermogen der Braakmiddelen, om dit toeval te voorkoomen, of in tijds te herstellen, is het echter, uitwijzends de ondervinding mogelijk, dat de taaie slijm de keel in dier voegen bezet, dat het lijdertje, zonder eene ogenbliklijke hulp, in gevaar is, om te stikken. Het draalen kan doodlijk zijn. Des Geneesheers koomst te verbeiden is gevaarlijk. De oppasser moet van de mogelijkheid deezes toevals te vooren onderricht, en bij elken aanval op zijn hoede zijn. Zoo dra, het gevaar zich vertoond, bezigd hij het eenigst middel, om het zelve af te wenden. Hij haald het ingepakte slijm met den vinger voorwaards, ontruimd de keel en verschaft aldus der lucht een' vrijen toegang naar de long. Het lijdertje zal voor dien tijd gered zijn, ten zij men te lang gewagt hebbe, wanneer het, in bezwijming geraakte kind even eens moet worden behandeld, als men gewoon is den schijnbaaren verstikten te doen. Daar door werdt een kind van den dood bevrijd (*a*). Om dit toeval, het geen bij elk acces kan wederkeeren, te voorkoomen, zal het best zijn, om den

(*a*) No. 20.

den Dampkring eene prikkelende eigenschap te geeven, en nu en dan, tusschen de aanvallen eene niezing te veroorzaaken. Hoe meer snot uit de Neus word geloosd, hoe minder men voor den aanvoer van slijm uit de voorhoofds- en wiggebeensboezems naar de keel te vreezen heeft. Ten dien einde bedien ik mij met voordeel van de ontwikkeld wordende vaste lucht, van een verlengd vlug Zout, of vluggen Geest. Bejaarden hebben van dit toeval luttel te vreezen, of kunnen zich met een snuifje redden. In allen gevallen echter is de Braaking het beste Behoed- en Geneesmiddel.

§. CXVII.

De Toevallen tot het *derde soort* betrokken (§. XLV. N. 3.) zullen straks (§. CXIX.) beter plaats vinden, terwijl die, welke tot de vierde klasse (§. XLV. N. 4.) behooren, zoo even behandeld zijn. De draad der verdeeling (§. CXIV. N, 3.) leid ons thans tot de opgaave van de geschiktste manier, om de zeer moeilijke *Walgingen* en *Braakingen* (§. XLV. N. 5.) te keer te gaan. Ik kan niet genoeg herinneren (verg. §. CXV. N. 3.), dat dit toeval niet door eene Idiopaticke prikkeling van de Maag, maar door enkel medegevoel,

voel, of door de geweldige ſchuddingen onder den hoest (indien de Maag noch niet geheel van haar ſlijm is beroofd) gebooren wordt, hoewel ik geenzins ontkenne, dat de Walgingen wanneer de Ziekte gevorderd is, door eene toegenoome prikkelbaarheid van de zenuwen des Keelgats kunnen veroorzaakt worden. De invloed van dit onderwerp op het geheel beloop mijner Verhandeling, en het regt begrip der zaake zal mij bij den goedgunstigen Lezer eenige oogluiking verſchaffen, indien ik daar over iets te veel of te dikwijls zegge. In den beginne des tweeden tijdperks braakt het lijdertje, ten einde van ſommige aanvallen, het zog, of 't geen anders in de Maag bevat is. Dan eerst begint, bij de meesten, den Eetlust te verminderen. In het vervolg koomt niets dan taaie ſlijm te voorſchijn. Wijders worden de Walgingen en Braakingen nog al heviger, maar 'er wordt bijna niets ontlast. De Maagzenuwtjes worden ontbloot en zeer gevoelig, terwijl dit ingewand gedreigd wordt met ontſteeking en haare gevolgen. Overweeg dit, en vraag Lezer! wat men te denken heeft van den raad dier Artſen, welke de Braakmiddelen tegen den Kinkhoest, zonder eenige bepaling van tijd noch omſtandigheid, aanprijzen? zal hij, die eene, aldus

 ont-

ontbloote en prikkelbaare Maag met zijne Braakmiddelen tergd gevaar loopen, om zijnen lijder het offer te maaken van eene aller ongeschiktste Geneeswijze? men heeft te meer reden, om het lot dier ongelukkigen te beklaagen, naar maate de uitslag van die behandeling niet aan dezelve, maar gewis aan de Ziekte alleen zal worden toegeschreeven: want, het lijdertje gestorven, en de Maag geopend zijnde, vindt de Arts dezelve droog en koudvuurig: *ziet! ziet daar!* beduid hij aan de omstanders wat het geweld van den Kinkhoest doen kan! Het zij verre van mij, om te ontkennen, dat in de daad zulk een gevolg uit deeze Ziekte, al is zij volgends de juiste regels behandeld, ontstaan kan. Is dit zoo, wat heeft men dan te wagten van ontijdig vermeenigvuldigde Konstbraakingen? de veelvuldige misgreepen in dit geval, zullen den ernst billijken, waar mede dit stuk kan worden aangedrongen, doch waar over het onnoodig zijn zal, ons verder uit te laaten.

Die het voorgezegde met eenigen aandacht heeft nagegaan erkend, dat, indien de Walging en Braaking, als toevallen onzer Ziekte, de bijzondere zorg van den Geneesheer vereischen, zulks dan inzonderheid zal plaats hebben, wanneer zij uit eene raauwheid en

daar

daar mede verknogte vermeerderde aandoenlijkheid; van de Zenuwtepeltjes der Maag (§. VII.) ontſtaan en onderhouden worden. Hoe moeten deeze vergeefſche pogingen geſtild worden? de zaak is niet duister. In het beſchermen der opgemelde Zenuwen, door het verminderen van derzelver vatbaarheid, is de geſchiktheid der behandeling geleegen. Aan dit oogmerk zal best worden voldaan door het gebruik van ſtreelende ſlijmige Gommen, Wortels, Planten en Zaaden. Hier toe behooren voornaamlijk de Arabiſche Gom, Gom Dragant, Saleb, Florentijnſche Lisch, IJslandſche Mosch, Berendruif, Stijffel, Amandel-, Meloen-, Komkommer en diergelijke Zaaden, waar toe ook de meelige Voedſels kunnen worden betrokken. Van het een of ander wordt weinig te gelijk ingegeeven, dit dikwijls herhaald, en zoo lang toegediend, tot dat het oogmerk bereikt is, en men geen gevaar loopt, om een tegenovergeſteld kwaad te zullen veroorzaaken. Dit ſoort van middelen kan op verſcheide wijzen aangenaam, en zoo ſmaaklijk gemaakt worden, dat de kinderen daar van niet afkeerig zijn zullen. Heeft men eene Zuigeling voor, dan moet de Minne zagte ſmeerige Voedſels van Haver, Grutten, Boekweit of andere Meelſpijzen verkiezen boven al-

alles, wat het Zog de minste scherpte, of eene meer dan gewoone geneigdheid, om te hotten, kan verschaffen. In dit geval moet het kind vooral zeer weinig teffens, en dikwijls zuigen. Met één woord; der Maage moet weinig werks worden verschaft, en alle prikkel zorgvuldig worden vermijd; ten welken einde het kind, bij verpoosing, een weinig smeerige Pap wordt gegeeven, wanneer men voor de scherpte der afgescheide Wei van het Zog minder zal te vreezen hebben. Deeze handelwijze wordt gestaakt, zoo draa uit de verminderde tekenen der raauwheid blijkt, dat het inwendig Maagbekleedzel genoeg gedekt is. Mislukt deeze pooging, dan is het lijdertjo in gevaar, om te bezwijken onder een toeval, het geen in den beginne had kunnen worden voorgekoomen. Gelukkig is het intusschen, dat, wanneer de Kinkhoest, hier te lande, aan zich zelven wordt overgelaaten, de Braaking zelden tot zulk een hoogte klimt, dat zij eene afzonderlijke behandeling noodig heeft: ten minsten waaren de weinige gevallen, welke mij zijn voorgekoomen, het gevolg van het ontijdig gebruik der Braakmiddelen.

§. CXVIII.

§. CXVIII.

Het *vierde soort* van toevallen des Kinkhoests in zijn tweede tijdperk zijn *de Stuipen* (§. CXIV. N. 4. §. XLV. N. 3.) Zij verschillen naar de deelen, welk Stuipachtig aangevallen worden. Dikwerf zijn zij onvermengd, schoon in deeze Ziekte meestal gepaard met eene Congestie van slijm of bloed in de Long. Bij de grootste meenigte der lijdertjes gaan en koomen zij zonder eenig gevolg: bij weinige zeer aandoenlijke kinderen eindigen zij niet zelden in eene Flaauwte. In zoo verre dit toeval een gevolg zijn kan van de drie voorgaanden, moet deszelfs meest geschiktste Geneeswijze ook in de herstelling of vermindering derzelven gezogt worden. Doch is die behandeling onvoldoende, dan kan het toeval eene bijzondere aandacht vereischen. In zulk een geval moet de Minne gebragt worden onder eenen Leef- en Geneeswijze, meest dienstig ter voorkooming van Hysterieke Vlaagen, en vooral zorgen, om haaren Ziel in een effenbaaren stand te houden. Dit kan het Zog eene gunstige eigenschap geeven, om de Stuipen bij zeer prikkelbaare kinderen te voorkoomen of te stillen. Zelden zijn mij de stuipachtige beweegingen zoo hardnekking voorgekoomen,

 dat

dat ik daar tegen eene bijzondere behandeling noodig oordeelde. Ik ſlaagde doorgaands met den Minnen ruime giften van Duivelsdrek te laate gebruiken: en gaf die Gom tot ééne zelfs tot anderhalf once daags, ontbonden met Eidooier, waar door het Zog binnen zeer korten tijd eene Stuipſtillende kragt kreeg, zoo dat men zelden langer dan twee of drie dagen met dit onaangenaam middel behoefde voord te gaan. Weekelijke ſlijmige geſtellen gebruikte ruime giften der Tinctuur, met denzelfde voordeeligen uitſlag. Indien de lijdertjes onwillig waaren, het geen doorgaands gebeurde, om dit middel, hoe nuttig anders, te gebruiken, heb ik mij met vrucht bediend van een plijster uit de *Laudanum*, Theriaak en Duivelsdrek over de Borst en Buik; vooral van herhaalde Klijſteeren uit de ontbonde *Aſſa Fœtida* bereid. Indien de omſtandigheden verbooden, om ook van dezelve onder de flaauwte en trekkingen gebruik te maaken, kan het in ſwijm geraakte lijdertje geprikkeld worden met de vlugge Geesten van Hartshoorn, Ammoniak Zout, de Tinctuur van Bevergeil of Duivelsdrek, welke op eene voorzichtige wijze onder de neus gehouden worden. HOFFMANS Droppen, Azijn, de Rook van ſmeulend Papier, de beſprenging met koud water,

of

of het geen in een verhaast geval naast bij de hand is, kunnen de plaats voor gefchikter middelen vullen. Het Heulfap en alles wat tot de Clasfe der Verdoovende Middelen behoord, is ook in dit geval volftrekt te verwerpen, om dat het toeval, na de werking des middels, met verdubbeld geweld wederkeerd. Is het kind zoo lang flaauw, dat het fchijnt niet weder te zullen bijkoomen, moet men echter den moed niet opgeeven: want zulken zijn, door eene behandeling als van die der Drenkelingen meermaalen gered. DE HAAN geeft hier van een voorbeeld (*a*).

Een oplettend Lezer zal mij mogelijk, uit eene vergelijking van het geen boven, (§. XCVII, N. 3.) onder den titul van de *aangenaamfte* Geneeswijze voorkoomt met het geen zoo even gezegd is, van ftrijdigheid befchuldigen. Van deeze verdenking moet ik mij zuiveren. In de eerfte plaats fprak ik van de gefchiktfte Geneeswijze der naaste oorzaak van den Kinkhoest, wanneer de zoo even voorgeftelde middelen, zeg ik andermaal onnoodig zijn. In het tegenwoordig geval handelen wij over een toeval, waar in het gebruik deezer middelen nog daar te boven flegts uitwendig,

(*a*) N. 20. meermaal aangehaald.

dig, hoe onaangenaam echter, onontbeerlijk is.

§. CXIX.

De Vijfde Bron der Toevallen (§. CXIV, N. 5.) bestaat in *de belemmering van den geregelden omloop des bloeds door de Long.* (verg. §. XLV. N. 5.) Zij kan uit twee zeer verschillende oorzaaken ontstaan; naamlijk; *of* uit eene verminderde Veerkragt der Longvaten (*Atonia*); *of* uit Volbloedigheid; van de juiste onderscheiding deezer omstandigheden hangt de bepaaling der middelen af, offchoon 'er geene strijdigheid ligt in den saamenloop van beide deeze oorzaaken.

Deeze werkeloosheid ondersteld een verminderd levensvermogen (§. LXIV.) De middelen, om dezelve aan te wakkeren, en het ingepakte slijm op te ruimen zijn boven (§. CXV, CXVI.) aangeweezen, alwaar eene genoegsaame voorraad van de geschiktste in- en uitwendige middelen, tegen dit gevaarlijk toeval is te vinden.

Gaat deeze Werkeloosheid gepaard met Volbloedigheid, of is de belemmerde loop des bloeds alleen aan de laatste oorzaak toe te schrijven, gelijk uit derzelver tekenen kan worden opgemaakt (§. LXIII, LXIV.), dan koo-

koomen de Aderlaáting, of de ontlasting des bloeds op eene andere wijze billijk in overweeging. Men is het betreklijk dit ſtuk in het algemeen niet eens. MILLAR verwerpt dezelve met veele anderen, welke in zijn Werkje zijn opgenoemd (*a*). Sommige verdedigen dezelve zonder eenige bepaaling (*b*); eenige alleen bij bloedrijken (*c*), terwijl zeer veele, gedeeltlijk door LETTSOM aangehaald (*d*), op deeze ontlasting het grootſte gedeelte der ganschlijke Geneezing van den Kinkhoest gronden; en dezelve ten dien einde des noods herhaalen (*e*). De Reden en Ervaaring billijken het gevoelen van zulken, die, zoo dra eene ophooping van bloed in de Long te vreezen is, of werklijk ſtand grijpt, de Vaten op eene voorzichtige wijze, en, wanneer de omſtandigheden het zelve vorderen, bij herhaaling, door Aderlaatingen of Koppen opruimen. De zoo evengenoemde kundige Arts (*f*) heeft dit gevoelen zoo bondig beweezen, en bepaald, dat we ons op zijn gezag gerustelijk be-

(*a*) *Obſervations on the Hooping Cough. pag.* 140. *Conf.* N. 28.

(*b*) N. 15, 35, 36. (*c*) N. 9, 11, 13, 30.

(*d*) *Medical Memoirs pag.* 243, 244. (*e*) N. 24.

(*f*) LETTSOM, aangehaald werkje bladz. 246. enz.

beroepen, te meer daar Hij alle, het zij meer of min gewichtige tegenwerpingen volkoomen oplost. Ik voeg 'er alleen bij, dat de Convulſieve geaartheid onzer Ziekte geene genoegzaame rede opleeverd, om de Aderlaatingen geheel te verwerpen. Gelijk het een ſchadelijk vooroordeel is, om de Aderlaatingen voetſtoots, zonder bepaaling, in alle Zenuwziekten voor verderflijk te houden, zoo is het zulks vooral in onze Ziekte, en wel allerbijzonderst in het Toeval waar van wij thans ſpreeken. De geſteldheid des bloeds, van de pols en verdere tekenen der Congestie moeten de noodzaaklijkheid om de ontlasting al of niet te herhaalen, beſlisſen; terwijl de Zoogſter en het Lijdertje, geduurende de blijkbaare *Plethora*, onder eene, de geneigdheid tot Ontſteeking weerende Leef- en Geneeswijze moeten gebragt en gehouden worden; zaaken, in het Hoofdſtuk der Voorbehoeding opzetlijk verhandeld.

De gevolgen van dit toeval, als de Ontſteeking, Bloedhoest en anderen (§. LIV.) welke na den Kinkhoest overblijven, kunnen niet wel begreepen worden tot mijnen taak te behooren, gelijk uit vergelijking van (§. CXII.) ten overvloede blijkt.

§. CXX.

§. CXX

De *zesde soort* van Toevallen (§. CXIV. N. 6.) ontstaat *uit de geweldige drukking der Buiksingewanden* onder den Hoest. Deeze elders (§. XLVII–L.) opgeteld, koomen, (de Breuken uitgezonderd), zelden voor, ofschoon wij de mogelijkheid derzelven niet kunnen tegenspreeken. Ook verdienen zij veel eer geplaatst te worden op de lijst der Gevolgen, dan der Toevallen, schoon des Geneesheers aandacht veel kan toebrengen, om dezelven te voorkoomen. Dit geschied, of door het matigen van het geweld des Hoests, en der Braakingen (§. CXV, CXVI.) of door opzetlijk te zorgen, dat de ingewanden minder te lijden hebben. Hier omtrend zou men echter al te beschroomd kunnen zijn. Hoe geweldig hoesten somtijds de Zwangere, hoe hevig braaken zij dikwerf, zonder dat eene Mis- of Ontijdige Kraam volgd? in dat geval zou de voorzichtigheid echter eene, en ook wel eene tweede Aderlaating vorderen. De Breuken voorkoomt men door eene drukking des Navels en der Buikspiersringen, terwijl men tevens zoo veel mogelijk zorgd, dat niets uitglipt onder de banden van POUPART. Ten dien einde moeten de Darmen van het kind met eene

eene vlakke hand, onder den hoest, zagtkens bovenwaards worden gedrukt tot de aanval afbreekt. Indien een gedeelte des Nets, der Darmen, van de Schede of des Aarsdarms uitgeplipt is, dan tragt men het deel te herſtellen, en tegen het volgend acces te wapenen. De middelen daar toe geſchikt, zijn genoeg bekend aan hen, welker hulp men dan verplicht is in te roepen; 'er is ten minsten een ruime voorraad van Heelkundige Schriften voor handen, waar in deeze handgreepen, en de daar toe dienstige werktuigen, zoo bondig als uitvoerig beſchreeven zijn. Twee gevallen zijn mij voorgekoomen van huwbaare meisjes, die, door het geweld van den hoest eene Uitzakking der Schede bekwaamen. Het eene herſtelde volkoomen, en verloste in vervolg van tijd van ettelijke kinderen: maar het andere Meisje was verplicht, om het gebrek in te houden, des daags een *Peſſarium* van Spons te draagen. Doch ongevoelig zou ik mijn beſtek te buiten gaan, want alle deeze en diergelijke gevolgen behooren 'er niet toe.

§. CXXI.

Dit laatſte zij ook gezegd van het *zevende ſoort* der Toevallen, (§. CXIV. N. 7.) om dat

dat zij niet wel voor eene ogenbliklijke herſtelling vatbaar zijn.

CXXII.

Deeze zijn de voornaamſte Toevallen van den Kinkhoest, welke uit zijnen aart kunnen voordvloeijen, en onze bijzondere zorg verdienen. Anderen van geen belang, die zonder hulp van eenig middel verdwijnen, konde ik gevoeglijk voorbij gaan.

Het kan gebeuren, dat meer dan één toeval te gelijk zich in die hevigheid vertoond, als boven is beſchreeven; als meeds dat eene andere Ziekte den Kinkhoest verzeld. In dat geval moet des Geneesheers oplettendheid klimmen tot eene hoogte, evenreedig aan den ſamenloop der verſchillende omſtandigheden; hij moet zijne Aanwijzingen juist onderſcheiden, zich in zijne Geneeswijze van ſtrijdigheden wagten, en in dubbing zijnde, het zwaarſte altijd het zwaarſte laaten weegen. Ten aanzien der bijeenkoomende Ziekten meen ik de voornaamſte derzelver en haare geſchiktſte Geneeswijze uitvoerig genoeg voor deeze Verhandeling (§. XCI.) te hebben behandeld, om mij hier ter plaatſe op het aldaar gezegde te mogen beroepen. De aanwijzingen blijven

 toch

toch dezelve, met dat onderſcheid echter, dat een Oordeelkundig Geneesheer in de volbrenging van dezelven, bij zijnen Kinkhoestigen lijder, altijd het oog houdt op de Aart, Toevallen en Gevolgen van deeze laatſte Ziekte in verband met die, welke zich bij dezelve voegd. Het was deeze oplettendheid, waar door de Heer MELLIN zoo gelukkig ſlaagde (*a*), dat wij zijne beſchrijving der Epidemie in *Langenſalza* aanprijzen als een keurig model voor allen, die in zulke ſaamgeſtelde gevallen oordeelkundig tragten op te merken en wel te ſlaagen. Daar te boven heb ik de Theorie van deeze Ziekte zodaanig tragten te bewerken, als ik dagt meest geſchikt te zijn, om de Geneeswijze der Ziekte en haare Toevallen voor den minstkundigen vatbaar te maaken. Eindelijk, zal ik in het volgende Hoofdſtuk meer dan eene gelegenheid hebben, om de deugdelijkheid der aangepreezen middelen aan het begrip van anderen te toetzen: Des ik hier mede ook dit gedeelte der Vraage voor beantwoord houdende, het zelve ſluiten zal met deeze regels uit HEBENSTREIT, welke, ook in anderen opzichte toepaslijk zijn kunnen:

Sa-

(*a*) N. 27.

——— *Satis eſt, ſi turbidus aër*
Vela rapit, quovis contra contendere niſu,
Nec niſi poſt omnes unquam ſuccumbere niſus.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

BEKNOPTE OPGAAVE VAN SOMMIGE VERHANDELINGEN EN WAARNEEMINGEN, BETREKLIJK TOT DEN KINKHOEST, VOORAL TOT DESZELFS GENEEZING.

§. CXXIII.

Ik oordeel deeze Alphabetiſche opgaave noodig, om de volgende reden:

Voor eerst; om den Lezer daar door op eene gemaklijke wijze in ſtaat te ſtellen, mijne gronden en ervaaring te vergelijken met die van anderen.

Ten tweeden: om mijne ſtellingen met het gezag van ſommige Schrijveren te ſtaaven, ſchoon ik, ten dien einde, verplicht zal zijn, om eenige aanmerkingen te maaken.

Ten derden: Deeze manier heb ik verkoozen boven het plaatzen der Aanhaalingen en Aanmerkingen onder of beneeden den text. Dit laatſte dunkt mij, is minder aangenaam en trekt

trekt meer af, dan wanneer de Citaties buiten het oog ſtaan en echter gemaklijk te vinden zijn.

Ten vierden. Dit Hoofdſtuk zal inzonderheid noodig zijn, om de verſchillende Specifieke middelen, welke in verſchillende Epidemiën voordeelig bevonden zijn, bij elkanderen te verzaamelen. Dit zal medewerken, om deeze Verhandeling de vereischte volledigheid te verſchaffen. Mijne ondervinding kan even weinig doorgaan voor een voldoend gezag in allen gevallen, als ik dat van den besten Geneesheer daar voor zoude willen erkennen. Zou het *Miasma* ſchoon het, met de Voorgeſchiktheid altijd dezelve Ziekte voordbrengt, en in zijne aart altijd het zelve is, evenwel niet zodanig kunnen zijn gemodificeert, dat zulke Geneesmiddelen, welke in de eene Epidemie aan het oogmerk beantwoorden, in de andere weinig of niets doen? Kan de bijzondere Landaart, Leefwijze, en wat niet al, hier omtrend geen verſchil maaken? Wat hier van zijn mooge, het kan nooit ſchaaden, dat men eene verzameling hebbe van beproefde middelen, en dus in een klein beſtek verzameld. Zie het geen betreklijk den Kinkhoest is gedagt, geſchreeven en ondervonden.

De rede van mijne keuze aangetoond heb-

 ben-

bende zal ik de lijst in dier voege volgen laaten, dat dezelve door hen; die daar toe lust hebben, gemaklijk kan aangevuld worden.

N. I.

ALLEN. *Synopsis* &c.

Hij spreekt van het *Vleesch van gebraaden Muizen* en de *Moschus pyxidatus*, als van bijna onfeilbaare middelen tegen den Kinkhoest, zonder dit met ééne Waarneeming te staaven. Den bejaarden steld Hij vóór het *Aurum Mosaicum* en het *Oleum Sulphuris per Camp*, maar zegd niet waarom. —— Wei van Zoetemelk verkiest Hij voor den gewoonen drank. Het uitgeperst *sap van Pissenbedden*, waar van Hij uit CHEIJNE een Voorschrift geeft, het *Julapium Moschatum* en de *Syrup. ad tussim* zijn somtijds voordeelig geweest. —— Die een ogenblik denkt over de innerlijke bestanddeelen van het sap van Pissenbedden, en der Zwavel Olie, zal onzen goeden ALLEN niet wel van tegenstrijdigheid kunnen vrijspreeken. —— *Pag.* 534, 535.

N. 2.

N. 2.

ANIMADVERSIONS *on a late* TREATISE *on the* KINK-COUGH.

Een zeer goed werkje voornaamlijk ingericht tegen dat van BUTTER. De kundige Schrijver heeft in het begin der Ziekte de manier van BURTON (No. 11.) gevolgd, uitgezonderd, dat Hij, in plaatse van het Spiesglas, de *Spaansche Vliegen*, als een slijmsnijdend middel, en het *Heulsap* in zeer kleine giften toedienden, met oogmerk, om den hoest in het tweede tijdperk te bedaaren. Eén droppel *Laudanum* was genoeg in een etmaal voor een kind van één half jaar, twee voor een van één jaar, drie voor een van drie jaaren enz. —— Ik heb het Heulsap nimmer anders, dan schadelijk bevonden, en het zelve daarom met voornaame Geneeskundige verworpen. —— *Pag.* 51.

bende zal ik de lijst in dier voege volgen laaten, dat dezelve door hen; die daar toe lust hebben, gemaklijk kan aangevuld worden.

N. 1.

ALLEN. *Synopsis* &c.

Hij spreekt van het *Vleesch van gebraaden Muizen* en de *Moschus pyxidatus*, als van bijna onfeilbaare middelen tegen den Kinkhoest, zonder dit met ééne Waarneeming te staaven. Den bejaarden steld Hij vóór het *Aurum Mosaicum* en het *Oleum Sulphuris per Camp*, maar zegd niet waarom. —— Wei van Zoetemelk verkiest Hij voor den gewoonen drank. Het uitgeperst *sap van Pissenbedden*, waar van Hij uit CHEIJNE een Voorschrift geeft, het *Julapium Moschatum* en de *Syrup. ad tussim* zijn somtijds voordeelig geweest. —— Die een ogenblik denkt over de innerlijke bestanddeelen van het sap van Pissenbedden, en der Zwavel Olie, zal onzen goeden ALLEN niet wel van tegenstrijdigheid kunnen vrijspreeken. —— *Pag.* 534, 535.

N. 2.

N. 2.

ANIMADVERSIONS *on a late* TREATISE *on the* KINK-COUGH.

Een zeer goed werkje voornaamlijk ingericht tegen dat van BUTTER. De kundige Schrijver heeft in het begin der Ziekte de manier van BURTON (No. 11.) gevolgd, uitgezonderd, dat Hij, in plaatse van het Spiesglas, de *Spaansche Vliegen*, als een flijmsnijdend middel, en het *Heulsap* in zeer kleine giften toedienden, met oogmerk, om den hoest in het tweede tijdperk te bedaaren. Eén droppel *Laudanum* was genoeg in een etmaal voor een kind van één half jaar, twee voor een van één jaar, drie voor een van drie jaaren enz. —— Ik heb het Heulsap nimmer anders, dan schadelijk bevonden, en het zelve daarom met voornaame Geneeskundige verworpen. —— *Pag.* 51.

N. 3.

ARAND *Observationes Medico-Chirurgicæ.*

De Kinkhoest beginnende in de maand *September*, des jaars 1769, duurde slegts zes weeken, en hield bij elken lijder niet langer stand, dan dertien dagen. Hoe zwaarder de aanvallen waren hoe spoediger de Ziekte verdween. Eene ruime ontlasting van snot gaf merkelijke verlichting. Zij, die, uit gierigheid of armoede, aan hun lot werden overgelaaten, stikten of werden lam en stierven. De *Borstmiddelen* waren *schadelijk*, veele kreegen verzweeringen agter de ooren, waar op Stuipen en de dood volgden; anderen werden Blind, spoogen Bloed, en vielen in de Teering, sommige hadden tevens de Pokjes of Koortsen. Wanneer deeze geene middelen gebruikten, kreegen zij eene doodelijke beroerte. De *naaste oorzaak* zat in de *Maäg*, en daarom hadden de *Maagzuiverende en versterkende Middelen* een gewenscht gevolg. *Pag.* 40. *& seq.*

N. 4.

N. 4.

ARMSTRONG. *Essay in the Diseases most fatal for Childeren.*

Om de *Braaking* te bevorderen voldeed de *Wijn van Spiesglas* van vijf tot tien droppels, *beter dan den Braakwortel*' *of de Honig-azijn van Zeeajuin.* Hij opende een kind, aan den Kinkhoest gestorven, en vond de Long, vooral agter bovenwaards, ontstooken, zonder eenig teken van Versterving of Koud Vuur. De Ziekte was somtijds zoo hardnekkig, dat zelfs de *verandering aan Lucht*, waar voor de Schrijver sterk pleit, geene verbetering te weeg bragt. —— *Pag.* 93. &c.

N 5.

BALDINGER, *Magazin vor Aerzte zwolfte Stuk.*

De *naaste Werkoorzaak* van den Kinkhoest, houdt den Schrijver *even onbekend, als die der Pokken en Mazelen.* —— Indien hij de innerlij-

ke aart der ſmetſtoffe bedoeld, kan men 'er bijvoegen, dat die even onbekend is als van alle andere beſmetlijke Ziekten. — De Kinkhoest tast den mensch *maar eens* aan. — Om de Ziekte te verkorten, bedienen de Engelſche zich van de *Tinctuur der Spaanſche Vliegen*, en het *Elixer Paregoricum in een af kookzel van Kina.* — De Schrijver ſtaafd wijders met drie eigen Waarneemingen de Geneeswijze van C. LETSOM (N. 15.) Ook verdedigt Hij de *beſmetlijkheid* der Ziekte, echter met weinig voldoende bewijzen, — *Zeite* 1074. 1077. for das Jahr 1778. — De waardij van dit Werkje verdiend, dat onze Vaderlanders het zelve in onze Taal konde leezen.

N. 6.

BAUMER, *Act. Phyſ. Medica Societ. Scient. Haffn. Vol.* V.

De *naaste oorzaak* van den Kinkhoest beſtaat in *een ſcherp Vogt*, het welk uit de *Sinus Sphænoidalis* valt op het Verhemelte, de Lel en Amandelen, deeze deelen doed zwellen en ontſteeken, de Luchtpijp prikkeld, en den Hoest ver-

veroorzaakt. De *verzameling van dit Vogt* is meestal *het gevolg der belette Uitwaasfeming*, daarom wil hij de Geneezing *in het herftel derzelve* gezogt hebben. — Schijnt de Schrijver den gewoonen Zinkinghoest niet te verwarren met den Kinkhoest? — *Pag.* 170.

N. 7.

BISSET, *Medical effays and Obfervations*.

In de geweldige Epidemie te *Whitbij*, welke de Schrijver verhandeld, bleef niemand, die vatbaar was, vrij, hoewel flegts één van tachtig ftierf. Zelden duurde de Ziekte langer dan agt of negen weeken. Hij maakt eene vergelijking tusfchen den Kinkhoest en de Kinderpokjes, welke, volgends zijn begrip hier in overeenkoomen: *Voor eerst*; dat zij *ééns en niet meer* den mensch bezoeken: *Ten tweeden*; dat zij bijden even *befmetlijk* zijn: *Ten derden*; dat geen middel bekend is, om de loop dier Ziekten, in de eerfte veertien dagen te ftuiten. Hij fteld *de Zetel* der Ziekte *in de Maag*. De rede van de ontlasting des flijms door de Braaking vindt Hij daar in, dat de

de Kinders de opgehoeste fluimen doorflikken. Die anders gezond is, fterft na zijn derde jaar niet aan deeze Ziekte. — De Geneezing gefchied met een Braakmiddel, waar toe Hij het *Oxymel Scilliticum* verkiest, waar na de buik word gezuiverd, met Rhabarber en *Manna*. Eindelijk geeft Hij *den Koortsbast* als een Maagmiddel, gepaard met de *Iris florentina*, *Tuffilago*, of diergelijken, vooral de Tinctuur van Saffraan. Is het kind *koortzig*, dan doed de *Kina* altijd nadeel. Eindelijk, fteld Hij, dat de *verandering van Lucht*, het beste Geneesmiddel is. *Pag.* 173. enz.

N. 8.

Brendel *Programma de Tuffi Convulfiva.*

Deeze geneest den Kinkhoest met *Braakmiddelen*, *Aderlaatingen*, *verkoelende Artzenijen*, *en een diergelijke Diëet*; met *Spaanfche Vliegplijsters* en *den Koortsbast*. Dit Werkje is ook te vinden in de *Opufc. Mathem. & Medic. Argumenti. Vol.* I. *pag.* 159.

N. 9.

N. 9.

BRUUN ANSKOW, *Act. Societ. Medicæ Havniensis.*

In den Jaare 1767. grasſeerde de Kinkhoest te *Hanau*. De Schrijver genas allen zijn lijderen met zagte *Braakmiddelen* en den *Koortsbast*. De Ziekte was het volgende Jaar hardnekkiger, evenwel ſlaagde de Waarneemer gelukkig met het gebruik van een halve tot vijf grijnen *Braakwortel*, en Hij had toen *zelden* den *Koortsbast* noodig. —— In eene andere Epidemie, ten Jaare 1775, luisterde de Ziekte *niet* naar de gewoone zagte *Braakmiddelen*; ja! de bekwaamſte Geneesheer had veel moeite om dezelve te overwinnen. —— Kinders die *Wormen* hadden, of *Tanden* kreegen, *Hijſterieke Vrouwen*, en zij, die in den beginne *veel zoets* gebruikt hadden kreegen de hevigſte aanvallen. —— Bleeven de aanvallen onverhoeds weg, dan volgde doorgaands eene *Longontſteeking* zonder hoest. —— Veeltijds zag men door de *Neusbloedingen* de toevallen bedaaren. —— Na den eeten en tegen den nagt, was de hoest altijd erger, doch de lijders

ders bragten den nagt gerust door. —— De Ziekte duurde bij den eenen drie, bij den anderen vier maanden. Aan de natuur overgelaaten, was zij minder gevaarlijk, dan verkeerd behandeld zijnde. Die na de Geneezing te veel voedſel hadden gebruikt, *ſtorten in* vooral zulke, bij welke de *Tanden uitbotteden*, het geen de Schrijver vier- of vijfmaal heeft waargenoomen. —— De *Diëet* beſtond in het dikwijls maar matig gebruik van zagte ſpijzen kort na den aanval. —— De *koude Lucht bevorderde* den hoest, echter alleen bij tedere zwakke kinderen, terwijl ſterke, zoo wel als de bejaarde menſchen, naar hunne gewoonte *de vrije Lucht ongeſtoord* genooten. *Halve Baden* en *Mostaardpappen* tegen de Voetzoolen, lokten de ſcherpe ſtoffen beneedenwaards. Men maakte geen gebruik van *Spaanſche Vliegenplijsters*, ten zij de toevallen knelden, wanneer zij altijd voordeelig waren. —— Dagelijks, of om den anderen dag werdt een *Braakmiddel* gegeeven. Waar door, na vier of vijf giften, de toevallen bedaarden, en de lijders meestal *zonder andere middelen* herſtelden. Volgde tevens geen ſtoelgang, dan werdt die bevorderd met *Rhabarber* of het *Borstpoeder*. —— Een afkookzel van den *Koortsbast* of *deszelfs Extract* met *Venkelwater* dienden, om den te

veel

veel verzwakten te ſterken. —— Bloedrijke bejaarden, of zulke, wier Long ontſtak, werden *Adergelaaten.* —— De Oosterſche *Moſchus*, ſtilden de Stuipen, het geen met eene fraaije Waarneeming (pag. 291.) wordt beweezen. SIJDENHAMS *Heulſapdroppen* deeden *veel kwaads.* —— De Heer BRUUN verloor eene lijderes, bij welke Hij geroepen werdt, toen de Long ontſtooken was, en de Aderlaating werdt geweigerd. —— Om dat deeze Geneeswijze zoo wel gelukte, vondt de Geneesheer niet raadſaam, om den Dollen Kervel, de Tinctuur van Spaanſche Vliegen, noch andere ſoortgelijke middelen te beproeven, terwijl Hij van oordeel is, om liever zulke aan te wenden, welke door de ervaaring zijn bekragtigd, dan anderen min zekeren, en die 's lijders leven in waagſchaal ſtellen. —— *Vol.* I. *pag.* 284—293.

N. 10.

BUCHAN, *Domeſtic Medicinæ.*

Om dat *elk den Kinkhoest kendt*, oordeeld Hij eene beſchrijving van denzelven onnoodig. De geneezing moet beſtaan in het *zuiveren* en *ver-*

verfrisschen van de Maag, en in het *bevorderen der* Uitwaasseming: de leefwijze in *Brood-* en andere zagte *Pappen*, waar bij, ten zij 'er Koorts was, *Vleeschsoupen* kunnen gevoegd worden. *Verandering van Lucht* is het beste hulpmiddel, en deeze, al geschied die van een'- beter'- na eene slegter' Dampkring, hersteld den lijder somtijds zeer spoedig, het geen aan de *afweezigheid van het Miasma* wordt toegeschreeven. De pols vol en hard zijnde, staat BUCHAN *ééne Aderlaating* toe, doch de tweede of derde oordeeld Hij onnoodig, indien de Long niet ontstooken is. Hij wil de *Braaking* bevorderd hebben met een afkookzel van *Kamillen*, enkel *laauw water*, of met den *Braakwortel*, waar van Hij de gift bepaald op ses grijnen voor een kind van drie of vier jaaren. Eén scrupel, of eene halve *dragma* van deezen wortel, op een pint waters getrokken, en met zoete melk gekleurd, kan de kinders bedriegen, wanneer zij om de twee minuten, een kopje van het zelve gebruiken. — Poeders, Sijroop, of Tinctuur van *Rhabarber* zijn de beste *buikzuiverende* middelen: of men kiest eene infusie van *Seneblaaden* met *Manna* enz. Alle Oliën, Sijroopen, midsgaders de Pissenbedden worden *verworpen*. De bereidingen van het *Heulsap* kunnen nuttig zijn, doch de Schrij-

Schrijver bepaald niet *hoe* en *wanneer.* —— *Warme Voetbaden* en het *ſmeeren der Voetzoolen* met eene doordringende Olie *prijst* Hij ten ſterkſten aan. —— Klimt de Ziekte, en is de lijder koortzig, dan koomt de *Koortsbast* te ſtade, en wel in poeder met eenige grijnen Bevergeil. —— *Seconde edition*, *Pag.* 362–367.

N. 11.

Burton *Treatiſe on the non Naturals.*

Aan het ſlot van dit Werk heeft de Schrijver geplaatst eene Verhandeling van den Kinkhoest, welke veel goeds, maar, behalven zijn Specifiek niets bijzonders bevat. Dit wordt op deeze manier bereid. —— Eén ſcrupel van *Spaanſche Vliegen* en *Kamfer*, wel gemengd, werden gevoegd bij drie dragmen Extract van *Kina.* Hier van geeft men den lijder agt of tien grijnen, om de drie of vier uuren, met een lepel water of Julep, waarin een weinig Balſem *Copaivæ* is ontbonden. Wijders drinken de kinders Amandelmelk of diergelijken zagten drank. In deezer voegen volbrengt Hij de geneezing altijd binnen den tijd van vijf of zes dagen.

N. 12.

BUTTER, *A Treatiſe on the Kinkcough*, *with an appendix*, *Containing an Account of Himlock and its Præparations.*

Dit Werkje zag, ten Jaare 1773. te *London* bij *Cadell* het licht, maakte veel geruchts, en gaf gelegenheid tot verſcheide proeven met de *Cicuta* in *Engeland* en elders, maar die niets tot haar gevolg hadden, dan eene klaare overreeding, dat BUTTER zich zelven en anderen had bedroogen. — Deezes ondanks zal het niet ondienstig zijn, om dit ſtukje te doorloopen.

In de *Voorrede* gispt de Auctеur de Geneeswijze van FOTHERGILL (zie onze N. 18.), en kiest die van ELIOT met den *dollen Kervel*.

Wijders is de Verhandeling verdeeld in *zeven Hoofdſtukken*:

Het eerſte behelst de *naamen* der Ziekte, als *Pertuſſis*, *Tuſſis ferina*, *Tuſſis ſtomachalis*, *Tusſis quinta vel quintana*; *Architoux des enfans*, *Coqueluche*, *Kink cough*, *Chin cough.* Indien de Ziekte behoorlijk bepaald en beſchreeven wordt, vinden wij in deeze onderſcheiden benaa-

naamingen enkel verwarring, vooral indien die van andere Ziekten, gelijk de Schrijver doed daar onder geplaats worden. —— In de *Bepaaling* heeft Hij dit bijzonders, dat, wanneer de hikkende hoest (*Shrill*) zich niet vereenigd met de Ziekte, dezelve als dan een *onvolkoome* Kinkhoest genoemd wordt. —— Wij begrijpen, dat als dan de hoest van eene andere natuur is, en verwerpen de onberedeneerde verdeeling van den Schrijver. De *Beschrijving* is uitvoerig en goed, elders (*a*) verkort te vinden. Echter meen ik dat de Tekenen, Toevallen en Gevolgen hier en daar *verward* zijn. —— De *voorzeggingen* werden gedaan zonder eenigen grond van bewijs.

Het *tweede Hoofdstuk* handelt van de *aart der Ziekte*. Zij koomt in de Lente en Herfst, is eigen aan Kinderen, Epidemiek en *besmetlijk zelfs van over de Zee*: doch dit alles, wordt zonder eenig bewijs *gratis* neêrgelegt. Verder zegt Hij, dat de Ziekte van geene koortzige natuur is, maar *Convulsief*; terwijl hij de ziekelijke prikkelbaarheid der slijmklieren beschouwd als de voornaamste oorzaak der Kram-

pen.

(*a*) *Comment. de Reb. in Scientia Natur. & Medic. Gestis. Vol.* XXI. *pag.* 650.

pen. — Worden de klieren hier niet met de zenuwen verward?

In het *Derde Hoofdſtuk*, wordt de Zetel van den Kinkhoest onderzogt. Hier in is de Schrijver bijzonder en vrij Sophistiesch, Hij houdt het Binnenvlies der Maag, Darmen en Longe, voor de ontfangplaats der Smetſtoffe van alle Contagieuſe Ziekten; terwijl hij het binnenſte bekleedſel der Darmen beſchouwd als den waaren en eenigen Zetel van onze Ziekte. — Hij maakt een' magtigen omſlag, om dit vreemd ſtelſel te ſchraagen en vast te zetten. — Ik laat het ter beſlisſching van den onzijdigen Lezer, of BUTTERS voornaamſte Bewijzen, (te vinden Bl. 18 tot 47.) in mijne Verhandeling niet zoo voldoende zijn wederlegt, dat het naar partijdigheid zweemen zoude, om dien Man opzetlijk tegen te ſpreeken.

In het *vierde Hoofdſtuk*, koomt de bijzondere aandoenlijkheid van het Zenuwgeſtel, in 't gemeen, voor als de *voorſchikkende Oorzaak*, welke *Erflijk* kan zijn, of *door Ziekten* te weeg gebragt worden. De eenigſte *gelegenheid geevende Oorzaak* is een *Contagium* in de Lucht. Dit wordt geſteld, maar armhartig beweezen,— zelfs niet eens waarſchijnlijk gemaakt.

Het *vijfde Hoofdſtuk* bevat een Hiſtoriesch Ver-

Verhaal van twintig Lijderen door Hem en een' zijner Vrienden met de *Cicuta* geneezen, hoewel de meesten daar te boven met Pokjes gekweld waren, Tanden kreegen, Wormen hadden of eene tusſchenpooſende Koorts, waar op de Loop volgde. — Een der Lijderen, welke alle, (eene Zwangere uitgezonderd) Kinders waaren; ſtierf aan eene Uitteerende Koorts. Den zevenden, dien Hij (*pag.* 116.) opgaf geneezen te zijn, zegt Hij daar na (*pag.* 159.) door eene verzuimde Tusſchenpooſende Koorts, in eene Ontſteeking en Verzweering der Longe vervallen te zijn. — Moest de Heer BUTTER zijn *Cicuta* hier niet van alle bedenking bevrijd hebben? Zou een *Criticus* uit de kragt van dat Verdoovend Middel, beſchouwd in verband met den Aart en Toevallen der Ziekte, niet beſluiten, dat de Kat in de kelder gemetzeld was; of liever, dat de Hoest geſtremd, de Slijm in de Long gepakt, en de Ontſteeking met haare doodelijke Gevolgen veroorzaakt waren? Had deeze Arts *over het geheel* het ongelukkig lot niet getroffen, dat zijne Lijdertjes meest met twee of meer Ziekten gekweld waaren, zouden wij vermeenen, met zijne Ondervinding geene groote aanwinst voor de Practijk te hebben gemaakt, gemerkt één van tien zijner Lijde-

 ren

ren ſterft, daar een ander (zie onze N. 7.) ſlegts één' van tachtig verloor. Het is waar, dat BUTTER daar in de voorkeur heeft, dat Hij zich met een voorrecht kitteld, waar van de nederige BISSET geen gevoel ſchijnt gehad te hebben. Wijders zijn deeze gevallen eentoonig, verveelend, en dulden geene verkorting. Gezaamlijk moeten zij bewijzen, dat de *Dolle Kervel* het eenigst Antidoot is tegen de ſmetſtoffe van den Kinkhoest. Deswegens kan ik niet beſluiten, om honderd ſestien bladzijden zonder eenig nut altoos, te vertaalen. (*Pag.* 48 tot 164.)

Het zesde Hoofdſtuk beſchrijft de manier, om het middel toe te dienen. BUTTER geeft in den enkelen Kinkhoest het *Extractum Cicutæ*, in water ontbonden, tot kleine maar dikwijls herhaalde giften; zoo dat het Mengzel dagelijks gebruikt zij, en des anderen daags, of den tweeden dag herhaald worde. Hij begint met een half grijn in één once Fonteinwaters voor een Kind van zes maanden. Een Kind van twee tot vier jaaren geeft Hij twee grijnen op twee oncen waters, en wil de gift elk Jaar één half grijn vermeerderd hebben. Het Voermiddel kan ook vermeerderd of verminderd; en het Extract in Poeders, Pillen, of als een Slikbrok gegeeven werden. Tegen de

de Hardlijvigheid kan de *Magnesia* of *Sal Polychrest.* aan Kinderen; de Senebladen of Pillen van *Aloë* enz. aan Bejaarden worden voorgeschreeven. —— In den *saamgestelden Kinkhoest*, moet altijd de *Dolle Kervel* gevoegd worden bij de middelen, welke tegen de andere aanweezig zijnde Ziekten noodig zijn. — De Schrijver verzekerd rondborstig door deeze behandeling eene volkoome Geneezing: maar wij zijn vrijmoedig genoeg, om de gronden van zijn gansche Stelzel te beschouwen als gebouwd op een bevoorens beraamd vooroordeel, wanneer men ziet het geen 'er niet is, en het oog wendt van het geen men niet gaarn ziet, alleen om dat het, ten besten van een geliefkoosd middel, al was het een schadelijk Vergif, zoo en niet anders weezen moet. —— In twee zeer eenvouwige gevallen heb 'ik BUTTERS Voorschrift beproefd, maar ik zal mij ten derden maale wagten. Een beroemd man, die anders veel werks van den Dollen Kervel maakt, berigte mij, dien zoo nadeelig te hebben bevonden, dat Hij denzelven beschouwd als het gevaarlijkst Specifiek in den Kinkhoest. —— Wat men daar van thans in *Engeland* oordeeld, zullen wij in het vervolg (N. 15.) zien.

Het Slot bestaat in eene naauwkeurige beschrij-

ſchrijving van de *Cicuta* en haare bereidingen; welken ieder kent. —— Voor af geeft de Auteur zeventien *Corollaria*, die op eenen ſtelligen trant verzekeren, dat de Dolle Kervel een onfeilbaar en zeker tegengift is van de Naaste Oorzaak des Kinkhoests. „ *Hemlock* „ *cures the Kinkcough ſafely, certainly, expedi-* „ *tiouſly and pleaſantly.*" —— (*Coroll.* XVII. *pag.* 182. verg. met *Coroll.* XV. *pag.* 181.)

Een naamloos Schrijver (onze N. 2.) heeft de Heer BUTTER bondig wederlegdt; waar na LETTSOM de valschheid van zijne gronden, en de ongenoegzaamheid van zijn tegengift aangetoond heeft. Hij beſluit tegen den bedoelden Schrijver (*a*) op deeze vleijende wijze: „ Het voordeel van dit middel tegen den Kink- „ hoest wordt met geen eenig blijkbaar noch „ overredend Geval, door zijnen Patroon be- „ weezen: daarom heb ik, na de overwee- „ ging van zijn Werk, geen gebruik gemaakt „ van de Cicuta."

(*a*) Aangeh. Werk, *pag.* 242.

N. 13.

CHALMERS, *An Account of the Weather and Diseases in Sout-Carolina.* 1776. *Vol.* II.

Van de drie Epidemiën, welke deeze Schrijver in zes en twintig Jaaren, waarnam, verliepen, tusschen de eerste en tweede, een en twintig, tusschen de tweede en derde, iets meer dan vijf Jaaren. — De Ziekte is te *Zuid-Carolina* van elders gebragt. — Geen vatbaare bleef vrij. — Doorgaands begon zij in Januarij of Februarij, duurde aan haar zelven gelaaten, bij elken Lijder tot Junij, en ten Jaare 1759, tot November. Dit verschil word aan de Noord en Ooste Winden toegeschreeven, om dat de Ziekte toen in hevigheid gelijk stond met de koude der Lucht. — Bij sommige *brak* de Ziekte *af* door de Warmte, maar de koude deed hen instorten. — De *Stuipachtige aart* der Ziekte wordt beweezen uit de Toevallen, die echter alle, ten dien einde, niet schijnen te pas te koomen. — Vreugd en droefheid vermeerderden de aanvallen, zoo, dat zij zich meer dan eens in één uur vertoonden. — Het *Strottenhoofd*, het

inwendig Vlies van de Luchtpijp en *Luchtblaasjes* houdt CHALMERS voor de *Zetel* des Kinkhoests. — Gaarn hadden wij dit beweezen gevonden. — De Schrijver gispt hen, die de *Maag* houden voor de gedeeltelijke Zitplaats, en zulks ten onregte besluiten uit de Braakingen, welke, Hij zegt, uit de *Consensus* alleen te ontstaan. — Voords geeft Hij eene beschrijving van den toedragt der Ziekte buiten en onder den aanval; doch die koomt ons wat oppervlakkig voor. Veele kreegen het karacteriseerend toeval des tweeden Tijdperks (*the hooping*) in 't geheel niet. De verdeeling in twee Tijdperken verschild met de mijne daar in, dat Hij het laatste bepaald met het begin der ontlasting van de Fluimen. — Wat de *Geneezing* van het eerste Tijdperk betreft, de Lucht moet warm zijn, de Lijder moet dikwijls gehouden worden over de waassem van laauw water, waar in wat Heulsap is ontbonden. Voor den Drank verkiest Hij Sagowater, of dat van Hijsop met Hoonig, warm en dikwijls bij kleine teugen gedronken. — Met *Manna*, Rhabarber, *Magnesia*, of Glaaberszout liet Hij open lijf houden, wanneer daar bij eenige droppels Chemicale Olie en een weinig van de *Essentia Antimonii* gevoegd werden. — Den Kinderen van drie

of

of meer maanden gaf men eene *dragma* Geest van Hartshoorn, met dezelve hoeveelheid *Tinctuur van Spaansche Vliegen*, vijf of zes droppels van SIJDENHAM, en twintig droppels *Essentia Antimonie*, waar van vijf of zes droppels werden ingegeeven om de twee uuren of dikwijler met een weinig warme Thee. — Zoo ging Hij voord tot het tweede Tijdperk. Deeze behandeling werdt nochtans des noods verwisseld met Zweet- en Afgang bevorderende Middelen (*Diaphoretica Laxantia*) en Vlugzoute Poeder, vooral met de laatsten, om dat alle zuure scherpten in de Maag den Hoest verzwaarden: waarom ook alle tot zuur neigende Voedzels werden verbooden. — Bloedrijken bejaarden werden Adergelaaten, waar op na de Buikzuivering een middel werdt gegeeven, bestaande uit een vierde of half grijn *Heulsap*, zes grijnen Vlug Zout van Hartshoorn, een half grijn poeder van Spaansche Vliegen, en één grijn *Kermes Minerale*. Dit werdt in de vorm eenes Slikbroks, om de twee uuren herhaald, en telkens versch bereid. Somtijds werden, ter bevordering van den Stoelgang vijf of zes grijnen *Sal Catharticum* er bij gevoegd. — Op deeze manier herstelden veele in weinige dagen, terwijl anderen merkelijke verlichtinge vonden, het geen men, volgends on-

onzen Auteur, van de *Tinctura Cartharidum*, niet wagten kan. — Met het begin van dit tijdperk gaf Hij den Bejaarden het afkookzel, of den poeder van *Kina*, vooral de volgende bereiding:

℞. *Cort. peruv. groff. pulv. unc.* j.
Serpent. dr. ij.
Coq. in aq. Comm. pint. jß.
Adde Colat. unc. viij.
Tinct. Canthar, *gtt.* LX *vel* LXXX.
Spir. Corn. Cerv. gtt, CXL.
Essent. Antim. gtt. L *vel* LX.
M.
S. Om de twee uuren één lepel.

Nu en dan gebruikte de Lijder, met oogmerk, als boven, twee dragmen *Sal Catharticum*. Na verloop van ettelijke dagen wordt het afkookfel verfterkt met een half once fijn gewreeve Kina. — Een Kind van zes jaaren geeft men om de twee uuren één lepel, doch voor een éénjaarig Kind moet het kookfel flapper zijn. Men zorge flegts, dat dagelijks, eenigen tijd lang, een geheel *decoctum* gebruikt worde, verfchijnt de Droppelpis, dan geeft men Arabifche Gom, in water ontbonden, en laat de *Tinct. Canthar.* uit den drank. — Binnen

nen tien dagen werdt de Ziekte zoo draaglijk, als eenen gewoonen Hoest, en een week verder is de Lijder gezond. — Altijd voorkwam de *Kina* Koorts, en Stuipen. — Om den afgang zoo eigen aan dan Kinkhoest, te voorkoomen, moet het Kind weinig zuigen. — Indien de Koorts zich vertoonde overwon men dezelve met de *Tinctuur* of *Essentie* van *Spiesglas*, als een *Braakmiddel.* — De *Stuipen*, anders onder de Braaking te vreezen, werden *geweerd*, wanneer het Kind, geduurende de werking van het Spiesglas, in een *warm Bad* zat. — Het *Zuur* werdt overwonnen met Rhabarber en Kreeftsoogen, of wel met het *Sal Volat. Ol.* Men gaf dit Poeder wanneer de afgangen te veel of te weiachtig waren, met een afkookſel van Kaneel, en Nagelen, of Eikenbast met water, waar bij eenige grijnen *Tinctura Catechu* gevoegd werden. — De Schrijver dringt ſterk aan op het gebruik van Verſterkende Specerijen, en eene ſoortgelijke Leefwijze, ten einde de verlooren kragten te herſtellen. — *Pag.* 162–170.

N. 14.

N. 14.

CLOSSIUS, *Specimen Obſervationum Miſcellanearum.*

Met veel vertrouwen ſpreekt deeze Geneesheer van zijn Poeder, het welk Hij, allen drie uuren, tot de Kinkhoest bedaard, laat gebruiken, en hier in beſtaat:

℞. *Sacchar. alb. gr.* xij.
Gumm. Arab. gr. viij.
Antim. Diaphor. ō abl. gr. v.
Nitri Pur. gr. iij.
Sulph. Aurat. Antim. tert. præc. gr. ß.
M. f. pulvis. — *Pag.* 131.

N. 15.

COAKLEY LETTSOM, *Medical Memoirs on the General Diſpenſary in London.* 1774.

De Zesde Afdeeling van dit uitmuntend Werkje, bevat eenige Aanmerkingen van den Kinkhoest, welke wij ſchetzen zullen.

Na

Na *Doctor* BUTTERS Geneeswijze als nutteloos en zeer ſchadelijk verworpen te hebben (zie onze N. 12.), onderzoekt Hij de verſchillende manier, om den Kinkhoest te behandelen. — De *Aderlating* ſtaat Hij toe, onder bepaalingen, ontleend van 's Lijders geſtel, en ſterkt wijder zijn gevoelen met de gevolgen der Longontſteeking, ontdekt in drie Lijken van den Kinderen, aan den Kinkhoest geſtorven (*pag.* 247.) — Voor een *Braakmiddel* verkiest Hij het *Spiesglas* op de manier van FOTHERGIL (N. 18.), het welk Hij, om het geweld der Ziekte te ſtuiten, zelden verplicht was meer, dan twee- of driemaal te geeven (*pag.* 251.) — Het nut der *Veſicatoria* ſtrekt Hij zeer verre uit, zonder echter te durven bepaalen, of zij de Ziekteſtoffen buitenwaards lokken, of door medegevoel werken. Voords handeld Hij meer uitvoerig over het nut van den *Koortsbast.* — Hij vestigde vooral zijnen aandacht op BURTONS Methode (N. 11.), toen kort na de uitgave van deszelfs Werkje de Epidemie zich ontſtak omſtreeks *Settle* à *Yorkſhire*, alwaar ABRAHAM SUTCLIFF, COAKLEYS Vriend, een oud kundig Apothecar, de Kunst oefende. Dees verkorte de wijze van BURTON in deezer voege:

℞.

℞. *Tinct. Cort. Peruv. unc.* j ß.
Elix. Paregor. unc. ß,
Tinct. Canthar. dr. j.
M.

Drie- of viermaal daags gaf Hij hier van kleine giften, en verminderde dezelve zoo dra zich den derden dag beginsels van Droppelpis vertoonden. — De Kinkhoest duurde zelden langer dan den zesden dag na de eerste gift; schoon het middel gansch niet voor onfeilbaar moet gehouden worden. — LETTSOM stelde zijne Vriend eenige Vraagen voor, waar van wij de Antwoorden zullen laaten volgen. — De gevaarlijkste Toevallen van den Kinkhoest zijn eene koortsige Pols, bezwaarde Ademhaaling, een gezwolle bloozend Aangezicht, en *Stuipen*, die in het algemeen *Stoelgang* en *Aderlaating* vorderen. — De *Koortsbast* alleen geneest de Ziekte niet of langsaam. — Het *Elixter Paregoricum* alleen kan de slijm in de Luchtpijp niet verdunnen. — De hartsachtige deelen der *Kina* zijn beter, dan het afkooksel. — Wanneer de Droppelpis begint is het bloed genoeg voorzien van de *Tinctura Cantharidum*. Om dit toeval te voorkoomen, vondt Hij niets geschikter dan de Arabische Gom. — Nooit zag Hij daar door een bij-

blij-

blijvend ongemak veroorzaakt; ook niet, dat de Spaansche Vlieg Tinctuur den afgang bevorderde. — Indien de Lijder veel stoelgang heeft wordt de Ziekte erger en Stuipachtig. — De *Braakmiddelen* heeft Hij zelden beproefd, maar oordeeld dezelven nuttig, wanneer de Lijder niet zeer zwak noch aandoenlijk is. — De Schrijver voegd hier eene korte, maar bondige Waarneeming bij, op welke het nut der Braakmiddelen billijk gegrond wordt, te weeten; *Kinders die onder den aanval Braaken, koomen 'er gemaklijkst door*, — *Moschus* en *Calomel* zijn best geschikt tegen de *Stuipen*. — Bloedrijken diend eene *Aderlaating*, — *Visicatoria* heeft Hij nooit beproefd. — Indien de Lucht niet koud is staat Sutcliff die zijnen Lijderen toe, en schijnt, ten dien einde, het *te Paard rijden* te verkiezen. — Nimmer verloor Hij eenen Lijder, welke zijn Specifiek had gebruikt, schoon het niet altijd even goed slaagde, gelijk met drie Waarneemingen (*Pag*. 266–270.) wordt beweezen. — Bij deezen voegd Lettsom nog vier en twintig Waarneemingen, om het nut des boven beschreeven middels te staaven, doch die wij te gelijkluidend vinden, om hier te plaatsen. Het *vijftiende Geval* spreekt van een Kind, het geen te vooren Teeringachtig was en stierf. Bij de

 ope-

opening vindt men veel *waters in het Hartenzakje*, zoo dat de oorzaak des Doods niet aan den Kinkhoest, konde worden toegeschreeven. — Maar is dit besluit wel vrij van alle tegenbedenking? kan het geweld der aanvallen de afscheiding van de Waterslagaderen niet zoo veel en spoedig bevorderen, dat de Wateradertjes de Wei niet even spoedig kunnen opslorpen? — Wanneer het aankoomt op het welzijn van onzen evenmensch, moet de Arts blind zijn voor alle vooroordeel, en een geliefkoost middel niet opvijzelen boven verdiensten. — *Pag.* 241-307.

N. 16.

ETTMULLER, *Operum. Tom.* III. *Part.* I.

Dees plaats de *Oorzaak* van onze Ziekte gemeenlijk in de *Maag*; en wil, dat die *bestaat* in bedorven, niet wel verteerd en scherp *Zog*, gepaard met eene zwakke gesteldheid van dat Ingewand. Hier uit verklaard Hij den Hoest en zijne Toevallen. Bij anderen zoekt Hij de oorzaak in eene *taaie slijm*, welke de benedenmond der Maag bezet en prikkeld. — De

Braa-

Braaking houdt Hij voor het beste Geneesmiddel, en wil die bevorderen door den *vinger* zonder of met Olie, in 's Lijder mond gestooken. Om den Buik te zuiveren verkiest Hij den poeder van *Mechoacanna*. — *Pag.* 1095–1096.

N. 17.

FORESTUS, *Opera Omnia*. *Lib.* III.

Gekookte Muizen, door de Zoogster geknaauwd in des Kinds mond gestooken en door het zelve gegeeten, wil Hij als het geschiktste Geneesmiddel van den Kinkhoest aangemerkt hebben. — *Pag.* 8. Zie ook ETTMULLER, *lib. cit. pag.* 1097. — Deeze Cuur kan men FORESTUS toegeeven. De man had met de Muizen veel op, *Murium Stercus*, zegt Hij, *reficit mammas induratas:* en elders, *Murium Stercus Venerem simulat.* Gelukkig, dat hem de inval niet bekroop, om de Minnen op de laatstgemelde lekkernij te vergasten.

N. 18.

FOTHERGILL, *Medical Observations and inquiries* &c. *London*, *Vol.* III. *Art.* 30.

Dees beroemd Geneesheer, las in *Maart* 1767. het Londonsch Genoodschap een Geschrift voor, waar in Hij verzekerd, dit Poeder met veel voordeel, tegen den Kinkhoest te hebben gebruikt!

℞. *Pulv. e chel. Cancr. dr.* ß.
Tartari emetice. gr. ij.
Accurate Misceantur.

Anderhalf of twee grijnen hier van worden gewreeven onder vijf of zes grijnen van een paardachtig Poeder, het geen dan met een paplepel vol melk of water, des voormiddags, aan een Kind van één jaar wordt ingegeeven. Des anderen daags wordt de gift des noods vermeerderd, tot 'er *Braaking* volgd, het geen dagelijks hervat wordt, na dat het Lijdertje vooraf altijd eenig Voedsel heeft gebruikt. Is 'er Koorts dan werd de helft gegeeven tegen den nagt, met eenige grijnen Sal-

Salpeter en Poeder van Tegengifwortel, waar door de uitwaasſeming word bevorderd. — Voord maakt met de *Magneſia* dagelijks twee ontlastingen. — Na de vermindering der toevallen geeft men het Poeder twee dagen agter een, doch niet op den derden. Vervolgends wordt het om den anderen dag, eindelijk een- of tweemaal 's weeks, tot de aanvallen ophouden, gegeeven. Intusſchen drinkt het Lijdertje Koe- of Ezelinnemelk, en eet matig van zagte ſpijzen of vleeschnat. — Een van wijlen FOTHERGILLS aanverwanten verhaalde mij, eenige jaaren geleeden, van Hem vernoomen te hebben, dat deeze Geneeswijze in eene volgende Epidemie, minder, dan te vooren, had voldaan.

N. 19.

GESNER, *ſchreiben zur Artzenygelahrtheid und Naturkunde. Eerſter Band.*

In eenen hardnekkigen Kinkhoest, welke, ten Jaare 1768, in *Schwaben* veele Kinders wegrukten, ſlaagde dees Geneesheer na alles vruchteloos te hebben beproefd, met Pilletjes,

jes, gemaakt van *Moschus* en Extract van *Tabak*. — Zeite, 199.

N. 20.

DE HAAN, *Ratio Medendi. Part.* IV. *Ed. Leid.*

Een Kind, onder den aanval des Kinkhoest, schijnbaar verstikt, werdt voor dood weggelegd, daar na als een Drenkeling behandeld en geneezen. — *Pag.* 121.

N 21.

HANNES, *Briefe an den Herrn* BALDINGER, *uber den Friesel, u. s. w.*

In de eerste Uitgaave van deezen fraaie Brief, beweerd de Geleerde HANNES met ROSEN, dat de Mensch *maar eens* door den Kinkhoest wordt bezogt; prijst voords zijn Specifiek bestaande uit het *Sulph. aurat. Antim. ult. præc.* met den *Koortsbast*, waar mede Hij volkoomen slaagde. — In den tweeden Druk her-

herroept Hij zijne Stelling, betreklijk de eenmaalige verfchijning onzer Ziekte, om dat dezelve bij een Kind, het welk 's jaars te vooren was befmet geweest, andermaal ten voorfchijn kwam. — LEIDENFORST ftaafde deeze ervaaring met eene Waarneeming. — De Kinders des Heeren BINGER wilden niets gebruiken: doch de Schrijver liet zijn middel door den Aars infpuiten, en den Buik pappen met *Kina*, Bevergeil en warme Wijn, op de wijze van MORRIS, (zie onze N. 29.) met eenen zeer gunstigen uitflag. Zie van de eerfte Druk, *Zeite* 77 en 78; van de Tweede, *Zeite* 91. u. f. w.

N. 22.

HISTORIA MORBORUM, *qui Annis*, 1699-1701. *Vratiflaviæ Graffati funt.*

De waardige Schrijvers van dit Werk houden den Kinkhoest van eene *Krampachtige aart*; om dat de middelen tegen de Kramp meeest voldeeden. — Der Ouderen onwil maakte, dat noch Aderlaatingen noch Spaanfche Vliegplijsters beproefd konden worden. — Eenige

Krampstillende middelen worden voorgesteld, die thans meest in onbruik zijn, en gewis voor den tegenwoordigen moeten onderdoen. Men bericht ter loops, dat sommige Kinders door een toevallige Neusbloeding van de Ziekte verlost werden. — *Pag.* 21.

N. 23.

HOFFMAN (F.). *Opera Omnia. Tom.* III.

Na de beschrijving van den loop der Ziekte, haare Toevallen en eenige Gevolgen (waar onder de overdwarsche scheuting van het lighaam eens Wervels, de uitzetting der Wervelen, het verlies van Geheugen, verlamming der Handen en verdere Ledenmaaten worden geteld;) gaat dees groote Geneesheer over tot het onderzoek der stoffelijke oorzaak, en steld deeze te zijn een *dun en scherp Vogt*, geplaatst *in het binnenste bekleedsel der Luchtblaasjes*, *alwaar* gelijk ook *in het Strottenhoofd* de *Zitplaats* van den Kinkhoest wordt bepaald. — De oorzaak van deeze stoffe wordt gezogt in de *te rug geslaage Uitwaassemig*, het geen Hij onder anderen meent te kunnen bewijzen, om

dat

dat de Mazelen deeze Ziekte doorgaands voorgaan; doch wij durven, uit achting voor 's Mans verdiensten, de kragt van dit bewijs niet ontzenuwen. De Mazelen gaan niet altijd voor den Kinkhoest. Krijgen alle vatbaare Kinders den Kinkhoest na de Mazelen? Wat verband is 'er tusfchen die beiden Ziekten? — Wijders volgen eenige Waarneemingen. In de eerfte, zegt Hij, eenen hevigen Kinkhoest te hebben geneezen met *Klijfteeren* van Haver, Olie van Zoete Amandelen, Kamilsbloemen en Keukenzout, als ook met eenen drank van *China* wortel, Scerzoneeren, Heemstwortel, Zoethout en Venkelzaad. Somtijds gelukte dit bij anderen met een afkookfel van Haver en Zoete Amandelen, ook wel met gedroogde Knollen, Kanariezuiker en Saffraan, terwijl Hijfop en Veronie als Thee gedronken werden. Hij gaf ook wel twee of driemaal daags, een Poeder van *Antim. Diaphor. Læp. Cancr. pulv. Marchion*, en Salpeter met eenige zijner ftillende Druppels, waar door de meeste Lijdertjes herftelden. — In de *Epicrifis* merkt Hij aan, dat de Kinkhoest niet zelden, bij een kouden Herfst, na een' heeten Zomer, te gelijk met de Loop en Roôloop grasfeerd. Ook meend Hij, dat de Ziekte kan worden veroorzaakt door *vergiftige Dampen*

 met

met de Lucht vermengd: als mede, dat het misbruik van Druiven en andere Groenten tot de grondoorzaak deezer Ziekte veel toebrengt. —— Wijders handeld de Arts van een zwaare Epidemie ten Jaarè 1709. welke voor veelen doodlijk was, en waar van de afgeleegen oorzaak gesteld wordt te zijn geweest eene Zuidelijke Wind, den bangen Winter, en Noordelijke Winden vervangende. —— Ter geneezing diende toen *uit-* en *inwendige Krampstillende middelen;* ten welken einde de Borst werdt bedekt met de Borstzalf van de *Pharm. August.* en even zoo veel *Essentia Croci* met een weinig Kamfers, het geen dikwijl vernieuwd werdt. Met windbreekende *Klijsteeren* werd open lijf gehouden, en inwendig niets gebruikt dan een likpotje van Zoete Amandel Olie, Walschot, en sijroop van witte Slaapbollen met Haverwater. Tevens werdt de slijm van de Maag en Luchtpijp met dit middel ontbonden:

℞. *Aq. Hysopi.*
Veronicæ ā unc. j.
Essent. Croci.
Spir. Sal Ammon. ā. gtt. XV.
Syr. Mannæ cum Rhab. dr. ij.
Tartar. emet. Solub. gtt. j.
M.

Kin-

Kinders van twaalf tot vijftien jaaren, naamen de geheele gift, die van zes of agt, de helft, van drie, een vierde, waarop de *Braaking* en gemaklijker fluimloozing volgden, dit Mengſel wordt gegeeven om den anderen dag, en voords een drank van *aq. flor. tiliæ, lilior. Convall. primul. Veris, Ceraſ. nigr.* en *Veronicæ*, met de *pulv. Marchion. Cinnabar. Antim. Diaphor.* en eenige droppels *Sp. Corn. Cerv. Succ. en Eſſent. Croci*; waar bij zich de meeste Kinders zeer wel bevonden. — *Pag.* 109–121.

Onze Hollandſche Lijdertjes zijn zoo inſchiklijk niet voor eene zoo omſlagtige Practijk als de Bovenlandſche.

N. 24.

HUXHAM, *Opera Phyſico-Medica. Londini* 1769.

Bij een volbloedig Lijdertje, begint dees beroemd Geneesheer met eene *Aderlaating*, vooral wanneer het Kind koortſig, en het aangezicht onder den aanval blaauwachtig is. — Des noods werdt deeze ontlasting herhaald. — De *Braaking*, welker nut word verdeedigd, bevorderde Hij met *ſtijroop van Perſikbloemen*, *Ox-*

Oxymel Scilliticum, en een kookſel of trekſel des *Braakwortels*; want onze Schrijver begrijpt met WALDSCHMIDT, dat de Kinkhoest deels een *Maaghoest* is, om dat hij door Braakmiddelen geneezen wordt: doch hier van hadden wij gaarn een beredeneerde verklaaring gezien. Trouwens is de rede, door den kundigen HUXHAM bijgebragt, voldoende, dan kan, met geen minder regt, de Blinde Staar, welke wij dikwijls met Braakmiddelen geneezen, eene Maagblindheid genoemd worden. Men moet wel onderſcheiden of een Braakmiddel *Topice* of per *Conſenſum* werkt, of door de veroorzaakte ſchudding de Ziekteſtoffe opruimd. —— De Buik wordt gezuiverd met *Mercurius Alcaliſatus*, Rhabarber alleen, of met *Calomel.* —— Het veronderſtelde maar niet beweeze, taaie bloed, tragt Hij te verbeteren met Kwik, en de Maag te verſterken met *Kina* of ſoortgelijke. —— Der moeilijke ademhaaling koomt Hij te gemoete met Arabiſche Gom en uitgeperst ſap van *Pisſebedden*, terwijl de Hoest verzagt wordt met het *Elixir Aſthmaticum* van LE MORT, of de *Syr. Diacodii*, welke voor het veiligst ſtillend middel in deeze Ziekte wordt gehouden. —— Tegen de Nek wordt een *Epiſpaſticum* gelegd ter ontlasting van een ſcherp Vogt; het welk op het Strottenhoofd

enz.

enz. gezegd wordt te vallen. —— De Schrijver *verwerpt* eindelijk allen Specificken, terwijl Hij die beschouwd als beuzelarijen van Oude Wijven, de *Moschus* niet uitgezonderd. — Is dit niet wat te ruuw en te algemeen? mag men ter geneezing eener Ziekte uit eene Specifieke opwekkende Smetoorzaak gebooren, de mogelijkheid van een Specifiek Tegengif niet onderstellen? moet men niet zoo lang zoeken en werken tot het gevonden is? —— De Practijk der Engelschen in 't algemeen is onberedeneerd en los. *Pag.* 98.

N. 25.

LUDWIG, *Institutionis Medecinæ Clinicæ.*

De Buikzuiverende, vooral de *Braakmiddelen*, bepaaldelijk de *Hoonig-Azijn van Zee-Ajuin*, de *Braakwijnsteen* of het *Sulphur Auratum Antimonii* moeten den grond ter Geneezing leggen, waar na de *stoelgang* met Rhabarber wordt bevorderd. —— Alle smeerige verzagtende Borstmiddelen worden verworpen. —— §. 753.

N. 26.

N. 26.

MARTIN, *Geneeskundige Verhandeling uit de Zweedsche Academie, Derde Deel.*

Hier wordt verhaald, dat de Koninglijke Lijf-Arts HEDENBERG, een Kind van de Kinkhoest genas met een Braakmiddel uit de *Cortex Trangulæ.* — Bl. 382.

N. 27.

MELLIN, *Von dem Keich-husten, welcher in den Jahren 1768 und 1769. in Langensalza herrschtte.*

Sommige Kinders hadden weinig, andere eene geduurige Koorts, welke zich om den anderen dag verhefte. — Men vondt er die *tevens* met de *Pokken* of *Mazelen* waaren gekweld. — De aanval had niets bijzonders, behalven dat hij *'s nagts hevigst* was. — De meeste waaren hardlijvig, schoon de eetlust na het acces doorgaands bijbleef. Ook was dit

dit ongemeen zwaar, vooral bij Zuigelingen, zoo dat de kundige Waarneemer twee Kindertjes onder den aanval zag ſterven door verſtikking. —— Den meesten kinderen beneden drie jaaren was de Ziekte doodelijk; of zij, die der natuure overgelaaten of niet wel behandeld waren, kwijnden en ſtierven. —— De Schrijver heeft geene Breuken noch ontwrichtingen waargenoomen.

Betreklijk den oorſprong deezer geweldige Epidemie word opgemerkt, dat de Zomer des Jaars 1768. zeer warm en droog was, de Herfst koel en vogtig, waar op veel Mist volgde, ook Regen en Koude. —— MELLIN ſteld met den Heere HOFFMAN (zie onze N. 23.) eene *belette Uitwaasſeming* de grondoorzaak te zijn van den Kinkhoest, maar ook tevens eene *beſmettende ſtoffe in de Lucht*, en verklaard wijders hoe zulk een Saiſoen dit gevolg heeft kunnen te weeg-brengen. —— In den beginne hieldt Hij den *Maagſlijm* voor de *naaste oorzaak*, doch werdt daar na overreed, dat die verſlijming een louter *gevolg* was der Ziekte, vooral van de belette ſpijsverteering. — Het gevoelen van ROSENSTEIN nopens de Inſecten (zie onze N. 30.) wordt verworpen, en de Schrijver is van gevoelen, dat eene Ziekte Epidemiek kan zijn, zonder eenige Smet-

ſtof-

ſtoffe. — Om de Geneezing te volbrengen bediende Hij zich van *Braak-* en *Buikzuiverende Middelen*, midsgaders van zulken, die den Kramp ſtillen, een vermogen, het geen voornaamlijk aan de *Braakmiddelen* wordt toegekend. — Hier na diende de *Koortsbast* tot verſterking. Voor een Vomitief gaf Hij eerst den *Braakwortel*, in het vervolg echter, bediende Hij zich van den *Braakwijnſteen*, terwijl de Zoogſters van Rhabarber en bittere Maagmiddelen gebruik maakten, welke laatſten meest in Extracten beſtonden. Ook liet Hij den Kinderen ſijroop van Rhabarber ſlikken, en nu en dan *Klijſteeren*. — Zelfs Kinders van een half jaar gebruikten den Braakwijnſteen in een Mengſel van eenige oncen waters met twee of drie grijnen van dien Steen, het geen lepelwijze wordt ingegeeven, waar op de Braaking volgde, en veelen alleen daar door herſtelden. — Was er geen Braakmiddel noodig, dan gaf MELLIN het *Oxymel Scillit.* of een Poeder van *Lap. Cancr. Cremor. Tart.*, en *Sulphur. Aurat. Antimonii*, van welk laatſte niet meer dan twee grijnen bevat waaren in elk Poedertje; het geen driemaal daags gegeeven werdt, en geene Braaking veroorzaakte. — Mag ik in het voorbijgaan de onzekerheid des Werkvermogens van het *Sulph.* *Au-*

Aurat. Antim. herinneren. Zeer dikwijls heb ik bij bejaarden van zeer geringe giften telkens tot één grijn, geweldige Braakingen, en zeer benaauwde Walgingen zien ontſtaan. Ik heb meer dan eens waargenoomen, dat dit Poeder, hoewel bereid, indien de tusſchenſtand der giften te kort is, zijne werking als een Vomitief even eens doed, als of twee of drie giften te gelijk gegeeven waren. Deswegens houd ik dat middel in Ziekten van eene Stuipachtige aart, vooral bij zeer aandoenlijke Kinderen, als een der onzekerſten en gevaarlijkſten. —— Onze Schrijver gaf, om den Buik te ontlasten, dit Stroopje:

℞. *Reſin. Jalapp. gr.* ij—vj.
Diſſolv. in gutt. aliquot Spir.
Vini adde.
Syr. violar. dr. ß.
M.

Veel ſlijm, en allerlije ſoort van Wormen werden daar door ontlast. —— Om den *Kramp te ſtillen*, het geen zelden noodig was (het welk ons in zulk eene zwaare Ziekte zeer bevreemd) gaf Hij vijf droppels *Laud. Liq.* SIJDENHAMI in een' vollen lepel water. —— De *Koortsbast* werdt in allerlei vorm, met even

goed gevolg, gebruikt, inzonderheid wanneer het *Extractum Cascarillæ* daar bij gevoegd was. — Alles wordt bevestigd met een dagverhaal van zes Lijderen, waarna de ongelukkige uitslag bij anderen getrouw wordt verhaald. — Van drie en zeventig, welken onzen Geneesheer had behandeld, stierven zeven, waar van Hij de Oorzaaken en haare Gevolgen beschrijft. — Van dit Werk is ook een breedvoerig Uittreksel te vinden in SANDIFORTS *Bibliotheek* X. *Deels*, *Bl.* 391-408.

N. 28.

MILLAR, *Observations on the Asthma and the Hoopingcough.*

Hij vondt de *Essentia Antimonii* bij zijne Kinderen voordeeliger dan andere Braakmiddelen. — Was de ademhaaling zeer bezwaard en de Long bezet, dan werdt een *Vesicatorium op de Borst* gelegt. — In den beginne liet Hij anderhalve *dragma* Duivelsdrek in zes of agt oncen Polei-water ontbonden, op eenen dag toedienen. — De meeste van onzen Lijderen, geloof ik, zouden in weerwil van het ge-

gezag der ganſche Faculteit dien drank den nek toekeeren. — De *Koortsbast* kwam te ſtaade, wanneer Koorts gedreigd werdt of reeds plaats had. — Voords tragt Hij, met het gezag der nieuwſte Geneeskundigen te ſtaaven, dat het *Spiesglas* in dit geval het geſchiktſte *Braakmiddel* is. — Maar nogmaals ontken ik dit, en ons gezag is de Rede, toegelicht door de Ervaaring, gelijk ik heb beweezen. — Het *inwendig gebruik van Spaanſche Vliegen* op de wijze van BURTON (N. 11.) wordt verworpen, en meer prijs geſteld op het ſmeeren van den Rug en Buik met deeze bereiding;

℞. *Ol. Laurin. unc.* j.
Tinct. Canthar. dr. ij.
Ol. Olivar. q. ſ.
f. Linimentum.

Wanneer men puistjes op en rondom de gewreeve plaatſen beſpeurd, dan is de uitwerking des te voordeeliger. — *Pag.* 131. &c.

N. 29.

MORRIS, *Medical Obſervations and Inquiries, London. Vol.* III. *Art.* 27.

De Schrijver bevestigd het nut des Bevergeils tegen den hardnekkigſten Kinkhoest bij zijne en andere Kinderen.

N. 30.

ROSEN *van* ROSENSTEIN. — *Handleiding tot de kennis en Geneezing van de Ziekten der Kinderen.*

De ontlasting van ſlijm is een gevolg van de prikkeling. — De Ziekte is even *beſmetlijk* als de Pokken en Mazelen, zoo zelfs, dat de Dienstboden gezegd worden, de Ziekte van het eene in het andere huis te brengen, en Hij dit onweetend heeft gedaan. — *Men word maar eens beſmet*, het geen eene twee en dertig jaarige ervaaring den Lijf Arts heeft geleerd. — De Ziekte is om den anderen dag er-

erger; ſomtijds met, ſomtijds zonder Koorts. — Voords wordt de Kinkhoest in zijne grootſte hevigheid beſchreeven, zoo als wij die hier te Lande zelden zien. —— Hij houdt eene *vreemde Zaadſtoffe* voor de waare oorzaak, en vermoed, dat die in *Inſecten* beſtaat. — *De Maag* word beſchouwd als de *voornaamſte Zitplaats* der Ziekte, en de *Stuipachtige* Hoest toegeſchreeven aan het medegevoel. —— *De voordplanting wordt best geſtuit door het ontwijken der beſmettinge welke zich zeer verre uitſtrekt.* — Voords verhaald de Schrijver uit LINNÉ, dat de gemeene man in *West-Gothland* het *Ledum Paluſtri* (den Wilden Rosmarin) tegen onze Ziekte, met veel nuts, als Theedrinken. — Wijders wordt uit TRILLERS *Pharm. Extemp. Pag.* 206. beweezen dat de *Moſchus* even dienstig, waarom het Julep *e Moſcho* tot zes oncen daags word aangepreezen. —— Eindelijk dringt Hij aan op het beproeven van *Wormdoodende middelen*, waar van Hij niets minder verwagt, dan, dat de Kinkhoest binnen korten tijd zoude worden geſchrapt van de Lijst der zwaare Ziekten. — Hij pleit voor het nut der *Braakmiddelen*, en kiest boven allen den *Braakwortel*, van één tot zes grijnen, des noods tot de volkoomene geneezing herhaald. Vooraf echter moet een bloedrijke worden *Adergelaaten.*

ten. — Eene *Klijsteer* is geschikt tegen de Hardlijvigheid, de *Koortsbast* tegen de tusschenpoozende Koorts, en de Ezellinnen melk, om te versterken, en te voeden. — *Bladz.* 378-388.

N. 30*.

SANDIFORT, *Geneeskundige Bibliotheek*, *zesde Deel.*

De Kinkhoest, welke ten Jaare 1768, in *Stockholm* vrij sterk doorging, taste eenige Ingeënten Kinders aan, welke daar door gevaarlijk werden, en eenen het leven kostten. — Het geschiktste Geneesmiddel was de *Braakwortel* van één tot twee grijnen met Zuiker, allen twee of drie uuren gegeeven. — *Bladz.* 920.

SIMS, *Observations on Epidemick Disorders.*

Dit Werk behelst onder anderen goede zaaken eene beschrijving des Kinkhoest, welke ten Jaare 1767. vrij geweldig was, en geen vatbaaren spaarde. — *Zelden of nooie krijgd men dien*

dien andermaal, doch de Heer SIMS moest de reden van zijne twijfeling hebben opgehelderd. —— De remitteerende Koorts, welke de beginnende Epidemie verzelde, verdween naderhand. — De Ziekte houdt Hij *besmetlijk*. — De Bejaarden braakten minder dikwijls maar loosden meer ſlijm, dan de Kinderen. —— Bij hen, die ſtierven, en wier getal gering was, volgde eene Uitteering (*Marasm.*). —— Men deed *Aderlaatingen* en vond het Bloed dik, Purgeermiddelen waaren ook noodzaaklijk: maar het een noch het ander overwon de Ziekte. *Braakmiddelen* hadden daarom de voorkeur, en van dezelven de *Braakwortel* boven de Zee-Ajuin, hoewel zij ſomtijds, met goed gevolg, ſaamgevoegd werden. Alleen bij mislukking van deezen was het *Spiesglas* onontbeerlijk. De *Koortsbast*, een *Koud Bad*, de beweeging, vooral *te Paard*, dienden tot verſterking. *Opiaaten* en andere Krampſtillende middelen, *voldeeden niet*. —— *Pag*. 92–94.

N. 32.

STRANDBERG, *Geneeskundige Verhandelingen van de Zweedsche Academie. Eerste Deel.*

Dees Geneesheer zag den Kinkhoest in de Jaaren 1745, 1747 en 1748. welke, ondanks de beste hulp, tien of elf weeken bij elken Lijder duurde. —— De middelen door Hem beproefd maar onvoldoende bevonden, worden opgeteld, doch ik vind onder dezelve eenigen, welken mij bevreemden door Hem te zijn aangewend, om dat zij, toen STRANDBERG dit Stuk schreef, over lang verworpen waaren (*Bl.* 271.) —— BURTONS Specifiek (zie onze N. 11.) acht Hij met rede te gevaarlijk. —— *Aderlaatingen* gedoogde de tedere Moeders niet. —— De Middelen, welken voords, ter verzagting, aan de hand worden gegeeven (bl. 273.) deeden niets tot versterking: doch nopens deezen hebben wij de zoo even gemaakte Aanmerking. — De Arts werdt gémelijk door zijne geduurige te leurstelling, en begon te overdenken; *voor eerst*, of de algemeene oorzaak, welke de slijm van de Long en Luchtpijp verdikt, niet moest gezogt worden in de

Lucht;

Lucht; *ten tweeden;* of men niet *ſlegts eenmaal* de Ziekte ondergaat, en de prikkel zelve de Zenuwen voor eenen tweeden aanſlag onvatbaar maakt. Hij begreep *ten derden*, dat de Kinkhoest gelijk is aan een onverwagt gelach, het welk langen tijd duurd, uit alles beſloot Hij, dat dees Hoest *Krampachtig* is van aart, en bewijst zijn beſluit. —— Toen gaf de Arts, om den ſlijm te ontbinden, Borstmiddelen met het *Arcanum Tartarie*, *om den Kramp te ſtillen* den *Koortsbast*, en genas met het een en' ander in drie weeken tijds, eene Ziekte, aan welke te vooren twee of drie maanden beſteedt werden. Wijder geeft Hij eenige Voorſchriften van Slijmſnijdende, Purgeer- Buikzuiverende en Krampſtillende Middelen, waar na de Leefregel en andere, genoeg bekende zaaken voorkoomen. —— Eindelijk vraagd de Waarneemer met veel bedeesdheid, of er geen middel beter van ſmaak, dan het *Oxymel* van Zee-Ajuin zoude te vinden zijn? en voegd daar nevens twee andere Vraagen van even groot gewicht. – De ganſche Geneeswijze is, naar mijn begrip, met meer ophefs voorgeſteld, dan zij verdiend, en waarlijk zoo modern niet, als de Schrijver dezelve doed voorkoomen. — *Bladz.* 268—284.

N. 33.

Sijdenham, *Opera Universa, Lugduni Batav.* 1741.

Hij beweerd, dat de Kinkhoest altijd *zonder Koorts* is; alle *Borstmiddelen onnut* of ſchadelijk zijn, en kend geene Geneeswijze geſchikter dan Aderlaatingen en zeer zagte, dikwijls herhaalde *Purgantia.* — *Pag.* 311, 312.

N. 34.

Teichmeijer, *Inſtitutiones Parthologicæ & Practicæ.*

Ter geneezing onzer Ziekte verkiest dees Schrijver met de meeste *Stahliaanen*, Gommen, Oliën, en verdoovende Middelen, als Anijs, Venkel, enz. ſap van Ajuin, onder den asch gebraaden, moet tegen de Voetzoolen van het Kind gelegdt en der Minne ingegeeven worden. — Wijders geeft Hij het Lijdertje twee droppels van den *Spiritus Salis Ammo-*

moniaci: doed Walschot onder het Voedsel, en heeft veel vertrouwen op zoete Borstpoeders. — *Pag.* 397.

N. 35.

THOMPSON, *Medical Consultations.*

De naaste oorzaak steld Hij te bestaan in *slijm*, en te *huisvesten* bijden in de *Long* en *Maag*: — Wil de geneezing betragten met het verwisseld gebruik van *Braak* en *Purgeer-middelen.* — Na dat de slijm is ontlast, geeft Hij verzagtende Artzenijen, als mede de *Kina* en andere *Bitteren.* — De hoest wordt bedaard met *Tinctuuren*, *Opiaaten*, *Voetbaaden* en *Blaarmiddelen*, terwijl het Voedsel ten allen tijden zeer streelend weezen moet. — In een Naschrift werdt gezegd, dat toen ter tijd (1773) een Kinkhoest in *London* heerschte, waar in *herhaalde Aderlaatingen* te pas kwaamen het geen aan den langduurigen Vorst wordt toegeschreeven. — *Pag.* 55—58.

N. 36.

N. 36.

TISSOT en BICKER, *Raadgeevingen voor den gemeenen man.*

De Ziekte is *zeer besmetlijk*, tast den mensch *maar eens* aan. —— De oorzaak schijnt men *meest in de Maag* te zoeken. —— Het getal der aanvallen wordt dagelijk bepaald van zeven tot tien, 's nagts doorgaands minder. —— Elke aanval is een *Kramp* niet ongelijk aan de Stuip-achtige aandoening van eene geweldige Niezing. —— Voords worden de Toevallen beschreeven. —— Men merkt aan, dat de Lijders, om den anderen dag, gemeenlijk erger zijn en Koortsig. —— Vervolgends leesd men de Gevolgen van een' zeer hardnekkigen Kinkhoest. —— Behalven de *ontwijking der besmette plaats*, is tot hier toe niets ter Voorbehoeding uitgevonden. —— Voords wordt met lof gewaagd van het bekende Engelsche Middel, bestaande in anderhalf of twee dragmen *Duivelsdrek* met zes of agt oncen *Poleiwaters*, het geen slapper of sterker gemaakt en dagelijks ingegeeven wordt. Tevens laat men *Braaken*, legt des noods een *Vesicatorium* op de Borst, en versterkt

ſterkt daar na met den *Koortsbast.* —— Eindelijk volgd des Auĉteurs wijze van behandeling, die ruim zoo geſchikt zou kunnen zijn, dan de afſchuwlijke Engelſche Krampſtillende drank, en hier in beſtaat; *voor eerst:* eene zagte Dieet, bedaarde Ziel, koele Lucht, enz. Ten *tweeden*, de bloedrijken eene *Aderlaating. Ten derden*, in den beginne een- twee- of driemaal herhaalde *Braaking* met den *Braakwijnſteen* of *Ipecacoanna. Ten vierden;* Hij bezorgt drie of vier ſtoelgangen daags met den Cathuizer-poeder, of met *Sulphur. Auratum Antimonii. Ten vijfden*; de Lijder moet dagelijks veel *Slakkenmelk* drinken. Bij deeze gelegenheid wordt verhaald, dat de Schrijver veele Kinders heeft geneezen met de Moeders of Minnen deeze Melk te doen gebruiken. Des Winters geeft Hij Slakkenſtroop. *Ten zesden;* tegen de rusteloosheid koomt een zagt-ſlaapmiddel te pas, en *ten zevenden*, na de behoorlijke ontlasting, de Koortsbast met Arabiſche Gom en *Terra Catechu.* Eindelijk, *ten agtſten;* wanneer de verſtikking te vreezen is, wordt het Kind behandeld als iemand, die flaauw is en men tragt, door den vinger, in de keel geſtooken, de Braaking te verwekken. —— In den beginne, zoo wel als in de grootſte hevigheid des Kinkhoest, worden alle heete dingen verwor-

worpen, waar voor men echter naderhand minder te vreezen heeft. — Bladz. 378—386.

N. 37.

TRALLES, *Usus Opii*, *Sect.* IV.

Dees groote Geneesheer ſteld de oorzaak deezer Ziekte te zijn een *taaie ſlijm*, geplaatst in de *Maag*. Deswegens grond Hij daar op de neeswijze, welke met Braak- en Buikzuiverende Middelen moet volbragt worden. Deeze eenvouwige handelwijze is Hem wel honderdmaal gelukt en Hij heeft alleen met *Manna* en bittere Maag Tinctuuren veele Kinders geneezen.

N. 38.

VALLE (DE LA), *Journal de Medicine*, *Tom.* XXVIII.

Het *koud water op de Borst* gelegd, wordt gehouden voor het geſchiktſte Geneesmiddel van den Kinkhoest, ſchoon de Schrijver daar na

na de *Braakmiddelen* noodig oordeeld. —— *Pag.* 336.

N. 39.

VOGEL, *Academicæ Prælections.*

Na eene beknopte opgaave der Oorzaaken en Toevallen des Kinkhoests, zegt deeze ervaare Geneeskundige, dat, wanneer de Kinderpokjes te gelijk met onze Ziekte grasseeren, de Kinders, welke door de laatste aangetast zijn, voor dien tijd meestal van de eerste vrij blijven. —— Eene Gerst of andere Koorts met uitslag, gaat den Kinkhoest somtijds voor, of volgd op denzelven. —— Na de Ziekte worden sommige gedreigd met Uitteering, of houden Zwellingen, Ontsteekingen en Verzweeringen in de Keel over. —— De Geneeswijze bestaat in 't gemeen in het gebruik van Borstmiddelen, gepaard met zulken, die den *Kramp bedaaren*, en de Uitwaassening bevorderen. —— *Braak-* en *Purgeermiddelen* wil Hij nu en dan verwisseld hebben, maar staat geen van bijden toe voor den agtsten dag. —— Gestadig moet de Lijder zoete Melk en Water met Hoonig of Suiker warm drin-

drinken, of een afkookſel van Chinawortel met Melk. Intusſchen worden drie deelen van het *Elixer Pectorale* van WEDELIUS, gemengd met één deel *Spir. Nitr. Dulc.* om de twee uuren tot twintig of dertig droppels gegeeven. Anders bediene men zich van dit Mengſel:

℞. *Aq. Hyſope. unc.* vj.
Elix. Pector. WEDELII.
Liq. Corn, Cerv. Succ. ā. *dr.* iij.
Syr. Althææ FERNELII. *unc.* j.
M.
S. Allen twee uuren één lepel.

— Naar bevind van zaaken kunnen hier bij eenige grijnen *Moſchus* gevoegd worden. — Den naderenden aanval meent Hij te kunnen verzagten door een afkookzel van Heemstwortel met *Syrupus Diacodii:* Ook verwerpt Hij niet een *Decoctum* van *Kina* met de *Liquor Cornu Cervi Succin.*; en Hij beloofd veel goeds van eene wrijving der Lenden met *Olie van Scorpioenen.* — Eene *Aderlaating* kan des noods dienstig zijn. — In dit geval zijn de beste *Braakmiddelen* het *Sulph. Aurat. Antimm.* de *Kerm, Miner.* en het *Oxymel Scillit.* en het geſchikſte Buikzuiverend Middel is de *Manna* of *Scammoneum.* — Eindelijk worden alle Spe-

Specifieken verworpen, om dat zij doorgaands mislukken. — Groentens zijn het beste voedsel. —— *Pag.* 509—513.

N. 40.

WAGHLIN, *Geneeskundige Bibliotheek. Zesde Deel.*

In de Epidemie, waar van aldaar wordt gesprooken, hadden veelen de Pokjes en den Kinkhoest te gelijk. —— Die echter voor af de laatste Ziekte hadden, en *Braakmiddelen* gebruikten, bleeven meest al vrij van de Kinderpokjes, vooral wanneer tevens *Moschus* en *Kamfer* gebezigd werdt. —— *Wilde Rosmarin* (*Ledum*) deed veel nuts, wanneer het met melk gedronken werd. —— In het derde en vierde tijdperk der Pokjes was de *Koortsbast* zeer nuttig voor beiden Ziekten, —— *Bladz.* 546.

N. 41.

WAHLBOM. *Ibidem.*

In de doorgaande Keelziekte en Kinkhoest, welke in den Jaare 1769. de kinders tevens aantastten, deeden de *Braakwortel* en bladen van de *wilde Rosmarin* het meeste nut. — *Bladz.* 552.

N. 42.

WERLHOFF, *Comm. Liter. Norimb.* 1733.

Na dat deeze beroemde man alles had voorgesteld het gene Hij zonder vooroordeel had beproefd, geeft Hij dit troosteloos besluit, *dat het middel, om den Kinkhoest te geneezen, te dier tijd nog niet was gevonden.* — *Pag.* 172.

No. 43.

WILLIAMS, *Some Histories of weunds with a few remarks on the konvulsive Cough, of the Year* 1764. *Sec. Vol.*

Een juffrouw loosde met den flijm uit de keel, onder den aanval van eenen hevigen Kinkhoest, twee steentjes, waarna de Ziekte verdween. —— In deeze Epidemie zag de Waarneemer soortgelijke *vlakken in de keel*, als bij eene ligte verzweering, hoewel de slikking daar door niet belemmerd werd. —— Om de Ziekte te geneezen was niets zoo voldoende, als de ongewassche kalk van Spiesglas, (*calx antimonii illota*). —— Meesal was het zeker, dat de prikkeling en neiging tot hoesten door de Arabische Gom verminderd werd. — Met veel voordeel werd de *Kina* gepaard met de zoo even genoemde kalk. —— Naar zijn gevoelen is de Kinkhoest altijd verzeld met eene ontstooke zwelling en verzweering in en om de spleet des strottenhoofds. —— *Pag.* 49—59.

§. CXXV.

Schoon het onnoodig is, om de nuttigheid van deeze Lijst nader aan te dringen, begrijpt

 men

men echter, dat zij ook geſchikt is, om, t'eener zijde de gepastheid van de keuze der Heeren Vraageren, van de wijze der inrichtinge des Voorſtels, zoo wel, als om, aan den anderen kant, de orde en uitvoering van mijn Andwoord te billijken. Dikwijls moest ik verſchillen van het gevoelen veeler waardige Mannen, doch dit was altyd met weerzin. Wanneer de onfaalbaare waarheid ſpreekt, moet de vriendſchap van *Socrates* en *Plato* wijken. Worden wij door de ervaaring geleerd, dan geldt geen gezag. Hoe het zij, ik zal mijn oogmerk hebben bereikt, indien deeze onderneeming iets zal hebben toegebragt aan de kennis en geneezing eener Ziekte, welke onze lieve telgen veelal droevig foltert, en de ouderlijke aandoeningen ten top voert! van eene Ziekte, welke niet zelden den getrouwſten bijſtand van den doorzichtigſten Arts te leur ſtelt, de hoop in rook doet verdwijnen, en de blijdſchap verwisſelt in traanen. Mislukt deeze poging, dan zal ik het gebrekkige van mijn werk ontdekken, uit de meer verdienstelijke vruchten der ervaaring mijner mededingeren. Hoe het zij, nimmer kan het mij berouwen, ook ditmaal, in het midden van veel gewoels, mijne ledige uuren, ten nutte van het nageſlacht, ter bevordering der edele Geneeskunde te hebben geſleeten.

DIS-

DISSERTATIO

AD

QUÆSTIONEM,

AB INCLYTA SOCIETATE ARTIUM ET SCIENTIARUM PROVINCIÆ TRAJECTINÆ PROPOSITAM.

„ *Quænam Tussis ferinæ est Natura? Quænam*
„ *propria Sedes? Quænam Caussæ? Quænam dia-*
„ *gnosis? Quænam Symptomata atque Sequelæ?*
„ *Quonam nititur fundamento ejusdem prognosis?*
„ *An plus semel eosdem corripit homines? An*
„ *contagiosa est, nec ne? Si contagiosa; Quomodo*
„ *a contagio præcaveri potest? Quænam optima*
„ *eidem Medendi Ratio est?*

CONSCRIPTA A VIRO DOCTISSIMO

JACOBO THIENSIO VAN DE WYNPERSSE

Med. Doct. Nosocomii Lugd. Bat. Medico,

Cui Nummi argentei Præmium a Societate fuit adsignatum.

„ *Inter inventa maximi ponderis detecta Corticis Peru-*
„ *viani in Tussi Convulsiva praestantia merito reponenda :*
„ *donec ipsius fomitis, a quo oritur, per specifica mox*
„ *sub initium mali destruendi ars, quae huc usque nos*
„ *latet, nobis innotuerit.*"

J. A. Murray *Opusc. Vol.* I. *pag.* 308.

DISSERTATIO

AB

QUÆSTIONEM,

AB INCLYTA SOCIETATE ARTIUM ET SCIENTIARUM PROVINCIÆ TRAJECTINÆ PROPOSITAM.

„ *Quænam Tussis ferinæ est Natura? Quænam*
„ *propria Sedes? Quænam Caussæ? Quænam Dia-*
„ *gnosis? Quænam Symptomata atque Sequelæ?*
„ *Quonam nititur fundamento ejusdem Prognosis?*
„ *An plus semel eosdem corripit homines? An*
„ *contagiosa est, nec ne? Si contagiosa, Quomodo*
„ *a contagio præcaveri potest? Quænam optima*
„ *eidem Medendi Ratio est?*

Incognitam veteribus tussin ferinam, adeoque nullam ejusdem in horum libris obviam mentionem, mancam admodum minusque completam ejusdem, quam apud varios auctores recentiores offendimus, historiam, nondum sublata omnia

 de

de ejusdem natura dubia, & Pathologorum de vera ejusdem sede dissidia, morbi ætiologiam ab omni dubio haud plene vindicatam, summam aliquando vehementiam, funestum haud raro exitum, atque nondum compositas de optima illi medendi ratione lites, huic problemati, ab inclyta Societate Artium & Scientiarum Trajectina proposito, ansam dedisse, nullus dubito.

„ *Quænam Tussis ferinæ est natura? Quænam*
„ *propria Sedes? Quænam Caussæ? Quænam*
„ *Diagnosis? Quænam Symptomata atque Seque-*
„ *læ? Quonam nititur fundamento ejusdem Pro-*
„ *gnosis? An plus semel eosdem corripit homines?*
„ *An contagiosa est, nec ne? Si contagiosa;*
„ *quomodo a contagio præcaveri potest? Quænam*
„ *optima eidem Medendi Ratio est?"*

Solvendæ tanti momenti quæstioni, elapso licet ferme constituto ejusdem solutioni temporis spatio, atque virium tenuitatis probe mihi conscius, summæ tamen argumenti dignitatis convictus, operam navare & dictas quæstiones tribus sectionibus examinare suscipio.

Prima in Morbi Naturam, Symptomata, Caussas atque Diagnosin inquisiturus,

Altera de Morbi Prognosi,

Ter-

Tertia denique de ejusdem Prophylaxi atque Curatione acturus;

Quæ conamina, ſi optato haud penitus deciderint ſcopo, atque vel aliquam ſummi momenti rei lucem affuderint, voti compos ero.

SECTIO PRIMA.

De Tuſſis ferinæ Natura, Sede, Cauſſis, Symptomatibus atque Diagnoſi.

§. I.

Tuſſis ferina, quæ & *tuſſis clangoſa*, *convulſiva*, *delaſſans*, *ſuffocativa*, *furibunda*, *ſtomachica*, *pertuſſis*; Angl: *Chink-cough*, *Hooping-cough*; Gall: *Coqueluche*; noſtratibus *Kinkhoest*, (quorum nominum ſuo, ni fallor, loco patebit ratio,) audit; veteribus, apud quos haud ullam aptam ejusdem offendimus mentionem aut deſcriptionem, plane incognita fuiſſe videtur, & ineunte demum ſeculo decimo quinto in Europam ex Africa probabiliter translata, & anno 1414 in Gallia primum apparuiſſe, Auctore Franbisco Valeriola, cenſetur.

Commode deſcribi poſſe videtur „ *Tuſſis cita* „ *& vehemens*, *inſpiratione plena*, *ſonora*, *galli* „ *cantum quodammodo referente*, *vomendi niſu* „ *variisque magis minusve vehementibus*, *nomina-* „ *tim convulſivis*, *ſymptomatibus*, *ſtipata*, *per*

„ *tim*

„ *paroxyſmos invadens*, *tenellis imprimis fu-*
„ *neſta*." — De datæ deſcriptionis, quæ variorum Noſologorum deſcriptioni congruit, valore quo plenius conſtet, antequam morbi ſedem atque naturam indagare incipiam, eandem hic loci breviter exponere juvat. — Eſt itaque.

I. *Tuſſis cita & vehemens*, *inſpiratione plena*, *ſonora*, *galli cantum quodammodo referente*, *ſtipata*. — Hac quippe invadente tuſſi, moleſte reſpirant ægri, atque ore aperto ac dilatato vi quaſi thoracis cavo aërem ſugunt, qui in vias aëreas irruens, ſibilum ſonumque ſingularem, qui galli cantum magis minusve æmulatur, excitat, quo facto celeris atque violenta inſequitur exſpiratio; atque ſic horrendo cum clangore, aſininum referente, aut ferarum mugitibus ſimili, tuſſis erumpit: quibus phænomenis (quod abunde probant varia, quibus vulgo inſignitur hic morbus, *tuſſis clangoſæ*, *furibundæ*, *ferinæ*, *pertuſſis*, Angl. *Chink-cough*, *Hooping-cough*, Belg: *Kinkhoest*, nomina) hanc ab omni alia tuſſi diſcernere vel ipſi norunt Artis ignari; quibusque exponendis ſuo loco, ubi de morbi natura atque Symptomatum ratione erit agendi locus, operam daturus ſum.

II.

II. *Vomendi nisus & varia, magis minusve vehementia, nominatim convulsiva, eandem comitantur Symptomata.* —— Morbi scilicet initio, quo eundem plene discernere non licet, levis atque sicca tussis, Catarrhali analoga, lingua sicca alba, amarus in ore sapor, nausea, aliquando alvus obstipata, cephalalgia atque febris observantur. Elapso decem, duodecim aut & quatuordecim, raro plurium, dierum spatio, vehementior, diuturnior atque humida tussis evadit, & per paroxysmos revertitur. Invadente paroxysmo, quem ex ingrata, a cordis scrobiculo fauces petente atque ad tussiendum incitante, titillatione subinde aliquamdiu, raro quatuor horis ante paroxysmum, quale quid memorat Doct. W. BUTTER *Treatise on the Kinkcough pag.* 3, *seqq.* præsagiunt ægri; spasmodice constringuntur trachea, larynx partesque vicinæ, unde molesta redditur aut impeditur respiratio, anguntur miseri, vel adeo ut doleat caput, tumeat, rubeat, liveat facies, turgeant capitis collique venæ, micent arteriæ, turgentes e tumidis palpebris protuberent oculi, erumpant lacrymæ, largi promanent sudores, disrumpantur cicatrices, (vid. SWIETENII *Comment. in Aph.* BOERHAVII *T. I. pag.* 444.) insciis elabantur lotium atque excrementa alvina, anxii per conclavia decurrant, manibus pul-

pulſent, calcibus feriant, convellantur, concutiantur miſeri, aut, niſi arreptis manuum ope obviis quibuscunque corporibus ſibi caveant, in terram proſternantur, mortuos aliquandiu plene referentes; capite porro parietibus manibusque ſtabili cuidam corpori firmiter innixis varios thoracis musculos in actum ducere, ut reſpirationem promoveant, moleſtum rejiciant ſtimulum atque inſtantem prævertant ſuffocationem, conentur eo ſæpe cum ſucceſſu, ut ſoluta aliquantiſper conſtructione per apertum os aër in laryngem cum ſibilo quodam atque ſono acuto penetret, atque plenam & profundam lente factam inſpirationem mox celeris, vehemens atque ſonora inſequatur exſpiratio, atque ſic clangoſa producatur tuſſis; quæ, ſi pituita, initio tenuis atque tenax, dein magis cocta minusque lenta, tuſſi æque ac illam comitantibus vomitu atque ſternutatione rejicitur, immunes a præſentiſſimo interitu miſeros, in vehementiori morbi inſultu admodum defatigatos, in leviori ad ludos atque intermiſſa exercitia protinus redeuntes, pro tempore præſtat; alias addita vi paroxyſmos repetit.

Huic morbo, qui, deglutita, ut ſolent infantes, tenaci pituita tuſſi rejecta, mox iterato exacerbatur paroxyſmo, junguntur nonnunquam

quam præter dicta Symptomata, anorexiæ, raro diarrhoea, urina tenuis, aquosa, singultus, intestini recti prolapsus, hæmorrhagiæ variæ, sæpius narium, rarius oculorum aliquando hæmoptyses, apoplexiæ, phrenitides; dum aliquando viscerum abdominalium obstructiones, hydropem, rhachitidem, hernias, intestini recti prolapsus, gibbera, paralyses, ossium caries, fracturas (*a*), abortum in gravidis producit; nec raro in ipso paroxysmo, præclusa aëri via, suffocati aut convulsi pereunt, aut morbi diuturnitate, nutritione depravata, macie, febre hectica, phthisi pulmonali, diarrhoea colliquativa, atrophia, marasmo consumti succumbunt miseri.

III. *Per Paroxysmos invadit.* —— In hoc quippe morbo, qui aliquando febris intermittentis normam sequitur, atque tertio die exacerbatur, per periodos, alias fixos, alias irregulares, tussis redit, & paroxysmos, qui a levis-

(*a*) Fracturas, licet rarissime certe tussi ferinæ jungantur, atque vix inter morbi Symptomata locum mereantur, ideo tamen hic loci memorasse juvat; quoniam ægro, nulla cacochymia scorbutica, venerea, aut scrophulosa insigni, costam hac tussi diffractam fuisse *in Medical and Chirurgical observations pag.* 55. *seqq.* memoriæ prodidit B. GOOCH.

viffimis cauffis, motu v. c. vehementiori, paftu lautiori, animi pathematibus violentis, fumigatione nimia, potu frigido, &c. provocantur, aliquot, fubinde feptem, decem pluresve de die, noctu vero minus frequentes, habere folet; licet tamen & aliquando, quod in cæteris notarunt doct. BUTTER *l. c.* & MELLIN *von den keichhuftender kinder, &c. pag.* 11. nocturno tempore frequentiores, quam diurno, obfervantur. Maximam autem paroxyfmos inter, tum ratione temporis, quo invadunt atque durant, tum ratione vehementiæ, tum ratione intermiffionis, in variis non tantum epidemiis, fed & eadem graffante conftitutione epidemica in variis ægris, differentiam obfervari, e diverfis plurimorum obfervatis abunde conftat.

IV. *Tenellis inprimis funefta eft.* —— Hujus rei veritatem teftentur tot diriffimi hujus morbi epidemice graffati hiftoriæ, a variis auctoribus fide dignis memòriæ proditæ, quibus recenfendis, ne cognita tradendo benevoli Lectoris patientia abuti velle videar, non immorabor; teftentur tot variarum regionum necrologia; unde, ut reliqua filentio mittam, in fola Suecia, Auctore Ill. ROSENIO A ROSENSTEIN *Handl. tot de kenn. en geneesw. van de Ziekten der kinderen* I *Deel p.* 465, 43393 intra

tra ſedecim annorum ſpatium dicto morbo infantes ſuccubuiſſe liquet; teſtetur denique ipſa noſtra Patria, ab hoc haud ſecus, ac ab aliis, morbo horrendam paſſim incolarum ſtragem paſſa, atque blanda incrementi ſpe miſere fruſtrata. —— Dum autem per infantes diriſſimum longe lateque diſſeminat venenum, iisque præſentiſſimum haud raro intentat aut ipſo actu provocat interitum; ætate provectioribus ipſisque adultis plerumque quidem, non vero conſtanter, parcere hunc morbum, licet tamen hi longe minus ab eodem, quam tenelli, incurrant vitæ periculum, indubia docent Medicorum obſervata; quorum farraginem, niſi prohiberet impoſita brevitas, enumerare facile foret. Conferri tamen e plurimis, ſpeciminis loco, poterunt doct. BISSET *Medical Eſſays and obſervations pag.* 173. *ſeqq.* TISSOTS & BIKKERS *Raadgeeving voor de gezondheid van den gemeenen man, pag.* 392. CULLEN *Firſt Lines of the Practice of Phyſic.* §. 1403.

§. II.

E tradita hactenus morbi deſcriptione, quid de ejusdem *Natura* ſtatuendum ſit, colligitur facile, eumque ſummo jure *Convulſivæ* nomine inſigniri, attendenti abunde liquet.

quet. — Militant pro *convulſiva* morbi *natura*.

I. Varia morbi *Symptomata*, quæ ſpasmodicam primarum viarum atque organorum pneumaticorum aliarumque partium conſtrictionem, & abnormem ſyſtematum nervei atque vaſculoſi actionem manifeſte denotant; qua de re ſuo loco, ubi exponendis ſymptomatibus occupabor, plenius conſtabit.

II. Confirmat ulterius *periodicus morbi decurſus*, aliorum morborum ſpasmodicorum analogus. — Per paroxyſmos enim, ut videmus, ſive certæ periodo affixos, ſive minus regulares, post breviores longioresve intermiſſiones revertentes, invadit morbus: quare cum febribus, colicis icterisque intermittentibus, &c. quos pro morbis convulſivis ſalutare haud facile dubitabunt exercitati in praxi clinica Medici, convenit.

III. Arguunt porro morbi *cauſſæ*; nec ſeminia tantum, quæ ſolidorum teneritudinem, ſyſtematis nervei irritabilitatem ſummamque in morbos convulſivos proclivitatem, ut evidentius ſuo reddetur loco, denotant; ſed & ipſæ, quæ paroxyſmos incitare, exaſperare atque provocare obſervantur, conditiones, quæ ejus naturæ ſunt, ut debilibus atque irritabilibus facillime noceant, regularem ſyſtematis nervei

 ac-

actionem turbent, Œconomiam corporis lædant atque fibras musculares in abnormes atque violentas moveant contractiones, argumento vim addunt.

IV. Ipſa morbi *curatio* per illa, quæ ſolida roborant, irritabilitatem minuunt, ſyſtema nerveum in ordinem reducunt, verbo, motus ſpasmodicos ſedant, meam aliorumque, magni etiam nominis, Medicorum de convulſiva morbi natura ſententiam ſtrenue, me judice, vindicat.

§. III.

Minus in determinanda vera *morbi ſede* varii inter ſe congruunt Auctores, in diverſas longe ſententias abeuntes: quorum adeoque varias Opiniones hic loci curatius examinare, veramque inde de morbi ſede concluſionem elicere meum eſt. Apparente in Gallia, de quo ſermo eſt, morbo, humorem quemdam acrem a cerebro ad reſpirationis organa defluentem accuſarunt Medici, catarrhum hunc cucullione caput tegendo impediri atque hac ratione morbum ſanari poſſe opinati; unde nomen eidem a Gallis datum *Coqueluche*, ſuam repetit Originem. Vid. clar. L. C. BOURDELIN *in Quæſt. Med. An tuſſi puerorum Clangoſæ, vulgo Coqueluche, emeſis?* propoſita a J. B. BASSEVILLE

Par.

Par. 1752, &c. Infaufto autem dictæ medicationis effectu, magis fenfim magisque indagata morbi natura, affidua obfervatione atque magis rationali fubftituta medendi ratione factum fuit, ut fenfim fenfimque abfurda illa eviluerit opinio, ejusque loco folidiores longè a tantum non omnibus, (paucos etenim, atque in his doct. J. W. BAUWERUM *Act. Phil. Med. Acad. Scient. Princ. Haffiaca*, *pag.* 173, *feqq.* qui acrem humorem e finubus fphenoidalibus in palatum, fauces atque tracheam illabentem atque in his partibus phlogofin excitantem accufat, excipio,) prolatæ fuerint opiniones. — Longe tamen abeft, ut dicta opinione rejecta, de determinanda vera morbi fede unanimes inter fe congruant Pathologi; dum confideratis diverfis morbi fymptomatibus atque fequelis, collatis ejusdem cum aliorum morborum decurfu atque remediis, in ufum denique advocata cadaverum hoc morbo defunctorum Anatome, alter digeftionis organa, five ventriculum, five inteftina, mali fedem conftituere atque fympathice laborare pneumatica, opinatur. Vid. ETTMULLER. *Op. Med. Tom. III. pag.* 630. BOURDELIN *l. c.* TRALLES *ufus opii falubris & noxius*, *Sect. IV. p.* 158. BUTTER *l. c. pag.* 20. *feqq.* BIKKER *l. c. pag.* 392. *&c.*; alter idiopathice refpirationis,

 fym-

ſymphathice vero affecta eſſe digeſtionis orgapa perhibet. Vid. dict. T. FORBES *Diſput. de tuſſi convulſiva* in HALLERI *Diſputat. ad morborum Hiſt. & Curat. facient. Tom. II. pag.* 101, CULLEN *l. c.* §. 1402. F. HOME *Principia Med. pag.* 133. *&c.;* tertius, medium tenere tutiſſimum exiſtimans, in utrisque, cum reſpirationi, tum digeſtioni dicatis viſceribus, mali ſedem quærit. Conf. clar. VOGEL *Prælect. Acad. de cogn. & curand pæcipuis C. H. affect.* §. 513. WERLHOF *Op. Med. pag.* 690. QUARIN *Animadv. Pract. in diverſos morbos* §. 33. *&c.* —— Haud facile ſane, meam ut proferam ſententiam, veram morbi ſedem definiri, mihi proni largientur, quotquot in Re Medica rite verſati oblatam ſibi hunc morbum ejusque Symptomata varia obſervandi atque eorum, qui eidem ſuccubuerunt, cadavera luſtrandi arripuerint occaſionem. His tamen non obſtantibus, illorum, qui in primis viis, ventriculo inprimis, morbi ſedem quærant, ſententiæ ſubſcribere haud vereor: cui opinioni varia morbi ſymptomata, ejusdem decurſus aliorum, qui e primis viis ortum trahunt, morborum anologus, morbi cauſſæ atque medendi ratio plurimum favent; quæ jam hac in §. ulterius probanda ſunt.

Pro-

Probant adeoque a me prolatam de vera morbi fede fententiam.

I. *Morbi Symptomata.* — Tuffim itaque quod attinet; hanc ex ventriculo derivandam, atque Sympathicæ partium refpirationi infervientium, per ftupendum, quod cum primis viis alunt, commercium, fatis cognitum atque nuperrime plenius a doct. P. JAS *in differtatione Inaugurali de mirabili, quæ pectüs inter & ventriculum intercedit, Sympathia*, expofitum, affectioni tribuendam effe, docent moleftus titillationis in præcordiis fenfus, qui de inftante paroxyfmo monet ægros, atque peculiaris huic, ut & aliis tuffibus ftomachicis, proprius, fonus. Morbi itaque initio, quum levius affectus eft ventriculus, leviter tantum afficiuntur atque contrahuntur organa refpirationi infervientia, conftrictisque vaforum ductuumque, viis aëreis rore atque muco obducendis dicatorum, ofculis, harumque viarum naturali lubricitate deficiente, ab ingrediente aëre irritantur atque lenis & ficca tuffis cum raucedine enafcitur. Progreffo malo, vehementius afficiuntur atque conftringuntur eædem partes, ita ut omnis fere aëri ingreffus atque exitus præcludantur; quæ refpirandi moleftia ab infigni pituitæ tenacis, in fiftulam aëream emiffæ, quantitate intenditur: qua de cauffa, aperto ore atque fir-

firmatis capite, collo, scapulisque & in usum vocatis variis musculis, non nisi in summa respirandi molestia agentibus, thoracem dilatare aërique viam munire conantur ægri, eo cum successu, ut aër, per constrictam glottidis rimam in fistulam aëriferam pituita repletam, vi penetrans, stertorem sibilumque atque acutum sonum, quem galli cantui assimilant multi, edit; atque distentis pulmonibus mox eadem, qua intraverat, via exitum quærens, relaxatis musculis inspirationem promoventibus, ipsaque forsan accedente organorum pneumaticorum constrictione resistentiam superat atque, violenta, cita atque pariter sonora expiratione enata, tussis clangosa moveatur. — Confirmant porro linguæ siccitas atque alba colluvies, amarus in ore sapor, nausea, alvi constipatio, appetitus prostratus, *cephalalgia*, &c. quæ majori minorive numero jam initio morbi observantur, atque ventriculi saburræ aut læsæ digestioni certe debentur. — Anxietas insignis, suffocatio, quæ tussi *suffocativæ* nomen fecit, faciei tumor, rubor & livor, venarum colli capitisque tumor, arteriarum strenua micatio, cephalalgia, oculorum protuberantia, largæ sudoris lacrymarumque excretiones, cicatricum ruptura, hæmorrhagiæ, apoplexia, &c. a spasmodica organorum pneuma-

ti-

ticorum conftrictione atque impedita hinc refpiratione enafcuntur; quibus fit, ut in capite, collo, corde dextro atque arteria pulmonali ftagnet, novoque affluente torrente vitalis accumuletur humor, pulmones trajicere impotens atque fibi per cedentes, contentæ moli ferendæ impares, canales viam pariat, & vel corpore eliminetur, vel intra calvariam effundatur. —— Convulfivi variarum partium motus ab affecto atque turbato fyftemate nerveo, hinc læfa variarum partium actione & turbata integra corporis œconomia, ut facile intelligitur, derivandi funt. —— Febres, quæ, non obftante SYDENHAMI *Op. pag.* 311. obfervatione, hunc morbum aliquando comitantur, atque rarius continuæ remittentis, fæpius intermittentis, normam fequuntur, ab irritante miasmate morbifico, ventriculi faburra atque læfa actione, impedita legitima fanguinis per pulmones circulatione, affecto fyftemate nerveo, atque variis hisce de cauffis affecto atque fpasmodice conftricto vafculofo, generantur. Huic etiam conftrictioni atque abnormi vaforum urinam fecernentium actioni urina tenuis atque aquofa debetur. —— Herniæ, abortus, inteftini recti prolapfus, coftarum fractura, infigni, quam fuperandis refpirationis moleftiis atque dilatando thoraci miferi impendunt,

dunt, operæ, atque hinc depulsis compressisque visceribus abdominalibus suam debent originem; quibus & partim involuntaria lotii atque alvi excretio, partim paralysi sphincterum, ab apoplexia derivandæ, debetur. —— Pituitosa, quæ tussi, sternutatione atque vomitu rejicitur materia, pro morbi caussa a nonnullis immerito salutata, ipsi spasmodicæ vasculorum ductuumque patulis ostiis in ventriculum hiantium, atque & Sympathicæ eorum, quæ in fistulam aëream patent, constrictioni atque irregulari actioni debetur; unde initio tenuis, lenta atque tenax, porro, magis ad naturalem statum redeuntibus iisdem canalibus eorumque actione sensim magis magisque in ordinem reducta, magis concocta, spissior minusque tenax redditur, tandemque ad humores, dictas partes sano in statu lubricantes, accedit. Dicta autem pituita tum, distento aëre ventriculo atque contracto duodeno, quod in vomitu fieri nuperæ probant observationes, tum vehementi, celeri atque convulsiva expiratione e fistula aërifera, per os atque consentientes cum eodem nares, per tussim atque sternutationem rejicitur. Rejecta hac saburra levatur sæpe ventriculus, augetur ejusdem sensilitas, regularius agunt vasa liquorem gastricum secernentia atque hinc appetitus redit; eadem

vero

vero deglutita denuo irritatur atque molefte afficitur ventriculus, fuam affectionem cum organis refpirationis communicat, novamque tuffim movet. Infignis, quæ vehementiores paroxyfmos infequitur, laffitudo, unde *delaffans* tuffis dicitur, refpirandi moleftiæ, irregulari fanguinis per corpus diftributioni, fummæ, quam ad fuperanda dicta incommoda in ufum vocarunt ægri, operæ, nec non vehementibus convulfionibus prægreffis tribuenda eft. — Vifcerum abdominalium obftructiones & hydrops ex læfa digeftione, per accedentem vitam fedentariam magis inordinata, prava chylificatione; vaforum inprimis lymphaticorum, quæ chylum in fanguinem naturaliter deferunt atque fuo in itinere mefenterium trajiciunt, quæque lympham, cavis noftri corporis lubricandis dicatam, affidue forbent, obftructione, atque conftrictione fpasmodica facile repetuntur: unde fit, ut, deficiente illo corporis nutrimento; & ingeftis continuo vomitu rejectis, repofitus eum in finem in tela cellulofa humor, cujus virtutem egregiam fuftentandi corporis præ morbo deficientis robur recentiores abunde demonftrarunt Pathologi, reforbeatur atque nutriendo corpori adhibeatur, immo ipfa reforbeatur ex offibus terra, adeoque macies,

 offium

ossium emollitio, rhachitis (*b*), marasmus atque atrophia appareant. — Phtisis pulmonalis, gibbositates atque paralyses a dicta sæpius respirandi molestia, sanguinis præcluso per pulmones transitu, læsisque per morbi vehementiam aut diuturnitatem pulmonibus, corporibus vertebrarum atque medulla spinali derivandæ sunt. — Exanthemata atque ossium caries, quibus morbum aliquando egregie provida solvit Natura, aëri materiæ ad cutim aut ossa, minus nobiles quippe partes, depositæ tribuenda videntur. — Diarrhœa colliquativa, quæ morbo aliquando finem imponit, summam humorum corruptionem solidorumque actionem vitiatam atque degenerationem arguit.

II. Probat ulterius *analogia* tussis ferinæ cum aliis morbis intermittentibus, v. c. *febribus*, car-

(*b*) In rhachitide, ossium emollitione aliisque morbis terreas eorundem partes resorberi, atque subinde per urinam e corpore excerni, si non plene evincant, certe admodum probant observatio fœminæ Supiot a clar. MORAND facta atque prodita in *Mem. de l'Acad. R. des Sciences Ao.* 1753. *pag.* 541. nec non observationes HERRISSANTII, quæ prostant *ibidem Anno* 1758. *pag.* 426. atque exp. THOMSONIS, *quam in Medical Observ. and Inquir. Vol. V. p.* 266. *& seq.* legere est. Conf. SHELDON *the History of the absorbent system. Part. I. pag.* 31.

cardialgiis, cephalalgiis, periodis certis aut minus regularibus invadentibus, qui e primis viis, nominatim ventriculo, suam repetunt originem.

III. Confirmant porro tussis ferinæ caussæ. — Seminia etenim, sive subjecta ad hunc morbum contrahendum præ reliquis disposita, illa esse, in quibus primæ viæ, nominatim ventriculus, debiliores esse, atque digestio haud raro lædi observantur, suo loco patebit. — Ipsæ quoque conditiones, quæ paroxysmos accelerant atque exacerbant, v. c. lautior pastus; motus vehementior, &c.; quæ ventriculi actionem turbare valent, quarumque absentiæ haud absque veri specie, minorem, quæ plerumque observatur, paroxysmorum nocturno, quam diurno tempore frequentiam adscribere licet; suam ad firmandam meam opinionem conferunt symbolam.

IV. Evincit tandem meam opinionem morbi *curatio*, quæ quippe per externum æque ac internum, illorum, quæ saburram ventriculi evacuant, ejusque fibras roborant atque legitimam actionem promovent, usum felici cum eventu fit: qua de re, ubi de morbi therapia acturus sum, plenius constabit. Sunt hæc, quæ pro ventriculi, morbi fomite, militant, argumenta, atque omne, ni fallor, quod anato-

tome pathologica (*c*) atque morbi secundarii tussis ferinæ pedissequi, relinquunt, dubium dissipant, & huic tussi *Stomachicæ* nomen strenue vindicant.

§. IV.

Caussas hujus morbi convulsivi quod attinet. — Difficilis admodum harum indagatio in caussa esse videtur, cur de iisdem plane siluerint, aut mancam admodum atque incompletam hoc respectu morbi historiam nobis prodiderint varii, qui de eodem egerunt, Auctores. Hoc probe perspicientes, Academiæ Scientiarum Trajectinae Præfecti, in mali scaturiginem diligentius inquiri atque huic objecto, in densissima tenebrarum caligine recondito, lucem affundi desiderant. —— In tractando tanti momenti argumento quo felicius versari atque mali horrendi ætiologiam exponere liceat, dictas hujus, haud secus ac aliorum, morbi caussas in *procatarcticas*, sive *potentias nocentes*, atque caussas *proëgumenas*, sive *seminia*, quarum caussarum confluxus ad generandum quemcunque

(*c*) Per anatomen enim primas vias æque ac pulmones & vias aëreas affectas fuisse patuit. Vid. J. Z. PLATNERI *Ars Med.* §. 407. FORBES *l. c. p.* 103. QUARIN *l. c. pag.* 38.

que morbum requiritur, difpefco. Primo loco a me recenfitum cauffarum genus, five *potentias nocentes*, ut exponam; in celeberrimam hic incido quæftionem; cujus folutioni aliquantifper infiftere tum fummum materiæ momentum, tum ipfum hujus differtationis inftitutum jubent. —— Quæritur fcilicet, utrum morbus contagiofus fit, atque e miasmate fui generis producatur, nec ne? —— Utraque opinio fuis gaudet patronis; dum alter pro contagio ftat, alter oppofitam tueri mavult. —— Illos inter FORBESIUM *Diff. cit. pag.* 100. SAUVAGESIUM *Synopf. Nofol. Method. Tom. I. pag.* 651. ROSEN VAN ROSENSTEIN *l. c. pag.* 460. BISSETUM *l. c.* BUTTER *Tr. cit. pag.* 13. *feqq.* & 49. *feqq.* J. SIMS *Obfervations in epedemic disorders pag.* 92. *feqq.* BIKKERUM *l. c. pag.* 392. CULLENIUM *Firft Lines of the Practice of the Phyfic.* §. 1402. *feq. Edit. noviff.* VOLTELEN *Geneesk. Correfp. I. Deel,* 3 *Stuk pag.* 509. & QUARIN *l. c.*; in his vero ETTMULLERUM *Op. Med. Tom. III. pag.* 630. MELLIN *l. c. pag.* 25. *feq.* Auctorem anonymum tentaminis, cui titulus *Animadverfions on a late Treatife in Kinkcough. Lond.* 1774., BUTTERI adverfarium minus generofum *Tr. cit. pag.* 14. *feqq.* Cujus elenchus *Vid. Comm. de Rebus Vol. XXI. pag.* 657. *feqq.* VOGELIUM *l. c.* STOLL. *Rat. Med.*

Med. Part. II. pag. 184. DE PLENCIS *Acta & Observ. Med. pag.* 81. *seqq.* præ reliquis excitasse suffecerit. —— Tanti momenti quæstionem ut rite enodare liceat, utriusque partis argumenta rite examinanda atque accurato non præjudicatæ mentis scrutinio submittenda sunt. Prioris partis argumenta, quibus pro contagiosa morbi natura pugnant, ad sequentia redeunt. 1°. Tussis ferina antiquis, æque ac alii morbi contagiosi, variolæ, v. c., morbilli, &c. incognita fuit; quod, si e caussis communibus, pravo regimine, &c. nasceretur, fieri non potuisset. 2°. Illos, qui cum aliis hac tussi infectis commercium habuerunt, nisi eadem antea correpti fuerint, præ aliis eadem corripi, immo ab homine infecto per tertium ad alium contagium deferri, fidelissimis constat observationibus, quotidianus confirmat usus. 3°. Illi, qui huc usque a dicta tussi remanserint immunes, ab eadem porro sibi cavere possunt, commercio cum hominibus illa laborantibus, locisque, in quibus grassatur, solicite vitandis. 4°. Tussis ferina, haud secus ac variolæ, morbilli aliique, de quorum contagio constat, morbi, quos semel invasit, per reliquum vitæ stadium immunes servare solet. — Contrariæ partis propugnatores sequentibus suam opinionem defendunt armis. 1°. Veteribus incogni-

tam

tam fuiſſe hanc tuſſim, minus juſte concluditur atque ipſis repugnat obſervationibus; immo ex loco HIPPOCRATIS *Aphor. Sect. VI.* §. 46. contrarium patere videtur. Et, ſi vel concedatur, hunc morbum veteres latuiſſe, hoc æquo jure hodiernorum debilitati, ac contagio, tribui poteſt. Conf. præ reliquis STOLLIUS, MELLIN *l. c.* & *Auctor anonymus mox memoratus l. c.* 2°. Ex HOFFMANNI, SYDENHAMI, HUXHAMI, aliorumque obſervatis conſtat, illis inprimis temporibus epidemice graſſari hanc tuſſim, quibus humida atque frigida athmoſphæræ conſtitutio calidæ ſucceſſit; dum ETTMULLERUS *l. c.* aliique ex adephagia tantum non ſemper enaſci obſervarunt; adeoque ejus cauſſa vel in ſola impedita perſpiratione aut juncta huic digeſtione læſa, nulla habita contagii ratione, aut hoc ſaltem per ſe ad morbi generationem non ſufficiente, quærenda videtur. Immo, (quo devenire ſuſtinuerunt magnus STOLLIUS *l. c. pag.* 182. *ſeqq.* atque de PLENCIS *l. c.*), tuſſis convulſiva alterius morbi popularis graſſantis quædam modificatio, & variæ, pro illius morbi varietate, eſt naturæ, variam habet ſedem, atque variam exigit curationem. 3°. Pertuſſi unum eundemque hominem plus ſemel corripi, probant obſervata omni dubio majora; &, quod rarius

rius plus una vice eadem corripi ſoleant, inde derivandum videtur, quod hic morbus non, niſi aliquot interjecto annorum ſpatio, graſſari ſoleat, adeoque corpora, majoribus viribus inſtructa, huic morbo melius reſiſtere ejusque vim enervare valeant.

Sunt hæc argumenta, ab utraque parte pro ſua ſtabilienda opinione prolata; quorum, haud omnis veri ſpeciei expertium, ſuperficiaria conſideratio, utra tenenda pars ſit, quam difficillimum reddit judicium. Penitius vero indagato eorundem pondere, illorum, qui contagium defendunt, veſtigia premere haud vereor; quorſum me inmprimis ſequentia perducunt argumenta. 1°. De morbi ætate ſi quæſtio ſit: nullam equidem video rationem ſtatuendi, illum antiquis cognitum fuiſſe, nullum ſaltem apud hos ejusdem reperio veſtigium, nullam obſervationem, unde vel aliqua cum veri ſpecie ejusdem cognitionem deducere liceat; nec, quomodo ex allegato Hippocratis Aphoriſmo de cognita Medicinæ Parenti tuſſi ferina vel ſomniare ſuſtinuerit doct. Mellin *l. c.*, intelligo; quum haud minori jure omnis phthiſis, quam diarrhœa colliquativa comitatur, pro pulmonali ſalutare valeat. Nec magis illud ſtringit argumentum, quo, ſi antiqui hunc morbum non obſervaverint, illud debili hodier-

diernorum corporis constitutioni attribuitur: quum eidem pariter caussæ & alii, qui antiquos latuerunt, morbi, variolas puta, morbillos, &c. quod non facile contendere quis sustinebit, tribui possint. 2°. Si adversariis largiar e suppressa perspiratione, aut adephagia, vel harum, si placuerit, combinatione tussim ferinam enasci; mihi, quæso, explicent, quanam de caussa fiat, ut quotidie illa non observetur, dum tamen illis morbi caussis quotidie patent atque inde morbos contrahunt plurimi, quin & grassantibus epidemice morbis catarrhalibus raro dictus sese adjungit morbus. Nec ex epidemice, sub certa imprimis athmospæræ constitutione, grassante hac tussi ullum aliqua cum veri specie contra indolem ejusdem contagiosam desumi potest argumentum; quum idem & de aliis morbis vere contagiosis valeat; nisi forsan inde, catarrhalem affectionem huic tussi jungi eamque exaspera-re posse, concludere quis maluerit. Idem & de argumento a STOLLIO atque DE PLENCIS de diversa tussis natura atque curatione, pro varia alterius morbi epidemice grassantis indole, quod majus robur non habet, dicendum est: a diversis etenim accedentibus aut grassantibus morbis, atque diversa epidemiæ natura aliquam in ejusdem curationem differentiam re-

redundare posse, quod tamen ex adhibitis ab iisdem remediis non patet, proni largituri sunt contagii patroni. 3°. Licet. clar. LEIDENFROSTII atque HANNES *Brief an der Herrn* E. G. BALDINGER *über den Friesel und andere Beobachtungen*, *&c. pag.* 91. *seq. Ed. Alt.*, STOLLII *l. c. p.* 179. aliorumque, quibus fidem facilis largior, observationes tussim ferinam altera aliquando vice hominem corripere, eadem olim afflictos, doceant; non tamen ROSENSTEINII aliorumque, quos supra laudavi Auctorum, atque quotidianæ ferme observationi; unde tuto concludere datur, tussim clangosam, æque ac variolas, morbillos, &c. non plus semel ut plurimum unum eundemque affligere solere, atque raros admodum & pro vulgaris regulæ exceptione illos casus habendos esse, in quibus altera vice invasit; fidem denegandam opinor. Ad dictam conclusionem tanto accedo facilius, quum, grassante epidemice dicto sæpius morbo, adultos nonnullos senesque, qui ab eodem hactenus remanserant immunes, correptos fuisse, tradiderint doct. BISSET *l. c.* atque HILLARY *on the air and the diseases of Barbados pag.* 45. quibus observationibus illorum enervatur opinio, qui ætatem provectiorem præ majori corporis robore huic malo non adeo obnoxiam esse statuunt, atque

suam

suam insuper hoc argumento de adephagia aut suppressa perspiratione, morbi caussis, quibus & adulti patent, lubrico niti fundamento arguunt. —— Cavendum porro, ne tussis, quæ autumno sanata videtur, verno tempore denuo invadens; quale quid observavit doct. MORRIS vid. *Medical observations and Inquiries Vol. III. pag.* 281. *seqq.*, & quo in casu morbum haud plene superatum fuisse propria observatione probare annititur ROSENSTEIN *l. c. pag.* 461., pro novo morbo habeatur. 4°. Negari nequit tussi Clangosa imprimis illos corripi, qui, ab eadem huc usque immunes, cum hominibus infectis commercium habuerunt; quod passim nostra in patria observamus, quando, quodam infecto infante, ejusdem fratres aliui, ipsi etiam adulti, eadem in domo versantes morbum contrahunt, immunibus illis, qui antea eodem decubuerunt; dum aliis in familiis, vitato hocce commercio, omnes, licet tussim hanc nunquam experti, aliquando sani vegetique remanent. 5°. Nec proinde negandum est optimam sibi a morbo præcavendi rationem in eo consistere, ut solicite commercium cum hominibus eodem laborantibus atque loca infecta vitentur, ut suo patebit loco. 6°. Contagiosam morbi naturam evincit cum aliis contagiosis analogia, ex supra

dictis facile exponenda. —— Ex dictis adeoque circa duplicem, quarum solutioni hac in §. operam dedi, quæstionem, hanc merito elici conclusionem existimo; scilicet. 1°. Caussam morbi procatarcticam non in catarrho, aut prava digestione, sed in vero miasmate, nervis infesto atque primo loco ventriculum afficiente, quærendam; atque 2°. hanc tussim ejus naturæ esse, ut plus semel eosdem homines invadere non soleat. —— Quale vero sit illud contagium, cujusque naturæ, & qua agat ratione, difficulter eruitur, nec forsan eruetur unquam: quapropter meam hac in re ignorantiam candide fateri, quam ratiociniis minus fundatis, absurdis atque ridiculis a vero aberrare; atque ad indaganda *morbi* seminia me conferre malo.

§. V.

Magnam licet in explicandis tussis Clangosæ *seminiis* difficultatem pariat incognita miasmatis natura atque agendi ratio: aliqua tamen ex illis, quæ de morbi natura atque sede protuli, lux affulgere videtur; & quotidiana insuper plurimum docet observatio. — His itaque ducibus ad seminia referenda videntur.

1°. *Ætas infantilis* atque *puerilis*. —— Ad hunc

hunc morbum teneros præ reliquis disponi infantes puerosque uno fere ore omnes teftantur Auctores, affidua confirmat obfervatio. Hujus rei ratio non tantum in eo quærenda eft, quod hifce fyftema nerveum longe magis irritabile, primæ viæ debiliores fint, verbo tota machina tenerior atque debilior fit, quam ætate provectioribus; fed & inde imprimis repetenda videtur, quod illa, ut antea patuit, miasmatis natura eft, ut fanato, quem difpofitis provocavit, morbo, fimul novi morbi feminium enervetur, adeoque tantum non femper liberati ab eodem porro a dicto malo maneant immunes. —— Dum autem non omnes infantes atque pueri illo corripiuntur, fed dictum miasma, ficut variolofum, morbillofum, &c. intactos relinquit nonnullos, non nifi alia fub conftitutione epidemica, poft aliquot demum annos apparitura, corripiendos; mirum non eft idem venenum ipfos aliquando invadere juvenes, adultos fenesque, in quibus adeoque remanfit funefta, quæ cum ipfo evanefcit morbo, ad tuffim ferinam contrahendam diathefis. Conf. CULLEN *l. c.* §. 1403. aliique laudati fæpius Auctores.

2. *Syftematis nervei irritabilitas* atque *debilitas ventriculi* nominatim atque *pulmonum*, five ab hereditaria conftitutione, five a morbo,

 feu

ſeu alia quacunque de cauſa contractæ, ſi, præeunte BUTTERO *l. c. pag.* 49. *ſeqq.*, ſeminiis annumerandæ non videantur, non tamen hic omnino reticendæ ſunt; ſi quidem his obnoxii inprimis ægrius ab hac tuſſi affici ſolent, quam alii, quale quid imprimis experiuntur illi, qui morbillis aliove morbo acuto vix eluctati, aut dentitione difficili, vermibus, &c. laborantes, eadem corripiuntur. Conf. MELLIN *l. c. pag.* 8, 20. Hujus obſervati ratio ex iis, quæ de morbi vel idiopathice vel ſympathice laborantibus, ſupra protuli, vel me non probante, ſatis eluceſcit. —— Dum vero hæc partim ad prognoſin pertinent, huic ſectioni finem impono, atque ad alteram, in qua illa exponenda eſt, propero.

SE-

SECTIO SECUNDA.

De Tussis ferinæ Prognosi.

§. VI.

Tussis ferina, ut e superioribus facile colligitur, pessimum tussis Genus est, in ipso haud raro paroxysmo funestum, aut variis morbi sequelis, serius ocyus in ægrorum interitum tendentibus, quæ nullum de summo morbi periculo dubium relinquunt, insigne. — Abest vero quam longissime, ut idem semper huic morbo sit malignitatis gradus, idemque ab illo immineat ægrotantibus periculum; quum magnam hoc respectu differentiam producere observentur tum varia epidemiarum natura, tum diversa ægri ætas atque temperamentum, tum insignis in robore diversitas, tum multifaria morborum atque Symptomatum syndrome ac intensitas, tum denique varia medendi morbo ratio. —— De quibus jam singulatim est agendum.

Variam epidemiarum naturam magnam in augendo minuendove periculo habere efficaciam,

vel exinde ſatis conſtat, quod nonnullis ſub epidemiis vehementem ſtragem edere obſervetur hic morbus, diriſſimis ſtipatus ſymptomatibus, dum aliis graſſantibus epidemiis mitiſſimus atque benigniſſimæ naturæ eſt, atque non niſi benigna admodum atque numero pauca leviter ægros, morbi vim facile eluctantes, afficiunt ſymptomata. Variis dicta confirmare atque illuſtrare obſervationibus, atque variarum epidemiarum collationem inſtituere, facile quidem, non vero præſentis eſt inſtituti: quapropter, ut aliquatenus ſaltem de diverſo variarum conſtitutionum epidemicarum periculo conſtet, præter allegatam jam §. I. ROSENSTEINII obſervationem, doct. MILLAR *obſervations on the Aſthma on the Hooping-Cough pag.* 127. *ſeqq.* qui Ao. 1668. Londini vehementer graſſante tuſſi ferina, nonnullis in familiis tres quatuorve eidem ſuccubuiſſe tradidit; atque clar. VOLTELEN *Verhand. van de Natuur- en Geneesk. Correſpond. I. Deel* 3 *Stuk pag.* 509. Ao. 1777. Trajecti ad Rhenum epidemice ſæviſſime graſſatam atque paucis tenellis lethalem fuiſſe teſtantis, obſervationes memoraſſe ſuffecerit; quibus & doct. MELLIN atque BISSET teſtimonia adjeciſſe non videtur ſupervacuum, quorum Ille *l. c. p.* 73. e ſeptuaginta tribus ſuæ curæ commiſſis ſeptem, Hic *l. c.*, graſſante licet gra-

graviter morbo, vix unum ex octoginta diem fupremum obiiffe refert.

Ætatem quod attinet. Tenellos non tantum imprimis dicto fæpius morbo corripi, e fupra dictis quam maxime conftat; fed e fideliffimis infuper variorum obfervatis abunde patet, eo periculofius decumbere infantes puerosque, quo fint juniores, adeoque maximum ab eodem periculum illis imminere, qui materna adhuc ubera fugunt, quin infantibus biennio minoribus fæpiffime funeftum eundem effe, maximumque, nifi tempeftivo excitato vomitu falutifera fuccurrat Natura, teneris quibuscunque a deglutita, ut folent, quæ rejicitur, pituita enafci incommodum atque fummopere intendi mali fævitiam; dum pueris ad tertium annum provectis minus, longe minus adhuc ætate provectioribus adultisque a fæva hac tusfi metuendum eft. Conf. omnium loco Bisseti *l. c.*, Mellini *l. c. pag.* 9. *feqq.* atque Cullenii *l. c.* §. 1413. obfervationes. — Nec difficulter fane hæc exponuntur obfervata, fi confideremus pueros adultioresque majori, quam tenellos, gaudere robore, affectionibus fpasmodicis minus patere, & a variis malis, quæ tenellos imprimis petunt; dentitione fcilicet, vermibus, &c. immunes effe: cujus expofitionis fundamenta evidentius ex illis,

quæ porro hac in §. exponenda sunt, elucescent.

An & *Sexus* hic sibi locum vindicat, ita ut plures e fœmineo, quam e masculino, huic morbo succumbant? Ita quidem ex dicto de morbi in Suecia lethalitate calculo concludit ROSENSTEINIUS; quo autem fundamento, haud perspicio: quum ad ferendum hac de re judicium non tantum defunctorum, sed & omnium, qui hoc morbo laborarunt, tam potioris, quam sequioris sexus, nec sub una tantum, sed & sub diversis epidemiis, calculum inire, atque hinc demum legitimam elicere conclusionem liceat.

Temperamenta hic etiam memoranda sunt. Hæc inter temperamentum sanguineum imprimis morbo vim addere atque periculum augere censendum est, si quidem hujus temperiei homines plus a morbis convulsivis, atque ab hac imprimis tussi pati observantur; cujus phænomeni ratio facile perspicitur, si summum hoc in morbo respirationis impedimentum, atque laticis vitalis caput versus atque pulmones congestionem, ulterioremque vasorum jam satis superque distentorum repletionem, unde hæmorrhagiæ variæ, apoplexiæ, &c. non produci nequeunt, in mentem revocemus.

Varium roboris gradum, quo valent ægrotantes,

tes, plurimum ad augendum vel minuendum, quod per morbum incurrunt, periculum conferre, ex eo fatis colligitur, quod morbis convulfivis debiliores imprimis atque teneriores pateant, adeoque hoc morbo, vere convulfivo, vehementius corripiantur; quod infignes in hoc morbo ad fuperandas refpirandi molestias atque rejiciendam pituitam, quæ non rejecta in trachea accumulatur miferosque fuffocat, requirantur vires; ac varia eaque peffimi aliquando generis fymptomata, debilibus imprimis vehementiora, quibusque ferendis vix fufficiunt robufti, hanc tuffim haud raro comitentur. Hinc infantes, e parentibus phthificis natos, morbillis aliisve morbis acutis, &c. debilitatos, magis ab eadem incurrere vitæ periculum, mirum non eft. Conf. præter loca fuperius §. 5. citata, BISSET *l. c.* CULLEN *l. c.*

Variam morborum atque Symptomatum fyndromen & hic loci confiderandam effe, adeo eft evidens, ut vix demonftratione egere videatur. Ne etenim fæpius laudatorum aliorumque fide dignorum Auctorum excitem obfervationes omni dubio majores & jam fupra §. 5. memoratas, quibus vehementius hac tuffi convulfiva laboraffe illos, qui dentitione, variolis, morbillis aliisque morbis correpti aut de-

debilitati erant, evincitur; ne innumera ægrorum, qui conjuncta morborum atque symptomatum vi in ipso paroxysmo, aut superstitibus variis post morbum symptomatibus succubuerunt, observata proferam; quantum malorum syndrome atque intensitas ad augendum periculum conferant, evidenter patet considerantibus, ipsum morbum debilia ut plurimum invadere subjecta atque summum respirationis impedimentum, hæmoptyses, apoplexias, convulsiones, hernias incarceratas, &c. in ipso paroxysmo produci symptomata, quæ singula vel robustissimum hominem e medio tollere, adeoque conjunctis armis fragili C. H. machinæ protinus ruinam inferre tanto valent facilius.

Morbi diuturnitatem hic etiam memorasse convenit: siquidem protracto morbo, *qui per* mensem, quin non raro per tres menses *durat*, nimis debilitantur, emaciantur, languent, nec raro phthisi pulmonali aliove morbo chronico, serius ocyus lethali, corripiuntur tandemque morbo exhausti pereunt ægri. Hæc etiam ratio est, cur illi, quibus apto medicamine in tempore non succurritur, lethali aliquando tabe consumi deprehendantur. — Adeoque & denique.

Medendi ratio hic in censum venit. — Sicut, neglecta medela, defecturæ non succurritur

tur Naturæ, aut saltem solito diutius protrahitur morbus, & hinc augetur periculum; ita funestior longe ægris mala est medicatio qua quippe protrahitur non tantum, sed & exacerbatur morbus, difficilior, quin subinde plene impossibilis redditur ejusdem sanatio, adeo ut non nisi unicum in morte supersit solatium. Dicti veritatem variis adstruere testimoniis atque ad plurimas observationes fide dignas provocare requisita vetat brevitas: quare omnium loco hic memorare juvat observationes doct. Mellin *l. c. pag.* 13. *seqq.* Clar. Voltelen *l. c.* atque imprimis doct. Millar *l. c.*, qui anno *1768.* Londini funesta, de qua supra egi, grassante tussi ferina, illis, quibus ipso morbi initio apta succurrebatur medela, adeo benignum fuisse morbum, ut non tantum nemo inde perierit, sed ne vel ullus domui addictus fuerit, testatur.

Dum adeoque e dictis constat, non idem semper e tussi ferina metuendum esse periculum, paucis jam ante, quam ad morbo medendi rationem transeam, quæ de majori minorive periculo certiores reddunt Medicos, indicia tradenda sunt.

Bene ominatur tussis ferina, quæ, benigna grassante epidemia, pueros, juvenes adultosque sanos, robustos nulloque morbo, sive præ-

prævio, five præfenti, debilitatos corripit; cui nullus alius morbus accedit, quæ haud multis iisque fatis mitibus ftipatur fymptomatibus, in cujus paroxyfmis non admodum frequentibus pituita non infigni admodum copia, fenfim fenfimque magis magisque concocta minusque tenax tuffi & vomitu facile atque cum levamine excernitur, dum finito paroxyfmo non multum delaffati ad folita exercitia redeunt atque cibum defiderant, & in intervallis, fenfim fenfimque longioribus, fatis valent, moderato gaudent appetitu, commode refpirant, febri carent & placide dormiunt ægri; verbo, quæ lenis eft, legitime decurrit, non diu durat, atque mox legitime curatur: longiora autem fenfim inter paroxyfmos minus vehementes atque breviores intervalla, increscentes in dies vires, auctus appetitus, refpiratio liberior, febris mitior, fomnus minus interruptus, verbo, rediens fenfim fenfimque corporis vigor magis magisque declinantem morbum denotant. Laudandus etiam moderatus boni fanguinis e naribus, tum in ipfis paroxyfmis, tum in intervallis, effluxus, fudores largi, vomitus, diarrhœæ pituitofæ, exanthemata varia atque exulcerationes ad parotides aliasque partes minus nobiles; quæ, nifi eorum utilitatem funefta, quæ accedunt, fympto-

tomata limitent, morbum sæpe levant aut solvunt. — Nec mirum: hæc benignam morbi naturam, decursum regularem, vires ægri ferendo malo pares, atque Naturæ, morbi solutionem tentantis, vim morbum superaturam, indicant.

Pejoris præsagii sunt dictis contraria, malignus epidemiæ genius, ætas infantilis, quo minor, eo pejor, debilitas, graviditas, cacochymia, diathesis asthmatica aut phthisica hereditaria, morbi vehementes prægressi aut concomitantes, neglecta a principio aut perversa curatio, morbi diuturnitas, symptomata multa atque vehementia, vix toleranda respirandi molestia, summa sanguinis ad caput congestio, febris vehemens, continua, apoplexia, leipothymiæ assiduæ, convulsiones horrendæ, hæmorrhagiæ frequentes atque profusæ, non levantes, hæmoptyses largæ frequenter redeuntes; materiæ pituitosæ tenuis nec rite concoctæ larga at difficilis rejectio, magna post frequentes paroxysmos delassatio, numero atque vehementia assidue increscentes paroxysmi, breviora sensim intervalla atque minus commoda, decrescentes vires, summa emaciatio, febres hecticæ, phthisis pulmonalis, &c. quæ omnia, quo majori adsint numero, eo pejora, eo funestiora, sævam atque malignam morbi naturam,

ram,

cet aut dicti miasmatis generatio impedienda, natove eidem apto occurendum est antidoto, aut ab illo muniendi sunt ad dictam tussim *dispositi*. —— Priori via quo minus procedamus, prohibent incognita singularis veneni indoles ejusque agendi ratio ab omni nondum dubio vindicata. Solum itaque ad avertendum, cui patemus, morbum superest, ut commercium cum hominibus eodem laborantibus, aut locis, in quibus dicta tussis grassatur, solicite evitemus atque hac ratione nobis ab eadem praecaveamus. —— Quum autem de ipsa miasmatis præsentia non nisi ex obviis ejusdem in prædispositis effectibus natoque morbo certiores reddi valeamus; non est quod moneam, hanc methodum haud faciliorem certioremque esse, quam, quæ ad arcendas variolas aut *morbillos* instituuntur, conamina: quapropter, missa hac, ad curationem morbi therapeuticam, quæ seriam meretur indaginem, transeo.

§. VIII.

Siquidem incognita ineunte morbo dicta *tussis*, nec magis patens vera miasmatis, quod hunc morbum intulit, natura, quo minus apto illud antidoto infringere atque enervare & hac ratione ejus effectum, tussim convulsivam, de-

deſtruere liceat, impediunt; videndum eſt, qua ratione morbum ſanare Natura atque fidelis Practicorum doceant obſervatio. — Ad hanc itaque peragendam, tribus ſatisfaciendum eſt indicationibus; quarum prima moleſtam ventriculi atque fiſtulæ aëriferæ ſaburram eliminare; altera conſtrictiones ſpasmodicas ſedare; tertia denique ſymptomata fugare aut ſaltem mitigare docet.

Hisce aliquando uno eodemque ſatisfit remedio; plerumque vero, provectiore imprimis morbo, varia varium indicatum peragunt remedia: quapropter, præmiſſis nonnullis de regimine, ab ægris hoc morbo correptis, obſervando, ſingula jam ex profeſſo ſunt perpendenda.

§. IX.

Diætæ regimen, ægris ſerio commendandum, exigit, ut caveant a cibis dyſpeptis, farinaceis crudis, muria conditis, fumo induratis, piſcibus exſiccatis, flatulentis, &c. motu vehementiori, curſu, ſaltu, exercitiis nimium delaſſantibus, animi pathematibus vehementioribus, aëre humido atque frigido, nominatim veſpertino, &c. quæ ventriculum debilitare, totam machinæ œconomiam turbare, paroxyſmorum vim atque numerum augere & ſympto-

tomata exacerbare valent. Commendanda autem ſunt cibi euchymi, eupepti, cerealia rite fermentata, olera mollia, carnes albæ, cereviſia ſtrenua, &c.; dum lactantium lac bona pariter diæta corrigi poteſt; porro exercitatio levis, grati ludi, aër ſerenus frigidiusculus, &c. proficua obſervantur.

§. X.

Primæ indicationi varia inſerviunt remedia evacuantia; quæ inter primum ſibi locum vindicant *Emetica.* Nec, ſi Naturam, quo vergat, ducendam eſſe, merito monuerit Artis Princeps, de horum remediorum in tuſſi Clangoſa uſu dubitandum videtur; ſiquidem Naturæ medicatricis opera excitato vomitu plurimum levari obſervantur ægri; unde & repetenda videtur ratio, cur de emeticorum in ſanando hoc morbo efficacia, longe licet diverſiſſimas de morbi ſede atque natura opiniones foventes, ad unum fere usque (raros etenim caſus, qualis in *Comment. de Rebus &c. Vol. XXVI. pag.* 163. *ſeq.* occurrit, in quibus emetica nocuiſſe feruntur, & de quibus non ſatis mihi conſtat, excipio,) inter ſe conveniant Auctores Practici. Varia autem ad liberandas a moleſta pituita primas vias atque aëreas a variis lau-

laudantur vomitoria. —— Sunt, qui *Ipecacu-anhæ radicem* omnibus reliquis tutiorem certioremque habent, quos inter nominandus imprimis ROSEN A ROSENSTEIN *l. c. pag.* 471.; nec certe desunt insignis hujus remedii in debellanda ferocissima tussi ferina efficaciæ exempla, Vid. WAHLBOM *Berattelser til Kongl. Colleg. Med., roerande Medicinal-werkets tils taond i Riket, &c. pag.* 212. *seq.* SANDIFORT *Natuur- en Geneesk. Bibliotheek VI. Deel pag.* 920. *seq.* MELLIN *l. c. pag.* 43. *seqq.* C. A. MEYER *Verhand. over 't uitsteekend vermogen van den Braakwortel, &c. in Genees- Heel- Artzeny en Vroedkund. Magazyn I. Deel pag.* 665., *seqq.* LASSONNE & CORNETTE *in Memoires de la Soc. Royal de Med. Ao.* 1779. *pag.* 518. *seq.*; qui decoctum hujus radicis cum saccharo in syrupum redactum, (de cujus virtute, per partes volatiles coctione pereuntes, ancipite hic non agam,) laudant. Non quidem, si vires ejusdem emeticam atque antispasmodicam, hac in tussi sedanda egregie congruas, si facilem ejusdem, saccharo junctæ, tenellis etiam exhibendæ methodum consideremus, rejicienda est utilissima hæc radix: longe vero abest, ut aliis quibuscunque hujus generis remediis certius tutiusque operetur, quum alvum non tantum obstipet, sed & saburræ glutinosæ involuta

emesin subinde non moveat, ut MELLIN *l. c. pag.* 44. *seq.* VOLTELEN *Verhandelingen van 't Geneesk. Genootschap Serv. Civ. Serv. VII. Deel. pag.* 9. *seqq.* aliique monent; (quæ etiam ratio, quod his in casibus tartarum emeticum huic radici adjungere soleant plurimi, vid. QUARIN *de Curand. febribus & inflamm. pag.* 12. *seq.* & 55. MURRAY *Appar. Medic. Vol. I. pag.* 528. ROEDERER & WAYLER *de morbo mucoso passim*, aliique;) aut ingesta mox producto vomitu rejiciatur, nec diu satis in ventriculo remaneat, ut notabilem sortiatur effectum, teste ARMSTRONGIO *Essays on the diseases most fatal to Infants pag.* 581. quapropter eadem non, nisi soluta saburra glutinosa aut aliis juncta remediis, utendum esse sponte patet, adeoque illam summo jure aliis emeticis postponi, mirum non est. —— Laudantur hac de caussa ab aliis squillæ præparata, nominatim *acetum* atque *oxymel squilliticum* vid. STRANDBERG *Abhandl. der K. Schwedischen Akad. der Wissenschaften aus* 1749. *pag.* 261. R. A. VOGEL *Opusc. Med. Select. pag.* 181. *seq. Acad. Prælect.* §. 553. ARMSTRONG *l. c. pag.* 94. BISSET *l. c.* &c. Hæc certe remedia radici Ipecacuanhæ ideo præferenda videntur, quod virtute incidente egregia polleant, adeoque minor metus sit, ne inertia in stomacho remaneant aut te-

tenaci relicta saburra rejiciantur; dum insuper eximia virtute anthelmintica vermes, qui tenellis haud raro ferinam tussim intendunt, oppugnant: non tamen illa hanc laudem mereri, ut aliis emeticis omnibus palmam præripiant, atque certius tutiusque operentur, ex ipso excitato ARMSTRONGII loco evidens est; quin ob ingratum saporem atque assiduam, quam provocant, molestiam Antimonialibus merito postponuntur. Vid. KIRKLAND. *l. c. p.* 143. — Inter præparata, e stibio confecta, summis efferuntur encomiis *Kermes minerale* a clar. BOURDELIN *l. c.* & VOGELIO *Acad. Prælect. l. c.*; *Sulphur auratum Antimonii* ab. J. F. CLOSSIO *in Nova Variolis med. methodo; cum Spec. Obs. Miscell. &c. pag.* 131. *seqq.* UNZERO *in Promptuar. Hamburg. Vol. VIII.* 370. VOGELIO *l. c.* & HANNES *l. c. pag.* 77. *seqq.*: præ reliquis vero *Tartarus Emeticus* ab ARMSTRONGIO *l. c. pag.* 94. FOTHERGILLIO *Medic. Observ. and Inquir. Vol. III. pag.* 319. *seqq.* MELLINO *l. c. pag.* 46. *seqq.*, CULLENIO *l. c.* §. 1419. atque KIRKLANDIO *l. c. pag.* 142. & *Essentia*, sive *Tinctura*, seu *vinum Antimonii* HUXHAMI a MILLAR *l. c. pag.* 131. VOLTELEN *l. c. p.* 65. & *Verhand. van de Natuur- en Geneesk. Correspond. l. c. pag.* 550. &c. deprædicantur. Hæc certe remedia, tenel-

lis facile ingerenda, virtute incidente & attenuante egregia prædita, tutius certiusque vomitum movent, diaphoresin egregie promovent, alvum solvunt, expectorationem adjuvant, nec antispasmodica virtute reliquis cedunt, aliisque irritis sæpissime opem ferunt, vid. plurimos inter J. SIMS *l. c.*, & summo proinde jure reliquis palmam pæripere censentur: Minime vero adiaphorum est, quonam ex hisce utaris; quum Sulphur auratum CLOSSII methodo exhibitum scopo aliquando minus satisfaciat, Vid. VOLTELEN *l. c. pag.* 510. *seq.* atque a CULLENIO *l. c.* §. 1419. ob incertam dosin damnetur; dum Kermes minerale raro per se vomitum ciendi scopo dari solet, eoque facile; si summa, quibus Tartarus emeticus a dictis Auctoribus celebratur, encomia, si non minus certum Tincturæ Vitri Antimonii HUXHAMI usum egregiamque ejusdem, a Clar. VOLTELEN observatam atque hodierno usu quam maxime confirmatam, efficaciam consideremus; caremus. — Quæritur autem, quo tempore & qua dosi vomitoria danda sint? Hac in re Naturæ, morbum vomitu atque diaphoresi haud raro solvere tentanti, succurrendum est. Convenit itaque in paroxysmorum intervallis dicta emetica, habita virium atque ætatis ægrorum ratione,

tione, parca eaque repetita dosi, sive per epicrasin, propinare; qua ratione non tantum, excitato vomitu, molesta rejicitur sarcina, sed &, hoc non excitato, promota alvo, aucta diaphoresi atque mitigatis motibus convulsivis, numero, diuturnitate atque vehementia decrescunt paroxysmi, nec raro, nullis aliis requisitis remediis, miraculi ad instar radicitus tollitur morbus. Vid. VOLTELEN *l. c.*

Remediorum porro alvum ducentium usum indicat, quæ huic morbo tantum non semper jungitur, alvi constipatio, eorumque utilitatem magis arguit tenellorum rejectam pituitam deglutiendi, adeoque primarum viarum saburram augendi, consuetudo. Varia quidem hunc in finem laudantur a variis: in quorum tamen selectu cavendum, ne aut oleosorum usu, aut nimia aut fortiori purgatione jam debilitatæ admodum ulterius frangantur vires concoctrices, atque exacerbetur morbus; tanto magis, quum largæ per alvum evacuationes Auctore CULLENIO *l. c.* §. 1417., quem solum invocasse sufficit, plerumque nocivæ observentur. Conveniunt itaque præ reliquis Manna, Pulpa Cassiæ, Pulpa Tamarindorum, Rheum, Sapo Venetus, folia Sennæ, Electuarium lenitivum, pulvis Cornachini, salia media, &c. pro ætatis atque vi-

 rium

rium ratione exhibita; dum per emetica supra laudata, quæ egregia etiam alvum movendi facultate pollent, adeoque variæ simul indicationi satisfaciunt, idem haud raro obtinetur scopus, & intestina crassa etiam per Clysmata saponacea atque salina, ni dicta suffecerint, evacuari poterunt.

Laudantur & a nonnullis, ad evacuandam fistulam aëream, *expectorantia* & ea quidem *mucilaginosa*. Vid. FORBES *l. c. pag.* 105. SAUVAGES *l. c.* VOGEL. *l. c.*: quorum tamen usum; ex ipsa sympathica pulmonum affectione, e summa, quam primis viis atque nominatim, qui morbi sedem constituit, ventriculo, morbi vi nimium jam fractis, non inducere nequeunt, debilitate & hinc oriunda morbi exasperatione atque pituitæ accumulatione merito suspectum; variæ de nocivo illorum usu a variis, quos inter SYDENHAMUM *l. c. pag.* 311. *seq.* ARANDUM *Observ. Med. Chirurg. pag.* 40. *seqq.* VOLTELEN *l. c. pag.* 509. *seq.* & KIRKLAND *l. c. pag.* 143. præ reliquis nominasse sufficit, prolatæ observationes ulterius improbant. —— Ad eliminandam itaque e pulmonibus pituitam dum egregie conveniunt emetica supra laudata, nominatim squillitica atque imprimis stibiata, aliis etiam pro re nata, in sequenti §. laudandis, remediis juncta;

dictis

dictis expectorantibus, in tuffi faltem ferina fimplici, non egemus. Novi equidem laudatum a longo jam tempore effe limacum lac aut fyrupum: hifce vero remediis, præterquam quod fola mucilagine agere nequaquam videantur, noftris temporibus impune caremus.

§. XI.

Quando laudatis præcedenti in §. remediis non cedit morbus, fpasmodicas conftrictiones tollere altera jubet indicatio. —— Ad hanc quidem perficiendam conveniunt antifpasmodica atque roborantia; quem quidem in finem varia laudantur a variis medicamina, tum internum, tum externum in ufum vocanda.

Interna inter, ut præcipua attingam, memoranda inprimis Liquor Cornu Cervi Succinatus, Spiritus Nitri dulcis, Spiritus æthereus Frobenii, Liquor anodynus mineralis Hoffmanni, Opium, laudanum purum aut liquidum Sydenhami, Syrupus Papaveris albi, Diacodii, Afæ fœtidæ in aqua Pulegii folutio, fuccus Pulegii, infufio Roris marini fylveftris, Folia Aurantiorum, Muscus pyxioides, Muscus quercinus, fuccus Catechu, Caftoreum, Mofchus, Crocus, Radix Caryophyllatæ, five Gei urbani, Radix Gentianæ, lig-

lignum Quassiæ, Folia aut Cortex Aurantiorum, Cortex Peruvianus, &c. quorum pleraque certe plurimis in casibus profutura abunde docent cognitæ eorundem virtutes antispasmodica, roborans & stomachica; quibus hic ulterius insistere brevitatis ergo non licet, tanto magis, quum præcipua dein amplius considerandi sese oblatura sit opportunitas,

Pro externo usu, jam a WILLISIO *Tract. de morbis Convulſ. pag.* 95. aliisque commendata, vulgari in usu sunt vesicatoria e cantharidibus parata. Nec certe his diffitendum esse, ex insigni, quam in tollendis atque avertendis humorum versus interiora organa congestione, atque horum inde nata inflammatione, in promovenda expectoratione, sedandis motibus convulsivis, atque ordinanda systematis vasculosi actione exserunt, efficacia a priori colligimus; dum indubiam illorum in tussi Clangosa utilitatem reddunt variæ observationes, quas hic recensere præsentis non est instituti. — Hunc itaque in finem aut emplastro e cantharidibus parato, aut tinctura Cantharidum, aut linimento, ex oleo Laurino, Tinctura Cantharidum, Camphora & oleo olivarum parato, (cujus egregiam virtutem, prodeuntibus per totam corporis superficiem mi-

minutis exanthematibus majorem, aliis in morbis expertus laudat MILLAR *l. c. pag.* 177. *feqq.*) uti convenit. — Quod autem loca, quibus admovenda veficatoria funt, fpectat: modo laudatus Auctor illa fpinæ dorfi atque thoraci inungere jubet; dum & thoracem maxime commodum iis locum effe, docet CULLENIUS *l. c.* §. 1418. doct. FORBES autem *l. c. pag.* 106. ob fecundi & tertii nervorum cervicalium cum intercoftalibus connexionem, collo, quam inter fcapulas, applicare mavult; ac WILLISIUS *Diatriba de Medicament. Operat. pag.* 170. Veficatoria nuchæ, pone aures aut internis brachiis pone axillas applicanda monet. Mihi equidem, ut & meam interponam fententiam, non tantum differre videtur, utrum cervici, inter fcapulas, ad aures, an internis brachiis admoveantur; fiquidem nervi dorfales, æque ac cervicales, unde brachiales enafcuntur, intercoftalibus, qui cum nervis faciei communicant, junguntur, atque nervus communicans faciei, qui immerito portio dura nervi acuftici audit, raro in cafu cum pari octavo, unde vifcera abdominalia atque thoracica fuos æque, ac ab intercoftalibus, repetunt nervos, anaftomofin, a WRISBERGIO obfervatam atque defcriptam in *Sylloge Comment. Anat. pag.* 50. *feqq.*

ſeqq. format. — Laudantur eodem ſcopo fonticuli atque ſetacea, quæ nuchæ, in brachio, vel circa axillas excitanda monet WILLISIUS *de morb. Convulſ. l. c.*: ad quæ tamen; licet gravioribus in caſibus conveniant, atque majorem fidem faciant ſanatæ horum ope Phtiſeos pulmonalis obſervationes atque ſumma eorundem in ſananda artuum inferiorum paralyſi, a ſpinæ incurvatione atque corporum vertebrarum carie enata, efficacia, a POTTIO obſervata atque tradita in *Remarks of the uſeles ſtate of the lower limbs, in conſequence of a curvature of the ſpine*, unde & hoc in morbo plurimum prodeſſe valent; haud temere deveniendum arbitror. —— Nec reticenda videntur emplaſtra roborantia atque antiſpasmodica, v. c. de Galbano, de Galbano crocato; oxycroceum, ſtomachicum GALENI, e Theriaca Andromachi atque laudano, tum puro, tum Liquido SYDENHAMI, &c. parata, aut & fomenta frigida, v. c. aqua frigida, quam egregie profuiſſe Auctor eſt Cl. DE LA VALLÉE in doct. ROUX *Journal de Medic. Chrirurg. Pharmac. &c. Tom. XXVIII. pag.* 336. *ſeqq.* cardiæ admota.

§. XII.

Tertia indicatio, cui quidem, urgentibus mor-

morbi vehementia atque gravioribus inde enatis malis, summum vitæ discrimen arguentibus, ante omnia satisfaciendum est,) ut symptomata morbum concomitantia aut huic succedentia fugentur aut mitigentur, mandat. — Huic quidem ut obtemperetur indicationi, præcipua atque maxime familiaria, quæ privam sibi aliquando curam vindicant, recensenda videntur; quorsum *tussis vehementiam*, *motus convulsivos*, *respirationis impedimenta*, *circulationis turbas*, *debilitatem* atque *nutritionis læsiones* refero,

Tussis vehementia nisi dictis supra remediis pituitam evacuantibus, nominatim laudatis cedat antimonialibus; recensita præcedenti in §. conveniunt antispasmodica, v. c. Syrupus Papaveris albi aut Diacodii, Moschus, Castoreum, Opium, Laudanum purum aut liquidum SYDENHAMI atque egregius variis in casibus Cortex Peruvianus, tum per se, tum aliis remediis, v. c. opio, castoreo, &c. junctus, optima, qua liceat, forma exhibitus, nec non vesicatoria, emplastra atque fomenta ibidem laudata; quæ, systema nerveum atque digestionis organa roborando, irritabilitatem & sensibilitatem minuendo, hanc tussim, quæ convulsivæ naturæ est, egregie aliquando mitigabunt, eamve, si laudata simul antea evacu-

cuantia adjungantur, aut sola tantum a morbo remanens debilitas atque irritabilitas tussim moveant, efficaciter sistere poterunt. Ne vero hisce, rejecta nondum insigni, quæ in digestionis & respirationis organis adest, pituitæ copia, abutamur, atque nimio opiatorum, per se imprimis adhibitorum, usu ejusdem rejectionem impediamus, sicque vehementem specietenus quidem levemus, ipso vero actu exasperemus morbum cauendum est summopere: qua quidem in cautela summos mihi consentientes habeo viros; quos inter Doct. FORBES *l. cap. pag.* 160. & Clar. TRALLES (Vid. *usus opii salubris & noxius Sect. IV. pag.* 159.) nominare licet.

Eadem quoque remedia vi sua antispasmodica alios etiam *motus convulsivos* atque *respirandi molestiam* moderabuntur egregie; dum hunc imprimis in finem multum vesicatoria nec non modicæ sanguinis eductiones conferre poterunt: insomniis autem per vespertinum imprimis opiatorum aut syrupi narcotici cujusdam ante laudati usum, variorum & clari. imprimis A. DE HAEN *Rat. Med. Cont. Tom. III. Sect. IV.* observatis abunde probatum, occurrendum est. *Circulationis turbæ* atque *Sanguinis* in Capite, collo, atque pulmonibus *congestio* summum aliquando, in plethoricis nomi-

minatim, periculum creant atque in his aliisque in casibus, ubi sanguis difficulter per pulmones transiturus colligitur & imminens inde præsagitur discrimen, maturam postulant opem: quo iterum scopo Naturam, quæ excitatis hæmorrhagiis nobiliora organa haud raro liberat, ægros mirifice aliquando levat, atque, morbi vehementiam frangit, ducem sequi atque secta, iteratis etiam vicibus, vena aut & admotis capiti, temporibus imprimis, hirudinibus, quorum egregium effectum expertus testatur WILLISIUS *de Medicament. Operat. pag.* 170. sanguinem educere & hac ratione circulationem per pulmones promovere, congestionem caput & pectus versus imminuere atque varia hinc enascitura mala avertere oportet. Summo proinde jure venæ sectionem, iteratis etiam vicibus pro necessitate institutam, uno fere ore commendant omnes; dum insuper & Asa fœtida, spiritus salis Ammoniaci aliique spiritus volatiles naribus submissi, siccæ aut aromaticæ abdominis frictiones contra *leipothymiam* laudantur. —— Quum vero hæc non nisi morbum levare, eundem plene sanare nullatenus possint, sedulo cavendum esse, ne nimiis aut largioribus sanguinis detractionibus nimium frangantur tenellorum vires atque inducta debilitate morbo spasmodico vis addatur, summo jure summus CUL-

LENIUS *l. c.* §. 1416. KIRKLAND *l. c. pag.* 141. aliique monent.

Debilitati varia, §. imprimis præcedente laudata, roborantia, nominatim Cortex Peruvianus, tum per ſe varia forma, tum Tartaro martiali, Floribus ſalis Ammoniaci Martialibus aliisque ſupra laudatis remediis roborantibus & ſtomachicis, nominatim ſucco catechu, junctus, accedente victu eupepto, nutriente, roborante, motu legitimo, balneo frigido, equitatione, (Vid. SIMS *l. c.*) athmoſphæræ mutatione, (quam plurimum aliquando prodeſſe *l. c.* BUTTERI *pag.* 60. *ſeqq.* CULLENII *l. c.* §. 1426. KIRKLAND *l. c. pag.* 146. aliorumque probant obſervata,) egregie ut plurimum medentur. Conf. HUXHAMI *Opera Phyſ. Med. pag.* 290.

Eadem & *nutritionis læſiones* removere poterunt; cui ſcopo & clyſmata nutrientia inſerviunt.

Sunt hæc præcipua, quorum ſanatio aut mitigatio hic ſibi locum vindicare videntur, Tuſſis clangoſæ ſymptomata; dum reliquis, quæ morbo nonnunquam jungi aut ex hiſce profluere obſervantur, ſymptomatibus medendi ratio, partim ex illis, quæ in præcedenti atque præſenti §. protuli, facile colligitur, partim, quum morbos potius ſecundarios, quam morbi ſymptomata, conſtituant, hic loci, ut pote ex-

extra propofitæ quæftionis terminos divagatura, ex profeffo tradi nequit.

Huic adeoque fectioni fimul atque Differtationi finem imponere poffem, nifi paucis adhuc fequenti in §. nonnullorum, quæ a variis contra hoc tuffis genus admodum deprædicantur aut formofo *fpecificorum* titulo infigniuntur, remediorum examen inftituere cenferem congruum: quale examen vel ideo nequaquam negligendum reor, quod, fi detur aliquod hujusmodi remedium, non metuenda fit morbi vehementia aut malignitas, non longa medicamentorum farragine fit opus, fumtibus non tantum, fed & millenorum, infontium jam victimarum, vitæ parcere atque gloriofam de hofte, patriæ funestiffimo nec raro horrendam ftragem excitante, triumphum agere liceat.

§. XIII.

Per *fpecifica* hujus, ut & aliorum, morbi remedia illa intelligo, quæ propria quadam & fallere nefcia virtute morbum fanare valent. Ut adeoque de fpecifica remediorum, quæ contra tuffim clangofam laudantur atque felici cum fucceffu in ufum vocantur, virtute legitimum ferre liceat judicium, requiritur, ut non femel, bis, aut decies,

 fed

ſed ſæpiſſime fuerint in uſum vocata, nunquam conceptam de futura morbi ſanatione eluſerint ſpem, quin in tempore adhibita hujus tuſſis genetricem, incognitæ naturæ miasma, conſtanter, haud ſecus ac apto venenum infringitur antidoto, deſtruxerint morbumque averterint adeoque pro veris ejusdem antidotis habenda ſint. — De his itaque ut conſtet, illa imprimis, quæ magnam ſui fecerunt famam, remedia, miſſis aliis, (cuncta etenim recenſere & nequeo & brevitatis ergo non licet,) ſedulo ſubmittenda ſunt examini. — In his memoranda

1°. Loco *Terror* atque *Metus*. Hæc ad tuſſim ferinam ſanandam a WILLISIO *Diatrib. de Medicam. Oper. pag.* 170. qui ſubitam hinc nonnunquam contigiſſe morbi ſanationem teſtatur, laudantur; nec certe dubitandum, affectionem ſyſtematis nervei inde productam plurimum nonnullis in caſibus contra hunc morbum, natura ſua convulſivum, valere: ut autem ſemper profutura ſit, juſtiſſima eſt metuendi cauſſa; quum non tantum accuratæ ſatis atque numero idoneæ deficiant obſervationes, ſpecificam horum pathematum virtutem evincentes, ſed & eadem ſcopo aliquando excidiſſe ex ipſis WILLISII verbis colligere liceat. —— His equidem, ad morbum ſanandum

dum laudatis, animi affectibus, utpote qui mitiores vix quidquam funt profuturi, vehementiores periculo haud vacant, abftinere equidem, Auctore CULLENIO *l. c.* §. 1423. maluerim.

2°. *Lichen*, five *Mufcus pyxidatus* vel *pyxoides*, a WILLISIO *l. c. pag.* 169. VOGELIO *Hift. Mat. Med. pag.* 114. LINNÆO *Mat. Med. Regni Vegetab.* aliisque, five in pulvere datus, five cum lacte aut aqua decoctus, laudatus atque a nonnullis pro fpecifico habitus fuit, Vid. WILLISIUS *de morbis. Convuls. l. c.*, FORBES *l. c. pag.* 107. & SAUVAGES *l. c.*, ac nuper a doct. VAN WOENSEL, ejus egregium in tuffi ferina rebelli ufum experto, denuo laudatus fuit in *Hift. de la Soc. Royal de Med. Ao.* 1778. *pag.* 294. *feq.* qui poftea *ibidem Ao.* 1779. *pag.* 268. ejusdem, cum aqua decocti & fyrupo myrtino mixti, propinandi rationem tradit. — Hic certe mufcus, ut & *quercinus*, qui & hoc in morbo laudatur, Vid. WILLIS. *l. c.*, VOGEL. *l. c. pag.* 112. &c. virtute adftringente pollet atque fibras roborando & lentos humores attenuando nonnihil ad morbi fanationem conferre poteft: dum vero aliis roborantibus, quæ & antifpasmodica virtute pollent, hoc titulo nihil præftat, quin longe inferior eft, & deficiunt numero atque virtu-

te satis idoneæ observationes, quibus propriam illis vim medicatam competere constat, egregio specificorum titulo illos superbire non posse, atque eviluisse ferme illorum usum mirum non est. Conf. HUXHAM *Op. Phys. Med. Tom. I. pag.* 100.

3°. *Folia Rorismarini Sylvestris*, sive *Ledi palustris*, magnam etiam in Suecia sibi fecerunt famam, eorumque felicem usum in reliquis testati fuerunt Clar. LINNÆUS *Flor. Suec. pag.* 136. WACHLIN & WAHLBOM *Berättelsel til Kongl. Coll. Med. &c. pag.* 157. *seq.* 212. *seq.*, qui illorum infuso, cum lacte aut lactis sero mixto, usi sunt. —— Dum vero non omni in casu de eorum effectu constitit, aliis aliquando inferiorem exseruit virtutem, aliorum indiguit connubio, aut optato caruit successu, Vid. MURRAY *Not. ad* ROSEN à ROSENSTEIN *l. c. p.* 466. & *Appar. Medic. Vol. II. pag.* 77. *seq.* BERGII *Mat. Med. pag.* 379.; hoc remedium forsan in tussis initio ad destruendum miasma aliquid valere Claro. MURRAY *l. c.* facilis largior, pro specifico tamen habere non ausim. Cerevisiam autem inde paratam, dirissimis, quas excitat, cephalalgia atque temulentia famosam, e remediorum hujus morbi classe relegandam existimo.

4°. *Asæ fœtidæ in Aqua Pulegii solutio* & hic

hic memoranda videtur; ex cujus tempeſtivo uſu in dicta tuſſi Clangoſa rebelli egregium adeo effectum, ut vix alio ad illam ſanandam remedio indiguerit, obſervavit doct. MILLAR. Vid. *l. c. pag.* 131. *ſeqq.* — Efficax ſane aliquando eſſe tale remedium, non eſt quod miremur, ſi nervinam, antiſpasmodicam, egregie attenuantem & reſolventem Aſæ fœtidæ, aromaticam, fragrantem, ſtimulantem, ſtomachicam & incidentem aquæ, aut potius *ſucci Pulegii*, a BOYLEO pro ſpecifico hujus tusſis remedio ſalutati, virtutes conſideremus. Non tamen negandum hoc remedium ſæpe, in provectiori imprimis morbo, ubi nimius ſtimulus aliquando ſummopere nocet & lenia evacuantia conveniunt, minus convenire, quod & ipſe expertus teſtatur MILLAR. *l. c. pag.* 134. *ſeqq.*; dum Pulegii ſuccus ſummi WERLHOFII, crebro eodem uſi, (*Vid. l. c. pag.* 692.) expectationi non obſecundavit; nec jam amplius ſpecifici nomine illum condecorari ſcribit MURRAY *App. Med. Vol. II. pag.* 154.; qui & *Opuſc. Vol. II. pag.* 312. ſibi non ſatisfeciſſe Aſam fœtidam teſtatur. His itaque de cauſſis hiſce medicamentis, ſive per ſe adhibitis, ſive dicta ratione combinatis, ſpecificam virtutem denegandam opinor.

5°. Laudatus etiam est *Phocæ vitulinæ adeps cum lacte decoctus*. Vid. ROSENSTEINIUS *l. c. pag.* 468. Hoc autem remedium, cujus utilitatem assidua non confirmavit observatio, quodque tussim levasse quidem, non vero plene aut absque alius remedii connubio sanasse observatum fuit, pro specifico haberi non posse evidens, adeoque eviluisse illius usum non mirum est.

6°. *Folia Aurantiorum*, virtute antispasmodica celeberrima, magnam etiam in sananda Tussi Clangosa laudem adepta esse, mirum non est; quorsum plurimum contulisse tria à clar. DALBERG facta experimenta, in quibus larga copia, in infuso æque atque pulvere, data auxilio fuerunt; Auctor est MURRAY *App. Med. Vol. III. pag.* 296. *seq.* — Dum autem, præ deficiente idoneo observationum numero, certum quid de illorum specifica contra hanc tussim virtute statuere non licet, quin illa, haud secus ac alia antispasmodica virtute non inferiora, plurimis in casibus non profutura probabile admodum est; pro remedio specifico nullatenus habenda equidem crediderim.

7°. *Extractum Nicotianæ*, quod aliis in tussibus ac asthmate convulsivis plurimum aliquando profuit, in tussi Clangosa pariter aliquid

quid profuturum conjicit, inexpertus licet, ROSENSTEINIUS *l. c. pag.* 469.; dum illud, moſcho junctum, Ao. 1768. epidemicam rebellem Nordlingenſem infantum tuſſim ferinam fugaſſe notatur *in Schwaben zur Arzeney-gelahrheid und Naturkunde I Band pag.* 199. *ſeqq.* — Hoc remedio, egregie licet reſolvente, attenuante, narcotico atque antiſpasmodico, nondum tamen probatæ ad debellandum omni in caſu atrox illud malum efficaciæ, atque vi venenata inſigni, tenellis imprimis exhibendo, abſtinere, aut eodem certe non, niſi omnibus mitioribus incaſſum adhibitis, uti maluerim.

8°. Magnis etiam encomiis celebratus eſt *Millepedum ſuccus*, quem vino albo infuſum, ut remedium hujus tuſſis fallere neſcium, deprædicauit CHEINIUS. Vid. COOKE *Maladies des Enfans pag.* 50. dum & eorundem ſuccum præſcripſit WILLISIUS *de Medicam. Oper. pag.* 170. atque ſolutionem Gummi Ammoniaci in eorum ſucco ex aquà Hyſſopi laudat HUXHAMUS *l. c. pag.* 99, 347. — Hæc certe animalia, virtutibus ſtimulante, attenuante atque incidente inſignia, plurimum ſæpe contra hanc tuſſim præſtare auxilium mirum non eſt; num vero pro remedio fallere neſcio, ſive ſpecifico, cum CHEINIO habere liceat, apta ſatis

 de-

destitutus observationum copia, quam maxime dubito; dum caute admodum cum hisce, tenellis saltem propinandis, mercandum esse, ne, quos tuto sanare licuisset, imprudenter lædantur, opinor.

9°. Laudantur imprimis pro interno usu *Cantharides* a Doct. LETTSOM *Medical Mem. of the General dispens. in London for part of the Years* 1773, 1774., quæ & a doct. BURTON atque HILLARY feliciter in usum vocatæ sunt. — Egregiæ sane hisce insectis stimulans atque attenuans competunt vires, quibus & ad nostri morbi sanationem nonnihil conferre possunt: non autem ex prolatis observationibus, iisdem aliquid inesse specifici, cum doct. LETTSOM concludere est; quum per se non adhibitæ, sed aliis junctæ fuerint cantharides remediis, (quæ adeoque, nisi morbum sanasse, huc saltem & nonnihil contribuisse censendum est;) atque idoneus saltem desit observationum, unde aliquid de specifica illarum virtute statuere licet, numerus; neque sane periculo vacare hocce remedium, tenellis imprimis ingestum, doct. MILLAR *l. c. pag.* 176. *seqq.* largiendum videatur.

10°. Summis quoque, ab Anglis imprimis, encomiis celebratus est *Moschus*, imprimis *Julapium e Moscho.* Vid. FULLER *Pharmac. Extemp.*

semp. pag. 206. &c. — Hujus utique remedii vis attenuans, nervina atque antispasmodica magnam hoc in morbo convulsiones sedandi atque ejusdem sanandi spem faciunt; augentque clar. HOME, qui e quatuor ægris pertussi laborantibus tres in sanitatem subito perduxit, Auctore KIRKLANDO *l. c. pag.* 146. de felici Moschi in tussi convulsiva usu observationes: miasma autem specifica vi destruere morbumve certo certius sanare illum non posse tot docent observationes, quibus spem elusisse constat, a SANDIFORTIO *Not. ad* ROSENSTEINII *l. c. pag.* 468. CULLENIO *l. c.* §. 1424. *atque* MURRAYO *Opusc. pag.* 312. aliisque factæ; dum eodem auctum morbum fuisse Lipsienses tradunt Commentatores in *Commentar. de Rebus &c. Vol. XXVI. pag.* 163. *seq.*

11°. *Castoreum*, *cortici Peruviano junctum*, pro usu externo atque interno a doct. MORRIS *Medical Obs. and Inquir. Vol. III. Art.* 27. atque doct. HANNES *Epist. cit. Edit. alt. pag.* 91. qui hisce remediis egregio cum successu usi sunt, admodum laudatur. — Dolendum vero summopere est, hoc remedium, ut ut egregie antispasmodicum, roborans atque resolvens, ab aliis adhibitum, expectationi minus satisfecisse, vid. CULLEN & VOL-

TE-

TELEN *l. c.*, nec fide dignas de folius Castorei virtute, miasmati, tussis Clangosæ caussæ, destruendo specifice apta, prostare observationes.

12°. *Cicuta*, five *conium maculatum*, a doct. BUTTER *l. c. pag.* 60. *seqq.* aliisque, ut egregium ad sanandam dictam tussim remedium, deprædicata fuit; quin modo dictus Auctor, illam hunc morbum facile, certe, cito atque jucunde curare e propriis conclusit observatis. *Ibid. pag.* 178. *seqq.* — Huic utique remedio, præter egregie resolventem, narcotica atque antispasmodica competunt vires: nulla autem ratione de specifica ejusdem hanc tussim sanandi facultate constat, quin unquam de eadem constituturum summopere improbabile est; tanto magis, quum, (ut silentio premam Auctoris anonymi, de quo supra monui, in dictum BUTTERI tractatum animadversiones, nimium partis studium arguentes,) LETTSOM, CULLEN, VOLTELEN *l. l. c. c.* sæpius spem elusisse cicutam testentur.

13°. Quid de *sale Jovis Londinensi*, five *saccharo saturni*, a SAUVAGESIO *l. c.* ad grana duo aut tria laudato, quodque per biduum a duobus ad sex granis administratum, dato tertio die purgante ex Rheo, pro specifico habetur, Vid. FORBES *l. c. pag.* 107. opinandum

dum eſt? — De Adſtringente ſane atque ſedante hujus remedii vi licet haud dubitandum videatur, quæ ad ſanandam hanc tuſſim nonnihil valere videntur; illi tamen, quum ſolis hiſce viribus cedere non ſoleat malum, atque dictum ſaccharum vi venenata, diu aliquando latente atque ſubdole noſtram machinam deſtruente, famoſum ſit, ipſaſque non raro convulſiones producat, quumque tutiora longe atque efficaciora dentur remedia adſtringentia atque ſedantia; ſpecifici nomen denegandum eſſe, quin illud medicamentum damnando prorſus ac inhumano ſuaderi conſilio, cum clar. QUARIN *Animadv. Pract. pag.* 38. concludo.

14°. Impenſe etiam nuperrime contra hunc morbum, ut & plurimos alios, a doct. BUCKHAVE *obſervat. circa Rad. Gei urbani &c. pag.* 110. *ſeqq.* laudata eſt *Gei urbani*, ſive *Caryophyllatæ Radix*, electuarii imprimis forma data. — Hæc certe utiliſſima radix aromatica, leniter diaphoretica, roborante nervina, ſtomachica, antiſeptica, forſan & antifebrili atque antiſpasmodica, pollet virtutibus, adeoque, præmiſſis junctisve evacuantibus, ad ſanandam hanc tuſſim plurimum prodeſſe poteſt: abeſt vero quam longiſſime, ut per ſe eandem debellare valeat fallere neſcia, quod ne vel ipſe ſu-

sustinere dictus videtur Auctor; quin nulla mihi ex ejusdem testimoniis, quibus aliorum minus congruunt observationes, de hujus remedii præ Cortice Peruviano, cui nec specifici nomen competere mox patebit, præstantia atque specifica adversus dictam tussim virtute coucludendi videtur ratio.

15°. Laudatur ab eodem Auctore *Belladonnæ Radix* a gr. β. ad vi. pro ratione ætatis, in pulvere cum saccharo mane & vesperi porrecta; quo remedio, in tempore advocatus, tussim ferinam, Hafniæ Ao. 1785. grassatam, intra duarum hebdomadarum spatium sæpe sanavit. (*Vid. Anviisning for Almuen til Belladonna dens nyttige Brug i Kigheste.*) Magnam utique huic remedio fidem faciunt cognitæ ejusdem vires antispasmodica, sedans, resolvens atque diaphoretica: Cæterum ante, quam de specifica ejus virtute ferri valeat judicium, longe pluribus experimentis opus est.

16°. Misso *Alumine*, quod, vi adstringente præditum, egregie aliquando in tussi stomachica rebelli profuit, Vid. *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef. I. Deel Mengelwerk*, *pag.* 96. missis pariter *succo catechu*, vi adstringente, roborante, stomachica, antiseptica, forsan & antispasmodica, celeberrimo, qui mira aliquando

do præstitit, Vid. VOLTELEN *l. c.*, aliisque remediis antispasmodica aut roborante virtute præditis, adeoque mitigando morbo, levandis symptomatibus, sanandis sequelis aptis, non omni vero in casu congruis; (quod de miscela Spiritus salis dulcis cum syrupo coralliorum notat MURRAY *Opusc. l. c. p.* 312.) ad celebratissimi tandem contra tussim Clangosam remedii, *Corticem* puta *Peruvianum*, examen me confero. —— Utilissimus scilicet hicce cortex, atque summæ in plurimis morbus efficaciæ, ad debellandam etiam Tussim Clangosam ab HUXHAMO *l. c. pag.* 99, 290, 347. BRENDELIO *Progr. de Tussi convulsiva pag*, 6. STRANDBERG *l. c. pag.* 251. *seqq.* ROSENSTEINIO *l. c. pag.* 474. WHYTTHIO *Observ. on Nervons Disorders in Ejusdem Works pag.* 636. HANNES *Epist. Cit. pag.* 76, 79. *Edit. alt. pag.* 91. MORRIS *l. c.* BISSET *l. c. pag.* 181. *seqq.* MILLAR *l. c. pag.* 136. *seqq.* MELLIN *l. c. pag.* 50. *seqq.* MURRAY *Appar. Medic. Vol.* 1. *pag.* 596. *seq. Opusc. Comment. VIII.* BIKKER *l. c. pag.* 398. CULLEN *l. c.* §. 1425. HOME *l. c. pag.* 134. KIRKLAND *l. c. pag.* 144. aliisque felici cum eventu in usum vocatus atque celebratus fuit. —— Nec, si tussis naturam convulsivam, recursum periodicum, febrium intermittentium aut remittentium normam

fe-

ſequentem, ſi varia ejusdem ſymptomata atque ſequelas, ſi polychreſti illius remedii virtutes reſolventem, roborantem, nervinam, atque antiſpasmodicam conſideremus, de ſumma hujus corticis efficacia dubitabimus ulli. — Convenit adeoque 1°. ſive in pulvere, condito aut decocto adhibitus, ſive clyſmatis forma injectus, aut cataplasmatis forma externe applicatus, ſeu ejusdem extractum aut reſina interne data, tum per ſe, tum aliis remediis antiſpasmodicis, imprimis Caſtoreo, Vid. MORRIS *l. c.* MURRAY *Opuſc. l. c. pag.* 313. &c. juncta, ubi præmiſſis reſolventibus, emeticis, alvum moventibus, venæ ſectione, &c. rejectaque pituita, nondum recedat tuſſis, ſed, mitigata ejusdem ferocia, abſque vomitu conticeſcet paroxyſmus, quo in caſu a *plurimis* celebratur. 2°. Licet nondum *fugato* vomitu, nec dum rejecta muci copia, aut decreſcente morbo, ſed vel in ipſo hujus initio utiliſſimo hoc aliquando cortice, reſolventibus, emeticis, purgantibus lenioribus, antiſpasmodicis aliisque juncto remediis, aliquando contra tuſſim clangoſam rebellem, aut anomale decurrentem aut malignam pugnandum eſt; in cujus rei fidem ſolum clar. MURRAY, qui in rebelli tuſſi convulſiva, Ao. 1772. Gottingæ graſſante, egregium e dicta combinatione

ob-

obfervavit fucceffum atque fua obfervata memoriæ prodidit in *Not. ad* ROSENSTEINII *l. c.* atque *Opufc. l. c. pag.* 311. *feqq.*, excitaffe fuffecerit. 3°. Tertiæ quoque indicationi, fymptomatibus fcilicet aut fanandis aut mitigandis, fua virtute antifpasmodica, nervina atque roborante plurimum convenit. Adeoque contra debilitatem, convulfiones, refpirationis, circulationis, digeftionis atque nutritionis turbas, febres, hecticas imprimis, phthifin pulmonalem, emaciationes, atrophiam, glandularum mefenterii obftructiones, rhachitidem, &c. five per fe datus, five aliis roborantibus, antifpasmodicis &c. remediis, tum internis, tum externis, junctus, plurimum prodeft nunquam fatis celebrandus Cortex: quæ omnia, e fuperioribus facile intelligenda, hic ulterius exponere, brevitatis ergo, non licet. Summæ adeoque hoc remedium plurimis in cafibus obfervatur efficaciæ atque morbum, nullo fuperftite recidivæ metu, fanat. —— Idem tamen remedium, ut ut fæpisfime proficuum; quum non omni in cafu conveniat, aliquando conceptam de fe fpem fallat, Vid. VOLTELEN *l. c.* LETTSOM *l. c.*, aliquando & nocere obfervetur, Vid. HUXHAM *l. c. pag.* 299. BISSET *l. c. Comment. de Rebus Vol. XXVI. pag.* 163. *feqq.* faltem morbum

non per ſe atque propria vi omni in caſu certe atque tuto ſanet; egregio ſpecifici titulo, quod dolendum, ſuperbire nequit; adeoque, licet vario titulo aliis memoratis præſtet, nullum hactenus notum eſſe miasmatis, cui ſuam hæc tuſſis debet originem, antidoton, remedium morbi vere ſpecificum, fatendum eſt. — Debita vero ab altera parte Corticis detrahenda laus non eſt, atque ſummo aſſentiendum MURRAY *l. c. pag.* 308. dicenti: „*Inter inventa maximi ponderis detecta Corticis Peruviani in tuſſi convulſiva præſtantia merito reponenda: donec ipſius fomitis, a quo oritur, per ſpecifica mox ſub initium mali deſtruendi ars, quæ huc uſque nos latet, nobis innotuerit.*"

AND-

ANDWOORD
OP DE
VRAAG,
VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN:

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijne bepaalde Zitplaats? welke zijn*
„ *deszelfs Oorzaaken? welke zijne Kenteekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden ſteunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is hij Beſmettelijk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men die Beſmetting*
„ *kunnen voorkomen? welke is de geſchikſte*
„ *wijze om denzelven te geneezen?"*

VAN DEN HEER

JACOBUS THIENSIUS van de WYNPERSSE,

Doctor in de Medicijnen, en van het Gasthuis te Leyden.

Aan het welk eene zilvere Medaille, als een Acceſſit, door het Genootſchap is toegewezen.

„ *Inter inventa maximi ponderis detecta Corticis Peru-*
„ *viani in Tussi Convulsiva præstantia merito reponenda:*
„ *donec ipsius fomitis, a quo oritur, per specifica mox*
„ *sub initium mali destruendi ars, quæ huc usque nos*
„ *latet, nobis innotuerit.*"

J. A. Murray *Opusc. Vol.* I. *pag.* 308.

ANDWOORD

OP DE

VRAAG,

VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN.

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijn bepaalde Zitplaats, welke zijn*
„ *deszelfs Oorzaaken? welke zijne Kenteekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden ſteunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is hij Beſmettelijk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men die Beſmetting kunnen voorkomen? welke is de geſchiktſte*
„ *wijze om denzelven te geneezen?*"

Het niet bekend zijn van den Kinkhoest bij de Ouden, van welken men dus in hunne Schriften geen gewag gemaakt vindt, deszelfs zeer gebrekkige en onvolkomene geſchiedenis, welke wij bij verſcheidene laatere Schrijvers aantreffen, alle twijffel wegens

gens deszelfs aart nog niet uit den weg geruimd, en de verschillen der Ziekten-kenneren over deszelfs waare zitplaats, de twijffelagtigheid der oorzaaken deezer Ziekte, haare hevigheid somtijds, en niet zelden doodelijke uitkomst, en eindelijk de nog niet bijgelegde verschillen wegens derzelver beste geneeswijze, twijffele ik geenzints, of hebben aan het aanzienlijk Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht aanleiding gegeven tot de volgende Vraag:

Welke is de Aart der Kinkhoest? enz. enz.

Tot het beandwoorden eenen Vraag van zoo veel aangeleegenheid, schoon de bepaalde tijd tot haare oplossing bijna reeds verloopen is, en ik van de zwakheid mijner kragten zeer wel bewust ben, zal ik egter door de groote nuttigheid van het onderwerp overreed, de Vraag in drie verdeelingen tragten te beschouwen.

In de eerste zal ik den Aart, Toevallen, Oorzaaken, en Kenteekenen der Ziekte onderzoeken.

In de tweede de Voorzegging der Ziekte.

In

In de derde eindelijk zal ik over derzelver Voorbehoeding en Geneeswijze handelen.

Welke poogingen, zoo zij eenigzints aan het gewenschte oogmerk voldoen, of eenig licht aan eene zaak van het uiterſte gewigt bijzetten, zal ik mijn wensch verkreegen hebben.

EERSTE AFDEELING.

Over den Aart, Zitplaats, Oorzaaken, Toevallen, en Kenteekenen der Kinkhoest.

§. I.

De wilde hoest, (*Tussis ferina*), die ook schelle hoest, (*Tussis clangosa*), stuipagtige (*Convulsiva*) vermoeiende, (*Delassans*), verstikkende (*Suffocativa*), raazende (*Furibunda*), maaghoest (*Stomachica*), *pertussis*, bij de Engelschen *Chink-cough*, *Hooping-cough*, bij de Franschen *Coqueluche*, bij ons *Kinkhoest* genoemd wordt, (van welke benaamingen de oorzaak, zoo ik mij niet bedrieg, op zijn plaats zal blijken), schijnt aan de Ouden, bij welken wij denzelven niet behoorlijk aangeroerd, of beschreeven vinden, in 't geheel onbekend te zijn geweest: en in het begin der vijftiende Eeuw uit Afrika waarschijnlijk in Europa overgebragt, zig het eerst in het jaar 1414. in Vrankrijk te hebben geopenbaard, volgens het gevoelen van FRAN-

CIS-

CISCUS VALERIOLA. Gevoeglijk ſchijnt ze te kunnen worden beſchreeven, als: *Een raſſe en hevige hoest, bij volle inädeming klinkende, het kraaijen van een Haan eenigzints nabootzende, verzeld met pooging tot braaken, en verſcheiden meer of min hevige, voornamentlijk ſtuipagtige toevallen, bij verheffingen aanvallende, den zeer jonge kinderen voornamentlijk doodelijk.* Om van de waarde deezer beſchrijving, welke met die van de verſcheidene Ziekten-beſchrijveren overeenkomt, des te zeekerder overtuigd te zijn, lust het mij ze hier ter plaatze, eer ik de Zitplaats en Aart der Ziekte onderzoeke, kortelijk uitteleggen. — Zij is dus:

I. *Een raſſe en hevige hoest, bij volle inädeming klinkende, het kraaijen van een Haan eenigzints nabootzende.* — Bij den aanval, namentlijk van deezen Hoest, ademen de lijders moeijelijk, en halen met open mond, en als met geweld uitgezette borstholte de lucht in, die met kragt in de luchtbuizen dringende, een geſiefel en ongemeen geluid veroorzaakt, min of meer aan het kraaijen van een Haan gelijk, waar op een ſchielijke en hevige uitademing volgt, die dus met een ijsſelijk ſchel geluid, naar het gebulk eens Ezels, of der wilde dieren gelijkende, in een hoest uitbreekt:

breekt: uit welke kenteekenen, gelijk overvloedig bewijzen de verschillende naamen, waar mede men gemeenlijk deze Ziekte bestempelt, als schelle hoest (*Tussis clangosa*), raazende hoest (*furibunda*), wilde hoest (*ferina*), *pertussis*, bij de Engelsche *Chink-cough*, *Hooping-cough*, bij ons *Kinkhoest*, onkundigen zelfs haar van allen anderen hoest weeten te onderscheiden; en welke ik ter regter plaats over den Aart en Toevallen der Ziekte moetende handelen, zal tragten te verklaaren.

II. *Een pooging tot braaken, en verscheidene meer of min hevige, voornamentlijk stuipagtige, toevallen verzellen haar.* —

In het begin: namentlijk der Ziekte, wanneer men dezelve niet volkomen onderkennen kan, wordt men een ligten en droogen hoest gewaar, die van eene Verkouwdheid niet ongelijk, eene drooge witte tong, een bittere smaak in den mond, Misselykheid, somtijds Hardlijvigheid, Hoofdpijn, en Koorts. — Na verloop van 10, 12. of ook 14. zelden meerder dagen, word de hoest heviger, langduuriger en vogtig, bij verheffingen wederkomende. — Bij den aanval van den Hoest; dien de Lijders dikwils eenigen tijd te vooren, (zelden egter 4 uuren voor den aanval, gelijk W. BUTTER *Treatise on the* *Kink-*

Kink-cough, *pag.* 3. *seqq.* meldt), uit eene onaangenaame kitteling van het harteputje naar de keel ſtrekkende, en tot hoesten aanzettende, voorſpellen, worden de Luchtpijp, het Strottenhoofd, en bijliggende deelen krampagtig ſaamgetrokken: waar door de ademhaling moeijelijk gemaakt of belet, de Lijders benaauwd worden; ook zoo, dat zij pijn in het hoofd krijgen, een gezwollen, rood of paarsch aangezigt vertoonen, de aderen van het hoofd of den hals zwellen, de opgezette ſlagaderen kloppen, de oogen uit de dikke oogleden uitpuilen, de traanen uitbarsten, veel zweet uitvloeit, lidteekens openbreeken, (zie VAN SWIETEN, *Comm. in Aphor.* BOERHAVII, *Tom.* I. *pag.* 444.) de pis en afgang buiten weeten ontloopen, zij beängſtigd op en neer loopen, met handen en voeten ſlaan, ellendig geſchokt en getrokken worden, of, zoo ze niet het een of ander met de handen aangrijpen, ſomtijds voor dood op den grond vallen, voords met het hoofd tegens den muur, en met de handen op eenig vast lighaam ſterk ſteunende, verſcheiden borstſpieren in beweeging tragten te brengen, om de ademhaaling te bevorderen, en de naderende verſtikking voortekomen, met dat gevolg dikwijls, dat, de zamentrekking voor eenigen tijd ophoudende,

de

de lucht met een zeker gepiep en ſchel *geluid* door de open mond in het Strotten*hoofd in*-dringt; en terſtond een ſchielijke, hevige en klinkende uitädeming op een volle, diepe, en langzaame inädeming volgt, en dus een ſchelle hoest gebooren wordt; welke, zoo de ſlijm, in het begin dun en taai, daar na minder lijmig en meer gekookt, door den hoest, zoo wel als de haar verzellende braaking en niezing, uitgeworpen wordt, de ongelukkige Lijders, door een zwaare aanval der Ziekte zeer vermoeid, van een ligteren terſtond tot hun voorige vermaaken en bezigheden zig begeevende, voor een tijd van een oogſchijnlijken dood bevrijdt, of anderzins met verdubbeld geweld zijn aanvallen herhaalt. Bij deeze Ziekte, die zig, zoo de *taaije opgeworpen* ſlijm door de kinderen, gelijk gebeurt, word doorgeſlikt, terſtond bij een nieuwen aanval verheft, voegen zig ſomtijds buiten de genoemde toevallen, ſpijswalgingen, zelden buikloop, een dunne wateragtige pis, de hik, uitzakking des aarsdarms, verſcheidene bloedſtortingen, dikwils bloedingen der neus, zeldzaamer der oogen, ſomtijds bloedſpuwingen, beroertens, razernije; terwijl ze ſomtijds verſtoppingen der buiksingewanden, waterzugt, Engelſche Ziekte,

breu-

breuken, uitzakking des aarsdarms, boggels, lammigheden, been-eeters, been-breuken (*a*), en in zwangere Vrouwen miskraamen voordbrengt. Ja, niet zelden ſtikken de ellendige Lijders zelfs door gebrek aan lucht, of koomen door de ſtuipen om; of worden door langduurigheid der Ziekte, bedorvene voeding, vermagering, uitteerende koorts, longteering, uitteerenden buikloop, voedeloosheid in 't graf geſleept.

III. *Bij verheffingen valt zij de Lijders aan.* — In deeze Ziekte namentlijk, die ſomtijds den loop van een tusſchenpooſende Koorts volgt, en op den derden dag zig verheft, vertoont zig de hoest binnen een meer of min gezetten tijd; en heeft gewoonlijk eenige aanvallen, die door de geringſte oorzaaken, b. v. te ſterke beweging, te veel eeten, hevige gemoedsaandoeningen, te veel rooken, koud drinken, enz. voordgebragt worden, ſomdrin-

(*a*) De Been-breuken, hoewel ze voorzeker zeer zelden in den Kinkhoest plaats hebben, en naauwlijks onder de Toevallen der Ziekte eene plaats verdienen, lust het mij egter daarom hier te melden, om dat B. GOOCH *in Medical and Chirurgical Obſervations, pag.* 55. *ſeqq.* gewag gemaakt heeft, van eenen Lijder, dien, zonder eenige Scorbutike, Venerike, of Scrophuleuze kwaadſappigheid, door deezen hoest eene ribbe gebrooken was.

tijds zeven, tien, of meerder bij dag, doch 's nagts minder; hoewel egter ook *somtijds* des nagts meerder aanvallen dan bij dag zijn waargenomen, het gene onder anderen aangeteekend hebben BUTTER, *l. c.* en MELLIN *von dem Keichhusten der Kinder*, *pag.* 11. —— Dat er egter een zeer groot onderscheid waargenomen wordt in de aanvallen, zoo ter oorzaake van den tijd en langduurigheid, als ten opzigte der hevigheid, en tusschenpoosing, niet alleen in verscheide algemeene besmettingen, maar ook in verschillende Lijders door dezelfde besmetting wordende aangedaan, blijkt overvloedig uit zeer veele onderscheidene waarneemingen.

IV. *Jonge kinderen is zij voornamentlijk doodelijk.* —— De waarheid hier van getuigen de door verscheiden geloofwaardige Schrijvers opgegevene geschiedenissen van deze kwaadaartige Ziekte, als zij *Epidemiesch* heerscht: met welke op te tellen ik mij niet zal bezig houden, om het geduld van den goedgunstigen Lezer, door bekende zaken te verhaalen, niet te misbruiken. —— Dit getuigen zoo veele sterflijsten van verschillende Landstreeken, waar uit blijkt, om de anderen met stilzwijgen voorbij te gaan, dat er in *Zweden* alleen, volgends ROSEN VAN ROSENSTEIN, *Hand-*

Handleiding tot de kennis en Geneeswijze van de Ziekten der Kinderen, *I. Deel*, *pag.* 465. binnen zestien jaaren tijds 43393 Kinderen door gemelden hoest zijn omgekoomen! dit getuige eindelijk nog ons Vaderland zelve, daar het door deeze niet min, dan andere Ziektens, overal een ſchrikkelijk verlies van inwoonderen lijdt, en de aangenaame hoop van aanwas deerlijk verijdeld ziet. —— Daar nu deeze kwaadaartige Ziekte zig wijd en zijd onder de Kinderen verſpreidt, en hen niet zelden met het oogſchijnlijkst gevaar dreigt, of zelfs daadelijk doet omkomen; leeren ons egter de ontwijfelbaare waarneemingen der Geneesheeren, waar van het mij gemakkelijk zoude zijn een meenigte optetellen, zoo de mij opgelegde kortheid zulks niet belette, dat de meer gevorderde in leeftijd, ja de volwasſene zelfs, wel doorgaans, doch niet altijd voor deeze Ziekte bewaard blijven; hoewel deeze evenwel veel minder levens gevaar loopen dan de jonge Kinderen. Ten blijke hier van kunnen onder zeer veelen vergeleeken worden BISSET, *Medical Eſſays and Obſervations*, *pag.* 173. *ſeqq.* TISSOT en BICKER *Raadgeeving voor de gezondheid van den gemeenen Man*, *pag.* 392. CULLEN, *Firſt Lines of the Practice of Phyſic.* §. 1403.

§. II.

§. II.

Uit de tot dus verre gegeevene beschrijving der Ziekte kan men gemakkelijk opmaaken, wat men aangaande deszelfs *Aart* vast te stellen hebbe; en, dat zē met het grootste regt met den naam van *stuipachtige* bestempeld wordt, blijkt overvloedig aan elken opletten̄den.

Voor den *stuipagtigen aart* dezer Ziekte pleiten

I. De verscheidene *toevallen* der Ziekte, die een krampagtige zamentrekking der eerste wegen, en der werktuigen tot de ademhaaling en andere deelen nodig, aanduiden, en een ongeregelde werking van het Zenuw- en Vaatgestel ten duidelijkste te kennen geeven; het welk op zijn plaats, als ik met het verklaaren der toevallen zal bezig zijn, klaarder blijken zal.

II. *Het bepaalde beloop der Ziekte*, met dat der andere krampagtige overeenstemmende, bevestigt dit verder. —— Bij aanvallen namentlijk aan een zekeren bepaalden of min regelmatigen loop zig hegtende, valt zij, gelijk wij gezien hebben, na kortere of langere tusfenpoosingen de Lijders aan; weshalven zij met de tusfenpoozende Koortsen, Buikpij-

pijnen, en Geelzugt, welke Ziektens geen geoefend Geneesheer uit het getal der ſtuipagtige ſluiten zal, overeenkomt.

III. Voords bevestigen dit de *Oorzaaken* der Ziekte. Niet alleen de Zaaden (*Seminia*) die een tederheid der vaste deelen, een prikkelbaarheid van het Zenuw-geſtel, en een zeer groote geneigdheid tot ſtuipagtige Ziektens, zoo als klaarder blijken zal, aanduiden; maar ook zelfs die gelegenheden, die men waarneemt, dat de aanvallen aanzetten, doen verergeren, en ontſtaan, en van dien aart zijn, dat ze prikkelbaare geſtellen gemakkelijk ſchaaden, de regelmaatige werking van het Zenuwgeſtel beroeren, de lighamelijke huishouding beleedigen, en de ſpiervezelen in ongeregelde en hevige zamentrekkingen brengen, zetten mijn bewijs kragt bij.

IV. De *Geneeswijs* der Ziekte zelve door die middelen, die de vaste deelen verſterken, de prikkelbaarheid verminderen, en het Zenuwgeſtel weder in order brengen, met een woord, de krampagtige beweegingen bedaaren, bevestigen mijn gevoelen ten ſterkſte, zowel als dat van andere en voornaame Geneesheeren, mijns bedunkens, aangaande den ſtuipagtigen aart dezer Ziekte.

§. III.

In het bepaalen der waare *Zitplaats dezer Ziekte* zijn het de Schrijvers minder eens, ja vallen in verre verſchillende gedagten, welker meeningen ik dus hier ter plaatze naauwkeuriger meene na te gaan, om daar uit wegens de waare Zitplaats te beſluiten. — Wanneer de Ziekte, waar van wij ſpreeken, zig het eerst in Vrankrijk vertoonde, beſchuldigden de Geneesheeren een zeker ſcherp vogt, uit de hersſenenen tot op de werktuigen der ademhaaling afvloeiende, welke Zinking zij, door met een kap het hoofd te bedekken, meenden te kunnen verhinderen, en dus de Ziekte te geneezen; waar van de naam *Coqueluche*, die de Franſchen haar geeven, zijn oorſprong heeft. Zie L. C. BOURDELIN *in Quæſt. Med. An tuſſi puerorum Clangoſæ, vulgo Coqueluche emeſio? propoſita à* J. B. BASSEVILLE, *Paris*, 1752. &c. —— Doch door het ongelukkig gevolg dezer geneezing, het meer en meer gedaan onderzoek naar den aart der Ziekte, aanhoudende waarneeming, en eene redelijker in de plaats geſtelde geneeswijs, is dit ongerijmd gevoelen allengskens in onbruik geraakt; en in deszelfs plaats van bijna allen een veel bon-

di-

diger aangenomen. (Want weinige zondere ik uit, en onder deezen T. W. BAUWERUS, *Act. Phil. Med. Acad. Scient. Princ. Hassiaca*, *pag.* 173. *seqq.* die een scherp vogt uit de holligheden van het Wiggebeen op 't gehemelte, in de keel en longpijp vallende, en in die deelen eene ontsteeking veroorzaakende, beschuldigt.) Het is er evenwel verre van daan, dat, het gezegde gevoelen verworpen zijnde, over 't bepaalen der waare Zitplaats der Ziekte, de Ziekten-kenneren volkomen overeenstemmen; terwijl, na beschouwing der verscheidene toevallen en gevolgen der Ziekte, na derzelver vergelijking met het beloop en de geneesmiddelen van anderen, enz. eindelijk na behulp der ontleding van Lijken, daar aan gestorven, de een meent, dat de werktuigen der spijsverteering, het zij maag of darmen, de Zitplaats van het kwaad uitmaaken, en die der ademhaling medelijdig worden aangedaan. Zie ETTMULLER *Op. Med. Tom. III. pag.* 630. BOURDELIN, *l. c.* BUTTER, *l. c. pag.* 20. *seqq.* TRALLES, *usus opii saluber & noxius*, *Sect. IV. pag.* 158. BICKER, *l. c. pag.* 392. Een ander beweert, dat die der ademhaling eigenlijdig, en die der spijsverteering medelijdig, lijden, zie FORBES *Disput. de Tussi convulsiva*, in HALLERS *Disputat.*

tat. ad morbor. Hist. & Curat. facient. Tom. II. pag. 101. CULLEN, *l. c.* §. 1402. F. HOME, *Principia Medicinæ, pag.* 133. *&c.* terwijl een derde den middelweg het veiligst agtende, de Zitplaats der Ziekte in beide zoekt, zo in de ingewanden tot de ademhaaling, als spijsverteering, dienende. Vergelijk VOGEL *Prælect. Acad. de Cogn. & Curand. præcipuis C. H. affect.* §. 513. WERLHOFF *Op. Med. pag.* 690. QUARIN, *Animadv. Pract. in diversos morbos pag.* 33. *&c.* Dat voorwaar, om mijn gevoelen te zeggen, de waare Zitplaats der Ziekte niet gemakkelijk kan bepaald worden; zullen mij alle bekwaame Geneesheeren gemakkelijk toestemmen, die dezelve en haare verschillende toevallen, naauwkeurig gadegeslagen, en de daar aan gestorvene *lighaamen* gelegenheid gehad hebben te doorzoeken. Des niettegenstaande egter vreeze ik niet, mij bij het gevoelen van die genen te voegen, die in de eerste wegen, en voornamentlijk de Maag, de Zitplaats der Ziekte zoeken: welk gevoelen de verscheiden toevallen der Ziekte, håar beloop, met die genen, welke uit de eerste wegen hunnen oorsprong hebben, overeenkomstig, de oorzaaken en geneeswijze, ten hoogsten begunstigen; welke nu in deeze §. verder moeten aangetoond wor-

worden. Tot bewijs dus van dit mijn gevoelen brenge ik bij:

I. *De Toevallen der Ziekte.* Wat derhalven den hoest aangaat, dat men haar uit de maag moet afleiden, en aan eene medelijdige aandoening der deelen tot de ademhaaling nodig toeſchrijven, door de verwonderlijke gemeenſchap, die deze met de eerſte wegen hebben, en onlangs door P. Jos *in diſſertatione inaugurali de mirabili quæ pectus inter & ventriculum intercedit, ſympathia*, verklaard is, leeren ons het onaangenaam gevoel van kitteling in de borst-ingewanden, dat de lijders van eenen op handen zijnden aanval verwittigt, en het bijzonder geluid, zoo wel aan dezen als andere maaghoesten eigen. In het begin dus der Ziekte, als de maag weinig is aangedaan, lijden de werktuigen der ademhaaling ligt, en worden ſaamgetrokken, waar door dan de mondjes der vaaten en buizen, dienende om de luchtwegen vogtig en ſlijmerig te houden, toegetrokken zijnde, en dus hunne natuurlijke gladheid ontbreekende, die deelen geprikkeld worden van de inkomende lucht, &c. een ligte en drooge hoest met ſchorheid verzeld te voorſchijn komt: De Ziekte verder voordgaande, worden die zelfde deelen heviger aangedaan en ſaamgetrokken,

ken, zo dat bijna alle in- en uit-ademing belet worde: welke moeielijke ademhaaling de groote menigte taaije slijm in de lucht*pijp vallende* vermeerdert, waarom de Lijders met open mond, het hoofd, den hals en schouderen vestigende, met behulp van verscheidene spieren, die niet dan in de allermoeielijkste ademhaaling werken, de borst-holte tragten te verwijden, en dus de lucht eenen weg te baanen; met dat gevolg, dat dezelve door de spleet des strottenhoofds in de met slijm vervulde luchtpijp met geweld dringende, een snorking, gesiefel en schel geluid veroorzaakt, dat veelen bij het kraaijen van een Haan vergelijken, en de longen uitgezet zijnde terstond langs dien zelfden weg waar door zij was ingekomen, zig zoekende te ontlasten, de *spieren* die de inademing bevorderen *ontspannen* zijnde, en zelfs misschien eene zamentrekking der lucht-werktuigen daar bij komende, den tegenstand te boven komt, en na eene hevige, rasse en te gelijk klinkende uitademing, den Kinkhoest doet gebooren worden. Dit bevestigen verder de droogte der tong, en de witte slijm, de bittere smaak in den mond, misselijkheid, hardlijvigheid, verlooren eetlust, hoofdpijn, &c., die in meerder of minder getal reeds in het begin der Ziekte worden

den waargenomen, en hunnen oorſprong aan een vervuilde maag, of bedorven ſpijsverteering voorzeker verſchuldigd zijn. — De groote benaauwdheid, verſtikking, waarom zij *verſtikkende* hoest genoemd wordt, de zwelling, rood en blaauwheid van het aangezigt, de opzetting der aderen van den hals en het hoofd, het ſterk kloppen der ſlag-aderen, de hoofdpijn,, uitpuiling der oogen, de ruime ontlastingen van zweet en traanen, het openbreeken van lidteekenen, bloedſtortingen, beroerte, &c. worden door een krampagtige zamentrekking der lucht-werktuigen, en eene daar door belette ademhaaling te weeg gebracht: waar door het gebeurt, dat het bloed in het hoofd, den hals, regter holligheid van het hart, en in de long-ſlagader zig vergadert, en door een nieuwen aanvoer opgehoopt wordt, en niet vermogend zijnde door de longen te loopen, zig door de vaaten, deszelfs kragt niet kunnende weerſtaan, of uit het lighaam ontlast, of binnen het bekkeneel uitgeſtort wordt. — De ſtuipagtige beweegingen van verſcheidene deelen, moeten, gelijk men gemakkelijk begrijpt, van het aangedaan en ontroerd Zenuw-geſtel afgeleid worden, waar door de werking van verſcheidene deelen beleedigd, en de geheele huishouding

 van

van het lighaam gestoord wordt. — De koortsen, die niettegenstaande de Waarneeming van SIJDENHAM *Op. pag.* 311. deze Ziekte somtijds verzellen, en zeldzaamer den loop van eene aanhoudende verpoozende afgaande koorts, meermaalen van eene tussenpoozende, volgen, worden te weeg gebragt van de prikkelende Ziektesmet, vervuildheid der maag, en haare bedorven werking, een beletten behoorlijken omloop des bloeds door de longen en het aangedaan Zenuw-gestel; terwijl door deze verscheidene oorzaaken het vaatgestel beleedigd en krampagtig zaamgetrokken wordt. — De dunne en wateragtige pis moet men ook aan de zaamentrekking en ongeregelde werking der vaaten, die dezelve afscheiden, toeschrijven. — De breuken, miskraamen, uitzakkingen des aarsdarms, het breeken der ribben, zijn hunnen oorsprong verschuldigd, aan de groote moeite, die de ongelukkige lijders in het werk stellen, om de moeilijkheden der ademhaaling te boven te koomen, en de borstholte te verwijden, en aan de daar door na beneeden en te zaamengedrukt wordende buiksingewanden; waar aan men ook gedeeltelijk, zoo wel als ten deele aan de verlamming der sluitspieren, van de beroerte moetende worden afgeleid,

leid, den onwilligen afloop der pis en afgang toeſchrijft. —— De ſlijmagtige ſtof, die door het nieſen, hoesten, en braaken uitgeworpen wordt, en door zommigen te onregt voor de oorzaak der Ziekte gehouden is, is men verſchuldigd aan dezelfde krampagtige zaamentrekking en ongeregelde werking der vaatjens en buizen, wier mondjes zig in de maag openen, en ook medelijdig die der luchtpijp aandoen; waarom zij in het begin dun, lijmig, en taai is, vervolgens, die zelfde buizen tot hunne natuurlijken ſtand wederkeerende, en hunne werking langzaamerhand meer en meer te regt gebragt zijnde, meer gekookt, dikker en minder taai wordt, en eindelijk die vogten evenaart die de genoemde deelen in de gezondheid glibberig houden, deze ſlijm nu wordt eensdeels door de met lucht uitgezette maag, en zaamgetrokken twaalfvingerigen darm, het gene de nieuwe waarneemingen bewijzen in het braaken te geſchieden, anderdeels door eene hevige, rasſe en ſtuipagtige uitademing uit de luchtpijp door den mond, en met dezen gemeenſchap hebbende neusgaaten, met hoesten en niezen uitgeworpen. —— De maag zig van dezen ballast ontlast hebbende, wordt dikwils verligt, en deszelfs aandoenlijkheid vermeerderd,

beleediging, als ook der wervelbeenderen en ruggenmerg, door de hevigheid en langduurigheid der Ziekte.

De uitflag, en been-eeter, waar door de voorzienige natuur de Ziekte fomtijds uitfteekend geneest, fchijnen toegefchreven te moeten worden aan een fcherpe ftof, zig in de huid of beenderen, als min aanzienlijke deelen zijnde, plaatzende. — De uitteerende buikloop, die fomtijds aan deze Ziekte een einde maakt, toont het groot bederf der vogten aan, en de bedorven werking en ontaarting der vaste deelen.

II. Mijn gevoelen bevestigt verder de *overeenkomst* van den Kinkhoest met andere tusfenpoozende Ziektens, bij voorbeeld, koortzen, maag- en hoofd-pijnen op *gezette of* min geregelde tijden aanvallende, die *hunnen* oorfprong in de eerfte wegen, voornamentlijk de maag hebben.

III. De *Oorzaaken* van den Kinkhoest bevestigen dit nader. Want dat de Zaaden, of onderwerpen tot deze Ziekte boven anderen gefchikt, zodaanigen zijn, die de eerfte wegen, voornamentlijk de maag zwak, en dus niet zelden eene bedorvene fpijs-verteering hebben, zal op zijne plaats blijken. — Ook de gelegenheden zelfs, die de aanvallen verhaas-

haasten en heviger maaken, b. v. te overmaatig eeten, te hevige beweeging, enz. die de werking der maag in wanorder brengen, en aan welker afweezen men niet zonder waarschijnlijkheid mag toeschrijven de min geduurige aanvallen bij den nagt, dan bij dag, brengen het hunne toe, om mijn gevoelen te staaven.

IV. Eindelijk versterkt mijn gevoelen nog de *geneezing* der Ziekte, die namentlijk door zodaanige zo wel uitwendige als inwendige middelen, die de maag van de slijm ontlasten, haare veezelen versterken, en haare behoorlijke werking bevorderen, met een gelukkig gevolg in 't werk gesteld wordt; het gene als ik over de geneeswijs der Ziekte handele, duidelijker blijken zal. Dit zijn de bewijsredenen, die voor de maag, als Zitplaats dezer Ziekte strijden, en, zo ik mij niet bedriege, alle twijfelagtigheid, die de Ziekte-kundige Ontleedkunde (*c*), en de op den Kinkhoest volgende Ziektens nog overlaaten, verdrijven,

(*c*) Want door de Ontleedkunde blijkt, dat de eerste wegen, zo wel als die der lucht en de longen, aangedaan zijn geweest, Zie J. Z. PLATNER, *Ars Med.* §. 407. FORBES, *l. c. pag.* 103. QUARIN *l. c. pag.* 33.

ven, en den naam van *Maaghoest* aan dezen ten duidelijkste toekennen.

§. IV.

Wat nu de Oorzaaken van deze stuipagtige Ziekte betreft: — derzelver zeer moeielijk onderzoek schijnt de reden geweest te zijn, waarom verscheiden Schrijvers of dezelve geheel verzweegen, of een zeer gebrekkige en niet voldoende geschiedenis ten dezen opzigte ons hebben nagelaaten: — De Opzienderen dus van het Utrechtsch Genootschap der Wetenschappen, dit zeer wel inziende, begeeren, dat men de bron der Ziekte naauwkeuriger onderzoeke, en, daar zij in eene dikke duisternis bedolven ligt, eenig licht bijzette. — Om des te beter te werk te gaan, in het behandelen van een zaak van zoo veel belang, als het verklaaren der Oorzaaken van deze verschrikkelijke Ziekte, verdeele ik dezelve, even als die der andere Ziektens, in *beginnende oorzaaken* (*caussæ procatarcticæ*), of *schadelijke magten* (*potententiæ nocentes*), en *voorgaande* (*proëgumenæ*) of *zaaden* (*seminia*); uit welker beider saamenloop, wat Ziekte het ook zijn mag, gebooren moet worden. — Alvoorens ik het eerst-opgenoemde soort van oor-

oorzaaken of *schadelijke magten* (*potentiæ nocentes*) verklaare: komt mij hier eene zeer gewigtige Vraag voor, bij welker oplossing mij zoo wel de groote aangeleegenheid der stof, als het oogmerk dezer Verhandeling, een weinig doet stil staan. —— De Vraag is namentlijk: of de Ziekte besmettelijk zij, en door eene soortelijke besmetting wordt voordgebragt of niet? Ieder gevoelen heeft zijne voorstanders; terwijl de een de besmettelijkheid beschuldigt, houdt de andere liever het tegendeel staande. —— Onder hun, die het eerste stellen, zij het genoeg buiten andere Schrijvers te noemen FORBES *Diss. cit. pag.* 100. SAUVAGES, *Synops. Nosol. Method. Tom. I. pag.* 651. ROSEN VAN ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 640. BISSET, *l. c.* BUTTER, *Tr. cit. pag.* 13. *seqq.* & 49. *seqq.* SIMS, *Observations on Epidemic disorders*, *pag.* 92. *seqq.* BICKER, *l. c. pag.* 392. CULLEN, *First Lines of the Practice of the Physic.* §. 1402. *seqq. Edit. Noviss.* VOLTELEN, *in Geneesk. Corresp. I. Deel*, 3 *Stuk*, *pag.* 509. & QUARIN *l. c.* Onder die van het andere gevoelen telle ik ETMULLER *Op. Medic. Tom. III. pag.* 630. MELLIN, *l. c. pag.* 25. *seqq.*; een naamloozen Schrijver van het Werkje, onder den Tijtel van *Animadversions on a late Treatise in Kink-cough*, *Lond.*

Lond. 1774. den min edelmoedigen tegenſtreever van BUTTER, *Tr. citat. pag.* 14. *ſeqq.*, waar van het uittrekzel te vinden is *in Comm. de Rebus, Vol. XXI. pag.* 657. *ſeqq.* VOGEL, *l. c.* STOLL, *Rat. Med. Part II. pag.* 184. de PLENCIS, *Acta & Obſerv. Med. pag.* 81. *ſeqq.* Om eene Vraag van zoo veel aanbelang wel te ontwikkelen, moet men de bewijsredenen van beide de partijen naauwkeurig en onbevooroordeeld onderzoeken. De bewijsredenen van hun, die één beſmettelijken aart aan deze Ziekte willen toegekend hebben, komen op de volgende neder. 1. De Kinkhoest is zoo wel, als andere beſmettelijke Ziektens, b. v. Kinderpokken, Maazelen, enz. den Ouden onbekend geweest, het gene niet mogelijk zijn kon, zoo dezelve uit algemeene oorzaaken, kwaade levenswijze, enz. voortkwame. 2. Getrouwe waarneemingen verzekeren, en de dagelijkſche ondervinding bevestigt ons, dat zij, die met zodaanige Lijders omgang hebben, zoo ze te vooren door den hoest niet zijn aangetast, voornamentlijk door dezelve worden aangedaan; ja, dat de beſmetting zelfs door een derden op een anderen wordt overgebragt. 3. Zij, die tot dus verre van den Kinkhoest zijn vrij gebleeven, kunnen zig verder voor dezelve wagten, zoo

ze

ze alle gemeenſchap mijden met zulke Lijders, of zodanige plaatzen, waar deze Ziekte heerscht. 4. De Kinkhoest, even eens als de Kinderpokken, Maazelen, enz. en andere Ziektens, van welker beſmetting men overtuigd is, laat die genen, welken daar door eenmaal zijn aangedaan, geduurende hun overigen leeftijd vrij. —— De voorſtanders van het tegenovergeſtelde gevoelen tragten het zelve te ſtaaven door de volgende bewijzen. 1. Dat deze Ziekte den Ouden is onbekend geweest, beſluit men met geene zekerheid, en ſtrijdt tegen de waarneemingen zelve; ja het tegendeel ſchijnt te blijken uit de plaats van HIPPOCRATES, *Aphor. Sect. VI.* §. 46. En, zoo men al toeſtemt, dat de Ouden deze Ziekte niet gekend hebben, kan men zulks met het zelfde regt zoo wel aan de zwakheid van het hedendaagsch geſlacht, als aan de beſmetting toeſchrijven: vergelijk boven allen STOLL, MELLIN *l. c. en den zoogenoemden naamloozen Schrijver, l. c.* 2. De waarneemingen van HOFFMAN, SIJDENHAM, HUXHAM en anderen, bewijzen, dat deze hoest voornamentlijk dan algemeen beſmettelijk heerscht, wanneer eene warme luchtsgeſteldheid, door een vogtige en koude vervangen wordt, terwijl ETMULLER, *l. c.* en anderen ze door-

gaands uit gulzigheid hebben zien gebooren worden; waarom men dus haare *oorzaak* schijnt te moeten zoeken, of in eene *belette* uitwaasseming alleen, of in eene hier bij koomende bedorvene spijsverteering, zonder eene besmetting hier toe te betrekken, of ten minsten op haar zelve genoegzaam te rekenen om de Ziekte voordtebrengen. Ja zelfs, (waar toe de groote STOLL, *l. c. p.* 182. *seqq.* en DE PLENCIS, *l. c.* hebben durven koomen,) is de Kinkhoest eene zeekere tempering van eene andere algemeen heerschende Ziekte, en heeft naa maate deze verschilt, eenen verschillenden Aart, Zitplaats en Geneeswijze. 3. Ontwijfelbaare waarneemingen bewijzen ons, dat een en het zelfde mensch meer dan eens door deze Ziekte wordt aangetast; *en*, dat zulks zelden meer dan eenmaal gebeurt, schijnt men daar uit te moeten afleiden, dat deze Ziekte niet dan na verloop van eenige jaaren gewoonlijk heerscht, waar door dus de lighaamen, in kragten toegenoomen zijnde, beter in staat zijn, de Ziekte tegenstand te bieden en haare kragt te ontzenuwen. Deze zijn de bewijsreedenen van beide de partijen voordgebragt, om hun gevoelen te staaven, welker oppervlakkige beschouwing, daar ze niet van alle waarschijnlijkheid *ontbloot*

zijn,

zijn, het zeer moeilijk maakt te oordeelen, wat zijde men kiezen moete. Doch na grondiger onderzoek schroome ik niet mij bij hun te voegen, die de besmetting voorstaan; waar toe mij de volgende bewijsreedenen voornamentlijk aanzetten. 1. Wat de oudheid der Ziekte aangaat, ik voor mij zie geene reeden om vast te stellen, dat ze den Ouden zij bekend geweest; ten minsten vinde ik bij hun geen de minste blijk of waarneeming van dezelve, waar uit men met eenige waarschijnlijkheid kan afleiden, dat zij ze gekend hebben; en ik begrijp niet, hoe de geleerde MELLIN, *l. c.* uit de aangehaalde plaats van HIPPOCRATES heeft kunnen goedvinden te besluiten, dat deze Vader der Geneeskunst dezelve gekend hebbe; daar men dus met geen minder regt alle teering met uitteerenden afgang vergezeld voor eene longteering zou kunnen houden. En geen meerder kragt zet deze bewijsreeden bij, dat, zoo de Ouden deze Ziekte niet hebben waargenoomen, men zulks aan de hedendaagsche zwakke lighaamsgesteldheid moet toeschrijven: daar men dan insgelijks aan die zelfde oorzaak ook andere Ziektens, die hun onbekend zijn geweest, als Kinderpokken, Maazelen, enz. dat niemand gemakkelijk zal staande houden, kan toeëigenen.

nen. 2. Zoo ik mijne tegenpartij al eens toesta, dat de Kinkhoest uit eene belette *uitwaasseming*, of gulzigheid, of zoo 't hun gelieft, uit de zaamenvoeging van deze beide voordkomt: laten ze mij dan, bid ik, eens uitleggen, wat de reeden zij, dat men dezelve niet dagelijks waarneemt, daar egter zeer veelen aan die oorzaaken geduurig blootgesteld zijn, en ook daar door Ziekten krijgen; ja zelfs, dat deze hoest zig zelden voegt bij algemeen besmettelijk heerschende Zinking-aartige Ziektens. Ook kan men met geene waarschijnlijkheid eenig bewijs tegen den overërfelijken aart dezer Ziekte neemen uit het Epidemisch heerschen derzelver, vooral bij zeekere gesteldheden van den dampkring, daar het zelfde ook omtrent anderen *waarlijk besmettelijke* Ziektens plaats heeft; ten zij misschien iemand daar uit verkoor te besluiten, dat zig bij dezen hoest een zinking-aartige gesteldheid voegen, en haar heviger maaken kan. Het zelfde moet men zeggen aangaande het bewijs van STOLL en PLENCIS bijgebragt, uit den verschillenden aart en geneeswijze van dezen hoest, naar maate der onderscheidene gesteldheid van eene andere Epidemisch heerschende Ziekte; het gene niet meer kragt heeft: want Zij, die de besmetting voorstaan, zul-

zullen hun gaarne toeſtemmen, dat bijkoomende of heerſchende Ziektens, en de verſchillende aart der beſmetting eenig onderſcheid in de geneeswijze dezer Ziekte maaken kan; dat egter uit de door hun aangewende geneesmiddelen niet blijkt. 3°. Hoewel de waarneemingen van LEIDENFROST en HANNES, *Brief an der Herrn* E. G. BALDINGER *über den Frieſel, und andere Beobachtungen &c. pag.* 91. *Ed. Alt.*) STOLL. *l. c. pag.* 179. en anderen, dien ik gaarne gelooven wil, ons leeren, dat de Kinkhoest zomtijds voor de tweede maal hun, die ze te vooren gehad hebben, aanvalt; meene ik egter ook aan ROSENSTEIN en anderen te vooren aangehaalde Schrijvers, en bijna dagelijkſche ondervinding geen geloof te moeten weigeren, om dat men daar uit veilig beſluiten kan, dat de Kinkhoest, even gelijk de Kinderpokken, Maazelen, enz. gemeenlijk niet meer dan eens een en denzelfden Lijder gewoon is aantetasten, en dat men die gevallen voor zeer zeldzaam, en van den gewoonen regel afwijkende houden moet, in welke zulks ten tweeden maale geſchied is. Des te liever nog gaa ik tot het gemelde beſluit over, om dat, zoo deze hoest epidemisch heerscht, het uit de waarneemingen van BISSET, *l. c.* en HILLARIJ, *on the air and te diseaſes of Barbados,*

pag. 45. blijkt, dat zommige volwasſene en oude menſchen, die tot dus verre *vrij gebleeven* waren, daar door zijn aangetast; het gene het gevoelen van hun kragteloos maakt, die den meer gevorderden leeftijd uit hoofde der ſterkere ligchaamskragten min onderheevig aan deze Ziekte oordeelen; en daar en boven door deze bewijsreeden toonen, dat hun gevoelen aangaande de gulzigheid en belette doorwaasſeming als oorzaaken dezer Ziekte, daar de volwasſene ook aan blootgeſteld zijn, op een wankelbaaren grond ſteune. —— Men wagte zig vervolgends, om den hoest, die in den Herfst geneezen ſchijnt te zijn, doch in de Lente zig wederom opdoet, voor eene op nieuw aanvallende Ziekte te houden, het welk MORRIS *in Medical Obſervations and Inquiries*, *Vol. III. pag.* 281. *ſeqq.* waargenoomen heeft, en in welk geval ROSENSTEIN *l. c. pag.* 461. met zijn eigen waarneeming tragt te bewijzen, dat de Ziekte niet grondig is geneezen geweest. 4. Men kan niet ontkennen, dat de Kinkhoest voornamentlijk die genen aantast, die tot dus verre van dezelve bevrijd geweest zijnde, met beſmette Lijders omgang hebben gehad; het welk wij overal in ons Vaderland zien gebeuren, wanneer eenig kind beſmet zijnde, deszelfs broeders en anderen,

ja

ja ook volwasſene, in het zelfde huis verkeerende, deze Ziekte krijgen, terwijl zij, die van te vooren daar aan ziek zijn geweest, vrij blijven; daar intusſchen in andere huisgezinnen, die omgang vermijd wordende, allen, hoewel dien hoest nimmer gehad hebbende, somtijds bevrijd en gezond blijven. 5°. Bij gevolg kan men ook niet ontkennen, dat de beste wijze, om zig voor deze Ziekte te hoeden, daar in beſtaat, dat men allen omgang met beſmette Lijders mijde, en zodanige plaatzen ſchuwe, gelijk op zijn plaats blijken zal. 6°. De overeenkomst dezer Ziekte met andere overërfelijke, uit het bijgebragte gemakkelijk te verklaaren, overtuigt ons nog verder van derzelver beſmettelijken aart. Uit het bijgebragte derhalven aangaande deze tweevoudige Vraag, welke ik in deze §. heb tragten op te losſen, dunkt mij, dat men met regt het volgend beſluit kan opmaaken. 1°. Dat de beginnende (*Procatarctica*) oorzaak der Ziekte, niet in een Zinking, of kwaade ſpijsverteering, maar in een waar ſmet, de Zenuwen zeer nadeelig zijnde, en de maag in de eerſte plaats aandoende, moet gezogt worden; en 2°. Dat deze hoest van dien aart is, dat hij gewoonlijk niet meer dan eens de menſchen aandoet. —— Hoedanig nu dat ſmet

 zij,

zij, van wat aart en op welke wijze het werkt, is moeilijk te ontdekken, en zal misſchien nooit ontdekt worden. Weshalven ik mijne onkunde liever opentlijk bekennen wil, en tot het onderzoek der Zaaden (*Seminia*) dezer Ziekte overgaan, dan met min gegronde, ongerijmde en belaggelijke redeneeringen van het regte ſpoor afdwaalen.

§. V.

Hoewel de onbekende aart van het ſmet en deszelfs manier van werken, een groote moeilijkheid in het verklaaren der Zaaden (*Seminia*) van den Kinkhoest veroorzaakt; ſchijnt het egter eenigzins toegelicht te worden uit het gene wij over den Aart en *de Zitplaats* der Ziekte hebben bijgebragt, en de dagelijkſche ondervinding ons daar en boven leert. — Deze leiden ons als tot de Zaaden (*Seminia*) zelve, onder welke mij dunkt gebragt te moeten worden:

1°. *De kinderlijke leeftijd.* — Dat de tedere jonge kinderen boven anderen tot deze Ziekte geſchikt zijn, getuigen ons eenmondig alle Schrijvers, en bevestigen de geduurige waarneemingen. De reeden hier van moet men niet alleen daar in zoeken, dat deze kinderen

veel

veel aandoenlijker Zenuw-geſtel, grooter zwakheid der eerſte wegen, met een woord een tederer en zwakker geſtel hebben, dan meer volwasſene; maar ſchijnt voornamentlijk daar in geleegen te zijn, dat de aart van het *ſmet*, gelijk te vooren gebleeken is, zodanig is, dat, de Ziekte, die het den vatbaaren op den hals haalt, geneezen zijnde, te gelijk ook het Zaad (*Seminium*) tot een nieuwen aanval kragteloos gemaakt wordt, en dus die Lijders, na geneezen te zijn, gemeenlijk van die Ziekte verder bevrijd blijven. Dewijl nu niet alle Kinderen door deze Ziekte worden aangetast, maar zommigen van het genoemde ſmet, even als dat der Kinderpokken en Mazelen bevrijd blijven, en niet dan bij eene andere beſmettelijke geſteldheid eerst na verloop van eenige jaaren worden aangedaan; is het niet te verwonderen, dat dit gift zomtijds Jongelingen, Volwasſene, en zelfs Oude lieden treft, bij wien dus eene ſchadelijke geneigdheid die met het geneezen der Ziekte zelve verdwijnt, tot dezen hoest overgebleeven is: Vergelijk CULLEN, *l. c.* §. 1403. en andere meermaalen aangehaalde Schrijvers.

2°. *De Prikkelbaarheid van het Zenuw-geſtel, en zwakheid*, voornamentlijk der *Maag* en *Longen*, (het zij uit een overërfelijke geſteld-

ſteldheid, het zij uit eene Ziekte, of eenige andere oorzaak ontſpruitende), zoo al *niet*, op het voetſpoor van BUTTER, *l. c. pag.* 49. *ſeqq.* onder de Zaaden (*Seminia*) ſchijnen geſteld te moeten worden, mag men egter hier in het geheel niet verzwijgen: nadien de daar aan onderhevig zijnde Lijders voornamentlijk door dezen hoest ſterker worden aangedaan, dan andere; het gene inzonderheid die genen ondervinden, die, na pas herſteld te zijn van de Maazelen, of andere zwaare Ziekte, of aan moeielijke Tandkrijging ſukkelende, of met Wormen bezet zijnde, door dezen hoest worden aangetast. Vergelijk MELLIN, *l. c. pag.* 8, 20. De reeden van deze waarneeming blijkt van zelfs klaar genoeg uit dat gene, dat ik van den aart der Ziekte, en van de *deelen*, die in dezelve eigenlijdig of medelijdig worden aangedaan, te vooren heb bijgebragt. Dan, daar nu dit gedeeltelijk tot de voorzegging behoort, eindige ik deze Afdeeling, en gaa tot de andere, waar in ik die verhandelen zal, over.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Over de Voorzegging van den Kinkhoest.

§. VI.

De Kinkhoest, gelijk uit het te vooren gemakkelijk op te maaken is, is het ergſte zoort van hoest; in den aanval zelve niet zelden doodelijk, of door zijne verſcheidene gevolgen, die vroeg of laat tot verderf der Lijders ſtrekken, aanmerkelijk: het gene ons dus wegens het allergrootst gevaar dezer Ziekte geen twijfel overlaat. Het is er egter verre van af, dat de Ziekte altijd even kwaadaartig en gevaarlijk voor de Lijders zij: daar men ten dezen opzigte een groot onderſcheid waarneemt, zoo in den verſchillenden aart der Epidemie, leeftijd, temperament, en kragten van den Lijder, als in den veelvuldigen zamenloop, en hevigheid der toevallen, en eindelijk in de verſchillende geneeswijze. —— Waar over ik nu in het bijzonder handelen moet,

Dat

Dat de verschillende aart der besmetting grooten invloed heeft op het meerder of minder gevaar, blijkt klaar genoeg daar uit, dat men in zommige besmettingen deze Ziekte eene hevige verwoesting ziet aanrichten, verzeld met de allerijsselijkste toevallen, daar zij op andere tijden van een zeer zagten en goeden aart is, en de Lijders, de Ziekte gemakkelijk kunnende uitstaan, niet dan met zeer weinige en zagte toevallen aantast. Het is niet moeilijk, maar met mijn tegenwoordig voorneemen niet overeenkomstig, mijn gezegde met verscheidene waarneemingen te bevestigen, en op te helderen, en de verschillende Epidemien met elkander te vergelijken. Weshalven, om ten minsten eenigzins van het onderscheiden gevaar der besmettingen overtuigd *te zijn*, het genoeg zal wezen, behalven de reeds aangehaalde waarneeming §. I. van ROSENSTEIN, die van MILLAR te melden, in *Observations on the Asthma, and on the Hooping-cough, pag.* 127. *seqq.* welke verhaalt dat er in 't Jaar 1768. een hevige Kinkhoest te Londen heerschende, in zommige huisgezinnen drie of vier aan dezelve gestorven zijn; daar *Profr.* VOLTELEN, *in de Verhandel. van de Natuur- en Geneesk. Correspond. I. Deel,* 3 *Stuk, pag.* 509. getuigt, in het Jaar 1777. een zeer hevige

be-

besmettelijke Kinkhoest te Utrecht geheerscht te hebben, en aan weinig kleine Kinderen doodelijk geweest te zijn: bij welken het niet overtollig schijnt de getuigenissen van MELLIN en BISSET te voegen, welker eerste, *l. c. pag.* 73. van drie en zeventig aan zijne zorg toevertrouwde Lijders, zeven, en de andere, *l. c.*, hoewel de Ziekte toen heviger woedde, naauwlijks één van de tachtig, verhaalen gestorven te zijn.

Wat den *Leeftijd* betreft. —— Dat niet alleen de zeer jonge Kinderen inzonderheid door deze Ziekte meermaalen worden aangetast, blijkt overvloedig uit het te vooren gemelde, maar daar en boven leeren ons nog overvloedig de verschillende en getrouwe waarneemingen, dat hoe jonger de Kinderen zijn, zij des te gevaarlijker daar aan ziek liggen, en dat, die nog zuigen, groot gevaar loopen; ja ook, die onder de twee jaaren oud zijn, zeer dikwils daar aan sterven, en het grootste ongemak lijden, doordien zij de slijm, die uitgeworpen wordt, volgends gewoonte weder doorslikken, waar door de hevigheid der Ziekte zeer vermeerderd wordt, ten zij de heilzaame Natuur zulks door eene tijdige braaking voorkomt; daar de Kinderen tot drie jaaren gekoomen zijnde minder, en nog minder

der die ouder zijn, en volwasſenen, voor dezen hoest te vreezen hebben. Vergelijk *boven* allen BISSET, *l. c.* MELLIN, *l. c. pag.* 9. *ſeqq.* en de waarneemingen ven CULLEN *l. c.* §. 1413. En de verklaaring hier van is niet moeilijk, zo wij nagaan, dat Kinderen en meer Volwasſenen ſterker zijn, dan Eerstgeboornen, minder onderhevig aan krampagtige aandoeningen, en bevrijd van verſcheidene ongemakken, als het krijgen van Tanden, en het behebt zijn met Wormen: de gronden van welker verklaaring klaarder blijken zullen, uit het gene ik vervolgends in deze §. verhandelen zal.

Verdient het *Geſlacht* hier ook een plaats? zoo dat er meer van het Vrouwelijke, dan Mannelijke aan deze Ziekte ſterven? *Aldus* beſluit ROSENSTEIN wel uit de gemelde lijst van de doodelijkheid dezer Ziekte in Zweeden; doch, op wat grond, doorzie ik niet, daar men, om hier over te oordeelen, niet alleen uit het getal der geſtorvenen, maar ook der daar aan ziek geweest zijnde; zoo van het Mannelijk als Vrouwelijk Geſlacht, en dat niet bij eene, maar in verſchillende Epidemien, de rekening moet opmaaken, en een wettig beſluit afleiden.

De *Geſteldheden* (*Temperamenta*) moeten hier ook

ook gemeld worden. Onder dezen moet men voornamentlijk het volbloedige tellen, dat de Ziekte heviger, en het gevaar grooter maakt, nadien men waarneemt, dat menfchen van deze gefteldheid meer van ftuipagtige Ziektens, en voornamentlijk van dezen hoest lijden: waar van de oorzaak gemakkelijk blijkt, zoo wij ons te binnen brengen, de zeer moeilijke ademhaaling in deze Ziekte, de ophooping van het bloed naar het hoofd en de longen, en de verdere opvulling der reeds meer dan gewoon uitgezette vaaten, waar uit verfcheidene bloedftortingen, beroertens, enz. kunnen worden voordgebragt.

Dat *de verfchillende trap van kragten*, die de Lijders hebben, zeer veel tot het meerder of minder gevaar dezer Ziekte kan toebrengen, maakt men gemakkelijk genoeg daar uit op, dat zwakke en tedere Kinderen voornamentlijk aan ftuipagtige Ziektens zijn blootgefteld, en dus door deze, waarlijk ftuipagtige Ziekte, heviger worden aangetast; dat er zeer veele kragten vereischt worden, om de moeilijke ademhaaling te boven te koomen, en de flijm uit te werpen, die anderzins in de luchtpijp opgehoopt, die ellendigen doet ftikken; en dat er verfcheidene, en zomtijds zeer hevige toevallen, bij zwakke voornamentlijk

fter,

ſterker, en die de ſterke zelve naauwlijks kunnen uitſtaan, dezen hoest niet zelden *verzellen*. — Derhalven is het geen wonder, dat Kinderen van teeringagtige Ouders gebooren, door Maazelen, of andere zwaare Ziektens verzwakte, meerder levensgevaar loopen: vergelijk behalven de plaatzen boven §. 5. aangehaald, BISSET, *l. c.* CULLEN, *l. c.*

Dat men *den verſcheiden zaamenloop van Ziektens en Toevallen* ook hier ter plaatze in aanmerking neemen moet, is zoo klaar, dat het naauwlijks bewijs ſchijnt noodig te hebben. Want, om niet aan te roeren de waarneemingen van meermaalen aangehaalde en geloofwaardige Schrijvers, die allen twijfel weg neemen, en reeds boven §. 5. gemeld zijn; waar uit ten vollen blijkt, dat die genen, *welke* door het krijgen der Tanden, door de Kinderziekte, Maazelen of andere Ziektens aangetast, of verzwakt waren, heviger door dezen hoest leeden; en om niet te ſpreeken van het oneindig getal Lijders, die door de hevigheid der hier bijkoomende Ziektens en Toevallen, in den aanval zelve, of door verſcheidene na deze Ziekte overblijvende Toevallen, geſtorven zijn; blijkt het klaar genoeg, hoe veel de zamenloop en hevigheid der Ziektens tot vermeerdering van het gevaar toe-

toebrengen; zoo wij aanmerken, dat de zwakke Kinderen voornaamentlijk aan dezen hoest onderhevig zijn, en in de moeielijkste Ademhaaling, Bloedspuwingen, Beroerten, Stuipen, geklemde Breuken, en diergelijke Toevallen, in den aanval zelfs, geboorens worden, die elk, bijzonder den sterksten mensch zouden doen omkoomen, en des te gemakkelijker te zaamen vereenigd zijnde, het broos gestel des lighaams spoedig kunnen vernielen.

De *langduurigheid der Ziekte* behoort hier ook gemeld te worden, nadien zij, daar ze één maand, jaa niet zelden drie maanden duurt, de Lijders te veel verzwakt, doet vermageren, en kwijnen; en niet zelden eene long-teering, of andere sleepende Ziekte, vroeg of laat doodelijk; veroorzaakt, en eindelijk hun door gebrek aan kragten doet sterven. Dit is ook de reeden, waarom zij, dien men niet bij tijds met de gepaste Geneesmiddelen te hulp komt, dikwils door een doodelijke Teering omkoomen. —— Dus komt ook hier ten laatsten in aanmerking, *de Geneeswijze*. Even gelijk nu, door het verzuim der Geneesmiddelen, men de kwijnende Natuur niet te hulp komt, of ten minsten de Ziekte langer dan na gewoonte duurt, en daar door het ge-

vaar vermeerderd wordt: alzo is een kwaade geneeswijze voor de Lijders nog slimmer, waar door naamentlijk de Ziekte *niet alleen* verlengd, maar ook heviger, deszelfs geneezing moeilijker, ja zomtijds geheel onmogelijk wordt, zoo dat er geen troost, dan in den dood alleen, overblijft. Om de waarheid van dit gezegde met verscheidene getuigenissen te staaven, en mij op zeer veele geloofwaardige waarneemingen te beroepen, verbiedt mij de vereischte kortheid: waarom ik boven al hier melding maake van de waarneemingen van MELLIN, *l. c. pag.* 13. *seqq.* *Profr.* VOLTELEN, *l. c.* en inzonderheid MILLAR, *l. c.* die getuigt, dat, in 't Jaar 1768. te Londen deze hoest doodelijk heerschende, de genen, wien men in het begin der *Ziekte* gepaste geneesmiddelen toediende, zoo weinig ziek zijn geweest, dat niet alleen niemand 'er van gestorven is, maar zelfs het huis heeft moeten houden.

Daar uit het verhandelde dus blijkt, dat men niet altijd van dezen hoest het zelfde gevaar te vreezen hebbe; moet ik, alvoorens tot de Geneeswijze deszelfs over te gaan, kortelijk de teekens melden, die de Geneesheeren het min of meerder gevaar doen kennen. Eene goede uitkomst voorspelt ons deze hoest, zoo hij

bij

bij eene goedaartige Epidemie gezonde ſterke Kinderen, Jongelingen, en Volwasſenen aandoet, door geene, het zij voorafgegaane of tegenwoordige Ziekte, verzwakt; zoo geene andere Ziekte zig bij denzelven voegt, en hij met weinige, en dat nog ligte, Toevallen verzeld gaat, zoo in deszelfs niet veelvuldige aanvallen de ſlijm in geene groote hoeveelheid, allengskens meer en meer gekookt, en minder taai, door hoesten en braaken gemakkelijk, en met verligting uitgeworpen wordt, en de Lijders, niet veel na den aanval vermoeid zijnde, hunne gewoone bezigheden bij der hand neemen, en naar ſpijs verlangen, en in de tusſchenpoozen, die van tijd tot tijd langduuriger worden, zig wel genoeg bevinden, een gemaatigden eetlust hebben, gemakkelijk ademhaalen, zonder koorts zijn, en gerust ſlaapen: met een woord, zoo de hoest niet hevig is, behoorlijk zijn loop houdt, en niet lang duurt, en ſpoedig met gepaste middelen geneezen wordt. De langere tusſenpoozen nu tusſen de aanvallen, die allengskens minder hevig en korter worden, de daaglijks toeneemende kragten, vermeerderde eetlust, onbelemmerder ademhaaling, ligter koorts, min afgebrooken ſlaap, met een woord, de van trap tot trap toeneemende lighaamskragten duiden ons het

meer en meer afneemen der Ziekte aan. Voor een goed teeken heeft men ook te houden eene gematigde neusbloeding, zoo in de aanvallen zelve, als tusfenpoozingen, fterk zweeten, braakingen, flijmagtige afgangen, verfcheidene huids-uitbottingen, en verzweeringen in de oorklieren, en andere min edele deelen; welke, zoo niet eenige bijkoomende fchadelijke toevallen, derzelver nuttigheid beperken, de Ziekte dikwils verligten of geneezen. — En geen wonder, zij toonen aan den goeden aart der Ziekte, deszelfs regelmaatigen loop, de kragten der Lijderen in ftaat om ze uitteftaan, en dat de Natuur, poogingen doende zig van dezelve te ontlasten, haar overwinnen zal.

Van een flimmer vooruitzigt zijn de *tegenovergeftelde* teekenen, eene kwaadaartige befmettelijke geaardheid, Kinderlijke leeftijd, hoe jonger hoe flimmer, zwakheid, zwangerfchap, kwaadzappigheid, overerfelijke geneigdheid tot kort-ademigheid, of teering, voorafgegaane of bijkomende zwaare Ziektens, een in het begin verwaarloosde, of verkeerde geneeswijze, langduurigheid der Ziekte, veelvuldige en hevige toevallen, moeilijke ademhaaling, enz. naauwlijks uitteftaan, zeer groote ophooping van het bloed naar het

hoofd,

hoofd, hevige aanhoudende koorts, beroertens, geduurige flaauwtens, ijsselijke stuipen, menigvuldige en sterke bloedstortingen die geen verligting geeven, hevige en geduurige wederkoomende bloedspuwingen, menigvuldige doch moeilijke opwerping van een dunne, niet wel gekookte slijm, groote vermoeidheid na geduurige aanvallen, in getal en hevigheid geduurig toeneemende aanvallen, kortere en moeielijkere tussenpoozingen, vermindering der kragten, zeer groote vermagering, uitteerende koortzen, longteering, enz. alle welke teekenen, in hoe grooter getal zij zig opdoen, des te erger en doodelijker zijn, daar ze ons aantoonen den hevigen en kwaaden aart der Ziekte, eene ontembaare hevigheid der toevallen, de afneemende kragten der Natuur, niet in staat zijnde om den toeneemenden vijand tegenstand te bieden, met een woord, het grootste leevensgevaar. — Men wagte zig egter, (het gene ik hier in het voorbijgaan waarschuwe,) dat men de Lijders, tusschen de aanvallen flaauw of als leevenloos liggende, niet wreedelijk aan hun lot overlaate, en die ongelukkigen, welke men behoorlijk had kunnen geneezen, door zulks te verwaarloozen, doe omkoomen. Aan deze mijne waarschuwing zet kragt bij het geval,

 dat

dat Profr. A. DE HAAN, *Rat. Med. Part. XIII. pag.* 272. *Edit. Vindob.* verhaalt te Weenen gebeurd te zijn, van een Kind, *door* den Kinkhoest gestikt zijnde, en voor dood weggelegd, doch het welk door bekwaame hulpmiddelen wederom in het leeven herroepen, en hersteld wierd.

Zie daar nu, het gene mij toeschéen aangaande de voorzegging dezer hevige Ziekte te moeten zeggen: waar uit blijkt, dat door eene gepaste en op haaren tijd aangewende geneeswijze deze Ziekte, hoewel van eenen min gunstigen aart, gelukkig kan worden te boven gekoomen. Weshalven er nog alleenlijk over is, dat ik in de volgende Afdeeling over de beste wijze om deeze Ziekte aftekeeren, en te geneezen, handele.

DER-

DERDE AFDEELING.

Over de Voorbehoeding en Geneezinge van den Kinkhoest.

§. VII.

Daar het veel beter is een opkoomende Ziekte tegen te gaan, dan dezelve reeds daar zijnde te geneezen: lust het mij, vooraf hebbende laaten gaan, het gene betrekking had tot de geschiedenis van den Kinkhoest, en alvoorens ik over deszelfs geneeswijze handele, te overweegen, door wat middelen men dezelve kan afweeren, en dus dit gewigtig gedeelte der Vraag te beandwoorden.

Uit het voorgemelde blijkt, dat deze hoest, die, hoewel jonge Kinderen inzonderheid schadelijk, geenen leeftijd egter of geslacht verschoont, en genoegzaam alle menschen eens, zelden meermaalen, aantast, de door eene zekere besmetting de daar voor vatbaare aanvalt, welke van dien aart is, dat zij haar vermogen zelden uitoefent in lighaamen reeds

te vooren deze Ziekte gehad hebbende. —— Om nu de meergemelde Ziekte in haare geboorte te stuiten, en de zaamenloop der schadelijke magten en zaaden, die tot de voordbrenging van wat Ziekte het ook zij, vereischt wordt, te beletten, moet men tweeledig te werk gaan; naamentlijk of de geboorte van het gemelde smet moet belet, of reeds daar zijnde door een bekwaam tegengift tegengegaan worden; of zij, die tot dezen hoest geneigd zijn, tegen denzelven gewapend worden. —— Dat wij in het eerste geval minder slaagen, wordt veroorzaakt door den bijzonderen, onbekenden, en niet buiten allen twijfel zijnden aart en werking van het smet. —— Derhalven, om deze Ziekte, daar wij voor zijn blootgesteld, van ons afteweeren, blijft alleenlijk over, dat wij den omgang met zodaanige Lijders, of de plaatzen, waar dezen hoest heerscht, zorgvuldig vermijden, en dus op deze wijze ons voor denzelven hoeden. Daar wij nu van de tegenwoordigheid van het smet, niet dan door deszelfs gevolgen in daar toe geneigde Lijders, en dus door de Ziekte zelve verzeekerd kunnen zijn; behoeve ik niet te waarschuwen, dat deze wijze niet gemakkelijker nog zeekerder is, dan de poogingen, die in het werk gesteld worden, om de Kinderpok-

pokken en Maazelen afteweeren. Weshalven ik, dit laatende vaaren, tot de Geneeswijze der Ziekte overgaa, welke een ernstig onderzoek verdient.

§. VIII.

Nademaal in het begin der Ziekte, de hoest zoo wel, als de waare aart der besmetting, die dezelve heeft voordgebragt, onbekend zijnde, ons belet door een bekwaam tegengift haar te stuiten en te ontzenuwen, en dus op deze wijze, derzelver gevolg, den Kinkhoest afteweeren; staat ons te zien, op wat manier de Natuur, en de Waarneemingen van geloofwaardige Geneesheeren ons denzelven leeren geneezen. — Om dit derhalven te volbrengen, moet men drie Genees-inzigten (*indicationes*) voldoen; waar van de eerste beveelt de maag en luchtpijp van de taaije slijm te ontlasten; de andere de krampagtige spanningen te stillen; de derde eindelijk de toevallen te verdrijven, of ten minsten te verzagten. — Een en het zelfde Geneesmiddel voldoet zomtijds aan deze drie inzigten te gelijk; doch doorgaands voornaamentlijk, als de Ziekte veel gevorderd is, vereischt iedere aanwijzing (*indicatum*) verschillende Geneesmiddelen. Weshalven na het een en ander

vooraf te hebben laaten gaan over het bestier, dat de Lijders in agt moeten neemen, zal ik stuk voor stuk nu opzettelijk gaan overweegen.

§. IX.

Het bestier in de levenswijze, dat men den Zieken ten sterksten moet aanbeveelen, vereischt, dat zij zig wagten voor moeilijk verteerbaare, raauwe, meelagtige, gezoutene, gerookte, windverwekkende spijzen; gedroogde visschen, enz.; te sterke beweeging, als loopen, springen; te sterk vermoeiende oefeningen, te hevige gemoedsaandoeningen, vogtige en koude luchtsgesteldheid, voornaamentlijk avondlucht, enz. die de maag doen verzwakken, de geheele lighaams-huishouding ontrusten, de hevigheid en het getal der aanvallen vermeerderen, en de toevallen verzwaaren. —— Men moet dus aanraaden zagt verteerbaare en voedzaame spijs, wel gerezen koornwerk, malsche moeskruiden, wit vleesch, kragtig bier, enz. terwijl de melk der zoogende door eene goede leevenswijze insgelijks kan verbeeterd worden: vervolgends worden zagte beweeging, aangenaame uitspanningen, heldere en koele lucht, heilzaam bevonden.

§. X.

§. X.

Om aan het eerste genees-inzigt (*indicatio*) te voldoen, koomen verscheidene ontleedigende geneesmiddelen (*evacuantia*) te pas: Onder welke de eerste plaats verdienen de *Braakmiddelen*, welker nut in den Kinkhoest men niet schijnt in twijfel te kunnen trekken, zoo de Vorst der Geneesheeren ons te regt gewaarschouwd heeft, de Natuur te leiden, waar na toe ze overhelt; nademaal men waarneemt, dat de Lijders zeer veel verligt worden van een braaking, door hulp der geneezende Natuur te weeg gebragt. En hier in schijnt men ook de reeden te moeten zoeken, dat bijna alle Geneeskundige Schrijvers (want die ongemeene gevallen zondere ik uit, gelijk er te vinden is *in Comment. de Rebus &c. Vol. XXVI. pag. 163. seqq.* waar in de braakmiddelen gezegd worden nadeelig te zijn geweest, en waar van ik nog niet ten vollen overtuigd ben,) aangaande het vermoogen der Braakmiddelen in het geneezen dezer Ziekte overeenkoomen; hoewel zij wegens den Aart en Zitplaats derzelve, op verre na het niet eens zijn. — Verscheidene braakmiddelen nu, om de eerste wegen en die der lucht van die lastige slijm te ontdoen, worden van verschillende aangepree-

preezen. Er is er, die den *Braakwortel* (*radix ipecacoanhæ*) boven alle anderen voor het veiligste, en zekerste middel houden, waar onder men vooral tellen moet ROSEN VAN ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 471. en het ontbreekt ons voorwaar niet aan voorbeelden, die het vermoogen van dit voortreflijk middel in het beteugelen van den hevigsten hoest aankondigen. Zie WAHLBOM *Berä Helser til Kongl. Colleg. Med. roerande Medicinal-werks, ets tilstaond, Rike; &c. pag.* 212. *seqq.* SANDIFORT, *Natuur- en Geneesk. Bibliotheek, VI. Deel pag.* 920. *seqq.* MELLIN, *l. c. pag.* 43. *seqq.* C. A. MEYER, *Verhandeling over 't uitsteekend vermoogen van den Braakwortel &c. in Genees- Heel- Artzenij- en Vroedkundig Magazijn, I. Deel, pag.* 665. *seqq.* LASSONNE en CORNETTE *in Memoires de la Societé Royale de Medicine, Ao.* 1779. *pag.* 518. *seqq.* die het afkookzel van dezen wortel, met suiker tot een siroop gemaakt, aanprijzen, (van welks twijfelagtig vermoogen, doordien de vlugge deelen door het kooken te loor gaan, ik hier niet zal handelen). Men moet wel dezen zeer nuttigen wortel niet verwerpen, zoo wij deszelfs braakverwekkende en krampstillende kragten, zeer wel in het stillen van deezen hoest te pas koomende, en de gemakkelijke manier,

om

om hem met suiker vermengd, den kleine Kinderen in te geeven, in aanmerking neemen. Doch het is er verre van daan, dat hij zeekerder en veiliger werke, dan andere middelen van dat soort, daar hij niet alleen hardlijvigheid veroorzaakt, maar ook, door die lijmagtige onreinigheden als omwonden zijnde zomtijds niet doet braaken, (gelijk MELLIN, *l. c. pag.* 44. *seqq.* VOLTELEN, *Handelingen van 't Geneeskundig Genootschap Serv. Civib. VII. Deel pag.* 9. *seqq.* en anderen verhaalen, het geene ook de reeden is, dat in deze gevallen zeer veele den braak-wijnsteen (*tartarus emeticus*) bij dezen wortel gewoon zijn te voegen, zie GUARINI *de curand. febribus & inflamm. pag.* 12. *seqq. en* 55. MURRAY, *Apparat. Med. Vol. I. pag.* 528. ROEDERER en WAGLER, *de morbo mucoso, passim*, en anderen); of ingenoomen zijnde terstond door braaking uitgeworpen wordt, en niet lang genoeg in de maag verblijft, om eene zigtbaare uitwerking te doen, volgens het getuigen van ARMSTRONG, *Essays on the discases most fatal to Infants*, *pag.* 581. Weshalven het van zelve blijkt, dat men hem niet gebruiken moet, ten zij die taaije slijm ontbonden is, of hij met andere middelen vereenigd wordt: en dus is het niet te verwonde-

deren, dat hij met het grootste regt boven den andere braakmiddelen gesteld wordt. Om deze reeden prijzen anderen de bereidingen der *Zee-ajuin* (*Squilla*), aan, voornamentlijk den *Azijn*, en *Honing-azijn der Zee-ajuin*. Zie STRANDBERG, *Abhandl. der K. Schwedischen Acad. der Wissenschaften*, *aus* 1749. *pag.* 261. R. A. VOGEL, *Opusc. Med. Select. pag.* 188. *seqq. Acad. prælect.* §. 513. ARMSTRONG, *l. c. pag.* 94. BISSET, *l. &c.* deze middelen schijnen voorzeeker daarom boven den braakwortel te moeten gesteld worden, om dat zij een uitsteekend verdunnend vermoogen bezitten, en er dus minder vrees is, dat ze werkeloos in de maag blijven, of de taaije slijm in dezelve laatende, uitgeworpen zullen worden; terwijl ze daar en boven door hunne uitsteekende wormdrijvende kragt, de wormen, in jonge Kinderen niet zelden dezen hoest doende verslimmeren, tegengaan. — Dat egter deze middelen dien lof niet verdienen, om boven alle andere braakmiddelen te worden gesteld, en veiliger en zeekerder te werken, blijkt ten duidelijkste uit de aangehaalde plaats van ARMSTRONG zelve, ja, om de onaangenaame smaak, en geduurige misselijkheid, welke zij veroorzaaken, worden zij te regt minder geagt, dan de bereidingen uit

Spies-

Spiesglas, zie KIRKLAND, *l. c. pag.* 143. Onder de bereidingen uit het Spiesglas (*Stibium*) wordt de *Kermes minerale* ten hoogsten gepreezen, door BOURDELIN, *l. c.* en VOGEL, *Acad. Prakt. l. c.* de *gouldkleurige Spiesglas-zwavel* (*Sulphur Auratum Antimonii*), door J. F. CLOSSIUS, *in. Nova variolis Med. Methodo, cum Spec. Obs. Miscell. &c. pag.* 131. *seqq.* UNZER *in promptuar. Hamburg. Vol. VIII. pag.* 370. VOGEL, *l. c.* en HANNES, *l. c. pag.* 77. *seqq.* boven allen nogthans de *Braakwijnsteen* (*tartarus emeticus*) door ARMSTRONG, *l. c. pag.* 94. FOTHERGILL, *Med. Observ. and Inquir. Vol. III. pag.* 319. *seqq.* MELLIN, *l. c. pag.* 46. *seqq.* CULLEN, *l. c.* §. 1419. en KIRKLAND, *l. c. pag.* 142. En de *Essentie* of *aftreksel*, of wijn van *Spiesglas* van *Huxham*, (*vinum Antimonii Huxhami*) worden door MILLAR, *l. c. pag.* 131. VOLTELEN, *l. c. pag.* 65. en *Verhandel. van de Natuur- en Geneesk. Correspond. l. c. pag.* 510. &c. zeer geroemd. En voorzeeker deze middelen, die men den jonge Kinderen gemakkelijk kan ingeeven, en eene uitmuntende snijdende en verdunnende kragt bezitten, doen veiliger en zeekerder braaken, bevorderen kostelijk de uitwaasseming, buik-ontlastingen, en het opgeeven der fluimen, en wijken in kramp-

krampstillend vermogen voor de overige niet, en brengen den Lijderen zeer dikwils hulp toe, als andere middelen vrugteloos *zijn* aangewend. Zie onder zeer veelen J. SIMS, *l. c.* en daarom worden dezen met het grootste regt geschat boven de overige uit te munten. Het is egter geenzins het zelfde, welk van deze middelen men gebruike; daar de *Sulphur Auratum* op de wijze van CLOSSIUS toegediend, zomtijds aan het oogmerk niet te wel voldoet, zie VOLTELEN, *l. c. pag.* 510. *seqq.* en van CULLEN, *l. c.* §. 1419. om deszelfs onzeekere gift verworpen wordt; terwijl de *Kermes minerale* zelden als een braakverwekkend middel op zig zelven gegeeven wordt, en wij dus denzelven gemakkelijk ontbeeren; zoo wij in aanmerking neemen, wat *grooten* lof aan den *Tartarus emeticus* door de genoemde Schrijvers gegeeven wordt, en het niet min zeeker gebruik van het aftrekzel van Spiesglas van HUXHAM (*Ra. Vitri Antimonii Huxhami*) en deszelfs uitmuntende kragt, door den beroemden VOLTELEN waargenoomen, en door het daaglijks gebruik ten sterksten bevestigd. De Vraag is nu, op welken tijd en in welke gift men de braakmiddelen moet toedienen? In deze zaak moet men de Natuur te gemoet koomen, die niet zelden door

braa-

braaking en uitwaasfeming de Ziekte tragt te geneezen. Het is dus het beste de genoemde braakmiddelen in de tusfenpoozen der aanvallen in kleine en herhaalde giften, of bij verpoozing toe te dienen, agt geevende op de kragten en ouderdom der Lijderen; op welke manier niet alleen door braaking de taaije flijm uitgeworpen wordt, maar ook zonder dezelve te verwekken, door de buiks-ontlastingen of de uitwaasfeming te vermeerderen, en de ftuipagtige beweegingen te ftillen, de aanvallen in getal, langduurigheid en hevigheid, verminderen, en dus niet zelden, zonder dat er andere middelen vereischt worden, even als door een wonderwerk de Ziekte in den grond geneezen wordt. Zie VOLTELEN, *l. c.*

Het gebruik der Laxeer-middelen vereischt hardlijvigheid, die zig doorgaands bij deeze Ziekte voegt; en derzelver nuttigheid blijkt nog meer uit de gewoonte der kleine Kinderen, om de uitgeworpene flijm door te flikken, en dus de onreinigheid der eerfte wegen te vermeerderen. Ten dien einde worden er verfcheidene middelen aangepreezen; in welker verkiezing echter men zig wagten moet, dat door het gebruik van olieagtige middelen, of door te veelvuldige of hevige buiks-ontlastingen, de reeds verzwakte fpijs-

verteerende kragten niet verder vernield, en de Ziekte verergerd worden: des te meer, daar ruime buiks-ontlastingen, volgens CULLEN, §. 1417. dien 't genoeg is alleen te noemen, doorgaands nadeelig bevonden worden.

Dus koomen hier boven anderen te pas Manna, het merg (*pulpa*) van de Casfia en Tamarinde, Rhabarber, Spaansche Zeep, Seneblaaderen, 't verzagtend Concerf, (*electuarium lenitivum*) poeder van Cornachinus, Middelzouten, naar maaten van den ouderdom en de kragten der Lijderen toegediend; terwijl door de hier boven gepreezene braakmiddelen, die ook een uitsteekend vermoogen hebben, om buiks-ontlastingen te weeg te brengen, en dus aan verscheidene *Genees-inzigten* te gelijk voldoen, niet *zelden het zelfde* oogmerk bereikt wordt, en de dikke darmen door Zeep- en Zoutagtige clysteeren, zoo de gemelde middelen niet voldoende zijn kunnen ontlast worden.

Door zommigen worden, om de luchtbuis te ontlasten, ook aangepreezen *Borstmiddelen* (*expectorantia*,) en dat wel *slijmagtige* (*mucilaginosa*); zie FORBES, *l. c. pag.* 105. SAUVAGES, *l. c.*, VOGEL *l. c.* Welker gebruik echter, uit hoofde der medelijdige aandoening der

Lon-

Longen, de groote zwakheid, en daar uit ontſtaande verheffing der Ziekte, en de ophooping van ſlijm, die zij in de eerſte wegen, en voornaamentlijk in de Zitplaats dezer Ziekte, de maag, in reeds genoeg verzwakte Lijders te weeg brengen, met regt verdagt gehouden, en verder afgekeurd wordt, door verſcheidene waarneemingen wegens derzelver ſchadelijk gebruik, van verſchillende Schrijveren bijgebragt, onder welken het genoeg zal zijn boven anderen te noemen SIJDENHAM, *l. c. pag.* 311. *ſeqq.*, ARANDUS, *Obſ. Med. Chirurg. pag.* 40. *ſeqq.* VOLTELEN, *l. c. pag.* 509. *ſeqq.* en KIRKLAND, *l. c. pag.* 143. — Daar nu om de Longen van de ſlijm te ontlasten, de bovengemelde braakmiddelen, voornaamentlijk uit de Zee-ajuin, en bijzonder het Spiesglas, ook na bevind van zaaken met andere geneesmiddelen, waar van ik in de volgende §. handelen zal, zeer ſchoon te pas koomen; kunnen wij ten minſten in eenen niet zaamengeſtelden Kinkhoest, de gemelde borstmiddelen misſen. — Zeer wel weet ik, dat men reeds over lang de melk en ſiroop van ſlakken heeft aangepreezen: dan tegenwoordig kan men dezelve veilig laaten vaaren, behalven dat ze geenzins door haare ſlijmigheid alleen ſchijnen te werken.

 §. XI.

§. XI.

Zoo door de in de voorige §. gemelde middelen de Ziekte niet vermindert, vereischt het ander genees- inzigt de krampagtige spanningen uit den weg te ruimen. Om hier aan te voldoen, koomen krampstillende en versterkende middelen te pas, ten welken einde er verscheidene zoo uit- als inwendige gepreezen worden.

Onder de inwendige, om de voornaamste aan te roeren moet voornaamentlijk gemeld worden Geest van Hertshoorn met Amber bereid, (*Liquor Cornu Cervi Succinatus*), zoete Salpeter geest, (*Spiritus Nitri dulcis*), bovendrijvende geest van FROBENIUS, (*Spiritus æthereus* FROBENII); pijnstillend Mijnstoffelijk vogt van HOFFMAN, (*Liquor anodynus mineralis* HOFFMANNI), Heulsap of zuivere of vloeibaare van SIJDENHAM, siroop van witte Papaver, of uit Maankoppen zaamgesteld; Duivels-drek in Polei-water ontbonden, 't sap van Polei, aftrekzel van wilde Rozemarijn, Orange-blaaderen, de doosvormige Mosch, (*Muscus pyxoides*), Eiken-mosch, Cachou, Bevergeil, Muscus, Saffraan, Nagel-wortel, of (*geum Urbanum*;) de Gentiaan-wortel, Quassie-hout, Orange-blaaderen en schillen,

Koorts-

Koortsbast, &c. dat zommige van deze in zeer veele gevallen van nut zullen zijn, leeren ons overvloedig haare bekende krampſtillende en maagverſterkende kragten; waar op ik hier kortheids halven niet verder kan ſtil ſtaan, te meer, daar ik in 't vervolg geleegenheid zal hebben, de voornaamſte naauwkeuriger te beſchouwen.

Tot uitwendig gebruik zijn reeds, van WILLIS *Tract. de Morbis Convulſ.*, *pag.* 95. en anderen, aanbevoolen, en in gemeen gebruik, blaartrekkende middelen uit Spaanſche Vliegen bereid. En, dat wij voorzeeker op haar vertrouwen kunnen, beſluiten wij van vooren (*a priori*) uit het groot vermoogen, dat zij bezitten, om de ophooping van bloed na de inwendige deelen, en de daar uit gebooren zijnde ontſteeking, weg te neemen, of voor te koomen, de fluimloozing te bevorderen, de ſtuipagtige beweegingen te ſtillen, en de werkingen van het vaatgeſtel te regelen; terwijl de verſcheidene waarneemingen, die ik tegenwoordig niet zal aanhaalen, derzelver nut in den Kinkhoest buiten allen twijfel ſtellen.

Ten dezen einde dus kan men gebruiken, of een pleister uit Spaanſche Vliegen bereid, of derzelver aftrekzel, of een ſmeerzel uit de-

dezelve met Campher, Laauwrier- en Olijf-olie, zaamgesteld; (welks voortreffelijkheid door het uitkoomen van kleine puistjens, op de geheele oppervlakte des lighaams, in andere Ziektens bij ondervinding van MILLAR, *l. c. pag.* 177. *seqq.* gepreezen wordt.) — Wat nu de plaatzen om blaartrekkende middelen aanteleggen aangaat; de zoo even aangehaalde Schrijver wil ze op de ruggegraat en borst geplaatst hebben; terwijl CULLEN, *l. c.* §. 1418. de borst voor de geschiktste plaats daar toe houdt, en FORBES, *l. c. pag.* 106. wederom ze liever in den hals, dan tusfen de schouderblaaderen, wil aanleggen, uit hoofde der vereeniging van het tweede en derde paar hals-zenuwen met de tusfenribbigen, en WILLISIUS, *diatriba de Medicament. Operat. pag.* 170. in den nek, agter de ooren, aan de binnen zijden der armen agter den oxel. Mijns bedunkens, verschilt het zoo veel niet, of ze aan den hals, tusfen de schouderblaaderen, agter de ooren, of aan de binnen kant der armen, worden aangelegd; nadien de rug-zenuwen, zoo wel als die van den hals, waar uit de arm-zenuwen voordkoomen, met de tusfenribbige, die met die van het aangezigt gemeenschap hebben, gevoegd worden; en de gemeenschappelijke zenuw van het

het aangezigt, die te onregt het harde gedeelte van de gehoor-zenuw genoemd wordt, zelden met het agtfte paar, waar van zoo wel, als van de tusfenribbige, de buik- en borst-ingewanden haare takken hebben, die zaamenvoeging (*anaftomofis*) maakt, welke WRISBERG waargenoomen en befchreeven heeft, in *Sylloge Comment. Anat. pag.* 50. *feqq.* Tot dat zelfde einde worden de etterdragten en fetons ook aangepreezen, die WILLISIUS, *de morb. convulfiv. l. c.* in den nek, op den arm, of omtrent den oxel wil aangelegd hebben. Tot welke middelen egter men niet te ligtveerdig moet overgaan, hoewel zij in hevige gevallen te pas koomen, en nog meer vertrouwen winnen door de waarneemingen der daar door geneezene Longteeringen, en derzelver groot vermoogen in het herftellen der lammigheid der onderfte ledemaaten, door kromheid der rugge-graat, en been-eeter van de lighaamen der wervelbeenderen ontftaande, door POTT waargenoomen en befchreeven, in *Remarks of the ufelefs ftate of the lower limbs, in confequence of a curvature of the fpine:* Waarom zij ook in deeze Ziekte van zeer veel nut zijn kan. — Ook fchijnt men hier niet te moeten verzwijgen verfterkende en krampftillende pleisters, b. v. Galbanum, Galba-

 num

num met Saffraan, (*Cocratum*), Azijn-saffraan-pleister (*Oryxcroceum*), Maagpleister van Galenus, die uit de Theriakel van Andromachus, en Heulſap, of zuiver, of het vloeibaare van Sijdenham bereid zijn, of ook koude ſtoovingen, b. v. uit koud water, het welk aan de krop der maage geplaatst voortreffelijke uitwerkingen gedaan heeft, volgens het gene de la Vallée bijbrengt in Roux, *Journal de Medic. Chirurg. Pharmac. &c. Tom. XXVIII. pag.* 336.

§. XII.

Het derde genees-inzigt (waar aan men vooral moet voldoen, terwijl de hevigheid der Ziekte, en de daar uit voortſpruitende zwaare toevallen de Lijders in het grootſte gevaar brengen), vereischt, dat de toevallen de Ziekte verzellende, of op deze volgende, verdreeven, of verzagt worden. — Om hier aan te voldoen, moet ik de meest gewoone, en voornaamſte toevallen melden, die zomtijds eene bijzondere geneezing vereiſchen; waar toe ik brenge *de hevigheid van den hoest, ſtuipagtige beweegingen, moeielijkheid in 't ademhaalen. ongereegelden omloop van het bloed, zwakheid en gebrek aan voeding.*

Zoo

Zoo *de hevigheid van den hoest* door de bovengemelde ſlijm uitwerpende middelen, voornaamentlijk de Spiesglasbereidingen niet kan overwonnen worden, koomen de in de voorige §. opgenoemde krampſtillende middelen te pas, b. v. ſiroop van witte Maankoppen, of (*Diacodium*), Muscus, Bevergeil, Heulſap of het zuivere, of het vloeibaare van SIJDENHAM, en de in verſcheidene gevallen voortreffelijke Koortsbast, zoo wel alleen, als met andere middelen, b. v. Heulſap, Bevergeil, vereenigd, op de best mogelijke wijze toegediend; ook nog Spaanſche Vliegen pleisters, en aldaar aangepreezen ſtoovingen, die, het Zenuw-geſtel, en de werktuigen der ſpijsverteering verſterkende, de prikkelbaarheid en gevoeligheid verminderende, dezen hoest, die van een ſtuipagtigen aart is, zomtijds voortreffelijk zullen maatigen, of hem zoo de te vooren genoemde ontlastende middelen te gelijk gebruikt worden, of hij alleenlijk uit eene overblijvende zwakheid en prikkelbaarheid na deze Ziekte ontſtaat, kragtdaadig kunnen ſtuiten. — Men wagte zig echter ten hoogſte, dat men deze middelen niet misbruike, zoo lang er geen aanmerkelijke meenigte ſlijm, in de werktuigen der ſpijsverteering en ademhaaling aanweezig, is uitgeworpen, en

 het

het zelve door het veelvuldig gebruik van verdoovende middelen, vooral op zig *zelven* gebruikt, beletten, en dus deze hevige Ziekte wel in schijn verligten, doch weezentlijk doen verslimmeren. In welke voorzorg voornaame mannen met mij overeenstemmen, waar onder het genoeg is te noemen FORBES, *l. c. pag.* 106. en TRALLES, *usus opii salubris & noxius. Sect. IV. pag.* 159. —— Deze zelfde middelen zullen ook door haar krampstillend vermoogen andere *stuipagtige beweegingen*, en *de moeilijkheid in het ademen* voortreffelijk maatigen; —— terwijl voornaamentlijk ten dezen einde Spaansche Vlieg-pleisters, en maatige Aderlaatingen veel nut kunnen doen: de slaapeloosheid kan men tegengaan door het gebruik van een verdoovend middel, *inzonderheid* 's avonds, of eenige te vooren gemelde slaap-siroop, welks nut ten vollen beweezen is door verscheidene waarneemingen, en inzonderheid van A. de HAAN, *Rat. Med. Cont. Tom. III. Sect. IV.*

De *ongereegelden omloop van het bloed*, en *deszelfs ophooping* in het hoofd, den hals, en de longen, veroorzaaken zomtijds, vooral in volbloedigen het grootst gevaar, en vereischen in dit en andere gevallen, waar in eene moeilijke omloop van het bloed door de Longen

waar-

waargenoomen, en daar uit het naderend gevaar voorzien wordt, eene spoedige hulp; ten welken einde men wederom de Natuur, die niet zelden door bloedstortingen te veroorzaaken de voornaamste deelen bevrijdt, en de hevigheid der Ziekte zomtijds verwonderlijk breekt, volgen moet; en door Aderlaatingen, zelfs bij herhaaling, of door het aanleggen van Bloedzuigers aan het hoofd, voornaamentlijk aan de slaapen van 't zelve, welker voortreffelijk nut WILLIS, *de Medicament. Operat. pag.* 170. bij ondervinding getuigt, het bloed afleiden, en dus deszelfs omloop door de Longen bevorderen, de ophooping in het hoofd en de borst verminderen, en verscheidene daar uit gebooren wordende toevallen moet zoeken af te wenden. Met het hoogste regt bij gevolg worden dus Aderlaatingen, ook bij herhaaling, na zulks nodig is, als uit eenen mond aanbevoolen: terwijl daar en boven ook de Duivels-drek, Geest van Ammoniac zout, en vlugge Geesten, onder den neus gehouden, drooge of specerijagtige wrijvingen van den buik, tegen de *flaauwte* geroemd worden. — Daar nu deze middelen niet dan de Ziekte verligten, en geenzins geneezen kunnen, waarschuwen ons met het grootste regt CULLEN, *l. c.* §. 1416.

KIRK-

KIRKLAND, *l. c. pag.* 141. en anderen, dat men zig zorgvuldig wagten moet, om door te veelvuldige of te ruime Aderlaatingen de kragten der Kinderen niet te zeer te verminderen, en dus door te groote zwakheid deze krampagtige Ziekte veld te doen winnen.

De zwakheid, wordt voornaamentlijk meerendeels geneezen door verſcheidene, en inzonderheid in de voorige §. aangehaalde, verſterkende middelen; te weeten de Koortsbast, zoo wel op zig zelven op verſchillende wijze gebeezigd, als gevoegd bij den met IJzer bereiden Wijnſteen, bloemen van Ammoniac zout met IJzer, en anderen te vooren aangepreezene verſterkende en maag-middelen, vooral de Cachou, daar bij koomende een ligt verteerbaare, voedende en verſterkende leevensregel, behoorlijke beweeging, koud bad, paard rijden (*Zie* SIMS, *l. c.*) verandering van lucht, (die zomtijds zeer veel nut doet, volgens de waarneeming van BASTER, *l. c. pag.* 60. *ſeqq.* CULLEN *l. c.* §. 1426. KIRKLAND, *l. c. pag.* 146. en andere). Vergelijk HUXHAM, *Opera Phyſ. Med. pag.* 290.

Deze zelfde middelen kunnen ook het *voedings gebrek* afkeeren; ten welken einde ook voedende clyſteeren kunnen dienen.

De-

Deze zijn de voornaamſte toevallen van den Kinkhoest, welker geneezing of verzagting hier plaats ſcheenen te vereiſchen: terwijl het geneezen der overigen, zig zomtijds bij deze Ziekte voegende, of daar uit voortſpruitende toevallen, gedeeltelijk uit het gene ik in de voorgaande en deze §. heb te berde gebragt, gemakkelijk kan worden opgemaakt; gedeeltelijk, om dat zij eerder volgende Ziektens (*morbi ſecundarii*) dan toevallen der Ziekte zijn, hier ter plaatſe, als buiten het beſtek der Vraage zijnde, met opzet niet kunnen behandeld worden.

Deze Afdeeling dus, zoude ik zoo wel als de Verhandeling zelve kunnen eindigen, zoo ik het niet nuttig oordeelde nog kortelijk in de volgende §. zommige geneesmiddelen te onderzoeken, welke tegen dit ſoort van hoest door verſcheidene zeer geroemd worden, of met den ſchoonen naam van *ſoort-middelen* pronken. Welks onderzoek ik daarom begrijpe geenzints te veragten zijn; om dat, zoo er een zoodanig geneèsmiddel is, men niet behoeft bevreesd te zijn voor de hevigheid of kwaadaartigheid der Ziekte, noch eene groote meenigte geneesmiddelen noodig heeft, niet alleen kosten ſpaart, maar ook het leeven van duizenden, nu onſchuldige ſlagtoffers, en dus

een

een roemrugtige overwinning mag behaalen over eenen vijand het Vaderland zeer verderfelijk, en niet zelden eene schrikkelijke slagting veroorzaakende.

§. XIII.

Door de *soort-middelen* zoo wel van deze als andere Ziekten, verstaa ik de geneesmiddelen, die door eene hun bijzonder eigene en onfeilbaare hoedanigheid de Ziekte kunnen geneezen. Om nu over de deugd der soortmiddelen, die tegen den Kinkhoest aangepreezen, en met een goed gevolg gebruikt worden, een juist oordeel te vellen; wordt er vereischt, dat zij niet eens, twee of tienmaal, maar geduuriglijk, gebruikt zijnde, *nimmermeer* de hoop op eene aanstaande geneezing der Ziekte hebben te leur gesteld; ja zelfs, bij tijds aangewend zijnde, aan de voortbrengster van dezen hoest, eene smet van een onbekenden aart op den duur, even gelijk een vergift door een behoorlijk tegengift, haare kragt benoomen en vernield, en dus de Ziekte afgewend hebben. —— Om nu van deze middelen verzeekerd te zijn, zal ik voornaamentlijk die gene naauwkeurig onderzoeken, die zig eenen grooten naam

ver-

verworven hebben, de anderen aan hunne plaats laatende, (want ze allen op te tellen kan ik niet, en kortheids halven mag ik niet). Onder deze tellen wij:

1. In de eerste plaats *schrik* en *vrees*. Deze worden van WILLIS, *diatrib. de Medicam. Oper.* 179. in het geneezen van den Kinkhoest aangepreezen, en getuigd daar door somtijds een schielijke geneezing der Ziekte gebeurd te zijn; en er is voorzeeker geen twijfel aan, dat de daar door veroorzaakte aandoening van het Zenuw-gestel in zommige gevallen zeer veel tegen deze Ziekte, uit haaren aart stuipagtig zijnde, vermag. Of ze echter altijd van nut zullen zijn, kan men met het grootste regt in twijfel trekken; daar er niet alleen genoegzaam naauwkeurige en talrijke waarneemingen ontbreeken, die ons van de bijzondere kragt dezer gemoeds-aandoeningen zouden kunnen overtuigen, maar men ook uit het gezegde zelve van WILLIS kan opmaaken, dat zij zomwijlen aan het oogmerk niet beandwoord hebben. Van deze gemoeds-aandoeningen althans, ter geneezing der Ziekte aangepreezen, wil ik mij liever volgens CULLEN, *l. c.* §. 1423. wagten, als welke niet hevig zijnde, naauw-

lijks

lijks eenig voordeel zullen doen, en te hevig niet zonder gevaar zijn.

2. *Mosch*, (*Lichen*,) of *doos-vormige Mosch*, (*Muscus pyxidatus vel pyxoides*) is van WILLIS, *l. c. pag.* 169. VOGEL, *Hist. Mat. Med. pag.* 114. LINNÆUS, *Mat. Med. Regni vegetab.* en anderen, het zij in poeder, het zij met melk of water gekookt, aangepreezen, en van zommigen voor een soort-middel gehouden; zie WILLIS *de Morbis Convulsiv. l. c.* FORBES, *l. c. pag.* 107. en SAUVAGES, *l. c.* en onlangs is zij van den Geleerden VAN WOENSEL, deszelven uitsteekend nut in een hardnekkigen Kinkhoest ondervonden hebbende, op nieuws geroemd in *Hist. de la Societé Royale de Medicine*, *Ao.* 1778. *pag.* 294. *seqq.* En vervolgens *ibidem Ao.* 1779. *pag.* 268. leert hij ons de wijze, om ze met water gekookt, en met Mijrthen-siroop vermengd, den Lijder toe te dienen.

Deze Mosch voorzeeker, gelijk ook die des *Eikenbooms*, die insgelijks in deze Ziekte gepreezen wordt, zie WILLIS, *l. c.* VOGEL, *l. c. pag.* 112. &c. bezit eene zaamentrekkende kragt, en kan wel iets tot de geneezing der Ziekte toebrengen, door de vezelen te versterken, en de lijmige vogten te verdunnen.

nen. Doch, daar ze niets verdienstelijks heeft boven andere versterkende middelen, die teffens krampstillende zijn, ja zelfs veel minder is, en ons een genoegzaam getal getrouwe waarneemingen ontbreeken, waar uit blijkt, dat zij eene bijzondere geneezende kragt bezitte, is het geen wonder, dat zij met den schoonen naam van soort-middel niet kunnen pronken, en bijna buiten gebruik zijn geraakt. Vergelijk HUXHAM, *Op. Phys. Med. Tom. I. pag.* 100.

3. De *blaaderen van wilde Rosemarijn*, of *moerassige Ledum* hebben zig ook in Zweeden een grooten naam verworven, en derzelver gelukkig gebruik hebben boven allen getuigd LINNÆUS, *Flor. Suec. pag.* 126. WACHLIN en WAHLBOM *Berättelsel til. Kongl. Coll. Med. &c. pag.* 157. *seq.* 212. *seq.* die deszelfs afkookzel met melk of wei gebruikt hebben. Maar, daar men nu niet in allen gevallen van derzelver uitwerking overtuigd is, en zij somtijds minder vermogend, dan anderen, geweest zijn, met anderen zaamgevoegd hebben moeten worden, of het gewenschte einde niet bereikten, zie MURRAY, *Not. ad* ROSEN VAN ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 466. en *Appar. Medic. Vol. II. pag.* 77. *seq.* BERGIUS, *Mat. Med. pag.* 379. zoo wil ik gaarne aan MURRAY,

l. c. toeſtemmen, dat dit middel misſchien in het begin van den Hoest, om het ſmet te vernielen, iets vermag, doch voor een ſoort-middel durf ik het egter niet houden. Het bier hier uit bereid wegens het verwekken van den hevigſten hoofdpijn en dronkenſchap berugt, oordeele ik, dat niet onder het getal der geneesmiddelen tegen deze Ziekte moet geſteld worden.

4. *De Duivels-drek in Polei-water ontbonden*, ſchijnt men hier ook te moeten melden; als na welks tijdig gebruik MILLAR, *l. c. pag.* 131. *ſeqq.* in voorzeiden en zeer hardnekkigen hoest zoo eene heilzaame uitwerking gezien heeft, dat hij naauwlijks eenig ander middel tot geneezing dezer Ziekte noodig had. —— Wij verwonderen ons niet, dat zodanig een middel zomtijds zeer vermogend is, zoo wij letten op de zenuw-verſterkende, kramp-ſtillende, voortreffelijk verdunnende en ontbindende kragt der *Aſſa fœtida*, en het ſpecerijagtig, welriekend, prikkelend, maagverſterkend en ſlijmverdunnend vermogen van het water, of liever *ſap der Polei*, die BOILENS voor een ſoort-middel tegen deze Ziekte houdt. Men ontkenne echter niet, dat dit middel, vooral als de Ziekte ver gevorderd, wanneer te groote prikkeling zomtijds

ten

ten hoogſten ſchadelijk is, en er zagte ontlastende middelen nodig zijn, dikwils niet te pas komt. Het welk MILLAR zelfs, *l. c. pag.* 134. bij ondervinding getuigt: terwijl het ſap der Polei aan de verwagting van den grooten WERLHOFF, *l. c. pag.* 692. die het zelve dikwils gebruikte, niet voldaan heeft; en MURRAY, *Appar. Medic. Vol. II. pag.* 154. ſchrijft, dat het reeds niet meer met den naam van ſoort-middel vereerd wordt, en ook (*Opuſc. Vol. II. pag.* 312.) berigt, dat het zelve hem niet voldaan heeft. Om deze reeden derhalven meen ik, dat men deze middelen, het zij alleen, het zij op gemelde wijze zaamgevoegd, voor geene ſoort-middelen houden kan.

5. *Robben-vet met melk gekookt*, is ook aangepreezen, zie ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 468. Dat dit middel echter voor geen ſoort-middel kan gehouden worden, en dus in onbruik geraakt is, is geen wonder, nadien aanhoudende waarneemingen deszelfs nuttigheid niet geſtaafd hebben; wel dat het den hoest verligt, doch niet volkoomen, of zonder behulp van andere middelen, geneezen heeft.

6. Geen wonder is het ook, dat de *Oranje-blaaderen*, wegens hun krampſtillend vermogen zeer beroemd in het geneezen van den

Kinkhoest grooten lof verkreegen hebben. Waar toe veel bijgebragt hebben drie *proefneemingen* van DALBERG, waar in zij in eene ruime gift zoo wel in een afkookzel, als poeder, gegeeven den Lijderen hulp hebben verleend, volgens het verhaal van MURRAY, *App. Med. Vol. III. pag.* 226. *seq.* — Daar men echter, uit gebrek van een behoorlijk getal waarneemingen, niets zeeker omtrent hunne specifieke kragt tegen dezen hoest kan vastftellen, ja het zelfs zeer waarschijnlijk is, dat zij, even als anderen niet min vermogende krampftillende middelen, in zeer veele gevallen van geen dienst zullen zijn, geloove ik, dat ze geenzins voor foort-middelen moeten gehouden worden.

7. Het *dik uittrekzel van Tabak* (*Extractum Nicotianæ*) 't welk in andere ftuipagtige hoesten, en aamborstigheid zomtijds zeer veel nut gedaan heeft, gist ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 496. hoewel zonder ondervinding, dat insgelijks in den Kinkhoest dienstig zijn kan, terwijl men aangeteekend vindt in SCHWABEN, *zur Artzeney-gelehrheid und Naturkunde*, *I. Band*, *pag.* 199. *seqq.* dat het, met Muscus vereenigd, den hardnekkigen algemeenen besmettelijken Kinkhoest der Nordlinger Kinderen in het jaar 1768. geneezen heeft. Dit mid-

middel, hoewel zeer ontbindende, verdunnende, slaapverwekkende, en krampstillende, echter nog niet van een beproefd vermogen zijnde, om in alle gevallen dit hevig kwaad tegen te gaan, en met een zeer vergiftige eigenschap voorzien, zoude ik mij liever wagten, vooral, aan teedere Kinderen, toe te dienen, of voorzeeker niet, dan na alle zagtere middelen vergeefs gebruikt te hebben.

8. Met veel ophef is ook geroemd het *sap van Pissebedden*, het welk met witte wijn gemengd, als een onfeilbaar middel, tegen dezen hoest door CHEINE gepreezen is. Zie COOKE, *Maladies des Enfans*, *pag.* 50., terwijl WILLIS ook derzelver sap heeft voorgeschreven, *de Medicam. Oper. pag.* 170. en HUXHAM, *l. c. pag.* 99. 347. een ontbinding van Gom Ammoniac in derzelver sap met Hyssop-water aanprijst. Geen wonder is het zeeker, dat deze dieren, door hunne prikkelende, verdunnende, en insnijdende kragten vermaard, dikwils zeer veel hulp tegen deze Ziekte toebrengen. Dan, of men ze voor onfeilbaar, of een soort-middel met CHEINE moge houden, twijfel ik uit gebrek aan goede waarneemingen zeer: terwijl ik oordeele, dat men zeer voorzigtig, in het toedienen aan jonge Kinderen, er meede handelen moet;

om niet onbedagtzaam te benadeelen, die men veilig had kunnen geneezen.

9. De *Spaansche Vliegen*, worden inzonderheid tot een inwendig gebruik aangepreezen, door LETTSOM, *Medical Mem. of the General dispens. in London, for part of the Years*, 1773, 1774.; en zijn door BURTON en HILLARIJ met goed gevolg gebruikt. Voorzeeker bezitten deze diertjes een zeer prikkelend en verdunnend vermogen; waar door zij eenigzints tot de geneezing deezer Ziekte iets kunnen toebrengen; doch uit de aangehaalde waarneemingen kan ik met LETTSOM niet besluiten, dat ze eenige specifieke kragt hebben, terwijl ze niet alleen gebruikt, maar met andere middelen zijn zaamgevoegd geweest, (die, ik dus meene, zoo zij de Ziekte al niet geneezen, ten minsten iets daar toe gedaan hebben,) en er ten minsten een behoorlijk getal waarneemingen ontbreekt, waar uit men iets wegens derzelver specifieke kragt kan vaststellen. Ja men schijnt MILLAR, *l. c. pag.* 176. *seqq.* ook te moeten toegeeven, dat ze voorzeeker niet zonder gevaar, vooral in zeer jonge Kinderen, kunnen worden toegediend.

10. De *Muscus* is ook, inzonderheid van de Engelschen ten hoogsten aangepreezen, vooral het *Julapium è Moscho.* Zie FULLER *Pharmac.*

Pharmac. Extemp. pag. 206. *seqq.* —— de verdunnende, zenuw-versterkende, en krampstillende kragten geeven ons zeeker veele hoop, om de stuipen in deze Ziekte daar door te stillen, en haar te geneezen; en zulks bevestigen de waarneemingen van HOME, wegens 't gelukkig gebruik daar van in dezen hoest, die van vier Lijderen, drie daar door spoedig hersteld heeft, zie KIRKLAND, *l. c. pag.* 146. —— Dat ze echter door eene specifieke kragt het smet niet kan t'onderbrengen, of de Ziekte zeeker geneezen, leeren ons zoo veele waarneemingen, waar uit blijkt, dat ze de hoop te leur gesteld heeft, door SANDIFORT, *Not. ad* ROSENSTEINII, *l. c. pag.* 468. CULLEN, *l. c.* §. 1424. en MURRAY, *Opusc. pag.* 312. en anderen in het werk gesteld: terwijl de Leipziger Boeken-beoordeelders in *Commentar. de Rebus &c. Vol. XXVI. pag.* 163. *seqq.* melden, dat door derzelver gebruik, de Ziekte verergerd is.

11. *Bevergeil, met den Koortsbast gevoegd*, zoo uit- als inwendig gebruikt, worden van MORRIS *Medical Obs. and Inquir. Vol. III. Art.* 27. en HANNES, *Epist. citat. Edit. Alt. pag.* 91. die ze met zeer veel vrugt gebruikt hebben, ten sterksten gepreezen. —— Doch het is te bejammeren, dat dit middel, hoe

 zeer

zeer krampſtillend, verſterkend en ontbindend, het zijn moge, door anderen aangewend, aan derzelver verwagting zoo zeer niet voldaan hebbe. Zie CULLEN en VOLTELEN, *l. c.*, en er geene geloofwaardige waarneemingen voor handen zijn, die de ſpecifieke kragt van het Bevergeil alleen gebruikt, om het ſmet, de oorzaak van dezen hoest, onder te brengen, bewijzen.

12. De groote *Scheerling*, (*Cicuta of Conium Maculatum*) is van BUTTER, *l. c. pag.* 60. *ſeqq.* en anderen, als een heerlijk middel om dezen hoest te geneezen geroemd: ja genoemde Schrijver zelve heeft uit zijne eigene waarneemingen beſlooten, dat zij deze Ziekte gemakkelijk, zeeker, ſpoedig, en aangenaam geneest, *ibid. pag.* 178. *ſeqq.* — Dit middel heeft, behalven zijn ſchoon ontbindend vermogen, voorzeeker ook eene ſlaapverwekkende, en krampſtillende kragt. Geenzints echter is deszelfs ſpecifieke hoedaanigheid in het geneezen deezer Ziekte beweezen. Ook is het onwaarſchijnlijk, dat zulks ooit gebeuren zal; des te meer, daar (om met ſtilzwijgen voorbij te gaan de aanmerkingen van eenen ongenoemden Schrijver, wien ik boven gemeld heb, op het voornoemde werk van BUTTER, als te veel partij-zugt aanduidende),

de), LETTSOM, CULLEN, VOLTELEN, *l. l. c. c.* getuigen, dat ze hunne hoop door de Scheerling dikwijls hebben verijdeld gezien.

13. Wat men moet denken van het *Engelsch Tin-zout*, of *ſuiker van Loot*, door SAUVAGES, *l. c.* tot twee of drie grein aangeraaden, en het welk voor een ſoort-middel gehouden wordt, zoo het geduurende twee dagen van twee tot zes grein, den Lijder wordt toegediend, en op den derden dag een purgeer-middel uit den Rhabarber? Zie FORBES, *l. c. pag.* 107. Hoewel men voorzeeker niet ſchijnt te kunnen twijfelen aan de zaamentrekkende en ſtillende kragten van dit middel, die in het geneezen der Ziekte mogelijk iets kunnen uitwerken, beſluit ik nogthans met GUARIN, *Animadv. Pract. pag.* 38, dat men het den naam van ſoort-middel niet geeven kan, ja zelfs het niet dan met eene laakbaare en onmenſchelijke onderneeming kan aangeraaden worden: om dat door die kragten alleen, die het bezit, de Ziekte niet kan worden overwonnen, en het gemelde Lood-zout berugt is door zijne vergiftige kragt, die zig somtijds lang verbergt, en het lighaam heimelijk vernielt, ja niet zelden ſtuipen te weeg brengt; en er veel veiliger en kragtiger zaamentrekkende en ſtillende middelen zijn.

14. Onlangs is ook boven maaten tegen deze Ziekte, zoo wel als tegen zeer veele andere, aangepreezen *de wortel van gemeene Nagelwortel (Radix Gei Urbani*; of *Caryophyllatæ)* voornaamentlijk bij wijze van een Concerv gebruikt. Zie BUCHHAVE, *Obſervat. circa Rad. Gei Urbani &c. pag.* 100. *ſeqq.* In der daad, deze allernuttigſte geurige wortel bezit zagte uitwaasſemende, zenuw- en maag-verſterkende, rottingweerende, misſchien ook koortsweerende en krampſtillende, kragten, en kan dus zeer veel tot geneezing van dezen hoest toebrengen, zoo ontleedigende middelen eerst toegediend of bij dezelve gevoegd worden. Het is er echter verre van daan, dat zij alleen gebruikt, onfeilbaar de Ziekte kan overwinnen: het welk ook de gemelde Schrijver zelve niet ſchijnt ſtaande te houden. *Ja mij* komt geene reden voor, om uit zijne waarneemingen, die met die van anderen niet wel overeenkoomen, te beſluiten, dat zij voortreffelijker ſoort-middel is tegen dezen hoest, dan de Koortsbast, die zelfs, zoo als dra blijken zal, dien naam niet verdient.

15. Dezelfde Schrijver prijst ook aan de wortel van de *groote Nagtſchade*, *(Radix Belladonnæ)* van een half tot zes grein, na maate

te van den ouderdom der Lijderen, met ſuiker tot poeder gemengd, 's morgens en 's avonds toegediend; door welk middel hij, bij tijds geroepen zijnde, den Kinkhoest, in 't jaar 1785. te Coppenhagen heerſchende, dikwijls binnen twee weken geneezen heeft; (Zie *Anviisning for Almuen til Belladonna dens nyttige Brug i Kigheſte*). De reeds bekende kramp-weerende, ſtillende, ontbindende, en uitwaasſemende kragten, geeven zeekerlijk een groot vertrouwen aan dit geneesmiddel; voor het overige, eer men over deszelfs ſpecifieke eigenſchap oordeelen kan, zijn er veel meer waarneemingen van nooden.

16. Daar laatende den *Aluin*, die door zijne zaamentrekkende kragt, in een hardnekkigen Kinkhoest zomtijds zeer veel dienst gedaan heeft. Zie *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroeff. I. Deel*, *Mengelwerk*, *pag.* 96.; als ook de *Cachou*, door haare zaamentrekkende, verſterkende, maag-verſterkende, rotting-weerende, misſchien ook kramp-ſtillende kragt, beroemd, die zomtijds wonderen gedaan heeft; zie VOLTELEN, *l. c.*; als ook voorbijgaande andere middelen van een kramp-ſtillenden, of verſterkenden aart; en dus geſchikt om de Ziekte en Toevallen te verzagten, en de ge-

vol-

volgen te geneezen, doch niet in alle gevallen te pas koomende, (gelijk MURRAY *Opusc. l. c. pag.* 312. omtrent den zoeten geest van Zout met siroop van Koraal gemengd aanteekent:) gaa ik eindelijk over tot het onderzoek van het berugtste geneesmiddel tegen den Kinkhoest, te weeten de *Koortsbast*. Deze zeer nuttige Schors, en in zeer veele Ziekten van de grootste kragt, is ook naamentlijk tot geneezing van dezen hoest door HUXHAM, *l. c. pag.* 99, 290, 347. BRENDEL, *Progr. de Tussi Convulsiva, pag.* 6. STRANDBERG, *l. c. pag.* 251. *seqq.* ROSENSTEIN, *l. c. pag.* 474. WHIJST, *Observ. on nervous disorders, in Works, pag.* 636. HANNES, *Epist. cit. pag.* 76. 79. *Edit. Alt. pag.* 91. MORRIS, *l. c.* BISSET, *l. c. pag.* 181. *seqq.* MILLAR, *l. c. pag.* 136. *seqq.* MELLIN, *l. c. pag.* 50. *seqq.* MURRAY, *Appar. Med. Vol. I. pag.* 596. *seqq. Opusc. Comment. VIII.* BIKKER, *l. c. pag.* 398. CULLEN, *l. c.* §. 1425. HOME, *l. c. pag.* 134. KIRKLAND, *l. c. pag.* 144., en anderen met een gelukkig gevolg gebruikt en geroemd geworden. — En, zoo wij den stuipagtigen aart van den hoest beschouwen, deszelfs gezette wederkomst, den loop der tusschenpoozende of afgaande koortsen volgende,

de, deszelfs verschillende toevallen, en gevolgen, zoo wij de veel vermoogende kragten van dit geneesmiddel, als ontbindende, zenuw-versterkende, en krampstillende in aanmerking neemen; kunnen wij aan het groot vermogen van dezen bast niet twijfelen. — Hij komt dus te pas: 1°. Het zij in poeder, concerv, of afkookzel gebruikt, het zij als clysteer, of pap uitwendig aangelegd, het zij deszelfs dik uittrekzel of harst inwendig toegediend, zoo wel op zig zelven alleen, als met andere krampstillende middelen, vooral met Bevergeil, gevoegd. Zie Morris, *l. c.* Murray, *Opusc. l. c. pag.* 313. Wanneer, na voorafgegaane ontbindende, braak-, en laxeer-middelen, aderlaatingen, &c. en na opwerping der slijm, de hoest wel niet verdwijnt, maar deszelfs hevigheid verminderende, de aanval zonder braaking ophoudt; in welk geval hij van zeer veelen geroemd wordt. 2°. Hoewel de braaking nog niet verdweenen, nog slijm genoeg uitgeworpen is, of in het afgaan der Ziekte, maar ook zelfs in haar begin, moet men zomtijds dezen zeer nuttige bast gebruiken met bijvoeging van ontbindende, zagte braak- en purgeer-middelen, krampstillende en anderen;

zoo

zoo de hoest hardnekkig, kwaadaartig is, of zijn loop niet houdt. Tot ſtaaving van deze zaak is het genoeg alleen MURRAY aan te haalen, die in een hardnekkigen Kinkhoest in het jaar 1772. te Gottingen heerſchende, een uitſteekend gevolg uit de gemelde zaamenvoeging gezien, en zijne waarneemingen vermeld heeft, in *Not. ad Roſenſtenii*, *l. c.* en *Opuſc. l. c. pag.* 311. *ſeqq.* 3°. Ook voldoet hij ten hoogſten aan het derde Genees-inzicht, om naamentlijk door zijne krampſtillende, zenuwverſterkende, en kragt-bijzettende eigenſchappen, de toevallen of te geneezen, of te verligten. Dus is de nooit genoeg gepreezen Koortsbast, het zij alleen, het zij met andere verſterkende, krampſtillende, en zoo uit- als inwendige middelen gevoegd, zeer nuttig tegen de zwakheid, ſtuipen, ongereegeldheeden in de ademhaaling, bloeds-omloop, ſpijs-verteering, en voeding, de koortſen, inzonderheid de uitteerende, longteering, vermagering, voedeloosheid, verſtoppingen der klieren van het darmſcheil, Engelſche Ziekte, &c. 't Welk alles uit het bovengemelde gemakkelijk kan begreepen worden, en ik hier kortheidshalven niet verder kan verklaaren. Dit middel wordt dus in zeer

vee-

veele gevallen van de grootste kragt bevonden, en geneest de Ziekte, zonder vrees, dat zij weder zal koomen. — Dit zelve middel echter, hoe voordeelig het ook zeer dikwijls zij, terwijl het in alle gevallen niet te staade komt, zomtijds de hoop die men daar van heeft opgevat, niet voldoet, (zie VOLTELEN, *l. c.* LETTSOM, *l. c.*) zomtijds ook waargenoomen wordt, nadeelig te zijn, (zie HUXHAM, *l. c. pag.* 299. BISSET, *l. c. Comment. de Rebus*, *Vol. XXVI. pag.* 163. *seqq.*), ten minsten deze Ziekte niet alleen, en door eene bijzondere eigene kragt in allen gevallen zeeker en veilig geneest, kan, dat te beklaagen is, met den uitneemenden eernaam van soort-middel niet pronken. En dus moet men bekennen, hoewel het in verscheidene opzigten boven de andere reeds gemelde middelen te verkiezen is, dat er tot nog toe geen tegengift bekend is tegen die smet, die dezen hoest voordbrengt. Aan den anderen kant moet men echter den Koortsbast den verschuldigden lof niet ontzeggen; maar den grooten MURRAY, *l. c. pag.* 308. toestemmen, „ *dat men onder de ontdekkingen van het grootste gewigt het voortreffelijk vermogen van den Koortsbast in den*

den Kinkhoest ſtellen moet: tot dat wij die kunst, die ons tot nog toe onbekend is, bezitten, om het beginzel zelve, waar uit hij ontſtaat, terſtond in het begin der Ziekte, door ſoort-middelen te vernietigen."

ANDWOORD

OP DE

VRAAG,

VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN:

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijne bepaalde Zitplaats? welke zijn*
„ *deszelfs Oorzaaken? welke zijne Kenteekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden steunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is Hij Besmettelijk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men de Besmet-*
„ *ting kunnen voorkomen? welke is de geschiktste*
„ *wijze om denzelven te geneezen?*"

DOOR

Dr. ABRAHAM. JACOB. 's GRAEUWEN,

Stads Medicinæ Doctor, en Pensionaris Honorair en Griffier der Stad Zirkzee.

Aan 't welk, (om dat het naar de gewoone Prijs niet dingen konde), eene Zilvere Medaille, tot eene buitengewoone belooning, onderscheiden van een *Accessit*, in de Algemeene Vergadering op den 17 Junij 1788. is toegewezen.

Vitæ ſumma brevis ſpem nos vetat inchoare longam.

HORATIUS *Carm.* Libr. I. Od. IV.

ANDWOORD

OP DE

VRAAG,

VOORGESTELD DOOR HET

PROVINCIAAL UTRECHTSCH GENOOTSCHAP VAN KONSTEN EN WETENSCHAPPEN:

„ *Welke is de aart van den Kinkhoest? waar*
„ *heeft Hij zijne bepaalde Zitplaats? welke zijn*
„ *deszelfs Oorzaaken? welke zijne Kenteekenen?*
„ *welke zijne Toevallen en Gevolgen? op welke*
„ *gronden steunt zijne Voorzegging? krijgt men*
„ *dien meer dan eens? is Hij Besmettelijk of niet?*
„ *zo ja: op welke wijze zoude men die Besmetting kunnen voorkomen? welke is de geschiktste*
„ *wijze om denzelven te geneezen?"*

Onder de Ziekten, die inzonderheid de Kindsheid en tedere Jeugd de smerten dezes levens doen gevoelen, is gewis de Kinkhoest eene der aanmerkelijkste en geweldigste. Eene Ziekte, die meest altoos langdurig en hardnekkig, verouderd zijnde zeer moeilijk te geneezen, aan zich zelve overgelaten niet zelden

zeer gevaarlijk, en kwalijk behandeld veeltijds dodelijk is; die den Geneesheer geene geringe moeite verſchaft, en dus zijne oplettende zorg en nauwkeurigen aandagt in alle opzichten vordert. Eene Ziekte eindelijk, die Heeren Beſtuurderen van het Provinciaal Genootſchap van Konsten en Wetenſchappen te Utrecht van dat aanbelang en groot gewigt oordeelden, dat zij goedvonden dezelve tot het onderwerp eener Prijs-vrage te maken, en den Geneeskundigen ter beandwoording voor te ſtellen; en zulks met geen ander oogmerk, dan alléén om ook in dezen het algemeene welzijn meer en meer te bevorderen; eene bedoeling zo edelmoedig en menschlievend, als hoogstloflijk en prijzenswaardig.

Zijnen evenmensch nuttig te *zijn is toch* een der voornaamſte en gewigtigſte *pligten*, die de eenen ſterveling den anderen, volgens de Goddelijke en Menſchelijke wetten, verſchuldigd is, en moet bewijzen, zal hij een deugdzaam Mensch, een goed Christen, en een nuttig Medelid der Maatſchappij zijn. Eene verpligting dus, die ik begrijp, dat op mij en allen rust, die zich eenigermaten in ſtaat kennen, het een of ander hier toe te kunnen bijbrengen. En het is om deze reden alléén, dat ik mij durve verſtouten in het ſtrijdperk

te

te treden, dat ik mijne geringe vermogens besteede, om, zo veel in mij is, dit bedoelde einde te helpen bereiken; zullende ik mij genoegzaam voldaan rekenen, bij aldien ik moge ontwaaren, dat mijne pogingen, hoe gering zij ook mogen zijn, in dezen niet geheel vrugteloos geweest zijnde, in zo verre daar aan hebben kunnen voldoen, als het mijne begeerte, mijn verlangen geweest is, mijnen evenmensch nuttig te zijn.

Om zig nu een recht en volledig denkbeeld te vormen van de Ziekte, welker Aart, Zitplaats, Oorzaken, Kenteekenen, Toevallen en Gevolgen, Voorzegging en Geneezing, en wat meer tot dezelve betrekking heeft, ik thans zal onderzoeken, heb ik nodig gedagt dezelve op deze wijze te behandelen, en de volgende schikking daar omtrent te maaken. Zullende ik in de eerste Afdeeling, in onderscheiding van de andere soorten van hoesten, derzelver aart tragten op te spooren, haare naastdenkelijke Zitplaats opgeven, en haare oorzaken overwegen. In de tweede haare Kenmerken, Toevallen en Gevolgen mededeelen, waar uit als van zelve haare Voorzegging zal voordvloeien. In de derde zal ik aantoonen, dat men dezelve allerzeldzaamst meer dan eens krijge, en haare al of

 niet

niet besmettelijkheid onderzoeken, de onderscheiden gevoelens der voornaamste Geneeskundigen, gelijk ook mijne gedagten deswegens opgeven, en voords de geschiktste wijze voorstellen, hoe zich best voor derzelver besmettelijkheid te behoeden. En eindelijk in de vierde Afdeeling de onderscheiden Geneeswijze der beroemdste Mannen nagaan, de beste daar uit kiezen, eenige waarneemingen en aanmerkingen, gelijk ook mijne manier van behandelen daar tusschen voegen, en dit alles met de opgave van den geschiktsten Leefregel besluiten.

EER-

EERSTE AFDEELING.

De Kinkhoest, bij de Geneeskundigen onder de benamingen van *Tussis convulsiva infantum*, *Tussis firma*, *Pertussis*, *Tussis clangosa & clanctuosa*, *Quintas vel Quintita* voorkomende, is een sterken, geweldigen hoest, die den Lijder spoedig en bij tusschenpoozen aanvalt, verzeld gaande met eene scherpe en zeker geluid gevende inademing, te gelijk met eene poging om te braken. En zeker is dezelve eene allergeweldigste Ziekte, die inzonderheid de Kindsheid en tedere Jeugd, zeldzaam den Volwassenen, aanvalt, die zich meest als eene Volk- of Land-ziekte voordoet, die dan eens meerder, dan eens minder algemeen heerscht, en van eenen Epidemischen aart is, die den Lijderen met vernieuwde aanvallen of verheffingen aantast en wederkomt, waar in zij geduurende eenige oogenblikken zijn, als of ze moesten stikken, maakende het aangezicht gezwollen, wankleurig en veeltijds paersch, verwekkende te gelijk

lijk eene braking en eene geweldige ſchokking van het ganſche lichaam. Dan voor en aleer ik de verdere Kenmerken dezer Ziekte opgeve, waar over ik in het vervolg nader denk te handelen, zal het na mijn inzien niet geheel ondienstig zijn hier ter plaatſe aan te merken:

1. Dat deze Ziekte in het algemeen werde voorafgegaan door eenen kleinen droogen hoest, die, veeltijds met heeschheid gepaard gaande, zeer veel overeenkomst heeft met eene verkoudheid, voor dat de ſtoffe gekookt is, en de fluim-loozing begint; dat dezen droogen hoest doorgaans 14, één of meer dagen onbepaald, duure, voor dat de Lijder door den ſchellen- of eigentlijk gezegden Kinkhoest wordt aangevallen, als wanneer *hij begint* eenige fluimen op te geven; en dit noem ik derzelver begin of eerſte Tijdperk (1).

2. Dat deze Ziekte hier op in hevigheid en veelheid haarer aanvallen doorgaans 4 weken toeneme, zijnde dit derzelver tweede Tijdperk.

3. Dat

(1) Ook zoude men dezelve, zulks verkiezende, op deze wijze kunnen afdeelen, als: 1. In een aanvang of begin. 2. In eene toeneeming of verheffing, en 3. In eene afneeming of vermindering.

3. Dat zij hier op bij trappen verminderé; houdende, zo zij goedaartig is, met de 7 of 8 weken, en hardnekkig zijnde, zelden voor de 10, 11 of 12 weken geheel op, (offchoon ik meer dan eens heb zien gebeuren, dat zij, of aan zich zelve overgelaten, of niet na behooren behandeld, of door het gebruik van ongefchikte zo gezegde huismiddelen, of wel door weigering der gepaste geneesmiddelen te gebruiken, zomtijds nog 4 of 5 weken langer duurde); maakende dit derzelver derde of laatfte Tijdperk uit.

Volgens de gedagten van den Heere LIEUTAUD (2) fchuilt meestal den aart van dezen hoest, dien Hij *Kinder-hoest* noemt, in het duistere, fchijnende op loutere gisfingen te fteunen; en veele voorname Schrijvers ftemmen hier in met hem overéén.

Dan wanneer men deszelfs oorzaken nagaat, en de daar mede gepaard gaande omftandigheden, zijne Kenteekenen, Uitwerkingen, Toevallen en Gevolgen nauwkeurig gadeflaat, vertrouw ik met grond, dat ook zijnen Aart zich niet onduidelijk zal openbaren, ge-

(2) Zie deszelfs *Synopfis Univerfæ Prax. Med.* Part. I. pag. 493.

gelijk zulks in het vervolg nader zal blijken. Intusschen heb ik nodig geacht vooraf *eenige* algemeene aanmerkingen te moeten maken, en kortlijk aan te toonen, wat eigentlijk een Hoest in het gemeen zij, en hoe dezelve veroorzaakt worde, om dus te duidelijker den Kinkhoest van de andere soorten van hoesten te kunnen onderscheiden. Het is bekend, dat allen hoest bestaat in eene geweldige, stuipagtige, geluid gevende en beurtelingsche uitblaazing of liever uitpersfing der ingeademde lucht uit de longen door den mond; waar bij gevolglijk ondersteld wordt eene stuipagtige beweeging der spieren, welke tot de uitademing dienen, verzeld met eene vernauwde Luchtpijpsspleet, waar door te weeg gebragt *wordt*, dat de lucht uit de longen *met geweld en* klinkende langs het strotten*hoofd* na buiten worde geperst, terwijl intusschen geene volkomen inademing kan plaats hebben, zo als uit de Ontleed- en menschelijke Natuurkunde kenlijk is. De beroemde Fr. Hoffmann (3) houdt den hoest, bij eene algemeene bepaaling, voor niet anders, dan eene geweldige uitdrijving

(3) In *Oper. Omn. Phys. Med.* Tom. III. Sect. II. Cap. 3. fol. 109.

ving eener vreemde ſtoffe uit de luchtvaten der longen, door middel van derzelver zamentrekkend vermogen, dat door eene vermeerderde ſpanning of ſtuipagtige werking eene hevige uitademing hervoord brengt. Hechtende er dit denkbeeld aan, dat de luchtvaten, volgens hunne leiding, van onderen na boven te zamengetrokken, de in zich bevattende lucht geweldig ſnel na boven werken, om dus gezamentlijk iets vreemds of ſchadelijks uit te drijven. Waar uit moet volgen, dat de longen of andere deelen der borst, tot de ademhaling geſchikt, of ook die, met welken zij in een nauw verband ſtaan, kwalijk aangedaan of beledigd zijnde, daar door eene als tegennatuurlijke uitademing, dat is een hoest, moete verwekt worden, welke hoe heviger hij zij, ook des te geweldiger de geheele borst, den buik, ja zelfs het ganſche lichaam ſchokken moet.

De aanprikkelingen van den hoest in het algemeen, het zelfde dan uit welk eene oorzaak ontſtaan, (die men het zij in eene werktuiglijke, het zij natuurkundige of wel ſcheikundige werking hebbe te zoeken) beſtaan in al dat gene, het welk de longen, de longepijps-takken, de lucht-pijp, of het ſtrottenhoofd eene moeilijkheid aanbrengt,

en

en gemelde deelen beledigt; gelijk geschiedt:

1. Door eene schadelijke lucht, door koude of hitte, zwaarte of ligtheid, scherpte of ruwheid, stilstand, bederf of besmetting zondigende.

2. Door bijna ontelbare nadeelige gebruikte spijzen en dranken.

3. Door vreemde wezens door het strottenhoofd ingegaan.

4. Door scherpe stoffen, uit het hoofd afdruipende, of anderzints zich plaatsende op of in het strotten-hoofd, en de andere deelen, tot de ademhaling geschikt.

5. Door overmaat van slijm, deze deelen inwendig bekleedende, het zij zulks *verdikt*, scherp geworden of bedorven *zij; of wel*

6. Door een gebrek aan slijm, droogheid, spanning of eene andere oorzaak, waar door het inwendig vlies van de longepijpen te gevoelig, te ligt aandoenlijk wordt.

7. Door bloed, wei, etter of eenig ander bedorven vogt of stoffen daar in vergaderd.

8. Door eene te groote droogte, hitte, ontsteeking, verzweering, de sprouw, of ander werklijk gebrek der longen zelve, zo als in veele borstziekten, en zoms toevallig plaats heeft. Of ook

9. Door

9. Door eene kwaade geſtalte van de borst, eene ontwrichting of breuk van één of meer ribben, of eene andere uitwendig aangebragte beledigiging van deze en andere deelen van de borst.

10. Door eene verzwakking, verlamming, kramp der ſpieren, tot de ademhaling geſchikt, of uit hoofde haarer belette werking, door pijn, ontſteeking, verwonding of kneuzing der ſpieren, zo van de borst als van den buik. Voords

11. Kan ook een hoest uit medelijdenheid geboren worden, wanneer namentlijk door prikkeling, of aangebragte Ziekteſtoffe van andere deelen het geſtel der ademhaling wordt aangedaan. Uit welken hoofde een hoest niet zelden gepaard gaat, of veroorzaakt wordt, door verſcheidene gebreken der eerſte wegen, inzonderheid van die der maag, als ook door Ziekten van de lever, milt en het alvleesch, der ballen, enz. Of

12. Ontſtaat toevallig in de Scheurbuik en Waterzucht, door het Venus-ſmet, verharde Gezwellen, de Engelſche Ziekte, Uitteering en andere kwalen, gelijk ook zomwijlen bij zwangere Vrouwen, vooral in de laatſte maanden haarer zwangerheid. Of eindelijk

13. Kan

13. Kan een hoest ook dikwils de voorlooper eener andere Kwaal of Ziekte zijn. Dus neemt de Jigt, om maar een enkel voorbeeld bij te brengen, veeltijds haaren aanvang met eenen zeer lastigen hoest, die den Lijder aantast zommige dagen, voor dat de Jigt zich openbaart, welker vlagen of aanvallen gemeenlijk den hoest ſtillen, zo als ik meer dan eens gezien heb.

Dan zeer dikwils getuigt de Heer LIEUTAUD gaat de kennis dezer Ziekten met veel moeilijkheid gepaard, waarom men zich geenzints behoeft te verwonderen, indien de wezentlijke oorzaak van den hoest onoploslijk zij, die bij zommigen, dan eens door het tanden krijgen, dan eens door Wormen, in de eerſte wegen huisvestende, ontſtaat; *wordende* dusdanig een hoest van den Heere WHIJTT als dan een Zenuw-hoest genoemd; ſchoon deze laatsgemelde ook uit andere oorzaken ontſtaan kan, waar van dees Schrijver verſcheidene waarneemingen bijbrengt. Om kort te gaan, men kan een Zenuw-hoest noemen, wanneer hij niet voordkomt uit eenig ſlijm, verſtopping, of andere prikkelende oorzaak in de longen zelve, maar uit medegevoel met eenige andere deelen, wier zenuwen op eene nadeelige wijze worden aangedaan. Intusſchen

ſchen is dusdanig eene ſoort van hoest niet altoos even kenbaar, ten minsten niet zo gemaklijk te kennen, als een Zinking-hoest, die ook menigvuldiger plaats heeft, en, het zij hij ligt of zwaar zij, meest zo niet altijd van eene belette uitwaasſeming ontſtaat, en wel, volgens den Heere FR. HOFFMANN bij de zulken, die voor het overige gezond zijn: willende, dat vooral de zulken, die van eene ſlijmige geſteldheid zijn, daar aan bijzonder onderhevig zijn, door het hoofd of de borst in eene warme plaats, bevorens ſterk uitgewaasſemd hebbende, ſchielijk aan de koude bloot te ſtellen, waar door deze te rug gedrevene ſtoffe van de huid zich plaatst op de keel, het ſtrottenhoofd, de luchtpijp, enz. Of wel oude lieden, vooral zo zij des nagts op eene koudere plaats ſlapen, of des Winters zich te lange in de koude ophouden, wordende veeltijds voorafgegaan of verzeld door eene verkoudheid, veelvuldig nieſen, zwaarhoofdigheid, neusdruiping en een koortsje, uit de hette van het lichaam eerder, dan uit eene aanmerkelijke verſnelling van de pols kenlijk. Ook vindt men, in onderſcheiding van dezen vorigen, door zommige Geneesheeren gewag gemaakt van eenen Vloeiing-hoest (*Tuſſis Rheumatica*), die ten opzichte van deszelfs

zelfs oorzaak met evengemelden wel overeenkomt, doch in graad aanmerklijk daar van verschilt; zijnde eene Ziekte, die het gansche lichaam sterk aandoet, en zo door haare hevigheid als langdurigheid allermoeilijkst is; wordende dus genoemd, om dat dezelve in de daad door eene vloeiing-stoffe ontstaat, en wel inzonderheid tot oorzaak heeft eene ophouding, beweeging en verplaatzing vooral der wei-vogten van de oppervlakte des lichaams en der uiterste ledenmaten na de longen: zijnde dusdanig een Lijder nimmer vrij van huiveringen en koortsige beweegingen, die zich des avonds wel het meest vertoonen. Deze is na de verscheidenheid der voorwerpen, welken hij aantast, of vogtig of droog. De *vogtige* komt meest den bloedrijken en *slijmige lieden* aan, die wegens de zagtheid hunner spiervezelen en zenuwen een grooter overmaat van wei- en slijmige vogten hebben, gelijk zulks ook meer bij de Vrouwlijke, dan bij de Manlijke Sexe, plaats heeft, bij de Kindsheid, tedere Jeugd en bejaarde lieden meer, dan bij de Jongelingschap en in den Manlijken leeftijd. Terwijl de droogen hoest meer den miltzuchtigen, scheurbuikigen, kwaadsappigen, die van eene dorre of drooge lichaamsgesteldheid zijn, of ook dezulken, die van

een

een aandoenlijk zenuwgestel en aan stuip- of kramp-agtige beweegingen onderhevig zijn, en een overvloed van scherpe weivogten bezitten, aantast; ontstaande als dan, vooral bij deze laatsten, een krampagtigen hoest, die door eene zamentrekking of toeknijping der deelen, tot de ademhaling geschikt, veroorzaakt wordende, zich volgens den Heere DE MEZA door kramp- en pijnstillende middelen best laat overwinnen.

Tot de Vloeiïng-hoesten, brengt de Heer FR. HOFFMANN ook de maag en miltzuchtige hoesten (*Tusses Stomachicæ & Hypochondriacæ*), waar van deze in de maag, en gene zo veel lager in de boven buikszijden en de darmen hunne Zitplaats hebben, wordende gedeeltelijk door medelijdenheid of zamenstemming der zenuwen, gedeeltelijk door verplaatsing der Rheumatique vogten na de longen geboren. Dan de Heer LIEUTAUD rekent den Maaghoest onder de toevallige hoesten, zeggende dat dezen geenen ouderdom spaare, doch bij den Kinderen allergemeenzaamst zij. Ontstaande namentlijk van een overmatig zuur, of slijm, en taaie of wel galagtige scherpe stoffen, die de maag, en wel insonderheid derzelver bovensten mond, en den slokdarm bezetten en ontstellen, en dus de zenuwagtige vliezen dezer

doelen, welke zo allernauwst met die tot de ademhaling geſchikt, verbonden zijn, geweldig aandoen, en zulks wel meest, wanneer de maag van ſpijzen ledig is; gaande gemeenlijk verzeld met eene anderendaagſche koorts: zijnde intusſchen dezulken, volgens het getuigenis van HIPPOCRATES (4), daar aan meest onderhevig, die aan eene aanhoudende Koorts ziek zijn. En deze heeft ook zijne bijzondere kenteekenen, welken zijn: een afkeer van ſpijzen of verlooren eetlust, ſtinkende oprispingen, winderige opſpanningen der maag, gebrekkige ſpijsverteering, poging tot braken, maagpijn, gevoel van zwaarte in dezelve, en prikkeling om te hoesten, welke prikkeling het eerst gevoeld wordt omtrent het harteputje; waar op eindelijk eene van *zelf komende* of door kunst gemaakte braking *verligting* aanbrengt, waar uit men billijk moge beſluiten, dat dezen hoest door de kwaade ſtoffen, die in de maag huisvesten, gekoesterd en verwekt worde. Terwijl een miltzugtigen hoest, volgens meergenoemden HOFFMAN, geboren wordt uit dikke, onzuivere, wei-agtige ſtoffen, die door medewerking der kramp-agtige beweegingen en winderige opſpanningen van den buik, na

(4) *In Libro II. Epidem.*

na de borst en longen gedreven worden, doende des te meer aan, als eene groote koude of gemoedsaandoeningen, als zo veele toevallige oorzaken, zijn voorafgegaan; zijnde dezen hoest uit de daar mede gepaard gaande opspanning en loozing van winden, krampen in de ingewanden, en andere toevallen der Hypochondrie, kenlijk. Hebbende men in het algemeen, volgens het zeggen van voornoemde Schrijver aan te merken, dat allen hoest, die met tusfenpozen komt, aan een overmaat van kwaade stoffen in de maag, of liever in den twaalfvingerigen darm, huisvestende, zijnen oorsprong verschuldigd zij. Eindelijk zegt Hij: dat ook dezen hoest opmerking verdient, welken hebbelijk (*habitualis*) is, en den naam van zinkingagtigen Vloeiïng-hoest (*Catarrho-Rheumatica Tussis*) verdient; hangende voornamentlijk af van eene verslapping der klieren in de keel, het verhemelte en de strot gelegen, die dikwils veele jaaren met eene gedurige uitracheling aanhoudt, en gepaard gaat met eene gebrekkige spijsverteering, en langzame vermagering en uitteering van het gansche lichaam. Zijnde waterige gesteldheden en dezulken, die een zittend leven leiden, die gedurig nagtraven, of zich te veel aan den drank overgeven, het meest daar aan on-

 der-

derhevig. Ik zoude, liet zulks mijn bestek toe, bij dit aangehaalde nog oneindig meerder kunnen voegen, schoon ik vertrouwe, dat dit weinige eenigzints voldoende zijn zal, om daar uit te kunnen opmaaken, welk een aanmerkelijk verschil tusschen deze en gene zoorten van hoesten en derzelver oorzaken plaats hebbe, en waar in dezen wederom zijn onderscheiden van den Kinkhoest, wiens aart en eigenschappen ik thans nader zal overwegen.

De Kinkhoest toch, gelijk de Baron VAN STÖRK niet ten onregte aanmerkt, is eene zeer gevaarlijke Ziekte, die meest in het Voor- en Na-jaar wordt waargenomen, en dikwils veele personen plotselijk aanvalt; zeggende: dat dezelve als dan eene *heerschende en aansteekende Ziekte zij.* Hij wordt van de Franschen *Coqueluche* genoemd, dewijl men meende, dat dezelve, zo als de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN zich uitdrukt, voordkome uit vogten, die uit het hoofd na beneden zakken, en dat men dezelve zoude kunnen genezen door het hoofd met eene muts warm te houden. De meesten egter, en onder dezen de meergemelde Heer LIEUTAUD, stellen, dat de Kinkhoest van eenen zinkingagtigen aart zij, en door zijne verheffingen of aanvallen van

de

de andere foorten van hoesten duidelijk genoeg zij te onderfcheiden: „ ook ontbreekt „ er," zegt Hij: „ die borstontlasting, die „ bij volwasfenen de zinking-ftoffe gewoon „ is los te maken, geheel, vallende dikwils „ met een groot geweld aan, zo dat het aan- „ gezicht zwartagtig paersch worde, het „ bloed uit den neus en mond fpringe, enz. „ waarom het geenzints te verwonderen is, „ dat op dien tijd eene braking (zonder wel- „ ke ook zelden zijnen aanval ganschlijk op- „ houdt) verwekt worde, de pis onwillig afloo- „ pe, en de buik zich ontlaste; daar een „ eenvoudigen Zinking-hoest, ligter of zwaar- „ der, van eene enkele prikkeling, of aan- „ doening der longen, of der luchtpijp „ ontftaat." De Heer HOME, die ook van dit gevoelen is, zegt: dat het Hem toefchijne, dat dezelve voordkome uit eene meer dan gewoone prikkeling der deelen, door eene Zinking aangedaan, en eene meerdere flapheid en prikkelbaarheid van het gansche lichaam, doch inzonderheid van de maag. Terwijl de Heer VOGEL van gedagten is, dat uit deszelfs toevallen en uitwerkingen overvloedig blijke, dat hij gedeeltlijk van eenen zinking-agtigen aart zij, gedeeltelijk uit eene bedorven fpijsverteering ontfta, en gedeeltelijk ook van een

 fcher-

ſcherper waterig vogt (*Lympha*) af hange. Daar de Heer FR. HOFFMANN wil, dat dezelve van eenen vloeiïngagtigen, dat is Rheumatieken aart zij, en wel den hoogſten trap van eenen Vloeiïng-hoest uitmake. Dus ſchrijft Hij; „ den hoogſten trap van eenen Vloeiïng-„ hoest bepaalen wij onder de benaming van „ Kramp- of Kinkhoest. Dezen woedt en tast „ de Lijders met zulk een geweld en ſchokking „ van het ganſche lichaam aan, dat men zomtijds denke, dat zij daar in zullen ſtikken; „ als wanneer men van de Kinderen zegt: *ſie* „ *bleiben auſſen* (*). Dan eens, doch meest „ in den beginne, is hij droog, en doet of „ in het geheel geen, of ten minsten zeer wei-„ nig dun, min of meer ſcherp vogt loozen. „ Dan eens is hij vogtig, en doet als dan een „ blauw-agtig, en dikwils zeer *taai, ſnotterig* ſlijm, na voorafgegaane allermoeilijkſte pogingen, ontlasten." enz. Niet zelden komt er ook Hik bij, de maag wordt tot moeilijke brakingen aangezet, en wat dies meer is, waar over in het vervolg iets nader. Voords om dat men dikwils, zo niet den meesten tijd, waarneemt, gelijk de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN wil, die zulks als het egte kenmerk

(*) Wij zouden zeggen: zij blijven er in.

merk van den Kinkhoest aanmerkt, dat hij om den anderen dag geweldiger aanvalle, en hier in met eene anderendaagſche' koorts overeenkome. Ook zijn zommige Geneesheeren, na het ſchijnt, van denkbeeld geworden, dat hij van een en denzelfden aart, als de tusſenpozende koortzen zij, het welk zij uit deszelfs vernieuwde aanvallen, en daar op volgende vrije tusſenpozen, meenen te moeten opmaaken. Wordende zulks door den Heere MORRIS in alle opzichten bevestigd (5). Eenige malen zag ik ook, dat hij om den anderen dag verergerde; zelfs is mij door de Moeders, Oppasſers of Vrienden der Kinderen een en andermaal verzekerd, dat hunnen hoest om den derden dag verſlimmerde en heviger ware. Ik zag zulks eene enkele reis bewaarheid; doende mij dit eenigermaten overtuigd zijn van de waarſchijnlijkheid zijner overeenkomst met de tusſenpozende koortzen. In welke gedagten ik, deszelfs zo even opgenoemde vernieuwde aanvallen en vrije tusſenpozen, het zij die kort of langzaam op elkander volgen, in aanmerking nemende, nog meer-

(5) *In Medical Obſervat. and Inquir.* Vol. III. p. 282. te vinden in de *Nat. en Geneesk. Biblioth.* van den Heere SANDIFORT, VI. Deel bladz. 267. en volg.

meerder ben versterkt geworden; schijnende mij zulks vooral zichtbaar, wanneer zijne aanvallen op gezette tijden weder kwamen, en deszelfs vrije tusſenpozen meer geregeld waren; dat zulks echter niet altijd plaats hebbe, zal in het vervolg, wanneer ik over de Kenteekenen dezer Ziekte zal handelen, nader blijken. Intusſchen wordt dit ter nedergestelde door den voortreffelijken Utrechtſchen Geneesheer NIELEN nader bevestigd met te zeggen: dat den Kinkhoest niet ten onrechte tot de tusſenpozende Ziekten gebragt worde: vooronderſtellende, dat dezelve niet zelden zijne aanvallen op gezette wederkeerende tijden maake, even als de tusſenpozende Koortzen (6). Terwijl de Hoogleeraar VOLTELEN heeft aangeteekend, dat deze gezette aanvallen niet altoos in deze Ziekte plaats hebben, blijkens uit het bericht van zijn Ed. nopens den Epidemiſchen Kinkhoest, die in den Jare 1777. in Utrecht heerschte, aan de *Geneeskundige Correſpondentie Societeit* in 's Hage medegedeeld, en geplaatst in het I. Deel, III. Stuk

(6) In deszelfs te regt bekroond Andwoord op de Prijsvrage over den Koortsbast, te vinden in het VIII. Deel der *Handelingen* van het Geneesk. Genootſchap *Servandis Civibus*, te Amſterdam bladz. 71.

Stuk van derzelver *Verhandelingen*, bladz. 509.

Hoe men nu ook over den aart dezer Ziekte moge denken, komt het mij alleraanneemlijkst voor, dat dezelve gedeeltlijk met eenen Zinking-hoest, en gedeeltlijk met eenen Maag-hoest overeenkome, gelijk deszelfs Kenteekenen, en de daar mede gepaard gaande Toevallen en Gevolgen, zulks na mijn inzien niet onduidelijk aantoonen. Voords om dat hij juist den zulken des te eerder aanvalt, die een aandoenlijk zenuw-gestel hebben, dat zeer tot kramp- of stuipagtige beweegingen overhelt, gelijk de Kinderen, bij welken hij om die reden allergemeenzaamst is, als ook om dat in derzelver maag veel meer eene ophooping van zuure, scherpe, of ook wel galagtige stoffen plaats heeft, welke stoffen, door derzelver prikkeling, gevolglijk ook het strottenhoofd, dat zo zenuwrijk is, en het zenuw- en klieragtig vlies, dat de luchtpijpjes der longen bekleedt, aandoet, waar door een stuiptrekking en schokking van de borst ontstaat, met eene geweldige poging, om die stoffe door den hoest uit te drijven, wordende de maag, meest altoos door dezelfde oorzaak, gelijktijdig tot braking aangezet, zonder welke ook zeldzaam zijnen aanval ganschlijk eindigt.

Zoms echter, gelijk ik reeds te voren aanmerkte, is hij droog en neemt zodanig toe, dat men met reden voor eene ſtikking bedugt zij, vooral zo de ſlijmen zo taai zijn, dat zij zich, nog door den hoest, nog ook door de braking, willen doen loozen. Het een en ander zal in het vervolg nog nader blijken. Ik ga dus tot het onderzoek van deszelfs Zitplaats, als het tweede gedeelte der opgemelde Prijs-vrage over.

Zeer verſchillende is het gevoelen der Geneesheeren aangaande deszelfs eigentlijke Zitplaats. Veele ſtellen dezelve in de maag, of onderſtellen, dat hij daar uit *voordſpruite*, en wel om dat verſlappende *borstmiddelen*, daar tegen gebruikt, ſchadelijk, en bittere maag-middelen nuttig, bevonden zijn: van welke gedagten ook de Heer ARAND is, en zulks om evengemelde redenen, bevestigt (7). Even zo berigt de Heer NIELEN (8), dat zijnen voornamen zetel in de maag geſteld wor-

(7) Zie deszelfs *Obſervat. Med. Chirurg.* Obſ. IX. pag. 44.

(8) Op de te voren aangehaalde plaats.

worde. Anderen zoeken dezelve in de longen, en weder anderen gelooven, dat hij in beiden zij; terwijl nog anderen beweeren, dat hij in de luchtpijp en den ſlokdarm, of gelijk de Heer SCHRAGE zich uitdrukt (9), in de opper-luchtpijp of in het ſlokdarms-hoofd huisveste; of eindelijk, zo als een zeker ſchrijver ſtelt, dat hij in de eerſte wegen zijnen Zetel hebbe, en uit eene aandoening van de darm-buis ontſta. Dan de Heer FR. HOFFMAN (10) ſtelt dezelve meer bepaald, en wel in het zenuw-agtig vlies der maag: zeggende: „ Het medegevoel der maag met het middelrif en de longen vertoont zich allerduidlijkst in den Kinkhoest, uit rauwe ſcherpheden in de maag oorſpronglijk, waar door ik zo een geweldige ſchokking van de borst gezien heb, dat eene hevige en herhaalde nieſing met eene ongewoone ontlasting van vogt en bloed uit de neus daar op volgde." (11) — „ Altoos toch, dus ſchrijft Hij weder op een andere plaats (12): is er eene zo geweldige ſchokking van de geheele borst bij, met een diep en

(9) In deszelfs *Geneeskundig Zakboekje*, bladz. 61.
(10) In ejus *Medic. Ration. Syſtem.* Tom. III. pag. 51.
(11) Ibid. pag. 104.
(12) Loco prius citato.

en hol geluid, die na het nuttigen van spijzen, als ook na koud drinken of een gebruikt zuur vermeerdert; lijdende in dezen hardnekkigen hoest wel het meest de boven buiks zijden; ook heeft er niet zelden eene scheurbuikige gesteldheid of kwaadsappigheid bij plaats, of des Lijders bloed is met veele scherpe zoutdeelen bezwangerd, waar door het gebeurt, dat men zoms een uitslag van de huid daar op zie volgen. Dan de stoffe in den twaalfvingerigen darm schuilende, zo als dikwils in tussenpozende, vooral in anderendaagsche koortzen (dezen hoest veeltijds verzellende), gelijk ook in miltzuchtigen, plaats heeft, vertoonen zich zuure oprispingen en winden, zó wel in den aanval, als na eene vooraf gaande huivering, waar op dan ligt eene *braking*, die zeer galagtig en zuur is, *volgt.*" *Terwijl* de Heer STRANDBERG (13) van gedagten is, dat deze Ziekte besta in krampagtige beweegingen, die bij tussenpozen aankomen, schielijk en kort op elkander volgen, en in die deelen, door welker kragt de in de long gehaalde lucht we-

(13) In deszelfs *onderzoek over den Kinkhoest*; te vinden in de *Geneesk. Verhand. der Koningl. Sweedsche Academie*, uitgegeven door den Heere J. B. SANDIFORT, I. Deel, bladz. 276.

weder wordt uitgedreeven, haaren Zetel hebbe. En de Heer MILLAR zegt bijna het zelfde, en wel: dat den Kinkhoest veelal overeenkome met eene krampagtige aamborstigheid, en bijzonder met die, welke hij omſtandig beſchrijft (14), en in het Najaar van 1755, in verſcheidene Graafſchappen van Engeland, algemeen heerschte; en waarlijk niet geheel ten onrechte. Dan om zulks hier ter plaatſe te berigten, zoude mij te verre doen uitweiden. Ik zal derhalven alleen het in weinige woorden zo veel het gezegde van den Heere DE SAUVAGES (15), dat eenigzints met mijne denkenswijze ſtrookt, hier nog bijvoegen: „ dat men (namentlijk) niet wete, welke de „ eigentlijke Zitplaats van het eerſte beginzel „ dezer Ziekte zij?" De grootſte waarſchijnlijkheid echter doet zich op, om haare Zitplaats in de maag te zoeken, gevende tot deze ſtelling de overweging haarer Oorzaken, Toevallen en Gevolgen, doch inzonderheid derzelver best bevonden geneeswijze, wel de meeste aan-

(14) Zie deszelfs *Obſervations on the Aſthma, and on the Hooping-cough*, London 1769. zijnde een uittrekzel hier van medegedeeld door den Heere ED. SANDIFORT in zijne *Natuur- en Genéesk. Bibliotheek*, VIII. Deel.

(15) In *Noſologia Methodica*, pag. 651.

aanleiding, offchoon het alzints zeker zij, dat derzelver Ziekteftoffe haare nadeelige uitwerking ook op de borst, en vooral op de longen, de luchtpijp en derzelver takken, uitoefene, en gemelde deelen, bij de aanvallen van dezen hoest, wel het meeste hebben te lijden. Dit weinige zij dus genoeg ter ontdekking van mijn gevoelen deswegen; wordende het tijd om tot het onderzoek der Oorzaken van deze Ziekte overtegaan, zullende dit het derde onderwerp der opgegeven Prijs-vrage uitmaaken.

Zeer veele Geneesheeren merken de Lucht aan als de algemeene Oorzaak van alle Epidemifche Ziekten; ftellende, dat eene *bijzondere* fchadelijke ftoffe, in of met *dezelve rondzweevende*, zommige Ziekten verwekke. Daar zij integendeel de oorzaak van andere kwalen van eene, fchielijk op elkander volgende, verwisfeling der luchtsgefteldheid afleiden, en waarlijk niet zonder grond. Wat het eerfte aangaat is er toch, en dit kan mijns bedunkens niet ontkend worden, één zeker iets, dat op zekere tijden van het Jaar, dan eens meerder, dan eens minder, in de Lucht plaats heeft, dat eenen niet geringen invloed op het men-

menschelijk lichaam heeft, eene gistende stoffe, die het bloed aandoet, deszelfs water- wei- en gal-agtige deelen, dan eens te veel in beweeging brengt, bederft, rottig of scherp maakt, dan eens die vogten in haaren loop doet vertragen, verdikken, ontsteken, en wat dies meer zij. Dan wij weten dit slegts uit de gevolgen. Hierom drukt de Heer KAMP (16) zich na mijne gedagten niet oneigen uit, als Hij zegt: „ Het is voor ons nog onbe- „ kend, wat voor een ding in de Lucht het „ is, het welk zo veel onheil sticht." — Men schrijft dus de Pest, de Kinderziekte, de Maazelen en zoortgelijken aan dusdanig eene schadelijke, en in de Lucht omzweevende, stoffe toe; daar men in de tweede plaats den oorsprong der Ontsteking- Rot- en andere boosaartige Koortsen en Zinking-ziekten van eene schielijk veranderde luchtsgesteldheid afleidt.

Hoe nu eigentlijk de Kinkhoest ontsta, en waar uit zijne oorzaken af te leiden zijn, staat mij te onderzoeken. Voor en aleer ik hier toe overga, komt het mij niet geheel ondienstig voor hier ter plaatse eenige melding te maken van het gevoelen van den Heere FR. HOFF-

(16) Zie deszelfs *Verhandeling over de Hypochondrie*, bladz. 66.

Hoffmann, nopens de wezentlijke oorzaak van den Kramp-hoest, welke in zo een nauw verband met den Kinkhoest ſtaat, en welkers oorzaak voor een groot gedeelte, ook tot den laatsgemelden betrekkelijk kan gemaakt worden. Zij beſtaat dan, volgens zijne gedagten, in een dun, ſcherp, en als brandend vogt, geplaatst op de gevoelige vliezen der luchtbuizen, dezelve geweldig aandoende; of wel alleenlijk op het ſtrottenhoofd en de luchtpijp, gaande als dan verzeld met eene gedurige en allermoeilijkſte kitteling in de keel; of zo veel lager in de luchtpijpjes der longen, als wanneer eene hevige en felle poging om te hoesten verwekt wordt. Wordende dit vogt wel voornamentlijk geboren, uit eene kwade, vuile en ſcherpe ſtoffe, die van de uitwendige deelen, of uiterſte ledematen des lichaams, of niet genoeg uitgedreven, of door eenige andere oorzaak, doch meest door koude, te rug gevoerd, en na de longen is verplaatst geworden. „ Waar uit wij leeren," dus vervolgt Hij: „ hoe een ingeſlagen of te rug „ gedreven Schurft, Hairworm, Dauw-worm „ des hoofds, Roſen-drup of Wijn-puisten „ en andere te rug gedrevene Huid-ziekten, „ zweterige Voeten, ontijdig genezen Zwee„ ren, Jigtige en Podagreuſe ſtoffen dusda-

„ nig

„ nig eenen Kramphoest kunnen verwekken."
En wat is ook anders de reden, dat ik er dit nog bijvoege, dat de Maazelen denzelven dikwils vooraf of mede gepaard gaan, of wel volgen, en dusdanigen langdurigen en lastigen hoest verwekken? Zeker niet anders, dan dat deze scherpe Maazelstoffe tot die edele deelen, die tot de zo noodzakelijke ademhaling geschikt zijn, te rug gedreven zij, en dezelven zo geweldig aandoen (17). Voorts kan een kramp-agtigen hoest, volgens denzelfden Schrijver, door het ophouden der anders gewoone ontlastingen, als die der Stonden, Aambeiën, enz. ontstaan, en wel zo één, die op gezette tijden weder komt. Zijnde het bekend, dat de maag en ingewanden door derzelver bijzondere gesteldheid, en eigen maakzel, grootendeels uit zenuwen en spiervezelen bestaande, zeer aan krampen onderhevig zijn, waarom men zich geenzints hebbe te verwonderen, dat die Ziekten, die uit krampen der eerste wegen geboren worden, zo dikwijls haare tijdperken en gezette tijden houden, gelijk zulks uit den aart der tusfenpozende koortsen overvloedig kenlijk

(17) Vergelijk het gene deswegens aangeteekend is in de *Acta Natur. Curios.* Dec. III. Obs. XI. pag. 25.

lijk is (18). — Dan niet zelden, (dus getuigt dees beroemde Schrijver al verder), maakt een vloeiingagtigen Kramphoest (*Rheumatica convulsiva Tussis*), uit eene gemeene oorzaak, t. w. uit eene kwaade gesteldheid in de Lucht, ontstaande, en in veele Landstreeken algemeen heerschende; eene groote slagting. Doende zich meest voor in den Herfst en het Winter saisoen, indien dezelve te voren zagter en warmer, door de waeijende Zuide winden, geweest, en daar op schielijk in eene koudere gesteldheid, door bijkomende Noorde winden, veranderd zij. Vooronderstellende Hij, dat de oorzaak van dezen algemeen heerschenden hoest meest in dusdanig eene luchtsgesteldheid moete gezogt worden, die met schadelijke nevelen en stinkende dampen vervuld, of met andere *scherpe*, *ja zelfs* vergiftige stoffen bezwangerd is. Daar toch deze deeltjes, wanneer zij worden ingeädemd niet alleen eenen zeer bezwaarden Hoest, maar zelfs ook de Sprouw, denzelven niet weinig verergerende, verwekken. Bovendien, dus

(18) De oorzaken der Periodieke Ziekten kan men in deszelfs meermaals aangehaalde Werk Tom. II. pag. 141. en volg. omstandig vinden beschreven, werwaard ik den Geëerden Lezer wijze.

dus meldt Hij wijders, heerſchen ook zomwijlen dusdanige hoesten algemeen in de Lente, die met eene heeschheid gepaard gaan, en hunnen oorſprong ontleenen van zoutagtige ſcherpe uitwaasſemingen, in de lucht zich ophoudende, welken des Winters in de aarde beſloten, door de warmte der Zon uitdampen, en door de inademing zich plaatſen op de kliertjes, alóm door de longen en derzelver luchtvaten verſpreid (19). — Dat dit medegedeelde nu op den eigentlijken gezegden Kinkhoest alzints toepaslijk zij, zal uit de volgende berigten nader blijken; waar bij ik de gevoelens van andere Schrijvers, gelijk ook de mijnen nopens deszelfs oorzaken zal opgeven.

Dus merkt in de eerſte plaats de Heer J. HOFFMANN aan: dat de belette uitwaasſeming, als deszelfs eerſte oorzaak, moeste beſchouwd worden; ſchoon Hij ook eene medewerkende ſchadelijke ſtoffe, in de lucht omzwevende, meent te moeten beſchuldigen. Hij nam denzelven waar, wanneer op eenen heeten Zomer een kouden Herfst volgde, en zag deze Ziekte

(19) Waar over men kan nazien HIPPOCRATES *Epidem.* VI. Sect. 8. SENNERTUS *de Febribus*, Libr. IV. Cap. 17. SIJDENHAM en anderen.

te algemeen heerſchen in den zeer kouden Winter, en het daar op volgende Voorjaar van 1709. De voortreffelijken Ziektekenner SIJDENHAM, nam denzelven in de maand November des jaars 1679, na dat in de vorige maand October zeer veel regen gevallen was, waar: ſchrijvende dus zijne oorzaak aan deze veranderde luchtsgeſteldheid toe. En de Heer HUXHAM ſchijnt dit te bevestigen: hebbende deze Ziekte op onderſcheiden tijden waargenomen, doch meest bij eene vogtige en koude luchtgeſteldheid (20) Dan de Heer VOGEL ſtelt: dat, ſchoon dezelve wel op alle tijden van het Jaar, waar in ſchielijk op elkander volgende weêrs-verwisſelingen van koude in hitte, en van hitte in koude, plaats hebben, als mede, door de lichaamen lang aan regenagtig weder en koude winden bloot te ſtellen, ontſta, hij veeltijds als eene Volk- of Land-ziekte, doch zonder beſmetting heerſchende, moete aangemerkt worden, als me-

(20) Zie hier over na de Verhandelingen van den Heer J. C. MELLIN, *von dem Keichhuſten der Kinder welcher in dem Jahren 1768. und 1769. in Langenſalza herrſchte.* Door den Heer ED. SANDIFORT in zijne *Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek*, X. Deel, bladz. 391. en volg. medegedeeld.

mede dat de algemeene heersching van dezen hoest ten aanzien van deszelfs hevigheid en kwaadaartigheid aanmerkelijk verschille; meenende uit de daar mede gepaard gaande toevallen, en deszelfs uitwerkingen te moeten opmaken, dat hij gedeeltlijk door eene Zinking-stoffe, gedeeltlijk door eene bedorven spijsverteering, gedeeltlijk ook door een scherp waterig vogt, (zo als ik reeds te voren medegedeelde) veroorzaakt worde. Terwijl de Heer MELLIN deszelfs oorzaak al mede aan eene veranderlijke luchtsgesteldheid toeschrijft. Dus berigt Hij: dat de Somer van het Jaar 1768. zeer warm en droog was, het begin van den Herfst zeer koel en vogtig, en dat men in de volgende maanden veel mist, regen en koude had, meenende hier uit te mogen besluiten, dat deze Ziekte van gemelde luchtsgesteldheid zij af te leiden. Het zelfde bevestigt ook de Heer ZÜCKERT met te zeggen: dat als op eenen kouden natten Winter te vroeg een heet Voorjaar ontstaat, men doorgaands eene Epidemie van Catarrhale Ziekten, die met min of meer kwaadaartige koortsen, met of zonder uitslag gepaard gaan, te wagten hebbe. Dat, als op eenen zagten Winter eene koude drooge Lente, met eenen sterken Noorden wind volgt, er eene Epide-

mie van tusſchenpozende koortſen, enz. en onder de Kinderen de Kinkhoest ontſta; gelijk ook dat, als in den Somer en Herfst de hitte en koude te ſchielijk in eenen merkelijken trap met elkander verwisſelen, er eene Epidemie van eenvoudige Uitſlag-Ziekten, enz. als ook van den Kinkhoest veroorzaakt worde. Hebbende dit, zo als Hij vervolgens aantoont, voornamentlijk plaats, als de lucht des morgens voor den opgang der Zon zeer koud, over dag brandend heet, en des nagts wederom koud is, zijnde inzonderheid deze Ziekten nog algemeener en gevaarlijker als de koude nagten door daauw of nevel vogtig zijn; of op eenen zeer droogen heeten Zomer een kouden Herfst volgt, *ontſtaande* eindelijk de woedenſte en allerverſchrikkelijkſte Epidemiën bij eene aanhoudende vogtige hitte, enz. (21). De ondervinding leert ons dus alzints overtuigend: dat iedere ſchielijke verandering der lucht ook eene verandering

(21) Men zie deszelfs voortreffelijke Verhandeling *van den wahren mitteln, die Entvölkerung eines Landes in Epidemiſchen zeiten zu verhutten*, in den Jare 1773. te Berlin uitgegeven, en door den Heere B. TERSIER in deszelfs *nieuwe Natuur- en Geneesk. Bibliotheek* I. Deel, I. Stuk, kortlijk medegedeeld.

ring in ons lichaam maake, geëvenredigd aan het vermogen en de duurzaamheid van derzelver oorzaak. Wanneer dus op eene groote hitte schielijk eene vogtige koude volgt, wordt de uitwaassemíng, die te voren vrij en onbelemmerd, ja zomwijlen overvloedig was, belet, de zweetgaten gesloten en verstopt, en de zo noodzakelijke uitwaassemende stoffen blijven te rug en plaatsen zich op het een of andere inwendige gedeelte des lichaams, waar van de gevolgen genoegzaam bekend zijn. Dan bijzonder is eene verplaatzing dezer stoffen na de longen allernadeeligst, verwekkende niet zelden eenen allermoeilijksten hoest, welken men, zo hij niet te hevig is, gewoonlijk eenen hoest uit Verkoudheid of Zinkinghoest noemt; doch zwaarder geworden en met stuiptrekkingen verzeld gaande; gelijk veeltijds bij de zulken en vooral bij Kinderen, wier uitwaassemíng zeer ligt belet wordt, uit hoofde hunner natuurlijke tederheid, en onderhevigheid aan stuipen, plaats heeft; kan men dezelve mijnes bedunkens zeer wel als eene aanleidende oorzaak van den Kinkhoest beschouwen. Waar bij men hebbe te voegen eene of meer dezer volgende voorschikkende oorzaken, als:

1. Eene voorgeschiktheid, ontstaande uit eene

eene volbloedigheid, of wel eene te groote overmaat van gezonde vogten en eene meerdere opvulling der vaten, als tot de voeding des lichaams nodig is, waar uit verscheiden gebreken, eene verdikking der vogten en uitzetting derzelven, als ook ontsteekingen geboren worden. Zijnde dit alles, gevoegd bij eene stille en zittende levenswijze, eene koude en vogtige lucht, slegte lijmige en verstoppende voedzels, enz. bijzonder geschikt, om eene algemeene traagheid der lichaams vermogens te veroorzaaken, de spijsverteering te benadeelen, de zo noodwendige uitwaasseming en andere vogt-afscheidingen te stremmen, het zenuw-gestel kwalijk aan te doen, en gevolglijk een groot aantal ongesteldheden te verwekken, welken men als zo *veele voorschikkende*, of *gelegenheid gevende*, oorzaken ter voordbrenging, ten minsten ter bevordering, dezer Ziekte kan en mag aanmerken.

2. Eene voorgeschiktheid, het zij die ontsta uit eene ongeregelde levenswijze, of wel door eene slegte opvoeding of kwade behandeling der Ouders, voordspruitende uit onachtzaamheid, of kwalijk geplaatste liefde voor hunne Kinderen, in eene verkeerde opvolging hunner begeertens, door ze op te proppen met allerhande lekkernijen van gebakjes, en an-

andere flijmverwekkende dingen; door ze te fterk te broeiën, te warm te kleeden, enz. met één woord door ze ongezond te maaken en zieklijk te houden.

3. Eene voorgefchiktheid, die men niet zelden befpeurt bij Kinderen van geringer lieden, wier Vaders Handwerkslieden, die een ftil en zittend beroep hebben, of lediggangers zijn, en wier Moeders een lui en vadzig leven leiden, die zich hunner eigene gezondheid even weinig bekreunen, als die van hunne Kinderen, gewoon zijnde flegt voedzel te nuttigen, en zich herhaalde keeren des daags in warme waterige verflappende dranken te buiten te gaan; die zelven zwak zijnde, hun Kroost in deze hunne zwakheid doen deelen, en zich onthouden in kleine bekrompen en dikwils koude en vogtige wooningen, die buiten dien nog veeltijds vuil en morsfig, en gevolglijk ongezond zijn. Kluisterende hunne Kinderen bij aanhoudenheid en te veel in de zogenaamde Kinderftoelen, waar mede zij hen dan nog dikwils voor, of aan een open deur in de togt zetten, en om hen te doen ftille zijn een zo gezegd Lokkertje (22) in den mond ftee-

(22) Dusdanig een ding is hier ter plaatfe, en in onze

ſteeken, of eenen onrijpen appel, peer, of ander ontuig in de handjes geven, om ze mede te paaijen, waar van de gevolgen meer dan genoeg bekend zijn.

4. Eene voorgeſchiktheid, ontſtaande door eene vooraf gegaane Ziekte, als de Pokjes, Maazelen, Roodvonk, enz. waar door niet zelden veele ſcherpe ſtoffen in het lichaam te rug blijven, die als eene medewerkende oorzaak kunnen beſchouwd worden, of die ten min-

ze nabuurſchap, meer dan elders bekend, en, vooral bij het gemeen, in het grootſte misbruik; beſtaande uit een doekje waar in een weinig gekaauwd brood, biſchuit, of iets anders, met wat ſuiker of gemeene ſijroop zoet gemaakt, ter grootte van het lid van eenen vinger, gedaan en vervolgens toegedraaid, of toegebonden wordt, het welk men als dan (en veelen doen dit genoegzaam zonder eenige tusſenpozing, het eene voor, het andere na, zo wel des nagts als bij den dag) den Kinderen in den mond propt, om aan te zuigen, en dus het ſchreeuwen te beletten, door welk geſtadig zuigen eene meer dan natuurlijke afſcheiding van het Speekzel plaats heeft, dat zij dus altijd met een goed gedeelte luchts inzwelgen, waar door derzelver tedere maagjes worden opgevuld en verflappen, de ſpijsverteering belet, de voeding benomen, de gewoone ontlastingen vertraagd en andere nadeelige gevolgen geboren worden, niet zelden gevolgd van eene groote vermagering, ja zelfs van eene geheele uitteering des lichaams, zo als ik meer dan eens gezien heb.

minsten in staat zijn eene nadeelige uitwerking uit te oefenen; of ook wel door eene reeds aanwezige of werklijk plaats hebbende Ziekte, als Koortsen, Kwaadsappigheid, bedorven Spijsverteering, Wormen, enz. als mede het Tanden krijgen, al het welke men als eene bijkomende of toevallige oorzaken kan aanmerken, waar door de Kinderen, door den Kinkhoest aangetast, niet zelden in het uiterste gevaar gebragt worden, ten minsten kunnen zij tot deszelfs hevigheid of kwaadaartigheid niet weinig toebrengen.

Weder andere Geneesheeren houden de slijm, welken onder den aanval van dezen hoest door het braken ontlast wordt, voor de oorzaak dezer Ziekte. Dan na mijne gedagten gantsch ten onrechte, wijl men die slijm, eerder als een gevolg, of uitwerking dezer Ziekte, dan als derzelver wezentlijke oorzaak hebbe te beschouwen. Daar doch de groote menigte derzelve, die de Lijders in deze Ziekte uitbraaken, eerder moet worden afgeleid van de aanwezig zijnde, en na de klieren der maag aangebragte Ziektestoffe, die gemelde klieren prikkelt en gedurig aanzet tot eene meerdere afscheiding van dezelve, als in den gezonden staat plaats heeft. Voorts brengt de spoedig daar op volgende bedorven, en

wel

wel dra gantsch belette spijsverteering, ter vermeerdering van slijm in de maag, niet weinig toe, ook zien wij, dat het niet zelden gebeure, dat er gedurende den aanval van dezen hoest in het geheel geene braking volge, en slegts alleen eene groote hoeveelheid van taaije slijm, die alleen van de borst, of wel uit de longen en de luchtpijp voordkomt, al mede door dezelfde, zo even genoemde prikkelende stoffe, in eene grootere maate afgescheiden, door denzelven werde uitgeworpen: daar weder bij anderen, gelijk meest geschiedt, deze en gene ontlasting, of te gelijk, of de een op de andere volgende, plaats hebbe. Hierom zegt ook de Heer MELLIN: „de „ taaije slijm in de maag schijnt op de *volgen-* „ de wijze te ontstaan. Wanneer *door den* „ geweldigen hoest de deelen, die onder de „ borst liggen, krampagtig bewogen worden, „ wordt de spijsverteering belet, en daar door „ de slijm voordgebragt, gelijk vooral Kin„ deren daar toe zeer geschikt zijn, dewijl „ de werktuigen der spijsverteering bij hen „ zwak zijn; het gebruik van voedzel ver„ meerdert in veelen de slijm, en dus blijft „ er altijd eene nieuwe oorzaak van de slijm. „ Hier uit blijkt het, dat de slijm de uitwer„ king, geenzints de oorzaak der Ziekte is."

Het

Het zelfde bevestigt ook de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN met te zeggen: „ Ik zie de groo-
„ te meenigte ſlijm, die Kinderen in den Kink-
„ hoest uitbraken, niet aan als de oorzaak der
„ Ziekte zelve, maar veel meer als de wer-
„ king der waare oorzaak op de klieren, die
„ de ſlijm afzonderen. Deze worden nu door
„ denzelven geprikkeld, er wordt meer ſlijm,
„ dan anders gewoonlijk is, afgeſcheiden en
„ uitgeperst, even gelijk zoortgelijke klieren
„ in de blaas veel ſlijm van zich geven, wan-
„ neer zij door den ſteen geprikkeld worden.
„ Zo ongerijmd het is deze ſlijm aan te zien,
„ als de oorzaak van het ongemak, het welk
„ zij, die door prikkeling van den ſteen, pijn
„ aan den hals van de blaas hebben, uit-
„ ſtaan: even zo onwaarſchijnlijk komt het
„ mij voor, de ſlijm, die men in den Kink-
„ hoest uitbraakt, te houden voor deszelfs
„ waare oorzaak." Het voornaamſte bewijs toch, dat de ſtellers hier van ter ſtaving van hun gevoelen bijbrengen is, dat de Kinderen, na dat zij bij den aanval van dezen hoest eene menigte ſlijm hebben uitgebraakt, zich aanmerkelijk verligt gevoelen, zich vrolijk en wel bevinden. Dan offchoon dit waar zij, dat zij een gedeelte van de ſlijm, die hun benaauwde, zo uit de maag, als van de borst, uit-

uitgeworpen hebbende, veel verligt worden, is het niet minder waar, dat met het eindigen van den aanval ook de krampagtige beweegingen, die men te regt, als de voornaamste oorzaak der benaauwdheid kan aanmerken, te gelijk ophouden. Hier bij komt, dat indien de slijm de oorzaak van dezen hoest ware, als dan eene grootere aanwezigheid derzelve, het zij uit eene bedorven spijsverteering, of een ander gebrek ontstaan, ook altoos dezelfde uitwerking moeste te weeg brengen, waar van het tegendeel door de ondervinding geleerd wordt. Zeer gemaklijk zoude ik meerder bewijzen tegens dit slijmgevoelen kunnen bijbrengen, dagt mij zulks noodig, waarom ik liever zal overgaan tot de opgave van die stellingen, die weder anderen omtrent den Aart en Oorzaak dezer Ziekte aanvoeren. Dus zegt de Heer Buys: „ dat dezen hoest voord„ kome uit eene taaije, lijmige en zuure stof„ fe, in de bekleedzelen der maag huisves„ tende, en waar van de Kinderen, aan het „ braken komende, voor eenen zekeren tijd „ verligting hebben; terwijl hij zomtijds ont„ sta uit eene gevaarlijker oorzaak, bestaan„ de in een zeker Zout, dat door middel van „ de lucht aan tedere lichaamen wordt mede„ gedeeld, het welk de waterige vogten ver-

„ dikt,

„ dikt, of ſtremt, en dewelken ſcherp wor-
„ dende, en ſtilſtaande, het ſtrottenhoofd
„ (*Larynx*) aandoen." Daar de meergemelden Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN eene vreemde zaadſtoffe, die het vermogen bezit zich even als de Pok-ſmet, te vermeerderen, en zulke Kinderen die te voren daar door nog niet aangetast waren, aan te grijpen, voor de waare oorzaak dezer Ziekte houdt, ſchijnende zelfs in twijfel te ſtaan, of het niet wel Inſecten mogten zijn. Ter wederlegging van welk gevoelen ik niet kan afzijn de woorden, die de Heer MELLIN ten dien einde bezigt, hier op te laten volgen. „ Dezelfde lucht," dus ſchrijft Hij: „ en andere oorzaken, die tot
„ den Kinkhoest gelegenheid geven, kunnen
„ de Pokjes, en Maazelen op denzelfden of
„ op eenen anderen tijd, verwekken, doch
„ waarom deze of gene Ziekte, onder de-
„ zelfde omſtandigheden, voordgebragt wordt,
„ is nog onbekend. De bewijzen, dat het
„ Inſecten zijn zouden, die den Kinkhoest
„ voordbrengen, ſchijnen zeer zwak." —— Met welk laatſte ik ten vollen inſtem, vertrouwende dat, offchoon ik geene de minste reden heb het aanwezen van zeer kleine, ja zelfs van de onzichtbaarſte diertjes, in de lucht omzwevende, in twijfel te trekken, dit ſtel-

ſtelzel, ten opzichte dezer Ziekte, en bijzonder betrekkelijk derzelver oorzaak, enkel denkbeeldig zij; daar men met evenveel grond, zo niet met meer waarſchijnlijkheid, zoude kunnen ſtellen, dat het eene vreemde, ſcherpprikkelende ſtoffe zij; die het vermogen bezit dusdanig eene uitwerking voord te brengen, dat deze Ziekte ontſtaan kunne.

Dan of de oorzaak in onze zwakke lichaamsgeſteldheid te zoeken zij, gelijk meergemelde Heer MELLIN mogelijk ſtelt, zeggende: „deze kan ook wel de oorzaak zijn waarom één „ mensch, ſlegts eens in zijn leven, den „ Kinkhoest krijgt, want zo eene Epidemie „ komt eerst na eenige jaren weder, in wel- „ ken tijd het lichaam meer kragten krijgt „ om dezelve te kunnen tegengaan." Kan ik niet ontveinzen, dat mij deze *gisſing* mede niet zeer aanneemlijk toeſchijne, ten ware men door die zwakke lichaamsgeſteldheid verſta, die zekere voorgeſchiktheid, die er diene voor af te gaan, om voor deze Ziekte vatbaar te zijn. Boven dien ziet men niet zelden gebeuren, gelijk ik zelve meer dan eens heb waargenomen, dat, bij eene algemeene heerſching dezer Ziekte, de gezondſte ſterkſte Kinderen, ja zelfs de zulken, die reeds van eenen meer gevorderden ouderdom waren, en verre van

zie-

ziekelijk, zwak of ongefteld te zijn, door dezelve, en als onverwagt, aangetast wierden; of ook wel dat in een en het zelfde huisgezin dezen en genen daar door overvallen wierden, en weder anderen, fchoon zij dezelve ook nimmer te voren gehad hadden, daar van bevrijd bleven, en dit ondervond ik voor twee jaaren in mijne eigen Kinderen; dat de twee oudften daar door aangevallen wierden, en het jongfte, een Zuigeling zijnde, bevrijd bleve. Waar uit ik dus met reden meen te moeten opmaaken, dat in deze Ziekte, even als in de Pokjes en Maazelen, eene zekere voorgefchiktheid diene plaats te hebben, gelijk ik reeds te voren aanmerkte, om voor de befmettelijkheid dezer Ziekte vatbaar te zijn.

Om nu niet te verre uit te weiden in het voor en tegen der ftellingen en gevoelens der opgenoemde Schrijvers op te geven, zal ik alleenlijk mijne gedagten nopens de voornaamfte oorzaken van dezen hoest mededeelen; welke ik meen te moeten ftellen:

1. In eene fchadelijke, in de lucht omzwevende, ftoffe, doch wier aart en eigenfchappen ons even duister fchijnen, als die van het Pok- en Maazel-fmet, dat wij beter uit zijne gevolgen, dan wel anders kennen.

2. In eene veranderlijke luchtsgefteldheid,

en wel in eene ſchielijk op elkander volgende afwisſeling van hitte in koude, en koude in hitte; of wel in al dat gene, dat de ongevoelige uitwaasſeming hinderlijk zijn en beletten kan.

3. In al het gene de ſpijsverteering benadeelt, verhindert en aanleiding geeft tot het doen geboren worden van ſcherp- en rauwigheden in de eerſte wegen, die door derzelver prikkeling de maag-zenuwen aandoen, enz.

Ik kan dus mijn gevoelen best met dat van den Heere BUCHAN (23) vereenigen, daar Hij zegt: dat al wat de ſpijsverteering benadeelt, de uitwaasſeming ſtremt, of de vaste deelen verſlapt, deze kwaal kunne veroorzaken; als mede dat die Kinderen, *die niet dan* een dun wateragtig *voedzel gebruiken*, eene ongezonde lucht inädemen en geene genoegzame beweeging hebben, het meest aan dezen hoest bloot geſteld zijn, en ook het meest van denzelven lijden. Zijnde mij de waarheid hier van, zo bij eigen ondervinding, als door de waarneemingen mijner waardige Leermeesters overvloedig gebleken. Dan eer ik hier van

(23) Zie deszelfs *Huislijke Geneeskunde*, bladz. 331.

van afſtap, zal het niet geheel ondienstig zijn het medegedeelde van den Heere STRANDBERG (24) hier op te laten volgen, dat na mijn inzien geen gering licht aan het door mij ter nedergeſtelde zal bijzetten, en in veele opzichten ook ter wederlegging van veeler gevoelens kan dienen. Hij dan den aart dezer Ziekte onderzoekende, hoe zij zich bij ieder toeval voordeed, en waar in zij met andere Ziekten overeenkwam, ontdekte:

1. Dat de Kinkhoest ware eene algemeene Ziekte, wier oorzaak beſtaan moest in iets, dat allen Kinderen betrof. Dat het eeten en drinken de oorzaak niet konde zijn, wijl Hij zag, dat armen en rijken, wier voedzel en levenswijze toch zo aanmerklijk verſchilt, op eenen en dezelfden tijd daar door aangetast wierden; waar uit Hij beſloot, dat deszelfs oorzaak in de lucht moeste gezogt worden, die toch alle menſchen inädemen en met hunne voedzels inzwelgen. Dan van welk een aart zij zij, betuigt Hij niet te hebben kunnen ontdekken; komende het Hem waarſchijnlijk voor, dat zij eene kragt moeste bezitten, om

(24) In deszelfs te voren reeds vermelde onderzoek nopens deze Ziekte.

om de ſlijm, die in den gezonden ſtaat geſtadig van het bloed wordt afgeſcheiden, en zo wel de luchtpijpen, als de maag, bekleedt, taai en dik te maken. Ook kwam het Hem wijders voor, dat deze ſlijm eenige ſcherpte bezat, die tot eenen zekeren trap moeste gekomen zijn, voor en aleer zij door haare *knaging* (of prikkeling) eenen aanval konde verwekken.

2. Dat, daar zeldzaam iemand meer dan eens door de waare Pokjes, Maazelen of derdendaagſche Koorts wordt aangetast, ook even zeldzaam iemand, meer dan éénmaal in zijn leven, regt den Kinkhoest krijge, waar uit Hij beſloot, dat de zenuwen aan deze ſcherpte zo gewoon konden worden, dat zij naderhand voor dien prikkel onvatbaar, *en niet* meer door denzelven aangedaan wierden; zijnde zijne proeven, om de zenuwen voor dien prikkel onvatbaar te maken, vrugteloos geweest, als door de ondervinding geleerd hebbende, dat die middelen, welken de zenuwen anders van haare aandoenlijkheid berooven, hier geen nut deden, waar door het Hem even onmogelijk voorkwam den aart der ſcherpte zo uit te vorſchen, om een geſchikt tegengiſt daar voor te ontdekken.

3. Dat de Kinkhoest buiten zijne oorzaak,

waar

waar uit hij ontſtaat, voor het overige in het lichaam even het zelfde zij, als een geweldig lagchen, dat ſchielijk overvalt en lang aanhoudt. „ Want," zegt Hij: als men bij het „ lagchen eerst de lucht in de long haalt, en „ dezelve naderhand niet op eenmaal, maar „ ſchielijk en kort op elkander, altoos weinig „ gelijk uitademt, en als 't ware uitſtoot, „ zo verwekt men in alle opzichten een Kink- „ hoest. Derhalven beſtaat *de Kinkhoest in* „ *kramp-agtige beweegingen, die bij tusſenpozen* „ *aankomen, ſchielijk en kort op elkander volgen,* „ *en in die deelen, door welker kragt de in de* „ *long gehaalde lucht weder wordt uitgedreven,* „ *hunnen Zetel hebben.*" En met dit ter nedergeſtelde, maakt voornoemde Schrijver op, dat dezen hoest eene krampagtige Ziekte zij, en in zo verre met andere krampagtige gebreken overeenkome; dan dat, daar de oorzaak van het lagchen gelegen zij, óf in de Ziel óf in iets, dat de deelen, die tot de ademhaling geſchikt zijn, kittelt, en dat niet meermalen wederkomt, als de gemelde oorzaken werken, de Kinkhoest daar en tegen, offſchoon met tusſenpozen wederkomende, volkomen 10 of 11 weken aanhoude, en dus de oorzaak dezer Ziekte altoos in het ligchaam moete tegenwoordig zijn, alhoewel zij niet in ſtaat zij,

 die

die krampagtige beweegingen veelvuldiger te doen ontſtaan, zonder in eene genoegzame hoeveelheid aanwezig te zijn, of dien zekeren graad van ſcherpheid bekomen te hebben.

4. Dat de Kinkhoest kome met aanvallen, en geenen aanval van dezelve voorbij ga zonder eenige ſlijm losgehoest en uitgeworpen te hebben; beſluitende hier uit te regt, dat deze ſtoffe dat gene ſchijne te zijn, dat door zijne werking dezen hoest veroorzaakt, en door welker vermindering ook zijnen aanval altijd verkort wordt. „ Daar deze ſtoffe nu," dus vervolgt deze opmerkzame Schrijver: „ gedeeltelijk wordt uitgehoest, gedeeltelijk op „ eene andere wijze wordt uitgeworpen, zo „ heeft zij ook haaren Zetel *gedeeltelijk in* „ *de Luchtpijp, gedeeltelijk in de Maag: en* „ het is dien volgende waarſchijnelijk, dat „ men, als iemand, die den Kinkhoest heeft, „ daar toe gebragt kan worden, dat hij on- „ der den aanval braakt, dezen aanval daar „ door verkort, en dat de Ziekte des te eer- „ der over zal gaan, hoe meer ſlijm men tel- „ kens met het braken uitwerpen kan."

5. Dat zo lang men den Kinkhoest aan zich zelven overlaat, hij niet alleen met aanvallen kome, maar ook daar in zulk eene order

hou-

houde, dat hij altijd op het juiste uur wederkome. Waar uit Hij vervolgens al weder opmaakt, dat dezen hoest niet alleen eene krampagtige Ziekte zij, wier eigenſchap is bij tusſenpozen weder te komen, maar ook met die kramptrekkingen, wier aanvallen op zekere uuren wederkeeren, eene groote overeenkomst hebbe.

6. Dat, de Kinkhoest nog niet zeer lang hebbende aangehouden, men tusſchen deszelfs aanvallen geen het minste teeken van Ziekte ontwaar worde; dan, dat hij, lang geduurd hebbende, den Kinderen doe kragteloos en bleek worden, en dikke wangen krijgen. „ Dus," zegt Hij: „ is deze Ziekte oorzaak, „ dat de vaste deelen ſlap worden en mede „ geven, dat de roode bloedbolletjes ver- „ minderen, en dat het bloed wateragtig „ wordt."

Ik zoude naauwlijks een begin, naauwlijks een einde vinden, wilde ik alle de onderſcheiden, en veeltijds gansch tegenſtrijdige gevoelens, die weder andere Geneeskundigen in hunne Schriften, nopens den Aart, Zitplaats en Oorzaken dezer Ziekte aanvoeren, onderzoeken, het voor en tegen daar van opgeven, en het zekere van het onzekere ſchiften; vertrouwende, dat het hier voren

 door

door mij medegedeelde eenigzints voldoende zijn zal, ter opheldering van dat gene, het welk bij de voorgeſtelde Prijs-vrage hier omtrent gevorderd wordt. Ik gaa dus over tot de tweede Afdeeling.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Behelzende in de eerste plaats de Kenmerken van den Kinkhoest.

Hij dan neemt, zo als ik reeds te voren aanmerkte, allengskens eenen aanvang, en is in den beginne, of deszelfs eerste Tijdperk droog, niet zeer zwaar; gaat veeltijds met eene heeschheid gepaard, en schijnt veel overeenkomst met eenen gemeenen, of wel Zinkingagtigen hoest te hebben; dan 10, 12, of meer dagen geduurd hebbende, wordt hij vogtig, en het gene wordt uitgehoest, vertoont zich, even als bij eenen hoest uit verkoudheid, waar van men als dan gewoon is te zeggen: „ het begint te rijpen." Hij blijft dus in denzelfden staat, zonder blijkbare verheffingen, gedurende nog eenige dagen, zomtijds wel tot den 16den of 20sten, en uiterlijk tot den 24sten dag, aanhouden, als wanneer hij zoms weder een weinig afneemt, om zich kort daar op des te duidelijker te openbaaren;

 als

als wanneer hij ook van dag tot dag meer en meer toeneemt, latende den Lijder eenige vrije tusſenpozen genieten, waar in hij, geduurende één of meer uuren, dikwils gantsch rustig en wel is, bijna niets ongewoons gevoelt, om hem als dan met een des te grooter geweld weder te overvallen, houdende zo lange aan, tot hij in het aangezicht blaauw worde, zijne oogen uitpuilen en traanen, enz. Voor dat echter de hoest uitberst, gevoelen deze ellendigen eene zekere kitteling en prikkelende benaauwdheid in de keel en het harteputje, en als het ware eene zekere beklemdheid, of pijnlijke toeknijping voor het hart; zij worden, zo als de beroemde Keizerlijke Lijfarts Baron van STÖRK niet ten onregte aanmerkt, door vrees bevangen, hun best doende den aannaderenden hoest *op alle mogelijke* wijze voor te komen en te verhinderen, welken zij egter niet lange kunnen wederſtaan, moetende gedurig kugchen. „ Eindelijk," dus laat Hij hier op volgen: „ ſcheppen zij „ met een hevig geweld en onder een ſchreeu„ wend geluid adem; terſtond hoesten zij zo „ lang, dat ze genoegzaam buiten adem zijn, „ daar na halen ze dien met eene groote be„ naauwdheid en als ſtikkende weder, en dus „ gaat het bij verwisſeling eenige minuten,

„ ja

„ ja zomtijds een half of geheel uur voord ;
„ tot dat, de Lijders gantsch afgemat zijnde,
„ dezen aanval ophoudt." Hier van is het,
dat veelen, voelende den hoest aankomen,
het vertrek benaauwd op en nederloopen, het
eerſte, dat zij vatten kunnen, een ſtoel, bank
of tafel vastgrijpen, om zich op de been te
houden: of dat zij, gelijk ik ook veelmalen
gezien heb, het hoofd tegens den wand zetten,
op dat ze dus te ligter het geweld van
den hoest zouden kunnen wederſtaan, onder
welken niet zelden de maag eene menigte ſlijm,
dat verligting toebrengt, uitwerpt, en een
koud zweet van het aangezicht vloeit. Ook
ſtaan zij, gedurende deszelfs aanval, meesten
tijds te ſtampvoeten, ten blijke hunner vergaande
benaauwdheid, die ook vooral kenbaar
is uit het reeds gemelde geluid, dat zij als dan
bij hunne inademing laten hooren; komende
dit geluid, dat dezen hoest van de andere ſoorten
van hoesten genoegzaam onderſcheid, het
gekakel, of wel het geſchreeuw der Hoenderen,
wanneer zij iet vreemds of onraad zien
of hooren, zeer nabij; terwijl anderen, zo
als de Heer Vogel (25) wil, het zelve bij dat
van

(25) Zie deszelfs *Academ. Prælectiones: de cognoſcendis & curandis præcipuis corporis humani affectibus.* pag. 412.

van eenen Ezel vergelijken. „ De hoest zel-
„ ve," dus zegt Hij: „ komt het geluid of
„ geschreeuw van eenen Ezel zeer nabij, duurt
„ gewoonlijk eenige minuten en langer, houdt
„ niet zelden de uitademing op, en maakt bij
„ elken aanval de vrees van verstikking groo-
„ ter, wordende ten laatsten (dat is met het
„ ophouden van deszelfs aanval) een weinig
„ zeer taai slijm geloost." En zeker, zo zij
nog één of meermalen kunnen ademhalen,
geschiedt dit, zo als de Heer ROSEN VAN RO-
SENSTEIN zeer wel aanmerkt, met een geluid,
het welk te kennen geeft de moeilijkheid, waar
mede zij lucht scheppen. „ De hoest," dus
schrijft Hij; „ houdt met dezelfde hevigheid
„ aan, en gaat ditmaal niet eerder over, dan
„ na dat men eene menigte slijm kan uitbra-
„ ken. Eindigt dezelve zonder braken, dan
„ komt hij aanstonds weder, en houdt niet
„ op voor dat het Kind gebraakt heeft. Volgt
„ den aanval kort na den eeten, dan wordt
„ het Kind blaauw, valt en stikt, ten zij
„ men aanstonds eenen vinger in deszelfs keel
„ steeke om eene braking te verwekken. Om
„ deze reden moet men zulke Zieken niet al-
„ leen laten, maar altoos een verstandig,
„ kloekmoedig mensch bij denzelven hebben,
„ het welk ook hierom noodzaaklijk is, de-

„ wijl

„ wijl de Kinderen gemeenlijk onder den aan-
„ val om verre vallen, en zomtijds een on-
„ gemak zouden krijgen." enz. De ſlijm nu,
die met het eindigen van het eerſte, en het
begin en voordgang van het tweede Tijd-perk,
of wel voor dat de Ziekte op het hoogst ge-
komen is, ontlast wordt, nam ik meest altoos
waar, dat zeer taai, tot lange draden rekbaar,
zomwijlen gekleurd, of met eene dunne,
ſcherpe, wei-agtige ſtoffe vermengd ware, en
zeer moeilijk ontlast wierde; dan dat dezelve,
de Ziekte ten hoogſten trap geklommen, of
reeds begonnen zijnde afteneemen, dat is met
het einde van het tweede, en den aanvang
van het derde Tijdvak, meer gekookt en als
rijper wierd, en eindelijk, dat, na mate de
Ziekte verminderde, de ſlijm ook witter, dik-
ker, minder taai, en gemaklijker geloost wier-
de, als wanneer de aanvallen van dezen hoest
ook langer wegbleven, en minder hevig wa-
ren dan in de vorige Tijd-perken. — De
pis, die deze Lijders loozen, heb ik meest al-
toos geelagtig van kleur, zeer dun, zomtijds
raauw, zelden volkomen helder, noch bezon-
ken gevonden. Zijnde hunnen ſtoelgang veel-
tijds traag, hard, en niet zelden opgeſtopt. —
Gedurende zijne aanvallen, en wel voorna-
mentlijk in het tweede Tijd-perk dezer Ziek-

te,

te, wordt men genoegzaam altoos eene benaauwde ſnorking op de borst gewaar, des Lijders pols wordt, dan eens ſneller en driftiger, dan eens kleiner en ongeregelder gevoeld. Men ziet zijn aangezicht opzwellen, eerst rood, en weldra wankleurig, paersch, of zwartagtig blaauw worden; zijne oogen *uit*puilen en traanen; de toeknijping en benaauwdheid op de borst hand over hand toeneemen, en tot den hoogſten trap klimmen; zijne tong uit den mond hangen, de lippen blaauwagtig worden, en een overvloedig ſnot uit den neus ontlasten; de uitwendige deelen, en vooral de uiteindens der ledenmaten koud worden, de pols zeer verkleinen, en dikwils voor een poos geheel verdwijnen; voorts vermeerdert van oogenblik *tot oogenblik* de vrees, dat hij zal ſtikken, *het welk* gewis zoude plaats hebben, en niet zelden ook gebeurt, zo geene ſpoedig daar op volgende braking, of ontlasting van een goed gedeelte taaije ſlijm, dit gevaar verhoedde, en een einde van zijnen aanval maakte.

Te voren over den ſtaat van dezen hoest handelende, maakte ik ook melding van deszelfs overeenkomst met de tusſenpozende koortſen, dat veele voornaame Geneeskundigen als zeker ſtelden. Insgelijks maakte ik

met

met een enkel woord gewag van het zeggen des beroemden ROSEN VAN ROSENSTEIN: dat het egte kenmerk van den Kinkhoest zij, dat hij om den anderen dag verergere. Zijnde mij de waarheid hier van ook meer dan eens gebleken, daar ik waarnam, dat veele Kinderen zich om den anderen dag ſlimmer bevonden, of wel dat de aanvallen van den hoest als dan heviger waren. Dan hoe dikwils ik zulks ook mogte ondervinden, heb ik ook bijna even dikwils het tegendeel daar van beſpeurd; doch te gelijk ontdekt, dat het zelden of genoegzaam nooit gebeurde, dat niet deszelfs eenen aanval ſterker ware, en langer duurde, dan den anderen. Blijkende hier uit, dat deze Ziekte zich zelve niet altoos gelijk zij. De Heer MELLIN (26) bevestigt zulks alzints overtuigend, en ondervond dit allerduidelijkst in die, welke van September 1768, tot het midden van Maart des volgenden Jaars 1769, aan zeer veele plaatzen, en ook te Langenſalza, heerschte. „ Dezelve," dus ſchrijft Hij: „ vertoonde zich onder tweederlei ge-
„ daante; bij zommigen zonder eene aanmer-
„ kelijke koorts, doch bij anderen met zo
„ eene, welke eene aanhoudende, om den
„ an-

(26) Op de reeds aangehaalde plaats.

„ anderen dag zich verheffende, niet onge-
„ lijk was; want de hitte, rasse pols, en
„ magteloosheid hielden altijd aan, doch de
„ Zieken waren om den anderen dag slimmer.
„ En dit was ook een teeken, waar uit de Kink-
„ hoest van de andere soorten van hoest, kon
„ onderscheiden worden; want bevonden zich
„ de Lijders alle dagen even eens, dan was
„ het een teeken, dat de hoest van Wormen
„ af te leiden was." — Onderscheidend was ook die, welke in den jare 1757. in het Hertogdom Meckelenburg algemeen heerschte, gaande met eenige bijzondere toevallen verzeld, zijnde omstandig beschreven door den Heere C. G. GELLER (27), die van begrip is, dat

(27) In deszelfs *Scrutinium Phys. Med. De Tussi Epidemica infantum convulsiva A. 1757. in Ducatu Megapolitano furente.*

Zie hier deszelfs beschrijving zo kort mogelijk medegedeeld: Hij heerschte niet alleen in de stad *Wittenberg*, maar ook in de naburige Steden, Dorpen en Plaatsen, en verspreidde zich wel 20 mijlen in den omtrek. Hij vertoonde zich in het laatste der maand Junij des gemelden jaars, en duurde tot het einde van Augustus; wanneer des daags de grootste zomer-hitte plaats had, en des avonds een Noorden, of Noord-westen wind woei. Hij tastte den Kinderen van beiderlei Sexe en onderscheiden ouderdom aan; klagende zij eerst over eene bezwaarende hoofdpijn, verloren eetlust, walging van spijzen; bij veele gevolgd van

dat dezen Kinkhoest veel verſchilde van die welke door Fr. Hoffman, Sijdenham, Meiboom, Valentijn, Kreüterman en andeeren

van eene braking, of ten minsten van eene telkens zich hervattende poging daar toe. Zij braakten het gebruikte, zo ſpijze als drank, telkens uit, of gevoelden zich geſtadig daar toe aangeprikkeld, gedurende den ganſchen loop der Ziekte: Hier bij voegde zich allengskens eenen droogen hoest, die, van tijd tot tijd heviger wordende, met ſtuiptrekkingen der ſpieren verzeld ging, en de Lijders gevoelden een klein koortsje van eenen aanhoudenden aart, doende hunne wangen rood worden. Voor dat egter dezen kramp-agtigen hoest tot zijne volkomenheid kwam, zag men denzelven, ſchoon in den beginne vrij gematigd, duidelijk van dag tot dag toeneemen, en verergeren, zelfs zo fel en ontembaar worden, dat de ademhaling, onder deszelfs aanvallen gedurende eenen geruimen tijd belet wierd, en te gelijk het bloed uit den neus ſprong; wordende door de langdurigheid zijner ſchokkingen en veelvuldige aanvallen de veerkragt der ſpiervezelen zo zeer verminderd, dat de Kinderen als magteloos wierden, en ſcheenen in eene ſlaauwte te zullen blijven. Hunne oogen, zoms met bloed bevlekt, zag men verkeerd, en als verdraaid, in het hoofd ſtaan. Zij knersten op de tanden en hunne wangen waren rood en opgezwollen. Een weinig bekomen zijnde, moesten zij bij herhaling niezen, en dus worſtelden zij elken aanval door. Sommige vielen voor zijne aankomst in ſlaap, waar uit zij door denzelven wel dra gewekt wierden, moesten als dan weder geweldig, bijna tot ſtikkens toe, hoesten. Anderen wierden bij deszelfs aanval zelve door zulke ſterke trekkingen der ſpieren aange-

ren beschreven zijn. — De meermaals genoemde Baron VAN STÖRK stelt, ook niet ten onregte, dat zijne aanvallen dikwils hunne vaste uuren hebben. Ik nam dit mede niet zelden waar, t. w. dat zijne aanvallen bijna op

gedaan, dat men zoude gedagt hebben, datze de Vallende Ziekte hadden. Terwijl de overigen, hunnen hoest bedwongen en bedaard zijnde, sterk schreeuwden, en zulke gebaarden maakten, dat de traanen hun tegens wil en dank langs de wangen liepen, na dat ze vooraf door te braken, dat op geenerhande wijze te bedwingen was, het genuttigde weder hadden uitgeworpen. Tusschen beiden hadden deze Lijders weder eenige vrije tusſenpoozen, die dan eens een kwartier uurs, dan eens wat langer of korter duurden, waar in zij weder een weinig konden bekomen, voor datze op nieuw door den hoest overvallen wierden. Dan, dat zeer opmerkelijk was, wierden *bijna alle 2 of 3 jaarige* Kinderen, deszelfs aanval geëindigt zijnde, door *zulk* eenen geweldigen honger geplaagt, dat ze bijna niet te verzadigen waren, moetende echter het genuttigde met den hoest telkens weder uitbraken. Allerellendigst leden kleine Kinderen, en bijzonder Zuigelingen, die beneden het jaar oud waren, bij denzelven, waar door veelen geweldidige zenuw-trekkingen, en zelfs de Vallende Ziekte moesten ondervinden. Die van nog geene 3 maanden oud, waren minst geschikt de geweldige aanvallen van dezen hoest door te staan, en kwamen meest door denzelven om. De pols was bij de meesten snel; de stoelgang overvloedig en veeltijds dun, en hunne pis gewoonlijk, zonder een wolkje of bezinkzel, van eene geelagtige kleur.

op gezette tijden weder kwamen. Ik zeg *bijna*, om dat dezelve meest na eenige vrije tusſenpoozen, die dan eens van 1 tot 2, dan weder van 3 tot 4 uuren, of langer waren, zich verheften. Bij enkelden ontſtonden zij, zo als ik in mijne eigen Kinderen waarnam; meest 4 of 5 malen 's daags; t. w. des morgens bij hun ontwaken tusſchen 7 en 8 uuren, of zo veel vroeger, na mate zij tijdiger wakker wierden. De tweede aanval kwam gewoonlijk tusſchen 11 en 12 uuren voòr den middag: de derde des namiddags omtrent 5, en de vierde des avonds tusſchen 8 en 9 uuren; terwijl zij omtrent middernagt ook veeltijds eenen aanval moesten doorſtaan. Gedurende eenige dagen ondervond ik, dat deze aanvallen op voorſchreven wijze vrij geregeld hunnen tijd van wederkomst hielden, mits hunne magen ledig bleven, wijl ze kort na het gebruik van eenig voedzel, tusſchen beiden nog eenige aanvallen moesten lijden, die niet ophielden, voor en aleer zij de maag door uitbraking van het genuttigde weder geledigd hadden. Dit zelfde heb ik ook meermalen in andere Kinderen ondervonden, en kunnen ontwaren, dat zij zich zo veel mogelijk van ſpijzen onthoudende, minder aanvallen van den hoest kregen, dan wel anders;

 als

als mede dat dezelven als dan meer geregeld weder kwamen, minder hevig waren, en niet zo lang duurden; dat eenen naauwgezetten, en wel geschikten leefregel, de vermijding van koude, onthouding in een vrije en zuivere lucht, eene matige beweeging en de bevordering der ontlastingen niet weinig toebragten tot de regelmatige wederkomst zijner toevallen en derzelver trapswijze vermindering; ja veeltijds alleen voldoende waren om de genezing te volmaken.

De onderscheiden Toevallen den Kinkhoest verzellende, welken ik nu in de tweede plaats zal mededeelen, laten zich *mijns bedunkens*, ten minsten het grootste gedeelte derzelven, uit den verhaasten omloop des bloeds, en deszelfs aandrang, zo na de borst, als het hoofd, vrij gemakkelijk verklaaren. Daar weder anderen van de stuipagtige beweegingen, die haren invloed op het gantsche lichaam hebben, en niet zelden de nadeeligste uitwerkingen hervoord brengen, kunnen worden afgeleid.

Nadien dan inzonderheid de Longen en de Luchtpijp, door dezen hoest in eene gewel-

dige beweeging gebragt, de Long-vaten gedrukt, en de doorgang des bloeds door dezelven, verhinderd worden, blijkt het zeer duidelijk, hoe dezelve door eene opbersting der Long- of Luchtpijps-vaten eene bloedspuwing kunnen ten gevolge hebben: hoe des bloeds omloop, door de longen verhinderd wordende, deszelfs terugkeering uit het hoofd belet, en eene volbloedigheid in de bovenste deelen geboren worde, waar door onder deszelfs aanval het aangezicht door den aandrang des bloeds opgezet, rood, ja zelfs zwartagtig paersch wordt; de aderen zwellen, de slagaderen sterker en schielijker kloppen, de oogen uitpuilen, de lippen blaauw worden, een overvloedige snot zich uit den neus ontlaste, enz. hoe niet zelden eene geweldige en zoms ondraaglijke hoofdpijn daar op volge, verzeld met duizeling, schemering voor de oogen, en dikwils verduistering van het gezicht: hoe bij anderen te gelijk de ledenmaten koud worden, des Lijders aangezicht of geheele lichaam zuchtig opzwellen, en deze ongelukkigen onder den aanval van den hoest, de ademhaling belet zijnde, zoms schielijk ter aarde nederstorten, en dus als dooden, zonder ademhaling, gevoel- en beweegingloos blijven liggen, hoe bij anderen het bloed eenen uitweg zoe-

 ken-

kende, zeer dikwils, het zij door eene bijkomende niezing, het zij zonder dezelve, doch zelden zonder geweld, uit den neus springe, en dus veeltijds eene vrij sterke neusbloeding verwekke, ontlastende zich het zelve somwijlen ook, gelijk ik een en andermaal gezien heb, uit de lippen, en uit de geborsten adertjes van het wit der oogen: hoe door gemelden drift des bloeds na de hersfenen, het zelve zich aldaar uitstortende, eene veeltijds doodelijke beroerte verwekt worde, waar van de Hoer FR. HOFFMANN gewaagt: of wel hoe door dezen geweldigen hoest het hersfengestel geweldig kunne worden aangedaan, dat er een schielijk verlies van het geheugen en het oordeel, als ook eene verlamming der handen en der andere ledenmaten door veroorzaakt worden, zo als door BOYLE, VOGEL en andere verzekerd worde te zijn waargenomen: hoe de hersfenen door dezen zelfden hoest, bij een meisje van omtrent 13 jaren door het lidteken eener hoofdwonde, uit welken een aanmerkelijk stuk van het bekkeneel was weggenomen, en wel 9 maanden, na dat voorschreven wonde met vel was overtrokken, en gehouden wierd voor volkomen genezen, geperst zijn geworden, welk droevig ongeval, zij nog 5 dagen over-

overleefde, door den Heelmeester JAMES JAMIESON in *Kelso* medegedeeld (28).

Voorts hebben de zo sterke beweegingen en schokkingen des gantschen lichaams, door de ge-

(28) Zijnde te vinden in de *Geneeskundige Proeven en Aanmerkingen van het Edenburgsch Genootschap* II. Deel Art. 12. Bladz. 152. en volg. Als ook in de *Natuurk. Verhandelingen*, V. Deel Bladz. 397. en volg. Wordende dit zelfde geval door den beroemden VAN SWIETEN ons insgelijks medegedeeld in het 1ste Deel zijner *Comment. in magni* BOERHAVII *Aphorismos de cognoscendis & curandis morbis. pag.* 444. getrokken uit *Medical Essays Tom.* III. *pag.* 245—249. De toevallen dit ongelukkig meisje overgekomen verdienen eene korte melding. Zij dan wierd des nagts te bed liggende, door eenen zo geweldigen aanval van den Kinkhoest overvallen, dat het lidteken in haar hoofd scheurde, waar door meer dan 2 oncen van de hersfenen, door de bekleedzelen uitgeperst, en op de huid liggende gevonden wierden, welken voorzichtig weggenomen, de wonde gezuiverd, en het verband, met een loode plaat voorzien, om eene meerdere uitpersing te verhoeden, aangelegd zijnde, wierd dit volgende door den Schrijver waargenomen: Eene geheele verlamming der leden, behoudende nogthans het gebruik der reden en spraak. Zij was zeer genegen tot slapen, met eene zwakke gedrukte pols en benaauwdheid voor het hart, ontloopende haar het water tegens den wil. Zij bleef in dezen staat 5 dagen, wanneer zij stierf, willende hare vrienden een nader onderzoek na den staat harer hersfenen na derzelver dood niet toestaan.

geweldige aanvallen van dezen hoest veroorzaakt, ook niet zelden nog deze fchrikbarende gevolgen, als verfchillende foorten van Breuken, gelijk ik meer dan eens, en veelen met mij hebben waargenomen, geboren wordende door opgemelde fterke beweegingen, waar door de buiks-ingewanden *geweldigst* gefchokt, ja zelfs zomwijlen verplaatst, gedrukt en uitgeperst worden; daar weder bij anderen door dezelfde oorzaak zeer dikwils uitzakkingen, vooral van den Endel-darm ontftaan, en bij zwangere Vrouwen miskramen verwekt worden of te dugten zijn. — Buiten deze reeds opgenoemden hebben ook nog anderen, fchoon meer gewoone toevallen plaats. Dus worden fommigen door hartkloppingen overvallen en moeten *dikwils niezen*, loopende hun veeltijds de *pis onwillig* af, wordende ook wel den buik onwetende ontlast. Daar weder anderen den hik en niet zelden allerlei ftuiptrekkingen krijgen, loozende van boven, na het eindigen van deszelfs aanval eene menigte winden. Terwijl al weder bij anderen onder den voordgang der Ziekte veeltijds ontftaan overvloedige zweetingen, buikloopen, de een of andere huids-uitflag, het fchurft, een zwelling der oorklieren, de fprouw in den mond, en andere, zo wel vogtige als droo-

drooge zweertjes op andere plaatsen, niet zelden echter, de sprouw geweken zijnde, met een heilzaam gevolg. Ook maakt dezen hoest, zo als de Heer VOGEL berigt, somwijlen wel eens verplaatzingen na de beenderen, en verwekt eenen Been-vreeter (*Caries ossis*). De Vader der Geneeskunde HIPPOCRATES was reeds bekend, hoe Kinderen door den hoest gebocheld wierden, en in onze dagen zijn ook voorbeelden ten opzichte van dezen hoest voorhanden, die de waarheid hier van bevestigen. Merkwaardig is ook het geval, dat men in de *Miscellan. Nat. Curios.* vindt aangetekend, van iemand, bij wien door de hevigheid van dezen hoest één der rugwervelen door midden brak. — Dan niets is gemeenzamer dan den Kinderen onder de aanvallen van dezen hoest te zien stikken (29). en vooral zeer kleine Kinderen, zijnde hij daarom wel het meeste doodelijk voor dezulken, die beneden het jaar oud zijn: wijl sommige hunner, gelijk de Heer BISSET te regt aanmerkt, door deze Ziekte zeer verzwakt zijn,

(29) Zolks wordt door WILLIS in *Pharm. Ration.* P. II. §. 1. C. 6. pag. 61. HILDANUS, in Cent. II. Obs. 68. FR. HOFFMANN, HUXHAM, en veele anderen met verscheiden voorbeelden bevestigd.

zijnde, buiten ſtaat geraken, om de ſlijm op te geven, welke dan in de Lucht-pijp ophoopt, de adem haling belet, en dus het teder wigtje verſtikt: daar weder anderen door hevige ſtuiptrekkingen worden overvallen en dus ellendig omkomen. „ Voorts is 'er nauwlijks," dus zegt gemelde Schrijver: „ een Kind be„ neden de 2 jaaren, welk genoeg bezef of „ kragten heeft om de ſlijm uit te ſpuwen; „ doorgaans ſlikken zij dezelve door, en de „ natuur redt hen dan door brakingen, waar„ door zij de ſlijm wederom kwijt raken. „ Zeldzaam is de Ziekte doodelijk voor Kin„ deren boven de 3 jaaren, welke te voren „ gezond waren. Zij, die na dezen ouder„ dom ſterven, worden voornamentlijk weg„ geſleept door eene koorts, *welke den hoest* „ *verzelt*, wanneer dezelve *toeneemt* en de „ hoogte bereikt heeft, en die dikwils met „ den Geerst-uitſlag gepaard gaat." De Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN zegt ook: dat dezen hoest zomtijds met, zomtijds zonder eene aanmerkelijke koorts verzeld ga, doch dat zo lang hij niet door ondienstige middelen of eenige andere oorzaak zij in wanorde gebragt, hij ook altijd om den anderen dag ſlimmer zij; bewijzende zulks uit de aangehaalde Waarneemingen van de Heeren BLOM en FAXE, in de

Be-

Berigten aan het Koninglijke Collegie medegedeeld in 1769. P. II. pag. 250. Het medegedeelde van den meergemelden Heer VOGEL steunt derhalven ook op zeer goede gronden, dat 'er zomwijlen, schoon zeer zeldzaam reeds in den beginne, koorts bijkome, zich bij den eenen als eene Zinking-koorts, bij den anderen als eene tussenpoozende, en wel eene anderendaagsche voordoende, waar van ik zelf ook meer dan eens de gegrondheid in eenigen mijner Lijderen, door dezen hoest overvallen, heb bewaarheid gevonden. Het zal derhalven niet nodig zijn dit omstandiger te betogen. Intusschen kan ik hier nog bijvoegen, dat het niet zeer zeldzaam zij, dat eenigen bij de voortdduuring van dezen hoest, door het Zijdewee worden aangetast, en weder anderen in eene Teering of Longezweer met eene uitteerende Koorts vervallen, zo als door den Heere SAM. FARR, en anderen is waargenomen en der waereld medegedeeld. Dat ingevolge het berigt van den beroemden Weselschen Geneesheer HANNES, in zijnen Brief aan den Heere BAIER, zoms eenige hoestende ook te gelijk geelzuchtig geworden zijn, zo als zijn Ed. verzekert waargenomen te hebben. Zijnde door den Heere HUXHAM ondervonden, dat niet weinigen na dezen hoest

hoest door de Engelfche Ziekte aangetast wierden. Anderen weder hebben ook deze met nog andere Ziekten en kwalen zien verzeld gaan. Dus heeft men, volgens het getuigenis van den meergemelden Baron van STÖRK, Lijders door dezen hoest aangetast gezien, die te gelijk de Pokjes of Maazelen hadden, het welk de Heer LIEUTAUD bevestigt, zijnde ook een voorbeeld hier van door den Heere ARMSTRONG medegedeeld, namentlijk van een Kind van 2½ jaren oud, dat den Kinkhoest had, en te gelijk aan de Maazelen gevaarlijk ziek lag, en daar door omkwam, vindende in deszelfs lijk de long, voornamentlijk aan den agter- en boven kant zeer ontftoken, zonder eenig teken egter van verettering of verfterving. Ook zijn er *die verhardingen in de longen of in andere ingewanden*, als ook verfcheiden foorten van huidziekten daar bij hebben waargenomen, zijnde hier van het een en ander bij den Heere FR. HOFFMANN aangetekend te vinden. Anderen al weder namen er de eene of andere belediging in de werktuigen, tot de ademhaling gefchikt, bij waar, wier oorzaken veeltijds in het duistere fchuilden; en dus dezen hoest allergevaarlijkst maakten.

Dus heb ik voor eenige jaren een teder meis-

meisje, reeds lange te voren aemborstig geweest zijnde, door eene geweldige bloedſpuwing, waar mede zelfs een weinig etter geloosd wierdt, in eenen hevigen aanval van dezen hoest zien omkomen. Ook kan ik voor dat ik verder ga, nog een geval van eene gunstiger uitkomst, dat ik der mededeeling waardig keure, hier op laten volgen. Zijnde van een Jongetje tusſchen de 8 en 9 jaren oud, dat door dezen hoest aangetast, te gelijk de Vallende Ziekte had, waar van hij reeds te voren, genoegzaam dagelijks, een of meer aanvallen gewoon was te hebben. Reeds meer dan 3 weken had zijnen hoest geduurd, voor dat ik bij hem geroepen wierd. Ik vond deszelfs aanvallen allerhevigst, zijnde telkens tot ſtikkens toe in de uiterſte benaauwdheden, kunnende genoegzaam geene de minste ſlijmen, nog door uithoesting, nog door braking loozen. Eene heldere dunne pis liep hem telkens onwillig af. Zijne pols was klein, ingetrokken en gantsch ongeregeld, blijvende zoms gedurende eenige ſeconden gantsch agter, komende dezelve, zijnen aanval geëindigd zijnde, allengskens meer geregeld weder, na mate hij van zijne magteloosheid, waar in hij een geruimen tijd bleef, meer en meer bekwam. Ik was derhalven

niet

niet zonder reden voor dit ongelukkig Lijdertje bedugt. Dan bij een nader onderzoek bespeurde ik met veel verwondering, dat hij gedurende dezen hoest zijne gewoone toevallen der Vallende Ziekte, nog niet ontwaar was geworden; ook ontdekte ik de duidelijkste tekenen van de aanwezenheid van Wormen, die ik met grond als de oorzaak zijner Vallende Ziekte beschouwde. Intusschen begreep ik mijne geneeswijze om deze reden niet te moeten veranderen, daar toch dezelve zo wel aan het eene als aan het andere oogmerk in allen deelen konde voldoen; bestaande dezelve in zagte, doch telkens herhaalde Braak-middelen, slijm-verdunnende, ontlasting-makende, vervolgens in *hier bijgevoegde* bittere maagversterkende *middelen*, en eindelijk de toevallen *van den hoest* reeds merkelijk verminderd zijnde, ter herstelling zijner verloren kragten, in het gebruik der Kina, waar door ik hem binnen den tijd van 3 weken volkomen hersteld zag: hebbende hij, zo als ik even zeide, zo lang zijnen hoest duurde, geene de minste aanvallen van zijne andere Ziekte gehad, waar van hij gelijktijdig, na het loozen eener groote menigte lange ronde Wormen, zó van boven, als van onderen, ten getalle van ruim 20, dus ook geluk-

lukkig gered wierd, waar van hij naderhand (nu reeds 13 jaren geleden) zo veel ik weet, geen het minste overblijfzel befpeurd heeft. Het is intusfchen niet zeer ongewoon Kinderen, met Wormen geplaagt, door den Kinkhoest aangetast te zien. Ik ten minsten ben dikwils met verbaasdheid aanfchouwer geweest van eene bijna ongelooflijke hoeveelheid Wormen, die door het gebruik der middelen, eigentlijk ter genezing van gemelden hoest gefchikt, en toegediend, geloosd wierden. Dan ik nam ook zeer dikwils waar, dat wormagtige Kinderen het veel erger hadden, en meer benaauwende aanvallen van dezen hoest doorftonden, dan wel anderen, als mede dat hunne aanvallen, na de ontlasting dezer onnutte hongerige gasten, ook allengskens, en des te fpoediger, verminderden. Ook heb ik meer dan eens de oorzaak der buitengewoone ftuipagtige beweegingen, gemelden hoest zomwijlen verzellende, dan eens tusfchen zijne aanvallen plaats hebbende, dan weder daar op volgende, aan deze fchadelijke vijanden moeten toefchrijven, en waarlijk met grond, wijl ik deze toevallen, na derzelver ontlasting, ook fpoedig zag verdwijnen; offchoon mij zeer wel bewust is, dat zoortgelijke ftuiptrekkingen, ook uit menig-

vul-

vuldige andere oorzaken, welke ik hier onnodig vinde op te tellen, kunnen geboren worden. Ten besluite eindelijk moet ik er dit nog bijvoegen, dat ik, als een gevolg van de hevige aanvallen van dezen hoest, en de daar mede verzeld gaande stuipagtige beweegingen, eene jonge Juffrouw een scheel *gezicht* hebbe zien krijgen, dat haar zints dien tijd altoos is bijgebleven, en waar door *haare* schoonheid niet weinig is ontluisterd geworden.

Het wordt tijd dat ik in de derde plaats overga tot het onderzoek der grond, waar op de Voorzegging van den Kinkhoest *rust*: die toch voor het grootste *gedeelte als van zelve* uit het te voren *medegedeelde* voordvloeit; blijkende daar uit, dat deze Ziekte veeltijds zeer gevaarlijk, en niet zelden van de schroomlijkste gevolgen zij. Hebbende de ondervinding alzints overtuigend geleerd, dat hoe jonger, teêrder en zwakker de Lijders zijn, zij over het algemeen genomen, zich ook in des te grooter gevaar bevinden, welk gevaar vervolgens door het bijkomen van Koorts, Sprouw, Bloedstortingen, Stuipen of andere Toevallen, niet weinig vermeerdert

dert wordt. En zeker, ik herhaal het andermaal, loopen tedere en zwakke Kinderen, en vooral die beneden het jaar oud zijn, of tanden krijgen, het meeste gevaar in deze Ziekte, doende zij de meeste hunner door verstikking omkomen. Voorts heb ik dezelve even gevaarlijk gevonden voor zulke Kinderen, die dikbuikig waren, en geene onduidelijke tekenen van verstoppingen in de ingewanden hadden, en ter welker hulpe niet tijdig genoeg een kundig Geneesheer geroepen wierd. Dezen toch zijn het meest aan kwade gevolgen blootgesteld, en der verstikking onderhevig, dewijl zij, het zij door dezen hoest alleen, het zij door bijkoming der opgemelde, of eene andere ongesteldheid, zeer verzwakt zijnde, buiten staat geraken, om de slijmen op te geven, welken als dan in de Luchtpijp ophoopen, de ademhaling beletten, en dus den tederen Lijder door verstikking allerellendigst doen omkomen; of dat, gelijk zulks ook niet zelden gebeurt, geweldige stuipen een einde maken van zijn dierbaar leven. Te voren maakte ik reeds melding, dat Kinderen beneden de 2, en zommigen zelfs van 3 jaren zelden bezef of kragten genoeg hebben om de slijm uit te spuwen, en die meest altoos weder inslikken, waar door zij, zo de natuur

of eene tijdig aangebragte hulp hen als dan door brakingen niet redde, om de ſlijm wederom te kunnen kwijt raaken, doorgaans in dezen hoest ſtikken. Terwijl Kinderen, zo als de Heer BISSET verzekert, boven de 3 jaren zelden dat gevaar loopen: hier nog bijvoegende: dat zij, die zuiver bloed uithoesten, of neusbloedingen hebben, wanneer de Ziekte op het hoogſte is, doorgaans herſtellen, offſchoon dezelve hun egter eenen langen tijd kunnen bijblijven, en dikwils lange zwak doen zijn. En het is hierom dat de Heer VOGEL zegt: dat zij, die hunne gezondheid herkregen hebben, nog wel eenigen tijd eene beledigde ſpijsverteering blijven behouden, die zomwijlen wel eenige vrees voor eene uitteering oplevert. Hoe het zij, *nimmer wordt dezen hoest, tot eenen zekeren trap gekomen zijnde, zonder gevaar gerekend*, en verwekt geene ijdele vrees, zo hij met eene ſterke koorts, geronk of gepiep verzeld ga; doorgaans toch heeft er eene ziekelijke geſteldheid bij plaats; ook komen er niet zelden eenen puistelijken uitſlag, gezwellen in of aan de keel, ontſteekingen, verzweeringen bij, gelijk ik verſcheidene malen heb waargenomen, waar uit men te regt met den Heere LIEUTAUD meest altoos eene gelukkige uitkomst mag

voor-

voorſpellen. — Daar een eenvoudigen en eerstbeginnenden Kinkhoest zich vrij gemakkelijk laat overwinnen, is hij integendeel, en vooral zo dezelve van eene beleediging der werktuigen, die tot de ademhaling geſchikt zijn, die niet zelden in het duistere ſchuilt, gekoesterd wordt, van een zeer gevaarlijk uitzicht; en inzonderheid, zo 'er, gelijk de Heer FR. HOFFMANN aanmerkt, verhardingen in de longen, of andere ingewanden op volgen; als wanneer hij met alle geneesmiddelen den ſpot drijft; terwijl dezen hoest van teruggedrevene huid-ziekten, of andere verplaatſte ziekteſtoffen, veroorzaakt zijnde, ſpoedig afneemt, na het weder uitdrijven derzelven, en weldra ganſchelijk ophoudt. — Voorts is hij zeer dikwils van eene droevige uitkomst bij de Pokjes en Maazelen, blijkens uit het gene de Heeren LIEUTAUD, STÖRCK en anderen deswegens hebben aangetekend. Laatstgemelde zegt dus: „ Indien de Kinderen door de Pok„ jes, Maazelen, of het krijgen der Tanden „ te gelijk met den Kinkhoest worden over„ vallen, dan is het gevaar des te grooter." Dan de Heer VOGEL is van gedagten, dat hij den Kinderen voor de, met denzelven te gelijk heerſchende, Kinderziekte bevrijde; dat hij Kinderen, door de Pokjes aangetast, laate vrij

blijven, tot dat dezelven gedroogd zijn, als wanneer hij deze Lijders met des te grooter geweld en gevaar aanvalt; eindelijk merkt *Hij* aan: dat dezelve zomtijds het Rood-vonk of de Maazelen volge, of die vooraf ga; als ook dat ingeslagen huidziekten, of teruggedreeven jigtige stoffen, en ontijdig of onvoorzichtig genezen verzweeringen denzelven verwekken, waar mede Hij dus met den Heere Fr. Hoffmann instemt. —— Ten besluite moet ik hier nog bijvoegen, dat men als zeer zeker moge stellen, steunende zulks op de ondervinding van genoegzaam alle Geneeskundigen, dat hoe spoediger, hoe veelvuldiger, en hoe heviger, over het algemeen genomen, de aanvallen van den Kinkhoest weder komen en langer duuren, hij ook *des te gevaarlijker* voor den Lijder *zij*; *en dat* men in tegendeel moge besluiten, dat hij verzagte en afneeme, als hij bij langer tusſenpoozen den Lijder aanvalt, en spoediger eindigt; dat voorts de wederkomende eètlust en eene buiten deszelfs aanval ontstaane neusbloeding zijne afneeming aanduide. De Heer Fothergill (30) merkt dus te regt aan en zegt: „ dat

(30) In *Medical Observations and Inquiries.* Vol. III. p.

„ dat het eerſte teken van beterſchap door-
„ gaans zij, als de aanvallen van den hoest
„ zeldzaamer worden, de koorts vermindert,
„ en de ademhaling met meer gemak geſchiedt;
„ en dat, offſchoon gedurende eenige dagen
„ zijne aanvallen in geweld niet veel ſchijnen
„ verminderd te zijn, hij egter eindelijk ver-
„ mindere, en alle andere toevallen verdwij-
„ nen." Waar uit gevolglijk niet onduide-
lijk blijkt; dat als de Lijder, buiten den aan-
val, vrij en onbelemmerd, zonder geluid of
ronking ademhaalt, geenerhande koorts ge-
voelt, goeden eetlust heeft, gerust ſlaapt,
zijnen ſtoelgang geregeld is, en zijne kragten
toeneemen, dezen hoest geëindigd zij.

Hier mede nu gekomen zijnde tot de Derde
Afdeeling.

p. 319. kortelijk medegedeeld door den Hoogl. Sandifort, in het VI. Deel zijner *Nat. en Geneesk. Biblioth.* bladz. 279.

DERDE AFDEELING.

Moet ik ingevolge het zevende gedeelte *der* opgegevene Prijsvrage onderzoeken: of men deze Ziekte meer dan eens krijge? Met weinige woorden zou ik daar op kunnen andwoorden, en zeggen; dat zulks zeer zeldzaam zij, offchoon er enkelde voorbeelden voorhanden zijn, welken aantoonen, dat één en dezelfde Lijder meer dan eens, door dezelve zij 'aangetast geworden, waar van ik (ware zulks nodig) de berigten van eenige geloof*waardige* en aanzienlijke Schrijveren *zoude kunnen me*dedeelen, fteunt het intusfchen op eene algemeene bevinding en het getuigenis der geoefendfte en beroemdfte Geneeskundigen, dat de Kinkhoest, niet dan allerzeldzaamst eenen en denzelfden Lijder andermaal overvalle. Ik zelf heb, wat moeite daar toe aangewend, nimmer het tegendeel hier van kunnen ontwaren. Als hebbende zints meer dan 16 jaren, dat ik de Geneeskunde oefende, een groot aantal Lijders van onderfchei-

den

den Ouderdom en Sexe, door deze Ziekte overvallen, behandeld, waar van niet één enkele wist, of van gezegd konde worden, immer bevorens door dezelve aangetast te zijn geweest. Wijlen mijnen waardigen Vader, kwam zulks, gedurende zijne meer dan 38 jarige Practijk ook nimmer anders te voren. Mijn voor eenige jaren overleden Vriend en Begunstiger, de waarlijk beroemde JOB BASTER heeft mij meer dan eens het zelfde mondeling bevestigd; ook is mij zulks nog nader uit deszelfs eigenhandige Geneeskundige aantekeningen, de vrugten zijnes veeljaarigen arbeids, welken ik het geluk hebbe te bezitten, alzints overtuigend gebleken. Voorts kunnen de woorden van den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN, die hier bij eene plaats verdienen, het door mij ter nedergestelde al verder bevestigen: „Gelijk iemand," dus luiden dezelve: „die eens aan de regte Pokjes en „Maazelen ziek heeft gelegen, geene reden „heeft voor eene nieuwe besmetting bevreesd te zijn; alzo kan ook hij, die eens „den Kinkhoest overwonnen heeft, met grond „zich beloven in 't vervolg daar tegen gedekt te zijn. In de 38 jaren dat ik Zieken „bezogt hebbe, is mij niemand voorgekomen, die meer dan eens door den Kink-

„ hoest aangetast geweest is." Voegende de Heer MURRAY, in zijne hier bij geplaatste aantekening er nog bij: dat HILLARY (31) dit zelfde ook aanmerke, verzekerende, dat nog Hij, nog anderen, die Hij daar over gesproken heeft, deze Ziekte tweemalen hebben waargenomen, en dat eenige oude Lieden, door dezelve aangetast, verzekerden nimmer dezelve bevorens gehad te hebben; wordende zulks ook door KIRKPATRICK (32) bevestigd. Even hetzelfde heeft ook de Heer BISSET (33) waargenomen, zeggende: dat Hij bij de algemeene heersching dezer Ziekte onder de Kinderen te *Whytby* en alle plaatzen van het hooge gedeelte van *Cleveland*, bijna niemand van dezelve zage bevrijd blijven, dan alleen die genen, welke dezelve te voren gehad hadden.

Bevorens heb ik reeds melding gemaakt, dat de Kinkhoest volgens het getuigenis van veele voornaame Geneesheeren, zeer veel overeenkomst met de tussenpoozende Koortsen hebbe,

(31) *On the air and the diseases of Barbados.* pag. 45.

(32) In de tweede uitgave van zijne *Analysis* pag. 64.

(33) In *Medical essays and Observat.* pag. 174. Zie hier ook over de *Natuur- en Geneesk. Biblioth.* van den Hoog-gel. SANDIFORT VII. Deel.

be, en daarom, zo als de meermaals geroemde ROSEN VAN ROSENSTEIN zeer wel aanmerkt, deze Lijders op dezelfde wijze, als bij gemelde Koortfen, en door dezelfde omftandigheden, wederom kunnen inftorten. Zijnde ook den Heer MORRIS (34) van dezelfde gedagten, oordeelende, dat zulks ook daar uit blijke, dat de Kinkhoest, die in den Herfst geregeerd heeft, zich dikwils vroeg in de Lente wederom vertoone, fchoon dezelve lang te voren genezen zij geweest; voorgevende zulks in zijne eigen, en nog twee andere Kinderen, te hebben waargenomen. Dan hier op moet ik aanmerken, dat ik aan de volkomen genezing dezer Kinderen in den Herfst niet zonder grond meene te moeten twijfelen, wijl ik zelve meer dan eens heb ondervonden, dat dezen hoest zomwijlen wel voor eenigen korten tijd als tot ftilftand kunne gebragt worden, en zich naderhand als op nieuw weder openbaren. Wanneer namentlijk de Lijders zelven, doch vooral derzelver Vrienden in het denkbeeld zijn, dat zij geheel of genoegzaam genezen zijn, en dus het gebruik der middelen tot volkomen herftelling te vroeg nalaten, of ook dat de Kinderen een te-

(34) Op de te voren reeds aangehaalde plaats.

tegenzin in dezelven krijgende, derzelver verder gebruik volſtrekt weigeren, of, dat wel het meeste plaats heeft, dat zij zich in den Leef-regel op de een of andere wijze te zeer te buiten gaan. Bovendien durve ik het onder de zeldzaamheden tellen, dat één en dezelve Lijder meer dan eens door dezen *hoest* zij aangetast geworden, hebbende ik *zulks* nimmer, zo als ik reeds in het begin dezer Afdeeling verzekerde, gedurende mijne Practijk, even zo min als veele anderen, waargenomen; ſchoon ik daar en tegen, op de berigten van andere geloofwaardige Schrijvers een genoegzaam vertrouwen ſtellende, wel wil toeſtaan, dat iemand andermaal, even als door de Pokjes, Maazelen, en andere beſmettelijke Ziekten, door denzelven *kunne* worden aangedaan; dan of *zulks, na zo eene korte* tusſenpoozing van ſlegts weinige weken, zoude kunnen plaats hebben, zonder een overblijfzel der vorige ziekteſtoffe bij zich te houden, die, te voren niet gantſchelijk uitgedreven, ſlegts tot ſtilſtand gebragt, of voor eenen tijd werkeloos gebleven zijnde, zich daar na op nieuw ontwikkelt, en even als voorheen zijnen rol ſpeelt, meen ik met grond te mogen tegenſpreeken. De meergemelde Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN merkt na mijn in-

inzien hier ook met het hoogste recht op aan, zeggende: „dat de oorzaak dezer Ziekte als dan in den Herft niet volkomen overwonnen geweest zij. Voorts houdt ook somwijlen dezelve voor een poos wel eens op, terwijl zij door een ander toeval of ongesteldheid tusschen beiden vervangen wordt." Dus vindt men bij gezegden Schrijver aangetekend, dat de Kinkhoest op onderscheiden plaatzen van het Koningrijk Zweden in den Jaare 1769, in zulk eenen hevigen graad heerschte, dat Hij denzelven nimmer zo hebbe waargenomen. „Een Kind," dus laat Hij hier op volgen: „welk in zijn vierde jaar trad, kreeg toen „dezelfde Ziekte. Na dat dezelve eenigen „tijd geduurd had, wierd het onverwagt, „door eene alledaagsche koorts met koude, „hitte en zweet aangetast," en deze kwam „eenige avonden na den anderen weder. Op „deze dagen hield den hoest volkomen op. „Doch wanneer de tussenpoozende koorts „van zelve weg bleef, kwam de Kinkhoest „met het zelfde geweld weder. Het Kind „raakte veel en dikwils bloed uit den neus „kwijt. Men had in den beginne geene ader„lating verrigt. Na dat de Ziekte eenigen „tijd geduurd had, kwam een soort van kwa„den uitslag in de lieschen te voorschijn,

„wel-

„ welke veel ſcherp vogt ontlastte, doch waar „ door de hoest niet verminderde. De uit- „ ſlag verdween niet, ſchoon de hoest op- „ hield, voor dat het Kind in den bilnaad „ eene verzweering kreeg, welke, rijp ge- „ worden zijnde, open brak en op de gewoo- „ ne wijze genezen wierd." Terwijl in te- gendeel een ander Kind, dit voegt Hij er nog bij: dat zich niet konde onthouden van met den nagel tusſchen het regter oog en den neus te booren, tot dat het daar eene ope- ning en verzweering kreeg, waar door echter de hoest niet verminderde, maar even zwaar bleef. Verhalende weder van een ander Kind, dat bij de Maazelen eenen hevigen hoest had, die met het zelfde geluid als de Kinkhoest gepaard ging, en met braking eindigde, doch, om den anderen dag niet verergerde (*dat Hij voor het* echte Kenmerk van den Kinkhoest houdt) en, zodra de Maazelen te voorſchijn kwamen, ophield. Van eenen anderen aart was weder die, waar van de Heer HOME (35) gewaagt. „ Eenmaal," zegt Hij: „ is het mij gebeurt „ eenen remitteerenden hoest te zien, die op „ een zeker uur aankwam, den Lijder ge- „ du-

(35) In deszelfs *Principia Medicinæ*, pag. m. 127.

„ durende één uur of meer, gelijk de Kink-
„ hoest kwelde, en vervolgens tot het zelfde
„ uur van den volgenden nagt weg bleef: wel-
„ ke, allerhande borstmiddelen te vergeefsch
„ beproefd zijnde, in den tijd van 24 uuren,
„ door de Kina gelukkig overwonnen wierd."

Hoe men nu over de wederkeering of ver-
„ poozing van den Kinkhoest moge denken; is het alzints zeker, en ik herhaal zulks, dat het allerzeldzaamst zij bij eenen en denzelfden Lijder, denzelven, éénmaal volkomen overwonnen zijnde, andermaal te voorschijn te zien komen. Zie hier egter wat de voortreffelijke Geneesheer HANNES daar omtrent aanmerkt (36), zeggende: dat Hij voorheen met den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN van gedagten geweest zij, dat de Kinkhoest even als de Pokjes en Maazelen, niemand meer dan eens aantaste, doch dat Hij denzelven in het vorige jaar (1769.) bij één Kind, dat Hij te voren door het gebruik van den Koortsbast daar van bevrijd had, waargenomen hebbe, en daar uit moeste besluiten, dat dezen hoest den Kinderen meer dan eens konde aantasten; het

(36) In zijnen *Brief an den Herrn* E. G. BALDINGER *Professor. zu Jena, &c. uber den Friesel und andere Beobachtungen, zweite und vermehrte auflage*, 1770.

het welk Hem ook voor eenigen tijd door den Hoogleeraar LEIDENFROST uit eigen ondervinding was verzekerd geworden (37). Terwijl gemelde Heer HANNES elders (38) als eene zekere waarheid verklaart, dat zij, die den Kinkhoest reeds hebben doorgestaan, andermaal door denzelven kunnen aangetast worden, steunende zulks op zijne eigen ondervinding en verscheiden waarneemingen. „Er „ zijn," dus zegt Hij verder: „ die voor 5 „ jaaren door denzelven zijn aangevallen ge„ worden, en hem nu weder hebben, onder „ welk getal de Kinderen van mijnen Vriend „ BINGERT zijn." Maar zouden deze Kinderen van evengemelden Heer (de andere gevallen daargelaten), den Kinkhoest te voren gehad hebbende, als wanneer zij (39) geene Geneesmiddelen wilden gebruiken, nog willen toestaan, dat klysteeren gezet wierden, daar zij met den afgang en door te braken bloed

(37) Vergelijk de *Natuur- en Geneesk. Biblioth.* van den Heere SANDIFORT VIII. Deel, Bladz. 205. alwaar dit gezegde mede vermeld staat.

(38) In *ejus Epistola ad Ill.* FRED. JAC. BAIERUM. *De Insitione Variolarum in urbe Patria Vesaliensi tentata*, pag. 84. 1772.

(39) Volgens het medegedeelde in eerstgemelden Brief aan den Heere BALDINGER, bladz. 91.

bloed kwijt raakten, en hen alleen door een uitwendig middel, op raad van gemelden Heer HANNES, eene hulp konde worden toegebragt, daar wel volkomen van hersteld zijn geweest? Zoude het ook mogelijk zijn, dat deze Kinderen om bovengemelde redenen, de oorzaak van dezen hoest niet volkomen zijnde overwonnen geweest, iets van deszelfs zaadstoffe hebben kunnen bij zich houden, of wel zijn voorgeschikt gebleven, om naderhand voor eene nieuwe besmetting des te vatbaarer te zijn? Zo ja! zoude dan die Ziektestoffe zo eenen langen tijd als werkeloos hebben kunnen blijven, voor en aleer zij zich volkomen ontwikkelde, om, zo als hier plaats had, andermaal deze Ziekte hervoord te brengen? — Het is slegts eene bedenking, die mijns bedunkens wel eenige overweging schijnt te verdienen, en die ik om niet te breedvoerig te worden, aan het oordeel van des kundigen ter ontwikkeling en oplossing zal overlaten. Vindt men dezelve ongegrond, men verwerpe ze. Ik zal voldaan zijn. Indien ik voorts mijne aandacht vestige op het medegedeelde van den Heere MAX. STOLL (40), wiens zeggen alle ge-

(40) In deszelfs *Rationis medendi*, Part. II. pag. 121,

geloof verdient; en dus voor beslissende mag gehouden worden, verliest zeker mijne zo even gemaakte aanmerking veel van haare kragt, die ik toch, ik herhaal zulks, slegts als eene bedenking wil beschouwd hebben. Dees geleerde Schrijver dan verzekert verscheiden voorbeelden te weten, dat Kinderen van verschillenden ouderdom, door den waaren Kinkhoest aangevallen geweest zijnde, door denzelven bij eene volgende algemeene heersching op nieuw zijn aangetast geworden. Ik kan echter niet afzijn hier op aantemerken, dat, gelijk er geene regel zonder uitzondering is, en hoe dikwils wordt zulks niet, bijzonder ook in de Geneeskunde, bewaarheid? zoms ook enkelde gevallen kunnen plaats hebben, gantsch strijdende tegens de gemeene bevinding, welken men dus met *eenen genoegzamen grond* op het algemeen kan toepasselijk maken. En het is om deze reden, dat men uit de gantsch enkelde gevallen, die men hier en daar schoon zeer spaarzaam in de schriften der Geleerden aantreft, geene zekere gevolgtrekkingen ten opzichte van de wederkomst dezer Ziekte, kunne opmaken. Weshalven ik voor mij met den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN (bevorens reeds vermeld) geloove, dat zij, die eenmaal den Kinkhoest hebben

ben doorgeſtaan, voor deszelfs vernieuwden aanval, zijne volkomene genezing als zeker geſteld zijnde, even zo min behoeven bekommerd te zijn, als zij die éénmaal van de Pokjes of Mazelen herſteld zijn, voor eene nieuwe beſmetting dezer Ziekten hebben te vreezen; daar toch ook eenige voorbeelden voorhanden zijn, dat iemand meer dan eens door dezelven zij aangetast geworden, ſtaande dus in dit opzichte met den Kinkhoest gelijk. — Dit nu houdende voor genoeg gezegd, wordt het tijd om over te gaan tot het onderzoek der al- of niet Beſmettelijkheid dezer Ziekte, maakende dit het agtſte gedeelte der voorgeſtelde Prijs-vrage uit, en het onderwerp mijner verdere behandeling.

In het algemeen noemt men de mededeeling of overbrenging eener Kwaal of Ziekte van het eene lighaam tot aan het andere eene Beſmetting of Beſmettende Ziekte; die dan eens wordt te weeg gebragt door eene onmiddelijke aanraaking, dan eens door beſmette kleederen of goederen en koopmanſchappen van elders aangebragt, of wel door den omgang en verkeering, zo met menſchen van bui-

buiten aangekomen, als onthouding bij Dieren van besmette plaatzen aangevoerd; dan weder door de Lucht, tot op eenen, zoms aanmerkelijken afstand voordgedreven, of wel door middel van de dampen en uitwaasseming gen der Zieken daar mede omgevoerd; als wanneer dusdanig eene Lucht gezegt wordt besmettelijk, dat is met besmettelijke deeltjes bezwangerd te zijn. Sommigen dezer Besmettingen nu bestaan in een vast vergift (*Contagium fixum*) het gene zonder aanraaking van het besmette deel, of onmiddelijke tusschenkomst en vereeniging der besmette stoffe zich niet overplant, gelijk het Schurft en andere vurigen uitslag, het Venus-smet, het gift van den Dollen-honds-beet, enz. Of in eene vlugge besmetting (*Contagium volatile*) dat is, die eene vlugge eigenschap bezitten, gelijk de Pest-stof, en die der kwaadaartige Koortsen met of zonder Uitslag, die van veele Roodeloopen, het Pok- en Maazel-smet, en andere Epidemieke Ziekten, waar onder ik ook den Kinkhoest rekene. Dan hier bij hebbe men aan te merken, dat alle deze opgenoemde giften, en elke derzelven in het bijzonder, zijne eigen en bijzonderen aart en wijze van werking hebben, daar deze op een enkel, of bepaald deel des lichaams, en gene weder op het

het gantſche lichaam zijne werking uitoefent. Zijnde dit ter nedergeſtelde na mijne gedagten ook alzints toepaslijk op den Kinkhoest, die toch van verre de meesten en voornaamſte Geneeskundigen, en zo ik vertrouw op goede gronden, voor beſmettelijk gehouden wordt. Dus is de Heer GELLER (41) van gedagten, dat de oorzaak van den Kinkhoest, zo men die naauwkeurig gadeſla, in de luchtsgeſteldheid ſchuile, en dat zulks op geen los gevoelen ſteune, bewijst Hij uit de Schriften van zeer veele Natuur- en Geneeskundige Schrijveren, dat bijna alle Epidemiſche Ziekten, eene zekere, ten hoogſte werkzaame of vlugge ſtoffe, het zij die van een Zuur- Zout- of Zwavel-achtig, het zij van een Vitriool of Mercuriaal beginzel zij, of gelijk het Hem voorkomt, eene zekere ſcherpe ſtoffe, met de lucht vermengd en omgevoerd, het zij die van eene Metaal-zuuren of rottig Loogagtigen aart zij, geſchikt om de lucht te bederven, die het levend lichaam nadeelig, en de ver-

(41) Zie deszelfs te voren op bl. 560. reeds aangehaalde Natuur- en Geneeskundig Onderzoek nopens deze Ziekte, die in den jare 1757. in het Hertogdom *Meckelenburg* algemeen heerschte, en welkers korte beſchrijving, ik daar ter plaatſe heb medegedeeld.

vermenging van deszelfs vogten tegenstrijdig is, tot oorzaak erkennen, welke door eene oogenbliklijke inademing niet alleen na de longen gevoerd, maar ook in den mond zeer naauw met het speekzel vermengd, door den slokdarm na de maag gebragt wordt, *en dus* gedeeltelijk het Zenuw-vlies der *luchtgaten* sterk aandoende, gedeeltelijk den *bovensten* maag-mond prikkelende, dezen *schellen* kramp-agtigen Hoest, en de geweldige daar mede gepaard gaande brakingen verwekke; bevestigende hier mede, en ook elders, deszelfs besmettelijkheid, die ook door den Heere Cullen (42) erkend wordt, noemende denzelven eene besmettelijke Ziekte. Van even het zelfde gevoelen is mede de Heer Rosen van Rosenstein, t. w. dat dezelve *eene heerschende* en besmettende Ziekte zij, en daar in van den Maaghoest, waar bij dit alles geen plaats heeft, verschille, dat hij even als de Kinderpokjes, de Maazelen, en de Venus-ziekte niet het eerste in Europa ontstaan, maar na alle waarschijnlijkheid uit Afrika of de Oost-Indien, door middel van goederen, menschen, of dieren herwaards gebragt, en on-

(42) Zie deszelfs *Synopsis Nosologiæ Methodic.* pag. m. 281.

onzen Voorouderen, als eene nieuwe Ziekte, toegefcheenen zij. Dan het fchijnt, volgens denzelfden geëerden Schrijver, moeilijk te kunnen bepaald worden, op welken tijd dezelve in dit ons Waereld-deel zij ontdekt geworden; naast denklijk wel voor ruim drie eeuwen: wijl, zegt Hij, gevonden te hebben „ dat dezelve zich in Frankrijk het eerst in „ den jaare 1414. geopenbaard hebbe." Waar uit hij dus opmaakt, en als een zeker gevolg aanmerkt, dat deze Ziekte niet uit een aangeboren ongemak, nog uit eene fcherpte, die van het hoofd komt, nog uit taaije vogten in de borst, nog uit te veel flijm in de maag voortfpruite, wijl anderzints onze Voorouders dezelve zo wel zoude hebben waargenomen, als wij (43). Voorts mag men met denzelven, en hier in ftem ik volkomen met Hem overéén, mede wel als iets zonderlings ftellen, dat dezen hoest altijd eene heerfchende Ziekte zij, die dan eens meerder, dan eens minder algemeen woed, die ook, den eenen of ande-

(43) Ik voor mij geloove nogthans, dat deze Ziekte, zo zij onzen Voorouderen al bekend geweest zij, door hun ten minsten niet naauwkeurig genoeg zij waargenomen en befchreven, om ze van de andere foorten van hoesten volkomen te kunnen onderfcheiden.

deren tijd in hevigheid en kwaadaartigheid aanmerkelijk verſchilt, die even als de Pok- en Maazelſmet van de eene na de andere plaats wordt overgebragt; en hier van zijn mijns bedunkens ook genoegzame bewijzen voorhanden. Zeggende onder anderen de Heer BISSET, die zich de moeite geeft om de overeenkomst van den Kinkhoest met de Pokjes en Maazelen aantetoonen: „ Deze Ziekte," dus luiden zijne woorden, „ komt overeen „ met de Pokjes en Maazelen in verſcheiden „ opzichten. 1. Tast dezelve den mensch „ nooit meer dan eens aan. 2. Is zij voor „ Lijders, die geſchikt zijn dezelve te ontvangen „ even beſmettelijk. 3. Is er nog „ geen middel bekend, welk in ſtaat is om „ den loop der Ziekte te ſtuiten." *Deelende* wijders aangaande derzelver *verſpreiding* mede, dat de Zomer en Herfst zeer regenagtig waren, wanneer zij onder de Kinderen te *Whitby* en alle plaatſen van het hooge gedeelte van *Cleveland* heerschte (44); dat bijna niemand van dezelve bevrijd bleef, dan alleen dezulken,

(44) Men vergelijke dit berigt met het door mij op bl. 534. enz. ter nedergeſtelde, aangaande de veranderlijkheid der luchtsgeſteldheid, als eene der aanleidende oorzaken dezer Ziekte beſchouwd.

ken, die dezelve te voren gehad hadden, en er zelfs verscheiden volwassene, en sommige oude lieden door aangetast wierden, dat schoon dezelve zwaar was, er echter naauwlijks één van de 80 door omkwamen. Voorts dat in den volgenden Zomer en Herfst dezen hoest zich in het laage gedeelte van *Cleveland* vertoonde, zijnde deszelfs voordgang toen zeer traag, en hij zelve goedaartig, schoon veel regen gevallen was tusschen het midden van Maart en het begin van Maij, als ook in de drie volgende maanden, wordende in dit jaar ook eenige volwassene menschen er door aangetast. Dat eindelijk de duurzaamheid dezer Ziekte in het algemeen evenredig ware met derzelver zwaarte, en de allerzwaarste gevallen in dit jaar zelden langer dan 8 of 9 weken duurden. Uit welk gezegde voornoemde Schrijver meent te moeten opmaken, dat deze Ziekte, gelijk de Pokjes en Maazelen, geenzints van het weder afhange of verzwaart worde door de oorzaaken, welken de tusſenpoozende koortsen verwekken. Intusschen levert dit berigt na mijn inzien geen gering bewijs op voor de besmettelijkheid en voordgang dezer Ziekte. Ook is dat, het welk de meergemelden Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN voor de besmettelijkheid van dezen hoest bijbrengt,

 al-

alzints voldingend en verdient hier ter plaatse vermeld te worden. „ Hij besmet dus," *zegt* Hij, „ op even dezelfde wijze als de Maaze-
„ len of de Pokjes; ja ik weet dat de Kink-
„ hoest alléén door eene Dienstbode van ie-
„ mand, die daar mede geplaagd was, *tot*
„ twee Kinderen in een ander huis *gebragt*
„ zij geworden: En wat nog meer is, ik zel-
„ ve heb dien, hoewel onweetende, van het
„ eene huis na het andere gebragt." En dit gezegde strookt alzints met mijne eigen bevinding. Dus zag ik, om van vroeger tijd niet te gewagen, voor 2 jaren, en wel in het laatste der maand Maij des jaars 1785. twee Kinderen, uit eene der nabuurige steden dezer Provincie werwaards zij met hunne *Moeder* vertrokken waren, om derzelver *Vrienden te* bezoeken, na zich eenige dagen bij dezelven te hebben opgehouden, met deze Ziekte herwaards komen. Bij dezelven geroepen zijnde, trof ik ze beiden in eenen geweldigen aanval van den Kinkhoest aan, waarom ik aan deszelfs aanwezen geen oogenblik behoefde te twijfelen. De Moeder verhaalde mij, dat zij naauwlijks 4 of 5 dagen bij haaren Broeder en Zuster, wier Kinderen deze Ziekte hadden, geweest zijnde, ook haare Kinderen waren begonnen te hoesten, het welk

van

van dag tot dag vermeerderde, doch dat zij zulks aan eene Verkouwdheid hadde toegeſchreven. Weinige dagen laater, wierd ik bij nog drie andere Kinderen in dezelfde buurt der vorigen gehaald, die ik ontdekte met de eerstgemelden aan derzelver huis geſpeeld te hebben, en dus meer dan waarſchijnlijk, daar door waren beſmet geworden; nademaal in de geheele ſtad toen ter tijd, zo veel ik heb kunnen te weeten krijgen, deze Ziekte in het geheel geen plaats had. Dan, dat mij vooral den beſmettenden aart van den Kinkhoest deed kennen, was, dat ik naauwlijks 14 dagen later mijn Zoontje, en weldra ook mijn Dogtertje daar door zag aangetast, naast denklijk door mij zelven beſmet zijnde geworden; hebbende ik zedert van deszelfs voordgang tot andere Kinderen niets vernomen. Ware het nu iet beſmettends, iet voorſchikkends in de Lucht, dat juist dezen en ook mijne Kinderen alleen betrof? — Hoe is dit mogelijk te begrijpen? — Dan ik wil wel toegeven, dat bij deze Kinderen eene zekere voorgeſchiktheid kunne plaats gehad hebben; die ik egter begrijpe, dat alléén, of op zich zelve genomén, niet in ſtaat hebbe kunnen zijn, dezen hoest te verwekken, ten ware voornoemde Kinderen door eene plaats hebbende

Zinking-ſtoffe, of vermeerdering van ſlijm, bedorven ſpijsverteering, of eene andere medewerkende oorzaak, daar toe voorbereid waren geworden; dat mij echter nimmer gebleken is. — Dit medegedeelde nu kan mijns bedunkens al mede dienen ter wederlegging van het gevoelen van den Heere MELLIN, die nopens het zo even vermelde van den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN, aangaande de beſmettelijkheid en verſpreiding dezer Ziekte, van een tegenſtrijdig denkbeeld ſchijnt te zijn: ſtellende dat de Heer ROSEN niet verzekerd hebbe kunnen zijn, dat zijne Zieken, bij welken het vergift of ſtoffe van den Kinkhoest zoude zijn aangebragt, dezelve bevorens niet reeds bij zich hebben gehad, daar *zij in dezelfde lucht moesten leven; dat het geheel anders zoude zijn, bij aldien de beſmetting*, gelijk in de Pokjes door de aanraaking (45) of zo als in den Loop door de inädeming van de ſtinkende lucht konde geſchieden. Deze ſtelling nu van den Heere MELLIN, zo zij al eenigen ſchijn van gegrondheid mogte hebben, ten

(45) Zonderling is het, dat gemelde Schrijver ſlegts de aanraaking alleen opgeeſt, daar toch de beſmetting der Kinderziekte gelijk bekend is, ook op veelvuldige andere wijzen kan worden overgebragt.

ten opzichte van het zeggen van den Heere ROSEN, wederlegt zij echter het zelve niet genoegzaam; en vervalt geheel door mijne straks vermelde ondervinding. Zijnde mij de bewijzen voor de besmettelijkheid dezer Ziekte, van dien aart voorgekomen, dat ik dezelve geenzints in twijfel trekke, welk denkbeeld ik zo lange zal blijven voeden, tot mij door meer overtuigende bewijzen kan worden aangetoond, dat dezelve in geenen deele besmettelijk of aantrekkelijk zij; schoon ik wel kan toestemmen, dat ze waarschijnlijk in eenen iets minderen graad besmettelijk dan de Pokjes of Maazelen zij, echter het naast daar bij kome. Intusschen vindt men eenige Schrijvers, die derzelver besmettelijkheid volstrekt ontkennen, gelijk de Heer VOGEL, terwijl weder anderen, zo als de Heeren FR. HOFFMANN, DE SAUVAGES, STOLL en VAN DEN HEUVEL, dezelve in twijfel trekken, zeggende de laatsgemelde; dat daar er tot nog toe niets zekers omtrent derzelver besmettelijkheid blijke, en de onderscheiding tusschen die Ziekten, door eene algemeene niet besmettende oorzaak ontstaande, en de waarlijk besmettelijke, allermoeilijkst zij, en daar men geen beginzel moete erkennen, dat niet op zekere, ten minsten op zeer waarschijnlijke gron-

gronden rust; Hij daarom derzelver besmettelijkheid zal daar laten, tot dat ze Hem duidelijker blijke, enz. (46). — Lieten tijd en omstandigheden zulks toe, ik voegde hier meerder bij, en deelde de bijzondere gevoelens der opgemelde Schrijver, daar omtrent omstandiger mede. Ik zal dus alleenlijk met dit weinige mijne bewijzen die ik voor de gegrondheid haarer besmettelijkheid heb, hier op nog laten volgen: en wel

1. Om dat zij veeltijds eene heerschende Ziekte is, die dan eens meerder, dan eens minder algemeen wordt, en even als de Pokjes en Maazelen gewoon is op eenen zekeren tijd te regeeren, en zich na verloop van eenige, doch meest van 3 of 4 jaaren, als eene doorgaande Ziekte (*Epidemice*) te vertoonen, gelijk ik zulks in het vervolg nader zal zoeken te betoogen.

2. Om dat er bewijzen voor handen zijn, dat dezelve van de eene na de andere plaats zij overgebragt, blijkens uit het voren verhaalde op bladz. 600. aangaande die twee Kinderen, die deze Ziekte van elders aanbragten, weder anderen, en wel alléén die weinigen, die

(46) Zie deszelfs alzints voortreffelijke kortelings uitgegeven *Differt. Nosologica inauguralis*, In 8vo pag. 301.

die juist in dezelfde buurt woonden, en waar mede zij veel gemeenfchap gehad hadden, aanftaken, van waar ik dezelve vervolgens ook tot de mijnen overbragte, en waar mede deze befmetting hier ter plaatfe eindigde (*).

3. Om dat hier in even het zelfde plaats heeft, als in andere befmettelijke Ziekten, vooral de Pokjes en Maazelen, t. w. dat dezelve niet dan allerzeldzaamst meer dan eens denzelfden Lijder aantast: met welke Ziekten zij nog in meerder omftandigheden gelijk is, en

(*) Ter nadere opheldering zij het mij vergund de volgende waarneeming hier in te lasfchen, als niet minder ten bewijze kunnende ftrekken, hoe deze Ziekte van de eené tot de andere plaats worde overgebragt, gelijk ook hoe dezelve haare befmetlijkheid van den eenen tot den anderen uitbreide. —— Het was in de maand Maart des vorigen jaars 1788, dat het Zoontje van een voornaam Burger dezer ftad, uit Middelburg, daar het zig eenigen tijd bij zijne Familie had opgehouden, met den Kinkhoest te rug kwam. —— Na verloop van ruim 3 weken oordeelde de Moeder haar Kind genoegzaam herfteld, en zond het naar zijn Kinderfchool. Dan het duurde niet lang, of negen zijner fchoolmakkertjes wierden mede door dezen hoest aangetast, welken allen, uitgezonderd één, dat, door de gevolgen der Engelfche Ziekte, langen tijd zieklijk geweest was en ftierf, binnen weinige weken herftelden, zonder deze Ziekte, ook des tijds, hier verder te verfpreiden.

en wel om dat ze, zelfs in een en het zelfde Huisgezin, zomtijds allen, dan weder slegts eenigen aantast, en de overigen vrij laat blijven, tot eene volgende gelegenheid, wanneer zij op nieuw woedt; moetende zulks aan de voorgeschiktheid, waar door deze *op dezen*, en gene op genen tijd, meerder *vatbaar* voor de uitwerking dezer Ziektestoffe zijn, worden toegekend. —— Voorts

4. Om datze meest den Kinderen, en even zeldzaam, als de Pokjes en Maazelen, den Volwassenen en Bejaarde lieden aantast, waar van ik de voldingendste bewijzen zoude kunnen aanvoeren, en ten opzichte der laatsten met eenige voorbeelden staven.

5. Om dat men deze Ziekte zeer *ligt ontgaan* kan, door zich te *verwijderen van de plaats*, daar dezelve heerscht, en waar door men zich best voor derzelver besmetting kan wagten.

Dit laatste nu staat mij thans nader te betogen, en maakt het onderwerp van het negende gedeelte der opgegeven Prijs-vrage uit, waarbij wordt voorgesteld: *Op welk eene wijze men de besmetting van den Kinkhoest zoude kunnen voorkomen?*

Het

Het eerste en beste voorbehoedmiddel dezer Ziekte, is mij voorgekomen te zijn, den Kinderen van de plaats, alwaar dezelve woedt, in tijds te verwijderen, en ze dus eene verandering van lucht te doen genieten, al ware het zelfs, zo als de Heer BUCHAN wil, dat deze verandering een overgang zij van een zuiverder tot eene die al iet minder gezond schijne. Van even dezelfde gedagten schijnt ook de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN te zijn, zich verzekerd houdende, dat men dezen hoest gemakkelijk kunne ontgaan, wanneer men, woonende ter plaatse, daar dezelve heerscht, deszelfs besmetting op alle mogelijke wijze tragt te ontwijken. Zijnde het, zegt Hij, waarschijnlijk, dat hij altijd op deze of geene plaats in zwang ga, door Reizigers worde omgevoerd, of zich op zekere tijden in kleederen of goederen, gelijk de Pokjes, verborgen houde. Dan ik beken gaarne, dat deze voorbehoeding, hoe nuttig en noodzakelijk op zich zelve, zich niet wel tot het algemeen late uitstrekken, nog in algemeen gebruik kunne gebragt worden, waarom men dezelve, inzonderheid zoude kunnen betrekkelijk maaken tot zeer jonge, tedere en zwakke Kinde-

deren, die toch wel het meeste gevaar in deze Ziekte loopen. Zijnde het hierom ook, dat de Heer BISSET als het beste middel *aanraadt*: om de Kinderen van 1 of 2 jaren van de plaats, alwaar deze Ziekte regeert, na eene andere te brengen.

In de tweede plaats moet men zo *veel mogelijk*, de gezonden van de zieken afzonderen, alle verkeering en omgang van dezen met genen vermijden, vooral de welvarenden bij de hoestenden niet laten slapen, en zorge dragen, dat de eersten al speelende, het zij door eeten of drinken, het zij door eenig speeltuig, of iet anders in den mond genomen, met het speekzel der laatsten besmet, of op eenige andere wijze de smetstof dezer Ziekte niet onmiddelijk ontvangen, en dus *geene gelegenheid* gegeven worde tot de *verdere verspreiding* derzelve (*).

Terwijl men in de derde plaats zorgvuldig dient

(*) Daar men niet ten onregte ook hier toe betreklijk moge maken de te enge en benaauwende schoolen in groote Steden en volkrijke Dorpen, en wel inzonderheid de kleine Kinderschooltjes, als het meest geschikt zijnde, om deze en andere Ziekten van eenen besmettenden aart te verspreiden, gelijk de ondervinding meer dan genoegzaam aantoont; is het allernoodzaaklijkst ook in dezen omtrent zijne Kinderen zorgvuldig te zijn.

dient te letten op de naauwkeurige onderhouding van eenen geschikten leefregel der gezonden, dat zij zich nergens in te buiten gaan, zich onthouden van een overtollig dun, waterig voedzel, of wel dat te lijmig is, kortom van alles wat de spijsverteering benadeelt, en gelegenheid kan geven tot het doen geboren worden van een overtollig slijm in de maag, of scherp- en raauwigheden in de eerste wegen, waarom de bevordering der spijsverteering al mede als een der beste voorbehoedmiddelen kan en mag beschouwd worden.

Zijnde in de vierde plaats niets nuttiger en noodzakelijker, dan de gezonden, zo wel als de zieken voor alle koude, en inzonderheid voor eene natte koude, de Noordelijke winden, en alle togten te bewaren; daar toch de ondervinding geleerd heeft, dat eene gevatte koude veeltijds alleen in staat zij de Lijders op nieuw te doen instorten, ten minsten deze Ziekte aanmerkelijk te verzwaaren; waarom men zich niet te zorgvuldig daar voor kan wagten.

Doende eindelijk in de vijfde plaats eene dagelijksche geregelde, gematigde en voldoende beweeging bijna alles af, wat verder vereischt wordt ter afweering van deze Ziekte; terwijl

eene matige en na des Lijders bijzondere omſtandigheden geſchikte lichaams beweeging ook zeer geſchikt is, om deszelfs herſtelling des te ſpoediger te volbrengen.

Met één woord, de vermijding der aanleiding gevende en voorſchikkende oorzaken, zal mijns bedunkens voor een groot *gedeelte* in ſtaat zijn deze *Ziekte*, zo al niet geheel, ten minsten derzelver meest nadeelige gevolgen, voor te komen.

VIER.

VIERDE AFDEELING.

Behelzende de geschiktste wijze om den Kinkhoest te genezen, zijnde dit het laatste gedeelte der voorgestelde Prijs-vrage, het gewigtig onderwerp mijner verdere behandeling, en waar mede ik dezen mijnen arbeid zal kunnen staken.

De Kinkhoest dan, die men vrij algemeen als eene krampagtige Ziekte beschouwt, en wiens voornaamste Zitplaats in de maag schijnt te schuilen, vordert mijns inziens, in de eerste plaats, vooral, ontbindende ontlast-middelen, en wel inzonderheid dezulken, die een braak-verwekkend vermogen bezitten, als verre de geschiktsten en voordeeligsten zijnde, gelijk mij eene herhaalde ondervinding, sedert eenen geruimen tijd, en ook anderen met mij, alzints overtuigend geleerd heeft. Ook wijst de Natuur zelve ons dezen weg aan; wordende het toch meestentijds voor een gunstig teken gehouden; wanneer de Lijder voor den hoest begint te braken; ook ziet

men gewoonlijk deszelfs aanval daar mede eindigen. — Men volge dus de Natuur, en bevordere deze ontlasting! Dit nu kan op onderscheiden wijzen geschieden, zo als uit eene menigte van berigten van vootnaame en beroemde Mannen, waar van ik eenigen hier zal inlasschen, ten duidelijksten kan blijken. *Intusschen* heb ik mede niet onvoegzaam geoordeeld de onderscheiden Geneeswijze van sommigen, de verschillende denkwijze van anderen, omtrent eenige Geneesmiddelen, derzelver onderscheiden wijze van vermenging en toediening, als ook de meest aangeprezen, en zo gezegde Zoort-middelen, tegen deze Ziekte, mede te deelen.

Ik maake dan eén begin met de opgave der ontbindende ontlastmiddelen, *als het eerste* vereischte ter genezing *dezer hardnekkige* Ziekte, en wel inzonderheid der zagte Braakmiddelen, die gelijk bekend is, van de beroemdste Geneesheeren tegens dezelve en andere zoortgelijke gebreken, bijzonder ook tegens de Zinkingen der Longen (*in Catarrhis Pulmonum*) als zeer heilzaam worden aangeprezen, en dit niet zo zeer, om door het gebruik dezer middelen brakingen te verwekken, als wel om door derzelver ontbindend vermogen de taaije slijmen te verdunnen, en

dus

dus ter ontlasting voor te bereiden, die dan ook des te gemakkelijker hier op moet volgen. Deze Geneeswijze nu is juist ingerigt na de bekende Les van den Vader der Geneeskunde: „ dat men geene ontlasting moete maken; „ voor en aleer de ftoffe daar toe gefchikt en „ rijp gemaakt zij." Het was dus, buiten anderen, de Heer MURRAY, die het uitftekend vermogen der ontbindende ontlast-middelen in deze Ziekte kende, en ook in zijne Aantekeningen op het Werk van den beroemden ROSEN VAN ROSENSTEIN, ten klaarsten aantoonde, deelende Hij mede: dat in de laatfte Epidemie in den Zomer van het Jaar 1772. te *Göttingen*, zonder Braakmiddelen niets ware uit te regten, dan dat Hij dikwils ontwaarde, dat zelfs eene groote gifte na mate der jaren, in den beginne niets werkte, voor dat men door ontbindende middelen de flijm verdund, en de Zenuwen meer ontbloot had. Dus zag Hij, bij een Kind van 3 maanden, eene gifte, die voor deszelfs Broeder van 4 jaren toereikende was, niets uitwerken; zijnde de flijm zo taai, dat men dezelve als draden uit de keel kon trekken. Beftaande zijn ontbindend middel uit *Aq. Pulegii*, *Oxymel Squilliticum*, *Liquor Terræ foliat. Tartari* en een fijroop. Terwijl het *Oxymel Squill.* bij de *Ipecacuanha*

gevoegd, en met een overgehaald water verdund, Hem het geschiktste middel voorkwam, om het braken te bevorderen; latende Hij, na gelang der omstandigheden, of dagelijks, of om den anderen dag, des voormiddags het zelve herhalen, en zulks niet slegts in den beginne, maar ook in het vervolg, wanneer zelfs andere middelen tegens deze Ziekte wierden voorgeschreven; waar door de nachten geruster wierden, en den aanval doorgaands om den anderen nacht weder kwam, schoon zwakker en korter, enz.

Het middel dat de Heer STRANDBERG tot het zelfde einde, als ook om brakingen te verwekken, in deze Ziekte gebruikte, bestond mede uit het *Oxymel Squilliticum*, dat Hij om den smaak te verbeteren met een weinig *Syrupus Hordeatus Parisiensis*, of *Syrupus V. rad. aper.* of *Capilli Veneris* vermengde. Hier van liet Hij dan tegen dien tijd, dat den aanval van den Hoest komen moeste, altijd 2 of 3 drachmen inneemen. —— Dan gemelde Schrijver schijnt de nuttigheid, en ik durve zeggen noodzakelijkheid, van andere Braakmiddelen in deze Ziekte niet gekend, ten minsten niet beproefd te hebben, wijl Hij zegt: „ Ik wensche te weten, of het noodzakelijk zij, dat „ men *Oxymel Squilliticum* gebruike, dewijl „ de

„ de smaak van dit middel zo moeilijk is weg
„ te nemen, en of niet een ander Braakmid-
„ del in dit geval dezelfde dienst zoude
„ doen?" — Intusschen deelt dees geachten Schrijver, na een goed aantal ontbindende Geneesmiddelen, die in deze Ziekte groote verligting aanbragten, te hebben opgegeven, een middel mede, dat Hij met veel voordeel daar in gebruikte, bestaande uit het *Arcanum Tartari*, waar aan Hij door bijvoeging van den sijroop van Oranje-schellen eenen aangenamen smaak bezorgde; noemende dit het fijnste van alle middel-slagtige Zouten, en zijn voornaamste slijm-ontbindend middel, dat Hij op de volgende wijze voorschreef:

℞. *Arcani Tartari*, dr. ß.
Solve in Aquæ Still. Cort. aurantior, unc. iij.
Adde Syr. Cort. aurant. unc. ß. m.

Of ℞. *Arcani Tartari* dr. ß.
Salis Essent. Acetosellæ scr. j.
Solve in Aquæ Still. Melissæ unc. iij.
Syr. Cort. aurant. unc. ß. M. D. U.

Latende hier van op die dagen, dat de Lijders geene buikzuivering behoefden, slegts

zo weinig van gebruiken, dat er geen ſtoelgang op volgde, doende één dezer opgenoemde mengzels voor 4 dagen genoeg zijn.

De beroemde FR. HOFFMANN, de groote nuttigheid en noodzakelijkheid der ſlijm-verdunnende en ontbindende middelen in deze Ziekte kennende, raadt mede, en wel voornamentlijk, het gebruik van de *Radix Squillæ* aan, tot 5 of 6 greinen, met een weinigje Salpeter vermengd; voorts het *Oxymel Squilliticum*, de *Eſſentia Gummi Ammoniaci*, den *Spiritus Salis Ammoniaci Aniſatus*, het *Lac & Flores Sulphuris* en de *Sperma Ceti*, om daar door ook te gelijk de borst-ontlasting te bevorderen, enz. — De Heer BISSET prijst hier toe ook het *Oxymel Squillit. & Simplex* aan met den *Spiritus Salis Ammoniaci* vermengt.

Met geen ander oogmerk ſchreef ook de Heer DE SAUVAGES ſlegts zagte Braakmiddelen voor, en wel inzonderheid het *Oxymel Squilliticum* met de *Syrupus Althææ* vermengd.

De Heer MELLIN liet op de dagen, wanneer geen Braakmiddel gebruikt wierd, al mede het *Oxymel Squilliticum*, of anders een poeder van *Oculi Cancri*, *Cremor Tartari* en *Sulphur Auratum Antimonii*, driemalen 's daags innemen, bevattende elk poeder één half tot twee greinen

nen van gemelden Zwavel, en kon dus, gelijk Hij zegt, geene Braaking verwekken. — Aan verfcheide gaf Hij de Rhabarbar in poeder tot eenige greinen, na gelang hunner omftandigheden en ouderdom; fchoon Hij bemerkte, dat dit middel niet zelden te zwak ware, en de meesten eenen afkeer daar van hadden, waarom Hij zich naderhand van het volgende middel bediende: t. w. eenige greinen, na vereisch van zaken en omftandigheden, 2, 3, 4 of 6, van den Harst van Jalappe, in een weinig besten of overgehaalden Brandewijn ontbonden en met 1 of 2 drachmen fijroop van Violen vermengd, zijnde dit middel aangenaam van fmaak en doorgaands van de beste uitwerking, verwekkende geene krimpingen in den buik, maar ontbindende de flijm, dezelve in eene groote hoeveelheid uit het lichaam drijvende. Daar en boven, zegt Hij, is het ook een zeer gefchikt middel tegens de Wormen, en kan zelfs in die gevallen, waar in de Hoest hier door alleen ontftaat, in plaatfe van eenig ander met voordeel gebruikt worden; getuigende wijders, dat Hij na deszelfs gebruik Aars-maden, ronde wormen, en ook tweemalen geheele ftukken van den Lint-worm hebbe zien ontlasten.

Menigvuldig malen heb ik zelve ook de nut-

tigheid van het *Oxymel Scilliticum* in deze Ziekte ondervonden, en wel meest, wanneer ik het zelve met even zo veel *Aqua Fœniculi,* of na vereisch van omſtandigheden, met *Aqua Menthæ Piperitidis* vermengde. Soms ook liet ik, om het zelve minder verſlappende, minder walgelijk, en aangenamer van ſmaak te doen zijn, eenige weinige drachmen Kaneelwater er bij doen (47). — En betrekkelijk het laatstgenoemde middel met den Harst van Jalappe, heb ik het zelve op voorſchreven wijze, of ook met 2 of 3 zoete Amandelen gewreven, een weinig Rooſe-water en ſuiker, tot een Amandel-melkje gemaakt, meer dan eens met zeer veel vrugt gebruikt, latende zich het zelve door Kinderen vrij gemakkelijk inneemen, en zijnde genoegzaam voldoende, wanneer een aanhoudend gebruik van het eerstgemelde, op de vorige wijzen toegediend, hun volſtrekt tegenſtond, dat ik echter altoos meer als ontbindend, dan

(47) Over het nut en gebruik van den Zee-ajuin, verdienen vooral de Aanmerkingen van den beroemden LUDWIG in deszelfs *Adverſaria Medico-Practica*, Vol. II. Pars IV. pag. 695. & ſeqq. als ook het *Genees- Heel- Artzenij en Vroedk. Magazijn*, I. Deels 4de Stuk bladz. 623. en volg. te worden nagezien.

dan als ontlastmiddel, wilde doen werken.

De voortreffelijke Engelſche Geneesheer BUCHAN, wil het braken bevorderd hebben, door het laten drinken van een aftrekzel van Kamillen, of wel van laauw water, en dit van geene uitwerking zijnde, zullen, zegt Hij, geringe giften, bijzonder van den Braak-wortel (*Ipecacuanha*), hier toe voldoende zijn, mits in den beginne in die hoeveelheid gebruikt wordende, dat er genoegzame ontlastingen op kunnen volgen. —— Dit heilzaam middel toch bezit, volgens het getuigenis der beroemdſte Geneeskundigen, een dubbel vermogen, ontbindende niet alleen kragtdadig de taaije ſlijmen, verdeelende de verſtoppingen in de Longen, en de Maag door brakingen ontlastende, maar ſtillende ook te gelijk de krampagtige beweegingen. Ten welken einde het de Heeren RICHTER (48), MEZGER en COLOMBIER (49) ook hebben aangeprezen.

De Heer AASKOU (50) liet dezen wortel van 1 tot 5 greinen, gebruiken in den doorgaanden Kinkhoest, die in den jaare 1767. heersch-

(48) In zijne voorlezingen.

(49) In *Code de medicine militaire*, Tom. III. pag. 88.

(50) Zo als te zien is in *Actis Societatis Hafn.* Vol. I.

heerschte. Het zelfde deed de Heer WICHMAN, toen deze Ziekte in den jaare 1776. te Hanover algemeen regeerde, en gaf zijne Lijders om de 4 uuren, 1 Grein of Aas van dezen wortel met een half drachme van de witte *Magnesia*, waar uit eenige brakingen ontstonden, en soms 2 of 3 stoelgangen 's daags. Wordende zij hier door, zonder eenig ander middel gebruikt te hebben, na verloop van 14 dagen hersteld (51). —— Bovengemelde BUCHAN raadt aan een Kind van 3 jaren 5 of 6 greinen daar van te geven, aan anderen meer of minder, na evenredigheid hunner jaren en kragten. Dan dewijl het zeer moeilijk is, dus merkt Hij hier bij aan, den Kinderen op het genomen Braakmiddel te doen drinken, liet Hij dikwils met een goed gevolg 1 Scrupel of ½ Drachme van het poeder der *Ipecacuanha*, op eene halve pint kokend water in een theepot trekken, en bij dit aftrekzel vervolgens een weinig melk en suiker doen, waar door zij zich verbeeldden dat het thee ware, en er dus vrij gretig van dronken. „ Op deze wijze," zegt Hij vervolgens, „ late men hen alle „ kwar-

(51) Zie voorschreven *Magazijn*, op de aangehaalde plaats, bladz. 666. en verv.

„ kwartier uurs, of liever alle 10 minuten,
„ één klein theekopje daar van drinken, zo
„ lange tot het uitwerking doe. Wanneer
„ zij beginnen over te geven, is het als dan
„ niet verder nodig hen te doen drinken,
„ wijl het in de maag zijnde water genoeg-
„ zaam is." —— Menigwerf heb ik dit zelfde waargenomen, en mijne Lijders op dusdanig eene wijze met het beste gevolg behandeld, zelfs heb ik veelen, vooral Kinderen van behoeftige Lieden, door dit eenvouwig middel, zonder één ander gebruikt te hebben, soms vrij spoedig zien herstellen; verminderende telkens deszelfs gifte, latende ten laatsten eens of tweemalen 's daags, en na gelang der omstandigheden, slegts om de 2, 3, of meer dagen een kopje van dit aftrekzel gebruiken. Hier door zuiverde ik niet alleen de maag, die in deze Ziekte gewoonlijk met taaije slijmen vervuld is, maar bevorderde ook tevens de zo nodige uitwaasseming en andere afscheidingen. Men herhaale dus deszelfs gebruik na vereisch van zaken, en na mate de Ziekte hardnekkig is; ook dient men op den onderscheiden ouderdom en kragten des Lijders te letten. Eindelijk drage men vooral zorg, dit, en andere Braak-middelen in geene te groote giften den Lijderen toe te dienen. Eene

ge-

geringe hoeveelheid derzelven, en bij herhaling gegeven, zal het meeste voordeel aanbrengen, daar in tegendeel sterkere middelen veeltijds schadelijk en niet zelden gevaarlijk bevonden zijn. Hier aan, en mogelijk ook aan de onkunde van sommige Dorp-Artzen en andere Half-geleerden mag men, na mijn *inzien*, zeer wel toeschrijven het als nog vrij algemeen plaats hebbende vooroordeel van veelen, inzonderheid bij het gemeen, en oude lieden, om den Kinderen geene Braakmiddelen te geven, die toch vooral in deze Ziekte, volgens hunne gedagten, meer dan genoeg braken, en zelfs de spijzen, waar mede men hen gedurig oppropt, telkens weder moeten overgeven, en om die reden dusdanige middelen als schadelijk beschouwen; daar toch veelen denken, dat Kinderen, om derzelver *tedere gestelдheid*, hier door te veel zouden lijden, en geenzints daar voor bestand zijn, enz. Dan dit vooroordeel is het gemeen, oude Wijven, en Baardschrappers toe te geven, doch dat zulks ook bij enkele Geneesheeren plaats hebbe, is onvergeeflijk. De aanmerking van den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN, wien dit vooroordeel tegens het gebruik der Braakmiddelen bij Kinderen niet onbekend was, steunt derhalven op de beste gronden, en ik maak geene

zwa-

zwarigheid van zijne woorden de mijne te maken: „ zij toch," zegt Hij (op bladz. 471.) „ verdragen die beter dan volwasſen „ menſchen. Derzelver zenuwen zijn veel „ gevoeliger, dan die van oude Lieden, daar- „ om geeft men hun ook kleine giften. De „ vaste deelen der Kinderen zijn week, buig- „ zaam, en geven veel mede. Vogten heb- „ ben zij in overvloed in het lichaam, en bij „ gevolge kunnen zij zonder gevaar bra- „ ken." —— „ Ik geef," zegt Hij elders (bladz. 384.) „ aan Kinderen altijd met meer „ gerustheid een Braakmiddel, dan aan Vol- „ wasſenen." —— En waarlijk niemand valt het braken gemakkelijker dan den Kinderen, gelijk zulks door de dagelijkſche ondervinding alzints overtuigend geleerd wordt. Dan deze middelen, dit kan ik niet genoeg herhalen, moeten geenzints van de ſterkſte, maar altoos van de zagtſte zijn.

Het was de Heer BASSEVILLE een oud Fransch Geneesheer, die volgens het getuigenis van bovengemelde Schrijver, tegens deze heerſchende Ziekte nooit iet anders gebruikte dan zagte Braakmiddelen, blijkens uit het Be- rigt van deszelfs Zoon in een Strijd-ſchrift in den jaare 1752. te Parijs uitgekomen. Voorts getuigt Hij, dat de Heer BERG-

STRAL

STRAL (52) ook deze Geneeswijze roemde. Intusſchen houdt de Heer ROSEN de *Ipecacuanha* vóor het zekerſte middel; willende dezelve van 1 tot 6 greinen en meer na de *jaren* en kragten, bijzonder op den besten dag, en op één van de goede uuren, gegeven hebben. Gewoonlijk ſchreef Hij dezelve op deze wijze voor:

℞. *Cort. Rad. Ipecacuanh.* gr. iij.
Sacchari albi, gr. xviij.
M. F. pulv. N. III.

Zijnde dezen geſchikt voor een Kind van 2 of 3 jaren; moetende eerst één, en het zelve na verloop van ½ uurs geene werking doende, het tweede, en, dit mede ½ uur later niet gewerkt hebbende, het derde *worden ingegeven*, waar op gewis eene *matige braking* volgen zal. — Te regt merkt ook gemelde Schrijver al verder aan en wil, dat, wanneer het Braakmiddel begint te werken, men het Kind moet laten drinken, daar het den meesten ſmaak in vinde; dat men op deze wijze moet voordgaan, tot dat de Hoest overwonnen zij, al-

(52) In de Berigten van geleerde zaken (*Lärda Tidningarna*) voor den Jaare 1752. No. 40.

altoos acht gevende, dat het middel op de beste dagen, en op de goede uuren werde ingegeven; moetende deszelfs giften, na gelang der meerdere of mindere werking vermeerderd of wel verminderd worden. Dan de Kinkhoest reeds ongeregeld geworden zijnde, raadt Hij, dat men met het Braakmiddel beginne, zodra het Kind zich na eenen aanval eenigzints herhaald heeft. — De Hooggeleerde SANDIFORT (53) ſtemt hier mede volkomen overeen. „ Dit is zekerlijk," dus luiden zijne woorden, de beste Geneeswijze, en „ in de meeste gevallen heb ik zeer goede uit„ werkingen daar van gezien. Na het ge„ bruik van het Braakmiddel is altijd goed een „ zagt Laxeermiddel, bij voorbeeld, uit Rha„ barber te geven, en daar bij te voegen „ eenige weinige greinen *Kermes Minerale.*" (Ten opzicht van welk laatstgemelde middel ik ſtraks, het nut der Spiesglas-bereidingen in deze Ziekte onderzoekende, iets meer zal hebben te berigten.) Evengemelde Hoogleeraar deelt ook elders (54) mede: (kunnende dit ter

(53) In zijne Aantekening op dit bovengemelde van den Heere ROSEN.

(54) *Zo* als te zien is uit deszelfs *Nat. en Geneesk. Bibliotheek* VI. Deel 4 Stuk, bladz. 921.

ter bevestiging van het voorverhandelde dienen), dat, als de Kinkhoest te *Stokholm* en daar om ſtreeks, ſedert den Zomer des jaars 1769. tot het volgende Voorjaar ſterk regeerde, wanneer de Koorts bij denzelven met geene andere Ziekte verzeld was, de voordeeligſte middelen geweest zijn Poeders uit ſuiker en de *Ipecacuanha*, van 1 tot 2 greinen, alle 3 uuren ingegeven (*).

De

(*) Dat ook de zeer vermaarde Hoogleeraar VERSCHUIR deze Geneeswijze volgde, zal uit het nevensgaande mij toegezonden Berigt niet onduidelijk blijken. „ De Kinkhoest regeerde in Groningen van het laatst der maand Februarij tot het begin van September 1786. zeer ſterk, waar door zeer veele Kinderen ſtierven, deels, *gelijk niet zelden gebeurt*, door verwaarloozing en *eenen ongeſchikten* Leefregel, deels door het te laat gebruik maken van de noodige Geneesmiddelen, of wel door verkeerde en verhittende medicijnen. Veele Volwasſenen wierden er te gelijker tijd door aangetast, van welken echter geenen geſtorven zijn. Dan, volgens de Waarneming van bovengemelden Hoogleeraar, kwamen genoegzaam alle Kinderen, beneden één jaar oud, die deze Ziekte kregen, daar door om. — In derzelver begin geleek ze zeer wel naar eene zwaare verkouwdheid op de borst, wordende de hoest van tijd tot tijd heviger, en de tusſenpoozen van rust telkens minder. Dus bleef een Kind uwer Zuster geduurende 6 weken in den zelfden ſtaat, waarna de vrije tusſenpoozen langer duurden, en de hoest allengskens afnam. Dan toen dezelve op het be-

De meergemelde Heer MELLIN gaf den Braak-wortel van 1 tot 10 greinen in poeder met een weinig Honig, en liet laauw water of thee daar op drinken. Dan Hij liet dit middel op den dag, wanneer de Lijders zich het best bevonden, gebruiken, zoms op denzelfden; of ook wel 2 dagen daarna herhaalen, en zulks bij de meesten 3 of 4 malen. Terwijl Hij den Zuigelingen, na mate van hunnen ou-

hevigst was, kreeg gemelde Kind sterke anderdaagsche Koortsen, waarom voornoemde Hoogleeraar noodig vond eene aderlaating te werk te stellen, en om deszelfs verzwakking de Kina te laten gebruiken, waar door zijne Koortsen, na het verloop van 14 dagen, geheel ophielden, na het alvorens de noodige Braakmiddelen, bestaande uit eenige weinige greinen Ipecacuanha, 3 malen 's daags gebruikt, te hebben toegediend: zijnde zijn gewoonen drank water en melk met wat suiker. —— Voorts wierd ook uwe Zuster door dezen hoest aangetast. Hij begon met eene sterke ontlasting uit den neus, en wierd weldra van dag tot dag heviger; als wanneer zij ook 3 malen 's daags, telkens een soortgelijk Braakmiddel, doch in ruimer giften, gebruikte. Zij kreeg daar bij ook afgaande Koortsen, waar voor zij nogthans geene Kina, maar het Peper-munt-water, deels ter maag-versterking, deels ter krampstilling, gebruikte; zijnde haaren drank bereid uit de Arabische Gom, Klaproosen en Concerf van Vlier; en voor den dorst ook water en melk met suiker, wordende door thee te drinken bij haar den hoest aangezet. Deze haare Ziekte nu duurde ook meer dan 6 weken, voor en aleer zij er geheel van bevrijd wierd. —

ouderdom, van 1 tot 4 greinen daar van gaf, latende de Moeders des morgens en des avonds Pillen uit Rhabarber en bittere Extracten toebereid gebruiken.

De beroemde Haagsche Geneesheer J. J. VAN DEN BOSCH (55), verheft de alzints voortreffelijke eigenschappen van den Braakwortel ook zeer, om daar door eene zagte aandoening te verwekken, door de vernaauwde en ver-

NB. De gezegde Braakmiddelen gebruikte zij en haar Kind tusschen de 4 en 5 weken bij aanhoudenheid, de eerste 14 dagen 3 malen, en verder 2 malen 's daags, waar door beiden telkens eene groote menigte flijm loosden. —— Gelijktijdig heerschte de Kinderziekte sterk onder groot en klein, die tot in het volgende jaar aanhield, *wordende* de inënting met een gewenscht gevolg *verrigt.* —— *Na het* ophouden van den Kinkhoest begon het Roodvonk geweldig te woeden, waar door zeer veelen, zoo ouden als jongen wierden weg gesleept; zijnde bij eenigen zelfs zoo kwaadaartig, dat de Lijders, kort voor hunnen dood, zwart wierden, als een kool, waarom de Geneesheeren bij de Regeering verzogten, dat de gestorven spoedig mogten begraven worden. Gemelde Ziekte (dus schreef men mij den laatsten December 1786.) vermindert nu, en is beter in soort."

(55) Zie deszelfs uitmuntende *Prijs verhandeling over de Ziekten, welke uit de natuurlijke gesteldheid van ons Vaderland voortvloeijen*, te vinden in de *Verhandel. der Holl. Maatsch. der Wetensch.* XVIII, Deel bladz. 662.

verslapte vaatjes en buisjes te openen, den uitwendigen tegenstand te verminderen, de doorstraling te vermeerderen, en de uitwaassening te bevorderen, als ook de reeds te veel afgescheiden scheivogten en slijmen te ontlasten. „ De buitenste bast," dus schrijft Hij,
„ van de *Ipecacuanha* in eene kleine gifte ge-
„ geven, heeft hier een wonderbaar vermo-
„ gen, en is tot dit oogmerk zeer voldoen-
„ de. Het nut dat dezelve te weeg brengt,
„ is tweeledig: als de te overvloedige te rug
„ gedrevene uitwaassemende stoffe en ver-
„ meerderde Scheivogten te ontlasten, en de
„ uitwaassening te bevorderen. Geringe lie-
„ den kunnen dit middel gemakkelijk beko-
„ men, en voor eene geringe prijs veel baate
„ hebben. Met oogmerk om eene zagte ont-
„ lasting na boven te maken, zijn 9 greinen
„ met ½ lood suiker, onder een gewreven,
„ in drie deelen verdeeld, en om het kwartier
„ uurs gegeven, genoeg: Voor Kinderen is
„ 1 of 2 greinen na mate van de jaaren toe-
„ reikende. — Is het alleen te doen om
„ eene zagte ontbinding (*Resolutio*) te beöo-
„ gen, dan geeft men om de 3, 4 of 6 uuren,
„ met een of ander *Adjuvans* het zij suiker,
„ eenig *Extract*, Gom, of *Aromaticq*-water,
„ als dat van Kruis en Munt, om de 3 uuren,

 „ één

„ één grein teffens." Door welke eenvouwdige geneeswijze gemelde Schrijver veele ongesteldheden niet alleen gelukkig te boven kwam, maar ook onder deszelfs aanhoudend gebruik bijna hopelooze kwaalen zag te regt komen, waar van Hij eenige aanmerkelijke voorbeelden bijbrengt.

Dat de buitenste bast van den Braak-wortel, wien sommige verkiezen, zo als onder anderen de evengemelde Heer VAN DEN BOSCH, niet meer vermogend zij dan deszelfs andere meer houtagtige deelen, toonen de Heeren LASSONE de Zoon, en CORNETTE, over de bestand-deelen der *Ipecacuanha*, en haare bijzondere eigenschappen handelende (56), ten duidelijksten aan, als ook dat een aftrekzel daar van met water bijna even *sterk zij, als* één met brandewijn. Ter genezing van den Kinkhoest zeer sterk aanprijzende 12 greinen van dezen wortel in 6 oncen water te kooken, en met eene genoegzaame hoeveelheid suiker tot eene sijroop te maken, waar van men alle 4 uuren één eiër-lepeltje of meer, na

(56) Zo als te zien is uit de *Histoire de la Societé Royale de Medicine, pour l'Année* 1779. waar van een kort uittrekzel is te vinden in de *Geneeskundige Bibliotheek* I. Deel, 1ste Stuk, bladz. 20.

na gelang van des Lijders ouderdom, geeft, zijnde dit dus zeer gemaklijk om in te nemen.

De Heer MEYER (57) kende de nuttigheid van den Braakwortel ook in het genezen van den Kinkhoest, en wel door deszelfs krampstillend vermogen, (dat dezelve mede zo zichtbaar uitoefent in tusſenpozende Koortſen, die men niet ten onrechte rekent tot de krampziekten te behooren:) willende op het gezag van beroemde Geneeskundigen, denzelven na de eerſte wegen te hebben gezuiverd ſlegts hebben toegediend. —— Een groot aantal getuigenisſen van den uitſtekenden dienst, die anderen van dezen wortel in deze Ziekte hebben ondervonden, zoude ik des noods kunnen bijbrengen, als ook het voordeel, dat ik zelf, bij zeer veelen mijner Lijders, daar van heb mogen ontwaren, met eene menigte voorbeelden ſtaven. Alleenlijk kan ik niet voorbij met weinige woorden hier ter plaatſe nog melding te maken, van het bijzonder nut, dat dikwils geringe giften van dit middel aanbrengen tegens de ijdele poogingen tot braken,

(57) Zie deszelfs Diſſert. *de eximio Ipecacuanhæ, nec non aliorum quorundam Emeticorum, refracta doſi exhibitorum, uſu*, Götting. 1779.

ken, en de geduurige walgingen, die den Lijders zoms in deze Ziekte, zelfs na het zuiveren der eerste wegen, bijblijven; als hebbende dikwils deze stuipagtige aandoeningen, en wel door het vierde gedeelte van één grein van dezen wortel gestuit. Deze zelfde uitwerking getuigt ook de beroemde Arts MICHELL van dit middel, in voornoemde gifte toegediend, tegens gemelde toevallen te hebben ondervonden (58). En begeert men de uitmuntende eigenschappen van dezen wortel nog nader te leeren kennen, men kan die genoegzaam allen door de kundige Heeren VAN DER EEM, en VAN LEEUWEN vinden aangeteekend (59). Waarom ik hier van afstap, en tot het onderzoek der Spiesglas-bereidingen, van anderen in deze Ziekten zo zeer geroemd, *zal overgaan*, en eenige berigten van voornaame Ge-

(58) Zie deszelfs voortreffelijk en wel bekroond Andwoord op de voorgestelde Prijs-vrage van den jare 1784. over de *Febres Catarrhales* enz. door het *Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen*, in het XI. Deel van deszelfs *Verhandelingen* geplaatst.

(59) In derzelver uitmuntende, en door het Geneeskundig Genootschap *Servandis Civibus* te Amsterdam, met den Gouden Eer prijs te regt bekroonde *Verhandeling over de Vergiften*, blad. 472. en volg. tot 486. te vinden in het X. Deel der *Handelingen* van gezegde Genootschap.

Geneesheeren des aangaande mededeelen.

De Spiesglas-bereidingen (*Antimonialia*) zijn, gelijk bekend is, van veele beroemde Mannen, inzonderheid ook van den Heere FR. HOFFMANN, onder de middelen ter verbetering van de gebreken in de wei-vogten aangeprezen, waar van de *Kermes Minerale* zeker geen der minste is (60). Veele andere Bereidingen daar uit waren, volgens het getuigenis van meergemelden Heere VAN DEN BOSCH, voorheen in een algemeener gebruik. „ Wierden ze," zegt Hij, „ meer aangewend, men zoude mo„ gelijk minder kwaalen uit opvulling der „ grootere en kleinere vaatjes zien voortduu„ ren. Want zo wel als de Huids-gebreken „ door dezelve verholpen worden, zo veron„ derstellen ze teffens de verbetering van de „ ontaarting der bedorven wei-vogten." Deelende Hij wijders mede, dat wijlen de Leydsche Hoogleeraaren MAETS en MARGRAF (61), in veele gevallen, den *Regulus Antimonii Medicinalis* gebruikten; en dat de Heer HUXHAM groote nuttigheden aan zijne *Essentia Antimo-*

(60) Zie *Verhandel. der Holl. Maatschappij*, II. Deel, bladz. 32.

(61) In *A. C. Leidens. cum Chemia sua rationali*.

monii Vinosa hegtte (62), doch dat deze in zuiverheid en zagte uitwerking niet te vergelijken zij bij de *Tinctura Concentrata Antimonii* van FR. HOFFMAN (63); dat voorts de uitwerking dezer middelen, op eene geschikte wijze wordende gebruikt, des te wezentlijker zij, wijl ze, bij de verdunning der taaije en lijmige vogten, de uitwaasseming te gelijk bevorderen, de lijmigheden die hangen blijven, verbeteren, en de ongeregelde prikkelbaarheid, uit deze afwijkingen ontstaande, te regt brengen. Dan dat, zo men er dit evengemelde nut van wille zien, zij alleen als *Alterantia*, en niet als *Evacuantia*, moeten worden toegediend (64).

De Hessen-Hanauschen Lijf-Arts KÄMF (L. C.) toont ook het nut der *Spiesglas-bereidingen* in den Kinkhoest aan, zeggende: dat Hij in de daad geen beter middel zoude weten

(62) In ejus *Observat. Chem.* Tom. III. pag. 162. seq. ut & Tom. I. pag. 157.

(63) In *Notis* ad POTERIUM in Ejus *Operum Supplement.* Tom. I. Lib. II. Cap. 12. pag. 261.

(64) Zie *Collect. Chem. Leidens.* pag. 250. FR. HOFFMANNI *de medicamentis ex antimonio Selectoribus Observat. Chemicæ.* In ejus *Operum.* Tom. IV. Libr. III. Obs. 6. pag. 524—526.

ten te bedenken, dat het *Coagulum* van het bloed zo kragtig oplost, de *Lympha* ſpoediger verbetert, en de verſtoppingen der kleinſte vaten wegneemt, en de Tinctuur van Spiesglas (*Tinct. Antimonii*) van THEDEN (65), in alle gevallen overtreft. „ Ik heb," dus zegt Hij verder, „er zulke gelukkige en ſpoe„dige uitwerkingen van ondervonden, voor„namentlijk (buiten andere Ziekten) in den „Kramphoest, dat ik hartelijk wensch, dat „veele Geneesheeren van deze hunne aan„geprezen deugd overtuigd mogten wor„den."

Dan de Braak-wijnſteen (*Tartarus Emeticus*) verdient mijns inziens geene mindere aanprijzing, niet tegenſtaande de Braakwortel bij veelen een zeer ſpoedige en alzints voldoende werking uitoefent. Veelen doch en onder dezen de Heer ARMSTRONG (66), verkiezen denzelven boven den Braakwortel in den Kink-

(65) Welkers wijze van bereiding en Scheikundig onderzoek, met de noodige aanmerkingen verrijkt, men omſtandig kan beſchreeven vinden in de reeds aangehaalde Prijs-verhandeling van de Heeren VAN der EEM en VAN LEEUWEN, bladz. 655. en volg.

(66) Zie deszelfs *Eſſay on the Diſeaſes moſt fatal to Infants.* pag. 81. 95.

Kinkhoest, als bezittende, buiten zijn braakverwekkend vermogen, ook eene buik-openende, sterk ontbindende, uitwaassemende en slijmverdeelende kragt. —— De Heer BRISBANE (67) zegt: „ verscheiden metalen en bij- „ zonderlijk de Kwik en het Spiesglas, wan- „ neer zij opgelost en met zouten *vereenigd* „ zijn, schijnen gemakkelijk te vermengen „ met de dierlijke vogten, werkende, gelijk „ zal blijken, niet enkel door ontlasting en „ prikkeling, maar insgelijks door ontbinden- „ de en ontstoppende vermogens." —— En de Heer MEYER (68) zegt: „ In de Ziekten uit „ eene vervuiling in de eerste wegen ont- „ staan, is de Braak-wijnsteen in eene gerin- „ ge gifte het beste ontbindend middel: *door* „ de prikkeling met welke hij de *darmen aan-* „ *doet*, verdeelt en drijft *bij de taaije* en „ aanklevende rauwigheden uit. Dikwerf ko- „ men er sleepende en zeer moeilijk herstelbaa- „ re Ziekten voord, uit eene verstopping der „ buiks-ingewanden: enz. Waar in dit mid- „ del, in zulk eene gifte, dat het walging, en „ zomwijlen eene braking veroorzaakt, zeer „ vermogend is, te meer wijl het te gelijk kramp- „ stil-

(67) In deszelfs *Select. Cases.* pag. 51.
(68) Zie deszelfs *Dissert. aucta cit.*

„ ſtillend is." — „ Want," zegt Hij ver-
„ der, „ het verdrijft de krampen der dar-
„ men en naburige ingewanden. De gift kan
„ zodanig zijn, dat men 4 greinen of aaſen
„ van den Braak-wijnſteen ontbindt in 8 oncen
„ van eenig water, en dat er van dit meng-
„ zel alle 2 of 3 uuren (eene halve) één of
„ twee lepels vol worden toegediend. Men
„ kan er bittere ontbindende uittrekzels en
„ midden-ſlagtige Zouten bijvoegen, volgens
„ de aanwijzing, aan welke men voldoen
„ moet (69).

Volgens het Berigt dat de Heer MELLIN aangaande dat middel mededeelt, maakte Hij in den beginne zwarigheid het zelve aan Kinderen beneden de 4 jaaren te geven, ſchoon Hij naderhand bij dezulken, die ſlegts een half jaar oud waren, de zwaarſte Stuipen en de Vallende Ziekte, uit onzuiverheden in de eer-ſte

(69) Het nut, dat ook de Heeren HIRSCHEL, WERLHOFF, MONRO, OSTERMAN, BALDINGER, DUNCAN, SCHMUCKER, THEDEN, RICHTER, STOLL, en anderen van dit middel hebben ondervonden in verſcheiden Ziekten en gebreken, kan men in derzelver Schriften aangetekent vinden. Zie hier over na het *Genees- Heel- Artzenij- en Vroedkundig Magazijn*, I. Deel, 4de Stuk, bladz. 619. en volg.

ſte wegen ontſtaande, zeer ſchielijk en volkomen daar door geſtuit hebbe. Om dit middel dan met veiligheid en zekerheid te geven, liet Hij er 2 of 3 greinen van in eenige oncen water ontbinden, en gaf het vogt lepels-gewijze; was de eerſte lepel onwerkzaam, dan liet Hij één ½ uur daar na eene tweede geven., zijnde het zeer zeldzaam noodig op éénen dag meerder daar van te laten gebruiken. — Nademaal nu dit middel noch reuk noch ſmaak heeft, is het voor Kinderen gemakkelijk in te neemen, en men heeft er bij veelen de voortreffelijkſte uitwerkingen van gezien. —— Dit nu bevestigt evengemelde Schrijver nog nader met te zeggen: „ dat Hij ſommigen, zonder eenig ander middel, door 2 of 3 giften *volkomen* daar van genezen hebbe; *verwekkende* het zelve niet alléén brakingen, maar doorgaans ook één of twee ſtoelgangen (*)." —

Hier

(*) De waarneeming wegens het nuttig gebruik van dit middel in den Kinkhoest (te vinden op bladz. 296. van het Mengelwerk in No. 8. van het IIIde Deel der *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroeff.*) verdient ook hier eene plaats. — „ Wegens het gebruik van den Braak-wijnſteen," dus ſchrijft dees ongenoemden Arts, „ vindt men minder waar-„ neemingen, en nogthans is het een middel, dat, in klei-„ ne giften tot het bedoelde oogmerk het allergeſchiktſte „ is, en zeer gemakkelijk den Kinderen kan toegediend wor-

Hier mede ſtemt ook de boven reeds vermelde Heer Armstrong volkomen overeen, toonende het nut der Braakmiddelen, die Hij altijd voor de besten in den Kinkhoest houdt, ten klaarſten aan; wijl ze, volgens zijn zeggen, zeer veel ſlijm en gal, zo wel van boven als van onderen doen ontlasten, en daar en boven de Koorts, welke bij deze Ziekte zelden zonder gevaar is, doen verminderen. „ Het *Vinum Antimonii*," dus meldt Hij verder, „ of eene ſlappe ontbinding van den „ braak-verwekkenden wijnſteen, hebben „ ook dat voorregt, dat zij niet walglijk zijnde, ook beter kunnen gebruikt worden, en „ langer in de maag blijven dan de *Ipecacuanha*." Hij liet dan gemeenlijk één grein van den Braak-wijnſteen in 3 oncen water ontbinden en een weinig ſuiker daar bij doen; gevende aan zeer jonge Kinderen één, en aan

„ worden. Ik heb, bij den thans zo algemeen heerſchenden Kinkhoest, zéer dikwijls van dit middel, in water „ ontbonden, gebruik gemaakt, en ik heb daar van zulke „ uitmuntende uitwerkingen gezien, dat ik mij aangeſpoord „ hebbe gevonden, mijne kunstgenoten tot eene nadere beproevinge aan te moedigen. —— Dit toch is het eenige „ en waare middel, om den aard dezer hardnekkige Ziekte „ meer en meer te leeren kennen, en de beste Geneeswijze, waar aan het tot nog toe ontbreekt, uit te vinden."

aan die van 3 maanden twee theelepeltjes, en zulks op dezelfde wijze latende herhalen, als het *Vinum Antimonii*, zo even vermeld. Voor zo verre Hij door ondervinding konde opmaken was één middelmatig theelepeltje van dezelfde kragt, als 5 droppelen van gezegden wijn. —— De ontbinding nu gebruikte Hij steeds in den Kinkhoest met een zeer goed gevolg; hebbende Hem de ondervinding ook in dezen geleerd, dat dit middel bij tijds gegeven, dikwils te weeg brenge, dat deze Ziekte tot zo eenen hoogen trap niet kome, nog zo lang als gewoonlijk duure. Hij gaf het zelve 1 of 2 malen 's daags, als het Kind het konde verdragen, in zulk eene gifte, dat er eene braking op volgde, en de slijm, welken de Kinderen gemeenlijk weder inzwelgen, hier door uitgeworpen wierd. —— De Hoest op eenen bepaalden tijd van den dag verergerende, zo als zomwijlen gebeurt, gaf Hij een Braakmiddel omtrent één uur, voor dat deszelfs aanval verwagt wierd, en zo dezelve in den nacht verslimmerde, één uur, voor dat het Kind te slapen gelegd wierd. De Ziekte verminderd zijnde, was het voldoende, het middel eens of tweemalen in de week te geven, na mate de slijm meer of minder ware. En het was op deze wijze, dat gemelde Schrijver

ver bij veele Kinderen de genezing volbragte, uitgenomen bij één, dat te gelijk aan de Maazelen zeer ziek lag, welkers Ziekte beschrijving Hij vervolgens mededeelt; berigtende eindelijk, dat Hij in éénen agtjaarigen Jongen zijn Braakmiddel, als ook het *Vinum Ipecacuanhæ* en *Oxymel Scilliticum* beproefd en bevonden hebbe, dat het eerste beter, dan het laatste aan het oogmerk beandwoordde.

De Heer FOTHERGIL (70) verzekert ongemeen veel voordeel van den Braak-wijnsteen, op de volgende wijze voorgeschreven, gehad te hebben:

℞. *Pulveris e Chelis Cancrorum*, dr. β.
Tartari Emetici, gr. ij,
Accurate Misceantur.

Kunnende, één, anderhalf, of twee greinen hier van gevoegd worden bij 5 of 6 greinen van een *Pulvis Testaceus*, in eene kleine lepel vol melk of water; latende zulks in den voor-

(70) Zie deszelfs Brief aangaande de genezing dezer Ziekte in den jaare 1767. medegedeeld, te vinden in *Medical Observations and Inquiries*; Vol. III. pag. 319 als ook in SANDIFORTS *Biblioth.* VI. Deel, 2de Stuk, bladz. 279.

voormiddag aan een Kind van één jaar geven; en deze gifte niet genoeg zijnde om brakingen te verwekken, vermeerderde Hij dezelve den volgenden dag tot zulk eene gifte, dat het deze uitwerking konde verrigten, op welk eene wijze het als dan dagelijks moeste herhaald worden. „ De tijd," zegt Hij: „ *tusschen* „ het ontbijt en middag eeten, is daar toe „ de beste, want zo het middel op eene ledi„ ge maag gegeven wierd, dan zouden de poo„ gingen om te braken te groot zijn, om „ zonder nadeel te kunnen worden verdragen. „ Tegen den nacht, wanneer de Koorts zwaar „ is, wordt de helft van de genoemde gifte „ gegeven, met weinige greinen Salpeter en „ het *Pulvis Contrajervæ.* Dus wordt eene goe„ de uitwaasseming verwekt, welke uit het „ lichaam brengt een gedeelte van dat vogt, „ welk waarschijnlijk de prikkeling op de long „ zou hebben kunnen vermeerderen. Men „ heeft verder niets te doen, dan dagelijks „ twee ontlastingen te weeg te brengen, zo „ het middel dezelve niet verwekken mogt. „ De *Magnesia* beandwoordt het best aan dit „ oogmerk." —— Wanneer nu de aanvallen van den Hoest zeldzaamer wierden, de Koorts verminderde, en de ademhaling met meer gemak geschiedde, liet gemelde Schrijver zijn

Braak-

Braakmiddel 2 dagen na elkanderen, doch den 3den dag niet neemen, waar na het zelve, om den anderen dag gegeven, voldoende was; eindelijk eens of tweemaal ter week, tot dat de Hoest volkomen overwonnen was. —— Wat de bereiding van dit middel aangaat, wil Hij opgemerkt hebben, dat het zelve zijne kragten niet lang behoude, en men daarom flegts eene geringe hoeveelheid daar van moete bereiden, het zelve wel droog houden, en vooral zorge dragen, dat de Braak-wijnfteen door eene bekwame hand bereid zij. —— Dan Hij wil niet, dat men dit middel voor onfeilbaar in deze Ziekte houde, als overtuigd zijnde, dat er gevallen kunnen zijn, waar in het zelve geen nut te weeg brengt, gelijk zulks omtrent alle middelen, die in algemeen gebruik zijn, plaats heeft.

De Heer SCHRAGE (71) prijst dit zelfde middel aan, zeggende: „ dat men er een goede uitwerking van bevonden hebbe, en dat fchoon het in alle gevallen geene genezing te weeg brenge, echter zo nuttig een middel fchijne, als men tot heden beproefd heeft." Voorts merkt Hij hier te regt bij aan, dat de mee-

(71) Zie deszelfs alzints nuttig *Geneeskundig Zakboekje*, bladz. 62.

Het getuigenis dat de Heeren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN (75) van den Braak-wijnsteen geven, verdient ook hier eene plaats: „ Na als Braakmiddel," dus zeggen zij, „ in „ den Kinkhoest nuttig te zijn geweest, blijft „ het geduurende het verdere beloop dier Ziek- „ te in kleine en dikwils herhaalde giften ge- „ bezigd, zijne verdiensten behouden, *om de* „ nog overig zijnde stof, deels door den stoel- „ gang, maar vooral door de zweeting te „ ontlasten, en als krampstillend middel de „ hevigheid der toevallen te matigen, gelijk „ dit de waarneemingen van FOTHERGILL, „ ARMSTRONG, ROSENSTEIN, en onze eigen „ ondervinding getuigen kunnen." Deelende zij wijders mede, dat men de voortreffelijke uitwerkingen van dit middel inzonderheid moete toekennen aan deszelfs vermogen, *om de* ongeregelde werking der Spier- en Zenuw-vezelen te beteugelen, en tot rust te brengen, zijnde dit door herhaalde bevinding buiten allen twijfel gesteld; voorts dat deszelfs krampstillende eigenschap, in kleine giften toegediend, allerblijkbaarst zij uit zijne nuttigheid tegen andere en dadelijke stuiptrekkingen, zo als

(75) Zie derzelver meer aangehaalde Verhandeling, bl. 646.

als uit de waarneemingen van de Heeren BROUZET (76), HIRSCHEL (77), WERLHOFF (78), MICHELL (79), en andere kan blijken.

Intusſchen verzekert evengemelde HIRSCHEL, dat de Braak-wijnſteen in den Kinkhoest het ſpoedigſte nut aanbrenge, als dezelve in die hoeveelheid wierde gegeven, dat er braking op konde volgen. Tevens raadt Hij dit middel niet te laat te geven, als het kwaad reeds te diep ingeworteld zij, niet tegenſtaande men zelfs in de allermoeilijkſte gevallen, de beste uitwerking daar van hebbe ondervonden.

Wijlen mijnen Vriend de Heer J. BASTER liet (80) voor een Braakmiddel in deze Ziekte denzelven op deze wijze gebruiken:

℞.

(76) In deszelfs *Eſſay ſur l'Education medicinale des Enfants, & ſur leurs maladies.* Pariſ. 1754. Tom. II. pag. 10.

(77) Zie de *Mediciniſche Nebenſtunden.*

(78) In ejus *Operum*, Part. III. pag. 726.

(79) In de *Verhandel. van het Utrechtsch Genootſchap*, III. Deel, 1ſte Stuk bladz. 290.

(80) Zo als uit deszelfs eigenhandige geſchrevene, mij na zijnen dood ten geſchenke gegeven, Geneeskundige Aantekeningen, en verſcheiden daar in vermelde Waarneemingen gebleken is.

℞. *Tartari Emetici*, gr. j.
Dissolve in aq. cujusdam destill. unc. iij.
Adde Sacchari albi q. s. ad gratiam.

Zijnde de gifte van eene halve tot anderhalve Drachme; offchoon Hij ook somwijlen de *Ipecacuanha* tot het zelfde einde voorschreef, na vooraf een buikzuiverend middel, uit de Rhabarber en de zoete Kwik of *Calomel* toebereid, zijne Lijders met het beste gevolg te hebben laten gebruiken.

De wijze, waar op wijlen de beroemde Hoogleeraar Hahn den Braak-wijnsteen gewoon was voor te schrijven, verdient ook alle aanprijzing.

℞. *Aq. Cinnamoni*, unc. iij. vel iv.
Aceti Scillitici, unc. ß.
Tartari Emetici, gr. ij vel iij. m.

Verzekerende Hij, dat dit middel van eene gewenschte uitwerking geweest zij, en de taaije lijmige stoffen daar door veel beter werden ontbonden en verdund, dan door eenig ander.

De Heer Ludwig (81) berigt, dat het *Oxymel Scilliticum* onder de Braakmiddelen wel het

(81) Zie deszelfs *Instit. Med. Clinicæ*, pag. 351.

het veiligſte zij, om deszelfs ontbindend vermogen; dan dat men bij het zelve, alleen dikwils niet voldoende zijnde, veilig eene bekwame gifte van den *Tartarus Emeticus* voegen kunne, en wel op deze wijze:

℞. *Aq. Flor. Acaciæ*, unc. ij.
Oxym. Scillitici, unc. j.
Tart. Emetici, gr. iij ad vj. m.

Om daar van (zo dikmaals noodig) een halve of geheele lepel vol te laten gebruiken. — Dan weder gebruikte Hij in de plaats van den Braak-wijnſteen, het *Sulphur Auratum Antimonii* (waar van ſtraks nader,) aldus voorgeſchreeven:

℞. *Aq. Cerasor. Nigr.* unc. ij.
Sulph. Aurat. Antim. III. *præcip.* ſcr. ß. ad j.
Liquor Terræ foliat. Tartari, unc. ß.
Oxymel Scillit. unc. j. m.

Op dezelfde wijze in te neemen. —— Willende nogthans, dat men zorg drage dat door het gebruik dezer middelen, de ſlijmen te ſterk in beweeging gebragt, de maag niet te zeer verſlappe, waarom Hij aanraadt tusſchen beiden de bereidingen van Rhabarber en verſter-

kende middelen te gebruiken. — Dan ik voor mij geloove, dat men, ter voorkoming van deze en andere nadeelige gevolgen, de giften van den Braak-wijnsteen en voornoemde Zwavel veiligst tot op den helft, zo niet tot twee derde deelen, zoude kunnen verminderen.

De Heer HARTMAN geeft weder de *volgende* voorschriften op, die vooral geene *mindere* aanprijzing dan de vorigen verdienen, als voor een Kind van 1 of 2 jaren:

℞. *Tartari Emetici*, gr. ß.
Aq. Still. Cerasor. nigr., unc. j.
Sacchar. Albi, (*vel Elæosacch. Cort. Aurant.*) dr. j. m.

Kunnende dit in eens, of wel in verdeelde giften gebruikt worden.

Of ℞. *Tartari Emetici*, g. j ß. ad iij.
Summit. HB. *Hyssopi*, man. ß.
Infunde in s. q. aquæ fervent. per ½ horam.
Dissolve in Libr. j. *hujus Colaturæ.*
Mellis Virgin. unc. j. D. U.
Om er lepelsgewijze van te doen gebruiken.

Weder anderen schrijven den Braak-wijnsteen op andere wijzen voor, en vermengen denzelven

ven met onderscheiden middelen. Dan het zoude mij te verre afleiden indien ik hieromtrent verder uitweidde. Ook meen ik te kunnen volstaan met den geëerden Lezer te wijzen na de uitmuntende Verhandelingen van de Heeren VOLTELEN, met den Gouden, en WALCKIERS met den Zilveren Eere-prijs bekroond, waar in men het nut van deze en andere Braakmiddelen alzints volledig betoogd vindt (82), en waar in men ook de noodige onderrigting nopens deze en gene bereidingen van het Spiesglas, door sommigen in deze Ziekte aangeprezen, zal kunnen bekomen.

Gevoeglijk nu kan ik hier op laten volgen, en te dezer plaatze gewag maken van het *Sulphur Auratum Antimonii*, als mede van het *Kermes Minerale*, waar omtrent meergemelde Heeren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN niet ten onregte aanmerken, ,, dat, wegens de verschil-

(82) In de *Handelingen van het Geneeskundig Genootschap Servandis Civibus*, VII. Deel 1ste Stuk, zullende men in het 2de Stuk van voornoemde Deel over dit zelfde Onderwerp nog vijf fraaije Verhandelingen geplaatst vinden. —— Voorts verdient ook de meermaals aangehaalde Verhandeling van de Heeren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN in het X. Deel medegedeeld hier over te worden nagezien.

schillende voorschriften, die men in de onderscheiden Apotheeken ter bereiding daar van gewoonlijk volgt, er niet zelden een aanmerkelijk verschil in derzelver geneeskragten plaats hebbe; en dus derzelver gebruik zeer onzeker maken, dat het daarom te wenschen ware, dat men op alle plaatsen na één algemeen, volgens de regels der hedendaagsche Schei-kunde verbeterd, voorschrift, deze middelen bereidde." Voorts zeggen zij: „ dat dezelven thans niet meer als Braakmiddelen worden gebezigd, en dat de *Tartarus Emeticus*, die hen zo in kragt als in zekerheid van werking verre overtreft, in de daad hier toe ook veel geschikter zij. Dan dat zij in kleinere giften toegediend, als ontbindende, verdeelende, prikkelende, pis- zweet- en fluim-loozing bevorderende, vogt verbeterende *middelen*, in een aantal zo hevige als slepende Ziekten, waar dusdanige aanwijzingen zich voordoen, in een veelvuldig gebruik zijn." — „ Ofschoon het ongegrond zij," dus vervolgen gemelde Heeren, „ eenige bijzondere voorregten, waar van de overige Spiesglas-middelen verstoken zijn, daar aan toe te schrijven."

Eerstgemelde bereiding intusschen, t. w. het *Sulphur Auratum Antimonii*, roemt de Heer

Heer CLOSSIUS (83) bij uitſtek in den Kinkhoest der Kinderen, ſchrijvende het zelve op deze wijze voor:

℞. *Sacchari Albi*, gr. xij.
Gummi Arabici, gr. viij.
Antim. diaphor. non abluti. gr, v.
Nitri puri, gr. iij.
Sulph. Aurat. Antim. tert. præcip. gr. ß.
M. F. Pulvis.

Latende aan een Kind van 2 jaaren, alle 3 uuren één poeder geven, door welks herhaald gebruik dezen Hoest volkomen bedaarde. Dit middel verwekt volgens gemelden Schrijver geene brakingen nog afgangen, maar alleen eene ſterke uitwaasſeming, en na mate deze vermeerderde, verminderde de Hoest; zo dat door 16 zulke poeders, dat is door 8 greinen *Sulphur Aurat. Antim.* deze hardnekkige Ziekte bij verſcheiden Kinderen genezen wierd (84). — Daar Hij nu dit middel, als een

(83) Zie deszelfs *Specimen Obſervationum miſcell. Rem Medicam Illuſtr.* gevoegd bij zijne *Nova Variolis medendi methodus.* pag. 151.

(84) Zijnde dit Uittrekzel te vinden in SANDIFORTS *Bibliotheek*, VI. Deel 1ſte Stuk, bladz. 100.

een der besten bevonden heeft, om de krampagtige bewegingen en ſtuipen te ſtillen. t. w. wanneer dezelve door eene ſcherpe ſtoffe, die of door de belette ongevoelige uitwaasſeming, in het lichaam te rug gehouden, of wel door eene ingeſlagen Huidziekte, of te rug gedreven Uitſlag ontſtaan, veroorzaakt worden, geneest het zelve, zegt Hij, insgelijks den Kinkhoest, enz. (85).

De bevorens reeds geroemde Weſelſche Geneesheer HANNES (86) liet ook met vrugt het *Sulphur Auratum Antimonii*, waar toe Hij dat van de laatſte *præcipitatie* verkoos, tegens den Kinkhoest gebruiken; t. w. eenige malen 's daags ½ of 1 grein met een weinig ſuiker vermengd; verwekkende dit middel bij ſommigen eene geringe braking, bij anderen eenige

(85) Zie mede het aangehaalde Werk van den Heere ROSEN VAN ROSENSTEIN, en wel de Aantekening van gemelden Heere SANDIFORT op bladz 471. Not. 4. En zo men iets meerder aangaande dit middel begeere te weten, leeze men G. L. ALEFELD *Diſſert. de Inſigni uſu Sulphuris Aurati Antimonii in morbis a Vitiis Lymphæ ortis.* Gieſſæ, 1765.

(86) In deszelfs Brief aan den Heere BALDINGER Hoogleeraar te Jena, bereids aangehaald en kortelijk medegedeeld door voorzegden Heere SANDIFORT in het IV. Deel zijner *Bibliotheek.*

ge ontlastingen, en zomtijds een zweeten, waar door bij veelen dezen Hoest verminderde, en bij anderen geheel ophield, schoon er bij allen geene volkomen genezing door konde worden te weeg gebracht; als zijnde eenigen door de zwaare toevallen, met dezen Hoest verzeld gaande, zeer verzwakt; en daar dezelve bleef aanhouden, bleven ook de stuipen door de zwakheid der Zenuwen voortduren, schoon men vermoedde, dat de kwaade stoffe reeds ontlast ware. Als wanneer zijn Ed. noodig dagt de Zenuwen te moeten versterken, ten welken einde Hij, daar toch de Ziekte op eenen bepaalden tijd weder kwam, (gelijk ook van anderen is waargenomen) den Koorts-bast met het opgenoemde middel vermengd, gaf te gebruiken, en overwon dus deze Ziekte volkomen. Daar Hij bij dezulken, die de Kina niet wilden gebruiken, van de daar uit bereide klysteeren dezelfde uitwerking ontwaarde. —— Even zo prijst welgemelde Schrijver in zijnen Brief aan den Heere BAIER (te voren reeds opgegeven) het *Sulphur Aurat. Antim.* de Kina en het *Castoreum* met de Kina, als de beste wapenen tegen den Kinkhoest, als ook de Amandelmelken met den Papaver; voorts den gemeenen Azijn, met water verdund, en suiker vermengd, dat de Hooglee-

raar

raar LEIDENFROST als een huismiddel in deze Ziekte aanprijst, en welkers nuttigheid de Heer ZANDERS bevestigt.

De Heer ARAND gebruikte, zo als blijkt uit deszelfs waarneeming over den Kinkhoest, ook den bovengemelden Spiesglas-zwavel met vrugt in deze Ziekte, en zelfs bij den zulken, *die* met verstikking gedreigd wierden. —— *De* wijze, waar op de Heer MELLIN denzelven zijne Lijders toediende, heb ik reeds als ook die van den Heere LUDWIG medegedeeld.

De doorkundige DE MAN, Geneesheer te Nijmegen, gebruikte al mede dit zelfde middel, doch met Arabische Gom en suiker vermengd, in deze Ziekte, toen dezelve in de maanden Maart en April des Jaars 1781. daar ter plaatze (hoewel, gelijk Hij *zegt, niet zeer* algemeen) heerschte, na dat Hij door een Braakmiddel, een en andermaal herhaald, en vervolgens door Buikzuiveringen de eerste wegen alvorens gezuiverd had, met een gewenscht gevolg. Deelende Hij wijders bij dit berigt nog het volgende voorschrift mede van een middel, dat Hij zegt geen geringen lof in deze Ziekte te verdienen:

℞.

℞. *Pulv. ari compositi.*
Sacchari conici. $\bar{\bar{aa}}$ dr. j.
Gummi Arabici, ſcr. ij.
Rad. Ipecacuanhæ.
Castorei $\bar{aa}$. gr. vj.
M. F. Pulv. N°. VIII.
Om alle 3 uuren één Poeder van te geven.

Klagende Hij echter, dat men zich met dit alles het verdriet moeste laten welgevallen, van eenige weken nodig te hebben; alvorens deze Ziekte geheel te kunnen overwinnen (87).

De beroemde Geneesheer NIELEN (88) verzekert mede, met veel vrugt in den Kinkhoest van den Jaare 1777. te Utrecht, zo wel, als in eenen anderen, die in het Najaar van 1781. aldaar heerschte, en van eenen allerhardnekkigſten aart was, en wel in zeer jonge Kinderen, zich bediend te hebben van een Poeder, beſtaande uit het *Sulphur Aurat. Antim. tert.*

(87) Zie de *Verhandelingen van de Natuur- en Geneesk. Correſpondentie Societeit* in 's Hage, III. Deel, 1ſte Stuk, bladz. 215.

(88) Zie deszelfs wel bekroonde Prijs-verhandeling *over den Koortsbast:* te vinden in het VIII. Deel der *Handelingen van het Genootſchap Servandis Civibus*, bladz. 72.

tert. præcip. en *Saccharum Candid.*, *per Epicrasin* aan te wenden; wordende hier door de eerste dagen braking en afgang verwekt, met veel verligting van de Ziekte; terwijl het daar na, offchoon telkens in dezelfde hoeveelheid gegeven, slegts eene lossijvigheid veroorzaakte, waar door de aanvallen van den *Hoest* verminderden, en verdweenen. Zo dat volgens zijn getuigenis, verscheiden Kinderen geneezen zijn, zonder eenig ander middel hoe genaamd te gebruiken.

Dan de Hoogleeraar VOLTELEN getuigt van het *Sulphur Aurat. Antim.* offchoon het nu en dan eenig voordeel aanbragt, dat nut, dat anderen daar aan toeschrijven, niet te hebben ondervonden in den Kinkhoest, die in den voorgemelde Jaare 1777. te *Utrecht* zeer geweldig onder de Kinderen heerschte. Doch dat Hij, zelfs in de hardnekkigste gevallen, van de *Essentia Antimonii* HUXHAMI (*sive Infusi Vitri Antimonii* HUXH.) eene allergewenschte uitwerking hebbe mogen ontwaaren.

Even zo berigt de kundige Geneesheer DE MORAAZ (89), dat Hij in deze Ziekte, die in de maand Augustus des Jaars 1781. verscheiden

(89) Zie de straks vermelde Verhandel. van de Correspond. Societeit III. Deel, 1ste Stuk, bladz. 100.

den Kinderen te Sommelsdijk, en daar omstreeks aantaste, van den *Sulphur. Aurat. Antim. ter. præcip.*, door den Heere Clossius zo hoog geroemd, weinig vrugt gehad hebbe. Dat Hij zich het best bevond, met 2 of 3 malen bij herhaling op den besten dag, of beste uuren, de Ziekteſtoffe door de *Ipecacuanha* en vervolgens door een zagt *Laxans* uit Rhabarber met eenige weinige greinen *Kermes Minerale* uit te drijven; latende eindelijk met een goed gevolg eenige malen 's daags een eiërlepeltje vol inneemen van eene ſijroop, die eenvoudig zich zelve bereidt, als men eenige dun geſneeden ſchijfjes van een Rammenas in een theeſchoteltje legt, en met ſuiker beſtrooit. —— En ik voor mij zoude deze Geneeswijze ook liever verkiezen te volgen, dan voortaan gebruik te maken van voornoemde Spiesglaszwavel, dien ik zelve, in den Jaare 1773. door den Kinkhoest des tijds te dezer plaatſe geweldig heerſchende, aangetast, op raad van mijnen Vriend J. Baster doch te vergeefsch gebruikte, en ook bij anderen beproefde met bijna even weinig voordeel, niettegenſtaande ik op deszelfs goede bereiding volkomen konde ſtaat maken; bevindende mij oneindig beter, zedert voornoemden tijd, bij

Den *Kermes Minerale* of het zo gezegd Car-

thuizer-poeder. Dit nu' wordt van den bevorens reeds vermelden Heere WALCKIERS voor één der merkwaardigfte voordbrengzels van het Spiesglas gehouden. Dan, dewijl men, gelijks ik reeds bij de opgave van den Spiesglas-zwavel aantoonde, er verfchillende bereidingen van heeft, moeten deszelfs geneeskragten ook noodwendig verfchillen. Dus zegt gemelde Schrijver: „ dat het behoorlijk bereid gelijk de andere Braakmiddelen uit het *Antimonium*, het vermogen bezitte, om braking en ftoelgang te verwekken, en tevens de verdunnende en ontbindende kragt van het *Hepar Sulphuris*, waarom het in verfcheiden Ziekten, aan meer dan één oogmerk voldoet." Voorts, „ dat het onzeker zij, hoe veel *Kermes Miner.* men noodig hebbe om braking te verwekken, en dus veiliger zij ten dien einde de *Tartarus Emeticus* te gebruiken, doch dat het in kleine giften toegediend, meer werke als een *Alterans*, dat de verdikte vogten ontbindt, de affcheidingen bevordert, en het bloed dus van verfcheiden fcherpte zuivert." enz. Eindelijk: „ dat dit, en de *Tartarus Emeticus* meerder lof verdienen dan het *Sulphur Auratum Antimonii.*" —— Even zo zeggen de Heeren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN (90):

„ dat

(90) Op de te voren aangehaalde plaats, bladz. 653.

„ dat het vermogen der *Kermes* in Borstkwaalen, het welk nogthans door veelen als eigenaartig befchouwd wordt, ook aan kleine giften van den *Tartarus Emeticus* en andere Braakverwekkende Spiesglas-bereidingen toekomen, als welken de opgeftopte fluimloozing even zo zeker en gemaklijk bevorderen." —— „ En," zeggen zij verder, „ *Frére* SIMON, „ de Apotheker der Karthuizers zou zijnen „ ftervenden Broeder niet min gelukkig (hoe- „ wel voor 't Broederfchap min voordeelig) „ uit de kaaken des doods gered hebben, in- „ dien Hij hem in plaats van *Kermes*, den „ Braak-wijnfteen gegeven had." enz.

Dat nogthans de *Kermes* in den Kinkhoest, wanneer denzelve van ½ tot 1 of 2 greinen, na mate der jaren en omftandigheden, wierd voorgefchreven, dikwils van eene zeer goede uitwerking geweest zij, fteunt alzints op de bekende ondervinding van veele voornaame Geneeskundigen, wier getuigenisfen ik echter om niet te wijdlopig te worden, met ftilzwijgen voorbij ga. Ik zal dus alleenlijk eenige wijzen van voorfchrijving daar van, en vermenging met andere middelen hier ter plaatfe mededeelen, die ik het meest heb aangeprezen gevonden, of zelf gebruikt heb, op dat mijnen geëerden Lezer daar uit zodanige zou-

 de

de kunnen kiezen, die Hem na de bijzondere omstandigheden zijner Lijderen, het geschiktste mogten voorkomen. Dus wordt het volgende, als zeer geschikt voor een Kind geoordeeld om de fluimloozing te gelijk te bevorderen, op deze wijze voorgeschreven:

℞. *Pulv. Ocul. Cancror.* scr. j.
Kermes Mineralis, gr. j.
M. F. Pulveres N°. IV.

Om 2 malen 's daags één te doen gebruiken, met eenen aangenamen sijroop of drank na verkiezing;

Zijnde dit volgende dat buiten de fluimloozing, te gelijk de uitwaasseming bevordert, voor een volwassene Lijder geschikt.

℞. *Ocul. Cancror.* dr. ß.
Antim. Diaphor. non ablut. dr j.
Kermes Mineralis, gr. vj.
M. F. Pulveres N°. VI.

Om ook 2 malen 's daags één van te neemen met een lepel vol sijroop van Hijsop.

Een

Een ander:

℞. *Kermes Mineralis*, dr. ß.
Farinæ Liquirit opt. rec. dr. iij.
Exacte M. F. Pulveres N°. X.
Om alle 4 uuren één van te gebruiken.

Een ander mengzel mede voor eenen volwasfen Lijder, wanneer deszelfs borst-ontlasting door de groote taaiheid der fluimen belet is, dat de flijmen verdunt en gemakkelijker doet ontlasten, enz.

℞. *Aq. ftill. Hyfopi*, unc. x.
Antim. Diaphor. non ablut. dr, ß.
Kermes Mineralis, gr. iij.
Syr. Diacodii, unc. j. M. D. U.
Om alle uuren éëne, of zo noodig, twee lepels vol van te geven,

Of bij wijze van het volgende aftrekzel tot het zelfde einde ingerigt:

℞. *Kermes Mineralis*, gr x.
Capful. Sem. Dictamni albi (vel anifi ftellati) dr. iij.
Aquæ fervent. Libr. j.
Stent in digeftione calida per horam:

Colaturæ adde Syrup. de Hyſopo, unc. j. M.

Om insgelijks lepelsgewijze te gebruiken.

Eindelijk kan men er ook op deze wijze, al mede volgens het voorſchrift van den Heer HARTMAN, Koekjes of Tabletjes van doen maken:

℞. *Kermes Mineralis*, dr. ß.
Antim. Diaph. non ablut. dr. j.
Spec. Diatragac. ſine ſeminibus, unc. j.
Sacchari albiſſ. unc. ij.
Exacte permixta redigantur cum mucilagine Gummi Arabici in aqua Hyſopi ſoluti in Trochiſcos, dr. j. *ſinguli.*

Waar van men, na vereisch van omſtandigheden, alle 2 of 3 uuren één kan geven, het zij alléén, of in water van Hijſop geſmolten, met of zonder eene ſijroop, als van Althæa, *Papaveris albi* of *Diacodii*, zo als men zal noodig vinden (91).

De voorheen vermelde Baron VAN STÖRCK, ſchreef dit middel op deze wijze voor:

℞.

(91) Men begrijpe intusſchen dat de boven bepaalde giften na gelang der jaren en bijzondere vereischtens der Kinderen kunnen worden verminderd.

℞. *Kermes Mineralis*, gr. vj,
Sacchari albi, dr. iij.
M. F. Pulvis tenuissimus.

Om alle 2 uuren, zo veel als op de punt van een mes kan leggen er van te geven. Of wel:

℞. *Kermes Mineralis*, gr. iij,
Sacchari albi, dr. j.
M. F. Pulvis tenuissimus; dividatur in sex æquales doses.

Om alle 3 of 4 uuren één poedertje van te laten inneemen.

Deze nu, verzekert welgemelde Schrijver, doen in den gevaarlijkſten toeſtand, en de langduurige aanvallen van dezen Hoest, gewoonlijk de beste uitwerking; waar door de Kinderen veeltijds aan het braaken komen, en eene menigte ſlijm met groote verligting overgeven. Ook wordt hier door dikwils een ſlijmigen, ſterken en veel verbetering aanbrengende ſtoelgang verwekt, waar door de Hoest trapsgewijze vermindert. „ Maar volgt er," zegt Hij verder, „ dusdanige verligtende ontlasting „ niet, dan moet men eenen dag verpozen, en in derzelver plaats op dien dag, alle 2 uuren 1 of 2 lepels vol van het volgende geven:

 ℞,

℞. *Arcani duplicati*, gr. xl.
Syrupi Mannati, unc. jß.
Aq. Flor. Tiliæ, unc. iij. M.

Op evengemelde wijze van den Heere STÖRCK gebruikte ook de Heer BAGGERS dit middel. — Zie hier het Berigt, dat Hij des aangaande mededeelt (92). „ De Kinkhoest (dus schreef „ Hij den 11 Septemper 1781.) is hier te „ Steenbergen thans vrij algemeen onder de „ Kinderen, zo wel in de stad als op het Land, „ en veelen overlijden er aan. In mijne „ Practijk gebruikte ik de *Kermes Minerale* „ met witte suiker, benevens de *Spec. Pector.* „ Sommige Particulieren bedienden zich van „ sijroop, gemaakt van het sap van Citroen, „ en de zogenaamde *Boerhavensche* suiker, „ doch met weinig voordeel. Drie mijner „ Kinderen waar van de oudste 5 jaren was, „ wierden mede door den Kinkhoest aange- „ tast. Ik diende hun toe de *Manna* in *Aq.* „ *Flor. Papav. Rhoead.* gesmolten. Hier na „ gaf ik hun om de twee uaren een lepel vol „ van het volgende:

℞.

(92) Te vinden in de *Genees- Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken*, V. Deel, 4de Stuk, of No. 21. bladz. 91. van de nieuwe uitvindingen.

℞. *Aq. Flor. Sambuci*, unc. viij.
Sal. Nitri, dr. j.
Kermes Mineralis, gr. vj.
Syr. Papav. albi.
—— *Rhoead.* āā. unc. j.
Oxymel Simpl. unc. ij. M.

„ Alle 5 dagen gaf ik eene dosis *Manna* en
„ liet het mengzel voort gebruiken. Hier
„ door zag ik mijne Kinderen, in minder dan
„ 4 weken van die lastige Ziekte hersteld."

Gelijktijdig heerschte ook deze Ziekte, genoegzaam aan alle plaatsen des Eilands Tholen, vrij sterk en was voor veelen dodelijk, offschoon dezelve op de eene plaats sterker dan op de andere woedde, en inzonderheid te St. Anna-land, Nieuw- en Oud-Vossemeer. In welke laatsgemelde plaats een Kind van 3 jaaren dat te gelijk de Engelsche Ziekte had, in de maand Augustus omkwam, Blijkens uit het Berigt van wijlen den Heere VAN CASTEEL (93), die deze Ziekte te regt als een zeer moeilijk kwaad beschrijft, waar voor men den Kinderen, niet zelden te vergeesch, onder-

(93) Medegedeeld aan de *Natuur- en Geneesk. Correspondentie Societeit* in 's Hage, Zie het III. Deel, 1ste Stuk van derzelver *Verhandelingen*, bladz. 65. en volg.

derſcheiden middelen toedient, ja menigmaal, hoe heilzaam anders, vrugteloos, om dat ze, het zij wegens den ſmaak, of form, als anders, die weigeren te gebruiken. Hij wierd daarom te rade bij dit Berigt het door zijne ervaring beproefd middel tegens dezen hoest mede te deelen, beſtaande uit het volgende:

℞. *Spir. mindereri extemporanei* (94) unc. iij.
Syr. rad. Vapor. unc. j. M.

Om er, even warm gemaakt, zo veel en zo dikwils van te gebruiken, als maar mogelijk

(94) Dus genoemd na des Schrijvers wijze van bereiding. „ Ik maak die, zegt Hij, met *Spiritus ſal. Ammon.* „ *cum calce viva*, die zeer volatil moet zijn, en zeer goe- „ de *Acetum vini:* de vermenging van deze beide vogten „ geſchiedt zo lang, tot dat de *Efferveſcentie* ophoudt, en „ de *Spiritus* eene blaauwe en ſligte kleur bekomt, en „ eenen zoeten ſmaak verkrijgt, zo dat men noch zout noch „ zuur proeft. —— De hoeveelheid van het een en ander „ komt in 't gemeen uit op 1 deel *Spir. ſal. Ammon.* en „ 6 deelen *Acetum:* dan na mate de *Spiritus* ſterk of ſlap „ is moet men van het een en ander wel iets meer of minder hebben; de ſmaak is de beste proef op dezelve. De- „ ze bereiding geſchiedt dus ſpoedig en gemakkelijk; in „ den Zomer moet men er geen te groote hoeveelheid te „ gelijk van maaken, vermits die even als het *Acetum* op „ zich zelve, aan Kaanen onderworpen is."

lijk is, dit ontbindt, zegt Hij, en lost zeer wel de ſcherpe en taaije ſlijmen." Zomtijds voegde Hij er wel ééne halve once ſijroop meerder bij, of nam ook wel gelijke deelen van elks. —— Een enkelde reis, de Hoest allerhevigst zijnde en lang duurende, met ſterk kinken, deed Hij er wel eens 2, 3, 4, of meer droppelen *L. L. Sydenh.* bij, na de bijzondere omſtandigheden en jaaren, waar mede Hij zeer gelukkig ſlaagde. —— „ Het volgende „ Poeder," dus berigt Hij verder, „dat men „ te Middelburg mede daar voor gebruikt, „ heb ik ook alhier met veel vrugt toegediend:

℞. *Kermes Mineralis*, gr. x.
Ocul. Cancror. ſcr. j.
Sacchari albi. dr. ij.
M. F. Pulveres N°. XXIV.

„ Om er 1, 2, of 3 Poedertjes 's daags, „ na bevind en na de jaaren der Kinderen van „ te laten gebruiken." —— „ Deze beide middelen," zegt Hij eindelijk, „ verdienen „ hunnen lof, zo in de mogelijkheid van ze „ te kunnen gebruiken, als inzonderheid in „ de goede uitwerking; mits men die bij aanhoudenheid gebruikt. Dan, het eerſte ver- „ dient volgens ervaring den voorrang." enz.

Zo

Zo als ik reeds te voren met een enkel woord gewaagde, prijst de Hoogleeraar SANDIFORT, na het toedienen van een Braakmiddel het gebruik der *Kermes Minerale*, als altijd nuttig, aan, en wel om eenige weinige greinen daar van te voegen bij een zagt buikzuiverend middel, b. v. uit Rhabarber. —— Ik zelf heb ook de nuttigheid hier van nu en dan ondervonden, bedienende ik mij gewoonlijk bij Kinderen van meerder jaaren, ten minsten bij dezulken, die oud of gewillig genoeg waren pilletjes te gebruiken, en wel van de volgende:

℞. *Extract Rhei.*
—— *Catholici āā.* gr. xv.
Kermes Mineralis, gr. ij.
M. F. Pill. N. XVI.

Latende hier van 2 of 3 na gelang der jaaren en kragten, op die dagen, dat geen Braakmiddel gebruikt wierd, en de traagheid van den stoelgang, als anderzints eene buikzuivering vereischten, des avonds te slaapen gaande inneemen, en den volgenden morgen even zo veele, zo de eerste gifte geene voldoende ontlasting verwekte, herhalende derzelver gebruik om de 3, 4 of meer dagen, na dat zaken en omstandigheden zulks mogten vereischen.

Dan

Dan eer ik verder ga, zij het mij vergund de volgende waarneeming van eenen kundigen Arts (95) wegens het nut der *Ipecacuanha* in eenen aanhoudenden hoest, hier in te lasſchen, als der mededeeling overwaardig, en alzints betrekkelijk tot het boven verhandelde. — Hij dan berigt, zich meer dan eens in een *Catarrhus Pulmonum* met voordeel van de bereidingen van het Spiesglas bediend te hebben, dan dat het Hem gebleken zij, dat over het geheel genoomen de Braak-wortel den voorkeur boven gene verdiende; en wel om dat dezelve bij veele Lijders minder brakingen verwekte, mits versch zijnde en in kleine giften gegeven. — En zulks bevestigt Hij nader door het geval van een Jongeling van omtrent 14 jaren, die na eene belette uitwaasſeming door eene benaauwdheid op de borst en hoest wierd aangetast, zijnde dit het onderwerp zijner medegedeelde waarneeming. — Na eene ruime aderlating, verſcheiden middelen te vergeefsch beproefd zijnde, ontdekte deze Schrijver, toen eerst bij den Lijder geroepen, dat eene ſcherpe *Pituita* de oorzaak van zijnen Hoest ware. Om welke ſtoffe te verdunnen Hij

(95) Zie de *Nieuwe Algemeene Vaderl. Letteroeff.* II. Deel, No. 8. bladz. 334. van het *Mengelwerk*.

Hij terſtond zijne toevlugt nam tot de *Kermes Minerale*, die echter, zo wel als de overige bereidingen uit het *Antimonium*, zelfs bij de geringſte giften, brakingen verwekte, waarom de Lijder ook dezelve weigerde voort te gebruiken. Eene Spaanſche Vlieg-pleister, tusſchen de ſchouder-bladen gelegd, bragt mede ſlegts voor eenen korten tijd, eenige verligting aan, waarom Hij beſloot de *Ipecacuanha* in zeer kleine giften voor te ſchrijven, met dat gelukkig gevolg, dat, na omtrent 3 weken daar mede te hebben aangehouden, den Hoest en benaauwdheid op de borst in zo verre verminderden, dat de Lijder door het gebruik der Koe-melk volkomen herſtelde.

Voorts wordt ook de *Calx Antimonii illota* van den Heere WILLIAMS in den Kinkhoest zeer geroemd. Hij voegde eene ontbinding van de Arabiſche Gom daar bij, als best geſchikt om de prikkeling, die dezelve anders zoude verwekken, weg te neemen. Zijnde ook de Koortsbast, met het opgemelde middel gepaard, zo als Hij wijders verzekert, in veele gevallen van groot nut geweest (90).

Dat

(96) Zo als omſtandig te zien is uit deszelfs *Some Hiſtories of wounds of the Head* &c. *With Obſervations. To Which are added of Ew remarks on the Convulſive Cough,* of

Dat wijders de voornoemde *Calx Antimonii*, of het anders gezegd *Antimonium diaphoreticum*, in deze Ziekte van veel nut kunne zijn, behoeve ik niet te betoogen, zijnde deszelfs Geneeskragten, grootendeels uit zijne benaming op

of the Year 1764. *in Cornwall* (kortelijk medegedeeld in de *Natuur- en Geneesk. Biblioth.* van den Heere SANDIFORT, V. Deel, bladz. 396.) Alwaar de Schrijver in het 2de gedeelte zijnes evengenoemde Werks, bladz. 49. den Kinkhoest beschrijft, die in den jare 1764. in *Cornwall* regeerde, en onder anderen een geval mededeelt van eene Juffrouw, die veel jaaren sterk gehoest had, en eindelijk scheen de Teering te zullen krijgen; van welke Hij, door eenen geweldigen Hoest, twee steentjes zag loozen, zijnde van denzelfden aart, als die in de blaas geboren worden, en wel één ter grootte van een Koorntje, waar door zij van alle kwaalen bevrijd bleef. —— Wijders deelt gezegde Schrijver op bladz. 53. mede, dat Hij bij de genen, die den Kinkhoest hadden, in derzelver keel dezelfde vlakjes gezien hebbe, als men bij dezulken, die eenen geringen graad van verzworen Keel-ziekte hebben, waarneemt, schoon de slikking niet moeilijk ware. Zijnde voorts van gedagten, dat dezen Hoest altijd verzeld ga met eene zwelling, ontsteeking, en niet zelden met eene verzweering in en bij de spleet van het strotten-hoofd. —— Dit medegedeelde nu heeft alzints betrekking tot de toevallen, die bij deze Ziekte plaats hebben, en door mij in het 2de gedeelte van de tweede Afdeeling dezer Verhandeling en volg. zijn opgegeven, waar bij het zelve gevoeglijk zoude kunnen geplaatst worden.

op te maken en genoegzaam bekend, die nogthans na mate zijner vermenging met andere Geneesmiddelen, geschikt na de bijzondere aanwijzingen, veranderd, vermeerderd of verminderd worden, zo dat dit middel gevolglijk ook van eene verschillende uitwerking zijn kan. — Een enkel voorbeeld ter opheldering zij hier voldoende!

Het *Pulvis Cornachinus*, dus genoemd na deszelfs Uitvinder CORNACHINUS, eertijds Hoogleeraar te Pisa, anders gezegd het *Pulvis de Tribus*, van het drietal gelijke deelen, waar uit het is te zamen gesteld, t. w. van het *Antimonium diaphoreticum*, *Scammonium* en de *Crystalli Tartari*; of onder de benaming van het *Graaf Warwich's Poeder* (*Pulvis Comitis Warwicensis*) voorkomende, is, van 20 tot 60 greinen voorgeschreven, een nuttig en veilig buikzuiverend middel; waar in dus de gezegde Spiesglas-bereiding eene gantsch andere kragt uitoefent, zeer verschillende van die, welke dezelve verkrijgt in het voorschrift van den Heere F. HOFFMANN, die in den Kinkhoest aanprijst, en veeltijds 2 of 3 malen 's daags het volgende Poeder liet gebruiken, bestaande uit het *Antimonium Diaphoreticum*, *Oculi Cancri*, *Pulvis Marchionis* en *Nitrum*, met eenige weinige droppelen van zijn *Liquor Ano-*

dy-

Ɖynus, waar door Hij zegt zeer veelen herſteld te hebben. —— Dan de raadgeving van den Heere LIEUTAUD verdient hier bij onze opmerking: willende Hij, datmen zich vooral wagte van door het ontijdig gebruik van ſterke zweetdrijvende en te veel openende middelen deze kwaal te verërgeren, dat Hij ook op het toedienen van gezegden *Antim. Diaphor.* wil hebben toegepast.

Eindelijk verdient het *Vitrum Antimonii* ook onzen aandagt, het welk zijne braking-verwekkende kragt zo zichtbaar mededeelt aan de volgende ſijroop (*Syrupus Emeticus. Diſpenſat. Pharm. Vienn.*), in deze Ziekte zeer geroemd; als zijnde een uitmuntend Braakmiddel, om de ſcherpe nadeelige ſtoffen uit de eerſte wegen te doen ontlasten, en uit dien hoofde, mids eene kleine gifte toegediend, met vrugt kunnende gebruikt worden. Zie hier deszelfs bereiding.

℞. *Vitri Antimonii ſubtiliſſime pulveriſati*; unc. j.
Infundatur per 24 *horas in Balneo Mariæ in aceti vini*, unc. xx.
Poſtea addantur
Cinnamomi Acuti
Radicis Zedoariæ

Semin. Angelicæ āā. dr. ij.
Croci Auſtriaci, dr. β.
Stent adhuc per 4 *horas infuſa, dein per duplicem Chartam emporeticam filtrentur & cum*
Sacchari clarificati, unc. xx.
F. Syrupus, qui ſervetur uſui.

Dit medegedeelde nu zij nopens de bereidingen uit het Spiesglas, die in deze Ziekte kunnen te ſtade komen, genoeg gezegd! — Ik ga dus over tot de opgave van nog eenige andere ontlastingmakende, en wel bijzonder van de buikzuiverende middelen, die al mede, niet minder dan de vorigen, ter genezing van dezelve vereischt worden, en zulks behoeft geen omſtandig betoog, zijnde het genoegzaām bekend, hoe der Lijderen *ſpijs-kanaal* gewoonlijk vervuild, met *overtollige ſlijmen* en bedorven ſtoffen bezet, derzelver ſtoelgang veeltijds traag of opgeſtopt zij, en dus gevolglijk zulke middelen de geſchiktſten zullen zijn, die een ſlijm-oplosſend vermogen bezitten, die meer door ontſpanning dan door prikkeling de ontlasting bevorderen. Waar toe men inzonderheid de Rhabarber en de meesten van deszelfs bereidingen aanprijst, de Senebladen, onzijdige of middelzouten, het Glaubers Wonder-zout, Ammoniac-zout, de

Man-

Manna, de Tamarinden en een groot getal andere zagtwerkende buikzuiverende middelen meer.

Dus prijst de groote Ziektekenner SIJDENHAM, na het doen eener aderlating op den arm, (waar van ſtraks nader) inzonderheid de buikzuiverende middelen aan, en vooral dezulken, die uit een aftrekzel (*Infuſio*) van de *Folia Sennæ, Rheum* met *Manna* en *Syr. Roſar. Solutivus* waren te zamen geſteld, waar mede Hij aanhield tot dat de Lijder herſtelde, ten minsten tot dat de toevallen zeer verminderd waren. Of, den Lijder een weerzin in dezen drank hebbende, in 20 tot 40 greinen *Pilul. Cochiæ major.*, dagelijks te gebruiken; en wel, gelijk Hij wil, des morgens ten 5 uuren na den ſlaap. „ En op deze wijze," zegt Hij (97), „ namentlijk door eene ader„ lating en herhaalde buikzuivering, en wel „ hier door alléén, wordt dezen Hoest over„ wonnen; zijnde anders een allerhardnek„ kigst en bijna onoverkomelijk gebrek."

De zo beroemde FR. HOFFMANN berigt, onder de buikzuiverende middelen niets beter te hebben gevonden dan de Manna, niet tot eenige drachmen, maar tot 2 oncen toe voorgeſchreven, in een aftrekzel of afkookzel, en derzel-

(97) Vide ejus *Opera Univerſa*, pag. m. 312.

zelver gebruik des noodig herhalende. — „Ik
„ ben gewoon," dus schrijft Hij, „ 2 oncen
„ Manna in 8 oncen van het *Aqua Veronicæ*
„ *vel Florum Acaciæ* met eene zagte warmte te
„ laten smelten, daar na er bijvoegende 1
„ drachma van de *Terra foliata Tartari* en
„ eenige droppeltjes *Oleum de Cedro*, *Anisi*,
„ *vel macis*. — Hier mede stemt ook Ga-
„ belchover overéén, die mede de Manna
„ tot eenige oncen aanraadt, om gelukkig te
„ slagen in het genezen van dezen Hoest. –
„ Voórts kan dit Buikzuiverend middel met
„ het aftrekzel van de *Veronica* of melk ook
„ gebruikt worden." — Eindelijk prijst Hij
de *Syrupus Rosarum Solutivus*, de *Cassia recenter extracta*, het *Decoctum laxativum Viennense*, de *Passulæ Rhabarbarinæ*, en de maag deze laxeermiddelen niet willende verdragen, de klijsteeren, als best geschikt om de overtollige weivogten en slijmen afteleiden, en op eene gepaste wijze te ontlasten.

Deze nu of zoortgelijke middelen zijn, gelijk de vaak gemelde Baron van Störck te regt aanmerkt, des te noodzakelijker. „Wijl, schrijft Hij, de Zieken en vooral de Kinderen gewoonlijk veel van den slijm weder inslikken, of óok dat de slijm uit zich zelven in de maag en darmen verzamelt, en daar door den Hoest ver-

verwekt of verërgerd wordt." Ten welken einde dan Hij voor volwasſen Perſoonen de volgende aanprijst, als:

℞. *Cremor Tartari*, gr. xx.
Pulv. Jalappæ, gr. xl.
M. F. Pulvis.
Om in ééns te gebruiken.

Of: ℞. *Sal Polychreſt*, dr. iij.
Aquæ Laxativ. p. p. unc. iij ß. *F. Hauſtus*
Voor éénе gifte.

Of: ℞. *Fol. Sennæ*, unc. ß.
Mannæ elect. unc. j ß.
Crem. Tartari, dr. ij
Infunde in aq. fervent. Libr. ß.
Relinque vaſe clauſo per ½ *horam.*
Dein Colaturam exhibe.
Om in ééns, (doch liever in tweemalen) te geven.

Of: ℞. *Rhei electi.*
Sal Polychreſti $\overline{aa}$ dr. ß ad gr. xl.
M. F. Pulvis.
Om in ééns in te neemen.

Voor Kinderen raadt Hij den Braak-wijnſteen

met suiker, of den Braakwortel voor te schrijven, of wel tot eene buikzuivering dit volgende:

℞. *Sal Polychresti*, gr. xx.
Oxym. Scillit. unc. ß.
Syr. Mannati, unc. ij ß. m.
Om alle uuren één lepel van te geven.

De Heer STRANDBERG weder, schreef in deze Ziekte zijne Laxeermiddelen doorgaans op de volgende, doch wat te omslagtige wijze voor, als;

℞. *Fol. Sennæ s. s.* unc. ß.
Passular. maj. exacin.
minor.
Tartari Tartarisati aa. dr. j.
Semin. Coriandri — anisi aa. scr. ij.
Incis. Contus. Coque in aquæ puræ s. q. ad remanentiam, unc. IX.
In colatura dissolve
Mannæ Calabrinæ, unc. ij ß.
Liquori cum ovorum albumine clarificato adde Aquæ Cinnamomi s. v. dr. ij.
D. U.

Of ook: ℞. *Mannæ Tabulatæ*, unc. j ß.
Pulpæ Cassiæ.
Fol. Sennæ s. s. aa. dr. iij.

Rad.

Rad. Rhei electi rasi dr ij.
Tartari solubilis dr. j.
Superaffunde aquæ fervidæ s. q.
Et extrahe loco tepido per noctem.
Liquori unc. viij, *per linteum fortiter expresso*
Admisce aq. Cinnamomi s. v. dr. ij.
Olei de Cedro Ital. gtt. iv.
D. U.

In het gebruik maken dezer middelen schikte Hij zich gewoonlijk na de omstandigheden van het Kind, bepalende derzelver gifte voor sommigen op eene lepel of een halve once; herhalende zulks altijd om den derden dag, indien de verstopping of veelvuldige afgangen niet vorderden, dat er meermalen van gebruikt, of langer tijd mede gewagt wierd.

Dit medegedeelde nu make men ook toepasselijk op alle andere buikzuiverende middelen, die men mogt verkiezen den Lijderen in deze Ziekte te laten gebruiken; kunnende de tijd en wijze van toediening niet wel bepaald worden. —— Sommigen willen derzelver gebruik alle 3 of 4 dagen herhaald hebben. Anderen, gelijk de Heer VOGEL (98), dienden slegts om de

(98) In Ejus *Academ. Prælect.* antea cit. pag. 413.

de 6 of 8 dagen hunne Lijderen deze middelen toe ; gelijk ook gemelde Schrijver zijne Braakmiddelen , die Hij zoms met vrugt met de eerste paarde, liet gebruiken. Verkiezende van dezen boven anderen de *Manna* en het *Scammonium* , van genen het *Sulphur. Aurat. Antim.*, de *Kermes Minerale*, en het *Oxymel Scilliticum.* —— Wordende weder de Rhabarber met de *Aquila Alba* van den Heere Lieutaud verkozen , rekenende de buikzuiverende middelen, doch telkens herhaald , de grootste verligting aantebrengen in deze Ziekte.

De Heer de Sauvages wil , dat Kinderen , die zuigen en door den Kinkhoest aangetast zijn (na den leefregel van derzelver Minnen bepaald te hebben, en hier na te melden), met enkel melk gevoed , en telkens *met een* weinig *Manna* gezuiverd worden, die men in melk smelt , of ook met een weinig zoete Amandel-olie kan vermengen; dat het Kind ouder of grooter zijnde eene aderlating geschiede, en men het zelve des avonds eenige greinen Theriaak late slikken , warme thee drinken, of het Venus-hair op dezelfde wijze getrokken, moetende telkens de buikzuivering herhaald worden. —— Elders wil gemelde Schrijver , dat een aftrekzel van de Polei of Hijssop tot drank diene; kunnende ook de *Tussi-*

filago, *Althæa*, *Semina Lini* met een weinig *Kina* gekookt, tot het zelfde einde gebruikt worden. — Voorts beveelt Hij de koude en vogtigheid te vermijden, de Natuur te volgen, en een zagt Braakmiddel toe te dienen.

Eindelijk, dat ik hier in voege, verzekert ons de reeds vermelden Heer VAN DEN BOSCH met het volgende middel, na de eerſte aanwijzingen in deze Ziekte volbragt te hebben, bij verſcheiden Kinderen gelukkig geſlaagt te zijn;

℞. *Fol. Sennæ*, dr. ij.
Tuſſilaginis.
Flor. Papav. Rhoead. $\overline{aa}$. pug. j.
M. F. Nodulus.

Om in bier gehangen daar van te laten gebruiken.

Zomwijlen worden ook ſlijmbrekende, verdunnende en zagt uitdrijvende middelen ter genezing dezer Ziekte vereischt, wanneer namentlijk de ademhaling moeilijk is, en aanhoudend geſnork op de borst, en bijzonder geduurende het hoesten zich laat hooren, waar door te gelijk eene taaije ſtoffe opkomt: zijnde dit een teken dat de Long met taaije ſlijmen bezet en vervuld zij. Als wanneer de mid-

middelen door meergemelde Baron VAN STÖRCK aangepreezen, of zoortgelijken met vrugt kunnen worden toegediend. Zie hier eenige zijner Voorschriften:

℞. *Rad. Althææ*, unc. j.
Fol. —— man. ij.
Conscis. coque s. q. aquæ per ½ horam: dein colaturæ Libr. j ß. *adde*
Nitri puri, dr. j.
Oxym. simpl. unc. ij. M.

Om hier van alle 2 uuren één theekopje vol, laauw te gebruiken.

Of: ℞. *Nitri puri.*
Stib. Diaphor. non ablut. aa. dr. j.
Oxym. simpl.
Syr. flor. Rhocad. aa. unc. j ß. M.

Alle 2 uuren, 1 of 2 lepeltjes met een kopje van de volgende Kruider-thee.

℞. *Flor. Sambuci.*
Fol. Malvæ aa. man. j ß.
Conscissa M. D. U.

Of: ℞. *Nitri puri*, dr. j.
Stib. diaph. non ablut. dr. j ß.
Oxymel Scillit. unc. ij.

Syr.

Syr. Flor. Rhoead. unc. j.
Aq. Fœniculi, unc. viij. M.

Om alle 2 uuren 1 of 2 lepels van in te neemen.

Zoms ook gebruikte Hij, tot dit zelfde einde de *Kermes Minerale* met ſuiker vermengd. — Dan weder voegde Hij Braakverwekkende middelen bij deze vorigen, of ſchreef de volgende voor:

℞. *Fol. Althææ.*
Flor. Rhoead. $\overline{aa}$. m. j.
Glyzyrrhizæ, unc. j.
Aniſi Stellati.
Rad. Ipecacuanhæ $\overline{aa}$. dr. ij.
Polygalæ, unc. ß.
Minutim conſciſſa mixta exhibe.
Om als thee te laten gebruiken.

Of: ℞. *Aq. Meliſſæ*, unc. vj.
Syr. e ſucco citri, unc. j.
—— *Emetici*. dr. ij.
Alle 2 uuren 2 lepels vol.

Men begrijpe intusſchen, dat deze opgemelde giften voor volwasſene Lijders zijn ingerigt, en men dus deze middelen voor Kinderen wil-

willende gebruiken, derzelver giften ook naar gelang hunner jaaren en omſtandigheden, diene te verminderen.

Dan in die gevallen, waar in dusdanige middelen te ſtade kwamen, heb ik mij altijd best bevonden bij het volgende, of zoortgelijk voorſchrift:

℞. *Aq. Hyſſopi*, unc. j. vel ij.
Eſſ. Aſthmat. dr. iij. vel unc. β.
Træ Rhei, unc. β. ad dr. vj.
Oxym. Scillit.
Syr. rad. v. aper. aa. dr. vj. ad unc. j.
F. Mixtura.

Om hier van alle 2 uuren één, of in eene vermeerderde gifte, de jaren en *omſtandigheden* zulks vereiſchende, twee *vingerhoeden* vol met eenig ander vogt in te geven, en hier mede ſlaagde ik altoos onvergelijkelijk wel. Latende intusſchen, zulks nodig zijnde, om de 3, 4, of meer dagen, het één of ander ontlast-middel inneemen. Meestentijds gebruikte ik daar toe eene kleine gifte van den Braakwortel bevorens gemeld: Dan weder, de Lijders hardlijvig zijnde, dat niet zelden, gelijk ik meermalen gezegd hebbe, bij deze Ziekte plaats heeft, eene zagte buikzuive-

vering, bestaande uit een aftrekzel van Rhabarber, of wel deszelfs sijroop (*Syrupus Cichorei cum Rheo*) zijnde een volle paplepel van gemelde sijroop, 2 of 3 malen 's daags gegeven, voor een klein Kind voldoende; moetende deze giften voor die ouder zijn na evenredigheid vermeerderd, en zo lang berhaald worden, tot derzelver uitwerking voldoende zij. —— Zoms bediende ik mij van de *Magnesia*, doch meest van de *Manna* en het *Sal Polychrest*, in gerste water of wei van melk ontbonden, met geen minder vrugt; of ook wel bij Kinderen, die sterker middelen behoefden en oud genoeg waren, van het volgende:

℞. *Aq. Rosar.* unc. ß.
Pulv. Cornachin. dr. β. ad j.
Syr. Rosar. solut. cum Senna, dr. iij.
M. F. Haustus.

Om, wel omgeschud zijnde, in ééns, of, dat ik meer liet doen, in twee reizen te geven, zo dat de eerste gifte, na verloop van 3 of 4 uuren geene werking doende, de tweede daar op zoude kunnen gegeven worden. Dan men late er niet te spoedig, niet te warm, nog te veel op drinken, wijl mij de ondervinding geleerd heeft, dat hier van deszelfs

zels wel of kwalijk werken, grootendeels afhangt.

Ik zoude een onnoodig en nutloos werk verrigten, indien ik het getal der reeds opgetelde ontlastmiddelen nog wilde vermeerderen. Men kieze dan deze of anderen, die na de bijzondere omſtandigheden en jaaren des *Lijders*, als ook na de onderſcheiden trappen en tijdperken dezer Ziekte de best geſchiktſten zullen voorkomen. De medegedeelde dienen ſlegts voor eene proeve! Men houde ze voor voldoende!

Inmiddels kunnen zoms buiten de reeds opgenoemde ook niet minder in deze Ziekte dusdanige ontſpannende middelen te ſtade komen, die het vermogen bezitten om te gelijk de uitwaasſeming en ſluimloozing te bevorderen. Dit nu zullen best de Campher, de *Salpeter*, de geest van *Minderer*, de enkele, en de Zee-ajuins-honing-azijn, de getartariſeerde Wijnſteen, de Conſerf van Vlier, de Vlier- en Camillen-bloemen met water afgetrokken, enz. Voetbaaden en Klyſteeren, doch inzonderheid het Heulſap (waar over ik ſtraks nog iets nader zal hebben te zeggen), en niets beter, dan zeer geringe giften van de reeds te voren aangeprezen Braakmiddelen, doen. —— Dezen toch, ik herhaal zulks, voldoen genoegzaam

zaam aan alle de aanwijzingen. Dezen toch behalven dat zij de nog overgebleven kwaade ſtoffen uit de maag en eerſte wegen ontlasten, bevorderen, gelijk bekend is, door hunne ontſpannende kragt alle de vereischte ontlastingen, en vooral het zweet en de fluimloozing, bezittende nog daar en boven eene als pijnſtillende verdovende kragt, waar door ze de toevallen dezer Ziekte ook des te draaglijker maken voor den Lijder. —— Inzonderheid verdienen de geleerde ſchriften van BAGLIVIUS, BERGIUS, DAHLBERG, AKENSIDE, BARBEIRAC, GIANELLA, SAXTORPH, MICHEL, en anderen hier over te worden nagezien (99), die ter bereiking van het bovengemelde einde in ſommige ziekten en gebreken den Braakwortel den voorkeur geven boven den Braakverwekkenden Wijnſteen, wiens uitgebreide nuttigheid in deze Ziekte ik bevorens ook omſtandig betoogde.

De Kinkhoest geheel droog, ſchelklinkend en pijnlijk zijnde, en zich geene verſlijming nog volbloedigheid voordoende, raadt den meer ver-

(99) Ook mag ik ter lezing aanprijzen de alzints keurige Verhandeling over deze ſtoffe in het I. Deel, 4de Stuk van het *Genees- Heel- Artzenij- en Vroedk. Magazijn*, geplaatst.

vermelden Heer Störck voornamentlijk alle verzagtende, lijmige, olieagtige, bevogtigende en zagtstillende geneesmiddelen aan, en wel bijzonder:

℞. *Rad. Althææ*, unc. j.
Herb. ——— man, j.
Conscis. Coque s. q. aquæ ½ *horæ, dein adde*
Flor. Althææ, man. j.
Glyzirriz. rasæ, unc. j.
Relinque adhuc in fervida infusione per ½ *hora*
Colat. Libr. ij. *exhibe.*

Om alle uuren één kop vol laauw te neemen.

Of: ℞. *Amygd. dulc.* unc. jß.
Cum aquæ q. s. F. Emulsio & Colat. Libr. j.
Adde Syr. Papav. albi, unc. *j. M.*
Om als het vorige te gebruiken.

Of: ℞. *Olei Amygd. Dulc. recent. press.* unc. ß.
Vitelli ovi N. 1.
In mortario marmoreo bene subactis adde
Syr. diacodii, unc. jß. M. F. Linctus.
Om telkens een weinig van te nemen.

Als mede: ℞. *Rad. Althææ*, unc. iij.
Fol. ——— man. ij.

Gly-

Glyzirrh. unc. j.
Conscisf. *mixta exhibe,*
Om als thee te gebruiken.

Of ook: ℞ *Rad. Saleb.* dr. ij.
Conscisf. coque s. q. aquæ per ½ horæ,
Dein Colaturæ Libr. j ß. *adde*
Syr. Diacodii, unc. j ß.
Om alle 2 of 3 uuren een kopje van te laten drinken.

Willende Hij wijders, het lichaam niet genoeg geöpend zijnde, de stoelgang door verzagtende klijsteeren bevorderd hebben.

De Heer F. Hoffmann wil de stoffe, bij dezen Hoest zeer dun, ziltig en scherp zijnde, verzagt, en derzelver scherpte gematigd hebben, het welk, volgens zijnen raad, buiten de afkookzels uit den Hartshoorn en Paerel-gerst, de Scorzoneer-wortelen en Zoethout bereid, best kan geschieden door den Room van Gerst, Haver-gort-water met zoete Amandelen en Corenten; of het afkookzel van Knollen met suiker; Gelei van Herts-hoorn, enz. door vleeschnat met melk, en boven alles door versch geperste olie van zoete Amandelen, of alléén, of met de *Syrupus Capillor. Veneris*, of het *Julapium Rosarum* vereenigd. b. v. op deze wijze voorgeschreven:

 ℞.

℞. *Olei Amygdal. dulc.*
Syr. Capilli Veneris aa. unc. j.
Spermat. Ceti, dr. iij.
Croci, gr. xv. M. D. U.

Eene uitmuntende hulp, dus verzekert Hij verder, brengen ook de waterige aftrekzels als thee uit de *Herbæ Veronicæ*, *Hyssopi*, *Flor. Malvæ*, — *Sambuci*, — *Papaveris Rhoeados*, — *Salviæ*, — *Bellidis*, *Rad. Liquiritiæ*, *Sem. Fœniculi*, *Cort. Ligni Sassafras*, en meer van deze zoorten toebereid, aan.

De Heer Vogel, die, zo als ik reeds te voren medegedeelde, dezen Hoest, als gedeeltelijk van een Zinkingagtigen aart zijnde, gedeeltelijk uit eene bedorven spijsverteering ontstaande, en gedeeltelijk ook van eene *scherpe* stoffe afhangende, beschouwt, is dus niet zonder reden van oordeel, dat denzelven na borstmiddelen, zeker niet alleen luistere, maar met ontstekingweerende, buikzuiverende, en blaartrekkende middelen moete worden tegengegaan, welken allen echter, dus zegt Hij, niet dan moeilijk denzelven kunnen overwinnen; willende wijders uit dezen nogthans de borstmiddelen geduurig met pijnstillende, en dezulken, die de uitwaasseming bevorderen, gepaard hebben. In de eerste plaats acht Hij der-

derhalven voordeelig een afkookzel van Tarwe-zemelen, waar van, genoegzaam den ganschen dag door, een kopje met een weinig honig of suiker en melk vermengd, warm gedronken wordt, of in deszelfs plaats het afkookzel van de China-wortel, met een derde of vierde gedeelte melk. Als ook het *Elixir Pectorale* WEDELII (100), waar van Hij 3 deelen vermengde met 1 deel *Spiritus Nitri dulcis*, om alle 2 uuren, van 20 tot 30 droppe-

(100) De bereiding van dit Borst-elixir, dat door WEDELIUS in Aemborstigheden, Hoesten, Heeschheid en andere ongemakken van de borst, ten hoogsten geroemd wordt, vindt men in de Weener Apotheek dus beschreven:

℞. *Herbæ Rorellæ*, unc. j ß.
Rad. Helenii.
Ireos Florentinæ.
Ligni Santali rubri $\overline{aa}$. unc. j.
Benzoïn, dr. vj.
Myrrhæ rubræ.
Rad. Liquiritiæ.
Sem. Anisi $\overline{aa}$. unc. ß.
Croci Austriaci, dr. iij.
Gummi Ammoniaci, dr. ij.

Incisis & Contusis Speciebus superaffundatur Spiritus Vini Rectificati sufficiens quantitas, ad quatuor digitorum eminentiam, & facta digestione extrahatur Elixirium, quod filtretur.

pesen en meer van te laten gebruiken (101), of wel een drank, bestaande uit *aquæ Hyssopi*, unc. vj. *Elix. Pector. Wedelii*, —— *Liquoris Cornu Cervi Succinati* aa. dr. ij, *Syr. Althææ Fernelii*, unc. j. Om lepelsgewijze alle 2 uuren te geven; waarbij men ook eenige greinen *Musous* voegen kan. —— Voorts een af-

(101) Dit zelfde wordt van gemelden Heere VOGEL (in deszelfs *Geneesk. Bibliotheek*), als een beproefd middel tegens deze Ziekte opgegeven, zijnde het zelve aan de ondervinding van den geleerden JACOBI Geneesheer te *Weimar* verschuldigd, als hebbende het zelve altijd met zeer veel vrugt in deze hardnekkige Ziekte gebezigd. „ Ik heb het, zegt eerstgemelde aan Kinderen van 2, 3 en meerder jaren gegeven, die geheel door dezen Hoest uitgeteerd waren, en telkens gevaar liepen, (terwijl het bloed hun met geweld uit neus en mond vloeide, van er in te stikken." —— Men neeme het zeer bekende Borst-elixir van WEDEL, doe er de *Spir. Nitri dulcis*, en eenige droppels van het *L. L. Sydenhami* bij, en geve den Kinderen er 4 malen 's daags van in, na dat de stoffen door buikzuivering een weinig zijn uitgedreeven. —— Men zal, dus vervolgt gemelde Schrijver, onder het aanhoudend gebruik van dit middel den Kinkhoest van tijd tot tijd zien verminderen, en eindelijk geheel ophouden. Maar men moet er volstrekt den *Spiritus Nitri dulcis* bij doen; want het *Laudanum* met het *Elixir* op zich zelven hebben deze uitwerking niet, zo als mij de ondervinding geleerd heeft." Zie *Geneeskundige Courant*, No. 43. bladz. 347. en volg. waar in men dit berigt omstandiger kan geplaatst vinden.

afkooktzel van de Althææ-wortels, b. v. 2 oncen derzelven en 1 en een half pond zuiver (fontein) water bereid, waar bij, een derde gedeelte er van verkookt zijnde, 1 once of meer Penijn-ſuiker (*Penidium*) of *Syrupus Diacodii* kan gevoegd worden, om alle uuren één, of ten minsten een half kopje koud van te drinken, en vooral wanneer de Lijder eene prikkeling of poging gevoelt om op nieuw te hoesten, waar door dezelve best verzagt of geſtild wordt.

Dat krampſtillende middelen mede veilig in den Kinkhoest zijn, verzekert de Heer LIEUTAUD. „ Inzonderheid, zegt Hij, het *Pulvis de Gutteta*, *de Poeonia*, *Viſcus Quercinus*, *Succinum*, *Crocus*, *Caſtoreum*;" enz. Willende ook dat de ſlaapmiddelen (*Hypnotica*) niet agtergelaten, doch met de grootſte omzichtigheid gebruikt worden.

De Heer STRANDBERG beproefde tot het zelfde einde, t. w. om de krampagtige bewegingen te ſtillen, en te gelijk de vaste deelen te verſterken, de *Valeriana Sylveſtris major*, *Viſcus quercinus*, *Cortes Hippocaſtani* en inzonderheid de *Kina*; welke laatſte (waar over ik ſtraks nader denk te handelen), Hij verre het geſchiktſte middel oordeelde, en het nuttigſte bij ondervinding ontdekte. — Terwijl WIL-

LIS verzekert, dat door een aftrekzel van de *Rad. Poeoniæ mar.*, *Viscus Quercinus* en *Hyssopus* veelen geholpen zijn.

De Heer H. BUYZEN prijst (in zijne *korte geneeswijze der Ziekten*) het volgende als een voortreffelijk krampstillend middel in deze Ziekte aan:

℞. *Semin. Poeoniæ subtiliss. pulver.* unc. j.
Syrupi Ejusdem, *q. s. ut F. Conditum.*

Om er dikwils van te gebruiken, wijl eene te geringe gifte niet voldoende is.

Volgens BAGLIVIUS is een afkookzel van de *Muscus Arboreus*, vooral, zo als Hij zegt: die van den Eikenboom komt (en hier van *Muscus quernus* of *quercinus*, en van den Heere LINNÆUS, in deszelfs *Flora Suecica Sp. 984. Lichen filamentosus pendulus*, *ramis implexis*, *scutellis radiatis*, genoemd) van allen het voortreffelijkste middel; zo als ook J. ALLEN (102) getuigt zelven te hebben ondervonden, verzekerende dat het zelve ook in andere krampagtige Ziekten veel vermoge. —— Dit zelfde middel wordt ook van den Heere F. HOFFMANN om de onmatige en zoms gansch geweldi-

(21) In *synopsi univ. medic. pract.* pag. m. 534.

dige bewegingen, die bij dezen Hoest niet ongewoon zijn, te ſtillen, het zij in Poeder of in een afkookzel, aangeprezen.

Dan de *Muſcus Pyxidatus* of *Pyxioïdes*, (van den Heere LINNÆUS *L. C. Sp.* 972. beſchreven onder de benaming van *Lichen Scyphifer ſimplex integerrimus*, *ſtipite cylindrica*, *tuberculis coccineis*. *In Vaill. Paris* 115. genoemd *Lichen pyxidatus*, *oris coccineis & tumentibus*) wordt van voornoemde ALLEN, op welk eene wijze ook toegediend, voor het beproefdſte middel, dat zelden faalt, in deze Ziekte gehouden. De Heer DE SAUVAGES prijst het zelve in melk opgekookt. En de Heer VAN WOENSEL, (die in de *Hiſtoire de la Societé Royale de Medicine de l'année* 1779. over de manier, om dit *Lichen* of *Muſcus Pyxid.* in den Kinkhoest toe te dienen, handelt,) wil, dat 3 drachmen van het zelve in eene genoegzame hoeveelheid waters tot 10 oncen verkookt worden, en er vervolgens ééne of anderhalve once *Syrup. Myrtin.* werden bijgedaan, om in 24 uuren te gebruiken. — Ook meldt Hij, dat men zelfs ééne once in 12 oncen water met nut gegeven hebbe (103). — Ook wordt dit zelfde middel van voornoem-

(103) Zo als mede te zien is in het I. Deel, 1ſte Stuk der *Geneesk. Bibliotheek*, bladz. 10.

noemde LINNÆUS (104) tot het zelfde einde gepreezen.

Eindelijk ook de *Muscus Islandicus* (bij LINNÆUS *in Flor. Suec.* Sp. 959. *Lichen foliaceus adscendens laciniatus marginibus elevatis ciliatis*,) van sommigen in de Teering zo zeer geroemd, wordt in den Kinkhoest gezegd mede eenen voortreffelijken dienst te doen, wijl zomwijlen uit denzelven een Aemborstigheid of Teeringagtige gesteldheid geboren wordt. Ter welker voorkoming men, volgens den raad van den Heere MICHEL, niet zelden genoodzaakt is eene aderlaating te doen, en zelfs in enkelde gevallen te herhalen, waar bij vervolgens dusdanige borstmiddelen te stade komen, die te gelijk eene versterkende kragt bezitten, als het voornoemde *Lichen Islandicus* en de *Radix Polygala*. „ Een Geneesmiddel," zegt Hij, „ het geen ik op het voorbeeld van STOLL, „ met goed succes in zommige Borstziekten „ bezige." (*)

— De

(104) In deszelfs *Mater. Medic.* pag. 175. en elders.

(*) Dan vooral moet ik hier ter plaatse van de *waarneeming wegens het nuttig gebruik van het Lichen Islandicus in den Kinkhoest* eenige melding maken. Daar de kundige Schrijver derzelve op goede gronden betoogt, zie *algem. Vaderl. Letteroeff.* III. No. 4. *Mengelwerk*, bladz. 124.

Na-

De Heer STRANDBERG telt echter onder de middelen, die Hij in deze Ziekte onnut bevonden heeft, den gezegden *Muscus Islandicus*, als ook den *Muscus Pyxidatus*, — *Arborius quernus*, en de siiroop daar uit bereid, t. w. de zo gezegde *Syrupus contra Tussim Convulsivam:* als ook eene menigte anderen zo enkelvoudigen, als te zaamgestelde geneesmiddelen.

Nadere proefnemingen met dit middel zullen, vertrouw ik, deszelfs deugdzaamheid en nuttigheid in deze Ziekte meer kenbaar maken en waarschijnlijk bevestigen. Dat de beroemdste Geneesheeren het daar in volkomen eens zijn, dat zagte Braakmiddelen uit de *Ipecacuanha* en de bereidingen van het Spiesglas de beste en zekerste Geneesmiddelen in deze Ziekte zijn; dan dat het intusschen niet zelden gebeure, dat, na het gebruik van zagte Braakmiddelen, de Hoest echter blijve aanhouden; waarom men in dat geval op andere middelen, en wel dezulken, die door eene zagte zamentrekking de maag en andere verslapte deelen versterken, en te gelijk de aanwezige scherpte verzagten, diene bedagt te zijn. „ Tot dit oogmerk," zegt Hij verder: „ heb ik „ geen bekwamer middel gevonden, dan een afkookzel „ van het *Lichen Islandicus:* herhaalde waarnemingen heb- „ ben mij geleerd, dat, bij een aanhoudend gebruik van „ dit middel, de hardnekkigste Kinkhoest genezen is, en „ ik zoude aan het gevoel van mijnen pligt te kort doen, „ indien ik niet, door de mededeeling van mijne ondervin- „ ding, de aandagt mijner Konstgenooten tot het heilzaam „ gebruik van dit middel in deze Ziekte bepaalde."

delen, door sommigen in deze Ziekte aangeprezen, die Hij zegt vrugteloos beproefd te hebben. Mijn bestek niet toelatende hier omtrent eenige aanmerkingen te maken en langer bij stil te staan, wil ik liever mijn vorgenomen taak vervolgen:

Dus wordt volgens het getuigenis van sommigen, en wel inzonderheid van eenige *Engelsche* Schrijvers, en onder die de Heer FULLER (105), het gebruik van den *Muscus* tegens deze Ziekten aangeraden. ,, Wie dit middel wil beproeven, zegt de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN, die kan het zo genoemde *Julapium e Moscho*, gelijk het in de Londonsche Apotheek bereid wordt (106), of wel 6 oncen daar van laten halen, en aan een Kind op het goede uur ééne gewoone spijslepel vol, of meerder of minder, na dat de *goeden tusschentijd* langer of korter is, geven." —— Vóorts berigt Hij tot nog geene gelegenheid gehad te hebben, dit middel tegens dezen Hoest

(105) In *Pharmacopœa Extemporanea*. pag. 266.

(106) Waar in het dus beschreeven staat:

℞. *Aquæ Rosarum Damascenarum*, unc. vj.
Moschi, gr. xij.
Sacchari purissimi, dr. j.
Tere Saccharum cum Moscho, & gradatim addi Aquam Rosarum.

Hoest te gebruiken, ſchoon Hij deszelfs goede uitwerking in andere ongemakken, die met dit eenige overeenkomst hadden, hebbe ondervonden, en het dus als bewezen ſtelt, dat het zelve zonder gevaar, en na alle waarſchijnlijkheid met voordeel, zoude kunnen voorgeſchreven worden. Dan de zo geleerde Aantekenaar, de Hoogleeraar SANDIFORT deelt te dezer plaatze mede, dat Hij zich in verſcheiden gevallen van den *Muſcus* op deze wijze bediend hebbe, doch altijd vrugteloos. De Heer HAARTMAN verzekert echter, dat Hij benevens de Braakmiddelen, de Koortsbast met den Muscus hebbe voorgeſchreven, en daar van ſpoediger uitwerkingen gezien hebbe dan van den wilden Rosmarijn, waar van ik in het vervolg nog iets zal hebben mede te deelen, gelijk ook van het gebruik van het *Caſtoreum*, dat ſommigen afzonderlijk voorſchreeven, en anderen, op het voorbeeld van den Heere MORRIS met den Koortsbast paarden, en met een goed gevolg hunnen Lijderen toedienden.

Met geen minder lof gewaagt de Heer MILLAR van de *Aſſa Fœtida*, waar omtrent Hij berigt: dat Hij, vroeg genoeg bij zijne Lijders geroepen zijnde, zelden iets anders hebbe noodig gehad. Hij dan liet anderhalve drachme

daar

daar van in 6 tot 8 oncen Polei-water ontbinden, en deze gifte, of ook, na gelang der omſtandigheden, meer of min op eenen dag gebruiken. „ Dan, wanneer het ongemak reeds zo verre gekomen was, dat eene ſlepende Koorts, Bloedſtorting, of de toevallen der Teering daar bij kwamen, kwam, *zegt Hij*, dit middel niet te pas, moetende, na het verſchil der omſtandigheden, geene andere middelen worden uitgeſlooten." — Ik zelve heb mij ook meer dan eens met voordeel van de *Aſſa Fœtida* in deze Ziekte bediend; bijzonder in die, welke in de eerſte maanden des jaars 1773. hier ter plaatze zo geweldig heerschte (zints welken tijd ik dezelve nooit zo algemeen nog hevig heb zien woeden), bevindende mij best bij het volgende voorſchrift:

℞. *Aq. Pulegii*, unc. vj.
Tinct. Aſſæ Fœtidæ, dr. ij. ad unc. ß.
Syr. Althææ Fern. unc. j. F. Mixtura

Om alle 2 uuren eene halve of geheele lepel, na des Lijders jaren en geſteldheid van in te geeven. Zoms liet ik ook wel, in de plaats van den *Syr. Althææ*, de *Syr. Rad. V. aper.*, of na vereisch van zaken, het *Oxymel Squillitic um*, en weder voor anderen de *Syr. Papav. albi*,

albi, daar bij doen. Jammer is het, dat dit middel om deszelfs gansch onaangenamen reuk door Kinderen niet gaarne gebruikt wordt, en de meesten hunner deszelfs gebruik volstrekt weigeren; waarom ik mij naderhand niet dan allerzeldzaamst, en dan nog meest bij jonge Vrijsters, van een zwak en zeer aandoenlijk zenuwgestel, en geweldig bij dezen Hoest lijdende, er van bediende, in welke gevallen het zoms wonderen uitregtte. De nuttigheid doch van dit zelfde middel in eene krampagtige Aemborstigheid, wier naauwe verwandschap met deze Ziekte genoegzaam bekend is, kan ook ter bevestiging van het voorvermelde dienen. Dus gebruikte de Heer RUSCH (107) in twee dusdanige gevallen van krampagtige Aemborstigheid de *Assa Fœtida* met veel vrugt; zijnde ook derzelver nuttigheid door den Heere BLAUD waargenomen, zo als eerstgemelden in zijnen Brief aan Dr. MILLAR mededeelt, waar in Hij te gelijk verzekert, dat laatsgenoemde eene ontbinding daar van, deels inwendig gegeven, deels bij wijze van klijsteer gebruikt,

(107) Zie deszelfs *Dissertation on Spasmodic Asthma of Children, in a Letter to Dr.* MILLAR, 1770 pag. 25 & 29. als ook SANDIFORTS *Bibliotheek*, X. Deel, 3de Stuk, bladz. 522. en volg.

bruikt, het allerbeste middel bevonden hebbe.

Daar het nu zeker is, dat men zoms eenige middelen moete te baat neemen, om de onmatigen, en niet zelden plaats hebbende, tomelooze bewegingen te ſtillen, uit vreeze voor een grooter gevaar in de nadeelige gevolgen, die den Kinkhoest zomwijlen na zich *ſleept*, zal het nodig zijn, dat ik nog eenigen der meest aangepreezen en best daar toe geſchikte middelen aan de hand geeve.

Ten welken einde dan ook de meergemelde Heer HOFFMANN, buiten de reeds te voren opgenoemden, en wel boven andere middelen de Saffraan aanprijst, en deszelfs aftrekzel, met de Bezoär-poeders vermengd. Ook zegt Hij niet ondienstig te zijn de *Pilulæ de Styrace*, enz. „ Mijn *Liquor Anodynus*," dus meldt Hij verder, moet ook geenzints *verworpen* „ worden; nog het *Laud. Liquid. Sydenh.* met „ de *Spiritus Cornu Cervi* gepaard, welken „ *Spiritus* VAN BOYLE (*de Utilitate Philoſ.* p. „ 348.) uitermaten verheft wordt. —— Dan „ de kwaal, na deze middelen niet luisteren- „ de, moet men tot ſterkere rustverwekkende „ middelen zijne toevlugt nemen, die meer „ vermogende zijn, gelijk de *Pilulæ de Cyno-* „ *gloſſa*, *Starckeianæ*, *Wildeganſii* en de The- „ riaak-bereidingen.

Dat

Dat intusſchen verre de meesten der opgemelde kramp- en pijnſtillende middelen, niet dan zeldzaam in deze Ziekte te ſtade komen, zullen dezulken mij gaarne toeſtemmen, die het vermogen der Braakmiddelen kennen, en de bijzondere uitwerkingen van derzelver geringe giften bij ondervinding weten, waar door toch, gelijk ik te voren omſtandig betoogd heb, de ſtuipagtige bewegingen bij uitnemenheid verminderd en geſtild worden; met welk ter nedergeſtelde de Heer MELLIN en andere geloofwaardige Schrijvers volkomen inſtemmen. — In die gevallen dan, dat opgemelde bewegingen te hevig waren, of wel te lange aanhielden, gaf laatstgemelde eenige, ten hoogſten 5 droppelen van het *Laudan. Liquid. Sydenh.* in eene lepel vol water; en hier door, zegt Hij, wierd ook dit oogmerk in de geneezing bereikt. — Ik echter heb mij altoos best bevonden bij het toedienen van een weinig *Syrupus Diacodii*, of wel de *Syrup. Papaveris albi*, latende van de eerſte voor een Kind één theelepeltje, en van de laatſte eene paplepel vol alle 1 of 2 uuren, na mate de nood zulks vorderde, gebruiken.

De Heer Baron VAN STÖRCK wil, dat, indien het hoesten bij nacht, niet tegenſtaande het gebruik zijner bevorens aangepreezen, en

ook grootendeels door mij opgegeven ontlast-middelen, nog hevig blijven voortduuren en den ſlaap verhinderen, het altijd noodig zij des avonds een ſtillend middel te geven. Zelfs oordeelt Hij zulks noodig ook bij dag te doen, wanneer de ſlijm verdund en veel verminderd zijnde, dezen Hoest meest door krampagtige zamentrekkingen ontſtaat; raadende ten dien einde, zo 'dra men beſpeure, dat deszelfs aanval zich beginne te vertoonen, alle ¼ of ½ uur, of wel, na vereisch van omſtandigheden, ſlegts alle 1 of 2 uuren ééne of twee lepels vol van één dezer volgende middelen in te geven, als:

℞. *Laudani puri*, gr. j.
Solve in aquæ Flor. Tiliæ, unc. IV.
Dein adde Syr. Papav. Rhoead. unc. j.
M.

Of wel: ℞. *Syr. Diacodii*, unc. j.
Aq. Flor. Rhoead. unc. IV.
Laud. Liquid. Sydenh. gtt. x.
M.

Anders: ℞. *M. P. Cynoglossæ*, gr. x.
Solve in Aquæ Flor. Tiliæ, unc. IV.
Adde Syr. Papav. Rhoead. unc. j.
M.

Hier

Hier door, zegt Hij, wordt veeltijds de grootſte verligting toegebragt, en den aanval geheel tegengeſtaan, moetende men, gelijk Hij verder aanmerkt, zo dra de tijd zijnes aanvals voorbij is, en men eene ſlijmagtige zelfſtandigheid in de Long, Maag, of Darmen op nieuw beſpeure, in den tusſchentijd met de te voren opgegeven ſlijmverdunnende en ontlasting bevorderende middelen voortgaan. — Dan alle dezen vrugteloos zijnde aangewend, en den Hoest met dezelfde hevigheid blijvende voortduuren, wil Hij of den *Hyoſciamus*, of wel de *Cicuta* (als doch zijne meest geliefkoosde middelen) gebruikt hebben; voorgevende, dat de volgende als dan zeer dikwils den besten dienst doen, en eene ſpoedige verligting aanbrengen:

℞. *Extracti Hyoſciami*, gr. iij.
Solve in aquæ Flor. Tiliæ, unc. iij.
Adde Syr. Capill. Veneris, unc. j.
M.

Om na vereisch van zaken, en omſtandigheden, alle 1, 2, of 3 uuren telkens één lepeltje van te geven.

En ℞. *Extracti Cicutæ*, gr. v.
Solve in aquæ Flor. Tiliæ, unc. iij.
Dein adde Liquoris Terræ foliat. Tartari, dr. ß.
Syr. Fumeriæ, unc. ij.
M.

Om alle 2 of 3 uuren eene halve, of zo noodig, eene geheele lepel vol van te laten gebruiken. —— Willende gemelde Schrijver, dat dit laatste middel vooral dienstig zij voor Kinderen, die de zogenaamde Engelsche Ziekte hebben, of wel voor dezulken, waar bij op onderscheiden plaatsen van het lichaam verharde klieren gevonden worden (108)

Buiten de enkele gevallen, waar in de opgemelde gebreken kunnen plaats hebben, en dusdanige middelen, als voornoemde Schrijver op-

(108) Dat *Strumæ* en *Scrophulæ* niet zeldzaam door den Kinkhoest geboren worden, en denzelven volgen toont de Heer WHITE overtuigend aan, zo als te zien is in deszelfs Verhandeling onder den volgenden Titul te London in den Jaare 1784. uitgekomen, t. w. *A Treatise on Struma or Scrophula, commonly called Kings Evil, in which the impropriety of considering it as an Hereditary Disease is pointed out; more national causes assigned; and a succesful method of treatment is recommended by* TH. WHITE, *surgeon to the London Dispensatory.*

opgeeft, mogten vereischt worden, en het toedienen van andere verdoovende, kramp- en pijnſtillende middelen niet verbieden, zoude ik liever aanraden en verkiezen gebruik te maken van het Heulſap en ſommigen van deszelfs bereidingen, mits de vereischte omzigtigheid bij derzelver toediening in acht nemende, zullende men daar door de ſterke ſpanning en krampagtige Zenuwtrekkingen der Longen, en de hier door ontſtaande allerhevigſte benaauwdheden wel dra zien bedaaren, de fluimloozing bevorderen, door het geheel ontſpannen van den *Tonus* der vezelen, eene zagte uitwaasſeming ontſtaan, en eene heilzaame rust genieten. — En waarlijk de lof, die dit middel in deze en andere Ziekten van eenen Zinkingagtigen aart verdient en door den Heere MICHEL (109) daar aan wordt toegekend, is uitſtekend. „Het „voldoet," dus zegt Hij, „aan veele aan„wijzingen. — Het bevordert door zijne „ontſpannende, en op de huid eigenaartig „wer-

(109) Zie deszelfs meergemelde Prijs-verhandeling over de Zinkingkoortſen, in het II. Deel der *Verhandel. van de Vlisſ. Maatſchappij* bladz. 209. Alwaar men boven dien een groot aantal Genees-middelen vindt aan de hand gegeven, die ook in deze Ziekte, mits onder de beſtiering eenes kundigen en wel ervaren Arts zijnde, van de grootſte

„ werkende kragt, het zweet; neemt de stuip-
„ agtige bewegingen, welke op de plaatslijke
„ deelen vallen, weg. Stuit de heyigheid der
„ Koorts, verzagt de pijn en brengt de Lij-
„ ders in eene aangenaame verkwikkende
„ rust," enz. Steunende zulks, gelijk *Hij* er bijvoegt, op de getuigenissen van HOME, *HUXHAM*, SARCONE en de HAEN. —— Dan, niettegenstaande dit middel deze heilzaame en allervoortreffelijkste eigenschappen bezit, kan het in de hand eenes onkundigen ten hoogsten nadeelig en gevaarlijk worden. Het zal niet noodig zijn de waarheid hier van omstandig te betoogen, en zulks met voorbeelden op te helderen, die in menigte voorhanden en genoegzaam bekend zijn. Dit weinige echter kan ik niet afzijn hier alleen nog bij te voegen, dat het gemeen, zo wel hier als elders, een allerschandelijkst misbruik maken van slaapverwekkende middelen, en, gelijk ik meer dan eens heb ondervonden, ook in deze Ziekte. Gevende toch de vaak te luije Moeders haare Kin-

nuttigheid zoude kunnen zijn, zo ter afweering en beteugeling haarer toevallen, als ter verwinning haarer oorzaken en verdere gevolgen. Ik wijze dus mijnen geächten Lezer na deze alzints doorwrogte en geleerde Verhandeling dezes uitmuntenden Schrijvers.

Kinderen des avonds gewoonlijk eene ruime gifte ſijroop van Slaapbollen, of dat nog erger is, het Heulſap zelve in, om daar door in haare rust niet geſtoord te worden, en zo zij voorgeven, om haare Kinderen eene goeden nacht te bezorgen. En hier toe beſluiten zij des te eerder, wanneer haare Kinderen door dezen Hoest gekweld, in hunnen ſlaap verhinderd worden, zelfs verdubbelen zij, de gewoone gifte niet voldoende zijnde, als dan niet zelden dezelve van haar geliefkoost rustmiddel. En het is aan dit misbruik inzonderheid, (waar bij ik als eene bijkomende of tweede oorzaak zoude kunnen voegen, het verzuimen der nodige ontlastmiddelen, vooral in het begin der Ziekte, als ook den ongeſchikten leefregel, die het gemeene volkje gewoonlijk houdt, en met deszelfs Kinderen, het zij dezelve gezond of ziek zijn, blijft volgen) dat ik de eerſte en voornaamſte oorzaak toeken van het groot aantal Kinderen, dat men bij eene algemeene heerſching dezer Ziekte niet zelden zo ongelukkig ziet omkomen. —— En het is de beroemde Weener Geneesheer Stoll, die het misbruik en doodelijk gevolg dezer middelen kennende, mededeelt, dat de Longe-pijpjes (*Bronchia*) in de Lijken der geſtorvene, door het gebruik des *Opiums* in de-

ze Ziekte, met een Lijm (*Gluten*) bezet geworden zijn (110).

Thans ga ik over tot het onderzoek der nuttigheid van den Koortsbast, in deze Ziekte zo zeer geroemd.

De Kinkhoest dan, vrij algemeen en niet geheel ten onrechte tot de tusſenpoozende Ziekten gebragt, uit hoofde van deszelfs, dikwils op gezette tijden wederkeerende aanvallen, even als de tusſenpoozende Koortſen, heeft noodwendig den Geneeskundigen moeten doen bedagt zijn, om ook zulke middelen tegens denzelven te beproeven, die zij bij ondervinding wisten in andere zoortgelijke gebreken heilzaam te zijn, en dus kon onder dezen gewis den Koortsbast hunnen aandagt niet ontſnappen.

Na alle waarſchijnlijkheid komt den beroemden Engelſchen Geneesheer HUXHAM de eere toe, van het eerst de Koortsbast in deze Ziekte beproefd en nuttig bevonden te hebben, en dit wel in den jaare 1732. toen dezelve in Plymouth algemeen heerschte (111). Naast denkelijk was de Hoogleeraar BRENDEL te Göt-

(110) Zie deszelfs *Ratio Medendi*, Part. III. pag. 104.
(111 Zo als te zien is in deszelfs *Opera Phyſ. Med.* Tom. I. pag. 99. *Edit.* REICHELII.

Göttingen de tweede, die dezelve in den jaare 1747. in deze Ziekte heilzaam vond (112). Dan de Heer *Assessor* STRANDBERG te Stockholm (113) was het, die, hoewel twee jaren laater, t. w. in 1749. den lof van dit uitstekend middel verbreidde, verzekerende daar in eene zo zonderlinge kragt te zijn ontwaar geworden, dat Hij in staat ware, om in 14 dagen, of ten langsten in 3 weken, deze *Ziekte* te geneezen, die Hij te voren in 2 of 3 maanden niet had kunnen doen wijken. — Hij schreef dan het zelve, op de volgende wijze toebereid, voor.

℞. *Cort. Peruviani*, dr. vj.
Coque in aquæ Fontanæ Libr. ij.
Ad remanentiam Libr. ß.
Colaturæ adde.
Syr. Hordeat. Paris. unc. iij. M. D. U.

Om 4 of 5 malen 's daags een half theekopje van te gebruiken. Of wel:

℞.

(112) In deszelfs *Progr. de Tussi Convulsiva*, pag. 6.

(113) Blijkens uit deszelfs *Onderzoek over den Kinkhoest*, in het I. Deel der *Verhandelingen der Koninglijke Zweedsche Academie*, door den Heere SANDIFORT uitgegeven, medegedeeld.

℞. *Cort. Peruviani*, dr. vj.
Coque in f. q. aquæ fluviat. ad consumtionem $\frac{3}{4}$.
In Colaturæ unc. iv. *dissolve*
Extr. Cort. Peruv. Vin. dr. ij.
Arcani Tartari, dr. j.
Admisce Olei de Cedro Ital. gtt. iv. *D. U.*

Latende hier van mede 4 of 5 malen 's daags, doch de helft van het voorgaande neemen.

Met het gebruik nu dezer middelen hield Hij zo lange aan, tot dat de aanvallen van dezen Hoest volkomen ophielden; ja zelfs al hielden dezelven op, waagde Hij het echter niet terstond met de Kina op te houden, gevende als dan slegts elken morgen één theekopje van het eerste afkookzel, of een half van de andere bereiding. „*Op* „ deze wijze," zegt Hij eindelijk, „ heb ik „ met een gewenscht gevolg den Kinkhoest „ genezen, en ik zal mij van harte verheu„ gen, als ik zie, dat deze Geneeswijze door „ een algemeen gebruik en verdere proeven „ bevestigd wordt." Deze wensch nu van den Heere STRANDBERG is in eene ruime mate vervuld geworden, hebbende Hij zeer veele en niet min beroemde navolgers van deze zijne geneeswijze gehad, schoon eenigzints ver-

verſchillende in de wijze en tijd van toediening van dit zijn aangeprezen middel, waaromtrent ik nog het een en ander heb mede te deelen.

Dan, voor en aleer ik de groote nuttigheid van den Koortsbast, die toch voornamentlijk van den tijd, wanneer? en de wijze, hoe? dezelve in deze Ziekte moete worden toegediend, afhangt, verder aantoone, zal het noodig zijn met weinige woorden nog te berichten: „ dat, gelijk de bevorens geroemde Geneesheer NIELEN (114) zeer gepast aanmerkt, deze Ziekte, welkers voornamen zetel in de Maag geſteld wordt, alvorens men tot het gebruik van den Koortsbast overga, vereiſche, dat men dit ingewand van de prikkelende ſlijmige ſtoffen, die het zelve bezitten, door gepaste Braak- en voorts zagt openende Buik-zuiverende middelen ontdoe; dat men, om de ſlijmige hoedanigheid en ondoorgangbaarheid der ſappen te verbeteren, ook openende, zoms zagte zweet- en pisdrijvende middelen moete gebruiken, op dat de geſteldheid der vogten vooraf verbeterd en de Ziekteſtoffen voor het grootſte gedeelte ontlast worden.

(114) In deszelfs aangekondigde *Prijs-verhandeling*, bladz. 71.

den. Dan dat, zo des niettegenstaande de Hoest blijve voortduuren, men tot het gebruik van den Koortsbast moete overgaan, en denzelven als dan met gepaste slijm-ontbindende middelen paaren; voorts dat Hij, met Zenuw- en pijnstillende middelen vermengd, vooral dienstig zij, om de hevige aanvallen van den Hoest te beteugelen, en, onder deze voorzorgen aangewend, zelden zo ooit zal missen deze Ziekte volmaakt te genezen." Hier bij komt, en dit verdient niet minder onze opmerking, dat de Braakmiddelen, hoe heilzaam anders, en in veele gevallen alleen voldoende, bij alle Lijders nogthans van geen even gelukkig gevolg zijn, en zich dikwils, niet tegenstaande derzelver herhaald gebruik, de slijm als op nieuw verzamele, en men dus deszelfs hervoortbrenging op alle *mogelijke wijze* moete tragten voor te komen en tegen te gaan, ten welken einde de verzwakte deelen versterkt, en de verloren lichaamskragten dienen hersteld te worden, waar toe dan ook inzonderheid de Koortsbast, volgens mijne eigen bevinding, verre het geschiktste middel is, en, volgends het getuigenis der voornaamste Geneeskundigen, van de meeste vrugt zal bevonden worden. Zelden toch vordert de Koorts eene bijzondere geneezing; zelden is zij zo hevig, dat men

men eene ontſteking te vreezen hebbe: zo al, dan zal eene aderlaating het vaardigſte hulpmiddel zijn, ſchoon dikwils eene tijdige, van zelfs ontſtaane neusbloeding haare plaats vervange, en de Koorts veelmalen kort na het, een en andermaal herhaald, gebruik eenes Braakmiddels verdwijne, zo echter nog eenige Koortſige bewegingen mogten overblijven, zullen zij weldra voor eenige geringe giften van den Koortsbast wijken. Deze toch, gelijk de ondervinding leert, en ik herhaal zulks, is buiten zijne koortsverdrijvende kragt, een der beste verſterkende, bederfweerende middelen, kunnende op veelerhande wijzen, het zij in Poeder, Conſerf, Elixir, Tinctuur, Extract of afgekookt, of wel in eene daar uit bereide ſiroop, den Lijder worden toegediend. in de eerſte gedaante, t. w. van een Poeder op zich zelven, verkiezen het de Kinderen zelden te gebruiken, ten ware het zelve door ſuiker zoet gemaakt, en met een weinig kaneel of iets anders veraangenaamd zij. Moetende van een Kind, ten minsten 3 of 4 malen 's daags, telkens van 10 of 15 tot 20 greinen daar van genomen worden, en van eenen volwasſen Lijder, ééne halve drachme teffens. Liever verkiezen zij, zo als ik veelmalen, ook in andere Ziekten, heb ondervonden, dit Poeder met

met gemeene ſijroop vermengd, om telkens van te likken. In een Conſerf gelukt dit ſomwijlen ook; doch verre het beste op de volgende wijze:

℞. *Aq. Cort. Aurant.* unc. j ß.
Cinnam. dr. iij.
Tinct. Cort. Peruv.
Syr. Pap. Rhoead. aa. unc. j. M.

Hier van liet ik een Kind van 3 tot 6 of 7 jaaren, gewoonlijk alle 2 uuren, één vingerhoed vol, of, door de mate waters te verdubbelen, op gezegden tijd lepelsgewijze gebruiken, verminderende of vermeerderende voorts deze giften, na gelang der jaaren en omſtandigheden van anderen. Zomwijlen voegde ik er met vrugt 1 of 2. drachmen *Tinctuur van* Myrrhe bij, vooral wanneer dit middel meerder verſterkend en ontbindend, dan wel Koortsverdrijvend zijn moest. Dan eens, ſchoon zeldzaamer, en niet dan bij Kinderen van meerder jaaren, maakte ik weder gebruik van het afkookzel, met een weinig kaneel-water, en de een of andere ſijroop veraangenaamd, met geen minder goed gevolg. Hoe heilzaam echter, hoe vermogend dit middel, op deze wijze voorgeſchreven, ook zijn moge, weigeren toch

toch de meeste Kinderen eene zo groote gifte, als vereischt wordt, telkens en zulks bij herhaling, daar van in te neemen, waarom ik mij meest van het opgemelde mengzel bediende. De Heer MELLIN maakt doorgaans gebruik van den Koortsbast bij wijze van Elixir; ontbindende ten dien einde 2 drachmen van deszelfs Extract in 3 of 4 oncen water, verzoetende dit mengzel met den fijroop, mede uit dezen bast bereid; tot dat het aangenaam genoeg ware om te gebruiken, er dikwerf nog ééne drachme *Extr. Cafcarillæ* bijvoegende. Dan onder het gebruik van de Kina onthield Hij zich van ontlastende middelen, wijl Hij geloofde, dat dezen derzelver kragten zouden verminderen, daar Hij echter voor haar zamentrekkend vermogen ook in geenen deele bedugt was. „ De Koortsbast," dus fchrijft Hij, „ bevorderde de fpijsverteering, wekte „ den trek tot eeten op, en gaf het lichaam „ zijne kragten weder; bij fommigen dreef Hij „ Wormen af, die te voren door de braak- „ verwekkende of buikzuiverende middelen „ niet uit het lichaam gebragt waren. De „ overblijfzels van de Koorts moesten ook „ verdwijnen, en eindelijk wierden ook die „ Zieken, welke door de langdurigheid van „ den Hoest kragteloos geworden waren, en

„ bij

„ bij welken men ook uit de pols en het aan-
„ gezicht iets ſleepende bemerkte, door het
„ gebruik van dit middel volkomen herſteld."
Gemelden Schrijver heldert voorts met eenige voorbeelden deze zijne geneeswijze op, en deelt ten ſlotte zijnes werks de ongelukkige uitkomst, die deze Ziekte bij ſommigen *zijner* Lijders had, mede; zijnde van de 73 Zieken, die Hij in de Stad (*Langen-Salza*) behandelde, ſlegts 7 geſtorven, welkers bijzondere toevallen en oorzaaken hunner dood hij kortelijk beſchrijft (115).

De Hooggeleerde BRENDEL bevorens genoemd (116) vond ook, wanneer de middelen, om de maag en darmen te zuiveren, en de Koorts te matigen gebruikt waren, het meeste voordeel in den Koortsbast, op welk eene wijze dezelve ook wierde *voorgeſchreven*, al ware het in klijſteeren.

De beroemde WHYTT hield insgelijks den Peruviaanſchen bast, mids in tijds gebruikt, voor

(115) Zie deszelfs te voren reeds aangekondigde *Verhandeling*, bladz. 68. tot het einde, te vinden in de meergemelde *Bibliotheek* van den Heere SANDIFORT X Deel, 1ſte Stuk, bladz. 405—408.

(116) Zo als mede te zien is in de *Opuſcula Mathematici & Medici Argumenti*. Tom. I. pag. 163.

voor dat er verstoppingen in de Long ontstaan waren, voor een der beste middelen in deze Ziekte, wordende deszelfs nuttigheid daar in door den Heere MILLAR erkend: begrijpende nogthans dat denzelven vooral te pas kome om des Lijders kragten weder op te wekken; als er eene genelgdheid tot eene slepende Koorts, of wel eene aanhoudende met verheffingen bijkome. En de Baron VAN STÖRCK schijnt de Koortsbast alleenlijk te willen gebruikt hebben, wanneer de aanvallen van den Kinkhoest zich dagelijks op een vast uur openbaren, en wel voornamentlijk, wanneer de Zieken altoos eene rilling vooraf gewaar worden, als mede wanneer zij na den aanval eene troebele pis met een tegelverwig zetsel ontlasten. Zullende als dan, gelijk Hij zegt, de Koortsbast het zekerste en spoedigste helpen; en wel op deze of gene wijze voorgeschreven.

℞. *Cort. Peruv: Select.* unc. jß.
Coque f. *q. aquæ per horam; dein Colat.* Libr. *ß.*
Adde Sacchari albi.
Aq. Cinnam. Simpl. aa. unc. jß. M.

Om alle 1 of 2 uuren één kopje laauw van te gebruiken.

 Of:

Of: ℞. *Extract. Cort. Peruv.* unc. β.
Aquæ Flor. Chamomill. unc. viij.
Syrupi ———— unc. ij. M.

Moetende hier van alle 2 uuren eene kleine lepel vol gebruikt worden. — Dan deze voorschriften en derzelver giften, als *voor een* volwassen Lijder geschikt, regele en verminderen men na de evenredigheid der jaaren en de bijzondere omstandigheden van anderen.

De Kinkhoest reeds lang geduurd hebbende en de Lijder gevolglijk daar door zeer afgemat zijnde, raadt de Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN in dezen, de geneeswijze van den Heere STRANDBERG (reeds door mij opgegeven) te volgen, en de Kina even als in eene tussenpoozende Koorts te laten gebruiken; schijnende dus het vroegtijdig gebruik *van dit heilzaam* middel niet zeer aan te prijzen. Terwijl de Heer THOMSON (117) het zelve in deze Ziekte slegts een versterkend vermogen schijnt toe te kennen, en genoegzaam dezelfde uitwerkingen daar van verwagt, als van andere bittere Maagmiddelen. Even zo getuigt de Heer BISSET, dat de Kina het best geschikt zij om de krag-

(117) Zo als te zien is in de *Medic. Consultations on Various Discases* pag. 56.

kragten te onderhouden, doch met borstmiddelen diene gepaard te gaan, en als een maagmiddel, geduurende den geheelen loop der Ziekte gegeven worden, schoon Hij verzekere nimmer iemand door een rijkelijk gebruik derzelve te hebben kunnen genezen. Hij dan schreef dezelve op deze wijze voor:

℞. *Cort. Peruvian.* dr. j.
Rad. Irid. Florent.
Eryngii
Flor. Tussilag. $\overline{aa}$. dr. β.
Coq. ex aquæ fontan. unc. x. *ad dimid. Colaturæ*
Adde aquæ menthæ sativæ simpl. unc. j.
Tinct. Croci. dr. β.
Syr. Sacchar. dr. vj. M.

Moetende een kind 2 of 3 kleine lepeltjes, na elken aanval van den Hoest hier van gebruiken. Zelfs wilde hij, dat het Kind koortsig zijnde, de Kina werde nagelaten, tot de Koorts ophield of verminderde. „ Een drankje," zegt Hij wijders, „ van Citroensap „ met Zout van Alsem ontbonden in water, „ kan in plaatze van dezelve gegeven wor- „ den, wanneer het Zuur de overhand heeft. „ Wanneer de Koortsbast gegeven wordt „ ten tijde, dat de Ziekte toeneemt, of op

„ haare hoogte gekomen is, vooral als hij
„ rijkelijk en in zelfstandigheid gebruikt wordt
„ met een oogmerk om den Kinkhoest te on-
„ derdrukken, droogt dezelve de slijm op,
„ maakt ze meer taai, en de aanvallen van
„ den Hoest worden zwaarder. Bij het afne-
„ men der Ziekte, of als de tusschen-*tijden*
„ kort zijn, heeft dezelve zoortgelijke uit-
„ werkingen, maar is minder schadelijk. Doch
„ zo de tusschen-tijden zeer lang zijn, dan
„ kan dit middel de Ziekte zomtijds, zonder
„ eenig kwaad gevolg stuiten, ook is dezelve
„ zeer geschikt om de wederinstorting te be-
„ letten, en andere kwaade toevallen voor
„ te komen; terwijl hij ook het lichaam ver-
„ sterkt, en zo men den Bast niet gebruikt,
„ ziet men dikwils Kliergezwellen, en *de* En-
„ gelsche Ziekte, of eene *Uitteering op de-*
„ zen Hoest volgen." (118). — De Heer DE SAUVAGES maakt naauwlijks gewag van de Kina, en niet dan om ook dezelve in kleine giften toe te dienen, of wel om ze met de *Tussilago*, *Althæa*, *Capilli Veneris* en *Semina Lini* te laten kooken, en tot gewoonen drank te doen strekken.

Met

(118) Op de te voren aangehaalde plaats, en SANDIFORTS Bibliotheek, VII. Deel, 1ste Stuk, bladz. 130 en 131.

Met meerder lof ſpreekt de Heer HUXHAM van den Koortsbast, welken Hij na de vereischte Aderlatingen, zagte maag- en buikzuiveringen, en eenen naauwgezetten Leefregel, in een afkookzel met de *Tuſſilago* en den Balſem van Tolu, als ook nu en dan een blaartrekkende pleister, het best geſchiktſte middel ter genezing dezer Ziekte beſchouwde. Niet minder roemt de Heer VOGEL den Koortsbast, die Hij ook meest in een afkookzel en wel voornamentlijk met het *Liquor Cornu Cervi Succinati* vermengde. En de Heer HAARTMAN, gelijk ik reeds mededeelde, paarde denzelven met den *Muscus* met het beste gevolg. Terwijl de Heer MORRIS ons de voortreffelijke uitwerkingen daar van in deze Ziekte, vooral zo hij met het *Caſtoreum* gepaard ga, omſtandig mededeelt (119) en wel, „ dat omtrent den 26 September 1766. zijne drie Kinderen, de oudſte een Jongetje van omtrent 8, de tweede van 7, en de jongſte van 6 jaaren, den Kink-

(119) In zijn deswegens gedaan Berigt, den 9 Febr. 1767. in de Vergadering der Societeit van Geneesheeren in London voorgeleezen, en medegedeeld in derzelver *Medical Obſervations and Inquiries*, *Vol. III. pag.* 289, &c. Zie ook SANDIFORTS *Bibliotheek* VI. Deel, 2de Stuk, bladz. 266. en volg.

Kinkhoest kregen, na dat zij kort te voren van de Mazelen hersteld waren, welke hen benevens eene daar op gevolgde Scharlaken-koorts sterk aangetast en verzwakt hadden. Dat Hij hun eenigen tijd Amandelmelk en verscheiden balsemagtige middelen, doch zonder vrugt, gegeven had. Dat de oudste, *die de* slegtste was, ware adergelaten en dewijl het bloed dik was, men ook eene Spaansche Vliegpleister op den rug gelegd had, welke eene geruimen tijd werd opengehouden, schoon de Koorts even geweldig bleef. Dat Hij toen den *Æther* beproefde, dien Hij echter spoedig moest nalaten, wijl dezelve te zeer verhitte; en dus eindelijk tot het *Castoreum* en den Koortsbast overging, gevende aan zijne voornoemde drie Kinderen alle 4 uuren 8 greinen *Castoreum*, en 5 greinen van den Koortsbast in poeder, met 3 lepels van het *Aqua Alexeteria Simplex*, waar door in 4 dagen de hoest en pogingen van te braken, grootlijks verminderden, en in weinig dagen meer, bij de twee jongste volkomen overwonnen wierden; terwijl de oudste niet dan na 14 dagen van den Kinkhoest bevrijd wierd, wiens tusfenpoozen nogthans grooter, en zonder pogingen tot braken, waren." —— Het tweede geval, dat gemelde Schrijver mededeelt, is van één Kind

van

van 10 jaren, dat zo geweldig den Kinkhoest had, dat het dikwils daags bloed braakte. Het had, voor dat Hij het zelve zag, reeds balfemagtige middelen gebruikt, en was 2 malen adergelaten, zonder eenig voordeel. Hij fchreef dan het zelve 9 greinen *Caftoreum*, met ééne once van het afkookzel der Kina voor, 4 malen 's daags, waar door binnen 3 dagen de hoest en brakingen ophielden, het geen bloed meer fpoog, en deszelfs Ziekte in 10 dagen volkomen genezen wierd. — Zijnde het derde geval van een Kind van 9 jaren, dat den Kinkhoest had, verzeld met zwaare brakingen en eene moeilijke ademhaling; fchrijvende Hij het zelve, wijl het de Kina op geenerhande wijze wilde gebruiken, 9 greinen *Caftoreum* en 12 van het *Pulvis Contrajervæ Compofitus* voor, om genomen te worden in 3 lepels van het *Aqua Alexeteria Simplex*, met 10 droppelen van de *Tinctura Caftorei*, alle 4 uuren; latende gelijktijdig eene Spaanfche Vliegpleister in den nek leggen, waar door in 3 of 4 dagen de toevallen verminderden, en het Kind, in minder dan 14 dagen volkomen herftelde.

Mijne meermaals geroemden Vriend, de Heer J. Baster fchreef zijne Lijderen, na het voorafgaan der noodige ontlast-middelen, gewoonlijk het afkookzel der Kina,

en zulks met het beste gevolg, op deze wijze voor:

℞. *Decocti Cort. Peruv.* unc. vj. (120)
Tinct. Castorei. dr. ij.
Syrupi Cujusdam, unc. j. M.

Latende hier van 4 malen 's daags ééne lepel vol gebruiken. Of ook dit volgende:

℞. *Pulv. Cort. Peruv.* gr. xv.
Castorei gr. vj. ad viij. *M. F. Pulvis.*

Om dusdanig één alle 4 uuren in te geven.

De Heer SCHRAGE zegt mede, dat de Peruviaanſchen bast met eenige greinen *Castoreum* het nuttigſte Geneesmiddel in deze Ziekte zij, als ook eene *blaartrekkende pleister* in den nek gelegd, wordende eene aderlating zelden vereischt. Voor het overige ſtemt Hij in zijne verdere raadgevingen, ter geneezing dezer Ziekte, met evengemelde Heer MORRIS in alle deelen overeen.

De

(120) Dit afkookzel beſtond uit 2 oncen Kina in eene genoegzaame hoeveelheid waters, meer dan een uur gekookt, zo dat een doorzijgzel van 24 oncen overſchoot.

De Heer MURRAY (121) gaf den Koortsbast eerst in een afkookzel met het *Liquor Terræ foliatæ Tartari*, en vervolgens alléén, of met één grein *Castoreum*. Hebbende Hij waargenomen, dat men met deszelfs gebruik nog eenigen tijd moeste aanhouden, offchoon de Hoest wegbleef, wijl hij anders niet zelden op nieuw weder te voorschijn komt. — En indedaad is het eene onlochenbaare, en op de ondervinding steunende, waarheid, dat men, ingevolge den raad van evengemelden Schrijver, met het gebruik van den Koortsbast niet alleen moete aanhouden, tot de gantsch volbragte genezing van dezen hoest toe, maar zelfs, tot dat des Lijders kragten volkomen hersteld zijn, kunnende men ten dien einde van tijd tot tijd deszelfs giften verminderen, al ware het ten laatsten tot twee of éénmalen 's daags.

Daar men zomwijlen genoodzaakt is om den Lijder, en den Kinderen inzonderheid, genoegen te geven, en tot een aanhoudend gebruik van dit middel gewilliger te maken, de wijze van deszelfs voorschrijving en toediening nu

(121) Zo als te zien is in deszelfs aanteekening op het werk van voornoemden Heere ROSEN, I. Deel, bladz 473. 2de Druk.

nu en dan te veranderen, heb ik niet ondienstig geacht, deswegens nog het een en ander aan de hand te geven. Men kan dus volgens den raad, ook van den Heere ROSEN, deszelfs Poeder in eene Amandel-melk, of nog beter in flappe Chocolaad geven. Of men *trekke* dezelve op wijn, en deze wijze bevalt de meeste Kinderen. zo als ik bij ondervinding wete, zeer wel. Ten dien einde neeme men b. v. 1 once grof gestoten Poeder van Kina, een half once klein gesneden Orange-schillen, en zulks verkiezende, 1 drachme Kaneel, en trekke dit te zamen op eene bouteille zoeten Bergerac- of eenen anderen witten Franschen Wijn, gedurende 24 uuren, op eene warme plaats, de fles telkens omschuddende; om van dit aftrekzel, helder afgegoten of *doorgezegen*, aan Kinderen van 3 *tot* 6, *ééne lepel*, van 6 tot 10, anderhalve, en die ouder zijn twee lepels of een gewoon kelkje vol, alle 2, 3, of 4 uuren, na dat men zal noodig vinden, te geven. Dan weder kan men den Koortsbast, in eene genoegzame hoeveelheid waters, sterk afkooken, voorts doorzijgen, en met de noodige suiker vermengd, andermaal op een zagt vuur kooken, en tot eene sijroop bereiden, die, door bijvoeging van eenige Orange- of Citroen-schillen, enz. eenen niet onaangenaamen

men ſmaak kan worden bijgezet (122). De Heer TORTI (123) geeft ons ook een zeer goed voorſchrift daar van aan de hand. t. w.

℞. *Chinæ Chinæ in tenuiſſ. pulv. redactæ* unc. j.
Irroretur Spiritu Vini, quo uſque humeſcat tota;
Mox infundatur in unc. xvj *Vini albi generoſi*,
Digeratur in B. M. tepido, per biduum vel triduum, Agitando vas pluries in die. Dein facta per Linteum valde rarum Colatura cum forti expreſſione, ut portio ſaltem tenuior ſubſtantiæ Corticis trajiciatur.
Adde Sacchari albi clarificati. unc. viij.
Et in vaſe fictili coquatur lento igne ad conſiſtentiam Syrupi.

Waar van men, na gelang der jaaren en der bijzondere omſtandigheden des Lijders, alle 2 uuren eene halve of wel geheele lepel kan geven.

(122) Twee voorſchriften van dusdanig een ſijroop kan men in het *Diſpenſatorium Pharmaceut.* Tom. II, pag. 738 en 739. van den Heere TRILLER vinden aangeteekend.

(123) In *Therap. Spec. Febr.* pag. 458.

ven. — Eindelijk kunnen en willen ook de Kinderen zeer gemaklijk en gaarne den Harst der Kina (*Resina Cort. Peruv.*) gebruiken, zijnde dezelve (mits wel bereid), met witte suiker tot een poeder gewreeven, niet onsmakelijk.

Daar nu zedert den jaare 1773. de Kinkhoest nimmer zo algemeen, zo hevig, nog zo langdurig te dezer plaatze heerschte, dat ik buiten een zagt, doch nu en dan herhaald Braakmiddel, eene enkelde Buikzuivering, en het mixtuur hier voren opgegeven, dat ik mijnen Lijderen gewoonlijk op die dagen, dat de voornoemde ontlastmiddelen niet gebruikt wierden, liet toedienen, eenige anderen behoefde, hebbe ik geene gelegenheid gehad eenige verdere proeven met den Koortsbast in deze Ziekte, veel min om de kragten der *Roode Kina*, zints voornoemden tijd meer algemeen bekend geworden, ook daar in te beproeven. En het is om die reden, dat ik dezelve den Geneeskundigen, als derzelver bijzonderen aandagt overwaardig, ter beproeving aanbeveel, en ik durve dit met des te meer gerustheid doen, om dat ik mij verzekerd houde, dat men deze niet minder kragtig, zo niet vermogender, in de meeste gevallen zal vinden, dan de gewoone Kina. Ik ten minsten heb

van

van deze, en dit kan ik op trouw verzekeren, oneindig meerder dienst gehad, dan van gene, vooral ter beteugeling en ſpoedige wegneeming van de meeste tusſenpoozende, zelfs van de hardnekkigſte derdendaagſche Koortſen, zijnde het mij nooit gemist na het lichaam vooraf behoorlijk gezuiverd te hebben, dezelven op het gebruik van dit volgende te zien wijken:

℞. *Pulv. Subtil. Cort. Peruv. rubri.* unc. j.
Myrrhæ. dr. j.
Syr. rad. v. aper. q. ſ. ut F. Conditum.

Waar van ik alle 2 uuren een brokje ter grootte van een muscaatnoot liet inneemen. De Koorts verdreven zijnde, alle 3 of 4 uuren, en eindelijk ſlegts 2 malen 's daags tot de volkomen genezing. Zijnde dit middel niet alleen koorts-verdrijvend en verſterkend, maar te gelijk ook ontbindend, openend, bederfweerend en der kwaadſappigheid verbeterend.

Dan ik keer weder tot den Kinkhoest. — Veelen en zelfs voorname Geneeskundigen raaden ter verſterking der verſlapte maag, ter opwekking van den verlooren eetlust, ter bevordering der ſpijsverteering, als anderzints,

ook

ook nog anderen, en wel bijzonder de bittere maagmiddelen aan, die gewis ook hunne nuttigheid in deze Ziekte kunnen hebben. Dan daar deze een ieder genoegzaam bekend zijn, zal het niet noodig zijn eene bijzondere opgave daar van te doen. Ook zal een ieder *bij* ondervinding weten, dat over het algemeen *genomen* de Kinderen, niet dan zeer zeldzaam, zoortgelijke en andere bittere Geneesmiddelen willen gebruiken, en een Geneesheer dus veelmalen eene vergeeffche moeite doet met het voorfchrijven derzelven. Zulke Kinderen echter, wien het bitter minder tegenftaat, kan men het Quasfie-hout met vrugt toedienen. Dus weet ik, dat zeer veelen, de noodige ontlastmiddelen vooraf zijnde te werk gefteld, door eerst 4, en vervolgens 3 malen '*s daags*, van 30 tot 40 droppels van *deszelfs Tinctuur*, in een weinig witten Franfchen wijn te gebruiken, vrij fpoedig van den Kinkhoest genezen zijn. —— Dan niet minder verdient de gemeene Nagel-wortel onzen aandagt en bijzondere aanprijzing in deze Ziekte.

De wortel dan van deze Plant, die den naam van gemeen Nagel-kruid of ook gezegend Kruid draagt; en in het Latijn *Caryophillata*, van Linnæus *Geum Urbanum* genoemd,

en

en door den Heere BUCHHAVE (124) omſtandig beſchreven wordt, bezit volgens zijne getuigenis zeer uitmuntende hoedanigheden; hebbende Hij, zo als uit een groot aantal zijner medegedeelde waarneemingen blijkt, denzelven in zeer veele ziekten en gebreken van een groot nut bevonden. Inzonderheid echter verdienen zijne 108. 109. en 14 volgende waarneemingen onze bijzondere opmerking, als geheel betrekking hebbende tot de ſtoffe dezer mijne Verhandeling. Hij dan ſchreef dezen wortel, of in poeder van 15 tot 25 greinen 4 malen 's daags te gebruiken voor Kinderen van 2 en 3 tot 7 en 8 jaren oud, of in een afkookzel op deze wijze voor:

℞. *Rad. Gei Urbani* dr. vj. vel unc. j.
Conſciſſ. coque cum aq. ſimpl. Libr. jß.
Ad remanentiam Libr. j. *Colaturæ adde*
Syr. Communis q. ſ. M.

Waar van Hij, na evenredigheid der opgemel-

(124) Zie deszelfs *Obſervationes circa Radicis Gei urbani ſive Caryophyllatæ Viribus in Febribus præcipue intermittentibus aliisque morbis.* Hafniæ 1781. Waar van de Heer VOEGEN VAN ENGELEN in zijn *Genees- Natuur- en Huishoudkundig Kabinet*, een zeer uitvoerig uittrekzel mededeelt.

melde jaaren, alle 2 uuren van ééne halve, tot ééne geheele once toe, liet inneemen.

Of bij wijze van een Conserf:

℞. *Pulv. Rad. Gei Urbani* unc. ß.
Mellis q. s. ut F. Elect.

Waar van Hij de gifte na die en den inhoud van het opgemelde Poeder regelde.

Of ook deszelfs Tinctuur:

℞. *Rad. Gei Urbani* unc. iv.
Conscisf. Contus. infunde in
Spir. Vini Gallici. Libr. j.
Digere in Balneo Arenæ per vj *Dies & Cola.*

Waar van Hij meest in andere gevallen gebruik maakte, bepalende de gifte daar van op 2 drachmen tot een half once, 3 of 4 malen 's daags. Een en andermaal heb ik zelve de goede uitwerkingen van dit middel ondervonden, bijzonder in eenen hardnekkigen maaghoest, die ik door geenerhande middelen zo spoedig konde bedwingen; en andere gebreken, die uit eene te groote verslapping of werkeloosheid der maag bestonden. Dan het heeft mij ook in dezen aan de gelegenheid ontbro-

broken, dezen wortel in den Kinkhoest te beproeven, waar in gemelden Schrijver denzelven zo zeer verheft. Zeggende Hij, ten besluite zijner medegedeelde waarneemingen, niet een Geneesmiddel te kennen, dat de Kinderen zo gaarne inneemen als zijn Conserf, bezittende eenen zagten en aangenamen specerijägtigen smaak, zo dat ze vaak in verbeelding zijn, dat hun iets lekkers gegeven worde, wanneer het hun wordt toegediend. Hebbende Hij wijders ontdekt, dat zij zelfs eene grootere gifte, dan hun was voorgeschreven gebruikende, die zeer wel konden verdragen. Eindelijk merkt Hij aan, bij dezen Hoest, algemeen heerschende, om den anderen dag nimmer verheffingen gezien te hebben, zo als de Heer ROSEN opmerkte, maar in tegendeel, dat dezelve alle dagen even sterk voordging, schoon Hij des morgens en 's avonds, en zomtijds ook des nagts, altoos veel heviger ware, en zijne aanvallen langer duurden.

De middelen, die de beroemde FR. HOFFMANN ter versterking der verslapte vaste deelen, voornamentlijk bij het afnemen dezer Ziekte, en ter voorkoming dat de Hoest niet wederkeere, gelijk zomwijlen gebeurt, aanprijst, zijn inzonderheid de *Essentia Succini*, de *Spiritus Cornu Cervi* met de *Tinctura Tar-*

tari, en zijn *Liquor Anodynus* vermengd, en eenige droppelen *Oleum Ligni Sassafras*, als mede de *Essentia Cascarillæ*. —— Dikwils heeft Hij, volgens zijn zeggen, ook eene uitmuntende uitwerking gezien van zijn zogenoemden *Balsamus Vitæ* tot eenige droppelen, met het *Extractum* of de *Tinctura Croci* gegeven. Terwijl Hij met oogmerk om de maag te versterken, een *Electuarium* uit 2 oncen *Conserva Rosarum rubrarum*, 1 once *Conserva Anthos*, 3 drachmen *Succinum præparatum* en *Nux moschata* en de *Syrupus Corticum Citri vel Aurantiorum* te zamengesteld, aanraadt te gebruiken. „ Niet zonder reden," zegt Hij wijders, „ prijst CRATO (125) den Amber met het „ *Decoctum Passularum* aan, als een uitmun„ tend vermogen bezittende om te versterken „ en den stoelgang te bevorderen." *Dan* verre verheft Hij de *Essentia ambræ genuina*, wier bereiding Hij in deszelfs *Observationes Physico-Chymicæ* heeft medegedeeld, en is van oordeel dat ouden, goeden en kragtigen wijn, en andere geestrijke middelen zeer dienstig zijn, welken gemelde Schrijver elders in zijn te voren meermaals aangehaald werk (126) aanprijst.

WIL-

(125) In Libro XXXVII. *Consil.* pag. 1039.
(126) Tom. IV. Sect. II. Cap. 3. pag. 387.

Willis verder raadt het afkookzel der Houten uit de *Salsaparilla*, *Radix Chinæ*, *Lignum Santali*, *Rasura Eboris & Cornu Cervi*, met bijvoeging van eenige pisdrijvende en krampweerende middelen, gelijk de *Syrupus ex Castoreo & Croco*, &c. te gebruiken.

Dan zoude ik geen einde vinden, indien ik alle de overige Geneesmiddelen, door sommigen nog in deze Ziekte aangepreezen, wilde opgeven, wier grootste gedeelte ik doch met grond vermeene als onnoodig, en gedeeltelijk als onnuttig, te mogen beschouwen, en waar op ik het zeggen van den Heere Vogel zeer toepasselijk vinde: „ dat verscheiden middelen, die in deze Ziekte zo zeer verheft worden, veeltijds de geroemde hoedanigheid niet bezitten, en niet zelden eene kragt uitoefenen, die zo al niet schadelijk, ten minsten volstrekt nutteloos mag genoemd worden." De Heer Strandberg drukt zich hier omtrent ook niet oneigen uit: „ wij denken," dus luiden zijne woorden, „ niet ligt op nieuwe middelen tegens eene Ziekte, zo lang wij er nog verscheiden ter toetze overig hebben, die ons van geloofwaardige Lieden worden aan de hand gegeven als middelen, die beproefd en goed bevonden zijn." Zeggende ook voornoemden Heere Hoffmann, dat het ter genezing van

dezen Hoest altoos voordeelig zij de Les van GALENUS te volgen, „ dat men zagte eenvoudige middelen, die het best met de natuur overeenkomen, behoore te gebruiken, en te verkiezen boven veele zamengestelde winkelbereidingen." „ Dus weet ik," dat laat Hij er op volgen, „ dat door het afkookzel van „ gedroogde Knollen, door dat van de roode „ Kool, of ook van Tarwe-zemelen met wa- „ ter en suiker, eenen hardnekkigen, en bij „ sommigen reeds verouderden Hoest onder „ het gemeen, niet alleen eene groote verlig- „ ting wierd aangebragt, maar zelfs ook vol- „ komen overwonnen zij." — Ik geloove intusschen mijnen geëerden Lezer geenen ondienst, en voor mij zelven geen overbodig werk te zullen doen, bij aldien ik nog eenige weinige der meest geroemde middelen, gedeeltelik zelfs van sommigen voor soort-middelen in deze Ziekte gehouden, kortelijk mededeele. Dus verdienen in de eerste plaats Spaansche Vliegen, en derzelver zo zeer aangeprezen inwendig gebruik, onze opmerking en nadere overweging.

Het was dan de Heer BURTON, een niet onberoemd Engelsch Schrijver, die bereids in den jaare 1738. in zijn *Essay on the Chin-cough*, het nut der Spaansche Vliegen in deze Ziekte bij

bij eigen ondervinding kennende, derzelver gebruik aanraadde, ſchrijvende dezelve voor op deze wijze:

℞. *Pulv. Cantharidum*
Camphoræ *āā*. ſcrup. j.
Extr. Cort. Peruv. dr. iij. M.

Van welk mengzel Hij den Kinderen 8 of 10 greinen (of dat mij geſchikter voorkomt, van het zelve tot pilletjes ieder van 2 greinen gemaakt, telkens 4 of 5) alle 3 of 4 uuren in eene lepel vol water, of eenig ander vogt, waar in een weinig *Balſam. Copaïvæ* ontbonden was, liet inneemen, hen tusſchen beide eene Zaad- of Amandelmelk voor den gewoonen drank te gebruiken gevende. Dan de Heer ABR. SUTTCLIFF veranderde naderhand dit opgegeven Geneesmiddel in dezer voege:

℞. *Tinct. Cantharidum* dr. j.
Cort. Peruv. unc. jß.
Elix. Paregorici, unc. ß. M.

Om er 3 of 4 malen 's daags eene kleine gifte van toe te dienen, dezelve allengskens zo lang vermeerderende, tot dat er eene ligte Druppelpis (*Stranguria*) verwekt worde, als wan-

 neer

neer men de gifte weder vermindert, of bij langer tusſenpoozen laat gebruiken. Hebbende men daar bij waargenomen, dat de Druppelpis zich gewoonlijk reeds op den derden dag vertoonde, ſchoon dezelve niet altoos veroorzaakt wierd, en dat de Ziekte zelve zelden langer dan tot den zesden dag duurde: voorts *dat*, zo dra dit verſchijnzel zich openbaarde, de Ziekte des te ſchielijker genezen wierde, het zij de Kina bij het voornoemde Geneesmiddel gevoegd ware, dan niet. Wijders toont de Heer LETTSOM, die dit voorſchreven Berigt medegedeelt (127): dat Hij mede van deze Geneeswijze in zijne 20 jarige Practijk niet dan gelukkige uitwerkingen gezien hebbe. Getuigen-

(127) Zo als te zien is in deszelfs *Medical Memoirs of the General Diſpenſary in London, for part of te years* 1773 *and* 1774. In het laatsgemelde Jaar te Londen in 8vo uitgegeven, en waar van een uittrekzel te vinden is in het I. Deel, 3de Stuk, bladz. 438. van de *Nieuwe Natuur- en Geneesk. Bibliotheek* van den Heere BARTH. TERSIER, Ook geeft ons de vermaarde Hoogleeraar FORSTEN, in deszelfs voortreffelijke *Verhandeling over het inwendig gebruik der Spaanſche Vliegen*, aan het Geneesk. Genootſchap *Servandis Civibus* te Amſterdam medegedeeld, en geplaatst in het I. Deel van deszelfs *Handelingen*, bladz. 303. en volg. een vrij omſtandig en wel beredeneerd Berigt van die boven verhandelde.

gende zelfs dat Hij van dit middel, schoon Hij het zelve niet voor onfeilbaar wilde gehouden hebben, indien het na de verschillende omstandigheden der Lijderen eenigermaten veranderd, of bij andere geschikte middelen gevoegd, en de eerste wegen vooraf na behoren gezuiverd zijnde, altoos een gelukkig, nimmer een ongelukkig gevolg gezien hebbe, het welke Hij door eene reeks van waarneemingen bevestigt. Vervolgens deelt Hij ons mede, dat, daar Hij de Dulle-kervel van een zeker Schrijver, hier voren zo zeer geroemd, de Aderlatingen en Braakmiddelen, de Kina, het Heulsap, en andere middelen meer, in den Kinkhoest der Kinderen, eene Ziekte in Engeland vrij gemeen en doodelijk, zonder vrugt gebruikt en te werk gesteld hadde, het Hem in de gedachten viel, of eene blaartrekkende pleister op de borst gelegd, van nut konde zijn, te meer wijl men de binnenste oppervlakte van de borst en het borstvlies bij Kinderen aan dezen Hoest gestorven, sterk ontstoken gevonden heeft; waar op Hij zich al verder deze Vraag voorstelde: of dit plaatselijk middel door eene afleiding te maken, heilzaam ware, dan of de deeltjes der Spaansche Vliegen, zich met het omloopende bloed vereenigende, iets bepaaldelijks (*Specifice*) uit-

werkten? Tot welk laatste gevoelen Hij te meer overhelde, wijl Hem de zo gelukkige uitwerkingen der Spaansche Vliegen met den Kamfer vereenigd, door gezegden Heere BURTON, geduurende 36 jaaren met den meest gewenschten uitslag waargenomen, reeds bekend waren. Eindelijk berigt Hij, *dat een zeer beroemd Geneesheer de Spaansche Vliegen op de bovengemelde wijze inwendig aan Kinderen met dezen Hoest gekweld, op zijnen raad gegeven hebbende, nimmer eene nadeelige uitwerking daar van gezien, maar deze Ziekte altoos daar door overwonnen hebbe.* —— De Heer HILLARIJ (128) weder schreef de Tinctuur der Spaansche Vliegen met den Geest van *Minderer*, den Geest van Hertshoorn, de Saffraan, en den Kamfer voor, en prees derzelver gebruik op deze wijze *sterk aan.* Terwijl daar en tegen de Heer MILLAR het inwendig gebruik dezer Vliegen, door gezegde Heeren BURTON en HILLARIJ aangeprezen, zeer afkeurt, als meer vertrouwen stellende op derzelver uitwendig plaatselijk gebruik. Van even dezelfde gedagten is ook de Heer STRANDBERG omtrent BURTONS voorschre-

(128) Zie deszelfs *Observ. on the Diseases in the Island of Barbados*, Londen 1759.

ſchreven middel, dat Hij niet durfde wagen te beproeven. „ Dewijl," zegt Hij, „ voor „ Volwasſenen zelfs het Poeder van Spaan- „ ſche Vliegen niet goed is (129), en ik „ dus nog veel minder gewaagd heb het aan „ Kinderen te geven, al wordt de ſcherpte, „ met welke het werkt, in dit geval door de „ Campher en de *Balſamus Copaibæ* verzagt, „ welk laatſte middel, gelijk ik zie, ook om „ deze reden in de *Tinct. Cantharidum Edinb.* „ voorkomt." —— Dat men echter de Spaanſche Vliegen, het zij in poeder of liever deszelfs aftrekzel, genoegzaam veilig, mits onder de beſtiering eenes voorzichtigen en kundigen Arts, ten inwendigen gebruiken konde bezigen, heeft mij de ondervinding in zeer veele gevallen geleerd, waarin ik dezelven altoos met een gelukkig gevolg voorſchreef; hebbende ik ze nimmer in den Kinkhoest noodig gehad. —— Het gene de Heeren VAN DER EEM en VAN LEEUWEN deswegens mededeelen (130) ver-

(129) „ Zie LINDE STOLPE *de Venenis*, pag. 136–139. „ *Miſcell. Nat. Cur.* Dec. III. A. 7. Obſ. 86. pag. 149. „ & Obſ. 236. pag. 450."

(130) In derzelver meer aangehaalde *Prijs-verhandeling* bladz. 72. waar in men eene reeks van nuttige waarneemingen en Berigten daar omtrent zal vinden aangetekend.

verdient vooral ook onze opmerking, t. w. „ dat men de Spaansche Vliegen in alle zulke „ Ziekten, waar in de vaste deelen geprik„ keld, en de verdikte, taaije, koude, slij„ mige vogten, verdunt moeten worden, met „ voordeel konne doen gebruiken, en dat ze „ om die reden ook zomtijds in den *Kinkhoest* „ schijnen te zijn van dienst geweest, vooral „ door de slijmige dikke vogten, het zij van het „ gansche Lighaam, het zij bijzonder van de „ Keel, Luchtpijp, en Longen op te lossen en „ uittedrijven." Kunnende men nog meerder voorbeelden hier van door de Heeren FORSTER (131), STOCKAR A NEUFORN (132), en anderen vinden medegedeeld.

Wijlen mijnen geachten Vriend BASTER gebruikte, gelijk Hij mij meer dan eens mondeling verzekerd heeft, en mij zulks nog *nader uit* zijne eigenhandige Aantekeningen gebleken is, de Zink-bloemen (*Flores Zinci*) niet zelden met zeer veel voordeel in den Kinkhoest, in krampagtige Aamborstigheden, enz. Ten welken einde Hij dezelve op deze wijze voorschreef:

℞.

(131) In deszelfs *Differt. Inaug. Cantharidum Historiam Naturalem, Chemicam & Medicam exhibens.* Lugd. Batav. 1775. pag. 132. & 134.

(132) Zie deszelfs *Differt. de Usu Cantharidum interno.* Göttingæ 1781. §. 22. & 23. pag. 34.

℞. *Flor. Zinci.* gr. x.
Pulv. Ocul. Canc. dr. ij.
Sacch. Albiss. unc. ß.
Exacte M. F. Pulvis. D. in Pix.

Om er 3 of 4 maalen 's daags, na gelang der jaaren en omſtandigheden des Lijders, van eene halve tot anderhalve vingerhoed vol, telkens van te geven. Zijnde dit een middel, zegt Hij, dat Kinderen gaarne gebruiken. In het laatstgemelde geval, t. w. in éene krampagtige Aamborstigheid, heb ik dit zelfde ook eenmaal met vrugt gebruikt. Hier mede nu komt volkómen overeen, de waarneeming die de Heer WALCKIERS (133) mededeelt. Zie hier dezelve. „ Een man van omtrent 30 „ jaaren, hebbende wegens een' ſchellen kramp„ agtigen hoest, die vermoedelijk uit de maag „ voordkwam, verſcheiden purgeer- en maag„ middelen vrugteloos gebruikt, wierd ten „ laatſten binnen weinige dagen door de *Flo„ res Zinci* genezen."

Volgens den Heere de SAUVAGES wordt ook de ſuiker van Lood (*Saccharum Saturni*), tot 2 of 3 greinen gegeven, in deze Ziekte geroemd,

(133) Zie deszelfs meergemelde *Prijs-verhandeling*, bladz. 162.

roemd, en het *Sal Jovis Londin.* volgens den Heere Home voor een foort-middel daar in gehouden. —— Wordende wijders door meergemelden Heere Hoffman verzekerd, dat voor den Kinkhoest, uit eene te rug gedreven Huidziekte ontſtaande, geen vermogender middel zij dan de *Æthiops Mineralis*, of de *Flores Sulphuris* inwendig gebruikt, met het *Antimonium Diaphoreticum*, of het *Pulvis Bezoärdicus*, des avonds ingenomen; en uitwendig niets voortreffelijker dan de Spaanſche Vliegpleisters, omtrent welken ik ſtraks iets meerder zal hebben te berigten.

De Naphtha Nitri en de *Spiritus* Æthereus Frobenii, worden gelijk de Heer Rosen van Rosenstein mededeelt, ook in deze Ziekte geprezen; er bijvoegende, dat hiermede overeenkome het volgende *mengzel, dat* Werlhoff, volgens een daar van gegeven berigt in het *Hanov. Magaz.* 1768. No. 80., met zeer veel vrugt in den Kinkhoest voorſchreef, zo dat de genezing binnen 4 weken volbragt ware;

℞. *Syr. Corall.* unc. viij.
Spir. Nitri dulcis. unc. j. M. D.

Om hier van des morgens en des avonds twee

twee theelepels te geven. „ Ik heb," zegt gemelde Heer ROSEN, „ het zelve met nut ge„ bruikt, doch na dat andere middelen te vo„ ren gegeven waren, die mogelijk naderhand „ gewerkt hebben." —— De nuttigheid van de *Spiritus Nitri dulcis* heb ik mede in veele gevallen ondervonden, ſchoon ik dezelve ſlegts alleen in die gevallen gebruikte, waar in de onmatige hitte der koorts verkoelende middelen vereischte. Op onderſcheiden wijzen ſchreef ik dezelve voor, dan eens in het een of ander mengzel, dan eens afzonderlijk met den ſijroop van Klaprozen, doch meest met een weinig *L. L. Sydenh.* vermengd. Hebbende ik van het volgende de beste, de ſpoedigſte en meest gewenschte uitwerking gezien:

℞. *Aq. Cinnam.* dr. iij.
Spir. Nitri *dulc.*
Syr. Pap. Rhoead. aa. dr. ij.
L. L. Sydenh. a gtt. xxv. ad L. M.

Latende hier van na gelang der jaaren en omſtandigheden, geduurende de Koorts, alle half of geheel uur, 15, 18, 20 tot 25 droppelen, met een weinig water zonder melk, ingeven. Hier door zag ik wel dra de Koorts verdwijnen, de overtollige brakingen geſtuit,

den

den Hoest oogenschijnlijk verminderen, en na eenige weinige, zelfs geringe giften van den Koortsbast ganschelijk ophouden, nimmer echter verzuimende de noodige ontlastmiddelen tusschen beiden toe te dienen. Op dezelfde wijze maakte ik ook zomwijlen gebruik van het *Liquor Anod. Minér. Hoffm.* met geen minder goed gevolg, het zelve in zommige gevallen zelfs de voorkeur gevende boven den gezegden zoeten Salpetergeest.

De *Spiritus*, of het dus genoemde *Oleum Sulphuris per Campanam*, door zommigen in deze Ziekte algemeen geroemd, wilde de Heer STRANDBERG niet gebruiken. „Dewijl," zegt Hij, „het geen kragt meer kan bezitten, als zuur „van Vitriool of Aluin, komende het met „dezen voor het overige overeen." Vrugteloos meldt Hij wijders de *Spiritus Salis Ammoniaci* en andere middelen, die Hij optelt, te hebben voorgeschreven, en onder dezen ook de *Expressio Millepedum*, en den daar uit bereiden sijroop, van Dr. CHEYNE, welke nogthans van dit zijn middel getuigt (134): dat het zelve, lepelsgewijze ingegeven, den Kinkhoest zonder fout geneze. Schrijvende Hij het zelve dus voor:

Rp.

(134) In Ejus *Tractatu de Arthritide*, pag. 116.

℞. *Millep. in Vino albo demers. q. v.*
Exprime ſuccum & adde ſacchari albi q. ſ.
Ut F. ſ. a. Syrupus.

Door het evengemelde uitgeperst ſap zag ook de Heer HUXHAM eene groote verligting aanbrengen, zeggende: dat het best zij de vrije ademhaling te bevorderen, als ook de borstontlasting door eene ontbinding van de *Gom Ammoniac* in het uitgeperste ſap van Soogen en het water van Hijsſop te bevorderen (135). Wordende de nuttigheid van dit laatstgenoemde middel ook door den Heere DE MEZA (136) bevestigd. Terwijl Hij weder elders (137) de *Spiritus Cornu Cervi*, als nuttig in deze Ziekte aanprijst. — „ De Duizendbeenen, „ zegt ook de Heer BUCHAN, Steen-motten, „ of zogenaamde Pisſebedden worden een zeer „ goed middel tegen den Kinkhoest geacht. „ De genen, die het zelve verkiezen te gebrui- „ ken, moeten twee oncen van die *Inſecten*, in „ een mortier klein geſtooten, een nagt op „ een

(135) Zo als te zien is in deszelfs *Opera Phyſ. Med.* Tom. I. pag. 98.

(136) In Ejus *Diatribe Medica*, Cap. III. pag. 158.

(137) In *Armamentario Medico* ſeu *Materia Medica*, pag. 77.

„ een pint witten wijn laten trekken; men „ zijge dit vogt vervolgens door een doek, „ en geve er den Lijder 3 of 4 malen 's daags „ eene lepel vol van." Buiten dit medegedeelde, zoude ik ook de getuigenisſen van nog andere Schrijvers, nopens de nuttigheid van dit voorſchreven middel, kunnen aanvoeren, doch houde kortheidshalven de gezegde voor voldoende.

Volgens den meergemelden Heere ROSEN zoude de Kinkhoest gemaklijk te genezen zijn, zo wij zulke middelen bezaten, die deszelfs Zaadſtoffe konden dooden of kragteloos maken. „ Op zo eene wijze," zegt Hij verder, „ zouden na gedagten de bladen van den wilden Roſemarijn (*Roſmarinus Sylveſtris*, *Ledum Paluſtre*. LINN.) helpen, wanneer zij „ als thee bereid naarſtig gedronken *wierden*. „ De Lijf-Arts en Ridder VAN LINNÉ meldt in „ zijne Reize na West-Gothland, dat de gemeene man denzelven met voordeel bij zijne „ Kinderen tegen den Kinkhoest gebruikt hebbe." Deelende de Heer MURRAY (138) het

(138) In deszelfs Aantekening bij het boven vermelde van den Heere ROSEN, volgens de vertaling van den Hoogleeraar SANDIFORT, zo als te zien is in het I. Deel op bladz. 466.

het volgende des aangaande mede: „ Dit be-
„ vestigt ," dus ſchrijft Hij , „ de Heer
„ HAARTMAN (139) gelijk ook WACHLIN ,
„ die , benevens Braakmiddelen , dan een ſter-
„ ker , dan een ſlapper aftrekzel van de bla-
„ den van dit kruid met melk of wei , heeft
„ laten gebruiken. Van dit middel heeft Hij
„ ook gebruik gemaakt , wanneer de Pokjes
„ heerschten , wanneer de Kinkhoest daar bij
„ kwam. Bij den gemeenen man in Calmar
„ heeft WAHLBOM met Braakmiddelen en deze
„ bladeren veel uitgeregt (140). En beide
„ middelen heeft BLOM ook te zamen ver-
„ eenigt (141), en dat wel met goed ge-
„ volg." enz,

Volgens het Berigt van den Heere VALMONT DE BOMARE (142) laat men in Guaiana de bloemen van het groen Ebbenhout , (*Flores Ebeni*) , bij gebrek van Senebladen aftrekken, als zijnde een goed buikzuiverend middel, het welk regt tijdig ingegeven, gedurende de beſmet-

(139) „ Zie BERGIUS *Förſök om ga onbura ſjukdomar* , „ 1755. pag. 25."

(140) „ *Berättelſer tilk. Coll. Med.* pag. 157. 212."

(141) „ *Medicinal Verkeſt tilſtaond i Piket.* pag. 12."

(142) Zie het *Aanhangzel* op deszelfs *Woordenboek* , Art. *Ebbenhout.*

smettelijke Ziekte, die in den jaare 1755. op Cayenne heerschte, van een gewenscht gevolg was, t. w. in de aanvallen van eenen geweldigen Kinkhoest, die van Koortsen en Hoofdpijn verzeld ging.

Voorts, indien men de aangeprezen deugden en voortreffelijke eigenschappen van den Moeder-wortel (*Arnica*) nagaat, behoeft men zich geenzints te verwonderen, dat ook dit middel in den Kinkhoest beproefd en nuttig bevonden zij, als bezittende eene ontbindende, bederfweerende, Koortsverdrijvende en Krampstillende kragt; een bijzonder vermogen om op het hersfen- en zenuw-gestel te werken, enz. waar van men de overtuigendste bewijzen in de schriften van de Heeren DE LA MARCHE (143), COLLIN (144), BRUCKNER,

(143) Zie deszelfs *Differt. Sistens Observationes Practicas de Arnicæ veræ usu.* Halæ Magdeb. 1744.

(144) In deszelfs *Observationes circa morbos acutos & chronicos factæ.* Pars IV. Waar in Hij na de beschrijving dezer Plant *Arnica*, derzelver nuttigheid in Verlamming, Blindheid, Kramp en Stuiptrekkingen aantoont, en zulks door eene menigte voorbeelden en gedaane proeven bevestigt. Deelende vervolgens in het V. Deel omstandig mede de koortsverdrijvende kragt van dit middel, deszelfs nut in Rotkoortsen, Rooden loop, het Koud Vuur, enz. Zulks insgelijks met een groot aantal Waarneemingen ophelderende.

NER (145), DEIMAN (146), NIELEN (147), en anderen kan vinden aangetekend. Wordende zeer wel door laatstgemelden Schrijver des aangaande dit volgende aangemerkt. „Wanneer wij," dus zegt Hij (148), „de uitwerkzelen nagaan, die door zommige Schrijvers aan de *Arnica* worden toegeëigend en bevestigd, blijft er mijns bedunkens geen twijfel over, of ook dit middel moet in alle opzichten aan de Geneezings aanwijzingen „ in-

de. Terwijl Hij eindelijk in het Aanhangzel deszelfs bederfweerende kragt, uit verscheiden daar mede gedaane Proeven kenlijk, aantoont.

(145) In *Selećt. Med. Francof.* Tom. I. waar in Hij onder anderen verzekert, dat een of twee vingergreepen dezer Plant, met water afgetrokken en gedronken, van alle bekende middelen het best geschikt zij om het uitgevaat bloed te ontbinden, en in koortsen met eene bloedspuwing, of ook met eene uitslag van de huid verzeld, ongemeen heilzaam zij.

(146) Zie deszelfs fraaije *Waarnemingen nopens de uitwerking van de Flores Arnicæ in de afgaande koude Koortsen*; te vinden in het I. Deel der *Verhandelingen van het Provinc. Utrechtsch Genootschap*, bladz. 305—316.

(147) In deszelfs te voren meer aangehaalde *Prijs-verhandeling* bladz. 34. en volg. Alwaar men ook het een en ander nopens de wijze van voorschrijving en toediening van dit middel kan vinden aangetekend, werwaards ik mijnen Geëerden Lezer wijze.

(148) Aldaar bladz. 73. Noot f.

„ in den Kinkhoest kunnen voldoen: het ver-
„ wekt misselijkheid of brakingen, als het in
„ eene sterke gifte wordt ingenomen; in min-
„ der *dosis* is het laxeerend; het ontbindt de
„ ondoorgangbare vogten, en kan langs dien
„ weg daar en boven zweet- en pisdrijvend
„ zijn: het stilt zenuwtrekkingen, geneest
„ lammigheden, en weêrstaat ontaartingen,
„ zo als in de Rotkoortsen, hier van daan
„ versterkende. — Verdient hierom derhal-
„ ven het zelve niet in den Kinkhoest be-
„ proefd te worden? te meer, daar het reeds
„ zijne deugden heeft doen kennen in eene
„ slijmige Aamborstigheid (149)," En ze-
ker wordt zulks door den beroemden Hoog-
leeraar STOLL (150) bevestigd; mededeelen-
de dat Hij iemand, op den raad van een zij-
ner Vrienden, na dat alles te vergeefsch ge-
bruikt

(149) *Ephem. Nat. Curios.* Tom. VIII. pag. 408.

(150) Zie deszelfs *Rationes Medendi*, Pars III. Sect. II. Ephem. Ai. 1779. pag. 104. & 105. Alwaar Hij aantoont, dat die Kinderen het spoedigste herstelden en het minste leeden, die tusschen het hoesten baaakten; dat sommigen veel vrugt van het Ammoniac-zout, anderen weder van de Gom Ammoniac, anderen ook van de Spaansche Zeep hadden. Eindelijk dat sommigen genezen zijn, door om den anderen dag het *Hydromel Purgans Infantum Dispensat. Vienn.* te gebruiken.

bruikt was, door het afkookzel der *Flores Arnicæ* met andere verzagtende kruiden en wortelen, van den Kinkhoest genezen hebbe.

De Polei (*Pulegium*) wordt ook zeer in deze Ziekte geprezen, en inzonderheid deszelfs uitgeperst ſap, dat door BOYLE voor een ſoortmiddel tegens dezen Hoest gehouden wordt, het welk de Heeren HOME, DE SAUVAGES, DE MEZA, en anderen bevestigen; wordende door laatstgenoemden Schrijver het Druiven-kruid (*Botrys*) het zij in een afkookzel, of wel als thee getrokken, niet minder geroemd.

Dat meer is, men houdt zelfs het aftrekzel van den Tabak voor heilzaam, wordende daar omtrent door den Heere ROSEN aangemerkt en gezegd: „ Pillen uit het *Extractum Nicotianæ* zijn dikwils in eenen anderen krampagtigen hoest van nut geweest, doch of zij in den Kinkhoest eenigen dienst doen, heb ik geene gelegenheid gehad te beproeven." Waar bij de Heer MURRAY aantekent: dat de Schrijver der *Obſerv. Clinic. in Noſocom. Varſav.* Faſc. I. pag. 53. den ſijroop van Tabak in eenen zwaaren hoest met Aamborstigheid verzeld aanprijze, en verzekere deszelfs nuttigheid te hebben ondervonden.

Wijders deelt ook evengemelde Heer ROSEN mede: dat men voor eenigen tijd begonnen

 heb-

hebbe het vet van Zee-honden (*Phoca Vitulina*) in deze Ziekte te gebruiken. Door namentlijk één lood van het zelve, geduurende een kwartier uurs, in één pond melk te laten kooken, en van deze melk des morgens en des avonds aan Kinderen van één half tot een geheel jaar ééne spijslepel vol, en aan hen, die ouder zijn, nog meer te geven. „ *Men verzekert*," dus vervolgt Hij, „ dat zij niet „ meer in den adem bleven, dat dit toeval „ zich ten minsten na agt dagen niet meer ver- „ toonde, doch dat den hoest langer aanhield. „ Dezen overwon men echter eindelijk, na „ dat men eenige droppelen Theer, met een „ doijer van een Ei vermengd had. *Inrikes* „ *tidning for aor* 1770. *No.* 24. en *Chirurgiska* „ *Societetes Händelser*, 1769, *pag.* 105. waar „ in de Heer J. D. BRANDT zulks door de on- „ dervinding bevestigt en *verzekert, dat Hij* „ van den eersten dag af aan, dat dit middel „ gebruikt is, beterschap ontdekt heeft."

Dan het is eene meer bekende zaak, dat men voorheen, en op sommige plaatsen nog heden ten dage, eenen grooten ophef maake van de Slakkenmelk in deze Ziekte. Dat dezelve intusschen in eenige gevallen met vrucht gebruikt zij, weet ik bij ondervinding, onder anderen nam ik in een Huisgezin van 7 Kin-

de-

deren, die allen gelijktijdig den Kinkhoest en zelfs zeer ſterk hadden, waar, dat deszelfs aanvallen bij die genen, die deze melk in eene genoegzaame hoeveelheid gebruikten, langzamerhand minder hevig wierden en ſpoediger eindigden, dan bij die, welken deszelfs gebruik volſtrekt weigerden, zijnde dezen de twee oudſten, welken bij toeval den naam van Slakkenmelk gehoord hebbende, eenen te grooten afkeer daar van hadden, bij wien dan ook zijne aanvallen heviger bleven en langer duurden. Dan in den beginne der Ziekte heb ik de gezegde melk van weinig of geen nut bevonden, doende zij ſlegts eenig voordeel en verligting aanbrengende bij deszelfs voortduuring, en na dat de noodige ontlastmiddelen vooraf gebruikt waren, gelijk in het geval der voornoemde Kinderen plaats had. —— Sommigen weder verheffen den ſijroop van Slakken (*Syrupus Limacum*), vooral, zo als de beroemde P. SANDIFORT aan de hand geeft, met een vierde gedeelte *Syrupus Diacodii* vermengd, en van tijd tot tijd gegeven. Zullende hier door volgens zijn Ed. zeggen, gewis de hevigheid van den hoest afneemen, en hij zelve grootelijks geſtild worden. —— Meerder nut en voordeel nogthans heb ik de ſijroop van Ramenas zien aanbrengen, zo als ook anderen

met mij hebben waargenomen (151). Wijlen de Heer BASTER verkoos den laatstgemelden ſijroop ook verre boven dien der Slakken en derzelver melk, die Hij nogthans in ſommige gevallen met voordeel zag gebruiken. Wijders roemde Hij ook zeer het zaad der Tuinkers (*Semina Naſturtii*), als ware het een *ſoort*-middel in verſcheiden zoorten van hoesten, bijzonder in die van eenen Zinkingagtigen aart, doch boven allen in den Kinkhoest. Latende eene drachme van dit Zaad in een ijl doekje doen, met kokend water geduurende den nagt aftrekken, vervolgens uitpersſen, en het vogt met ſuiker of honig vermengen, om telkens van te drinken.

Er zijn ook eenige voornaame Schrijvers, die de Ezellinne melk in deze Ziekte roemen, en onder dezen de Heer FR. HOFFMANN, volgens wiens getuigenis, dezen *Hoest hebbelijk* geworden zijnde, met een verloren eetlust en begin van Teering, de gezegde melk, of wei van melk, of ook ſeltzer water met een gelijk gedeelte melk vermengd, het voornaamſte der genezing uitmaken. —— De Heer FOTHERGILL raadt mede de Ezelinne melk aan, en liet dezel-

(151) Vergelijk mijn vorig berigt des aangaande medegedeeld.

zelve van zijne Lijderen tusſchen beiden drinken, hun zagte ſpijzen, vleeschnat en melk gebruiken; willende wijders, dat men zorgvuldig vermijde de maag te overlaaden, wijl hier door de Ziekte des te langer duurde. En de ſtraks gemelde Heer SANDIFORT berigt: dat de Ezelinne melk te regt in den gevorderden ſtaat dezer Ziekte, voor een der beste middelen gehouden worde, wijl dezelve het lichaam voedt en deszelfs kragten daar door allengskens toenemen (152). Anderen weder prijzen de Paardenmelk, waar van de Heer STRANDBERG getuigt, die zeer te hebben hooren roemen, doch dat hij dezelve uit gebrek niet meer dan eénmaal hebbe kunnen gebruiken, en dus geene genoegzaame ondervinding van derzelver nuttigheid hadde. — Terwijl al weder anderen de Geiten melk, of nog meer de Schaapen melk, vooral bij het afneemen dezer Ziekte roemen. Zie hier wat de

(152) Een zeker Engelsch Schrijver geeft het volgende middel aan de hand, dat, gelijk Hij zegt, zeer wel in de plaats van Ezellinne melk gebruikt, en met zeer veel voordeel kan gedronken worden van Teeringagtige Lijders, t. w. neem gepaerlde Gerst, *China* wortel gekneust en *Salſaparilla* van elks éėne once; *Eryngium* éėne halve once: kookt dit te zamen in 3 pinten water tot op de helft, giet dan het vogt af en doe 'er eene pint verſche melk bij.

de Heer PAJON DE MONETS (153) daar van zegt: „ de Schaapen melk," dit zijn zijne woorden, „ is zeker een van de beste midde-
„ len om de kragten te herstellen, zij heeft
„ wezenlijke hoedanigheden, welken haar
„ doen uitmunten; zij hot niet ligt, om dat
„ ze minder weiagtige deelen heeft; zij heeft
„ een suiker of zout van melk, 't welk *zeer*
„ zagt en balsemagtig is; zij heeft veel room;
„ zij is voornamentlijk van dienst in verma-
„ gering, uitteering en gebrek van vogten,
„ gevende overvloed van voedende sappen.
„ Verre van loslijvigheid te maken, gelijk de
„ melk van eene Koe, Ezelinne of Merrij,
„ herstelt zij den Buikloop met kragt, her-
„ stelt de verteerkragt, door de vezelen van
„ de Maag te versterken; en men weet dat
„ de meesten Ziekten hier uit haren oorsprong
„ hebben. Men begrijpt *derhalven*, *dat* zij
„ van dienst is om geneeskragtige voedzels
„ te verschaffen, welken, zonder de maag
„ te veel arbeid tot verteering te geven, en
„ zonder eenige ontrusting te verwekken,
„ vee-

(153) In deszelfs *Lettre sur les maladies de la Poitrine*, welkers vertaling te vinden is in de *N. Vaderl. Letteroeff.* II. Deel, No. 2. bladz. 58. en volgende van het *Mengelwerk*.

„ veele sappen kunnen verschaffen, om het
„ gebruik der voeding te herstellen. Einde-
„ lijk in alle gevallen, waar in de Geiten-
„ melk te pas komt, is de Schaapen melk veel
„ beter, en door een Scheikundig onderzoek
„ kan men ontdekken, hoe veel zij boven an-
„ ren heeft. Daar en boven heeft zij nog dit
„ voordeel, dat zij op alle tijden van het jaar
„ kan gebruikt worden, het welk omtrent an-
„ deren zo niet kan geschieden."

„ *Zomtijds helpt koud water*," zegt de Heer BISSET, „ met suiker of honig zoet gemaakt." En de Heer L. ROUPPE bevestigt zulks met te zeggen, dat het drinken van koud water bijzonder in den aanval van den Hoest veel goeds doe (154).

Eindelijk heb ik ten aanzien der verandering van Lucht, die toch veele voornaame Geneeskundigen voor een der beste en kragtigste middelen tegens deze Ziekte beschouwen, nog iets aan te merken. Zijnde het mij meer dan waarschijnlijk voorgekomen, dat de Lijder van de plaats,

(154) Zie deszelfs Berigt nopens de Ziekten, die in de maanden November en December des jaars 1779, te Rotterdam heerschten, geplaatst in het I. Deel, 4de Stuk der *Verhandelingen van de Natuur- en Geneesk. Correspondentie Societeit in 's Hage*, bladz. 569.

plaats, daar deze Ziekte algemeen heerscht, verwijderd en overgebragt wordende na eene andere, alwaar men geene de minste tekenen derzelve kan ontwaren, het ſpoedigſte daar van ontſlagen worde; hebbende mij zulks de ondervinding, ten minsten bij mijne eigen Kinderen, alzints overtuigend geleerd. *Dezen nu* naauwlijks beſmet zijnde, naauwlijks eenige geringe tekenen van dezen hoest zich bij hen voordoende, deden, daar ik mijne reis niet wel konde uitſtellen, in het laatst der maand Junij 1785. met mij en verder gezelſchap een togtje door een groot gedeelte van Braband. Dan naauwlijks 2 dagen van huis vertrokken zijnde, openbaarde zich bij hen de Hoest reeds in zijn volle kragt (155). Ter plaatſe gekomen zijnde, daar ik mij van de noodige Geneesmiddelen konde voorzien, diende ik hun een zagt Braakmiddel toe, beſtaande *uit* eenigé weinige greinen van den Braak-wortel met ſuiker en zulks bij herhaling, doch in kleine giften telkens; twee dagen later een zagt Buik-

(155) Of ik deze zo ſpoedige verergering aan het ſcheep zijn, het moeilijk vaaren door het onſtuimig weder, dan wel aan een gevatte koude héb moeten toeſchrijven, konde ik niet wel ontdekken, ſchoon mij het laatſte wel het waarſchijnlijkſte voorkwam.

Buikzuiverend middel, uit een aftrekzel van Senebladen met Manna en een weinig veel vermogend Zout (*Sal Polychreston*). Voorts een mengzel, met dat, hier voren opgegeven, overeenkomende ten dagelijkschen gebruike, en zo het noodig ware, tusschen beiden, om de geweldige aanvallen van den Hoest, de overtollige Brakingen, en de onmatige daar op volgende stuipagtige bewegingen te doen bedaaren, eenige droppelen van het volgende:

℞. *Aq. Cinnam.*
Spir. Carn. Sylvii aa. dr. ij.
Liquor. Anod. Min. Hoffm. dr. jß.
L. L. Sydenh. dr. ß.
Syr. Violar. dr. ij. M.

Waar door ik oogenschijnlijk den Hoest zag verminderen, en wel dra, door de daar bij komende bijna dagelijksche luchtsverandering van de eene na de andere plaats, en de gestadige lichaamsbeweging door vaaren, rijden, gaan, enz. ganschelijk ophouden, zo dat zij binnen 18 dagen, welken mijne reis duurde, volkomen herstelden en volmaakt gezond t'huiswaards keerden. Hebbende ik dus alle reden te gelooven, dat voornoemde geduurige luchtsverandering de voornaamste oorzaak hunner

zo

zo ſpoedige herſtelling uitmaakte; te meer wijl ik door deze zelfde geneeswijze, hoe nuttig en minst langdurig anders, nimmer te voren eene zo ſpoedige en volkomen genezing bij anderen, die dezen hoest in zulk eene hevigen graad hadden, als mijne Kinderen, hebbe mogen ontwaren. — Intusſchen is de Heer ARMSTRONG van gedagten, dat deze zo zeer aangeprezen verandering van lucht, bij veele Lijders geene verandering te weeg brenge. Welk gevoelen door het zeggen van den Heere BUCHAN (156) uitnemend wederlegd wordt, als houdende de gezegde luchtsverandering voor een der kragtigſte middelen tegens den Kinkhoest, waar door Hij zegt deze kwaal verdreven te worden, zelfs dan, wanneer die verandering een overgang is van eene zuiverder tot eene lucht, die minder gezond *ſchijne te zijn* (157). „ Misſchien," *dus vervolgt Hij*, „ ontſtaat dit eeniger mate daar uit, dat zich „ de Lijder van eene plaats, waar de beſmet„ ting heerscht, verwijderd. De meeste Ziek„ tens der Kinderen zijn beſmettelijk, en het

„ is

(156) In zijne Huislijke Geneeskunde, bladz. 331.

(157) Vergelijk hier mede het te voren door mij verhandelde nopens de voorbehoeding dezer Ziekte.

„ is geheel niet zeldzaam den Kinkhoest in eene
„ Stad of Dorp te zien heerſchen, ter zelver
„ tijd, wanneer men er in eene zeer nabij ge-
„ legene plaats geene de minste tekenen van
„ beſpeurt! Doch wat er ook de reden van
„ zij, de zaak is zeker, en door de ondervin-
„ ding bevestigd. Men behoort derhalven
„ niet uit te ſtellen, den Lijder op eenigen af-
„ ſtand van die plaats, waar hij de kwaal ge-
„ kregen heeft, en zo het mogelijk is, naar
„ een warmer en zuiverder lucht te vervoe-
„ ren." Wordende door den geleerden Ver-
taler zijnes opgenoemden Werks, de Heer Lij-
klama à Nijhölt het volgende daar bij aan-
getekend: dat ſommigen meenen, dat de Lij-
der niet moete verplaatst worden, voor dat
den hoest aan het afnemen zij; dan dat voor
dit gevoelen zich geene genoegzaame reden
opdoe, wijl men in alle tijdperken dezer Ziek-
te de verandering van lucht den Lijderen voor-
deelig bevonden heeft. Voorts dat het niet
genoeg zij hen dagelijks in een rijtuig te laten
rijden, wijl dit zeldzaam aan het oogmerk be-
antwoordt, en hen veeltijds nadeelig kan zijn,
door hen koude te doen vatten. Willende
eindelijk, dat zo zij uitgaan, zulks vooral niet
anders dan te voet, of, (die van eenen meer
gevorderden ouderdom zulks doen kunnen,)
te

te Paard geschiede. —— Geen minder voorstander der Luchtsverandering in deze Ziekte is de beroemde HUXHAM, die dezelve daar in ten hoogsten aanprijst, en wel inzonderheid de Landlucht, het Buitenleven, en de onderhouding eener matige beweging.

Ik zoude, ware het nodig, hier omtrent verder kunnen uitweiden. Dan daar *ik nog* het een en ander, zo omtrent de aderlating, als de overige uitwendige hulpmiddelen, die men in deze Ziekte bezigt, te berigten heb, zal ik diensvolgens in de eerste plaats onderzoeken in hoe verre eene aderlating, en zelfs eene herhaling derzelver, nuttig en nodig bevonden worde.

Het voornaamste oogmerk in eene te doene aderlating in den Kinkhoest is dan, om

1. Het overtollige bloed te ontlasten, en de nadeelige gevolgen der *volbloedigheid voor* te komen.

2. De te sterke uitzetting der vaten te verminderen, en daar door derzelver bersting, en de uitstorting van bloed in, of uit het een of ander deel des lichaams noodwendig daar op moetende volgen te verhoeden. Of wel, om

3. Den te sterken drift des bloeds te matigen.

4. De te groote gespannenheid der vaste deelen weg te nemen.

5. De

5. De ontſteeking af te weeren.
6. De koorts te beteugelen.
7. De vaten de noodige ruimte te geven.
8. Den omloop des bloeds, de uitwaasſeming en verdere afſcheidingen der vogten te bevorderen.
9. De ademhaling vrij en gemaklijk te maken, en de verſtikking voor te komen. Eindelijk, om
10. De Ziekteſtoffen beweeglijker te maken, en de vereischte ontlastmiddelen, vooral de Braak- en Buikzuiverende middelen des te veiliger, te zekerder te doen werken en van des te meer vrugt te doen zijn, als de eerſte en voornaamſte vereischtens ter genezing dezer Ziekte.

Dus zegt de beroemde FR. HOFFMANN: „dat de Aderlaatingen voordeelig zijn, voor die te veel bloed en te gezwollen aderen hebben, of wier gewoone ontlastingen zijn opgeſtopt; dat het openen eener ader als dan een der beste voorbehoedmiddelen zij, en men zulks niet moge nalaten, als de hoest zeer geweldig is, om het bersten der vaten op de eene of andere plaats des lichaams voor te komen, het welk in de kindsheid en jeugdigen ouderdom niet zelden plaats heeft." Wordende zulks door SIJDENHAM, HARRIS, HUXHAM, en veele andere be-

vestigd, en door eerstgemelde getuigd, zonder aderlaating, eene herhaalde Buikzuivering en Spaansche Vliegpleisters in het genezen van den algemeen heerschenden Kinkhoest niet gelukkig te hebben kunnen slagen.

De doorkundige Engelsche Geneesheer Hugo Smith (158), getuigt mede, *dat in den* Kinkhoest, den Kinderen genoegzaam eigen, om de reeds aanwezige toevallen te matigen, en de toekomende af te weeren, niets heilzamer zij, dan eene aderlaating, vooral zo de Lijder bloedrijk zij; dat zelfs dan, wanneer de Ziekte hardnekkig, en het Kind nog bloedrijk nog sterk is, de Aderlaating niet moete verzuimd worden, wijl het, volgens zijn zeggen, de pligt van een Geneesheer is, de vaten ledig te houden, op dat er geene vreeze voor verstikking zij, door eene verstopping *of ontsteeking* van de vaten der Longen; of dat er geene doodelijke Beroerte op volge, door een te sterke uitzetting van de bloedvaten der hersenen.

„ Wanneer," dus zegt weder de zeer geleerde Buchan, „ de kwaal hevig wordt, dat de „ Lijder gevaar loopt door den Hoest te stik- „ ken,

(158) Zie deszelfs Dissertatio *de sanguinis missione.* Edinb. Edit. 1755. pag. 32.

„ ken, is het noodig hem bloed te laaten, inzon-
„ derheid wanneer de Ziekkoorts zich opdoet,
„ en de pols hard is en vol; dan wijl het
„ hoofdoogmerk der Aderlaating in deze kwaal
„ is, het bersten van de bloedvaten der Long
„ te verhoeden, en het gebruik van Braak-
„ middelen veiliger te maken, zal het zelden
„ noodig zijn de laating te herhalen; wanneer
„ men echter toevallen eener Long-ontſtee-
„ king beſpeurt, zal eene tweede, ja zelfs
„ eene derde Aderlaating van nut zijn."

Wijders wordt door den Baron VAN STÖRCK hier omtrent aangemerkt, dat, zo men beſpeure, dat de Kinkhoest niet zo zeer uit ſlijm, als uit eene volbloedigheid, ontſta, eene Aderlaating noodig zij, en dat die zelfs na gelang der omſtandigheden en kragten, doch met de vereischte omzigtigheid diene herhaald te worden, op dat des Lijders kragten hier door niet verſpild worden; wijl anderzints door het Aderlaaten deze Ziekte verërgert; gevende Hij daar benevens de volgende middelen te gebruiken. Als:

℞. *Nitri puri* dr. j.
Syr. Ribeſior. unc. j.
Aq. Flor. Sambuci. unc. vj. M.

Voor een Kind alle 2 uuren éène lepel.

Of wel voor den gewoonen drank:

℞. *Hordei crudi*, unc. iij.
Aquæ puræ. Libr. iv.
Coque per ½ horam, dein Colaturæ adde
Nitri puri dr. j.
Oxym. ſimpl. vel mellis puri. unc. ij. M.

Of ook: ℞. *Rad. Althææ* unc. j.
Fol ——— man. ij.
Conſciſſ. coq. ſ. q. aquæ per ½ horam,
Dein Colaturæ Libr. j ß. *adde*
Nitri puri. dr. j.
Oxym. ſimpl. unc. ij. M.

Om alle 2 uuren één theekopje vol laauw te gebruiken.

Dan wel: ℞. *Nitri puri.*
Stibii diaphoretici non abluti aa. dr. j.
Oxym. ſimplic.
Syr. Flor. Rhoead. aa. unc. j ß. M.

Om er alle 2 uuren een theelepeltje van te neemen.

Of eindelijk: ℞. *Nitri puri* dr. *ß.*
Stibii diaph. non abluti, dr. j ß.
Oxym. Scillitici. unc. ij.

Syr.

Syr. Flor. Rhoead. unc. j.
Aq. Fœniculi unc. viij. M.
Om er dikwils van te gebruiken.

Intusschen kan, gelijk dees beroemde Schrijver verder aanmerkt, eene Aderlaating zomwijlen gevorderd worden, alschoon er gene volbloedigheid plaats hebbe, wanneer de hoest namentlijk zo hevig is, dat er eene berstjng van een der Longe-vaatjes, of eene ontsteeking te dugten zij, of ook, wanneer door stillende middelen geene hulp werde aangebragt, nog de hoest daar door tot zwijgen gerake.

De Heer Rosen wil slegts dan, wanneer het Kind zeer volbloedig is, of bij den aanval van den Hoest eene bloedstorting uit den neus krijgt, te voren een ader geopend hebben. Dan waar op de Hoogleeraar Sandifort aanmerkt; dat het in alle gevallen raadzaam zij eene Aderlaating te doen, en dat men door dezelve veele zwaare toevallen, die anders zeer ligt ontstaan kunnen, voorkome.

Volgens den Heere Lieutaud, moet men eene ader openen, wanneer de koorts hevig en de ademhaling moeilijk is, zijnde eene Aderlaating anders overtollig en schadelijk. Even zo wordt dezelve, slegts in sommige gevallen, door

door den Heere VOGEL voor noodzaakelijk gehouden. En de Heer STRANDBERG drukt zich daar omtrent in dezer voegen uit, „ het „ Aderlaaten heb ik niet kunnen beproeven, „ dewijl het ſtreed tegen de begrippen, die „ de meeste Moeders van de *Geneeskunde* „ hebben." En waarlijk dit voor*oordeel* heerscht ook hier te lande vrij algemeen, zo dat niet zelden de kragtigſte redenen, en de overtuigendſte verzekeringen van eene daar door te wagten ſpoedige hulpe daar toe vereischt worden, om ſommige lieden van de noodzaakelijkheid eener te doene Aderlaating te overtuigen. Veelmalen heb ik mij in dit geval bevonden, en niet zelden de onaangenaamheid gehad, van aan dit vooroordeel te moeten toegeven, en mijne *geneeswijze daar* na interigten. Wel is *waar, dat de gevallen*, waar in eene Aderlaating vereischt wierd, mij op verre na zo menigvuldig niet zijn voorgekomen, als men wel voorgeeft; hebbende ik dezelve nimmer dan in eene meergevorderden ouderdom, in eene te groote volbloedigheid, ter beteugeling der koorts en ter afweering der nadeelige gevolgen, die niet zelden de te hevige aanvallen van dezen hoest na zich ſlepen, laten verrigten, als wanneer ik dezelve ook altoos van de beste en heilzaamſte uit-

wer-

werking vond. Het zal, zo ik vertrouw, niet noodig zijn eenige nadere bewijzen voor de nuttig- en noodzakelijkheid eener in voornoemde gevallen te doene Aderlaating aan te voeren; kunnende men des begeerende door den beroemden LUDWIG (159) en anderen daar van nader overtuigd worden.

Voorts prijst men ook het aanleggen van Bloedzuigers in deze Ziekte, zo ter afleiding, als ter vermindering van den te sterken aandrang des bloeds na het hoofd of na de borst. Dus raadt de Baron VAN STÖRCK dezelven agter de ooren te zetten, wanneer de Hoest zo hevig is, dat men reden hebbe voor eene bersting van een der Longe-vaatjes, of wel voor eene ontsteeking te vreezen, of ook wanneer rustverwekkende middelen den hoest niet kunnen stillen.

Onder de overige uitwendige hulpmiddelen die men in deze Ziekte aanprijst, en welken ik thans zal mededeelen, komen in de tweede plaats ook niet zelden de klijsteeren te stade, waar van ik mij ook meer dan eens met voordeel bediende, zo om eene afleiding te maken, als om den te tragen stoelgang te voorko-

(159) In deszelfs *Adversaria Medico-Practica.* Vol. I. Pars. I. pag. 149. & seq.

komen, en de buiksontlasting op de zagtste wijze te bevorderen. —— De Heer FR. HOFFMANN, die zeer voor het gebruik der klysteeren was, deed dezelve gewoonlijk uit een afkookzel van Haver, Kamille-bloemen, Olie van Amandelen en gemeen Zout bestaan. En die van den Heere MELLIN bestonden *uit* Gerste-water, Boom-olie en een weinig Zout. Zijnde Hij van gedagten, dat geene klysteeren werkzaamer waren, dan wanneer door dezelven op éénmaal veel vogts te gelijk in het lichaam gebragt wierde. „ Indien," dus zegt Hij verder, „ na een herhaald gebruik van Braakmiddelen de Hoest nog tamelijk sterk was, en de brakingen van taaije slijm aanhielden (schoon bij de meesten met de koorts de brakingen *bedaarden),* was het noodig de darmen *insgelijks* van de taaije slijm te zuiveren, en dit oogmerk wierd door klysteeren en zagte-buik-openende middelen bereikt. De klysteeren openden het doorgaans verstopte lijf en brägten ook veel slijm uit het lichaam." — Op raad van den Heere ROSEN zoude men de klysteeren ook uit zoete melk, boom-olie en suiker kunnen bereiden; willende Hij dezelven alleen te werk gesteld hebben, als des Lijders lijf zeer verstopt zij. —— Dan alle deze onder-

derſcheiden wijzen van voorſchrijving op te tellen zoude een overbodig werk zijn. Best doet men met dezelven op dusdanig eene wijze toe te ſtellen, als de bijzondere omſtändigheden van dezen of genen Lijder vereiſchen. Dus weet ik, dat men zich, ſchoon tot een ander einde, ook dan wanneer de Kinderen het inwendig gebruik der vereischte Geneesmiddelen volſtrekt weigerden, met zeer veel vrugt bediend hebbe van dezulken, die uit een afkookzel van de Kina met *Caſtoreum*, de *Aſſa Fœtida*, de *Muſcus*, en zoortgelijke of andere middelen beſtonden.

Uitwendig worden, in de derde plaats, ook wel ſtovingen en pappen aangelegd, zo uit krampſtillende middelen als den Koortsbast, enz. bereid. Dus beproefde de Heer BINGERT op raad van den Heere HANNES (bevorens reeds vermeld), de Kina en het *Caſtoreum* met witten wijn tot eene pap gemaakt, zo als de Heer MORRIS (160) dezelve aanprijst, in zijne Kinderen, die den Kinkhoest hadden, bloedbraakten, en alle Geneesmiddelen weigerden te

(160) In *Medical Obſ. and Inquir. by a Society of Phyſicians in London.* Vol. III. pag. 280. en het VI. Deel, 2de Stuk van de *Natuur- en Geneesk. Bibliotheek* van den Hoogleeraar SANDIFORT, bladz. 266.

te gebruiken; bevindende dit middel ongemeen nuttig. — Om de hevigheid van den Hoest te ſtillen, brengt het *Emplaſtrum Diaſulphuris Rulandi* op de borst gelegd, volgens het getuigenis van den Heere HOFFMANN, eene uitmuntende verligting aan. Ook is het *Unguentum rubrum potabile* met den *Spiritus Vini*, gelijk Hij zegt, om rondöm het harteputje, en de borst mede te ſmeeren, bij uitſtek voordeelig. Willende wijders, dat het *Unguentum Pectorale* (*Pharmacopœæ Auguſtinæ*) geene mindere hulpe aanbrenge, wanneer de beide borstzijden daar mede geſmeerd worden, om den hoest te ſtillen, de pijnen op de borst te matigen, en de fluimlozing te bevorderen. Eindelijk getuigt Hij, bij een langdurig gebruik in allen vloeijingagtigen hoest, de volgende pleister beproefd te hebben *bevonden*.

℞. *Myrrhæ Electæ-Bdellii-Succini āā.* unc. β.
Spermat. Ceti-Axungiæ humanæ-ceræ-minii, *āā.* unc. ij.
Saponis Venetij dr. iij. *Croci* dr. j. *Camphoræ* dr. β.
M. F. Emplaſtrum.

Om op de borst, den hals, en den ruggraad te leggen. — Het evengemelde *Unguentum*

Pecto-

Pectorale, om de borst mede te smeeren, prijst ook de Heer VOGEL aan; schoon Hij denke, dat het voordeeliger zij de lendenen met het *Oleum Scorpionum* te bestrijken: het welk de Heer LIEUTAUD bevestigt met te zeggen, dat dit laatstgemelde middel op gezegde wijze gebruikt, ten hoogsten geroemd worde, indien namentlijk de pis opgestopt is of moeilijk ontlast wordt. Voegende Hij er bij: dat sommigen de smeeringen van de borst met Menschenvet, met olie van zoete Amandelen, van Kamillen, enz. ook zeer aanprijzen. — Volgens den Heere BUCHAN is de Knoflook-zalf in het Noorden van Engeland een zeer bekend Geneesmiddel tegen den Kinkhoest, wordende dezelve door gelijke hoeveelheden Knoflook en Verkens-reusel of Spek te neemen, en te zamen in een mortier klein te stampen, bereid. Waar mede men de voetzoolen der Lijders 2 of 3 malen des daags smeert. Gemelde Schrijver is nogthans van gedagten, dat het beter zij deze zalf op linnen te smeeren, en als eene pleister te gebruiken, welke men alle morgens en avonden behoort te vernieuwen; wijl de Knoflook spoedig zijne kragt verliest. „ Dit," zegt Hij, „ is een uitmuntend goed „ middel niet alleen in den Kinkhoest, maar „ ook in verscheiden andere hardnekkige soor,

„ ten

„ ten van hoesten. Dan dat men er geen
„ gebruik van diene te maken, wanneer de
„ Lijder verhit of koortsig is; wijl beide deze
„ toevallen daar door worden aangezet," —
Ook helpt volgens voornoemden Heere HOFFMANN, de voetzoolen der Lijders met Verkensreuzel te smeeren; zeggende Hij vervolgens, dat behalven de wrijvingen der beenen, of de voetbaden, niets voortreffelijker zij, dan de Spaansche Vliegpleisters, om de zondigende stoffe van de borst af te leiden.

In de vierde plaets dan verdienen de blaartrekkende middelen gewis de hoogste aanprijzing, en wel inzonderheid de Spaansche Vliegen, als het best geschikt, om door het Zenuwgestel en de uitwendige vaten te prikkelen, eene tegenprikkeling, gelijk de Heer YPEY (161) zich uitdrukt, te *maken, die* steeds zeer nuttig is om de ontspanning der inwendig toegeslooten vaten te bevorderen, de te verdikte slijmen te ontbinden, en tefsens eene afleiding der vogten te weeg te brengen. Zelfs zijn zij dienstig, alschoon reeds werkelijk eene ontsteeking plaats hebbe, om het

(161) In deszelfs *Prijsverhandeling* over de Spaansche Vliegen in het I. Deel der *Handelingen* van het Geneeskundig Genootschap *Servandis Civibus*, geplaatst bladz. 202.

het verdikte gedeelte van het bloed te verdunnen, en het geſtremde op te losſen. — Dus prijst de Heer DE MEZA, bevorens aangehaald, bij uitſtek het aanleggen der Spaanſche Vliegpleisters op den rug, verzekerende dezelven dikwils met zeer veel vrugt in deze Ziekte gebruikt te hebben. „ Want," zegt Hij, „ zij „ verdunnen de taaije ſtoffen, verwekken „ eene prikkeling, waar door de tedere Kin- „ deren gemaklijker de borst ontlasten, en „ eindelijk leiden zij de zondigende ſtoffe na „ elders." — De Heer MILLAR liet insgelijks eene Spaanſche Vliegpleister aanleggen, wanneer in deze Ziekte de ademhaling zeer moeilijk en de Long verſtopt was, of ook een Fontanel zetten. Zijnde Hij mede van begrip, dat men met de Tinctuur der Spaanſche Vliegen op den ruggraat zoude kunnen ſmeeren, als dezelve in veele andere gevallen voordeelig bevonden hebbende, gebruikende daar toe het volgende ſmeerſel:

℞. *Olei Laurini* unc. j.
Træ Cantharidum. dr. ij.
Camphoræ dr. j.
Olei Olivarum q. ſ. *F. Linimentum*

„ Zomtijds," zegt Hij, „ veroorzaakt dit „ ſmeer-

„ smeerzel eene uitbotting van kleine puist-
„ jens, niet alleen over de besmeerde dee-
„ len, maar ook over het gansche lichaam,
„ en dan is het zelve van des te meer nut."
(162) — Ter bevestiging van het heilzaam vermogen der Spaansche Vliegen in deze Ziekte, brengt de zeer geleerde DE MAN (163) het verhaal van den Heere RUSSEL (164) bij: welke berigt, dat in den Kinkhoest, die in de maand Februarij des jaars 1744. onder de Kinderen te Aleppo heerschte, en veelmalen met eene hevige koorts en pijn in de zijde verzeld ging, de blaartrekkende middelen, op het aangestoken deel gelegd, van eene voortreffelijke uitwerking bevonden wierden. — En de

(162) Zie deszelfs *Observations on the Asthma and on the Hooping-Cough* 1769. pag. 177. door den Hooggeleerden SANDIFORT in het VIII. Deel, 2de Stuk zijner *Bibliotheek*, bladz. 407. medegedeeld. — Wijders verdient ook over het uitwendig gebruik der Spaansche Vliegen, de bevorens aangehaalde Inw. *Verhandeling* van den Heere FORSTEN, Sect. IV. P. I. §. 23. pag. 114. te worden nagezien.

(163) In deszelfs *Prijs-verhandeling* over het nut der Spaansche Vliegen: te vinden in het I. Deel der *Handelingen van het Geneeskundig Genootschap*, *Servandis Civibus*. bladz. 76.

(164) Zie deszelfs *Beschrijving van Aleppo* na de vertaling van den Heere GRONOVIUS, bladz. 226.

de Heer RUSCH (165) zegt, dat de Spaansche Vliegen onder de kragtigste krampstillende middelen geteld worden, en dat men best doet dezelven op de borst te leggen. Zijnde volgens denzelven ook een laauw bad in alle krampagtige ongemakken van eene bijzondere nuttigheid. — De blaartrekkende middelen eindelijk, als ook het Brand-ijzer en de Etterdragten worden, mits niet ontijdig gebruikt, volgens meergemelden Heere LIEUTAUD, zeer in deze Ziekte gepreezen, vooral indien dezen Hoest van eene terug gedreven Huidziekte ontstaan zij. — De Heeren MORRIS, HUXHAM en veele anderen gebruikten dezelven ook met geen minder vrugt, prijzende de laatstgemelde al mede een koud bad aan: zeggende (166), dat het zelve in deze Ziekte, alle andere middelen te vergeefsch beproefd zijnde, niet zelden zeer voordeelig zij, doch dat men het zelve moete vermijden, wanneer de Lijder koortsig is, of bloed spuwt.

Ik zoude, ware zulks noodig, bij dit reeds ver-

(165) In deszelfs *Dissertation on spasmodic Asthma of Children: in a Letter to Dr.* MILLAR, 1770. pag. 20. als ook in de straks genoemde *Bibliotheek*, X Deel, bladz. 521.

(166) In Tomo I. *Operum sæpius citat.* pag. 290.

verhandelde nog het een en ander kunnen voegen, ook ten opzichten van verscheiden toevallen, die veeltijds eene bijzondere hulpe vereischen, als Breuken, veelerhande gezwellen en andere gebreken, dien dees Hoestzoms ten gevolge heeft. Al het welke ik kortheidshalven stilzwijgende voorbij ga. — *Alleenlijk* kan ik niet voorbij in de vijfde en laatste plaats nog even melding te maken van den bijzonderen raad, die de vaak vermelde Baron VAN STÖRCK aan de hand geeft, om namentlijk in alle gevallen van den Kinkhoest, wanneer dezelve te hevig, te langduurig en der verstikking dreigende (167) is, te werk te stellen, waar door men dikwils eene groote en spoedige verligting aanbrengt; hier in bestaande, dat men aan de beiden zijden van den rug, daar de Lenden-wervelen *beginnen, dikwils* omzichtig met den vuist drukke, ten einde het Middenrift en de Long daar door tot eene

(167) De Heer STRANDBERG en anderen raden, dat men, wanneer het Kind onder den aanval van dezen Hoest dreigt te stikken, het zelve terstond den vinger in de keel steeke om het dus te schielijker te doen braaken, en hier door verligting toe te brengen. Anderen weder willen de veder eener pen, met olie bevogtigd, hier toe gebruikt hebben.

eene andere beweging aan te zetten. — Dan eindelijk is vooral zonderling het gene de Heer MORRIS verhaalt, zeggende, „ dat Hem berigt zij, dat Kinderen binnen 9 of 10 dagen van dezen Hoest genezen zijn, zo zij de onaangenaame Lucht van een Geit of Vos konden inädemen." Zo dit waar zij, wie weet dan of de anders bijna ondraaglijken ſtank van eenen ongeſneeden Bok geene wonderen in deze Ziekte zoude verrigten? . . . . . Die lust heeft zulks te beproeven, doe het vrij!

Hier mede nu de Geneeswijze eindigende, ga ik over tot de bepaling en opgave van den best geſchiktſten

LEEFREGEL.

Het ſteunt dan op eene beſtendige en alzints overtuigende bevinding, dat eene geregelde Levenswijze, zo ter geneezing, als ter afweering van den Kinkhoest, zeer veel vermoge. Zijnde het eerſte, dat onze aanmerking verdient, en waarlijk geen der minste vereischtens daar van uitmaakt, eene gematigde Luchtsgeſteldheid; t. w. zodanig eene, die nog door overmaat van koude nog hitte ſchaden, de ongevoelige uitwaasſeming nog ſtremmen nog te overvloedig maken kan, maar voldoende

 doet

doet zijn, welke men nu verre de beste en voordeeligste in deze Ziekte heeft bevonden. Verzekerende de Heer HOFFMANN, dat de Avond- en Nagtlucht het meeste schade, als ook eene koude nevel- en regenagtige, of wel eene zeer heete Lucht, bijzonder die uit het Noorden aankomt, welke Hij de schadelijkste van allen rekent. En het is ingevolge den raad van den Heere MELLIN, dat men behoore alle omzichtigheid te gebruiken, dat, daar veele Lijders buiten het bed kunnen blijven, zij geene koude kunnen vatten, wijl de geringste koude deze Ziekte verzwaart; en dat men dezulken, die in het bed moeten blijven, ook niet te warm houde. Blijkende dus ten vollen, dat eene te groote hitte even zo nadeelig zij als eene te strenge koude, dat het sterk broeiën niet minder nadeel toebrenge, dan het bloot-stellen aan koude winden en togt.

Het tweede vereischte is de vermijding van sterk gezouten of gerookte spijzen, en van dezulken, die met te veele specerijen aangezet, of ook te zuur, te scherp, te vet, of te lijmig zijn, die de spijsverteering benadeelen, geene goede Chyl en gevolglijk het bloed en deszelfs wei scherp en onzuiver maken; als ook de onthouding voor dezulken die een verlooren eetlust hebben, volgens den raad van

even

even vermelden Schrijver, van vleesch, eieren, koeken en ander gebak, meelſpijzen, en alles wat moeilijk te verteeren is; zeggende dat verſche groentens, geſtoofde vrugten, dunne vleeschſoupen, enz. daar en tegen de voordeeligſten zijn. En waarlijk de beste ſpijzen, buiten deze opgenoemden, zijn allen, die ligt en gemaklijk te verteeren zijn: als voor kleine Kinderen eene dunne brood- of biſchuitpap, een weinig niet te kragtig Hoendernat en andere ligtverteerende ſpijzen (168); en voor den genen die wat verder in jaaren gevorderd zijn, kan men gebruik maken van gekookte Gort, Rijst, en Gierst, met Roſijnen, Korenten, of Pruimen, en, indien de Koorts niet ſterk is, van gekookt of gebraaden Kieken- Lams- Kalfs- of ander wit vleesch en jonge Duiven. Zelfs heb ik meer dan eens gezien, dat dezulken, die buiten de aanvallen van den Hoest, niet ziek nog koortzig waren, van de verſche Zee-visch, de Bothjes, Tongen, Scholletjes of Plaatjes, beter verdroegen dan Rivier- of andere Zee-visch. Beter nogthans zijn veele ſoorten van Groenten, en wel

(168) WILLIS is echter van gedagten, dat zeer dunne en vogtige ſpijzen, en het overtollig drinken moete vermijd worden.

wel inzonderheid de Spinnagie, Postelein, zeer jonge Erwetjes en Peultjes, geſtoofde Krop-ſalade (169) en Endijvie. Voorts de geele Wortelen, Scorzoneren, en vooral de Knollen of Rapen (170), gebraaden en geſtoofde Appelen, Peeren, en ſoortgelijke meer. — De Aſpergies zag ik *dat hun zelden* wel bekwamen, en dat alle ſoorten van Kool, uitgenomen de roode alléén, de graauwe, groene en andere Erweten, witte Boonen, enz. een zeer ſlegt voedzel uitleverden; dat het eeten van Aardappelen, verre den meesten zeer wel bekwame, terwijl de Aardnooten of Aard-akers en Kaſtanjes zeer nadeelig waren. Wijders ondervond ik, dat zij raauwe Radijs en Rammenas beter konden verdragen en nuttiger waren, dan raauwe Appelen, Peeren, en andere vrugten, *uitgenomen* een weinig rijpe *Aardbeziën*, Kersſen, of Aalbesſen. — Dan niets is noodzakelijker dan

(169) Zonderling is het gezegde van den Heere VOGEL deswegens: t. w. dat de Saladen onder de ſpijzen wel het meest voordeelig zijn, en dat Hij zulks op trouw kunne verzekeren.

(170) Dus wilde Heer STRANDBERG, dat het voornaamſte voedzel dezer Lijderen beſta uit ſoup van Knollen, van Look, uit Appelmoes, of uit gekookte Appelen.

dan de spaarzaamheid en het matig gebruik maken, zelfs der beste, der eenvoudigste, en ligtst te verteeren spijzen. Zijnde het te bejammeren, dat verre de meeste Kinderen zeer zeldzaam weten uit zich zelven eene behoorlijke maat in hun eeten te houden, dat zij veeltijds alles, wat zij kunnen krijgen, met groote gulzigheid inzwelgen, en zulks geduurende den ganschen dag; het zij nu zulks besta uit zulke voedzels, die ligt zuur worden, als de melkspijzen; of die een wrang scherp zuur in zich bevatten, als veele onrijpe vrugten, en onder dezen vooral de Kruisbesiën, op welk eene wijze ook toebereid, die ik de schadelijksten van allen in deze Ziekte reken; of die van eenen lijmigen aart zijn, als de meelspijzen; of die kleiagtig zijn, als slegt gerezen brood, of dat niet gaar gebakken is, ongerezen koeken, en voorts alle soorten van vette gebakjes, en andere soortgelijke nadeelige snoeperijen, die de maag niet verteeren, veel min tot een behoorlijk voedzel kan doen dienen, waar door zich dus allengskens veele raauwigheden in derzelver maag verzamelen, die niet lang daar in vertoevende, wel dra tot eene scherpte overgaan, waar door de maagzenuwen geprikkeld wordende, verscheiden toevallen ontstaan, gevolglijk ook door de

long-zenuwen aan te doen op nieuw de gelegenheid geboren wordt ter hervoordbrenging van dezen, of wel van eenen lastigen Maaghoest. — Hier komt nog bij, dat het medelijdend hart der Moeder zeer zeldzaam haare Kinderen, derzelver begeerte kunne afslaan, hun veeltijds in alles te wille zij, vooral wanneer ze ziek zijn, doorgaans denkende, *dat* haare Kinderen niet konnen leven, ten zij ze van den morgen tot den avond eeten. — Ook hebben, dat ik er dit nog bijvoege, veele Bakers of Minnen niet zelden de verderflijke gewoonte, dat zij, uit vooroordeel den Kinderen dat gene onthouden, dat hun door den Geneesheer is voorgeschreven, ten minsten niet op dien tijd, wijze en order, zo als haar was aanbevolen, toedienen; of uit een ingebeeld beter weeten en gewaande kundigheid haare eigen zo gezegde Huis*middelen in stilte* ingeven, en dat wel voornamentlijk slaapverwekkende middelen, te meer, om dus ook in derzelver rust niet gestoord te worden, of dat wel het meest gebeurt, dat zij om het Kind te vreden te stellen, en te doen stille zijn, met het zelve het vertrek op en nederloopen, zoms eene deur of vengster openen, het in den togt houden, uit een warm in een koud vertrek brengen, en dikwils niet beletten, nog

zoe-

zoeken voor te komen, dat het zich des nagts ontbloote, enz. —— Dit nu zijn niet zelden de zwarigheden, die een Geneesheer in het behandelen dezer Ziekte ontmoet, de oorzaaken van des Lijders vertraagde, en zoms ganschelijk te leur gestelde herstelling.

Van dezen uitstap te rug keerende, moet ik hier eenige raadgevingen nog bijvoegen. Dus wil de Heer DE SAUVAGES, dat, als het Kind nog zuigt, deszelfs Minnen verzagtende Gersten-dranken, Rijst en Gort gebruike, en zich van wijn en zoute spijzen onthoude, als ook dat het Kind met melk gevoed worde. Radende wijders den Kinderen van eenen meer gevorderden ouderdom, warme thee, of het Venus-hair op dezelfde wijze getrokken, voor gewoonen drank te laten gebruiken. En de Heer MELLIN gaf aan de Moeders, wier Zuigelingen den Kinkhoest hadden, den raad, haare Kinderen niet te dikwils aan de borst te leggen, weinig zog op eens te geven, en altijd eenigen tijd na deszelfs aanval. —— Hoe heilzaam nu deze raadgeevingen zijn, waar van ik mij, in navolging van voornoemde Schrijveren, ook veelmalen bij mijne Lijderen met vrugt bediende, is het niet minder noodzakelijk, dat men zich zorgvuldig wagte van hen zonder onderscheid van welke jaaren, eeniger-

 han-

hande ſpijzen, kort voor of met den reeds beginnenden aanval, of wel gedurende denzelven, te geeven, wijl daar door de Hoest des te heviger, te meer benaauwende wordt, niet zelden eene verſtikking dreigende of ten gevolge hebbende, zo als de ondervinding meer dan eens overtuigend leerde. Zeer nadeelig is het ook, terſtond op den geëindigden aanval op nieuw wederom ſpijzen te nuttigen, doordien men veeltijds kort daar op den Hoest met geene mindere hevigheid en woede zal zien wederkeeren.

Wijders ten opzichte van den drank merkt de Beroemde HOFFMANN niet ten onregte aan, en de dagelijkſche ondervinding bevestigt zulks, dat geenerhande Bieren (171), veel minder zuure of wrange Wijnen in deze Ziekte dienstig zijn. Kunnende, gelijk Hij zegt, de Gersten-dranken of Ptiſanen, *of een afkookzel* uit de China-wortel, Scorzoneren, en Roſijnen toebereid, met meerder vrugt gebruikt worden, of ook de Meê (*Hydromel*) die GA-

BEL-

(171) Hier mede ſtemt ook de Heer MELLIN overëen, en houdt insgelijks alle ſoorten van Bier voor nadeelig; zeggende, dat een afkookzel van Vlierbloemen met Fenkel en Zoethout, met of zonder melk, tot den gewoonen drank beter geſchikt zij.

BELCHOVER op deze wijze wil bereid hebben:

Neem 4 oncen gezuiverden Honig, 12 ponden fontein- of ander zuiver water, 5 drachmen Zoet-hout, 6 Vijgen, 2 drachmen Fenkel-zaad, en even zo veel Pimpernel-wortel, 1 Handvol Maluwe-bloemen, een vingergreep Salie-bloemen en Violen, en 2 fcrupels Kaneel.

Kookt dit te zamen, tot dat 1½ pond verkookt is.

Zijnde, volgens eerstgemelden Schrijver, voor denzulken die te gelijk kwaadfappig of fcheurbuikig zijn, het zuivere water of alléén, of fontein-water, doch niet al te koud, of met de zogenoemde *Orgeade* vermengd, of met fijn brood verzagt, de gefchikften drank.

„ Het gemeen, zegt Hij wijders, giet kokend water op Tarwe zemelen, en drinkt dit aftrekzel koud." Verzekerende dat het zelve met ongemeen veel vrugt in eenen geweldigen algemeen heerfchenden Hoest gebruikt zij. Terwijl de Heer BUCHAN een aftrekzel van Polei met Honig of Kandij-fuiker gezoet voor den besten drank houdt, of wel eene dunne wijn-

wijn-wei, of indien de Lijder zwak is, zomtijds een weinig flappe wijn-kandeel. En de Heer STRANDBERG wil, dat den besten drank besta in laauwe zoete wei, of deze beginnende tegen te staan, in een afkookzel der China-wortel mede laauw gebruikt. Wordende door den Heere ALLEN de versche huij van melk, die van de Kaas komt, voor den geschiktsten dagelijkschen drank gehouden. — Over het algemeen genomen, vond ik het eenvoudige water en melk, met een weinig suiker zoet gemaakt, den best geschiktsten drank; voorts de wei van zoete melk, die ik, door dezelve dan eens met Zuuring dan eens met Room van Wijnsteen te laten kooken, schiften en doorzijgen, deed bereiden; of ook de wei van versche Kerne-melk met een weinig gezuiverden Honig vermengd. Dan weder liet ik de Hijssop met een weinig *Klaproozen of Kanker*-bloemen en Zoethout bij wijze van thee drinken. Terwijl ik op een anderen tijd eenen drank uit gekookt water met Arabische Gom, sijroop van Klaproozen en een weinig Gelei van Vlier liet vervaardigen; en, de Lijder zeer verzwakt zijnde, eenen Gersten-drank gebruiken uit Hertshoorn, gepaerlde Gerst met een weinig Zoethout te zamen gesteld, met of zonder melk; daar ik zomwijlen, de nood

zulks

zulks vorderende, den gezegden Gersten-drank (dog zonder Zoethout en Melk), met één derde of vierde gedeelte slappe wijn-kandeel liet vermengen en tusschen beide toedienen.

Het derde en laatste vereischte is vervolgens eene zagte, gemaatigde en niet vermoeiende lichaamsbeweging, als bijzonder heilzaam ter bevordering van de zo noodige uitwaasseming. Dan zo des Lijders kragten en omstandigheden het toelaten, is deze beweging het voordeeligste in eene zuivere, drooge en gematigde Buitenlucht, zo niet, dan in dusdanig eene binnens huis, of wel in het vertrek, waar in hij zijn gewoon verblijf houdt. —— Eindelijk is het zeer nuttig en dienstig den Kinderen zo veel doenlijk, met het een of ander spel, waar in zij het meeste vermaak vinden, in geduurige bezigheid te houden, of op eene andere wijze hunnen geest te vervrolijken. Moetende alle sterke gemoedsaandoeningen, zo veel mogelijk, vermijd en voorgekomen worden.

Hier mede nu besluite ik deze mijne Verhandeling, die door den overvloed van stoffe, van eene grootere uitgebreidheid geworden is, dan ik mij bij het onderhanden neemen derzelver voorstelde. Mijne eenigste bedoeling daar mede was de bevordering van het

al-

algemeen welzijn, en daarom durve ik dezelve aan het doorzigtig oordeel van Heeren Bestuurderen onderwerpen, wier gunstige verschooning ik voor de ingeslopen feilen verzoeke.